

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓSOK KÉZIKÖNYVE

[a rádiózás elmélete és gyakorlata]

online kiadás

SZABAD RÁDIÓK
MAGYARORSZÁGI
SZERVEZETE

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓSOK KÉZIKÖNYVE

[a rádiózás elmélete és gyakorlata]

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓSOK KÉZIKÖNYVE

SZABAD RÁDIÓK MAGYARORSZÁGI SZERVEZETE
BUDAPEST • 2005

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓSOK KÉZIKÖNYVE *online*

Szerkesztette: Hargitai Henrik (hargitai@emc.elte.hu)
a Péterfi Ferenc, Gosztonyi Gergely és Magyar Ádám szerkesztésében korábban
megjelent kiadványok felhasználásával.

Első online kiadás. 2005. 1.1 verzió
EZ A KIADÁS A 2005. JANUÁRJÁIG
ELÉRHETŐ INFORMÁCIÓK ALAPJÁN KÉSZÜLT.
A nyomtatásban megjelent kiadás javított, bővített változata.
<http://www.szabardradio.hu>

ISBN 963 217 559 X (nyomtatott kiadás)

Ez a kiadvány szerzői jogi védelem alatt áll. Egészéről vagy részleteiről kereskedelmi céllal másolat készítése, vagy profitorientált médiumban való bármely formában való felhasználása – leszámítva a kritikai vagy ismertető célú írásban, műsorban felhasznált idézeteket – csak a kiadó engedélyével lehetséges. Oktatási anyagként vagy kisközösségi rádiósok körében való terjesztésére engedély nem szükséges; erre a kötet szerzői kifejezetten bátorítják a tisztelt Olvasót. Kérjük, hogy ha bármilyen hibát talál a kiadványban, vagy észrevétele volna, jelezze a kiadónak. Köszönjük.

Támogatók:

A kötet nyomtatott változata a kiadó címén
vásárolható ill. rendelhető meg:

Kiadja a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete
1066 Budapest, Ó u. 11. I/6.;
Tel/Fax: (06-1)-3111-855
E-mail: szarama@freemail.hu

Első kiadás: 2004.
Tipográfia: Hargitai Henrik
Korrektor: Botos Eszter

| TARTALOM

9	Mi a kisközösségi rádió?
10	Rádiók típusai
25	Rádiós műfajok VAJDA ÉVA: <i>Általában a rádióról</i> (25–27)
28	Hírek a rádióban DR. HERMAN JÓZSEF, MESTER MÓNIKA: <i>A rádiós hírszerkesztés alapjai</i> (28–38)
41	Interjú, riport
46	Interaktív műsorok
51	Gyerekműsorok
53	Rádióművészet
61	A rádiós műsorfolyam BATKI ZSOLT: <i>Rádióműsor-tervezés</i> (61–68) A rádiózás keretei (arculat)
74	Idő és hely a rádióban
83	Zene a rádióban WINDHAGER KÁROLY ÁKOS: <i>Hogyan használjunk fel komolyzenét rádióműsorokhoz?</i> (83–86)
86	<i>Nemzeti jelképeink a zenében</i> (86–88)
92	A rádiós beszéde
95	A rádió és műsorai reklámozása
104	A rádió bevételi forrásai (pályázatok)
112	A rádiózás jogi kérdései
123	Hangtechnika (gyakorlat)
158	Beszélgetések a rádiózásról

FÜGGELÉKEK

172	Zenei kislexikon
221	Angol és magyar rádiós szaklexikon
236	A rádió intézményi hátterének megszervezése
240	Pályázat! (a pályázattól a rádióengedélyig)
250	Fizess! (kinek, hogyan, miért?)
253	Rádió az interneten, kábelen
256	Az első tapasztalatok
268	Tanfolyamok
269	Az eddigi nyertesek
270	Hasznos címek, telefonszámok
272	Felhasznált irodalom

(A külön forrásmegjelölés nélküli
szövegeket HARGITAI HENRIK írta)

- A sajtó azzal szolgálja a politikai rendszert, hogy általánosan hozzáférhetővé teszi a közügyekkel kapcsolatos információkat, vitákat és szempontokat;
- a sajtó tájékoztatja a nyilvánosságot, hogy képessé tegye az embereket a saját érdekükben való cselekvésre;
- a sajtó megvédi az egyén jogait azáltal, hogy szemmel tartja a kormányt.

Amerikai Sajtószabadság Bizottság

„Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.”

ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 19. pont

| Előszó

AZ ELMÚLT ÉVEKBEN Magyarországon – és a világ több más országában – megeremlődtek a legális feltételei az új típusú, pár km-es vételkörzetű, „kisközösségi” rádiók létrejöttének.

Jelen kiadványunk célja az ORTT kisközösségi rádiós pályázatán részt vett vagy részt venni szándékozók segítése a kisközösségi rádiók létrehozásában és működtetésében.

A kiadványban a rádiózás során felmerülő, legkülönfélébb kérdésekkel foglalkozunk, a kisközösségi rádiók történetétől a pályázatírás rejtelmein, a hírszerkesztés szakmai kérdésein át a helyes beszédtechnikáig. Anyagunkban támaszkodunk a SZABADON, ill. „Legalább ennyit a kisközösségi rádiózásról” c. korábbi kiadványokra, melyet a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete jelentetett meg.

A kézikönyv, ill. egyes fejezetei, valamint a rádiózás szakmai kérdéseiről további hangzó és szöveges anyagok a www.szabadradio.hu és a www.visszaaradiohoz.hu oldalakon is megtalálhatók.

A könyvet reményeink szerint haszonnal forgathatják a csak interneten vagy más módon közvetítő rádiók is. Az internetes rádiózással külön fejezet foglalkozik.

Ez a könyv tanácsok, ötletek, szakmai írások, oktatási segédanyagok, címlisták stb. gyűjteménye, így nem folyamatosan olvasandó. A könyv folyamán az írások stílusa is változik: szubjektív és objektív, gyakorlati és elméleti jellegű szövegek váltják egymást.

Egyes cikkek kezdőknek szólnak, akik még nem fogtak mikrofont a kezükbe, mások azoknak, akik már máshol, más szemléletű állomásnál rádióztak, és most egy kisközösségi rádióban szeretnék folytatni a szakmát, megint mások azoknak a közösségi rádiósoknak, akik még jobb műsorokat szeretnének készíteni.

Mindenki válassza ki a magának valót.

Hargitai Henrik

Jelen kötet szerkesztője

További közreműködők:

Gosztonyi Gergely, Magyar Ádám, Péterfi Ferenc,

valamint a „Szabadon – a szabad közösségi rádiózásról” c. kiadványból idézett részeknél *Cs. Kádár Péter* és *Weyer Balázs,*

továbbá

Marko Ala-Fossi, Bakos Gergő, Ballai Éva, Alexandros Baltzis, Batki Zsolt, Linda Belducci, Botos Eszter, Bratkó József, Buskó Tibor, Giczey Péter, Hizsnyik Dénes, Lazányi János, Liling Tamás, Lőrincz Marcell, Molnár Márton, Nánai Márta, Lars Nyre, Peták Péter, Susana Santos, Schlemmer Balázs, Helen Shaw, Sülyi Péter, Szabó Krisztina, Szakács Zsuzsáné, Vajda Éva, Vályi Gábor, Jon Peder Vestad, Windhager Károly Ákos

Paolo 2003

1. | mi a kisközösségi rádió?

A szabad, közösségi, non-profit, harmadik típusú rádiókat az különbözteti meg a közszolgálati és a kereskedelmi rádióktól, hogy

- a politikai és állami szervezetektől, az önkormányzatoktól és a nyereségérdekelt gazdasági szervezetektől függetlenül működnek,
- meghatározott (helyi, etnikai, vallási, kulturális vagy életmódbeli) közösségek (kisebbségek) érdekeit szolgálják, és törekednek arra, hogy ezek részét vegyék a műsorkészítésben,
- demokratikusan hozzák döntéseiket,
- műsoraikban óránként legfeljebb három percig sugároznak reklámot,
- bevételeiket nem osztják szét, azt önmaguk fenntartására, működtetésére visszafordítják (non-profit jelleg),
- műsorkészítésükben önkéntesek munkájára is támaszkodnak,
- bevételeik legfeljebb 50%-a származik műsorszolgáltatással kapcsolatos üzleti-reklám tevékenységből.

A közösségi rádiók meghatározása a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete Alapszabályában (2004)

A kisközösségi rádiózás célja, hogy lehetővé tegye olyan rádiók működtetését a kistelepüléseken és kisebb közösségekben, amelyekben nem lehetséges egy helyi rádió gazdaságos működtetése, de a helyi közösség igényelné egy neki szóló rádióadó létét, valamint, hogy lehetőséget nyújtson azon intézményeknek, amelyek a rádiózással egy speciális hallgatói kör igényeit elégítenék ki.

Idézet az ORTT pályázati kiírásából:

http://www.ortt.hu/palyazatok/helyi_radio_20030716.doc

Kisközösségi rádió: A médiatörvény értelmében helyi, nem nyereségérdekelt vagy közműsor-szolgáltató rádiós műsorszolgáltatási szerződéssel rendelkező, magyarországi lakóhellyel rendelkező természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság vagy a rá vonatkozó szabályok szerint nyilvántartásba vett önkormányzati intézmény, közhasznú társaság, alapítvány, közalapítvány, egyesület. Korlátozott vételkörzetű műsorszolgáltatása egy határozottan körvonalazott (lakóhelyi, szubkulturális, kisebbségi-nemzetiségi vagy más), speciális célközönségre irányul.

Számára a Nemzeti Hírközlési Hatóság a 87,5–108 MHz sávú frekvenciatartományban tervezett meg frekvenciát, amelynek vételkörzete sztereó vétel esetén legfeljebb az adóállomástól számított mintegy 1 km sugarú körre terjed ki, és az adóállomás maximális effektív sugárzási teljesítménye 1–10 W lehet.

(Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete hivatalos definíciója, 2004.)

A RÁDIÓK TÍPUSAI

Közszolgálati rádió:

- kötelező tájékoztatási minimumok,
- nagyon kevés kommentár,
- „közlöny”-szerű működés, a kommunikáció útja egyirányú: tájékoztatás – információközlés,
- „erős kulisszák”, távolság a hallgatók és a készítők között, „kimértebb” stílus,
- nagyobb munkamegosztás.

Kereskedelmi rádió:

- minél szélesebb körhöz eljutni minden áron,
- a figyelem mozgósítása reklámkampányokkal, akciókkal, játékokkal, erős show-elemekkel,
- stílusában igyekszik minél simulékonyabb, fülbemászóbb lenni,
- híres sztárszemélyiségek bevetése,
- a kommunikációból fogyasztási cikket csinál,
- legfőbb törekvése: a két reklám közötti időt valahogy kitölteni.

Közösségi rádió:

- nem feltétlenül, nem mindenáron akar mindenkihez szólni,
- szubkultúrák, kisebbségek, egy-egy speciálisabb társadalmi csoport meghatározó jelentősége,
- többségében önkéntesek munkáján alapul,
- személyesség, nyitottság jellemzi,
- hozzáférhetőség: azok csinálják, akiknek szól,
- partnernek tekintik a befogadót,
- rádió és hallgató kölcsönösen hatnak egymásra, közvetlen információcsere,
- nonprofit működési keretek: az esetleges működési bevételeit visszaforgatja a rádió működtetésére, olcsó működtetés,
- „puha kulisszák”: a hallgató részese a rádióprogram születésének,
- helybeliség különös jelentősége,
- igyekszik erősíteni a helyi kultúrát, a helyi nyelvezetet,
- többnyire erősen azonosul az általa felvetett témákkal,
- főszereplője nem a híres sztár, hanem a hétköznapok embere,
- erős átfedések a munkamegosztásban, összecuszó szerepek,
- témái nem a nemzetközi és országos események és nem is a pártpolitika, hanem többnyire a helyi, települési, szomszédsági események, történések, a helyi emberek-közösségek ügyei, örömei és konfliktusai, vagy egy érdeklődésű közösség számára fontos események, témák,
- értékei: a helyi kultúra és a tematikából következően a helyi önszerveződések, ill. az időtálló, a divat szeszélyeire fittyet hányó jelenségek, alkotások stb. bemutatása.

RÁDIÓS ALAPFILOZÓFIÁK: KORSZAKOK ÉS ELVEK

„Ezzel bevonult a magyar művelődés rendszerébe egy új, jelentős tényező, amely nagy feladatokra hivatott, egyrészt népünk oktatása és kulturális emelkedése terén, másrészt a magyar műveltségnek, kivált a magyar zenének és általában a magyar névnek a külföldön való megismertetése terén.” *[Demény Károly államtitkár, a m. kir. posta vezérigazgatója beszédéből, 1925. dec. 1.]*

„A broadcastingnak nemcsak az a hivatása, hogy a tanyai világra elvigye a magyar kultúrát, jelentősége az, hogy egyrészt az egyetlen szabad összeköttetési lehetőség elszakított véreinkkel, másrészt demonstrálja a magyar kultúrfölényt olyan nemzetekkel szemben, amelyek hatalmasabbnak hiszik magukat, mint mi, de amelyek kultúrája a mienknek nyomába sem léphet... *[A Magyar Rádió első adásában az MTI vezérigazgatójának, Kozma Miklósnak a megnyitó beszéde, 1925.]*

„A Szovjetunióban a rádió a népé és a népet szolgálja. [...] A Szovjetunió népeinek több mint 70 nyelvéen folynak rádióadások. A szovjet rádió óriási szerepet játszik a szovjet nép ideológiai, politikai és kulturális színvonalának szakadatlan emelésében. A szovjet rádió Marx, Engels, Lenin és Sztálin magasztos eszméinek népszerűsítője, és a kommunizmus szellemében neveli a népet. A szovjet rádió arra hivatott, hogy „fejlessze, felvilágosítsa, nevelje a széles tömegeket, bevigye tudatukba az emberi együttélés legnemesebb és leghumánusabb elveit (Kalinin). A rádió tájékoztatja a szovjet állampolgárokat az országunk életében és határain túl lefolyó fontosabb eseményekről. A rádió beszámol a szocialista ipar eredményeiről, népszerűsíti az élenjáró módszereket, megvilágítja országunk kulturális és tudományos életét. [...] A rádióban felolvasásokat, előadásokat tartanak, cikkeket és egyéb közleményeket olvasnak fel a központi és helyi sajtóból. A mikrofon előtt fellépnek tudósok és írók, kiemelkedő közéleti személyiségek és sztáhanovisták. Külön adásokat szerveznek a parasztok, az ifjúság, a Szovjet Hadsereg és a Szovjetunió hadiflottájának katonái és tisztjei számára. Különös figyelmet szentel a mi rádióknak a gyermekeknek, érdekes és szórakoztató adásokat szervez részükre. [...] A zenei műsorszámokban nagy helyet foglalnak el az orosz klasszikusok és a világ klasszikusainak zeneszámai s a szovjet szerzők legjobb művei. Tág teret szentelnek a Szovjetunióban élő népek zenéjének. A szovjet rádió adásai az egyszerű emberek millióit mozgósítják az egész világon a békéért és a demokráciáért folytatott további küzdelemre.” *(M. G. Mosenszkij: Az amerikai rádió a monopoltólke szolgálatában. Szikra, 1950)*

„Az Egyesült Államok rádiójában nagy helyet foglalnak el az úgynevezett „kereskedelmi” adások. [...] „A burzsoá sajtóban, a burzsoá rádióban és a filmben is nagy szerepet játszanak a szenzációk, a szórakoztató epizódok, a bűnügyi és politikai botrányok, a magasállású személyek családi perpatvarai stb. Mindez kedvező anyag az újságírók, a rádiótudósítók számára, [akik] szívesen fogadják ezeket, mint olyan eszközt, amellyel újabb lapvásárlókat, [...] rádióhallgatókat lehet szerezni s amely egyúttal olyan módszer, amellyel el lehet vonni az embereket a fennálló valóság elemzésétől, a fennálló valósággal kapcsolatos elmélkedéstől.

[Kalinin, in: Pártépítés. 1945. 6. (oroszul)] Az amerikai rádiótársaságok műsor-számai műfajukban ugyan különböznek, de mind egy főcélra követnek: a rádió-hallgatók legalantasabb ösztöneire akarnak hatni, a legalantasabb ízlést akarják ápolni, el akarják bolondítani a hallgatót, megmérgezni öntudatát. Az amerikai rádió által közvetített zeneszámok, akárcsak a drámai adások is, a hallgatók elbolondításának feladata mellett a „csapda”, a csalétek szerepét is játsszák: ezek segítségével lepik meg és kábítják el a reklámokkal a hallgatókat, mielőtt ráébrednének, hogy miről van szó, és ki tudnák kapcsolni a vevőkészüléket. [...] Egyetlen műsor-számban sincs annyi reklám, mint a „szappanoperákban”. Ezeknek az „operáknak” a közvetítése alatt nemcsak a műsor elején, végén, az egyes részek között, hanem cselekmény közben is adnak reklámokat, amikor is a színész egyszerre minden átmenet nélkül reklámokat kezd mondani.” (M. G. Mosenszkij, 1950)

„Az MRT [Magyar Rádió és Televízió] legfelsőbb elvi irányítását az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya, bizonyos jogkörökben a Kormány és a Tájékoztatási Hivatal gyakorolja. A költségvetést a Pénzügyminisztérium biztosítja. [...] A műsorpolitika célkitűzései szerint a műsorok egészében tükröződnie kell a munkáspolitikai vezető szerepének. [...] A riporter a párt politikáját, az MRT műsorpolitikáját és a közönség érdekeit az ügy igazságának megfelelően képviseli. [...] A műsorfejlesztés elvi és gyakorlati feladatait az MRT Elnöksége, vezető testületei és vezetői az MSZMP és a kormány politikája alapján határozták meg. [...] A rádió tartalmi feladatait a párt és a kormány politikai, társadalmi és kulturális programjának megfelelően kidolgozott műsorpolitika alapján határozzák meg. Tájékoztatni kell a közönséget az ország és a világ eseményeiről. A rádió ismereteket nyújt és nevel a rádióműsorokban. Művészi és szórakoztató műsorokkal segíti a hallgatók művelődését és szórakozását. Olyan végletes nézeteket, miszerint a rádiózás jövőjét a zene és a hírek vegyítése jelenti majd, nálunk a hivatalos és mértékadó körökben senki sem vett komolyan. [...] A rádió politikai intézmény. [...] Az irodalmi műsorok mindig nagy szerepet töltek be a magyar rádiózásban. Szerkesztésük évek óta a „három T” néven jelzett kategorizálás alapján történik (támogatás, tűrés, tiltás). A rádióban elhangzó irodalmi művek túlnyomó része a „támogatott” kategóriába tartozik. A „tűrt” művekből kevesebb, a „tiltott”-ból pedig egyáltalán nem hangzik el. (Ez utóbbi tömegkommunikációs alapelv szerint bizonyos műveknek nincs helye a rádióban.) Ugyanez a „tiltott” mű esetleg megjelenhet a szakmai folyóiratokban, előadhatják színpadon, kiadhatják könyv formában.” „A reklám hasznos a gazdasági élet számára, segíti a fogyasztókat is. A feldolgozás minőségi javításával el kell érni, hogy a szocialista reklám levetkőzze azokat a már nem jellemző, de esetenként fellépő ízléstelen vonásokat, amelyek teljes egészében megkülönböztetik a kapitalista reklámtól.” (1975)

A BBC szórakoztatni, tájékoztatni és nevelni akar.

„A BBC-nek meghatározó szerepet kell betöltenie a következő területeken:

– biztosítani az állampolgárok azon jogának érvényesülését, hogy jól tájékozottak legyenek, és ezáltal garantálni a közbeszéd egészséges fejlődését; a

BBC felelős azért, hogy a kiemelkedő jelentőségű bel- és külpolitikai eseményekről bárki pártatlanul és objektíven tájékozódhasson

– a BBC feladata a brit kultúra táplálása és őrzése, valamint az, hogy a nemzeti kulturális értékeket részesítse előnyben a nemzetközi tömegkultúra termékeivel szemben

– a BBC feladata kielégíteni a többféle népet, kultúrát, értékrendet magába olvasztó egykori brit birodalom leszármazottainak lelki, vallási, jogi, erkölcsi érdeklődését és igényeit, megtalálni a hangot azokkal a kisebbségekkel, amelyekre nem figyelnek a profitorientált adók

– a BBC kötelessége, hogy a világ számára betekintést nyújtson a brit nemzeti életbe, ugyanakkor kitekintést nyújtson a britek számára is, elősegítve ezzel egymás jobb megértését.” (*Extending Choise, BBC, 1992.*)

„A Magyar Rádió Rt. a műsorszolgáltatás során gondoskodik:

1. Az ország lakosságát érintő társadalmi és gazdasági folyamatok bemutatásáról, a problémáik megoldását, jogaik gyakorlását elősegítő jogszabályok és gyakorlati tudnivalók megismertetéséről.

2. Az Országgyűlés, az állami és az önkormányzati szervek, az egyházak, a pártok, az érdekképviseletek, a társadalmi szervezetek és állampolgári közösségek tevékenységének bemutatásáról, működésük nyilvánosságáról.

3. A magyar kultúra értékeinek bemutatásáról, történelmünk megismertetéséről és a nemzeti hagyományok ápolásáról, a nemzeti önazonosság megőrzéséről és fejlesztéséről.

4. Az egyetemes kulturális értékek megismertetéséről, a más népek és kultúrák iránti megbecsülés erősítéséről.

5. A nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájának bemutatásáról, hagyományainak ápolásáról, önazonosságuk megőrzéséről és erősítéséről

6. A közösséget érintő állampolgári vélemények és kezdeményezések széleskörű megismertetéséről.

7. A tudományos ismeretek terjesztéséről, és a tudomány újabb eredményeinek megismertetéséről.

8. Az iskolai oktatást támogató, azt kiegészítő, az általános műveltség fejlesztését elősegítő műsorokról.

9. Az ország különböző területei sajátos történelmi és kulturális értékeit, társadalmi és gazdasági életét, az ott élő emberek helyzetét bemutató műsorokról.

10. A természeti és az épített környezet, Magyarország és a világ természeti értékeinek bemutatásáról, az emberi környezetet károsító tényezők megismertetéséről. A környezeti értékek megóvását szolgáló kezdeményezések népszerűsítéséről.

11. Az életkoruk, testi, szellemi, lelkiállapotuk, súlyos fogyatékoságuk vagy társadalmi körülményeik következtében hátrányos helyzetű emberek életének bemutatásáról; a mindennapi életvezetésüket, szociális és kulturális hátrányaik csökkentését segítő ismeretek közreadásáról.

12. A közösségeknek és egyéneknek szóló sokoldalú szolgáltatásokról; a mindennapi életvezetést, az egészség megőrzését, a személyes biztonságot, a közlekedés biztonságát szolgáló ismeretek terjesztéséről.

13. A gyermeki jogokat ismertető, a gyermekek védelmét szolgáló, az igénybe vehető szolgáltatásokról tájékoztatást nyújtó műsorokról. A gyermekek és a fiatalok testi, szellemi és erkölcsi fejlődését, ismereteik gyarapodását elősegítő, érdeklődésüket kielégítő műsorokról.

14. Az egészséges életmód, a sportolás és testedzés népszerűsítéséről, a jelentős sportesemények közvetítéséről és a kiemelkedő sportteljesítmények bemutatásáról.

15. Az igényes szórakoztatásról, a szabadidő kellemes és hasznos eltöltését szolgáló műsorokról.”

Regionális és helyi műsorszolgáltatás „1. Az MR Rt. a közszolgálati funkciók maradéktalan ellátása érdekében regionális és helyi műsorszolgáltatást végez.

2. A regionális és helyi műsorszolgáltatás a helyi társadalom fejlődésének elősegítése érdekében elsősorban a vételkörzetben élő lakosság életét jelentősen befolyásoló eseményekről, tényekről, vitatott kérdésekről ad tájékoztatást. Célja: az állampolgári közösségek erősítése, a közügyekben való részvétel lehetőségeinek kiszélesítése.

3. A regionális és helyi műsorszolgáltatásban megfelelő időt kell biztosítani a vételkörzetben élő nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvének ápolását, kultúrájuk megőrzését segítő, életüket bemutató műsorszámoknak.

4. A regionális és helyi műsorszolgáltatásban különösen fontos a helyi történelmi, kulturális, vallási és természeti értékek bemutatása, a művészeti- és sportesemények közvetítése.

5. A regionális és helyi műsorszolgáltatásban figyelmet kell fordítani arra, hogy a közérdekű és vitatott kérdésekről az önkormányzatok és a politikai pártok véleményének közreadása mellett a téma szempontjából fontos lakossági csoportok és civil szervezetek álláspontja is megismerhető legyen.”

Magyar Rádió Részvénytársaság Közszolgálati Műsorszolgáltatási Szabályzat.

Letöltés: 2004. dec.

„Amit ma sokan minőséginek neveznek a brit televíziózásban, az nem más, mint egy szűk elit értékeinek tükré, azokéé, akik kézben tartják a televíziót, és akik mindig is azt hitték, hogy az ő ízlésük garancia a minőségre. [...] Szerintem bárki, aki a törvényeket betartva olyan műsorokat kínál, amelyeket a közönség látni akar és meg is tud fizetni, joggal nevezheti magát a köz szolgálójának”. (R. Murdoch, 1989, Edinburgh, in: *Financial Times*)

A KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓK EGYIK LEGFONTOSABB SAJÁTOSSÁGA, hogy markánsan fogalmazzák meg a korlátozott vételkörzetben megcélzott csoportot. Ez lehet egy kisebbség, nemzetiség, valamilyen szubkulturális, korosztályi csoport, valamilyen intézmény használói-lakói, nagyon körülhatárolt lakóközösség (pl. kis falu, településrész, szomszédság, egyetemi negyed stb.) vagy egy azonos érdeklődésű közösség. A kisközösségi rádiókat – ebből a szempontból – határozottan el kívánja különíteni az ORTT a helyi műsorszolgáltatók kategóriájától, s főként attól, hogy azok városi, térségi funkciókat és kereskedelmi érdeket bújttassanak annak háttérébe.

Ennél a rádiótípusnál alapértékként többnyire közösségi, szociális, környezeti, kulturális jellemzőket érdemes megfogalmazni; pl. a helyi társadalom bevonása, aktivizálása; szociális szerepvállalás, perifériára szorultak segítése, szolidaritás, tolerancia, helyi értékek megerősítése, hagyományok ápolása, nyelvkultúra fejlesztése, tanulásképzés segítése stb. A kisközösségi rádiók kiemelten fontos jellemzője, hogy jórészt önkéntesek működtetik.

A közösségi rádiók segítenek abban, hogy az „egyszerű emberek” rádiózhassanak: fontos cél megmutatni, hogy a média által sugallt mítosz hamis: a rádiózás NEM feltétlen egy nagyon összetett, nehezen elsajátítható, különleges képességeket igénylő foglalkozás. Gyakran belső fékeket, gátlásokat, előítéleteket, indokolatlan félelmeket is le kell küzdenie a helyi közösségek tagjainak, amíg elhiszik, hogy ők is képesek „médiázni”.

A rádiósok sokszor saját hobbyjaik szerinti témákban készítenek műsorokat, ezzel „hobby”-közösségeket is létrehozhatnak.

Ezen médiumokban megváltozik – szinte megszűnik – a távolság a műsorkészítők és a hallgatók között. A hallgató része az adások létrejöttének, abba beleszólhat, annak készítője, szereplője is lehet. Hangzásában is másfajta egy közösségi rádió: gyakran behallatszik a környezet zaja, nincs hermetikus elzártság a stúdió és a környezet között.

Ellentétben a többi médiummal, **itt nem kell a valóságot átalakítani** ahhoz, hogy az a műsorba kerülhessen, az adásba illő legyen, ellenkezőleg, az adások körülményei alakulnak át a tartalomhoz igazodva. Nem a videóklippek és reklámszpotok ritmusa határozza meg a közösségi rádió üzeneteit, műsorait; azokban a gondolatok végigmondhatók, a zeneszámok lehetőleg végigjátszhatók.

Többnyire különös figyelmet fordít a közösségi rádiók jelentős része a nonprofit szektor szervezeteire, eseményeire. Ezek gyakran meg sem jelennek a többi médiumban, vagy ott csak perifériális szerepük van. S nem csak a nonprofit szektorra, de a hátrányos helyzetűekre, a sérültekre is. Ez utóbbiak megjelenése a közösségi médiában különös új szint és értékeket jelent – ennek technikai feltételeire (mozgás-utazás segítése, sajátos telefonos kapcsolatok megteremtése, személysegítés biztosítása), továbbá az érintettek szakmai felkészítésére fontos figyelmet fordítani.

Ha a kedves Olvasó, vagy a környezetében valaki közösségi rádió alapításával foglalkozna, ajánljuk, keresse meg a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetét – ezen füzet kiadóját –, itt sok tapasztalattal állunk az érintettek rendelkezésére. Ennek a szervezetnek éppen az az egyik vállalt küldetése, hogy közösségi rádiók elindítását sokféle módon segítse.

Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete

HOZZÁFÉRHETŐSÉG ÉS PLURALIZMUS

A közösségi rádió egyik meghatározó jellemzője az a mód, ahogy a helyi célcsoport tagjai részt vesznek a rádió működtetésében. Ahhoz, hogy a rádió prosperáljon és elnyerje a közösség támogatását, a hallgatóknak szükségük van arra, hogy érezzék: ez az Ő állomásuk is.

Fontos, hogy a „befogadó közeg alkotórészei” érezzék:

– a témák, amelyek felvetésre kerülnek a rádióban, érdekesek, és figyelembe veszik az ő nézőpontjukat is;

- felvehetik a kapcsolatot a rádióval, részt vehetnek rendezvényeiken, illetve az őket érintő témákkal foglalkozni fog a műsor (és ez „behallható” időn belül meg is történik);
- bejöhettek a stúdióba, hogy tanulhassanak valamit a műsorkészítésről, és részt vehetnek az adás sugárzásának néhány vagy minden részletében;
- kaphatnak műsoridőt vagy tárgyalhatnak programokról, melyeket az ő csoportjuk készít (amennyiben megfelelő a minőség és a szellemiség);
- a rádió működtetésében és döntéshozatalaiban résztvevőkké válhatnak – ha már eleget értenek abból, hogyan is működik a rádió;
- tetszés szerint részt vehetnek a munkában önkéntesként, és a részvételük értékelésre talál.

(A Szabadon – A szabad, közösségi rádiózás lehetőségei Magyarországon című kiadványból.)

Amíg a „nagy” rádió igyekszik egy szűk rétegen keresztül működtetni a rádiót, addig a közösségi rádió az emberek széles rétegét vonja be. Gyakran ez a sokféle ember egy közösségből származik. De a helyi közösségeken és érdekcsoportokon belül is az ízlések és vélemények nagy különbözőségét figyelhetjük meg. Ahelyett, hogy a nagy rádióktól ellesett „homogén image” kialakítására korlátozódnának, bátorítják és elismerik ezt a sokféleséget. Ennek ellenére lehet az állomásnak saját identitása, ami azonban leginkább a tolerancia, sokféleség, és – röviden – a „pluralizmus” szavakkal határozható meg.

A KISKÖZÖSSÉGI ÉS A KERESKEDELMI RÁDIÓZÁS KÜLÖNBÉSEI

„A nagy országos csatornák mellett számos körzeti ill. helyi rádióadó versenyez a piacon. A kisvárosi rádiók [...] legnagyobb része helyi reklámbázis hiányában veszteséges, és a költségeket igyekszik pályázati pénzekből, önkormányzati támogatásokból, és más, közeli nagyvárosi piacról szerzett bevételekből pótolni. Ezáltal ezek az adók jelentős gondot okoznak a nagyvárosokban működő kereskedelmi rádióknak is.” [...] „Két tervezett frekvenciameghirdetést igyekszünk megakadályozni: az egyik a kis helyi frekvenciákból felépített regionális jogkörű rádióké, a másik pedig az úgynevezett „minifrekvenciáké”, amelyeket intézmények, illetve kisebb közösségek számára terveznek. Ezek kulturális értékét nem látjuk, és véleményünk szerint előbb-utóbb versenybe szállnak a reklámbevételekért, és ezzel tovább rontják a piaci szereplők jelenleg sem rózsás helyzetét.”

(Szombati Béla, a Helyi Rádiók Országos Egyesületének elnöke nyilatkozata – Szombati, 2002)

A kereskedelmi rádiók célja, hogy profitot termeljenek. Ebben egymás versenytársai és ez sajátos szemléletet alakít ki közöttük. A fenti idézet azt mutatja, hogy a kereskedelmi rádiós a pénzügyi érdekeit akár a kisközösségi rádiók ellen is. A kereskedelmi rádiók rossz hazai helyzete sajnálatos tény, de nem valószínű, hogy pár falusi rádió vinné csődbe őket (illetve azt hiszem, hogy ha egy falu hallgatósága hirtelen átáll tőlük a helyi kisközösségi rádióra, akkor nem a rádióengedélyek megszüntetésével, hanem jobb műsorokkal érdemes versenyezni. Vagy más méretekben: a közszolgálati rádió több európai országban (Finnország, Nagy-Britannia) egyáltalán nem sugároz reklámot,

részben függetlenségük (színvonaluk) megtartása érdekében, részben pedig azért, hogy ezzel a kereskedelmi rádióknak meghagyják a teljes reklámpiacot, hogy ők is életképesek legyenek – és ezzel színvonalasabb műsorokat készíthessenek.).

A műsoridő bére adását már az 1920-as években kipróbálták az USA-ban, de akkor teljes kudarc lett az eredmény, mert az állomás csak reklámot (fizetett üzeneteket) sugárzott. A másik, sikeres rádiós filozófiát használó adó viszont saját műsort sugárzott. A kereskedelmi rádiók tehát „kénytelenek” műsort is adni a reklámok között. („A cikk helykitöltő elem két hirdetés között” – áll a felirat egy megyei lap főszerkesztőjének szobájában. [Zöldi, 2001]) Minél több ember hallgatja a műsort, annál magasabb lehet a reklámok ára, így a cél a minél nagyobb hallgatóság megszerzése. Erre az ideális megoldás a slágerzenék sugárzása. A kisközösségi rádiók célja *nem* a kereskedelmi rádiók stílusának átvétele vagy a velük való versengés megteremtése (még akkor sem, ha törvény szerint sugározhatnak reklámot és slágerzenét is). A kisközösségi rádiók megteremtésekor a törvényalkotók színesíteni kívánták a rádiós palettát a hallgatók számára az új rádiós formátummal.

„A globális médiaóriások kialakulása veszélybe sodorja a média szabadságát. Egyes esetekben a sajtó belső szabadsága is veszélybe kerül. A Rupert Murdoch tulajdonában lévő News Corporation a világ egyik leghatalmasabb médiavállalata. A News Corporation meghatározó szempontja a befektetések megtérülése. Semmit nem jelentenek számára az olyan értékek, mint a sajtószabadság vagy a kulturálisan „magasabb rendű” termékek. Murdoch, a lapjai szerkesztésébe beleszóló és teljes szerkesztői kontrollt követelő mediacézár kijelentette: „tulajdonosként végső soron enyém a felelősség lapjaim sikeréért vagy bukásáért. [...] Mivel egy lap sikere vagy bukása a szerkesztőségi irányvonalon múlik, miért ne szólhatnék bele, ha egyszer látom, hogyan lehetne javítani rajta.” A főként szexet, bűnügyeket és színes sztorikat közlő kiadványai minőségéről Murdoch azt mondja: „Senkinek nem tartozom számadással, csak a közönségnek. Ők mondják meg nekem, mit akarnak, és én meg is adom nekik azt, amit kérnek. Ha a közönségnek nem kellene a meztelen nőket ábrázoló fotók, abbahagyom a közlésüket. A közönségnek panaszkodjanak, ne nekem.” Murdoch nincs egyedül véleményével. A német kereskedelmi csatorna, az RTL vezetője, Helmut Thoma így beszélt a műsorok minőségéről: „fő, hogy a hal szeresse a csali ízét. A horgász izlése lényegtelen.” (Kunczik, 2001)

VÁLTOZATOK A KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁSRA

Naerradio, Free Radio, Access Radio, Community Radio, Microradio, Low Power Radio, Educational Radio, Kisközösségi rádió: megannyi kifejezés olyan rádiókra, melyeknek közös tulajdonsága az, hogy kis vételkörzetben sugároznak, nem nyereségért, általában önkéntesekkel, helyi műsorkészítőkkel helyi hallgatóságnak. Ezen túl szinte mindenben különbözhetnek. A közösséget összetarthatja a földrajzi közelség, azonos nyelv, kultúra, hobbi, életstílus (szubkultúra), együtt átélt élmények stb. Egy megközelítés szerint ez a „free radio” – a szabad rádió, ami általában a szólásszabadságra és politikai-gazdasági függetlenségre utal. Egy brit meghatározás szerint a közösségi rádiók feladata: „give voice to the voiceless” (adj hangot a szótlanoknak), olyan értelemben, hogy azok szava is eljusson a közönséghez, akik nem kapnak szót a hagyományos duális médiarendszerben (közszolgálati és kereskedelmi). Ezek az etnikai kisebbségek (bevándorlók, nemzetiségek), hajléktalanok, menekültek stb. Ez a megközelítés egyfajta szociális rádiót takar. A

közösségi rádiózás harmadik útja bármiféle szűk rétegnek szóló műsorok készítése, akiket nem szolgál ki a többi adó: így nem feltétlen szociális okok miatt, hanem csak azért, mert pl. a helyi rádiós piacon nincs pl. japán anime műsor. Igaz: ez inkább a műsorkészítők érdeklődését tükrözi (*niche radio*), de képes lehet lelkes hallgatóság szerzésére. A fenti meghatározások szerinti rádiók vételkörzete bármilyen, akár országos is lehet. A kisközösségi rádiókat azonban a fentiekben kívül (vagy elsősorban) a kis (max. 1 km-es) vételkörzet is jellemzi. Alapvető tulajdonságuk, hogy a stúdiótól a hallgató pár perces „járástávolságban” van, és ez az emberi közelség adja sajátos hangját és erejét is.

A BBC eredeti, Reith-i értelmében a rádió vegyes műsort kínál, olyat, amit ha valaki folyamatosan hallgat, kitágítja érdeklődését is, mert olyasmit is hallhat, amit magától, tudatosan nem keresne – és sokszor ezért nem is tud róla. És egy meghatározás az is, hogy a közösségi rádiók feladata közösséget teremteni és bebizonyítani a hallgatóknak, hogy a rádió nevű találmányt nem csak a hatalom vagy kereskedelmi érdekek szolgálatában lehet használni: *demisztifikálni* a rádiózást, az „emberek kezébe adni a mikrofont”.

A közösségi médiumok fontosságát az is mutatja, hogy az emberek „a kereskedelmi adókat komolytalannak tartják, a közszolgálatiakat pedig az aktuális hatalom szócsövének” (*televízióról szóló kérdés válaszainak értékelése, Rádiós Alap kutatás, 2000*).

Az első kisközösségi rádió természetesen magyar találmány: 1893-ban indult és Telefonhírmondónak hívták:-) Bár műsora inkább egy közszolgálati rádióra emlékeztetett, de földrajzilag Budapesthez kötődött, azon belül is egy kb. 6000 fős elit „kisközösséghez”. Az ő igényeik szerint alakította ki műsorszerkezetét is (ezért a budapesti telefonhírmondón a gazdasági hírek kiemelten fontosak voltak, míg a párizsi és londoni telefonos adásokban hírek nem, csak zenei közvetítések voltak). Esténként közvetítést adott a város nagy színházából, külön hírszerkesztősége volt. Érdekes példát venni róla, hiszen kezdetleges technológiával, de nagy ötletességgel képes volt igen színes műsorválasztékot kínálni hallgatóinak. Igaz, munkatársai nem önkéntesek voltak, és az adásért is fizetni kellett...

A közösségi rádió nagyon sok mindent jelenthet. Nem másolhatjuk le egy másik formátumát, mert minden közösség más és más. A soknyelvű, sok kultúrájú kerületekben ilyen rádióra van szükség. Van, ahol oktatási rádiót, megint máshol egyházi adót szerveznek a helyi közösség számára. Ahol sokan szeretik a countryzenét, de ahol ilyet máshonnan nem hallhatnak, ott egész napos country rádió indul. Vannak rádiók kifejezetten gyerekeknek vagy nyugdíjasoknak. Van, ahol rádiózást tanítanak a rádió segítségével fiataloknak. Van, amelyik „buliból” kalózkodik, máshol csak ez a lehetőség volt a szabad szólásra. Vannak a szólásszabadságért küzdő, politikailag aktív, ellenzéki rádiók, antirasszista vagy épp homoszexuális adók. Más igénye van egy félig diktatúrában élő afrikai vagy ázsiai közösségnek, mint egy demokrációban élő szegénynegyed közösségének. Az igények, a közösség maga alakítja saját műsorkínálatát. Az adásnak nem kell egységes formátumúnak lennie, mint amilyen a kereskedelmi rádió, pontosan meghatározott célközönséggel. Itt egy földrajzilag jól körülhatárolható, de érdeklődést tekintve roppant heterogén közönség a hallgatóság. Érdekes megkeresni azokat, akik amúgy is programokat szerveznek, és rádiósítani tevékenységüket. A rádióba jelentkezhetnek lelkes iskolások, akik punkzenei műsort adnának, egy idős bácsi, aki kertészkedési tanácsokat adna, az iskola magyartanára, aki magyar irodalomról tartana rádiós órákat, a helyi pap, aki vasárnaponként prédikálna a rádióban (is), a helyi népdalkör élőben adna elő a rádióban, az óvónővel kiváló gyermekműsorokat lehetne szervezni, melyben az egész óvoda részt vesz; a polgármesteri hivatal közhasznú információkkal

látná el a rádiót (amire az ellenzéki képviselők kontrázhatnak), a faluházbéli előadások felvételről megismételhetők a rádióból is stb stb. A végeredmény egy sokszínű, az adott település életét tükröző műsor lehet (*ábrát lásd a 79. oldalon!*). A kisközösségi rádió azonban ennél több: a műsorkészítőkről, az ő egyéni zenei vagy irodalmi izlésvilágáról is szól.

A *kereskedelmi rádiók* úgy tudják magukból a legtöbbet kihozni, ha nem kell rájuk kényszerített közszolgálati kötelezettségeknek is megfelelniük, és a reklámpiac egészével rendelkezhetnek, amiből jól meg is tudnak élni. Céljuk a profit megteremtése és a hallgatók „átsegítése a munkaidő mocsarán”. A *közszolgálati rádió* akkor tud a legjobb lenni, ha nem kell kereskedelmi (sem politikai) igényeknek megfelelni, csak a műsorkészítésre koncentrálnak – s ehhez megfelelő pénz áll rendelkezésre. Célja, hogy ablakot nyisson a világra és a nemzeti kultúrát ápolja, fenntartsa és dokumentálja („a nemzet intellektuális bölcsője” – mondták a BBC-ről, melynek eredeti célja nevelni, szórakoztatni, tájékoztatni). A *közösségi rádiók* helyzete e kettőnél jobb is és rosszabb is: jobb, mert nem kell a reklámozók igényének megfelelően átlagos-tömeges hallgatottságú műsorokat gyártani, hanem szabadon dönthetnek a műsorokról, azonban munkatársai (a hazánkban közmegegyezéssel elfogadott definíciók szerint) „többségükben” önkéntes munkával dolgoznak, azaz ez csak hobbi, az első „kereső” munka rovására nem mehet. A kisközösségi rádió *nem* tömegkommunikációs eszköz: *emberi* kommunikációra méretezett.

KITEKINTÉS: KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓK A VILÁGBAN

EGYESÜLT ÁLLAMOK: *Low Power FM* (LPFM)

Az amerikai FCC két éves előkészítő munka után és számos kalózzrádió (elsősorban Stephen Dunifer és a Free Radio Berkeley) nyomása” hatására 2000 januárja óta engedélyezi – ahogy ők hívják – kisteljesítményű FM rádiók (más szóval „microbroadcaster” vagy „szomszédsági” rádiók) működését, melyek célja a helyi tartalom megteremtése. Ezek (mégis?) csak nem nyereségérdekelt oktatási adók lehetnek. Ilyen rádiót üzemeltethetnek oktatási intézmények, közlekedési és biztonságvédelmi szervezetek, de magánszemélyek és kereskedelmi cégek nem. Az állomások hívőjele a szokásos 4 betűs kód után -LP. Az adók max. 100 W teljesítménnyel sugározhatnak. (Ez nálunk már normális helyi rádiónak számít). Ezzel kb. 6 km távolságig szólnak el. Korábban a *minimális* adóteljesítmény volt 100 W, amivel az volt a baj – szólt az érv –, hogy ilyen nagyot egy kisközösség nem tud megfizetni, így sérül a szólásszabadsághoz való joga. A rádiók indulása után a nagy kereskedelmi rádiótulajdonosok rögtön kampányt indítottak ellenük, mondván, hogy interferenciát okoznak a városokban sugárzó kereskedelmi rádióknak (hazai párhuzamról lásd még a kereskedelmi rádiós fejezet mottóját). Ennek eredményeképp csak a nagy rádióktól távoli területeken (azaz nagyvárosokban alig) engedélyezik őket. Kiderült azonban, hogy az azóta elhíresült „interferencia-érv” megalapozatlan, így ezt a korlátozást 2004 során tervezik felülvizsgálni.

Az eltelt 4 év alatt (2004 júniusáig) 1600 jelentkezőből csak 260 állomás kapott engedélyt. Míg a kezdeményezőik erősen átpolitizált, zeneileg is alternatív rádiók voltak, az új LPFM rádiók esetében jellemzően egyetemek, egyházak és – kisebb részt – kisközösségek (részben rádiós klubok, ifjúsági intézmények) éltek a lehetőséggel. Az első amerikai LPFM állomás 2001. jún. 21-én indult KCJM-LP.

Valójában már 1948-ban megindult az első hasonló rádió: az FCC „10 wattos oktatási rádiók” programja keretében. Ezek az iskolarádiók működtek, de nem túl sikeresen, az amerikai kutatók szerint azért, mert túl kevés volt a rájuk kiadott pénz, reklám, kutatás, a stáb és a felszerelés.

Néhány kisteljesítményű rádió típusa az USA-ban:

- *Autós kertmoziban* a filmek hangja autórádióon hallható
- *Éttermi rádió* a környéken parkoló autósoknak
- *Iskolai* (általánostól egyetemig) rádió helyi zenekarokkal, mesével, hírekkel, egyetemi hivatalos közleményekkel, az éttermi menüvel, hallgatói apróhirdetésekkal. Számos iskolarádió végtelenített szalagról (fájlból) sugároz viszonylag rövid adásokat (10 perc – 1 óra)
- *Sport*: mérkőzések alatt közvetítés a nézőknek
- *Vakoknak* rádió: az aznapi újság felolvasása, könyvek felolvasása
- *Kórházi* rádió: az 1920-as évektől létezik. Nagy-Britanniában ma 300 adón 11500 önkéntes dolgozik kórházi rádió műsorán.
- *Egyetemi* vagy intézményi rádiók, melyek olyan kábelrendszeren adnak, melyből botantennával is fogható a kisugárzott adás (*slotted coaxial transmitting cable*).
- *Határ rádió* Határállomások kisvárosainak kisteljesítményű rádiója a határ autós útinformója, a határmenti bevásárlási lehetőségek (reklámok), valutaváltási információk, a határőrség közleményei (készítsék elő útlevelüket) stb.

Pacifica Alapítvány: Az USA-ban működő pacifista alapítvány, mely több közösségi rádiót is működtet, így a legelső nem oktatási közösségi adót: a KPFA-t, mely a II. világháború után, 1949-ben indult San Franciscóban. Amikor indult – az FM sávban – még szinte senkinek sem volt FM vevője. Ők vezették be a *maratont*, illetve azt, hogy a hallgatók „előfizessenek” a rádióra. Azóta is csak hallgatói adományokból él, reklámot nem sugároz. Ma egymillió dolláros költségvetésből gazdálkodik.

Műsorrendje:

05: Kora reggeli zene

06: Demokráciát most! Interjúk és elemzések (szombaton gospel)

07: Reggeli show. Helyi és nemzetközi hírek, kulturális, művészeti hírek, események.

09: Demokráciát most! Interjúk és elemzések

10: A világ zenéje (szombaton ifjúsági rádió)

12: Ötletek, interjúk, elemzések

13: Zöld műsorok

15: Szólásszabadság Rádió Hírek

15.30: Borítótól borítóig: világirodalom

16: Kemény kopogás

17: Interjúk, elemzések

18: Helyi esti híradó

19: Minden nap más híradó: Afrikai, Közel-keleti, Óceániai ill. E-zine műsor, rádiójáték

20: Jazz, blues, világzene, country, folk (minden nap más műfaj)

22: Akusztikus zene, reggae, folk, rock, funk, soul stb.

24: Kísérleti zene, hip-hop, rap, groove stb.

02: Electric mix, funky stb.

NAGY-BRITANNIA: *Access Radio*

Az 1970-es években az akkor még egyeduralkodó BBC az FM adások elindításakor azt tervezte, hogy az új technológiát felhasználva kb. 200 helyi „kisközösségi” BBC stúdiót indít. Ehhez segítségül hívta volna az egyes városok egyetemait, egyházközségeit, hogy ők alakítsák ki a rádiók műsorszerkezetét. A tervből végül nem lett semmi, mert a helyi rádiók helyett az országos televíziót fejlesztette tovább a BBC (válaszul a kereskedelmi televíziózás elindulására), és egészen máig váratott magára a kisközösségi rádiós műfaj indulása.

A viszonylag új kisközösségi műfaj neve Angliában: „Access Radio” (Hozzáférés rádió). Ezen kívül rengeteg ideiglenes engedéllyel sugárzó rádió is működik, melyek vagy iskolai rádiók, vagy egy adott esemény időpontjában működnek. Az elég nagy vételkörzetet biztosító ideiglenes frekvenciákat egy évben kétszer négy hétre nyerheti el a pályázó. Így egy frekvencián váltják egymást. Ezt nonprofit rádióknak találták ki, de néhány kereskedelmi vállalkozás is használja arra, hogy néhány éven át ilyen 4 hetes adásokkal „bejárassa” nevét (és gyakoroljon), majd önállóan is elinduljon. Ez a veszély persze az itthoni kisközösségi frekvenciáknál is megvan.

Bár a digitális földfelszíni rádiózás (DAB) technológiája nem támogatja helyi adások létét, már van rá példa, hogy közösségi rádió DAB-on is hallható legyen Nagy-Britannia egyes vidékein.

Néhány *Access Radio* állomás rövid jellemzése:

– *Bradford Community Broadcasting*: „Műsorok hátrányos helyzetű közösségeknek, beilleszkedésüket segítő, és műsorkészítési lehetőség a helyi embereknek”

– *Angel Community Radio*: műsorok 60 éven felülieknek

– *Cross Rhythms City Radio*: A helyi keresztény közösség rádiója

– *Takeover Radio*: A 8–14 évesek rádiója, melyben e korosztály nem csak hallhat, hanem készíthet is műsort.

– *Resonance FM 2002*: művészi rádió, melyben helyi kreatív művészek hoznak létre rádióra írt, „hangművészeti” alkotásokat. Tematikája nem földrajzi, hanem értelmiségi közösséghez köti. A *Resonance 104,4* „A hallgatás művészete”. (Egy személyes megjegyzés: Londonban először járva tekergettem az állomáskeresőt. A kommersz zenei állomások között elbújva egyetlen olyat találtam, mely valami mást adott, akkor épp valami népzeneféleséget. Itt hagytam az állomáskeresőt, és hamarosan kiderült: ez épp ez a kisközösségi rádió.)

„*The world’s best radio station that you’ve never heard*” (a világ legjobb rádiója, amit sosem hallottál) címen jelent meg róla cikk a *The Independent* c. brit napilapban, 2004. okt. 11-én: „A *Resonance* csak 3 mérföldes vételkörzetű, de hatalmas siker az interneten”. A világ legjobb rádiója megtisztelő címet egy New York-i magazin adta neki. Műsoraiban éhező művészekről, hajléktalanokról egyszerű tizenévesekig és kisebbséghez tartozóig sok mindenki megszólal, aki máshol nem. „A *Resonance* olyan, mintha a [BBC] Radio 4 (a brit intellektuális közszolgálati rádió) éjszakáznai ment volna, túlságosan belötte volna magát droggal, átpartizta volna az éjszakát, majd leült volna elkészíteni a rendes műsorát” „A kereskedelmi rádiókból azért van az embernek elege, hogy olyan kiszámíthatóak. Nálunk a legjobb dolog a váratlanság. Egyszer valaki behozott egy ablakot, fa ablakkeretben, amit hangszerként használt. De amin nevettem, nem ez volt, hanem az, hogy a hangmérnök úgy viselkedett, mintha ez teljesen normális

dolog volna – mondta az állomás vezetője. – Nagyszerű dolog, ha egy ablakot, fazekat vagy számítógépet éppolyan tisztelettel kezelnek, mint egy akusztikus gitárt.”

Néhány műsora:

Klasszikusok gyorsolvasva, Képzelt audio utazások (sci-fi), Webrádióműsor (átvétel)
Átvétel egy német közösségi rádióból, Őkoakusztikai műsor: terepi felvételek
IndyMedia News Wire, Rádiójáték, Kongói zene, japán zene, népzene
Éjszakai műsor: valósidejű felvétel (környezeti hangok) a világ valamely részéből
Költészeti műsor, Műsor a Hyde Parkból (nyílt mikrofon)
(A műsorok mp3-ban hallgathatók vagy letölthetők)

AUSZTRÁLIA: *Community Radio*

A helyi közösségi rádiókon kívül egy Community Radio Satellite (COMRADSAT) műholdas adás is létezik.

KANADA északi részén az eszkimó közösségek működtetnek kisközösségi rádiókat (pl. Wawatay Radio Network), mely számukra a telefon, posta, találkozóhely, és iskola is egyben.

SVÉDORSZÁG: *nárradio.*

A svéd kisközösségi rádiók neve: nárradio. Stockholmban 3 db, 200 ill. 20 W-os adón szól a nárradio műsora. Ezek az adók „bérel” adásidőt az összes stockholmi közösségi rádió. Az adók a Stockholmi Községi Rádió Szövetség tulajdonai. Ők osztják ki a műsoridőket az egyes közösségek között, melyben kritérium, hogy az adott, nonprofit szervezet fő tevékenysége nem lehet rádiózás. Az adás a 3 adóról az egész városban fogható, de ahol kevésbé jó minőségben, ott kábelen is lehet hallani. A rádióban napi 1–5 órás adásidővel váltják egymást a legkülönbébb rádiók: Filadelfia, Advent, Deewane, Maranata, Kultur, Rocket, Bolivia, Lady-P, Yelah, Sv. Demok., Universo stb. A dániai Radio Rosa (Koppenhága) sajátos szubkultúrát képvisel: a leszbikusok és meleg közösségi rádiója (FM és kábel).

FINNORSZÁG

YLE Kantii

A finn közszolgálati rádió (YLE) FM vegyesfelvágottja: éjszaka és reggel külföldi nemzetközi rádiók élő adásainak átvétele (BBC, VOA, NPR, CBC, Kínai Nemzetközi Rádió, angol, finn, orosz nyelven), utána délelőtt a finn közszolgálati rádió digitális (DAB) adásának átvétele, majd a tamperei egyetemi rádió műsora, utána az YLE multimédiás internetes rádiójának műsora, és így tovább felváltva.

Radio Moreeni

Az első finn egyetemi rádió jelenleg adásidejének nagy részét bérbeadja helyi nonprofit szervezetek számára. Ezt azonban nem ingyen teszi meg, mint a magyar gyakorlatban, hanem pénzért: akár egyház, akár környezetvédő szervezet az illető, az általa így „megvásárolt” adásidőért rendes pénzt kell fizetnie. Ezen kívül bizonyos műsorait átveszi (megveszi) az YLE is, amiért ismét „rendes” pénzt kapnak. Ebből a két forrásból nullszaldósan tudják eltartani magukat.

JAPÁN *Mini FM*

Japánban 1957-ben szabályozták az FM sáv kis teljesítményű adók általi szabad használatát („bijaku-denpa”). Így nem kellett külön engedély a garázsajtó-távírányítóhoz, drótnélküli mikrofonhoz stb., viszont ennek a „besugárzási területe” csak pár száz méter volt. A nyolcvanas évekre azonban a rádiók érzékenysége megnőtt, az adók ára pedig annyira lecsökkent, hogy a japánok elkezdték ezt a lehetőséget rádiózásra is felhasználni. Az FM sáv még Tokióban is szinte üres volt, az állami NHK uralta az étert, a fiatalok pedig inkább az amerikai hadsereg *Far East Network* nevű katonáiknak sugárzott műsorát hallgatta. Ilyen környezetben jelentek meg a Mini FM rádiók, melyek az engedélyhez nem kötött, legális, kb. 500 méter sugarú besugárzási körzetükben a zsúfolt nagyvárosokban akár 20 ezer embert is elérhetnek. Mivel a magánembereknek, csoportoknak más lehetősége nem volt rádiózásra, az 1982-ben indult KIDS nevű első „mini FM” állomást több száz követte szinte heteken belül egyetemi kampuszokon, kávézóknak, boltoknak, ismert találkozóhelyeken. A posta- és távközlési minisztérium ezt látva sem változtatott a szabályozáson, azaz továbbra sem kötötte engedélyhez ezeket a rádiókat.

Három év alatt több ezer mini FM rádió alakult, Tokióban kb. száz működött 1988-ban. Különbéféle típusú mini FM adók jöttek létre. Az egyik fiatalok DJ-szervevényének kieléje és egyfajta showműsor produkálása, bárókban, kávézóknak, nyílt stúdióknak vonzótták a közönséget. A másik inkább alternatív közéleti műsorokat sugároz, olyan témákban, melyek az NHK-ban nem kapnak helyet. Az AD AD nevű adó közvetítádók hálózatával alternatív zenei műsort sugároz Tokióban. A harmadik típus példája a Setagaya MaMa, mely egy bioboltból sugározza azok szövegét, akik az ott lévő mikrofonhoz mennek. Ha épp nincs senki, háttérzaj hallható, de időnként többen is összegyűlnek, és ilyenkor ezt hallva a házban vagy környéken lakók is leszaladnak a bolthoz, és csatlakoznak a vitához. Ez áll legközelebb a klasszikus kisközönségi rádió elképzeléséhez. A Radio Komedia Suginami egy kávéházból sugároz, és vitaműsoraiban való részvételre invitálja a hallgatót, akinek csak annyit kell tennie, hogy bemegy a kávéházbá és csatlakozik a többiekhez – ami reklámnak sem utolsó. A Radio Home Run közéleti problémákat vitat meg műsoraiban, de itt nem az adáson, hanem a vitapartnerek, a csoportok élő találkozásán van a hangsúly. Az adó csak ürügy mindehhez. Célja nem az arctalan embercsoporttal való tömegkommunikáció, hanem az emberek személyes találkozásának megszervezése. (McCormack, 1988.)

MAGYARORSZÁG

A most meginduló kisközönségi rádiók nem az elsőknak ebben a műfajban. Már több mint egy évtizede több tucatnyi kisközönségi rádió működött hazánkban – de őket kalóz-rádióknak hívták. Funkciójuk inkább az önkifejezés volt, de néhány tucat fiatal körében megteremtett egy éteren át kapcsolatot tartó kisközönséget. A másik hasonló műfaj az iskolarádiók. Ezek zártláncú kábeln működtek eddig, külön szervezetük is van (DUE), műsoruk nem különbözött nagyon az Amerikában ma éterbe (is) sugárzó iskolarádióktól. Most nekik is megvan a lehetőség, hogy akár a szülök lakásáig is elszóljon az iskolarádió adása.

A KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓK TÁVOLABBI JÖVŐJE

Az eddig legelterjedtebb **digitális földfelszíni rádiós technológia** (DAB) nem kedvez a kisközösségi rádióknak. A DAB alapvető előnye, hogy az egész országot (körzetet, várost) egy frekvencián lehet besugározni (*Single Frequency Network (SFN)* – egy frekvencián nem egy adó, hanem egy multiplex működik, ahol sok adás digitálisan egybe van fűzve, a vevőkészülék válogatja szét a jeleket). Az SFN-hez az kell, hogy minden adó pontosan ugyanazt a csomagot sugározza, azaz egy nagyon kis földrajzi helyhez kötött rádió ebbe a hálózatba nem illeszthető be: nem lehet egyszerűen egy új adót elindítani, mert az adó-állomásokat nem a rádió, hanem egy „multiplex operator” cég működteti: velük kell megegyezni, és ők általában kereskedelmi rádiókkal töltik fel a programhelyeket. (Jelenleg Nagy-Britanniában a DAB-on akkor jelenhet meg egy közösségi rádió, ha a multiplex operator – aki az adót működteti – „befogadja” az állomást.)

A közösségi rádiók számára megoldás lehet, ha a nem földrajzi közösséghez kötött (pl. nemzetiségi) állomások körzetivé vagy országossá válnak – ám így is csak néhány (egy) állomásra jut hely (a DAB-ban is frekvenciaszűkösség lesz), így adásidejüket meg kell osztani. Másik megoldás, hogy egy külön sávot kapnak, (L sáv, 1,5 GHz, ma pl. Kanadában használják), mely kis földrajzi terület besugárzására kifejezetten alkalmas (1-2 km), és ez nem illeszkedne a többi hálózatba. Ennek hátránya, hogy az L sáv vételére a mai európai DAB-vevők ritkán alkalmasak. Végül pedig, miután a tervek szerint egy idő múlva az FM sugárzást felváltja a DAB, és a nagy országos hálózatok FM adói kikapcsolnak (amit Angliában 2010-re terveznek), az egész FM sávot a kisközösségek használhatják – mint egyfajta rádiós szeméttelp. Miután valószínűleg a rádiókészülékek is egy idő után csak DAB (vagy DRM) vételre lesznek alkalmasak, és feltehetően az FM sávot (vagy jó részét) is valami másra fogják használni, ez a megoldás nem látszik realizisztikusnak. Következésképp a kisközösségi rádiók számára a legelfogadhatóbb megoldás az volna, ha a helyi vagy körzeti DAB csomagokban helyet kapnának, ill. a szolgáltató – a kábelhálózatokhoz hasonlóan – kötelezve lenne a körzetén belül bárhol sugárzási engedélyt kapott kisközösségi rádiók adásának továbbítására. Elképzelhető államilag üzemeltetett multiplex is, ahol esetleg külön helyeket tartanak fenn a közösségi rádióknak. (RTÉ, 2004.)

Az **élő internetes rádiók** bár globálisan elérhetők és igen szűk érdeklődési körnek adhatnak műsort, csődbe mehetnek, amint megnő hallgatottságuk: a sok hallgató nagyobb sávszélességet kíván, ez pedig jelentős beruházást, ami bizonyos hallgatói szám (egyidejűleg pár száz) felett megfizethetetlen még egy kereskedelmi rádióknak is. A kis közösségi jelleg azonban kiválóan biztosítható.

A számítástechnika fejlődésével egyébként egyre közelebb kerül az intelligens, **beszélő számítógép** megjelenése, aki akár külön rádióként is működik: felolvassa a híreket, regényeket stb. (Egyes honlapokon már figyelmeztetnek is, hogy az adott szöveg felolvasása illegális! [konkrét példa egy mesekönyvoldalról]) Ez a TTS (text to speech) technológia már ma is elérhető (magyarul: Multivox), amivel pl. kiváló robot műsorvezetőt működtethetünk, aki („aki...”) az általunk legépelt szöveget olvassa fel. (Egy amerikai-kanadai határmenti kisközösségi rádióban [Surrey] pl. a valutaárfolyamot és az időjárásjelentést olvassa 24 órán át automata.)

2. | rádiós műfajok

VAJDA ÉVA

ÁLTALÁBAN A RÁDIÓRÓL*

A RÁDIÓ FŐ ELŐNYE, hogy mindig egy személyhez szól, tehát közvetlen, és haladék, illetve késedelem nélkül képes továbbítani az információkat, mert nem lassítja nyomda, előhívás, egyéb technikai nehézségek. Ezt angolul úgy hívják, hogy intimate és immediate – ebben a két tulajdonságban a rádió különbözik minden más médiumtípustól, hiszen az egyidejűség és közvetlenség élményét legfeljebb az Internet képes hasonló módon nyújtani (a televízió a technikai kötöttségek miatt sokkal macerásabb).

A rádiót úgy szokás definiálni, hogy rádió=hírek+zene. Ezt a definíciót attól függően lehet változtatni, hogy milyen típusú rádióállomásról van szó. Ha közösségi rádióról beszélünk, akkor ezt a képletet változtathatjuk úgy, hogy rádió egyenlő beszéd és zene. Ha pedig kereskedelmi rádióról beszélünk, akkor rádió egyenlő reklám és információ (és persze, sok zene).

A hallgatók a rádióban csak hangot hallanak, tehát mindennek világosnak, egyszerűnek és érthetőnek kell lennie, mert ha nem hallják, nem értik, nem élvezik, akkor kikapcsolják a készüléket. Angolul ezt hívják KISS szabálynak: Keep it simple, stupid! Azaz Légy egyszerű, buta! Igaz tehát, hogy a rádió nem képes képet mutatni, ami segítené a hallottak megértését, és az is igaz, hogy törekednie kell a nyomtatott sajtóban megengedhetőnél egyszerűbb fogalmazásra, ám ennek ellenére rádiós műfajok sokasága alakult ki – hiszen a rádióban szavakkal, hangokkal, zajokkal, soundbite-okkal kell láttatni, nem pedig mozgóképpel vagy fotókkal. A műfajok sokasága képes ellensúlyozni a rádió „gyengéit”, azaz azt, hogy nincs kép, ami segítené a megértést, és visszalapozni sem lehet, ha menetközben elkalandozott a figyelmünk. Ugyanakkor pont az intimitás és az egyidejűség miatt a rádió képes arra, hogy azt nyújtsa, amit az irodalom: történeteket mesél, és tág teret ad a fantáziának, hiszen a hallgató beleélheti magát egy-egy helyzetbe és elképzelheti, mi történt. Ehhez azonban az kell, hogy a (közszolgálati) rádióban dolgozó újságíró ismerje az egyes műfajokat és azok sajátosságait, és tudjon is ezekkel bánni.

Lássuk először a híreket!

A rádiós hírek rövidebbek, mint a nyomtatott sajtóban megjelenők. A rádiós hír nem hosszabb 0'40-1 percnél, ami azt jelenti, hogy nem több mint tizenkét gépelt sor. Egy ötperces rádiós híradás körülbelül két és fél flekknyi újsághírt képes közölni, a klasszikusnak tekinthető harmincperces rádiós hírműsor, a Krónika pedig körülbelül 14-15 flekknyi tudósítást, hírt közöl összesen.

A rádióban alaptétel, hogy két fő eszköz áll a hírműsorokban dolgozó újságíró rendelkezésére: a hír szóbeli közlése, illetve interjú készítése. A közszolgálati rádióban azt tanítják, hogy először el kell készíteni az információszerző alapinterjút, amiből megszületik

*Ez az írás az ELTE Kommunikáció szakán használt oktatási segédanyagok készült. Alapjául szolgált az 1997-ben tartott BBC tanfolyamon tanultak, valamint a MUOSZ Sajtókönyvtár sorozat Műfajismeretének rádióról szóló része, amelyet Farkas Zoltán írt, akitől nagyon sokat tanultam a közszolgálati rádiózásról. A műfaji csoportosítást részben saját tapasztalatok alapján készítettem, kifejezetten az ELTE Kommunikáció szakának rádiós órájára

az alaphír, ez azt tartalmazza, hogy valakivel valahol valami megtörtént. Amikor az alaphír újabb fejleményekkel egészül ki, azt hívjuk a rádióban fejleményhírnék.

Az alap tehát a hír a rádióban is. Erre épül fel minden további műfaj.

RÁDIÓS MŰFAJOK

A rádiós hírszerkesztés szabályai rendkívül szigorúak. A hír két részből áll: lead+body. A lead a hír címe, a body pedig a hír teste. A hírműsorok headline-jai – magyarul előzetes tartalomjegyzéke – a legfontosabb hírek lead-jeit emeli ki. Fontos megjegyezni, hogy a helyesen megírt lead – ami legtöbbször egyetlen mondatból áll – önmagában is hír. Ennek elkészítéséhez ismerni kell az adott esemény előzményeit, hátterét, összefüggéseit. Mindegyik hír leadje kell hogy tartalmazza a legújabb fontos fejleményeket. Fontos további szabály a rádiózásban az erős kezdés vagy felütés szabálya: ha van egy jó, az adott „sztorira” jellemző hangeffektus, akkor érdemes azzal indulni. Ha ugyanis a rádiós már az elején leköti a hallgató figyelmét, akkor van rá esély, hogy a műsor (de legalább a hír) végéig sikerül azt megtartani. És ez a háttér-rádiózás korában különösen fontos! *(A rádiós hírszerkesztés szabályairól és további rejtelmeiről részletesen lásd dr. Herman József - Mester Mónika cikkét [28. old.]*)

A hírre épülő további műfajok:

1. **A tudósítás.** Hír, információ az esemény helyszínéről, esetleg az eseményről visszaérkezett tudósító utólagos, tárgyilagos, objektív beszámolója a stúdióból. Tartalmazhat hangbejátszást, beszédészletet, de alapvetően arra épül, hogy a tudósító mondja el, mit tapasztalt. Időtartama maximum két perc, de általában rövidebb. A tudósítás „továbbfejlesztett” változata a hírmagyarázat és a kommentár. Ez utóbbi két műfaj közös eleme, hogy rávilágít a háttérre és az összefüggésekre, de amíg a hírmagyarázat nem tartalmazhatja a tudósító-szerkesztő véleményét, addig a kommentár tartalmazhat személyes véleményt is. Ezek hosszúsága változó, de általában nem hosszabbak három percnél (ami körülbelül harminchat gépelt sor terjedelmű).

2. **Az interjú.** Ez a rádiózás legkedveltebb és leggyakrabban használt műfaja, amelybe a rövid, céltudatos kikérdezéstől kezdve a több felet megszólaltató stúdióbeszélgetésen vagy a hallgatókkal telefonon történő csevegésen át a több órás portréműsorig sok minden beletartozhat. Interjún alaphelyzetben két egyenrangú fél – az interjúalany és a riportert – beszélgetését értjük, meghatározott témáról. Az interjú időtartama két-három perctől – ezek a kikérdezéses, úgynevezett informatív vagy kis interjúk – a nyolc-tíz perces beszélgetésig terjedhetnek, amelyek a közélet egy-egy vitatott témáját járják körül úgy, hogy a riportert kiválasztja az egyik kulcsszereplőt, és interjúban ütközteti az illető véleményét az ellenvéleményekkel, a hallgató, a közvélemény kételyeivel, kérdéseivel. Külön műfaj a portréinterjú, amely általában egy személyiség bemutatása fél-egy órában. Az interjúkészítés során fontos – legyen szó bármelyik típusú interjúról –, hogy a riportert legyen felkészült, hiszen kérdéseivel alapvetően ő irányítja a beszélgetést, céltudatosan és célirányosan, orientálja a hallgatót, ő csinálja a beszélgetésből kerek egészet a szó átvitt értelmében és szó szerint is. A rádiós interjúk egy jelentős része ugyanis vágott, azaz szerkesztett beszélgetés, amelyet azonban tilos manipulálni: a megvágott beszélgetés az eredeti beszélgetés arányos rövidítése kell legyen. Az interjút meg kell különböztetni a nyilatkozattól, amelynek felvétele során a riportert nem aktív, mindössze bekapcsolva tartja a magnóját és hivatalos állásfoglalást, közleményt rögzít. A rádióban ennek a műfajnak is

van létjogosultsága, aminek azonban nincs helye a rádiós műfajok között, az az álinterjú, azaz egy előre megbeszélte vagy elpróbált beszélgetés, az alákérdezős interjú.

3. **A montázs** vagy „az utca hangja”. Gyakran alkalmazott rádiós műfaj, amely színesíti, feldobja a műsort, nem szabad azonban azt képzelni, hogy egyenlő egy reprezentatív mintavétellel, vagy hűen tükrözi a köz vélekedését egy-egy adott kérdésről, sokkal inkább azt tükrözi, hogy milyen a köz hangulata, azonban ezt jelentősen befolyásolja, hogy a montázst milyen helyszínen, mikor rögzíti a riportert, hiszen nyilván más lesz a hangulata egy „Ön melyik pártra szavazna, ha ma lennének a választások?” kérdésre épülő montáznak, ha a riportert szombat este a Kálvin tér aluljárójában veszi fel a válaszokat, vagy ha szerda hajnalban a kőbánya-kispesti metrómegállóban kapja mikrofonvégre az embereket. A montázs általában nem több mint másfél perc, legalább tíz-tizenöt véleményt tartalmaz, klasszikus alapképlete az 1+1=3. Azaz két ellentétes vélemény egymás után vágásával a hallgató többletinformációhoz juthat, azonban a montázs arra nem alkalmas, hogy hírt gyártsunk belőle, sokkal inkább hírkövető műfaj.

4. **A riport.** Általában helyszíni beszámoló, ahol a riportert aktív – cselekvő – és így tudósít a cselekményről, éppen ott van a helyszínen, ahol az esemény történik, ezért ez a műfaj alkalmas leginkább az egyidejűség élményének keltésére, éppen ezért a legrádiósabb műfaj. A riportert eszköze a saját és mások hangja, ezekkel kell az eseményeket láttatni, érzékeltetni, beszámolni azokról. A riport klasszikus esetben interjúfűzér, azaz a riportert helyszínről helyszínré halad, kérdéseket tesz fel, ezeket egybefűzi és így próbálja kideríteni, hogy mi is történt valójában. Ideális esetben a riport nem hosszabb nyolc-tizenkét percnél.

5. **A feature** (magyarul: rádiós összeállítás). A legösszetettebb rádiós műfaj, amely az alapműfajokra épít, hiszen egy-egy összeállításban lehet tudósítás, nyilatkozatok, interjúk, riportok. A feature körülbelül negyedóra hosszú. A közszolgálati rádióban a dokumentumműsorok vagy oknyomozó riportműsorok a feature-ok hosszabb változatai, amikor a riportert egy alaphírt körbejárva nyilatkozatokat gyűjt be, interjúkat készít, riportszituációkba keveredik, és ezekből az elemekből építkezve – tudósításokkal, kommentárokkal kiegészítve – próbál elmesélni egy történetet. Ezek időtartama témától függően akár húsz-harminc perc is lehet.

6. **Véleményműfajok:** rádiós jegyzet, publicisztika, glossza – ezek az írott publicisztika, kommentár rádiós megfelelői, általában rövidek, két-három percnél nem hosszabbak. ■

Gyakorlatok (amelyek jól használhatóak akár egy közösségi rádióban dolgozó műsorkészítők „pallérozására” is): Az a feladat, hogy ezekre az alaphelyzetekre egy perc alatt írj fel öt kérdést, amelyet riporterként feltennél. A kérdéseknek önállóaknak kell lenniük, de az öt kérdés (és az arra adott válaszok) ideális esetben „lefedik” a sztorit.

1. A város központjában kigyullad egy szálloda, három ember bent reked. Mit kérdezel a helyszínen a mentési munkálatokat irányító parancsnoktól?

2. Multinacionális cég képviselője bejelenti, hogy megveszi a helyi, meglehetősen lepukkant állapotban lévő, acélsodronyok gyártására szakosodott gyárat. Mit kérdezel a cég képviselőjétől a sajtótájékoztatón?

3. Extravagáns kreációiról híres divattervező bemutatója botrányba fullad a helyi művelődési házban. Mit kérdezel tőle egy nappal a történet után úgy, hogy te magad nem vettél részt a bemutatón?

4. Vak ember készül megmászni a Himaláját, és te lehetőséget kapsz, hogy interjút készíts vele az indulás előtt. Mire vagy kíváncsi az expedícióval kapcsolatban?

2.1. | Hírek a rádióban

DR. HERMAN JÓZSEF, MESTER MÓNIKA

A RÁDIÓS HÍRSZERKESZTÉS ALAPJAI*

A hír

A HÍR A VILÁG LEGEGYSZERŰBB, egyben egyik legbonyolultabb „találmánya”. Létezik, amióta az ember, napjainkra pedig iparágga vált. Meghatározására változatos, nem egyszer egymásnak ellentmondó definíciókat fogalmaztak meg. A hírvás szabályai meglehetősen szigorúak, mégis van, hogy a legjobb hír a szabályok felrúgásával születik.

Az alábbiakban a „hír” fogalmát a legszűkebb értelemben használjuk: csak azt értjük rajta, amit egy rádióban a bemondó felolvas. A hallgatók számára természetesen hír a tudósítás is, a rádiós újságírók pedig sokszor annak tekintik az MTI – nem rádiós szempontok szerint szerkesztett – anyagait is, melyek a rádiós hírszerkesztőnek minden szempontból csak nyersanyagok, terjedelmi, nyelvi és más tartalmi okok miatt egyaránt.

Hogyan definiálja a hírt a szakirodalom? Íme néhány a számtalan meghatározás közül: „A hír a történelem első, vázlatzerű piszkozata”, „A hír az, amit elhallgatnak”, „Ha egy kutya megharap egy embert, az nem hír. Ha egy ember harap meg egy kutyát, az hír”, „A hír az, ami érint, ami fontos, aminek hatása van életünkre”.

Mind egyik meghatározás igaz, de önmagában egyik sem teljes. A kérdésre, hogy „mi a hír?”, a fentiek mellett vagy talán előtt leginkább kérdéssel kell válaszolni: kinek, mikor mi a hír?

A nyaralónak elsősorban az időjárás, a víz hőmérsékletének változása, a vihar közeledte vagy elvonulása, a vonatok, repülők késése, az autópálya bedugulása a hír nyáron. Télen viszont a hóakadályok, a lavinaveszély vagy éppen a hóhiány. Egy soproninak hír, ha csőtörés miatt le kellett zárni a belvárost, ám ez kevésbé érdekli a szegedi polgárt, akit ugyanabban az időben a Tisza vízszintjének emelkedése izgathat jobban. A természetbarátnak hír, ha a Hortobágyi Nemzeti Parkban költ egy ritka vándormadár, a klasszikus zene szerelmeseinek viszont az, ha mondjuk Magyarországon lép fel a három tenor.

A fenti példák mindegyike megfelel annak a kritériumnak, hogy az említett esemény (vagy annak hiánya) többeket érint, érdekel, befolyással van emberek életére, mégsem mindegyikből lesz hír mindenütt, minden rádióban. A hírtérték meghatározásakor tehát a hírszerkesztőnek mindig tisztában kell lennie azzal, hogy kinek ír, ki a célközönsége. Ez alapvetően meghatározza, hogy miből lesz és miből nem készül hír, és a híradáson belül egy-egy hír milyen helyet foglal el.

Ugyanakkor létezik egy másik, ritkán említett szempont is: az, hogy a hírszerkesztő „kinek a hangjára” írja a hírt. Ugyanis a legjobb fogalmazást is tönkretelheti a rossz előadásmód. A legegyszerűbb – a kereskedelmi rádiókra jellemző – helyzet, ha a hírszerkesztő maga olvassa a híreit. Ő idővel kitapasztalja, mi az, ami jól hangzik a saját szájából, milyen fordulatot, nyelvi játékot, milyen ritmusú mondat szerkesztést engedhet

* Először megjelent: Médiakutató, IV. szám – 2001. ősz Utánközlés a szerzők szíves engedélyével.

meg magának. Más a helyzet, ha bemondónak ír, mint a közzéadásban. Ez sokkal kevesebb egyéni megoldásra ad lehetőséget, mert az igen eltérő egyéniségű bemondók nem mindegyikének „áll jól” egy-egy megfogalmazás.

A rádiós hír és a rádiós műfaj sajátosságai

A mindenkori cél a tekintélyt érdemlő, kiegyensúlyozott és megbízható hírszerkesztés, amely a tágabb értelemben vett újságírás igen szűk, ám annál hatásosabb és szigorúbb műfaja. A hírszerkesztő dolga, hogy a történéseket lényegükre egyszerűsítve, a fontosság sorrendjében, minél gyorsabban és pontosabban a hallgatók tudomására hozza.

A rádió fő előnye, hogy mindig a személyhez szól, vagyis közvetlen. Haladék nélkül képes továbbítani az információkat (nem lassítja a nyomda, a film vagy fotó előhívása stb.). Ez az előny a képi technika fejlődésével némileg csökkent a tévével szemben: egyre gyakoribb az úgynevezett breaking news híradás, vagyis rendkívüli események idején az adás megszakítása az élő, helyi tudósítáért.

A képi információ előnye a vizuális gazdagság. Hátránya azonban, hogy több figyelmet von el: le kell ülni a képernyő elé, de még a kocsiban – vagy a közeljövőben már a mobiltelefonon – működő mini-képernyő is nagyobb koncentrációt igényel, mint a hang. A rádió hátránya a vizuális információ hiánya. Nincs kép, amely sokszor magáért beszél, és kevés szöveget igényel.

Ezért a rádióban tömören, lényegre törően, élvezhetően, figyelemfelkeltő módon kell fogalmazni, az élő nyelv követelményeit szem előtt tartva. A hallgató gyorsan és keményen ítél: ha nem hallja, nem élvezi, nem érti mindazt, ami elhangzik, akkor ki- vagy átkapcsol. (Jelenleg a Magyar Rádióon belül a fő közszolgálati csatornának tartott Kossuth adó legfőbb technikai hátránya, hogy nem vehető a CCIR hullámsávon, azaz a „nyugati normás URH-n”. A régi, „szocialista” URH vételére alkalmas készülék egyre ritkább, a középhullámú adás vételi minősége pedig elég gyenge. Ezért például autóban szinte élvezhetetlen.)

A „KISS” a rádiózásban gyakran emlegetett szabály. Angolul: Keep it simple, stupid! Körülbelül: légy egyszerű, te buta! A hallgató csak hangot hall, nehezebb felkelteni és ébren tartani a figyelmét, mint a képpel, ábrával.

A hír felépítése

A figyelemfelkeltés eszköze a lead: ebből tudja meg a hallgató, hogy miért figyeljen arra, ami következik. A logikus szerkezet pedig abban segít, hogy követhető maradjon a hír hallás után is. A hír felépítése nagyon fontos, de soha nem szabad elfelejteni, hogy a hírszerkesztő minden esetben egy történetet – „sztorit” – mond el, mesél.

Ugyanakkor adott a hírek műfaji szerkezete:

1. Címmondat (lead): egy mondatban össze kell foglalni a hír leglényegesebb elemeit, és mindjárt a hír elején el kell igazítani a hallgatót, hogy milyen témájú, milyen jellegű hír következik, és hol történt az esemény.

2. A tárgyalás, „részletek” (body) – ebben a részben kell kifejezni a tömör fogalmazású lead tartalmát, részletekkel eligazítani a hallgatót, rövid háttérrel adni a hírhez, vagy a leadben foglaltaknál kevésbé jelentős, de a témához kapcsolódó további információkat elmondani. Fontos, hogy a különböző tartalmi elemeket a fogalmazásban átkössük, így ne csak tartalmilag, hanem nyelvi is kapcsolódjanak a mondatok.

3. Zárómondat, a „befejezés” – nem minden hírben különül el, főleg a katasztrófa hírek

fontos eleme, hogy visszahozzuk a legfontosabb információt. Így az is megtudja a lényegét, aki az elejéről lemaradt.

A rádióhírekben legtöbbször a leadben és a hír elején a legfontosabb, a legújabb fejlemény áll, és így haladunk a régebbi, a kevésbé fontos részletek felé. Ha új fejlemények érkeznek egy hírhez, akkor többnyire azok kerülnek az elejére, és hátrébb szorítják az eredeti leadben foglaltakat. Ez sem abszolút érvényű azonban.

A hír mindig adjon választ a következő kérdésekre:

- Mi történt?
- Hol történt?*
- Mikor történt?
- Kivel történt?
- Miért történt?
- Hogyan történt?
- És a háttér: mindez mit jelent?

A hír néhány jellemzője

Az alábbiak többsége jellemző a hírre, függetlenül attól, hogy rádiós közszolgálati, kereskedelmi vagy a nyomtatott sajtóban megjelenő hírről van szó.

Közelí és fontos. Ahhoz, hogy egy sztorinak hatása legyen, fontosnak kell lennie. Az emberek számára fontossá a történés közelsége – de nem mindig csak szűk földrajzi értelemben vett „közelsége” –, vagyis az érintettség teszi az eseményt. Ilyen esemény volt az, amikor magyar turisták kerültek bajba egy kigyulladt szingapúri szállodában. Az is biztos, hogy a közelükben történő dolgok sokkal inkább érdeklik az embereket, mint a tőlük messze, távol történő események. (lásd buszbaleset az Alföldön, szemben egy távoli kontinensen történt hasonló esettel stb). Ide kapcsolódik, hogy az utóbbi években egyre népszerűbbek az önkormányzati lapok, helyi-regionális rádiók, televíziók.

Friss. A médiában, elsősorban a rádióban a hír az, ami most történik, illetve éppen megtörtént. Ami tegnap volt, az már „halott”, hacsak nincs új fejlemény az ügyben. A hír csak akkor hír, ha – a fontossága mellett – újdonság is. A tegnapi hírek általában a mai újságokban vannak, a tévéhíradók is inkább összefoglaló jellegűek (esti, reggeli, esetleg déli, kivéve a hírtelevíziókat, mint a CNN, a BBC World vagy a Euronews).

A közszolgálati Magyar Rádió csatornáin óránként vannak négyperces híradások a Kossuth adón és – napközben minden óra 30-kor, „félkor” a Calypso fővárosi regionális rádióban**, kétóránként a Bartók és a Petőfi Adón, illetve van az elsősorban hangos tudósításokra épülő, de híreket is nagy számban felhasználó Reggeli, Déli, Délutáni, Esti és a Késő Esti Krónika. 24 órás „hírrádióként” jelenleg csak a főváros körzetében működő Info Rádió dolgozik***.

Érdekes. Alapkövetelmény, hogy a hír magára vonja a figyelmet. Ez elsősorban a headline-on múlik (ami nem más, mint a hír lényegének tömör, egy-két mondatos összefoglalása, bizonyos esetekben a hír címe). A hírszerkesztő, tudósító feladata, hogy megtalálja: mi a fontos a hírben, és utána ezt világosan, tényszerűen és érdekesen megfogalmazza.

* Különösen külföldi eseményeknél célszerű a hírt az országgal kezdeni, és a végén is elmondani, hogy hol történt mindaz, amiről beszámolunk.

** Időközben megszűnt

*** Időközben újabb indult

Dramái. A bűntügyi történetek – lövöldözések, erőszakos bűncselekmények, autós üldözések – mindig érdeklik az embereket. A veszély, a kaland, a konfliktus mindig magára vonja a figyelmet. Az ilyen híreknél fokozottan kell ügyelni arra, hogy semmiképpen se sértsük meg az érintett emberek személyiségi jogait, érzékenységét, és óvakodjunk az ízléstelenségtől. Ne „tocsogjunk” a vérben, ha tragédia történt, kerüljük a részletek naturalista leírását. Ezt szabályozzák a vonatkozó törvények és jogszabályok mellett a különböző újságírói etikai kódexek is.

Jogot és erkölcsöt sért, felelőtlenül fokozza a tragédiát, ha az érintett hozzátartozók éppen a médiából értesülnek arról, hogy az ő rokonuk, barátjuk áldozat vagy az áldozatok között van: ezért a nevekkel rendkívül óvatosan kell bánni, akkor is, ha a szerkesztőség kapott valamilyen információt. Még a kereskedelmi adóknál is csak ritkán, a mindenáron a hallgatottságnézettség növelésére, „olcsó” népszerűsége törekvő vezetés alatt fordul elő, hogy minden más értéket elsöpör a „vért előre” (bleedig is leading) irányelv: vagyis az erőszak, véres, durva jelenetek a legfontosabbak, minden más érték és szakmai szempont háttérbe szorul.

Szórakoztató. A hírek stílusa meglehetősen szigorú, kötött, kötelezően száraz, emiatt könnyen válik unalmasná. Ez oldható anélkül, hogy a tartalom rovására menne: adott esetben elfogadható a könnyedebb hangvétel például egy könnyűzenei adónál: a műsor stílusa érintheti a hír formáját, de tartalmát semmiképpen. Lehet egyidejűleg tájékoztatni és szórakoztatni, vagyis a hírnek-híradásnak sem kell szükségszerűen unalmasnak lennie: lehet üdén, fordulatosan, cselekményszerűen fogalmazni, a lehető legnagyobb mértékben érdekes kerülni, oldani, vagyis hétköznapi, élő, beszélt nyelvre „fordítani” a száraz, bürokratikus fogalmazásokat.

A fő szempont az, hogy a hallgató egyszerűen, érthetően és érdekesen kapja vissza a fontos történések lényegét. Ezt persze az idő szorításában, sokszor a politika, diplomácia árnyalatnyi „finomságai” miatt igen nehéz megvalósítani. A politikus gyakran körülír dolgokat, eufemisztikusan („alul”) fogalmaz, ami a lényegen – amit nekünk kell visszaadnunk – mit sem változtat ugyan, de gyakran ahhoz vezet, hogy a politikus később tiltakozik, mondván: ő nem ezt állította.

Egy napon hivatalos telefon-tiltakozás érkezett a szerkesztőségbe: „ne mondják, hogy XY (politikus) nem vesz részt a bizottság ülésén”. „Miért, ott lesz?” „Nem, de megbízottjával képviselteti magát.” Máskor azt találtuk írni, hogy Z (akkor ugyancsak kormányzati szereplő) külföldi útját elhalasztották. Az illető sajtósa kikérte magának, mondván: az utat „nem elhalasztották, csak később kerül rá sor”.

A száraz híradások oldására népszerű és elfogadott megoldás, hogy a komoly hírek végére teszünk egy (magazinműsornál esetleg közben, több) „színes” hírt. Ezek a közélet, a politika „komoly” világából kilépő érdekességek (sokszor humoros események, kulturális, tudományos érdekességek, akár egy-egy politikusról szóló, vele történt nem mindennapi, „színes” esemény). Gyakori felkonferálása, hogy „és végül elmondjuk, hogy” (angolban az and finally sztori).

A hírek témái

Válsághelyzetek. Tűz, áradás, minden tömeges baleset, nukleáris, vegyi katasztrófa, vízi-, barlangi, hegyi mentés. Minden olyan eset érdeklődést kelt, amikor emberi élet(ek) kerül(nek) veszélybe. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy minél nagyobb hallgatóságnak szól a műsor, annál súlyosabbnak „kell” lennie a helyzetnek ahhoz, hogy „téma” legyen. Természetesen minden egyéni dráma tragédia a közvetlenül érintetteknek,

de a nagyobb közösséget már nem biztos, hogy érdekli (sajnos naponta van több tucat halálos baleset; egy Kínában történt tömegszerencsétlenség nem igazán érdekli a magyar hallgatókat, de az M0-ás sokadik egyéni tragédiája igen.)

Helyi önkormányzat és országos kormányzat. Hír minden olyan helyi vagy országos kormányzati döntés, amely sok embert érint. A politikusok azonban hajlamosak okkal-ok nélkül keresni a szereplés lehetőségét, hogy önmagukat, pártjukat népszerűsítsék. A szerkesztőnek kell eldöntenie, hogy az elmondottaknak valóban van-e hírértékük.

Építkezés, tervezés. Az országos és nagyobb helyi építési tervek, minden olyan beruházás, amely sokak életét változtatja meg, „átrajzolja” a térképet, hatással van egy térségre, érdekli az embereket. Természetesen az is, hogy milyen pénzből, pályázattal vagy megbízással történik a beruházás, vagy ha éppen elmarad, illetve késik az előre beharangozott tervhez képest. Az ilyesmi sok új lehetőségeket teremt, de károkat is okozhat (például új munkahelyek, telekspekuláció). Napjainkban külön szempont, hangsúlyosan nemcsak a „zöld” műsorokban: az eddig okozott károk miatt nagyon fontossá vált a környezet fokozott védelme.

Konfliktus és ellentmondás. Tág értelemben lehet szó utcai összecsapásokról vagy éppen ellentétes gondolatok ütközéséről. Minden közügynek vannak pártolói és ellenzői. A szerkesztő – különösen a hírszerkesztő – dolga, hogy egymás mellé tegye az ellentétes szempontokat, érveket: így a hallgató alkothat önálló véleményt a fontos kérdésekről.

Ipar, gazdaság. A legtöbb ember életében alapvető, hogy van-e munkája, állása, ezért az iparban, mezőgazdaságban történő változások sokak számára hírértékűek, akkor is, ha nem közvetlenül őket érintik. Ilyen volt a közelmúltban a Danone-konfliktus Győrben, amely szakszervezeti, városi önkormányzati ügyként indult, majd országos, kormányzati kérdéssé is vált. A szabad, piaci gazdálkodás új igényeket is teremtett: ilyen például a rendszeres tájékoztatás a tőzsdéről, pénzügyi helyzetről (BUX-hírek, KSH közlemények, konjunktúra-jelentések). Ezeket megfelelő időszámban – például a Kossuth Rádióban reggel fél hét körül vagy délután – igénylik a menedzserek, de őket általában szűk szakmai szempontok vezérlik, és részletesebb információkra van szükségük. A köztájékoztatás erre nem alkalmas, mivel az emberek többségét közvetlenül nem érintik a tőzsdéi ármozgások, nem érdeklik a bonyolult, száraz közgazdasági összefüggések – ezért elegendő a legfontosabb alapinformációk rövid közlése.

Egészségügy. Létünkbe vág, alapvetően fontos mindenkinek, tehát érthető, hogy szinte minden esetben hírt kell adni róla. Hírértékű a járvány, vagy akár csak a járvány veszélye, a vérhiány, új perspektívát nyitó orvosi felfedezések, új gyógyszer – például itthon még el nem ismert rákellenes készítmény – megjelenése, bármilyen gond az egészségügyi ellátással.

Emberi történetek. Mindig érdekes, amikor valami rendkívüli történik hétköznapi, „átlagemberekkel”. Ilyen lehet egy lottó telitalálat, valamilyen rendkívüli siker (nemzetközi díj, szakmai elismerés), vagy éppen a fordítottja: egy-egy megrázó emberi tragédia. Ilyen az is, amikor egy gyakori közszereplővel történik valami érdekes, ami éppen nem a hivatásához tartozó, „hétköznapi”, emberi oldalát mutatja meg például egy politikusnak, élsportolónak vagy művésznek.

Személyiségek. Egy-egy filmcsillag vagy más híresség látogatása mindig érdekli az embereket. Itt sem azonos mércét alkalmaznak a kereskedelmi adók és a közszolgálati média: az utóbbiban általában az esemény „csak” egy hír a sok közül, esetleg „hátrébb” sorolódik, a színes hírek közé. A kereskedelmi adóknál viszont könnyen felboríthatja a megszokott tartalmi sorrendet: akár induló anyaggá is válhat egy híradóban.

Sport. Az eredmények, győzelmek, főleg a csúcscok mindig érdeklik az embereket. Erre a témakörre a médiában mindenütt külön szakmai csapat van, így általában nem a hírszerkesztő dolga az események követése. Kivétel az olyan időszak, amelyben nincs sportműsor vagy ügyeletes sportszerkesztő, de mégis mindenkit érdeklő dolog történik. A közszolgálati rádiónál a sok élő közvetítés, rendkívüli sportműsor ellenére volt egy időszak, amelyben szervezési okok miatt a politikai híradások szerkesztőjétől várták el a hazai olimpiái érmekek bejelentését.

Évszakhoz kötődő hírek. Minden nagy esemény, mint például a karácsony, húsvét, anyák napja, gyereknap stb. vonzza a híreket. Ami az adott eseménnyel, évfordulóval kapcsolatos, szinte minden embert, minden családot érint (ajándék-láz, nyitvatartás, virágárák), ezért hírt kell adni róla. Ebbe a műfajba tartozik az idegenforgalmi szezon és vonzatai, vagy éppen a rendkívüli téli időjárás.

Időjárás és közlekedés. Nincs ember, akit ne érintene. A médiumok rendkívüli adásnapot tartottak például 1987. január 12-én, mert „hóhelyzet” volt: négy napig egyfolytában esett, a közlekedés megbénult. A média próbált közvetíteni. Egészen más természetű rendkívüli adásnapok voltak például a romániai „forradalom” idején, 1989 karácsonyán: akkor olyan polgárháborús helyzet, politikai válság volt, amely halottakat és sebesülteket követelt, közvetlen szomszédunkban, ahol mintegy kétfélmillió magyar is él.

Állatok. Az állatvilágról – az ember közvetlen barátairól, kedvenceiről, például a lovakról, kutyákról – szóló hírek többnyire ideális „színesek”. Fogalmazásuk lehet könnyedebb, oldottabb, barátságosabb az átlagos híreknél, de soha ne legyen gyerekes, gúnygöngy.

Lényeges apróságok

Számok. Mivel első hallásra nehezen érthetőek, nem szabad túl sok számot, adatot tennünk a hírekbe. Számmal lehetőleg ne kezdjük a hírt. Használjunk kerekített számokat. Ha lehet, helyezzük összefüggésbe a számokat (mihez képest mennyi a növekedés/csökkenés, vagy – megfelelő forrásra hivatkozva – minősíthetjük a számokat: például mekkora adósság milyen minősítést jelent a pénzintézetek szemében).

Nevek. Általában mondjuk el a neveket, ha ismert személyekről van szó. Ne mondjunk neveket, ha a külföldi név nehezen mondható ki, nehezen érthető, megakasztja a bemondót és a hallgatót. Ha új nevek bukkannak föl, egy ideig megtehetjük, hogy állandó jelzőkkel emlegetjük őket, legalábbis amíg a hallgatók megszokják, hogy kiről van szó (Bush új amerikai elnök – mondtuk egy ideig megválasztása után). Magyar neveknél mindig a teljes nevet (tehát ne csak a vezetéknevet) mondjuk. A hírek szövegében sose tegyük hozzá a névhez, hogy „úr”, mert ez csak megszólításba való. A doktori és egyéb címetek hírekben csak akkor használjuk, ha az adott összefüggésben fontosak.

Idézetek. Lehetőleg ne kezdjünk hírt idézettel. Ha idézünk valakit, akkor a hír elején hangozzon el, hogy ki beszél, és csak utána – függő beszédben – az, hogy mit mondott: „A magyar miniszterelnök közölte, hogy....”. A bevezetés nélküli idézet – különösen, ha érzékeny politikai témáról van szó – azt az érzést keltheti a hallgatóban, hogy a mi véleményünket hallja, nem pedig azét a politikusét, aki ténylegesen nyilatkozott.

Szokatlan megnyilatkozások esetén idézzünk szó szerint, és erre hívjuk is föl a hallgató figyelmét: „XY úgy fogalmazott, hogy – idézzük –: ”...”. Ez egyfajta önvédelem is, mert a politikusok hajlamosak „átmagyarázni” korábbi nyilatkozataikat.

Szóhasználat. Használjunk inkább egyszerű szavakat a bonyolultabbak vagy a ritkábban használatosak helyett. Kerüljük a nehezen kimondható szavakat. Idegen szavak

helyett, ha csak lehet, használjunk magyar szavakat. Kerüljük az olyan szavakat, amelyek értékítéletet sugallnak. Lehetőleg kevés jelzőt és sok tényt tegyünk a hírekbe. Hagyjuk ki azokat a jelzőket, amelyek nem tartalmaznak külön információt (például a rendőrökről ne mondjuk külön, hogy „kivezényelt”, vagy ha a tűzoltók a hírben oltanak, akkor ne mondjuk külön, hogy a „riasztott” tűzoltók). Hagyjuk el az olyan fölösleges jelzőket, mint például „tragikus” szerencsétlenség (van-e szerencsés szerencsétlenség?)

Valamely párt vagy csoport megjelölésére csak olyan jelzót használjunk, amelyet az illetők saját maguk elfogadnak. Ha ilyen nincs, akkor a hallgató eligazítására válasszunk olyan, tárgyyszerű jelzőket, mint például: „kormánypárti”, „ellenzéki”, „legnagyobb”, „a legutóbbi választásokon győztes”, „az ellenzék vezető erejének számító”.

Kifejezetten rádiós sajátosság, hogy bizonyos szóösszetételeket nem használunk, mert a szóvégi-szóeleji összecsengés félreértésekre adhat okot. Ilyenek például a kórházba szállították (helyette inkább vitték), tegnapi napon (egyszerűen csak tegnap). Hasonlóan, ha két testület összeül és együtt tanácskoznak, akkor az együttes ülés, és nem közös.

Az ilyen hibákat, a fogalmazási aknákat és a túl bonyolult mondatokat egyaránt segít elkerülni, ha a hírt hangosan felolvassuk magunknak – kiderülhet, hogy mit nem lehet kimondani, és az is, hogy mi az, amit jobb, ha úgy nem mondunk ki.

A hírforrások

Riporterek (jó esetben szakriporterek). Közvetlen munkatársak, elsődleges információjuk megbízhatóan tekintendő, ők azok, akik a „csapatból” a helyszínen, a „tűz közelében” vannak. Természetesen vissza kell kérdeznünk, ha más forrásból (hírtelevíziók, MTI) eltérő tájékoztatást kapunk, de számunkra ők a primér forrás. Helyzetükből fakadóan állandó kapcsolatban kell lenniük azokkal, akik „a híretet csinálják” vagy érintettek (politikusok, szóvivők, érdekvédelmi csoportok vezetői, rendőrség stb.). A riporterek feladata, hogy hozzák a sztorit, keressék az érdekes eseményeket. Minden szerkesztőségben kell lennie egy házi, a konkurencia miatt csak belső használatra szánt telefonkönyvnek, amely a fontos emberek elérhetőségét tartalmazza.

Hírügynökségek, tévé- és rádióadók. A hazai és külföldi hírügynökségekre elő kell fizetni, de például a CNN hírtelevízió is pénzt kér azért, ha képes riportjait felhasználják. Sokszor azonban az is elég, ha az elkészített anyagban – a hírben, tudósításban – hivatkozunk a hírforrásra. Nemzetközileg elfogadottak a nagy hírügynökségek, miután nagyon szigorú a saját információik belső ellenőrzése is: ezek – a teljesség igénye nélkül – a Reuters, a DPA, az AFP, az AP. Ugyanakkor a hírügynökségek sem egyformán megbízhatók: itthon a nemzeti hírszolgálati iroda, az MTI rendelkezik a legkiterjedtebb hazai és külföldi tudósítói hálózattal, illetve – a fordítással járó késedelemmel és hibaszázalékkal együtt – a legtöbb külföldről átvett anyaggal. A tapasztalatok szerint a közelmúltban alapított kisebb magán-hírügynökségek anyagai többnyire használhatók, de szakmailag kevésbé megbízhatók, kevésbé ellenőrzöttek.

Tükör. Az előre tudható, bejelentett, tervezett várható eseményeket tartalmazza (napi előzetes, heti tükrök stb.).

Szakszolgálatok. Kritikus esetknél érdemes felhívni a rendőrséget, a mentőket, a tűzoltókat (vagy éppen a hegyimentőket, parti őrséget, ahol van ilyen). Megszokott, hogy az ottani ügyeletes nem örül a hívásunknak: olyan eseményről akarunk még többet, pontosabban megtudni, amiről jó eséllyel még ő sem tud eleget – nekünk viszont a lehető leggyorsabban tájékoztatnunk kell. Sokszor gát a felelősség felmerülése is: akit felhívtunk,

egyeztetni akar a főnökével, ami két-három órás késést is jelenthet – közben a közszolgálati rádiónál négy adón félóránként hangoznak el híradások. Ennek a jelentőségét a médiatörvény érvénybe lépése óta egyre inkább felismerik az érintett hatóságok is: a rendőrségnél például elterjedt és működik a sajtóügyeletesek rendszere, már a megyéknél és a nagyobb városi kapitányságoknál is. Ne feledjük: itt is előnyt jelent a jó személyes kapcsolat.)

Sajtóközlemények, sajtótájékoztatóra szóló meghívók. Ezeket óvatosan kell kezelni. Az esetek többségében csak a propaganda, az önreklám eszközeül szolgálnak azoknak, akik küldik: ritkán van bennük valódi hírérték. Ha mégis hír készül belőlük, ügyelni kell arra, hogy ne a reklám, hanem a közérdek kapjon hangot. Gyakoriak az olyan meghívók, amelyek a hírszerkesztőhöz futnak be, valójában azonban a (szak)riporterekre tartoznak – ezeket értelemszerűen nekik kell továbbítani. Vannak olyanok is, amelyek megérnek valamilyen háttérelmézést, aktuális riportot – ezekből hír nem készül, de szintén tovább szoktuk adni.

Internet. Új forrás-lehetőséget teremtett az új technika, az internet. Felhasználásának tapasztalatai kettősek. Pozitív, hogy rendkívüli mértékben kiszélesedtek az információhoz jutás lehetőségei. Negatív, hogy a technikai gyorsulás mellett szabályozatlanok, egyúttal csökkentek is a szakmai követelmények. Tehát: az internet bizonyos esetekben jó, vagy akár nélkülözhetetlen hírforrás, de – megfelelő szakmai kontroll híján – válhat álhírek terjesztésének forrásává is. A döntés a szerkesztő felelőssége.

Pozitív hatása vitathatatlan volt, amikor Jugoszláviában, a Milosevics-rendszer utolsó éveiben többször is előfordult, hogy betiltották a B-92 független belgrádi rádióadó: adásait, információit továbbra is el lehetett érni az interneten.

A legtipikusabb álhír is az internetről került nyilvánosságra. 2001 áprilisában az ITAR-TASZSZ hírugynökség közölte, hogy meghalt a szaudi uralkodó. A jelentés kuvait-városi (!) diplomáciai forrásokra hivatkozva adta le, hogy a halálhírt néhány órán belül hivatalosan is be fogják jelenteni Szaud-Arábiában. A hírt a Magyar Rádió nem közölte: a bizonytalan forrás, hivatalos bejelentés hiánya mellett erősítette a kételyt az is, hogy a mértékadó nemzetközi hírforrások (BBC, CNN) sem adták le. A 14.17-kor kiadott gyors hírt – nyilván a megfelelő ellenőrzés után – 17.27-kor cáfolták (MTI 2001.április 9.). Mint kiderült, a téves információ egy honlapról terjedt el.

Legfontosabb értékek és célok

Ezek az alapelvek magától érthetődőnek tűnnek, mégis érdemes felidézni őket. A hírek szerkesztésének alapelvei:

Pontosság. Közzététel, vagyis adás előtt meg kell győződni arról, hogy igaz-e az információ. Általános szabály, hogy minden hírt – a rendkívüli eseményeket mindenképpen – legalább két, egymástól független forrásnak meg kell erősítenie.

Ilyen volt például, amikor rálóttek Orbán Viktor feleségének az autójára: a rendkívüli esemény úgy derült ki, hogy a hidakon, a fővárosból kivezető utakon rendőri ellenőrző posztokat állítottak föl. Erről „fülel”, értesülést kaptunk valamelyik kollégától: az információt a Miniszterelnöki Hivatal, a rendőrség és a kormányórság erősítette meg, illetve pontosította, mielőtt az MTI kiadta volna. Kiderült, hogy valójában elrabolták a terepjárót, nem volt benne a miniszterelnök felesége, és a kormányőr lőtt rá a rablóra.

A kétes forrásokat ki kell szűrni. Ugyanakkor egyértelműen elfogadjuk, és csak rendkívüli (gyanus) esetben ellenőrizzük külön az MTI anyagait, mert az ellenőrzést a

távirati iroda hivatalból elvégzi. Hasonlóképpen kezeljük a saját tudósítóink vagy kollégáink információt.

Minden szokásostól eltérő forrást külön jelölünk a hírek fejlécében, saját, belső információként. A hírből magában akkor szoktuk a hírforrást említeni, ha nem egészen vagyunk biztosak annak tartalmában, de leadjuk – ezzel némileg a felelősséget is áthárítjuk (például a „CNN hírtelevízió úgy értesült...”).

Etikai, szerzői jogi okokból indokolt a forrás megnevezése, ha exkluzív információról van szó. Ebben az esetben a forrás közlése nem tekinthető az adott médium reklámozásának.

Pártatlanság. Fontos elv és követendő gyakorlat, hogy a híradások, hírműsorok tartsanak egyformán távolságot minden parlamenti párttól és kormányzati intézménytől – szemben azzal az időnként hangoztatott elvvel, hogy a közszolgálati médiának minden parlamenti párthoz egyformán közel kell állnia. A hírszerkesztőnek nem szabad saját véleményét, állásfoglalását beleszőnie a hírbe, híradásba: vita esetén nem állhat egyik fél mellé sem, vagyis elengedhetetlen a tárgyilagos tájékoztatás. A pártatlanságot a híradások folyamán terjedelemben (műsorpercben) is biztosítani kell, természetesen a hír fontosságának függvényében. Érdektelen, lényegtelen eseményről nem szabad csak azért hírt leadni, hogy arányos legyen a pártok szerepeltetése.

Külön szabályok vonatkoznak a választási kampányra. Ezeket általában maguk a pártok egyeztetik egymással, illetve a média vezetőivel. Természetesen sokszor fizikai képtelenség egy négyperces híradáson belül az arányosság biztosítása, tehát a lényeg a hírfolyam (a hírek és híradások egész napos folyamatának) kiegyensúlyozottsága, pártatlansága.

A hírekben lehetőleg tartózkodni kell a minősítésektől, kivéve azokat az eseteket, amikor a megértést szolgálják a jelzők: például szélsőséges vallási csoport fegyveresei stb.

Kiegyensúlyozottság. Vitában, konfliktushelyzetben mindig meg kell szólaltani a másik (harmadik, negyedik...) felet is. Ez általában csak a hírfolyam egészében biztosítható, de visszautalással érzékeltethetőek az előzmények. A nyilvános vitában minden odatartozó nézetnek helyt kell adnunk, bizonyos időn belül. A hír általában adható akkor is, ha valamelyik felet nem tudjuk elérni. Reagáltatni a következő adásban is lehet.

Korrektség. A nyilatkozót (adott esetben riportalányt) tilos félrevezetni. Például ha csak névtelenül hajlandó nyilatkozni, kötelező a titoktartás, hasonló igény esetén a hang eltorzítása, az arc kitakarása, illetve nem szabad titokban felvenni a beszélgetést. Tilos a mondanivalót úgy szerkeszteni, vágni, hogy az más sugalljon, mint a nyilatkozó tényleges álláspontjának a lényegét. A szerkesztés nem torzíthatja a nézeteket.

Világos fogalmazás. Fontos a pontos fogalmazás, de legalább ennyire fontos a közérthetőség is. Mindig szem előtt kell tartani, hogy ugyanazt az adást széles rétegek hallgatják egyszerre: idősek, fiatalok, képzettek és kevésbé képzettek. A hírszerkesztő dolga, hogy valamennyiük számára egyformán érthetően és tartalmasan megfogalmazza az esemény lényegét.

A hír(adás) tárgyszerű műfaj: kerülendő a dramatizáló, szenzációhajász jelzők, de jó, ha a fogalmazásmód üde, érdekes, változatos, nem hivataloskodó, közel áll a köznapis beszédhez.

Szakszerűség. Sok esetben magyarázat kell ahhoz, hogy mindenki megértse, miért fontos és érdekes, ami történt. A hírből ez ritkán lehet több egy mondatnál. Néha azonban előfordul, hogy maga a hír egyetlen mondat (vagyis a lead) – a többi háttér, magyarázat.

Ebben az esetben sem szabad azonban elfelejteni, hogy ez sem tükrözheti az újságíró magánvéleményét.

A szakszerűség abból a szempontból is fontos, hogy ha egy hallgató a saját szakterületén tévedésen vagy pontatlanságon kapja a hírszerkesztőt, akkor a későbbiekben más témákban is feltételezni fogja, hogy az adott médium információs nem megbízhatóak. Ennek elkerülésére a hírekkel komolyan foglalkozó adók szakriportereket foglalkoztatnak, akik nemcsak jó újságírók, de egy-egy szakterületnek (például az egészségügynek, repülésnek vagy éppen a parlamenti visznyoknak) is avatott ismerői.

Gyorsaság. A gyorsaság, pontosság és a fontosság szempontjai keresztezik egymást. Általános tapasztalat, hogy bizonyos hírszolgálatok hajlamosak arra, hogy a gyorsaságot tekintsék elsődlegesnek. Ennek eredménye lehet, hogy ellenőrizetlen, vagy valós, de pontatlan információt közölnek – legfeljebb később helyesbítenek.

Ilyen eset volt, amikor a világrádiók egy része egy amatőr rádiósra hivatkozva (még a nyolcvanas években) közölte, hogy a Perzsa-Arab öböl fölött lelőttek egy nyugati utasszállító gépet. Mint később kiderült, ez nem volt igaz: a szóban forgó légitársaság minden járata utasaival együtt épségben megérkezett.

A BBC nem áldozza fel a pontosságot a verseny kedvéért: a legfontosabb szempont a hitelesség, inkább valamivel később, de korrekt információt közöl. Ezt az alapelvet fogadja el a Magyar Rádió is. Az erősödő hírversenyben azonban mindig nagy nyomás nehezedik a mindenkori szerkesztőre, hogy elsőként adjon közre egy információt. Ugyanakkor látni kell, hogy a munka során nincsenek „fekete-fehér” helyzetek, éppen a felelős szerkesztő feladata az ellentétes szempontok kezelése.

Jogszerűség. Látszólag nyilvánvaló követelmény, hogy az újságírónak – saját maga és a cég érdekében is – ismernie kell és tiszteletben kell tartania tartania saját országa törvényeit, valamint annak az államnak a törvényeit, ahol éppen dolgozik. Egyetlen hitelesnek tartott, komoly adó sem tűri el, hogy a munkatársa törvényt sértsen.

Érzékenység. Ez a szempont általában a kisebbségi, illetve bármilyen „mássági” ügyek kapcsán kerül elő. A fő szabály, hogy tiszteletben kell tartani a kulturális, vallási és egyéb sokféleséget, amely minden társadalomra jellemző.

Ugyanez igaz az emberek magánéletére is – hacsak a köz ügye másképp nem kívánja. Ennek meghatározása azonban megint csak rendkívül érzékeny kérdés, és embere válogatja, hogy kinek mi fér bele a „közügy érdekében” kategóriába. Az biztos, hogy a nyugati sajtó sokkal kevésbé hajlamos tekintettel lenni a közszereplők ilyen értelemben vett egyéni érzékenységére, mint a hazai. Fogalmazni mindenképpen úgy kell, hogy szavaink ne sértsék a kisebbségeket, a hátrányos helyzetű embereket, csoportokat.

Hatékonyaság. A BBC – és minden maga iránt igényes adó – állandóan magas színvonalú munkát vár el munkatársaitól. Ennek alapja a megfelelő szakmai tapasztalat és rutin – ez azonban önmagában soha nem elegendő. A minőségi szerkesztés rendszeres és folyamatos felkészülést igényel. Ennek feltételeit (terhelhetőség, munkaidő, beosztás) a jó menedzsment beépíti a működési rendszerbe. A rendszeres – adáson kívüli – felkészülés mellett szükséges az alkalmankénti, nagyobb lélegzetű továbbképzések biztosítása is, annak érdekében, hogy a hírek, hírműsorok szolgáltatása ne váljon lélektelen rutinfeladattá.

Mindezek az alapelvek azonban csak akkor követhetők, akkor válnak hatásos eszközévé az újságírói munkának, ha a hírszerkesztő egy működő szerkesztőségi rendszerben dolgozhat, ahol megkapja a szükséges szakmai és háttér támogatást

munkájához. Ehhez is kell egy csapat, még akkor is, ha maga a szerkesztő formálisan egyedül dolgozik. Bizonyos kérdésekben, ügyek kezelési módjában pedig elkerülhetetlen egy egységes szerkesztőségi álláspont kialakítása, mert az egész intézmény megítélését rontja, ha a szerkesztőség különböző tagjai különböző gyakorlatot követnek. ■

Felhasznált irodalom: BBC Radio Journalism Training Course (1997), oktatási segédanyag, kézirat
Bánkúti Gábor (1970): Híreket mondunk. Budapest: MÚOSZ
Bedő Iván (1995): Hírkönyv. Budapest: Magyar Rádió.

MIBŐL LESZ A HÍR?

Definíció: „Hír az, amiből az újságírók hírt csinálnak”

Mi mindent „kell” tudni, miről „kell” beszélni? A mai embereknek a média a valóság tükre – már közvetlen közösségünk esetében is: amit nem „tükröz vissza”, az olyan, mintha a valóságban sem létezne. „A világ mediatizálttá vált”.

A rádió képes (volt?) meghatározni az emberek véleményét a dolgokról: tematizálja a közbeszédet. De ennél is fontosabb, hogy a rádióból (is) tudják meg az emberek, hogy miről is kellene véleményt alkotniuk. A rádió (tévé stb) jelöli ki az aktuálisan fontos témákat a hallgatónak. (A „national conversation”, nemzeti beszéd témák (=közbeszéd) forrásai). Az emberek ez alapján érzékelik nagyobb közösségük (ország, világ) történéseit. A kisközösségek szempontjából fontos, hogy a nagy rádiók műsorába, a közbeszédbe (általában) sosem kerülnek be azok a témák, melyek saját földrajzilag meghatározott közösségünk témái (lennének): így ezek a témák sokszor nem is jutnak el az érintettekig sem (pl. az adott település eseményei, problémái, örömei). Ma már minden rádió kialakítja a saját „köz-”beszédtémáit; és – ha a hallgatót egyáltalán érdeklik ezek a témák – nem is annyira a hírek vagy krónikaműsorok határozzák meg, hogy miről is beszélnek az emberek, hanem nemzeti szinten a reggeli / délutáni „bulvár” műsorok műsorvezetői – DJ-i (illetve még inkább a darabokra, érdeklődési csoportokra, valójában virtuális kisközösségekre szakadt közösségek saját internetes oldalai(nak hálózata)).

A hírek legfontosabb területe a politika, államigazgatás, gazdaság. A napi aktualitású „kemény” (kopogós) hírek előre tervezettek vagy váratlanok, de szavatosságuk max. 24 óra után lejár. Ezek mellett megjelennek a kis színes „puha hírek”, pl. a tudomány világából vagy a szenzációk rémhírvilágából. Szinte mindig előtérben vannak a bűncselekményekkel kapcsolatos hírek és a katasztrófahírek: „a rossz hír jó hír” elvén.

„Előfordulhat, hogy egy nap nincs olyan esemény, ami egyértelműen hard news csoportjába illene, [...] ilyenkor a szerkesztők gyártanak legalább egyet. A híradó első hírei ugyanis mindig kopogós hírek, ha nem azok, akkor legalábbis azt a látszatot keltik. [...] Sokféle esemény is „feltupírozható”. Például a szerkesztők elővehetnek egy tudományos hírt – amelyről csak az adott terület szűk tudományos közössége tudja, hogy nem újdonság – és valamilyen ürüggyel aktualizálhatják. Így úgy tűnik, mintha csak aznap lehetne leközölni” (*Jenei, 2001*)

Hasonlóképp működnek a slágerlisták is: jó szám híján is lesz mindig első helyezett a listán, melyet úgy prezentálnak, mintha tényleg jó lenne.

Ilyen álnaturalitás még a napi kalendárium is, mely kényelmes és előre tervezhető-szerkeszthető műsorelem.

A rádióban elhangzó hírek jó részének semmi köze életünkhöz. Már a közszolgálatban is arra építenek, hogy az emberek szörnyülködhessenek. „Indiában 12-en meghaltak buszbalesetben” – hallottam e sorok írásának reggelén. Ez persze szörnyű dolog, de miért olyan fontos, hogy egy budapesti rádió bemondja? Mit kaptunk ettől a hírtől? Mit tudunk meg az indiai emberekről, azon kívül, hogy 12-en halottak? Természetesen azt az érzést, hogy milyen jó, hogy mi nem azon a buszon utaztunk, és élünk (erre a jó érzésre építenek a katasztrófahírek szerkesztői). Próbáljunk olyan híreket gyűjteni, melyek közvetlenül érintenek bennünket vagy hozzáadnak a világról való tudásunkhoz. Ebben valószínűleg nem sok segítségünkre lesznek az országos médiumok, saját fejünkre, kapcsolatainkra, értesüléseinkre vagy ötleteinkre kell támaszkodni: alkossuk meg a híreket mi magunk, ne másoljunk másokat. A világsajtó is úgy működik, hogy sokszor rég elfeledett témákat vesz elő újként, új hírként talál régi felfedezéseket – mi is „frissíthetünk” tudásunkon ezáltal. *(lásd még a Beszélgetések a rádiózásról c. fejezetben a kisközösségi rádiósok kerekasztal-beszélgetését!)*

Keressünk más hírforrásokat: internetes fórumokat, irodalmi, művészeti, kulturális, tudományos lapokat – vagy épp a helyi italmérést, az iskolai faliújságot, helyi könyvtárat, művelődési házat, templomi hirdetőt. A századfordulós sajtóról írják: „a kávéház legalább annyira az információszerzés egy lehetséges helyszíne volt, mint a pihenésé”. (Sipos, 2002)

Hozzátehetünk minden hírhez valami pluszt is: a hírek hátterét. Ez általában hiányzik a rövid rádiós hírekből: mi a hír háttere, esetleg hatása a jövőre.

„A hírműsorok konstruált világában a társadalmi folyamatoknak csak egy-egy kitüntetett (könnyen ábrázolható) eleméről esik szó, például nevekről, adatokról, ezek azonban – mivel a sietősen felolvasott mondatokban jóval több van belőlük, mint amennyire oda tudna a közönség figyelni – gyakran akadályozzák a befogadói értelmezést. A figyelem szinte kizárólag arra irányul, ami épp történik, nem pedig az okokra és azt indítékokra vagy a lehetséges következményekre. Az események kontextusát a szerkesztők csak felszínesen, néhány sietve elhangzó mondatban vázolják. A hírek az eseményeket mutatják be, nem pedig a folyamatokat, az események kiindulópontjára esik a hangsúly, nem a társadalmi processzualitásra, az események dinamikájára, időbeli lefolyására. Az ilyen módon prezentált társadalmi valóságképből hiányzik a kontinuitás, a világ fragmentáltnak, instabilnak és összefüggéstelennek tűnik. Az eseményeket és a szereplőket az interpretáció és a feldolgozás során leegyszerűsítik, megfosztják jellegzetességeitől, és sztereotípiákra redukálják őket.” *(Jenei, 2001)*

A fenti trend a tévés, rádiós és írott sajtóbéli hírtálalásra is jellemző: „Maga a családi lap azt jelenti, hogy a kelleténél jobban ne borzoljuk az olvasók idegeit, ne súlykoljuk az összefüggéseket, inkább az információkkal, semmint az elemzésekkel traktáljuk a helyi érdeklődőket. Legyen sok sport az újságban, a helyi híryanag oldalakat kapjon, a nőket színészninterjú, hátgerinctorna-leírás és fogyókúra-recept vonzza. A globális lapot tehát egyaránt forgathassa gyerek, szülő és nagyszülő is.” (Zöldi, 2001) Miközben ez jó recept a helyi médiumoknak, azt mutatja, hogy ötleteket meríthetünk belőle, de követendő példaként nem alkalmazható.

A háttér ismeretéhez persze szakértőnek kell lenni a témában, vagy alaposan utána kell járni (nem véletlen, hogy az újságírók ritkán írnak hátteret) – ha mi sem érjük, mi miért

történt, jobb, ha nem magyarázzuk (sokszor a szakértők is vitatkoznak). „Bár egyes nézetek szerint a hírműsorokban és napilapokban megjelenő tájékoztatás hézagosságáért kárpótolnak a részletes elemzéseket közlő és az események háttérét is feltáró hetilapok, [...] ezek olvasottsága elhanyagolható” – áll egy felmérésben. (Bajomi-Lázár, 2001)

A Tilos Rádió találmánya az „ők mondják a híreket”: az utcán vagy épp egy kocsmában a „rendes” napi hírekről kérdezik az épp ott lévő „egyszerű embereket”: beszélnek az őket érintő hírekről, de a politikaiakról is, az ő szavaikkal: igazi közösségi híradás.

A híreknek – ma már különösen nyugaton – egyre fontosabb része, hogy az adott hír szereplői maguk is megszólalnak a hírben (vagy a helyi tudósító). Ezek ugyan csak pár másodperces soundbite-ok (interjú- vagy beszédrészletek), de mégis ez helyettesíti a tévéhíradók képanyagát: az ember úgy érzi, a rádió is a helyszínre viszi hallgatóját. Nyugaton a nagy rádiók híreiben már rendszeresen hallhatók helyszíni felvételek a hírek felolvasása háttereként: szirénázó mentőautó, robbanás stb. (a tévés felvételek eredeti hangcsíkjaiból). A száraz beolvasott hír helyett a valóság egy hangdarabját kapja a hallgató.

És végül: mikor a hírolvasó olvassa a híreket, úgy kell olvasnia, hogy a hallgatók elhiggyék: valóban ezek a legfontosabb hírek.

Új fejlemény a hírekkel kapcsolatban, hogy ez is kezdi elveszteni hivatalosságát. Egyrészt a mögötte szóló zene miatt, másrészt a „humorkodó” műsorvezetők egyre többször szólnak „bele” a hírekbe, hírolvasásba. Újabban már a reklám is befurakodott a hírekbe: Amerikában a kereskedelmi rádiókban már szinte tipikus, hogy a hírek *headline*-jai után 5 perces reklámblokk következik, és csak ezt követik a részletes hírek.

SAJTÓTÁJÉKOZTATÓK: FELHASZNÁLÁSI JAVASLAT

Miért kezeljük óvatosan a helyi politikusok által rendezett sajtótájékoztatókat?

„A PR megpróbálja befolyásolni a médiát is. E célból sajtóközlemények jelennek meg, a média számára érdekesnek és hírértékűnek tartott eseményekről sajtótájékoztatókat tartanak. Az információ forrása ez esetben nem passzív, hanem ő kezdeményezi a kapcsolatfelvételt a médiával. Az újságírók gyakran közölnek készen kapott információkat. A sajtóközleményeket sokszor változtatás nélkül jelentetik meg; az újságíró gyakran nem fárad a sztorik felkutatásával. A PR aktív információ-szállító iparrá fejlődött, amelynek termékeit egyre szélesebb körben használják az újságírók. A befogadó olvasók, hallgatók, nézők nem ismerik fel, milyen nagy mértékben függ a média a PR-tól, mert szerepét az újságírók nagyon ritkán tárják a nyilvánosság elé. A PR egyúttal az álcázás és megtévesztés művészete is. A sikeres PR azt jelenti, hogy a célcsoport nem veszi észre: PR-tevékenység áldozatává vált.” (Kunczik, 2001)

AZ IDŐJÁRÁS-JELENTÉS

A média világában talán az egyetlen műfaj, melyet a szakemberek nem engedtek át (vagy igyekeznek nem átengedni) az újságírók kezébe, az időjárásjelentés. Sok külföldi országban törvény van rá, hogy időjárásjelentést csak képzett meteorológus, ill. média-meteorológusi képesítésű szakember készíthet. Nálunk jogilag „lelophatók” az Országos Meteorológiai Intézet jelentései. Az OMSZ helyi rádióknak, kifejezetten az adott vételkörzetre készít napi szöveges időjárásjelentéseket (24/36 órára), melyet *ingyen* meg lehet rendelni e-mailben a www.met.hu webcímről. Jelenleg kb. 50 helyi rádió kap ilyen jelentéseket.

2.2 | Interjú, riport

(Az interjú egyszerű beszélgetés, a riport a környezetről, a háttérről is szól)

TIPPEK A BESZÉLGETÉS ELKÉSZÍTÉSÉHEZ:

ELŐTTE

- Felkészülés előre: kutatás: mindent megtudni, de a témát le kell szűkíteni, nem szabad széles körben mozogni (vagy csak általánosságban) – valamire összepontosítani kell
- A megfelelő embert kell megkeresni (ha nem a megfelelő, az hamar kiderül. Érdemes meggyőződni erről, hogy ne mindenre „nem tudom, nem vagyok illetékes”-sel válaszoljon). Ha nem tudjuk, kit keressünk, próbálhatjuk pl. telefonon az illetékes hivatalnál, cégnél („ki az illetékes személy?”), az interneten vagy szaklapokban (a témában publikálók között).
- Kiket keressünk? Ellenzék (kontra) / Mellette állók (pro) / Szemtanúk / Szakértők / Hatóság / Elemzők
- Telefonon/e-mailben fixálni a találkát
- Ha nem stúdióbeszélgetést csinálunk, érdemes a riportalany munkahelyén készíteni a felvételt, hogy a háttérzajok is hozzáadjanak az atmoszféra megteremtéséhez.

INDULÁS

- Amikor a riportalanyhoz megyünk, ne felejtjük el, hogy mi a neve.
- Mielőtt elindulsz az interjúalanyhoz, vagy – élő műsor esetén – a vendégedet bekíséred a stúdióba, győződj meg arról, hogy mindened megvan, ami szükséges. Ellenőrizd, hogy működnek-e a felvevők, hogy van-e pótelemed/tartalék kazettád!
- Ellenőrizd, hogy megvan-e a jegyzetfüzeted, tollad és a kérdésekről készített jegyzeted. Az a legjobb, ha kérdéseidet nem írod le szóról szóra. Inkább jegyzetpontjaid és szükséges információid legyenek arról, amit fel akarsz tární.
- Legyen világos, hogy mit akarsz kihozni az interjúdból!
- Ha a stúdión kívül rögzíted az interjút, győződj meg arról, hogy a hely megfelelő és nem túl zajos-e!

ÉRKEZÉS (külső helyszín)

- Elkészni nem szabad!
- Bemutatkozás, cél: ha telefonon már megtettük korábban, akkor is újra mutatkozzunk be, és mondjuk el, kitől vagyunk, hol fog lemenni a műsor! „Fel fogom venni!”
- Fülhallgatón ellenőrizzük a felvételt!
- Előre beszéljük meg, hogy a riportalany kérhet-e a változtatást a felvétel után?
- Ha az interjúalanyunk fel tettük az első kérdést, és egyértelművé tettük, hogy a beszélgetést azzal a szándékkal vesszük fel, hogy vágás nélkül adásba kerüljön, attól kezdve – ha előzőleg (írásban) beleegyezett a beszélgetésbe – amit mond, az adásba adható, beleértve az „ezt vágjuk ki” megjegyzéseket is. Az interjú addig tart, amíg a magnó/mikrofon ki nincs kapcsolva. Ez az újságíró véd a politikusoktól, de nem szabad visszaélni vele jóindulatú interjúalanyal. Létezhet olyan beszélgetés is, amikor az elhangzottakat az újságíró meghallgathatja, de nem hivatkozhat rá (vagy csak úgy, hogy egy „neve elhallgatását kérő személytől tudjuk, hogy...”), de ezeket a

- beszélgetés elején tisztázni kell (nem a végén).
- Már a beszélgetés elején állapotjunk meg abban, hogy kb. milyen hosszú lesz a nyers beszélgetés, és milyen hosszú lesz adásban. Ha sokkal hosszabb lesz a nyersanyag, mint a végső, rengeteg dolgunk lesz a vágással.
- Kérdezzük meg, hogy a felkonferálásnál hogyan mutathatjuk be (pontos név, pozíció, foglalkozás).
- Ha lehet, ne mondjuk meg a riportalanyunk előre, hogy mit is kérdezzünk majd tőle, és ne tegyük fel neki kikapcsolt mikrofonnál a kérdést előre: előre elmond minden érdekeset, és majd bekapcsolt magnónál már lelkesedését veszítve kevésbé érdekes dolgokat mond majd.

BESZÉLGETÉS

- Figyelj oda, hogy a kérdéseid megfelelőek legyenek és a tárgyra vonatkozzanak!
- A beszélgetés párbeszéd legyen, amiben kérdező és válaszoló egymásra reagálnak, de úgy, hogy alapvetően a riporter ne engedje alanyát mellébeszélni (kérdezze meg akár ugyanazt újra és/vagy hozza vissza az eredeti témát), de ne is vágjon folyton a szavába (ezt túl sok riporter követi el).
- Túl általános kérdésekre a riportalany vagy semmitmondó választ ad, vagy elkezd az őt érdeklő témáról beszélni (akár érdekesen is).
- Az állítva kérdezés alkalmat ad a riportalanyunk, hogy azonnal cáfolja vagy megerősítse. Nem baj, ha hülyeséget mondunk, felfogható provokációnak is.
- A kérdés közben ne tartsunk kiselőadást a témából. Ha olyan okosak vagyunk, minek hívtuk a riportalanyt? Ha jól ismerjük a témát, akkor fel tudunk tenni olyan kérdést, amire a riportalany épp azt válaszolja, amit szeretnénk – vagy kiderülhetnek meglepetések is...
- Rugalmasság: nyitott fül a riport közben. Az interjú készítőjének is van előzetes elképzelése a témáról, ami nem feltétlen egyezik meg az interjúalanyéval. Ha ez beszélgetés közben derül ki, nem szabad ragaszkodni a hamis elképzeléseinkhez, hacsak nem úgy látjuk, hogy az alany félre akar vezetni.
- Hasonlóképp: előre leírt kérdéseinkhez se ragaszkodjunk, ha láthatóan más irányt vesz a beszélgetés.
- Ne tegyünk fel egy kérdésben több kérdést! („Két kérdésem volna. Az egyik az, hogy...”)
- Felvételkor ha valami érdekeset, mást, újat mond, ne állítsuk le, hanem kérdezzünk rá akkor is, ha eredetileg nem akartuk. De ha nem érdekes, ne hagyjuk magunkat, vagy legfeljebb udvariasságból – tudván, hogy ezt úgyis ki fogjuk vágni.
- Ha az interjúalany nem a kérdésre válaszol (ami politikusoknál fordul elő gyakran), újra fel kell tenni ugyanazt a kérdést.
- Ha a riportalany elkezd magát ismételni, baj van, mert kifogyott a mondandóból, várja az újabb kérdést, de nem akar csöndben maradni, tehát „felteszi újra ugyanazt a szalagot”.
- Ne helyeseljünk hangosan (igen, ühüm stb., mert behallatszik és hülyén hangzik)!
- Hogy ne kapjunk nem/igen választ, javasoltak a miért?, hogyan? kérdőszavakkal kezdődő kérdések (el döntendő kérdések helyett kifejtendő).
- Legfontosabb kérdés: miért?
- Kétkedés! (kérdésekben).

- Akkor a legérdekesebb az interjú a hallgató számára, ha a vendégek beszélnek a legtöbbet, és nem a riporter. Hosszú lélegzetű kérdések és rövid igen/nem válaszok nem keltik fel a hallgatók érdeklődését. Kifejtő kérdéseket próbálj meg feltenni, amikre nem lehet egyszerű igen/nem a válasz.

A tipikus kifejtő kérdések a következővel indulnak:

- Mi a véleménye...?
- Miért gondolja...?
- Ki, mi, hogyan, miért, hol, mikor... ? stb.

Ne tegyél fel eldöntendő kérdéseket, azaz olyanokat, amikre egyetlen „igen” vagy „nem” lehet a válasz. A tipikus eldöntendő kérdések a következőképpen kezdődnek:

- Gondolod, hogy...?
- Igaz, hogy...?
- Örül neki, hogy...?

- Saját magamnak válaszolni nem szabad!
- Kérdezni kell, a visszakérdezésre nem válaszolni. Én kérdezek, nem ő.
- Ha nem értem, mit mond, rá kell kérdezni, mert a hallgató se fogja érteni. Felvett beszélgetés közben – hacsak nem úgy egyeztünk meg, hogy vágás nélkül kerül adásba – nyugodtan kérdezhetünk úgy és olyat, ami nem mutatna szépen adásban, mert úgyszólván kivághatjuk: „elmondaná még egyszer... ez nem volt elég világos...” ilyenkor az eredeti, zavarosabb részt kicserélhetjük az újabbra – a második válasz rendszerint tömörebb és lényegretörőbb az elsőnél (kivéve a politikusok interjút, mert ők sokszor direkt beszélnek zavarosan).
- Tegyük fel személyes (de nem személyeskedő) kérdéseket is! Ha hallgató mindig kíváncsi a riportalany személyes véleményére, élményeire is – végül is emberekkel beszélgetünk.
- „Van még valami amit el szeretne mondani?” Sokaknak van.
- Külső helyszínen háttérhangot (vágóhangot) is fel érdemes venni, *külön, beszéd nélkül*, min. 2 percnyit, amit később felhasználhatsz, ha szünetet kell beiktatnod az interjúba vagy később jut eszedbe valami, amit nem mondtál el a helyszínen (így „utószinkronizálható”).

UTÁNA

- Hallgassuk vissza a felvétel után, hogy felvette-e a magná!
 - Ha zenei aláfestést használunk, funkciója legyen!
 - A felkonferálás keltsen érdeklődést a hallgatóban (miért érdemes ezt meghallgatni)!
 - A műsort kezdhethetjük a riportalany legérdekesebb, meglehetősen, legszemélyesebb mondatával.
 - Külső összekötő szöveg: a helyszín leírása, ne legyenek tények. Azok a stúdióban felvett szövegekben legyenek.
 - A gondolatébresztő szövegrész után lehet valami kis zene, szünetnek (gondolkodási idő a hallgatónak!).
 - „Split Ident”: mikor a riportalany a szövegét elkezdi, az első félmondat/mondat után mondjuk be a nevét, foglalkozását (ez divat, különösen nyugaton)!
 - Az adás végén saját magunk bemutatkozása. „XY-t hallották.”
- Érzelmeire ható anyagnál: előre beszélgetni az alannal, de nem a témáról, mert előszörre kell a mikrofonba mondania.*

Szakértői kérdésnél: előtte beszélni az alannal, magyarázza el a riport tárgyát, mi szerinte a fontos, addig, amíg én megértem, és meg tudom mondani, hogy mi fontos. Lehet a kérdéseket jegyzetelni a beszélgetés közben

Politikussal: nagyon rövid előbeszélgetés, nem szabad a kérdéseket előre mondani, csak kb. max. a témát. Ha utólag kéri a kazettát, *az eredetit sose adjuk oda.* A jog véd. Másolatot lehet.

Adatok: lehetőleg többször vagy többféleképpen mondani, hétköznapi életből vett összehasonlítással. Számokat csak kerekítve! A valós életből vett példák lehetnek csak referenciák, amivel mindenki találkozik.

AZ ODAFIGYELÉS FONTOSSÁGA

Annak ellenére, hogy nagyon körültekintően készítetted elő interjúdat, soha nem tudhatod pontosan, mit fog mondani vendéged az interjú alatt. Éppen ezért ne legyen egy olyan kérdéssorod, amihez foggal-körömmel ragaszkodsz, tekintet nélkül arra, amit a vendéged mond. Ha elkezd valami érdekesről beszélni, kövesd őt a gondolatmenetében. Sokkal érdekesebb lehet így, mintha előre eltervezett kérdéseidet teszed fel.

Hogy könnyebb legyen a vendégedre való odafigyelés, a jegyzeteid legyenek minimálisak. Szedd pontokba azokat a problémákat és információkat, amiket fel akarsz tájni. Így nem leszel a jegyzeted olvasásával elfoglalva, és végig a vendégedre tudsz figyelni. Ha nem kapsz az érdekes pontoknál, amiket felvet, a hallgatók csalódottak lesznek, hogy kihagytd a ziccert!

TELEFONINTERJÚ

Bemutatkozásnál adjuk meg nevünket, elérhetőségünket, a rádió nevét és típusát, és hagyjunk időt az interjúalanynak a felkészülésre. Célszerű legalább egy nappal a tervezett telefoninterjú előtt megbeszélni, hogy a rádióban ilyen és ilyen témában szeretnénk beszélni vele, hogy felkészülhessen. Bár lehet „azonnalra” (pl. élőben) is kérni interjút, kevés interjúalany vállalja ezt.

ÉLŐ VAGY KONZERV? (NEM CSAK RIPORTHOZ)

Egyes közösségi rádiók alapvetően folyamatos élő műsort közvetítenek, máshol előnyben részesítik az előre felvett műsorszámokat. A rádiózás hőskorában minden adás élőben ment – a zenék is (bár volt gramofon, a kiadói lobbí elérte, hogy rádióban sok országban nem lehetett gramofont adásba adni, így jöttek létre a rádiók zenekarai vagy mulatókba kiépített közvetítésvonalai.) Nem lehet eldönteni, hogy a szerkesztett vagy az élő műsor jobb-e: mindkettő más és másra jó. Az élő műsorban az interaktivitás, az egyidejűség varázsa és a „bármi történhet” izgalma akár egy színházi előadás vagy sportmérkőzés élménye. A szerkesztőnek ilyenkor minden műsorelemet előre elő kell készíteni. A vágott műsor előnye, hogy a mondanivaló sokkal jobban koncentrálható, alakítható, a szerkesztő (vágó) biztosan kezében tartja a műsor fonalát, hiszen utólag maga gombolyíthatja tetszése szerint, a megfelelő helyre beillesztve a megfelelő műsorelemeket: sokkal nagyobb szabadságunk van a vágott műsorokban: pergővé tehetők effektekkel, riportrészletekkel, zenei elemekkel, melyek akár a riportok elkészítése után utólag is hozzákereshetők a műsorhoz, a fel- és lekonferálások, narrációk már a teljes műsoranyag ismeretében készíthetők el: a műsor komponálható, akár művészi fokon is. És – könnyen megismételhető más időpontban.

Bizonyos esetekben (pl. sok szünetet tartó vagy gyakran ó-ző riportalanyánál) az élő adás kínos kudarccá lehet, de ugyanez a beszélgetés megvágott formában teljes értékű, élvezhető műsorrá tehető: ilyenkor az élő műsor kerülendő. Egyes riportalanyokból az élő adás izgalmát hozza ki a legtöbbit, máshol épp a „nem élesben” felvett műsor nyugalma biztosítja, hogy összeszedetten tudjon beszélni.

MIÉRT SZERKESZTÜNK (VÁGUNK) INTERJÚT?

Számtalan oka lehet, amiért meg akarod szerkeszteni a munkádat:

- lerövidítheted az anyagodat, ha eltávolítod a fölösleges részeket, az ismétléseket, hosszú szüneteket;
- az interjúdat vagy az anyagodat összefogottabbá tudod szerkeszteni;
- ki tudsz vágni zavaró zajokat, pl. széknycikorgást, ajtócsapkodást, köhögést, tüszentést, hadarást;
- ki tudsz vágni bakikat a felolvasásból;
- újraszereztheted a felvett anyagot, hogy érthetőbb legyen;
- kellő hosszúságúra vágott anyaggal ki tudsz tölteni egy váratlan szünetet.

Nem szabad bármelyik szerkesztési eljárást egy interjú lényegének megváltoztatására használni. Ha például egy választ nem az eredeti kérdés után rakunk, annak súlyos következményei lehetnek a bíróságon! Ideális esetben annyira felépíted előre a felvételt, hogy csak minimális utószerkesztési munkát kell végezned, mégis, különösen kezdetben, sok fölösleges anyagod lesz – ne aggódj, bele fogsz jönni!

Mielőtt hozzáfogsz a szerkesztéshez, hallgasd végig az anyagot, és jegyezd fel a részeket, amiket meg akarsz tartani.

Próbáld meg szigorú lenni az anyagoddal szemben, nagyon határozott elképzeléseid kell, hogy legyenek arról, mit akarsz megtartani illetve kivágni.

Ellenőrizd le, hogy az anyag világos és hallgatható legyen, soha ne feledd: a közönség csak egyszer hallgatja meg a műsort, nem tekerheti vissza a kazettát a végén. Lehet az a legizgalmasabb és legérdekesebb anyag, amit valaha készítettél, de ha zavaros és rendezetlen, nem fog átjönni a túloldalon.

Igyekezd megőrizni az eredeti felvétel ritmusát és szüneteit: ez azt jelenti, hogy meg kell figyelned a beszélő légzéstechnikáját, sőt benne kell hagynod nyögéseket illetve töltelékshavakat.

TIPPEK A VÁGÁSHOZ:

Interjú, előadás hangfelvételének vágásáról („javításáról, tisztításáról”):

A mai vágási gyakorlat a rádióban az, hogy az interjúban lévő szüneteket, csendet – amikor a beszélő gondolkozik – kivágjuk, így több másodperc időt nyerünk. A hallgató ezt úgy érzékeli, hogy az interjúalany oly gördülékenyen beszél, hogy már levegőt sem vesz. A túlvágott beszéd élettelen és befogadhatatlan is lesz: élettelen, mert az élőlészó ritmikájának „ízestítő” (tagoló, értelmező) eleme hiányzik belőle, s befogadhatatlan, mert a szóözönben nem jut idő a hallottak felfogására sem. Ezért fontos, hogy a beszélő szüneteit akkor vágjuk csak ki, ha a beszélő érezhetően megakad, gondolkodik a következő szón. Ez úgy érzékelhető, hogy épp egy mondat közepén van szünet, és nem mondat- vagy tagmondathatáron. A mondat utáni szünetet is lehet vágni, de inkább csak rövidíteni (ha túl hosszú), mint kivágni. Sokan annál hosszabb szünetet tartanak, minél fontosabb volt az

előtte elhangzó szöveg. Így tehát a csend hossza adja meg az előző mondat súlyát. Hasonló funkciójú a mondat előtti csend is, mely felkészíti a hallgatót a fontos közlendőre.

Az ő-zés személyre szabott „stílus”-elem, mely kíméletlenül kiirtandó! Az ő-keket igen könnyen ki lehet vágni, mert jól elkülönülnek a többi hangtól. Ha összeolvad az előző hanggal (egyőő), az fade out-tal lekeverhető. De itt is kivétel, ha (tudattalanul) stíluslemként alkalmazza a beszélő: ha pl. a hezitálását akarja kihangsúlyozni. Hasonlóan meghagyandó lehet a beszélő felsőhajtása is. A köhögéseket, torokköszörülést stb. ki kell vágni, hacsak nincs valami funkciója. Vannak, akik megkettőznek bizonyos mondatrészeket (*a-aa-a, egy-egy-egy, ez...*), itt általában kivágható a „felesleges” duplikátum (dadogás, hebegés), de ez néha technikailag nehéz, és érezhető ugrás keletkezik a szövegben.

Technikai TIPP A hirtelen vágásnál az ugrás finomítható a vágáspontban fade in/out paranccsal. Ha vágáspontban kattánás hallható, addig kell nagyítani a hanghullámot, míg hullámformája látható lesz és a hullámvonalat úgy kell kiigazítani, hogy „összeérjen” a vágás két végpontja, azaz a hullám ne szakadjon meg, ne legyen lépcső benne.

A lényeg mindig az, hogy a megvágott anyag ne legyen zavaróbb, mint az eredeti, hiszen a vágás célja alapvetően nem az, hogy műsoridőt nyerjen a vágó (illetve jó lenne, ha nem ez lenne), hanem az, hogy a szöveg megőrizve a beszéd ritmusát és stílusát, minél könnyebben befogadható legyen. A megvágott szöveg „igaz legyen”, ne csak a „valódi”.

A túl gyakori, tudattalan ő-zés (mely nem a közlendő tartalom része, általában még metatartalomként sem) vagy a túl hosszú szünet zavaró, ezért vágandó ki. Vágás közben néha találkozhatunk olyan részletekkel is, melyeknél nem egy felesleges „a” vagy „egy” szó szerepel, hanem zavaróan hiányzik ez vagy akár az alany. Ilyenkor – hangsúlyozva, hogy a mondandó tartalmán nem változtathat – megpróbálhatjuk a beszélő szövegéből máshonnan ezt a hiányt kipótolni, akár csak a korrektor teszi ezt egy publikáció szövegében.

Gyorsmunka TIPP: Hosszabb riport, szöveges felvétel vágásakor gyorsíthatja a munkát, ha a lejátszóprogrammal felgyorsítjuk a szöveget, ha erre alkalmas a program. (A Soundforge Resample → Set sample rate only funkciójával ez könnyen megtehető, majd az eredeti sebesség minőségromlás nélkül visszaállítható. Tapasztalat alapján 44100 Hz mintavételezésnél 70 000 Hz gyorsításnál még érthető és vágható marad a szöveg, ha lassan és érthetően beszélt a riportalany – feltéve, ha férfi. Az eleve magas hangú nőknél ez a gyorsított módszer nem működik.)

2.3. | Interaktív műsorok

A rádiós interaktivitás fontos eszköze a telefon. Néhány dolog, amit még az adás előtt ki érdemes dolgozni: hogy szűrjük a beérkezett hívásokat? Kit engedünk az éterbe (mindenkit?) A telefon bekapcsolásakor hogy mutatkozunk be, és milyen formulát várunk el a hallgatótól (és a műsorvezetőtől) (becenév, álnév, csak keresztnév, teljes név)? Ha valami baj van, mit csinálunk (pl. a betelefonáló káromkodik stb)? Lesz-e e-mailes/SMS-es beleszólási lehetőség? Ezeket hogy kezeljük, mit olvasunk be és mit nem? (Minden elhangzottért a rádió a felelős!).

Az interaktivitás esetén alapvető kérdés, hogy az előző üzenet befolyásolja-e a következőt? Ha nem, a kommunikáció csak egyirányú. A betelefonálás műsorok szereplői legtöbbször nem beszélgetnek, hanem monologizálnak. Mind sorra elmondja a véleményét a megadott

témában, de egymással nem vitatkoznak: a műsor nem interaktív. Az az igazi interaktivitás – és a rádió erre kiválóan alkalmas –, ha az egyes betelefonálók egymásra reagálnak: a kommunikáció kétirányú, előre halad. Nehéz kérdés, hogy hogyan érzük el, hogy ne csak vélemény és ellenvélemény hangozzon el egyre hangosabban, hanem az érvelés haladjon is valamerre? (Nyire, 2004b)

A betelefonálók néhány típusa:

- aki csak csevegni akar, kibeszélni másokat vagy saját magát (mert egyedül van, unatkozik stb.);
- aki véleményével, információjával járul hozzá a műsorhoz (pozitív részvétellel);
- akinek ellenvéleménye van, és/vagy vitatkozni akar (pozitív vagy negatív értelemben);
- aki valamilyen nyereséget megszerzéséért hajlandó betelefonálni;
- aki meg szeretne tudni valamit, és kérdésével telefonál.

(Kérdés: A Te rádióban mely típusokat kedveled? És te melyik csoportba tartozol?)

Betelefonálás műsorok tekintetében természetesen az USA rádiói dolgozták ki a legkifinomultabb műsorokat. Szinte minden amerikai fülében ott cseng a betelefonálót beadó mágikus mondat „xy, you’re on the air”. A középhullámú sávban szinte minden adón hallható „call-in show” a legkülönfélébb témában. (Ennek a stílusnak a Tilos Rádió műsorai adták első hazai példáját.) Az egyik leghallgatottabb országos rádióműsor a „car talk”: két autókhoz és szavak forgatásához jól értő műsorvezető (gyakorlatilag: profi autószerelő) vezet, és csak az autókról van szó. Hasonló „átlagférfiakhoz szóló” adásai vannak a brit Talk Sport rádiónak is. Miért ne próbálhatnánk meg mi is valamit? Megkereshetünk pár valamilyen területen szakértőt a környezetünkben a kertésztől helyi ügyvéden és szakácson át az autószerelőig, azzal, hogy övé egy óra egy héten, amikor lehet neki élőben telefonálni. (E sorok írása után derült ki számomra, hogy az egyik hazai közösségi rádió egyik legnépszerűbb műsora szombat reggel fél nyolckor egy félórás adás, melyben a betelefonálóknak ad a két műsorvezető szaktanácsokat – építészeti témában, pl. hol kapható a legjobb malter...)

Az SMS szavazásos műsorok szintén fontosak: minél többen vesznek benne részt, annál erősebb lesz a kötődésük a rádióhoz és műsorához (és a közösséghez) is, (és annál nagyobb lesz a mobiltelefonos cég bevétele).

A telefonok kezelésének problémája, hogy sokszor a rádiós műsorvezető számára nem az egyén szólal meg, hanem a tömegvélemény egy megtestesítője, a statisztikai igének és nemek egyik véletlenszerűen kiválasztott megfogalmazója. A betelefonáló hangja nyersanyag, melyet a műsorvezető felhasznál műsora érdekesebbé tételéhez. Hasonló ez az „utca embere” összeállításokhoz, ahol a sokféle véleményből a műsor számára csak a *tipikus* ellenvéleményeket válogatják ki a szerkesztők (rosszabb esetben pedig csak az egyik oldal véleményét).

INTERAKTÍV MŰSOROK NÉHÁNY TÍPUSA

- Nyílt mikrofon (mindenki egyenlő partner) („el akarom mondani”, „say what you want to say”, „burgerfunk”, „connecting people”). A rádió így modern fórumként szolgál, összeköti a hallgatókat, „demokratikus” agóra. A műsorvezető vagy moderátor itt egyfajta telefonoskissasszony, aki csak összekapcsolja a beszélgetni vagy

vitázni vágyókat. Ilyenkor is érdemes egy indító témát felvetni, de úgy, hogy a hallgatók is felvethessenek újakat. A hallgatók kérdeznek is egymástól, és a kérdésre valamelyik hallgató adja meg a választ. Egy adott témáról így a legegyszerűbb műsort készíteni: a műsorvezető minden előzetes munka nélkül csak ül a stúdióban, felveszi a telefont. A témát úgy kell megválasztani, hogy *az átlagember véleménye releváns (és érdekes) legyen* a kérdésben, és sokféle ütköztethető vélemény létezzon. (Ugyanez vonatkozik a voxpop-montázs készítésére is.)

- Stúdióbeszélgetés betelefonálási lehetőséggel („Adásban van, mi a kérdése?”). Felkészült szakemberek, politikusok (és műsorvezető) beszélnek a témáról, akiktől a hallgató kérdezhet vagy kérhet, vitázhat stb.

A HALLGATÓI AKTIVITÁS / RÉSZTVÉTEL LEHETŐSÉGEI

- A műsor tudatos bekapcsolása (alapfeltétel és aktivitást kíván).
- A műsor letöltése, rögzítése.
- A műsor odafigyelő meghallgatása, elgondolkodás a műsoron. Ha nincs betelefonáló, hanem a szerkesztő készíti el, tervezi meg a műsort, akkor is részt vesznek a hallgatók, akik bekapcsolják a műsort: hallgatják és gondolkodnak róla. Nem kell feltétlen *betelefonálás* a hallgató aktív részvételéhez!
- A bekapcsolódás lehetőségének megfontolása (élő műsor esetén, „akár be is telefonálhatnék”). Egy élő beszélgetés meghallgatása sokkal hatékonyabban jut el a hallgató tudatába (még passzív hallgatóként is, hisz a fejében folyamatosan véleményt alkot), mint egy előre felvett műsor, ahol nincs meg a bekapcsolódás *lehetősége* sem.
- A hallgató tényleges bekapcsolódása a műsorkészítésbe (a hallgató hallható) (hallgató-hallgató vagy hallgató-meghívott/mv.).
- A hallgató szeretne valamit: kérések, kérdések (kívánságműsor, milyen témája legyen a következő adásnak, a szakember válaszol, ön kérdez, mi megkeressük stb.).
- A hallgató nyerni szeretne.
- Visszajelzés a műsorról a szerkesztők felé.

A hallgatók bekapcsolódásának csatornái:

- Internetes blog (napló) vezetése a műsorvezetőknek.
- Internetes portál, rajta fórum, szavazás stb (ezek a műsorban felolvashatók)
- Chat/irc.
- SMS/E-mail (kérdés, szavazás, kívánság, üzenet). Különösen manapság sokkal többen hajlandók SMS-t, e-mailt küldeni, mint saját hangjukkal élőben szerepelni.
- Voxpop: az utca emberének hangja. A hallgató (aki lehet hogy nem is hallgató) kikényszerített „interaktivitása”; de így legalább biztos lesz „külsős” megszólaló a műsorban.

INTERAKTIVITÁS A SZABAD RÁDIÓZÁSBAN

A szabad rádiókat nem véletlenül hívják közösségi rádióknak is. Mindkét kifejezés azt takarja, hogy a rádiózásnak ez a típusa alapvetően különbözik a rádiózás minden más fajtájától. Leginkább abban, hogy hangvétele, beszédmódja nem elidegenítő, hanem ellenkezőleg: beengedő, bevonó típusú.

Közösségi rádiózáson nem csak azt kell érteni, hogy e rádiókat rendszerint közösségek üzemeltetik (jóllehet ez igaz). A közösségi rádiózás kifejezésben benne foglaltatik az is,

hogy ezek a rádiók valamilyen szempontok alapján körülíráható csoportoknak szólnak, még akkor is, ha ez a szempont csak az, hogy az emberek e csoportja az adott rádió hallgatója. Azaz: „közösség”-en nemcsak a műsorkészítőket kell érteni, hanem a hallgatókat is.

Hogy a hallgatókból közösség válik-e (azaz a rádió betölti-e hivatását), az adott rádión múlik. Különböző utak vezetnek ahhoz, hogy a hallgatók egy idő után saját magukat is mint egy adott közösség tagjait ismerjék fel. Az egyik ilyen út, hogy a rádió egy jól körülíráható (lehet, hogy szűk) csoport érdeklődését elégíti ki, tehát már eleve egy valamilyen csoportosítási szempont alapján közösségnek tekinthető körnek szól. Ha azonban nem egy már kész vagy félkész közösséget szeretnénk megszólítani, akkor a feladat egy közösség megteremtése.

Ennek módja a hallgatók bevonása a rádió életébe, azaz a hallgatói lét közösségszervező erővé való emelése.

Hogyan érhető ez el?

Az eszközök: a nyílt beszéd, a nem elidegenítő, nem médiaszerű fogalmazás, illetve az interaktivitás, azaz a hallgatókkal való kapcsolatot kétirányúvá tétele.

Ez a kapcsolat akkor válik kétirányúvá, ha a hallgatók is a műsor részévé, alkotóiá, formálóiá válnak. Mivel rádióról van szó, ezért a hallgatóknak beeszlási, megszólalási lehetőséget kell teremtenünk a műsorokban. Nem kivételként, nem érdekességként, hanem alapszolgáltatásként. Fontos, hogy a betelefonáló hallgatóknak ne legyen „Nahát, szerepelek a tévében!” - élménye, ne sorolják be a rádiót a megszokott médiakategóriákba, hanem vegyék természetesnek, hogy közbeszólhatnak.

Ez természetesen fokozott józanságot, elővigyázatosságot és felkészültséget igényel a műsorkészítőktől: folyamatosan résen kell lenniük, hogy ne kaphassanak nyilvánosságot gyűlölködő, gyalázkodó, alkotmányba ütköző kijelentések, és hogy az adott rádió által fontosnak tartott egyéb követelmények se sérüljenek.

A Médiatörvény szerint nem lehet valakit egyből adásba kapcsolni, az interaktivitást, a bevonó jelleget viszont alapvetően sérti egy közbülső lépcső, egy szűrő beépítése. Ezért az adásban, de minden egyéb lehetséges módon is nyilvánvalóvá kell tenni, hogy az adott telefonszám tárcsázója azonnal adásba kerülhessen – amennyiben ezt maga is óhajtja.

Ahhoz, hogy a hallgatók adekvát lépésnek érezzék a betelefonálást, a műsorvezetőknek köznapi, nyitott, őszinte, nem elidegenítő beszédmódot kell alkalmazniuk. Nem kell elhallgatni, ha valamiről nincs információjuk, nem kell szégyellni kifejezni bizonytalanságukat, adott esetben nem kell tartani a véleménynyilvánítástól, hiszen ez „provokálja” a vitát. Az interaktív műsorok egyfajta vitafórum-szerepet is betöltenek, jótékony hatással: megmutatják a leegyszerűsítő gondolkodás veszélyeit, a lehetséges szempontok végiggondolására sarkallnak, és érthető, világos fogalmazásra kényszerítik a műsorkészítőt és a hallgatót egyaránt.

A hallgatóknak természetesen mások a szempontjaik, mint a műsorkészítőknek, és gyakran az egyes hallgatók szempontjai is eltérőek. A hallgató rossz esetben csak a saját szempontjait veszi figyelembe: szeretne elmondani mindent, ami a fejében van, témát szeretne váltani, vagy egyszerűen csak beszélgetni szeretne. A műsorkészítő célja ezzel szemben az, hogy minél többen megszólalhassanak (azaz az egyes betelefonálók ne beszélhessék végig az adást), lehetőleg az áttekinthetőség keretein belül tartsa, irányítsa a vitát, s ha a téma még fut, akkor arról legyen szó.

Megfigyelhető azonban, hogy egy idő után a hallgatók hajlamosak maguktól is érvényesíteni a műsorkészítői szempontokat, miután hallgatóként nekik is az az érdekük,

hogy a többi betelefonáló is érvényesítse azokat, azaz egy-egy hallgató szempontjai ne befolyásolják döntően a műsor alakulását. A rádió és az egyes hallgatók így közösséget alkotva, csoportszerűen törekszenek konszenzusra.

Milyen szerep marad a műsorkészítőnek, ha a műsoridő nagy részét a betelefonálók töltik ki? Az ilyen műsorokban jóval nagyobb felelősség hárul rá, mint a hagyományos programokban. A műsorkészítő a felelős azért, hogy a sokszínűség, a különböző vélemények és szempontok ne csapjanak át káoszba, azaz a műsor azok számára is élvezhető legyen, akik nem telefonálnak be – bármennyire a hallgatói közreműködésre épít is egy műsor, már csak technikai okokból is ők maradnak többségben. A műsorkészítő felelőssége az is, hogy sértő, félelmet keltő, gyalázkodó vélemények ne hangozhassanak el az éterben.

Egy ilyen struktúrában természetesen a műsorvezető marad továbbra is központi figura: nem csak meghallgatja, amit a hallgatók mondanak, hanem beszélget velük, világos fogalmazásra és érvelésre kényszeríti őket, szembesít a lehetséges ellenérvekkel, vitatkozik, orientál és segít, miközben egy pillanatig sem éreztheti vélt kivételezett helyzetét vagy képzelt felsőbbrendűségét. A közösségi rádiózás többek között abban különbözik a rádiózás más formáitól, hogy a műsorkészítő nem válik felsőbbrendűvé, jobb vagy fontosabb emberré attól, hogy a véletlen különös játéka folytán éppen egy rádióstúdióban ül.

(A „Szabadon – a szabad, közösségi rádiózásról” c. kötetből.)

INTERAKTÍV MŰSOROK JOGI KÉRDÉSEI

Az Országos Rádió és Televízió Testület elvi állásfoglalása, 942/2004. (VII.7.) számú ORTT határozat:

„Az Alkotmánybíróság határozatai alapján kijelenthető, hogy a véleménynyilvánítás joga olyan alapvető demokratikus jog, mely csak nagyon kis mértékben korlátozható külső, állami – ha úgy tetszik hatósági – beavatkozás által, és csakis abban az esetben, ha ezen jog gyakorlása közben másik jog, vagy mások jogának sérelme valósul, illetve állapítható meg.

Mindezek figyelembe vételével a Testület álláspontja az, hogy megengedhetetlen annak a hangnemnek, előadási stílusnak az elterjedése a médiumokban, melynek térnyerése megfigyelhető a műsorszolgáltatók műsorszámaiban – legyenek azok bulvár jellegű, vagy komoly hangvételű és komoly napi politikai kérdésekkel, témákkal foglalkozó, azokra reflektáló műsorszámok. Utóbbiak tekintetében fokozottabban kell a megfelelő előadásmódrá, a vélemény megfelelő formában történő kinyilvánítására ügyelni.

A műsorszolgáltatóknak fokozott felelősséggel kell eljárniuk hallgatói, nézői vélemények megjelenítésekor különösen az olyan típusú műsorszámok vonatkozásában, melyeket kifejezetten a vélemények „mozgatnak”, azaz a hallgatók, nézők aktivitása határozza, vagy határozhatja meg a téma irányvonalát. Ugyanez vonatkozik azokra a műsorszámokra is, amelyekben csak néhány, esetleg érdekesebb, provokatívabb hozzászólás kap teret a műsorszám vagy a tárgyalt téma színesítéseként. A műsorszolgáltatóknak – ide értve a műsorszámok létrehozásában közreműködő munkatársakat, de elsősorban szerkesztőket, műsorvezetőket – a különböző témák tárgyalása, megbeszélése során a mérleg nyelve szerepét kell betöltenie, legfőképpen akkor, ha durva, súlyosan sértő hangvételű hallgatói, nézői véleménynek adnak teret. Az ún. „betelefonálós” műsorszámok esetében a műsor készítőinek egyrészt a médiatörvény

4. §-ában előírtak sérelmét, továbbá egyéb más jogsérelmet kell elkerülniük, másrészt figyelniük kell arra, hogy ne gátolják, vagy fosszák meg a hallgatót, nézőt véleményszabadságától, azaz szabad véleménynyilvánításhoz való jogától. A műsorszolgáltatóknak az objektivitást, tényyszerűséget, kiegyensúlyozottságot, tárgyilagosságot mindenek előtt figyelembe véve kell meghozni a megfelelő döntést ezen esetekben is, lehetőleg jogsérelmem elkerülésével.

Az sms-ben, vagy elektronikusan levélben küldött vélemények közzététele kapcsán sokkal eredményesebben érvényesülhet és kell is érvényesülnie a szűrő funkciónak, azaz annak, hogy a jogszabályi előírások – és itt nem csak a médiatörvény szabályairól van szó – sérelmét jelentő, ilyen tartalommal bíró üzeneteket a műsorszolgáltató lehetőleg ne hozza nyilvánosságra, ne jelenítse meg a képernyőn. Tehát amennyiben egy írásos üzenet – legyen az e-mail vagy sms – annak tartalma, avagy szóhasználata okán alkalmatlan közzétételre, a műsorszámában közreműködőknek – műsorvezetőknek, szerkesztőknek – kell az azokban kifejtett véleményeket kontrollálnia és lehetőség szerint megakadályozni értebe kerülésüket.

A Testület álláspontja szerint a műsorszolgáltatók a szerkesztői szabadság elvét nem helyezhetik mindenek fölé, hiszen a médiatörvény alapelvei egyértelműek, azok betartása minden magyarországi műsorszolgáltató számára kötelező és a minőségi, hiteles műsorszolgáltatás alapköveit jelentik.”

2.4. | Gyerekműsorok

[E fejezet első részének az alapja: Padisák, 1964. (itt erősen rövidítve)]

A gyermek öt-hat éves korára eljut odáig, hogy rádióhallgatóvá válik, s figyelni kezdi a számára érthető műsorokat. [De már 2 évesen odafigyel, különösen a gyerekhangokra – H. H.] Figyelme természetesen még nem elég intenzív, nem elég kitartó, nem lehet és nem szabad hosszú ideig igénybe venni. Az óvodába járó gyermek [...] általa is ismert dalokat, verseket élvezhet újból és újból, s könnyebben fogadja be az újat is. Az óvodásműsorokban helyet kap a zene, ének, mese, versek, gyermekjátékok, gyermekjelenetek és az ismeretkörbővítő beszélgetések. Felépítésükben egyszerűnek, játékosnak, tagoltnak és változatosnak, pergőnek kell lenniük. A magyar népi gyermekdalokkal nemcsak a hangok egymásutánját, hanem a magyar néplélek sajátos hangulatát is megismeri. A dalok tökéletes előadása biztosítja, hogy megtanuljanak különbséget tenni a jó és a rossz előadás, a hamis és nem hamis éneklés között. A gyermekverseknél követelmény, hogy egyszerűek, gyermekek számár érthetőek legyenek és fontos tényező a vers zeneisége, ritmikája is.

A jó tolmácsolásban hallott [...] mese, kivált szuggesztív előadásban, leköti, gyönyörködteti, elgondolkztatja (a gyermeket). Fontos, hogy a mese felolvasója szépen, magyarosan beszéljen, világosan tudjon értelmezni, ki tudja emelni a meséből a lényegét, tudja követni a mese tempóját, de ne legyen túlmagyarázó, negédeskedő, gúgyogó. A meseolvasást tekintve két irányzat alakult ki: az egyik szerint a mesét elegendő jól, kedvesen felolvasni, a másik szerint a mesefigurákat meg kell eleveníteni, s a mesét egy kicsit el kell játszani.

Miután a gyermek ragaszkodik megszokott jó ismerőseihez, nagyon hatásos állandó mesefigurák szerepeltetése a rádióban. A mesehősökön túl reális állandó figurák is lehetnek gyerekműsorokban, pl. Miska bácsi. Egy-egy jól sikerült állandó figura egész

gyermekgenerációk nevelőjévé, jóbarátjává válhat. A gyermek keresi a kapcsolatot az állandó figurával, ír neki, választ vár, beszámol életéről, legintimebb dolgairól, örömeiről, bánatairól.

A rádió legsajátosabb, legrádiószerűbb műsora a mesejáték. Rádióban a mesejáték a zene és az akusztikai hatások segítségével szabadon szárnyalhat térben és időben, megelevenedhetnek állatok, növények, tárgyak, viaskodhatnak hétfejű sárkányok, nem akadály az Óperenciás tenger. [...] Az expozé legyen nagyon egyszerű, világos, a cselekmény legyen egyszálú, a jelenetek egymásból folyjanak és a cél felé törjenek. A mesejátéknak mindég van pozitív hőse, s a hős mindég győz – ha sok nehézség árán is – s a kis hallgató természetes igazságérzete kielégül. Narrátor alkalmazása csak akkor engedhető meg, ha olyan különleges a mesében szereplő tárgy, vagy olyan bonyolult egyik-másik cselekmény, hogy a gyermek narrátor nélkül nem értené meg. Zenés mesejátéknál ügyelni kell, hogy a dalbetétek szövege ne valamiféle külön produkció legyen, hanem szervesen kapcsolódjék a darabhoz. A mesejáték zenei kötéseinek a legtöbb esetben fontos dramaturgiai funkciójuk van. Biztosítják a meseszerű helyszínnek hangulatát, elmélyíthetik a meseszerű alakok jellemét. A „kötelező irodalmi” művek adaptációinak sugárzása után jellemzően megnőtt a könyvet kereső/elolvasni akaró iskolás gyerekek száma. Az ismeretbővítő céllal készített hangjátékok segíthetik a gyermek földrajzi, történelmi, természettudományi ismereteinek bővítését, s a cél érdekében a műfaji megoldás lehetőségei végtelenek. Szállhat vissza az „időgépen” régmúlt korokba, kalandozhat a jövőbe, távoli bolygókra, Földünk ismeretlen tájaira, a tudomány magaslataira stb. Ezek lehetnek egyediek és sorozatszerűek. (1964)

A gyermekműsorok azért is fókuszban lehetnek, mert a mai gyerekek mai rádióhallgatási szokásai határozzák meg a következő évtizedek rádióhallgatási szokásait. Ha a gyerekeket igényes műsorokkal sikerül a 3-4 rajzfilmszórónál a rádió elé csábítani, akkor a jövőben is keresni fogják ezeket a műsorokat. Ha nem, akkor csak zenehallgatásra használják majd ezt a médiumot. A mai gyerekek gyűjtőgetőszerveződésüket az interneten is kiélhetik: szeretik, ha saját dolgaik, játékaik vannak, és éppígy szeretik, ha a rádióműsorokat is magukénak tudhatják. Erre legjobb eszköz az internetről letölthető program. Egy ír rádiós szakember mesélte e sorok írójának, hogy gyereke sokat hallgatja az amerikai gyerekrádiókat (Disney vagy magánrádiók) az interneten, és szereti, ha a műsorok letölthetők.

A Civil Rádió *valódi* gyermekműsort készít: a gyerekek maguk vezetik, készítik az interjúkat olyan kérdésekről, mely őket érdekli: meglepő módon ezek nem gyermekded mesék, hanem pl. a Mars-kutatás legújabb eredményei – és érdekes módon ezek a beszélgetések sokkal érthetőbbek, mint a felnőtteknek készítettek: a kérdező mer rákérdezni arra, amit nem ért, a válaszoló pedig szájbarágósan próbálja elmondani a problémát (ahogy mindig is kellene). Ez esetben nem az a gyermekműsor, amit a felnőtt szerkesztő úgy gondol, hogy a gyerekeknek hallaniuk kellene.

Amerikában az Earth and Sky c. műsort CD-n terjesztik. Ez a napi 2 perces adás az adott nap csillagászati jelenségeihez kapcsolódik vagy más, földrajzi-csillagászati érdekességről szól, kifejezettek kisiskolásoknak. 2004 novemberében 700 rádió rendelte már meg ezt az adást – ingyen (ítthonról is megrendelhető a műsor webcíméről).

„A 20. század egyik legőriületesebb találmánya a gyerekkultúra, mintha a gyerekeknek valami más kultúrára lenne szüksége, mint a felnőtteknek.

A hagyományos világban nem voltak gyerekdalok, a gyerekek a felnőttek dalait énekeltek... [ma is: már az óvodások kórusban éneklék a slágerlista zenéit - HH]. Weöres Sándor is azt vallotta, hogy nem kell külön gyerekverset írni, hiszen a gyerekek nem hülyék, csak kicsik. A hagyományos közösségben felnőtt gyerek észrevétlenül tanult meg mindent, ami a közösséget éllette.”

(Sebő Ferenc, 2004)

2.5. | Rádióművészet

HANGJÁTÉKOK, DOKUMENTUMJÁTÉKOK, HANGKÖLTEMÉNYEK, BOOTLEGEK

Ha valaki mozgóképről beszél, egyből a mozi, a film jut eszünkbe, és nem a tévé. A rádió, a hang művészete a hangjáték, a dokumentumjáték. A kisközösségi rádióban éppúgy megvan ezeknek a helye, mint az összes többiben ... vagyis, gyakorlatilag a Magyar Rádióban. Vagy a BBC-nél. Mert kereskedelmi rádió nem foglalkozik rádióművészettel. A kisközösségi rádiók lelkes csapata viszont ideális műsorkészítő műhely, hiszen azt csinálhatja, amit szeret – és miért ne csinálna kreatív hangjátékokat, dokumentumjátékokat?

A rádiójáték (hangjáték – *radio play* – *Hörspiel* – rádiószínház – *Radio Theatre* – *radio drama*) dramatizált történet, mely vagy adaptáció vagy eleve rádióra írt alkotás. Élvezetéhez teljes koncentráció szükséges, azaz háttérként nem befogadható. Rutinmunka végzése vagy utazás közben (akár meg-megszakítva) viszont kiváló, ezért is népszerű nyugaton *audio book* (hangos könyv) formában.

A hangjáték történetéből A kezdeti nyersanyag – még a Telefonhírmondó korában – a színházi közvetítés volt, amiről hamar bebizonyosodott, hogy rádióban jobbára élvezhetetlen. A stúdióban játszott színházi előadások sem voltak túl élvezhetőek, mert a színházi előadás változatlanul került a mikrofon elé. A darabot rádióra kellett alkalmazni, hogy a látvány nélkül is érthető legyen minden része. Így már élvezhető volt a dráma is. Az első sikeres előadás a BBC-n Shakespeare Julius Caesarja volt. De hamar kiderült, hogy az igazán rádióhoz illeszkedő darabot rádióra kell írni.

A budapesti rádióban kezdetben rögtönzött kabaréestek voltak, majd a hallgatók tiltakozására (túl alacsony volt a színvonal) drámai előadások következtek, pl. 1926-ban a teljes János vitéz, amire sok kritika érkezett, mert sokan nem tudták követni a cselekményt. Ezután jobban megválogatott darabok következtek, melyek rádióban is élvezhetőek, de még mindig a színházi repertoárból. A színészek ülve olvasták fel a darabokat, mely szintén nem használt az előadásnak. Az első magyar rádióra írt hangjáték (Somogyváry Gyula: Hazatérés) nem hozott sikert.

A rádióhallgatás sajátosságait maximálisan használta ki a BBC egyik első, kifejezetten a rádió számára írt hangjátéka: Richard Hughes: „A comedy in Danger” című darabja 1924-ben, mely egy szénbányában játszódik, ahol kialszik a világítás... Itt csillan meg először a rádiójáték (Radio Play) különleges lehetőségeinek tárháza, melyet semmilyen más médium (színház, könyv, tévé) nem tud használni. Igaz, ez csak kezdeti rácsodálkozás arra, hogy mit lehet kezdeni a színházzal, ahol nem látni semmit. A hangjátékról azóta bebizonyították, hogy nem „láthatatlan színház”, kép nélküli film, hanem egy önálló,

harmadik műfaj. Ez a hangjáték így csak a kezdeti években lesz a kor hangjátékainak iskolapéldája, mert nem irodalmi igényvel íródott. Németországban a rádiójátékok kezdetben hangkompozíciók voltak (Hörspiel), zajgépek és zörejek montázsai. A „zajkulisszák” alkalmazása, a rendezők „alternatív” ötletei, technikai trükkjei odáig vezettek, hogy Németországban így került be a hangjáték a köztudatba: „Hangjáték következnek? Akkor gyorsan kapsold ki a rádiót”. (Jámbor, 1975) A rádiójáték túl alternatív volt még kora átlaghallgatóinak. Angliában számtalan „zajszimfónia” készült, mely egy-egy élethelyzetet mutatott be hangok segítségével. Amerikában gyors vágású, folytatásos ponyva-hangjátékok arattak nagy sikereket. Míg nálunk Az ember tragédiája, az USA-ban a Superman készült a rádiózás hőskorában. Külön „radio noir” műfaj is kialakult, olyan horror-rádiójátékok, melyek arra építettek, hogy a hallgató – a rádióhallgatás műfaji sajátosságait kihasználva – otthon, este, egyedül hallgatja az adást. Erre is épült Orson Welles Világok Harca c. legendás hangjátéka (1938 Halloween estéjén). Ennek az áldokumentum-játéknak a fő erőssége az volt, hogy – a rádiójáték keretein belül – valós műsornak tüntette fel az adást, azaz ugyanazok a műsorvezetői elemek, szignálok, zenék stb. mentek, mintha rendes műsor lenne. A pánikot okozó rádiójáték azóta klasszikus minta lett, számtalan rádió számtalan változatban újra elkészítette, nem ritkán sztár-műsorvezetőikkel, és mindig az adott korszak rádiós stílusához idomítva (pl. a BBC Independence Day c. hangjátéka).

A másik iskola megteremtője a brit R. E. Jeffrey, aki Walter Scott „Rob Roy” c. regényét dolgozta fel „rádiódramaként” 1923-ban. A rádiójátékok a film megjelenése után indultak, s a Nemzetközi Rádióegyesület 1929-ben már határozatot adott ki megfelelően tehetséges színészek toborzására a rádiójátékokhoz: azaz mindig is másodlagos fontosságú volt a filmmel szemben. A 30-40-es évek hőskora után, a tévé megjelenésével végképp visszaszorult a műfaj, de manapság egyre több közszolgálati rádió kezdi újra felfedezni – értelmiségi műsoraiban – a hangjátékot. Ha becsukjuk a szemünket egy igényes mozifilm vagy akár egy jobb természetfilm nézésekor, ennek alapján elképzelhetjük, hogy egy mai hangjáték hogy „nézne ki”. Sok film „hangcsikja” önmagában is művészi értékű, pl. a Kosmosz c. ismeretterjesztő sorozat is szinte megállja a helyét „hangban is”, pedig nem arra íródott. A rádiójátékok között sok a feldolgozás, sok viszont kifejezetten hangjátéknak készült, azaz könyvként vagy drámaként nem is jelent meg. Ezeket is a szépirodalomban jegyzett írók szerzik. Külön fesztiválja is van a nagy országos rádiók által készített rádiójátékoknak és dokumentumjátékoknak, a Prix Italia.

A hangjátékkészítés Európában tipikusan közszolgálati rádiós műfaj. Amerikában sokáig nem volt közszolgálati rádió: ekkor, a kereskedelmi rádiókon születtek a mai sci-fi, horror, krimi mozik eredetijei, képregényként és hangjátékként – ezek még ma is népszerűek, a közösségi és helyi közszolgálati rádiók műsorán szerepelnek (OTR - Old Time Radio alcímen). Ez a magyar kultúrából teljesen kimaradt. Amerikában viszont mára eltűntek az új készítésű rádiójátékok. Nagy-Britanniában, hála a BBC-nek, megmaradtak: a 80-as években a Galaxis Útikalauz rádióban jelent meg először, de nagy sikerrel ment A Gyűrűk Ura is. Az USA közszolgálati rádiója ugyanakkor elkészítette a Csillagok Háborúja rádióváltozatát... A mai kereskedelmi rádiók nem tekintik feladatuknak ennek a műfajnak a művelését: túl sok munka van benne, és nem térül meg: az élő zenejátszásnál nincs olcsóbb és jövedelmezőbb műfaj. A legjobb hangjátékok itt – a jobb reklámok.

A hangjáték (rádiójáték, rádiószínház) nem egyszerű színházi közvetítés: kifejezetten rádióra írt műfaj. Forrása lehet irodalmi mű, regény, dráma, novella, eposz, vers vagy akár

egy író munkásságából vett töredékek (igen népszerű volt a rádióban a kerettörténettel ellátott „magyar anekdotakincs” c. sorozat a nyolcvanas években). A Magyar Rádió persze kiváló színészi gárdával rendelkezik: a közösségi rádióknak maguknak kell felkutatni a tehetséges helyi színészeket vagy „magánzó” tehetségeket. Egy tehetségtelen hang megölheti a rádiójátékot, akármilyen jó is a rendezés. Talán ez a legnagyobb feladat egy közösségi rádióban, jó hangokat találni: ha öreg kell, öreget, ha gyerekhang kell, olyat (ez női hang is lehet). Hangjáték lehet kalandregény, népmese, műmese (gondoljunk a meselemezekre), életrajzi jellegű vagy akár dramatizált, kerettörténettel megírt humán vagy természettudományos ismeretterjesztő műsor is.

Ezek a műsorok később is lejátszhatók, eltehetőek, a nemzeti kultúra kincsesládájának részévé válnak. Más rádiók is szívesen leadhatják. Ez lehet egy olyan pont, ami megfoghatja a rádiótól eltávolodott hallgatót, ami ismét középpontba állíthatja a rádiót.

A hangjáték formanyelve (dramaturgia)

A rádiójátéknak a következő fő elemek állnak rendelkezésre:

- Emberi beszéd, szó, lélegzetvétel,
- zene,
- zöreij, zaj,
- csend
- illetve bármilyen korábbi hangdokumentum.

A hangjáték lehet pár perces vagy pár órás is, lehet egyedi vagy sorozat. Alapegysége a hangkép, mely egy adott helyen, „valós időben” játszódik. A hangképeket átkötheti zene, zaj, zöreij, elúszás, vágás, szünet. Mivel csak hangokkal játszik, ezzel kell megteremtenie a drámai feszültséget is. (Lóránt, 1964) Ennek megteremtésében segíthetnek a következő hangok egymás mellé állításai, „konfliktusai” vagy a különféle „kameraállások”:

- közeli és távoli hang (éles és tompa; kemény és visszhangzó hang),
- szólóhang és tömegek hangja,
- férfi és női hang,
- öreg és fiatal hang,
- természetes és „effektel ellátott” (gépi/szintetizált/eltorzított) hang,
- külső és belső hang,
- eltérő nyelvhasználat,
- nyugodt vagy ziháló légzés,
- sírás vagy nevetés,
- megtorpanás a beszédben,
- beszédstílus (teátrális vagy hétköznapi ill. jól artikulált és nyegle),
- folyamatos és hezitáló,
- a műhöz tartozó és improvizált hang,
- halk és hangos hang (suttogás-kiabálás),
- semleges és dialektusban (vagy akcentussal) beszélt nyelv,
- anyanyelv és idegen nyelv,
- valós hang és médiahang (pl. ha a rádiójátékban felhangosítják a tévé sport-közvetítését – a „média a médiában” újabban igen divatos elem. Utóbbi lehet fikció vagy hangdokumentum.)

A hangjátékok tematikája nagyon széles körű: klasszikusok és kortárs írók, mesék, sőt akár görög filozófusok is elhangozhatnak – modern feldolgozásban.

Érdeemes olyan műfajt választani, amit ismerünk, és nem túl nehéz műfaj (pl. ne egyből az Iliászt dolgozzuk fel). Akárcsak egy filmnél, készítsünk forgatókönyvet: melyik szerepet ki játssza (vagy egyvalaki olvassa fel az egészet), melyik jelenetben kell átírni a szöveget vagy leírást, hogy „rádiós” (könnyen elmondható) legyen, hol érdemes egy leírást inkább valamelyik szereplő beszédével vagy hangeffekttel helyettesíteni (avagy narrátor mondja el) (pl. „megnyikordult az ajtó” – ez lehet egy effekt is). Mindig gondolkodjunk azon, hogy egy leírás, élethelyzet hogyan dolgozható fel hangban, az elmondott szöveg, narráció helyett. A forgatókönyvben tehát tüntessük fel a szerepeket, az effekteket, az átírt vagy kihúzott részeket, zenei betéteket és a színészi utasításokat (távol a mikrofontól, közel, hangosan, suttogva vagy akár később szűrővel „trükközve” (pl. lassítva, visszhangosítva, ismételve, végtelenítve, széttördelve, telefonhangon, sárkány- vagy hupikék törpike hangon – ilyesmiket jól tud pl. a Soundforge program). Zenei bejátszás lehet klasszikus zene vagy akár a legmodernebb elektronikus tánczene – ez dinamikussá teszi a hangjátékot. Az effekteket igyekezzünk magunk felvenni, akár a színész játékával egyidejűleg, akár attól függetlenül – ezek később bekeverhetők a megfelelő helyen.

Az effektek használatáról többféle „iskola” mást-mást mond. A rádióban az effekt nem maga a jelölt hang, hanem csak azt jelző szimbólum. Nem lényeges, hogy a hang az eredeti felvétele legyen, hanem elég felismerhetővé tenni: a hangjátékban nem a természetes hangzás a cél, hanem felismerhető szimbólumok használata. A lépések zaja vagy ajtónyikorgás általában valóban valóságos (a rádió effektszobájában található ajtó illetve megfelelően nyekergő padlószőnyeg). Valóságosságra törekszik pl. a mennydörgés hangját bádoglemez lobogtatásával felidézni, vagy a lódobogás stúdióbeli kókuszdióval való előállítását. A rádiós „szélgépek” zaját is realiztikusnak érezzük, pedig e sorok írója életében egyszer hallott ilyen szél-hangot a valóságban, egy lakótelepi ház padlásajtájának résén. Sokkal szimbólumszerűbb, jelzésértékű viszont egy távoli hajót morzejelekkel érzékeltetni, a reggel beköszöntött távoli kakasszóval. A szurrealista vagy absztrakt hangszimbólumok még elvontabbak, ezek különféle zenei vagy zörej hatásokkal jeleznek pl. érzelmi állapotokat. A beszéd eltorzítása jelezheti a beszélő belső gondolatait, elkülönítve külső hangjától. Bizonyos zenei stílusok bejátszása is szerepelhet szimbólumként, pl. westernzene a párviadalt, megfelelő korszakstílusok a rádiójáték történetének időpontját.

Jellemző eleme a rádiójátékoknak a helyszínt érzékeltető atmoszférájai. Egy erdei helyszínt lehet pusztán madárcsicsergéssel jelezni, ami maga is lehet akár csicsergő furulyaszó is. A városi környezetet egyértelműen a forgalom zaja (esetleg dudálásokkal) szokta jelezni.

A kezdeti hangjátékok gazdagon alkalmazták az ilyen zajokat, zörejeiket, ma már egyre kevesebb ilyen elemmel élnek a rádióban – és annál többel a moziban. A mozik effekjeiben viszont egyre inkább valós hangokat használnak, de csak alapanyagként (pl. Csillagok Háborúja), melyeket valahogyan eltorzítanak (a lézerfegyverek hangjának eredete kifeszített drótkötél ütögetése, az űrhajóké mennydörgés, a vukiké babahang, az újabb sorozatban porszívó és kisrepülőgép stb. hangja szerepel, máshol űrhajók hangját kórus éneklé fel). A másik iskola szerint a valóságú hangzás sokkal hatásosabbá teszi a hangjátékot: ezalatt értve azt, hogy ha az utcán játszódnak, akkor a jelenetet valóban az utcán vegyük föl, de legalábbis a háttératmoszférát mindenképp. Sok mozifilmhez az eredeti hangot vették föl, pl. tengeralattjáró hangjához valódi tengeralattjáró-hangot, közletről, távolról, kívülről, belülről. A mozik esetében a képet, effettet a hang teszi realiztikussá. Sokszor olyan hang, mely a valóságban nem is létezik.

Persze nagyon jó hangjátékot lehet úgy is csinálni, ha egyvalaki áll a mikrofon elé, és

felolvassa a művet – de ehhez színészi tehetség kell. Ha amatőrökkel dolgozunk, ügyeljünk a megfelelő beszédtechnikára, hiszen a színészek évekig tanulnak „beszélni”. (lásd a beszédtechnika fejezetnél). A felolvasásnál ráadásul nem kell külön engedély a szerzőtől (ha még jogdíjas a mű) a dramatizálásra (ezt jó tudni, de azért ne ez legyen a szempont).

A hangjátékok **zenei háttérét régen**, a hatvanas években komolyzenei betétek adták, ezek szerepét ma már néhol a megfelelően mixelt és válogatott elektronikus tánczene kezdi átvenni, még akár klasszikus tematikájú darabokban vagy dokumentumjátékokban is. A háttérzene funkciója a filmzenéhez hasonló: akkor jó, ha érzelmi hatást idéz fel, vagy egy szereplő jellemének szignáljaként tűnik fel, s akkor nem jó, ha zeneként figyelünk fel rá.

Vágás Ha megvan a felvétel, megfelelő többcsatornás keverőprogrammal (pl. Cool Edit pro) keverjük meg, és kész is van. Ez utóbbi filmeknél a vágó munkája – mint tudjuk, ezzel csodákat is lehet tenni, és mindent el is lehet rontani. Ha zene szól valahol beszéd alatt, ügyelni kell rá, hogy hangereje ne nyomja el a beszédet, és lehetőleg instrumentális zene legyen, mert ha énekelnek a beszéd alatt, még egészen halk zene esetén is jelentősen rontja a beszéd érthetőségét.

Nem kell feltétlen kész irodalmi műveket feldolgozni: mi is írhatunk hangjátékot akár saját közösségünk történeteinek feldolgozásával. De készíthetünk napi „karcolatokat” is, írásunk egyszerű felolvasását. Nagy íróink napi sajtóban megjelent „vonal alatti” karcolatai (mai szóval publicisztika, jegyzet) ma már külön kötetben jelennek meg. Hangjátékosíthatók vagy dramatizálhatók tudományos ismeretek is, pl. egy felfedezés története.

A műsornak nem feltétlen kell szólnia egy témáról: a „magáért való” (abszolút) zenéhez hasonlóan készülhetnek olyan darabok, melyek érzésekről szólnak. Zenék, szöveg-töredékek, környezeti zajok, effektek segítségével. Ez már hangköltészet.

A hangjáték (vagy dokumentumjáték) dramaturgiájában fontosak a konfliktusok, döntéshelyzetek, amikor a hallgató maga is együtt gondolkodik a szereplőkkel. Fontos, hogy legyen főszereplője a történetnek. És legyen története, felépítése a hangjátéknak.

A dokumentumjátékoknak (documentary feature, package) éppúgy kell történetének, szereplőinek lennie, mint a „sima” hangjátéknak, de a történet alapfónala helyszíni hangfelvétel vagy hangfelvételek montázsza. A dokumentumok egy része korabeli (archív) hangfelvétel is lehet. A külső helyszíneken – akár csak egy filmnél– „vágóhangokat (*wildtrack*)” (rábeszélés nélküli atmoszférát) kell felvenni, amit később felhasználhatunk. A műsor folyhat fel- és lekonferálással, narrációval, de folyhat csak az eredeti felvételek és vágóeffektek, zenék egymásután vágásával is. Készülhet egy interjú alapján vagy számos interjú egymás után illesztésével, egymásra feleltetésével.

A dokumentumműsor interjúzása kicsit más, mint a valódi interjúkészítés. Általában a kérdések nem maradnak a végső anyagban, és az egyéni érzések, érzelmek, történések fontosabbak, mint az interjúalany által adott információk.

A dokumentumműsorok narrációja a 80-as évek környékén meglehetősen színpadias volt. „Voice of God” (égi hang) szólt a rádióból, miközben elmondta szövegét. Mára ez kezd megváltozni, és a narrátor inkább a történet része lesz: a televízióban ez hasonlóképp van: a riportalanyok nem a semmibe beszélnek, hanem a riporternak, egy várost nem az „égi hang” mutatja be a pergő városképek mögött, hanem ott megy a riporter, néha ormótlan mikrofonnal kezében (amire a tévé esetén technikailag sokszor nincs is szükség).

A dokumentumműsorokban a legújabb stílus egy témát egy vagy néhány kiválasztott

ember szemén keresztül bemutatni: nem semleges, mindent mindenhol látó szerkesztőként, hanem az egyik szereplő érzésein, élményein keresztül. Sőt – a szereplők néha riporterként vagy narrátorként is feltűnhetnek. A mikrofon már nem egy szigetelt stúdióban van, hanem kint van a világban, sőt, együtt mozog az emberekkel. A helyszínen felvett jelenetek vagy azok egymásutánja nyújtja a legszínesebb képet a hallgatónak, melyben ő is a helyszínen érezheti magát. Ilyen helyszíni felvétellel nyitni a műsort a leghatékonyabb módszerek egyike.

A **package** szó csomagot, összeállítást jelent; pl. a BBC alkalmazza műsoraiban. Ez olyan műsort takar, melyben bármilyen saját témájáról a riportert egy összeállítást készít. A tudósítás itt nem egyszerű felolvasás, hanem a riportert saját, helyszínen felvett élménybeszámolója, saját, utólag megírt és felolvasott narrációja (felkonferálás/ lekonferálás/ összekötő szövegek), rövid riportok, helyszíni zajok, zörejek, és ha a téma megkívánja, zenék. Általában egy package 5–10 perces. A riportert készíti, gyűjti és vágja meg. Ilyen tudósításokkal a hallgatót valóban a helyszínre lehet varázsolni, részvevővé tenni ott, ahol mi is voltunk. Ez lehet egy vásári tudósítás, akár „tudósítás az állatkertből”, utazási műsor, tudósítás egy nagygyűlésről, de lehet egy beszélgetés egy helyi környezetvédővel – bármi. Érdemes figyelni az ismeretterjesztő tévécsatornák műsorait: az igényesebbek tévére is ezt csinálják, de 30–50 perces terjedelemben. Ez a műsортípus is „lenyúlható” a rádió számára – érdemes a helyi oktatási intézmények oktatóit felkérni segíteni ilyen műsorok készítésében.

Mikor nem működik egy hangjáték (dokumentumjáték, package)?

- Ha rossz a felütése.
- Ha a hallgató számára sokáig nem derül ki, hogy hol vagyunk és miről is van szó (hacsak nem ez a poén).
- Ha gyenge a vége.
- Ha nincs eléggé előkészítve (szpotok, audio vagy írott előzetesek).
- Ha túl sok hasonló hang szerepel benne, amit a hallgató nem tud megkülönböztetni (nincs szóke és barna).
- Ha a történet unalmas.
- Ha a színészek (ha vannak) rosszak (ha a hallgató azért izgul, hogy a színész ne bakizzon)
- Ha a hallgató nem a történetet látja lelki szemeivel, hanem a színészt a mikrofon előtt: a stúdióhangzás hiteltelen.
- Ha nem egységes stílusú (akár a műsor folyamában, akár a zenei/effekt elemek és a történet vagy színészek stílusa).

A hanggal való játék másik műfaja a játék a zenével, avagy **bootleg**. Ebben különféle zenéket mixel össze a „házi DJ”: a zenék mellett szerepelhetnek mindenféle zörejek, hangok, idézetek (politikusok beszédétől időjárásjelentés- vagy verstördékekig) – a végeredmény egy zenei és szöveges utalásokkal keresztülszótt új műalkotás (még ha a szerzői jog ezt nem is minősíti annak: a DJ itt csak szerkesztő). A variációk száma végtelen. A bootlegek zenei utalásokkal vannak teli: ilyen értelemben szinte zenei „intertextualitást” teremtenek: az átvett dallamokkal, bejászott zenei idézetekkel valamilyen kapcsolatot teremtenek az egyes művek között. Egy cikkben könnyű idézni egy írásos műből, egy rádióműsorban nehéz idézni, részben szerzői jogi akadályok, részben hozzáférési akadályok miatt. Igazán a hang akkor kerülhetne bele a kultúrába teljes jogúként, ha egy jövőbeli, ma még csak elképzelt digitális archívum

SZENDVICS-MAGAZIN (DOKUMENTUMJÁTÉK)

A szendvicskészítés rádiós változatában két kenyérfél közé annyi finomságot passzírozunk be, amennyi belefér úgy, hogy ne kapjunk gyomorrontást. A műfaj klasszikusan az összeállítás (package) nevet viseli. Ez kb. 5–10 perces műfaj. Kibővített változata akár egy óráig is lehet. A hozzá valók hasonlóké mindkét esetben:

- Menjünk olyan helyszínre, ahol történik valami az emberekkel (vagy a természettel), és aminek lehetőleg hangja is van (vagy ha nincs, az emberek reakcióinak van)!

- A műsorhoz minél több mindent vegyünk fel a helyszínen, és ne stúdióban!
- Vegyünk fel „vágóhangokat”, azaz olyan atmoszférázöreket (nem légköri zajok), melyek a környezetet jellemzik, mindenféle rádumálás nélkül (később jó lesz az egyes egységek közé kötőhangnak, effektnek, de akár rá is tudunk beszélni, mintha a helyszínen lennénk: kegyes család, tényleg ott voltunk)!

- Keressünk a témához illő effektet, mely beszűrhető az egyes riportrészletek, fel/lekonferálások, zenék közé! Ha nincs „igazi” hang, keressünk megfelelő hangulatú zenei hangot. Effektet érdemes magunknak csinálni, de ha nincs, interneten is kereshetünk. (Sound effects)

- Keressünk a témához tematikájában (pl. dalszöveg) vagy hangulatában illő – de/és még elviselhető – zenéket! Ha csak „nem elviselhető” találunk, abból legfeljebb részletet játszunk le. Dalszöveg kereshető az interenetes dalszövegtárakban.

- Keressünk egyéb hangokat: videó hangját (csak rövid részlet adható le szerzői jogi okok miatt), archív dokumentumokat stb.! (Pl. a MR archívumban)

- Írjunk a fel- és lekonferálásokon kívül narrációt, „keretes” anyagokat: kis, beszúrt érdekességeket a témában!

- A műsort építsük fel minidrámaként: legyen megkapó bevezetője (akár helyszíni felvétellel is kezdődhet), története, drámai késleltetése (amikor a hallgató már vár valamit, ami majd ki fog derülni) és izgalmas befejezése!

- Ha kész az összerakott műsor, ne felejtsünk el hozzá műsorelőzetet készíteni: ez a 1/2–1 perces anyag lemehet az adott rádióban az adás előtti héten többször is, felhívva a figyelmet remekre sikerült alkotásunkra. Ha tudjuk előre az adás időpontját, a hírt juttassuk el a helyi sajtónak is.

- A műsor végén adjunk lehetőséget a hallgatóknak kommentárra, visszajelzésre: mondjuk be e-mail-címünket (vagy a rádióét), ahová várjuk a megjegyzéseket!

Feladat: Figyeljünk meg néhány tévés dokumentumműsort, és próbáljuk visszafejteni, hogy készült: hány emberrel készítettek beszélgetést, kiket választottak ki, hogy vágták meg a beszélgetéseket, hogy fűzték bele a beszélgetésekből kiragadott soundbite-okba (részletekbe) a narrátor szövegét és az eredeti „terepi” felvételeket stb. Lehetőleg egy nemzetközi csatorna műsorát figyeljük meg (pl. BBC)!

segítségével bárki nem csak meghallgathatná, hanem használhatná is: kivehetne idézeteket innen (akár egy író szavait, akár egy riportrészletet, beszédrészletet), és azt a maga műsorában (mely már „mű” lenne) felhasználhatná.

KÉPEK A RÁDIÓBAN

A rádióban a hallgató fantáziája idézi fel a képeket a hallott jelenet alapján. (Ezt az Igen!Rádió! vizsgálat (2004) is bizonyította: rádióreklámok esetén a hallgatók 77%-ának lelki szemei előtt jelent meg valamilyen kép. Ez persze lehetett a reklámozott termék képe vagy a tévéből ismert reklámja, de erre építeni is lehet: a tévéből, filmekből ismert hangelemek, kísérő háttérzenék, rádióváltozatának előállításával (hang-szimbólumokkal vagy hang-ikonokkal) a hallgató fejében sokféle képet tudunk megjeleníteni.

A vizuális hatásra különösen a mai klipkultúra segít rá: már a zeneszámok is egy videoklipet juttatnak annak eszébe, aki ezek aktív fogyasztója (azaz nézi a zenetévét).

„A rádió működésének pszichológiai magyarázata szerint a hatásnak az a titka, hogy az ember verbálisan gondolkodik. Szavakban, és nem képekben asszociál. A rádió az emberek képzeletét azért mozgósítja, mert a szavak asszociatív hálózata sokkal összetettebb, mint a képeké. Egy kis piros szív, azt jelenthet: szerelem. Könnyű rá emlékezni. De az a szó, hogy szerelem, ha kimondjuk, már emlékeket is ébreszt. Így működik például a rádiójáték.”

„...az emberek a hangokon keresztül kapott információkat kiegészítik, és bensővé teszik. A rádió interiorizált média. Belsővé válik. Ugyanaz mindenkinek más lehet, és mindenki többet kap a hangok által, mint amit az uniformizált kép jelenthet. A kép általában félreérthetetlen, vagy egyszerűen értelmezhető, a hang azonban jelentéssel teli, mert a képzelettel kell kiegészíteni.”

„A rádiót behunytt szemmel lehet élvezni. A rádiót nem kell háritani, mint a TV-t, nem kell a távkapcsolót markolózni és a reklámbloknál halkítani. A rádió velünk van, és ahogy megfogalmazzák: barátságos módon van velünk.”

„Ha belegondolunk abba, hogy behunytt szemmel milyen aktív cselekvéseket végzünk figyelemmel és odaadással, a csókolódzás és a szeretkezés kínálkozik példaként. És a rádióhallgatás harmadiknak.”

Mindez a reklámokra vonatkozóan a következő hatású: „A rádióreklám nem mutatja meg azt a környezetet, melyben a terméket, szolgáltatást használják. Nem látjuk magát a fogyasztót sem, ezért mindenki könnyedén önmagát képzelheti a helyébe. A rádióreklám tehát olyan eszköz, mellyel csökkenthetjük a társadalmi különbségeket, mert mindenki vonatkoztathatja önmagára.” (Idézetek forrása: *Rádiós alapkutatás értékelései*, 2000)

A vizuális effekteket úgy is alkalmazhatjuk a rádióban, hogy megfigyeljük, az egyes vizuális effekteket a filmekben milyen hangeffekt kíséri. Sok olyan természetellenes effektet találunk, amit a képernyőn, vásznon természetesnek ható hangeffekt kísér: a hang egyedüli használata is kiválthatja a látvány képét, mert ezek általában sablonok, így a sok ismétléstől már reflexszerűen felidézik a képet. A gyengébb effekteknél viszont kiderülhet, hogy kép nélkül nem állják meg a helyüket.

Gyakorló feladatok:

1. Készítsünk hangmontázst, melyben bemutatunk egy helyszínt vagy élethelyzetet, rövid történetet – szöveg nélkül. (példa: Egy reggelem; A metróban; Jön a vonat stb.)

2. Keressünk olyan helyet, ahol csönd van (rádióstúdió kivételével)! Figyeljük meg, hogy milyen hangokat hallunk.

3. | A rádiós műsorfolyam

BATKI ZSOLT*

RÁDIÓMŰSOR-TERVEZÉS

EGY RÁDIÓ MŰSORÁNAK MEGTERVEZÉSÉHEZ elegendő tudnunk, hogy mi a tulajdonosok óhaja, és mi a közönség óhaja. Illetve majdnem elegendő. Tudnunk kell azt is, mit is tervezünk, milyen mélységben és pontosságban, és főleg hogyan. Az valóban szinte mindig ismert, hogy a tulajdonos pénzt akar keresni a rádiójából, vagy saját érdekeit közvetítő szócsóként kívánja azt használni, esetleg egy csoport közösségi szellemét kívánja a rádión keresztül ápolni, vagy szolgálni kívánja a közt, a hallgatókat. A megcélzott hallgatói réteg is hamar tisztázódik, kiderül, hogy milyen korcsoportot, társadalmi réteget esetleg etnikai csoportot, lokális kisközösséget kíván a rádió műsora elérni. Az igazi munka azonban csak itt kezdődik – néha pedig sajnos itt ér véget. A terveknek újra- és újra elő kellene kerülnie, ahányszor csak valami új vagy megújított dolgot indít egy csatorna. Tanácsadói munkám során azt tapasztaltam, hogy ha egy rádióműsossal problémák vannak, annak hátterében mindig a hiányos tervezés áll. Olykor az derül ki, hogy olyan alapvető kérdéseket sem gondoltak át a műsorkészítők, amelyek a rádió egészének arculatára kihatnak. Ilyenkor hiába javítgatjuk a műsort tűzoltó jelleggel, átütő eredményt csak az alapok ismételt átgondolása hozhat.

Alább igyekeztem összeszedni a legfontosabb ilyen alapkérdéseket, megmutatva azt is, hogyan érdemes az adott téma tervezésekor eljárunk, sőt, néhány olyan tippet is igyekszem adni, melyek segíthetik a tervezést. Sok közülük talán evidenciának tűnik, de mint ahogy a tervezés folyamatából sem maradhatnak ki, úgy itt is szerepelniük kell.

A SZÖVEG ÉS A ZENE ARÁNYA

A szöveg és a zene arányát már a rádiós pályázat benyújtásakor meg kell határozni, ám ott csak átlagról van szó, a műsor tervezésekor azonban ennél részletesebben is ki kell dolgozni az arányosítást. A műsorszolgáltatók éppen a pályázat miatt gyakran túlvállalják magukat a szöveges elemek terén, mivel általában az ORTT elbírálási rendszerben előnyt jelent a több szöveg, főleg, ha az még közszolgálati elemeket is tartalmaz. Óvatosan kell azonban ezzel bánni, hiszen a szöveges műsorok készítése, tervezése sokkal költség- és időigényesebb a zenés produkciókéénál. Az arányokat érdemes a tulajdonosi cél és a célközönség ismerete alapján meghatározni. Egy fiatalokhoz szóló kereskedelmi rádió esetében akár már tíz százaléknyi szöveg is elegendő lehet a rádió sikeréhez, még akkor is, ha itt a szöveges részbe a reklámok és hírek idejét is bele kell számolnunk. A negyven százalék fölötti szövegarány ugyanakkor egy ilyen rádiónál szinte biztos bukást jelent.

*A szerző a Danubius Rádió szerkesztő-műsorvezetője volt, jelenleg az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetének rádiós oktatója, a Media Consulting Group tanácsadója.

Tervezés:

Vegyünk egy átlagos napközbeni órát és határozzuk meg, hogy a 60 percből mennyit számunk a szövegre és mennyit a zenére. Ezzel meghatározzuk az ideálisnak tartott arányt. Ezek után egy átlagos napot veszünk, és meghatározzuk mind a 24 órájára, hogy a fenti ideális aránytól milyen irányban és mértékben fogunk eltérni. A cél az, hogy a műsorszolgáltatási szerződésben vállalt szöveg-zene arány a 24 óra átlagában megvalósuljon, ugyanakkor a célközönségünk életritmusát követve mindig a lehető legideálisabb arányban szolgáltatassunk zenét vagy szöveget.

Tipppek:

Legyen több a zene, ha...

- a közönség fiatal;
- a célközönséget korcsoport szerint határoztuk meg;
- az adott napszakban feltehetőleg csak háttérrádióként hallgatják a műsort (pl. munkaidőben);
- elsődleges célunk a szórakoztatás, lehetőleg kevés ráfordítással.

Legyen több a szöveg, ha...

- a célközönség idősebb;
- célközönségünk képzettség, szociális státusz szerint magasabb kategóriába tartozik;
- az adott napszakban feltehetőleg intenzívebb figyelemmel hallgatják a műsort (pl. autóban – drive time);
- elsődleges célunk a közönség szolgálata vagy befolyásolása.

A MŰSORFOLYAM TAGOLÁSA

Egy 24 órás rádió műsorfolyamának alapvető egysége egy naptári hét, illetve annak hét napja. Persze lehet az adásban évszakos vagy hónapos eltérés is, mégis a tervezéskor a hét napjait érdemes alapegységnek tekinteni. Ezen belül pedig tovább tagolhatjuk a műsorfolyamot, napszakoktól egészen akár percekig leosztva is. A legfontosabb a tagolási szempontok meghatározása. Feloszthatunk egy napot vagy hetet műsorokra is, bár érdemes megjegyeznünk, hogy az erre épülő klasszikus rádiós műsorstruktúra már kiveszőben van. Ennek egyik oka az, hogy a hallgatók többsége nem rádióműsorok közül választ, hanem rádiócsatornák közül, szemben a televízióval, ahol még mindig sokan a műsorújságok böngészése után választanak műsort, függetlenül attól, hogy melyik csatornán is vetítik azt. A felosztás alapját jelenthetik a műsorvezetők is, akik meghatározott időtartam után váltják egymást, de lehet a tagolás alapja valamilyen rendszeresen ismétlődő műsorelem (például hírek) vagy egyszerűen csak egy-egy műsoróra is.

Tervezés:

Határozzuk meg a tagolás legnagyobb egységét (például hét), majd osszuk fel a legkisebb egység (például óra) szerint. Ezek után nincs más dolgunk, mint minden egyes egységhez hozzárendelni valamilyen műsort, legyen az egy önálló produkció vagy csak egy szimpla zene-hírek-műsorvezetés felépítésű óra. A hozzárendeléskor mindig vegyük figyelembe a megcélzott közönség életritmusát, napi rutinját, és ennek megfelelően próbáljuk kialakítani struktúránkat. *(Ábra: 80. oldal)*

Tipppek:

- Legjobb, kiemelt műsorainkat mindig a potenciálisan legtöbb hallgatót elérő időszávba tegyük, hiszen így van esélyünk a hallgatók meghódítására hosszabb távon is, vagyis így érhetjük el, hogy máskor is a mi csatornánkra kapcsoljanak. A rádióban ez általában a reggelt és a délutáni hazafelé autózós időszakot jelenti.
- Ha heti magazinműsoraink vannak, igyekezzünk a témának megfelelő sugárzási napot kiválasztani. Mozis műsort például a mozipremierekkel érdemes összehangolni (csütörtök), míg egy utazási vagy szabadidős műsort a hétféle időszakban célszerű sugározni.
- Műsorórák helyett inkább műsorsávokban gondolkodjunk, amelyek több órát is felölelhetnek egy napon belül. A sávok határait a célközönség életritmusa jelöli ki. Igyekezzünk egy műsorsávon belül minden nap azonos típusú műsrot szolgáltatni, mert a hallgatók többsége meghálálja az efféle kiszámíthatóságot.

A NYELVEZET

A célközönség meghatározása után egyértelműnek tűnik, hogy milyen nyelvezetet kell használnunk az adásban. Nyilván olyat, amelyet a célközönség tagjai is használnak egymás között, hogy ezzel emocionálisan is kössük hallgatóinkat csatornánkhoz. Mégis érdemes átgondolni néhány alapkérdést, és ezeket minden műsorra vonatkozó alapszabályként rögzíteni.

Tervezés:

A nyelvezet meghatározásakor döntsük el, hogy a párbeszédekben tegeződünk vagy magázódunk. A párbeszéd lehet a műsorkészítők és a hallgatók, a műsorkészítők és vendégek, vendégek és hallgatók stb. között. Nyilván az a szerencsés, ha minden viszonyban ugyanazt a formát használjuk. Mivel az alapstílust a célközönség ismerete evidensen meghatározza (pl. roma célközönségnek roma nyelv és közösségi szleng a megfelelő nyelvezet, idősebb rétegnek a konzervatív stílus felel meg stb.), ezért érdemesebb a szélsőségeket kijelölnünk. Azaz tegyük egyértelművé, hogy meddig mehetnek el a műsorkészítők a szövegben, és mi az, ami már nem fér bele a rádió stílusába.

Tipppek:

- Minél szélesebb a célközönségünk, annál konzervatívabb nyelvezetet érdemes használnunk, hiszen egy szűkebb réteg nyelvezete taszíthatja a többséget. Egy erősen szlenges fiatalos nyelvezet például elkapcsolásra készíti idősebb hallgatóinkat, ugyanakkor az idősebbeknek is megfelelő konzervatív nyelvezet használata nem zavarja a fiatalokat sem.
- Legyünk következetesek a nyelvezet kérdésében, és ne csak a műsorvezetői megszólalásoknál érvényesítsük, hanem promócióinkban, saját szpotjainkban, sőt, ha lehet, még a fizetett hirdetések esetében is!

A MŰSORKÉSZÍTŐK

Talán nincs értelme azt megterveznünk, hogy kik fogják a műsorainkat szerkeszteni, vezetni, de azt mindenképpen érdemes tisztáznunk, hogy az adásban megszólalók milyen szerepet töltsenek be. A kérdés az, hogyan viszonyuljanak a műsor egészéhez és a hallgatókhoz. Többnyire csak általános szempontokat sikerül meghatározni e kérdésben,

de ez már elegendő ahhoz, hogy a megfelelő személyeket tudjuk kiválasztani, és hogy eldöntsük, kinek a kedvéért érdemes eltérni az általános elvtől.

Tervezés:

A műsorkészítők szerepét tulajdonképpen céljaink és lehetőségeink alapján tudjuk meghatározni, akár az egész műsorfolyamra, akár egy-egy programelemre gondolunk. Műsorkészítőink lehetnek sztárok, akik személyiségükkel vonzzák (vagy taszítják) a hallgatókat, lehetnek szakértők, akik az adott műsor témájában járatosak, lehetnek „arctalan” műsorközlők, akik csupán megvalósítják a kiadott feladatot, és könnyen cserélhetőek, lehetnek a csatornánk által képviselt közösség tagjai vagy egyszerű hétköznapi emberek is. A lényeg, hogy mindenkinek egyértelmű legyen a szereposztás, hiszen egy szerepből kiesett műsorvezető az egész rádióknak megítélését ronthatja.

Tippek:

- A hallgatók többsége szívesen köti kedvenc rádiócsatornáját egy-egy archoz, hiszen könnyebb egy ismerős arcot szeretni, mint egy arctalan hangot. Ezért érdemes egy-két olyan műsorkészítőt alkalmaznunk, aki gyakran szerepel a nyilvánosság előtt a rádiós műsorain kívül is.
- Óvatosan bánjunk a szakértőkkel, hisz a rádióban nem a szaktudás, hanem e tudás átadásának képessége a döntő. Előfordul, hogy a szakértő olyan szakzsargont használ, amit nem értenek a hallgatók, és olyan tudást feltételez róluk, amellyel azok nem rendelkeznek. Természetesen ez a hallgatók elpártolását eredményezi.
- A rádiót az emberek nagy többsége önállóan hallgatja, még olyankor is, ha az mások között – mondjuk munkahelyen vagy szórakozóhelyen – történik, hiszen a rádióban hallottak az ember saját fejében állnak össze teljes képpé. A műsorvezetőknek ezért meg kell tanulniuk egyetlen emberhez beszélni a mikrofonon keresztül, tömegek megszólítása helyett.

A ZENE

A zenei stílus meghatározásánál ismét a célközönség összetétele a döntő fontosságú, és még akkor sem elkerülhető, ha beszélő rádióknak van, ahol a zene csak időkitöltő szerepet kap. Ekkor is fontos ugyanis megtalálni azt a stílust, amely nem zavarja a hallgatóinkat, nem készleten elkapcsolásra őket. A leglényegesebb a megcélzott közönség életkora, hiszen az emberek többsége azt a zenét kedveli, amelyet 15–25 éves kora között hallott. Ha tehát ismerjük a célközönség életkorát, meg tudjuk határozni, hogy mely évtized zenéje volt rá a legnagyobb hatással, melyiket szereti hallgatni. A zenei korszakon belül persze tovább szűkíthetjük a játszott dalaink körét egy-egy stílusra is (rock, disco, hip-hop, stb), ám tartsuk szem előtt, hogy minél kevesebb embert érhetünk el fizikailag, annál tágabb és konzervatívabb zenei válogatással kell dolgoznunk. Egy szűk piacot ugyanis nincs értelme önként tovább szűkítenünk. Ahol viszont a piac nagy, ott olyannyira fontos a zenei paletta meghatározása, hogy legtöbbször a csatorna stílusát is a játszott zenével határozzák meg.

Tervezés:

Készítsünk játszási listát (playlist), amely különböző kategóriákba sorolva tartalmazza az összes általunk (gyakran) játszott dalt! Az egyes kategóriák legfőbb jellemzője a rotáció, vagyis az, hogy a bennük szereplő dalok milyen időközönként ismétlődhetnek meg az

adásban. A hit rádiók kiemelt kategóriájában például általában négy óránként ismétlődő dalok szerepelnek, míg az alsó kategóriákban lehetnek olyan dalok is, amelyeket csak hetente egyszer játszanak. Kategóriáink meghatározása után vegyünk egy átlagos műsorórát, majd a zene – szöveg arány ismeretében számoljuk ki, hogy egy órában hány dalt játszhatunk le. A dalok természetesen változó hosszúságúak, de ha átlagosan négy percet szánunk egy dalra, nem tévedhetünk nagyot. Miután megvan az óránként játszható dalok száma, osszuk fel ezt a számot az egyes kategóriák között – vagyis határozzuk meg, hogy egy óra összes dalából mennyit játszunk az A kategóriából, mennyit a B kategóriából, és így tovább. Ezek alapján már egyértelművé válik, hogy kategóriánként, illetve összességében hány dallal tudunk megtölteni 24 órányi, vagy egy teljes heti műsort. Már csak össze kell szednünk a megfelelő számú és kategóriájú dalt. Ma egyébként egy 400 dalt játszó hazai zenés adó már változatosnak tudhatja zenei palettáját.

Tipppek:

- Az egyes dalok kategóriába sorolásánál legfőbb segítségeink a zenei kutatások eredményei és a slágerlisták lehetnek. A slágerlisták esetében inkább az eladási listákra hagyatkozunk, mert azokat kevésbé befolyásolják az egyes kiadók, és hívebben tükrözik a valódi közízlést.
- Amikor egy dalról el kívánjuk dönteni, hogy melyik zenei korszakhoz tartozik, akkor nem az számít, hogy mikor íródott, hanem az, hogy mikor ismerte meg a publikum, mikor vált a közönség kedvencévé.
- Zenei kutatást mi magunk is végezhetünk. Évente egyszer érdemes kiválasztanunk 100–150 hűséges hallgatót, és azokat egy auditórium-tesztre meghívni. Itt a tesztelni kívánt dalok legjellemzőbb néhány másodperces részletét lejátszunk nekik, majd megkérjük őket, hogy a tesztben szereplő kérdések alapján minősítsék a dalokat.
- Egy auditórium teszten több száz dalt szokás megmérteni. Általában 600 dalrészlet hangzik el. Telefonos teszteléskor ugyanakkor csak 40 dalt szokás vizsgálni.
- Egy dallal kapcsolatban a legfontosabb jellemzők, hogy mennyire tetszik, mennyire ismerős, és mennyire unalmas. A teszteken is ezekre a kérdésekre kell választ keresni.

A BESZÉD

Műsorunk szöveges elemei ugyanúgy tervezhetőek, mint a zene. Nyilván meg kell terveznünk az egyes műsorok tartalmát, a megszólalások hosszát és tartalmát, témáját, a megszólalók számát stb. Ezekről azért nem érdemes szólnunk, mert minden igényhez egyedi megoldások születnek, van azonban néhány olyan szabály, amit nyugodtan alkalmazhatunk minden egyes műsorvezetői megszólalás esetében. A tervezés itt tehát elsősorban a műsorvezető és a műsor szerkesztőjének dolga, amit minden egyes mikrofonbekapcsolás előtt el kell végezniük. Ennek hiányában lényeges dolgok kimaradhatnak a megszólalásból, könnyebben összeakad a műsorvezető nyelve, és általában olyan dolgok hangozhatnak el, melyek rontják az egész rádió imázsát.

Tervezés:

Csak a legkritikább esetben ajánlott egy megszólalást előre megírni, majd az adásban felolvasni, úgy, mintha az spontán megszólalás lenne. Általában ugyanis kilóg a lóláb, azaz hallható, hogy felolvasásról van szó. Többnyire elegendő csak a megszólalás vázát

megtervezni. A legfontosabb talán az első mondat, hiszen ha még az sincs a fejünkben a megszólalás pillanatában, máris belezavarodhatunk mondandónkba. Ugyanilyen fontos az utolsó mondat megtervezése, hogy tudjuk, hová akarunk eljutni. Az elsőtől az utolsó mondatig tartó utat pedig többnyire elég néhány kulcsszóval felvázolnunk, amelyek emlékeztetőül szolgálnak arra, mit is akarunk elmondani. Ez minden megszólalásra igaz, de párbeszéd esetében ennél többre is szükségünk lehet. Ha például két-három műsorvezető van adásban, a szereposztást is meg kell előre terveznünk. Ha hallgatókkal kívánunk telefonon beszélni, tudnunk kell, mit és mennyit akarunk tőlük hallani, és e szerint kell irányítani a beszélgetést. Ha interjút készítünk, érdemes néhány kérdéssel is előre készülni, amelyeket csak akkor vegyünk elő, ha megakad a beszélgetés. A tervezésnél azonban sokkal fontosabb a párbeszéd esetében, hogy figyeljünk a másik félre, és reagáljunk kulcsmondataira.

Tippek:

- Ha az első mondat zene után következik, az soha ne tartalmazzon lényegi új információt, mert ilyenkor jó néhány másodperc szükséges ahhoz, hogy a zene alatt elandalodott hallgatóink figyelme ismét felébredjen, és szavainkra koncentrálni tudjanak. Ilyenkor inkább a „kötelező”, kevésbé lényeges dolgokat mondjuk el, mint a pontos idő vagy az állomás azonosítója.
- Soha ne kezdjünk egy megszólalást vagy témát közhellyel!
- Mindig gondoljunk azokra, akik ebben a pillanatban kapcsolódnak be a műsorba. Ezért ha egy témát több megszólaláson keresztül fejtünk ki, a megszólalások elején igyekezzünk összefoglalni az eddig elhangzottakból azt a keveset, ami szükséges a most következő megszólalás megértéséhez.
- Ne felejtjük el, hogy lineáris műfajban dolgozunk, és amit egy perccel korábban elmondtunk, azt talán már el is felejtették hallgatóink. Ezért igyekezzünk a megszólalásokat úgy tervezni, hogy az információk a fontosságuknak megfelelő helyre kerüljenek. Ha például programot ajánlunk, annak helyét és idejét mindig mondjuk el az ajánlat végén (is), hiszen hallgatóink éppen a programajánlat közben döntenek el, hogy az adott esemény érdekli-e őket.
- Az adásban megszólaló hallgató ugyanolyan része a műsornak, mint a műsorvezető. Ezt nem csak a hallgatók által adásban elmondottak miatt büntetést kiszabó ORT-t gondolja így. Nekünk is így kell kezelnünk a hallgatót, azaz nem kell sem udvariasabbnak, sem durvábbnak lennünk velük, mint azt a műsor hangneme megkívánja. Ha lejárt a rá szánt idő, el kell tőle búcsúzni, ha nem adásképes a modora, ki kell venni az adásból, ha sértegetni kezd, helyére kell tenni – persze a megfelelő modorban.
- Mindig emeljük ki az idézeteket, hogy a hallgatónak egyértelmű legyen: a most következő gondolat nem a miénk, nem a műsorvezetőé! Ugyanígy érdemes eljárnunk akkor is, ha élő beszédből felolvasásba váltunk (például egy hírrészletet olvasunk fel), hiszen ez is idézet, ráadásul legtöbbször önkéntelenül is megváltozik ilyenkor a beszédtempó és a hangszín.
- Ha bakizik a műsorvezető, mérlegeljen. Egy egyszerű nyelvbotlást nem érdemes kijavítani, de ha rosszul mutatunk be egy vendéget, vagy egy nullával többet olvasunk egy számnál, azt fontos kijavítani. A lényeg, hogy ne csináljunk ügyet a bakiból, hiszen semmi szükség erre külön felhívni a hallgatók figyelmét.

A MŰSOR RITMUSA

Amikor egy önálló műsort vagy a műsorfolyam egy óráját tervezzük, mindig felmerül a helyes ritmus kérdése is. Itt természetesen nem a zene ritmusáról van szó, hanem az egyes műsorelemek, a szövegek és zenék váltakozásából, ismétlődéséből adódó ritmusról. Ezeknek az elemeknek a helyes időbeli elrendezésével olyan ritmust kell kialakítanunk, amelyet kellemes hallgatni hosszán is, ugyanakkor a csak rövidebb ideig adásunkba kapcsolódó hallgatók is képet alkothatnak a műsor teljes egészéről. A helyesen megformált ritmus kiszámíthatóvá teszi adásunkat. A hallgatók néhány nap után már érzik, hogy mikor milyen műsorelemnek kell következnie, és milyen hosszán lesz hallható. Ha betartjuk ezt a ritmust, elérhetjük azt, hogy hallgatóink a nekik kevésbé tetsző műsorelemek (például egy nem kedvelt dal vagy egy reklámblokk) alatt is állomásunkon maradjanak, hiszen tudják, hogy ezt meddig kell kibírniuk, és hogy utána mire számíthatnak.

Tervezés:

A ritmus tervezéséhez a legjobb segédeszköz az óratárcsa (clock) (229. oldal). Rajzoljunk egy hatvan percre felosztott óratárcsát, és ezen belül helyezzük el az egyes műsorelemeket, a megfelelő hosszakkal. Így azonnal kirajzolódik előttünk, ha egy órán belül valahol aránytalanul sok a zene vagy a szöveg, vagy ha a ritmus valahol megbicsaklik. Az óratárcsa minden műsортípusnál jól használható a megfelelő ritmus kialakításában. Ugyanakkor a megfelelő ritmus nem csak a műsортípusától függ, hanem az adott napszakra jellemző hallgatói szokásoktól is. Az olyan időszakokban ugyanis, amikor hallgatóink hosszabban hallgatnak rádiót (például munkaidőben vagy éjszaka) a ritmus lazább lehet, míg olyankor, mikor rövidebb ideig kapcsolják be készülékeiket (például reggel vagy délután) a ritmusnak feszesebbnek kell lennie.

Tippek:

- A ritmus alapegysége nem perc vagy óra, hanem az az időtartam, ameddig egy átlagos hallgató az adott napszakban hallgatja műsorunkat. Ebben az időtartamban kell megmutatnunk minden általunk fontosnak tartott elemet. Ha például átlagban 15 percig hallgatják adásunkat, akkor úgy kell kialakítanunk a ritmust, hogy az óra bármelyik 15 percében benne legyen az, ami nekünk a legfontosabb – például egy állomásazonosító szignál és egy adónkra jellemző sláger.
- Szinte mindig vannak olyan műsorelemek, amelyek rendszeres időközönként kötelezően ismétlődnek. Ilyen lehet a reklámblokk vagy a hírblokk. Érdemes az óratárcsán először ezeket feltüntetni, és ezek köré elhelyezni a műsor többi elemét.

STÍLUSHORDOZÓ AUDITÍV ELEMEL

Rádióink stílusának igazi ismertetőjegyei azok a szignálok, szpotok, amelyek néhány másodpercebe sűrítik mindazokat a stílusjegyeket, melyeket a fentiekben áttekintettünk. A szignáloknak tehát összhangban kell lenniük a zenei stílussal, a nyelvezettel, műsorkészítőink szerepével stb. Egy rockzenét játszó adón a szignáloknak is rockos hangzással kell bírniuk. Ha egyébként magázzuk hallgatóinkat, akkor a szignálokban is ezt kell tennünk, ha pedig sztárokat akarunk műsorvezetőinkből csinálni, a szignáloknak is őket kell sztárolniuk. A szignálok azonban nem csak a rádió stílusát azonosítják, hanem magát az állomást is, névvel, frekvenciával, esetleg szlogenel. Így érhetjük el, hogy

hallgatóinkban tudatosuljon, mit is hallanak, és ez alapján később, a naplós felméréskor a mi állomásunkat jelöljék be, mint hallgatott adót.

Tervezés:

A szignálpark elkészítése azzal kezdődik, hogy átgondoljuk, mikor milyen szignálra lesz szükségünk a műsorfolyamon belül. Szükségünk lehet műsorszignálokra, amelyek az egyes önálló műsorainkat indítják vagy végét jelzik. Önálló műsorainkon belül további összekötő szignálokra is szükség lehet. Érdemes az állandóan ismétlődő műsorelemeknek (például hírek, programajánlat stb.) is önálló szignált készítenünk. Szükségünk lehet zenék között olyan elválasztó szignálokra, amelyek a nem jól keverhető dalokat átvezetik egymásba (például gyors dal és lassú dal között). Feltétlenül kell néhány állomásazonosító szignált készítenünk, amelyek tartalmazzák adónk nevét, esetleg frekvenciáját és szlogenjét is. Ezen túl nagyobb akcióink, promócióink, játékaink is önálló szignálokat, szpotokat érdemelnek. Ha mindezt felmértük, a többi már csak pénz vagy tehetség kérdése, hiszen megrendelhetjük profi stúdióktól is a szignáljainkat, de mi magunk is elkészíthetjük azokat.

Tipp:

- A műsorszignálokban is hangozzék el az állomás neve, hiszen az adásban a műsor szignálja után nem fogunk még egy állomásazonosító szignált is lejátszani, hanem kezdjük a műsört.
- A szignálparkunk legalább annyira legyen változatos és friss, mint amennyire a rádió egésze, zenei palettája. Egy hit rádió például gyakrabban kényszerül szignálparkját cserélni, mint egy konzervatívabb, beszélgetősebb műsört szolgáltató adó.
- Érdemes az alapszignálokat ugyanazzal a hanggal (*station voice*) felmondadni, így ez is erősíti a stílus egységét.

Ha a fentieket mind átgondoltuk, megválasztottuk a felmerülő kérdéseket, már készen állunk a műsor megalapozásával, de még nincs kész a rádió. Hasonlóan meg kell tervezni a rádió saját kommunikációját, a reklámidők értékesítését, a finanszírozást, a hierarchiát stb. Éppen ezért fontos, hogy a tervezés soha ne egyszemélyes munka legyen, mindig egy csapat dolgozza ki a stratégiai alapokat. A csapatban pedig ugyanolyan helye van a műsorigazgató mellett az értékesítési és marketinges kollégáknak is, mint a szerkesztőknek és a műsorvezetőknek vagy a külső tanácsadóknak. A szakmai konzulensek ugyanis minden probléma megoldásakor hasznos segítséget nyújtanak független, szakmai szemléletükkel és tapasztalatukkal.

4. | A rádiózás keretei (arculat)

A „CSALÁDTAGOK”

A hallgató emberi hangot akar: a rádiókban így a műsorvezetők mindenki által ismert ismerősök lesznek. A kereskedelmi rádiók esetében, mivel a legtöbbször háttérrádióként (hangkulisszaként, zajfüggönyként) hallgatják őket, gyakorlatilag mindegy, mit mondanak, csak ne legyen túl hosszú (általában kereskedelmi gyakorlatban max. 3 perc),

és lehetőleg vicces legyen (ezt jelezvén időnként nevetnek). A lényeg, hogy valami szöveg szóljon, amire nem kell odafigyelni: ennek a szövegnek nem is ez a funkciója. Bárhol ki- vagy bekapcsolható. Időtlen: nem halad sehonnan sehová. Az ismerős hangok, kb. 6 percenként ismételt ID-k (szignálok) az embert megnyugtatják, hiszen ha ismerőssel találkozunk, „otthon érzi magát”.

A (nagy)közösségi rádiók „ismeretlen” hangjai ezért idegenek a hallgatónak. Fontos lehet „ismerőssé”, „családtaggá” tenni őket. (A „perszonalizálni” az internetes rádióknál személyre szabást jelent: olyan műsorokat válogatni, mely a konkrét hallgatót érdekli. Ez is egy módja a személyessé tételnek). Amerikában voltak először tömegesen népszerűek a „personality” rádiók, melyek alapját a rádióban dolgozó műsorvezetők személyes vonzereje, stílusa adta (azaz nem elsősorban a „műsorok” vagy zenei stílus, hanem a személyes stílus – egy hazai helyi rádióban Nagy Ferót nem az általa játszott (de más által válogatott) zenék miatt, hanem őerte hallgatják). Amerikában általános gyakorlat, hogy a hírrádiókban minden órában a híreket megelőzően körkapcsolásszerűen bemutatkoznak a következő órában megszólaló riporterek, a meteorológus, útinformos stb., elmondja, hogy ki ő, miről fog beszélni, és kapcsol tovább. A személyességhez és a műsor sikeréhez az kell, hogy a műsorok, műsorvezetők rendszeresen és gyakran visszatérjenek – ami nagy probléma egy önkéntes hobbi-műsorkészítő esetén (ezért általában ilyen, fegyelmezetten azonos stílusú szöveget produkáló állandó munkatársakat csak az országos rádiók tudnak megfizetni). Egy kis közösségben annyival könnyebb a helyzet, hogy a megszólalót valószínűleg eleve sokan ismerik (pl. a pap rendszeresen prédikál, egy kertész rendszeresen rádiókertészkedik, az óvoda csapata napi esti mesét ad stb.).

A kisközösségi rádióknál megszólalók eleve személyes ismerősök: itt tehát természetesen adódik a rádiós műsorvezető ismerőssége.

Mivel mi nem a „legszelebbebb, arctalan közönséghez” szólunk, hanem saját közösségünkhöz, gyakran kaphatunk releváns visszajelzést tőlük, és valószínűleg tőlünk is azt várják, amit egy személyes beszélgetésen: részben „semmitmondó” fecsegést (az időjárásról, a saláta idei növekedéséről, a pap vasárnapi prédikációjáról), részben azt, hogy „okosakat mondjunk” (miért ilyen az idő, és milyen várható, mit tegyünk, hogy szebb legyen a saláta, mi okosat mondott a pap). Ez a „kommunikáció fenntartása” funkció a mindennapi beszédben is fontos, ez teremti meg a kapcsolatot, és ezt használják ki a kereskedelmi rádiók is milliós „ismerős-táborukkal”.

Ma már kedvelt több műsorvezető egy műsorokban, akik egymással is beszélgetni tudnak. Ha van elég emberünk, feltétlen próbáljuk ki – ez még inkább közelebb hozza a valós élethelyzet érzését.

KAPCSOLAT

A rádiók másik funkciója, hogy megteremtse a környezetétől elszakadtan, civilizációban élők számára a kapcsolatot a környezettel, avagy a rádió (tévé, internet) segítségével meg tudjuk konstruálni képünket az aktuális valóságról. Ezért (is) szól időjárásjelentés, útinform, és ezért halljuk a hírekben éveken át ugyanannak a pár hazai vagy világpolitikusnak az élettörténetét – gyakorlatilag a hírek a legnagyobb szappanopera, ismerősök (bemondók) mesélnek arról, hogy mi történt a többi ismerőssel (Husszein, Orbán, Kuncze, Bush), akik közül, akárcsak az életben, egyeseket szeretünk, másokat nem. Itt országos (azaz valójában nem létező, virtuális, „imagined” [elképzelt]) közösségről van szó, ahol a „fix pontok”, az ismerősök a közösségi életüket önként a nyivánosság előtt élő

„közszerelő”. (Nem véletlen, hogy a médiasztárokat sokszor csak keresztnevükről ismerik a nézők, hallgatók; sőt, Angliában még a miniszterelnököt is „Tony”-nak (Tony Blair) vagy Mr. Tonymak hívják.) Hasonló hatáson alapszik a valóságshow-k sikere. A kisközösségi rádió híreiben is valahogy fel kell építeni egy ilyen „ismerős-hálózatot”, akikről a hírek szólnak. Ez nem feltétlen a helyi polgármester (akik különösen a helyi tévék műsorait szeretik sajtótájékoztatóikkal megtölteni), de semmiképp sem lehet magánember magánszférája: nem szabad bulvárrádióként mások magánéletébe hatolni. Hasonlóképpen a hétről hétre visszatérő sportközvetítések is: valamilyen focicsapat biztos van településünkön, akinek a meccseit akár felvételtől is érdemes közvetíteni (egy magnóval és egy vagy inkább több egymással is beszélgető riportterrel megoldható). Itt lehet a helyi csapatnak drukkolni! Érdemes „kidolgozni” helyi, rendszeresen visszatérő rovatokat. (A hagyományos időjárásjelentés mellett piaci árak, jókívánságok, születésnapok, halálozások, üzenetek, apróhirdetések, helyi lapszemle, programajánlat, kalendárium, évfordulók, a nap idézete, a nap zenéje, rendszeres, hasonló szabályú játékok, rejtvények stb. – lényeges, hogy minden alkalommal azonos időpontban jelentkezzenek, és így megszokássá tegyék hallgatásukat.)

Egy magyar rádiós felmérés szerint (*Rádiós alap kutatás, 2000*) „vidéken sokkal nagyobb szerepet kapnak azok a médiumok, melyek a közvetlen környezetet informálják, és konkrét adatokkal szolgálnak: mit, hol, mennyiért.” Érdemes tehát a kisebb településeken ilyen jellegű műsorokat is beépíteni hallgatócsalagotként.

FORMÁTUM/ARCULAT

A rádió identitásának legfontosabb része formátuma. A „format rádiózás” Amerikából indult. Az első nem „általános” (full service) rádió az 1950-es években TOP40 formátumú volt: szakított azzal, hogy műsorában mindenféle elemek legyenek, és csak a legújabb slágereket játszotta (a TV megjelenése miatt kényszerültek váltani: a full service jellegűt átvette a TV). Ez akkor forradalmi újdonság volt, de ugyanez megesett a tévével is az 1980-as években: az első az MTV volt, hasonló jellegű váltással: csak zenei klipeket játszott, ami addig elképzelhetetlen volt.

A kisközösségi rádiók sem feltétlen full service adók, azaz nem kell feltétlen mindennek szerepelnie műsorában, koncentrálnak gyermekműsorokra, egy bizonyos zenei stílusra stb. Erre számos külföldi példa is van: nagy elhatározás kell hozzá, de nagy siker lehet (vagy nagy bukás, de akkor még mindig lehet formátumot váltani). Egy másik, biztonságosabb megoldás a műsorsávok alkalmazása, amikor bizonyos „formátumú” műsor megy adott időpontban rendszeresen – lehetőleg más, mint ami a közszolgálati vagy kereskedelmi rádiókból már ismert.

Ha párhuzamba állítjuk a nyomtatott és a hangzó médiumokat, talán nem erőltetett a következő párhuzam: a betűknek megfeleltethető a hang, a tördelésnek, arculati tervének a rádió formátuma, a cikkek a szöveges, a képek a zenei műsoroknak. A sztár-műsorvezetők a népszerű publicisták. Az olvasói levelek a betelefonálók. Mint ahogy ugyanazt a művet lehet többféleképpen is csomagolni (más betűtípus, tördelés, esetleg csak folyószöveggé), ugyanazt a rádiós tartalmat, pl. ugyanazokat a zenéket is lehet egész máshogy „keretezni”, különböző hang-arculatú rádiókkal, vagy épp egy arculat nélküli, „formázás nélküli folyószöveget” adó *jukebox*-szolgáltatással. A rádió „rádióságához” nem csak a zenék és szövegek válogatása, hanem az arculat („tördelés”) is alapvető elem.

Feladat: keresd ki, milyen tartalmi elemek vannak meg a napilapokban, folyóiratokban, melyek a rádióból hiányoznak – és fordítva; illetve mik azok, melyek mind az írott sajtóban, mind a rádióban megtalálhatók.

Vedd számba, hogy milyen formátumok vannak meg és melyek hiányoznak lakóhelyeden, melyre igény lehetne. Alapvető trend, hogy a nagyvárosoktól távolodva eltűnnek a szöveges műsorokat sugárzó adók, az alternatív zenei adók, a hírrádiók, és ami marad, az a kommersz popzenét játszó kereskedelmi rádió.

ARCULATI KERETEK, RÁDIÓS RÍTUSOK

„A médium maga az üzenet” (McLuhan alapján)

„A forma válik a tartalommal, a tartalomból lesz a forma” (Hegel alapján)

A formátum csak egy fontos elem a rádióban hallható műsorszámok közül: ez határozza meg a játszott zenék stílusát, tempóját, kifinomultságát (azt, hogy nehéz-e megérteni, befogadni), készültének idejét. A hallgató azonban nem feltétlen csak a zenei formátum alapján választ rádiót (bár ez lehet az első lépés egy adó kiválasztásában), hanem inkább a műsorvezetők stílusa, az általunk felhozott témák alapján: egy kifejezetten zenei rádióban is fontosabb lehet a szöveges tartalom és azok „szervírozása, tördelése”, mint a zene (ezért lehet teljesen eltérő hallgatottságú több, szinte teljesen azonos zenei formátumú rádió ugyanazon a rádiós piacon). Márpedig – érvelhetünk – ha nem csak a zene számít, nem fontos erőltetni a kommersz zenét sem.

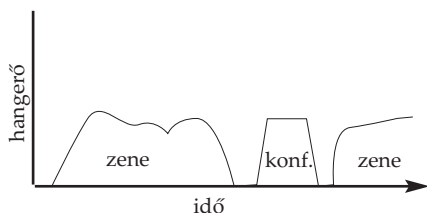
Fontosak a rádió arculati elemei (szignáljai), melyhez hozzáérhetőek mindazok a „nem-műsor” műsorszámok, melyek kedvéért sose kapcsolnánk be a rádiót, de melyek nélkül nem éreznénk a rádió „lelkét”. Mint egy váza formája: sokféle lehet, ami beválik a gyakorlatban, de nekünk mégis csak bizonyosak tetszenek. A szakosodott rádióknál már egyértelműen formátumtervezésről beszélhetünk, ami hasonló egy nemzeti hangzásvilág, keretrendszer kialakításához, de ízlésbeli, érdeklődési csoportok preferált (vagy annak vélt, ill. így azzá tett) hangzásvilágát alakítja ki. Mindez érzelmi kötődést is kialakít ezekhez a keretekhez, formátumokhoz. Amikor egy amerikai „urban”, „smooth jazz” vagy „classic” formátumú rádiót hallgatunk, vagy egy magyar kereskedelmi, közszolgálati vagy közösségi adót, úgy érezzük, hogy a bemondó, a szignálok, az egész műsor stílusa, „formája”, hangzásvilága természetes módon, harmonikusan illeszkedik a játszott zenei műfajok stílusához, hangzásvilágához, az adott zenei műfajjal összefonódott kulturális-életmódbéli klisékhez. Ezt a „magától adódó” stílust kell megtalálnia a közösségi rádiós szerkesztőknek, bemondóknak is (akár műsorszinten is: egy csillagászati, egy környezetvédelmi és egy politikai műsor egész más zenei világokat idéz fel az emberben, holott a játszott számoknak többnyire nincs köze a műsor tartalmához – érdekes hatást érhezünk el, ha ellenállunk a kísértésnek, és máshová passzoló stílusban készítjük el a műsort.) Megfordítva: a hallgató is definiálja identitását azzal, hogy mely rádiókat hallgat és melyet nem.

Ez a „hangzó formatervezés” (vagy „nemzeti formátumtervezés”) Európa országainak rádióiban az I. világháború után (illetve egy új világnézeten alapuló második nemzetleremtés a II. után) nagyban hozzájárult a nemzeti önazonosság, nemzethez tartozás tudatának kialakításában. Ebben nem csak az anyanyelv játszott szerepet, hanem a bemondók stílusa, a játszott zenék és irodalmi művek, elhangzó hírek válogatása – hasonlóképp, mint ahogy egy népdal dallam- és motívumvilágát magyarnak érezzük és azonosulunk vele (nemzeti hang-kultúra [György Péter egyik írásában nevezte így]). Nem

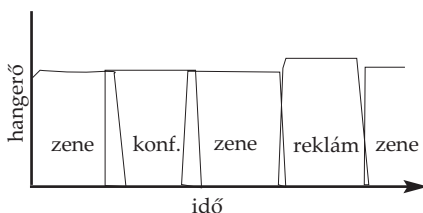
utolsó sorban a rádió „nemzeti” arculatának keretei, „rítusai”: korábban a szünetjelek, ma a szignálók (angolul: ID-k, identitásjelzők), és egyéb elemek, az óránkénti pontos időjelzés (ha van) mikéntje: nálunk öt sípszó (máshol hat sípszó vagy gongütés stb.), a műsorkezdés zenéje és nap mint nap azonosan ismételt rítusa (nálunk bejelentkezés-köszöntés-frekvenciák-Rákóczi-induló), illetve az egész órák közvetített műsorelemek; az adáskezdés és -zárás „rituáléi”. Ily módon teremtődik meg a „magyaros” rádiózás hangzó világa, stílusa, itt nem népies értelemben (hisz akkor népzene és magyar nóta lenne a rádióműsor), hanem úgy, ahogy a globális világ aktuális hangzáskultúrájába, „divatjába” illeszkedik a magyar rádió egyéni hangzásvilága.

Ezen keretek egy részét egy szocialista rádiós szakkönyv (Takács, 1975) rádiós „szolgáltatások” címszóval foglalja össze: vallásos félórak, („a négy legnagyobb létszámú vallásfelekezet kérésére”), reklám(!), lottóeredmények, műsorismertetés, vízállásjelentés, időjelzés. Ezek egyben „meta-narratívák” abban az értelemben, hogy mindegyik műsorelemnek megvan a maga világa, törvényei, helye, melyből nem lép ki, s melyek át sem fedik egymást (a klasszikus rádiózásban legalábbis – a formabontó rádiózásba már a szerepcserék is beleférnek, illetve ezek emelkednek ki a megszokottból).

Már főleg tartalmi kérdés a nemzeti identitás, a kulturális emlékezés fontos részeként a rádió („nemzeti főadó”) gondosan válogatott „hősies etnotörténelmi” szimbólumrendszere. Nemcsak az említett keretek, hanem az állami propaganda szöveges megjelenése, a műsorok témaválasztása, az ünnepi műsorok forgatókönyve és nem utolsósorban (sőt, politikai kérdésként) a zenei műsorelemek arányai is fokozták a nemzeti különbségeket az egyes országok egyébként azonos célú rádiói között. Így lett az 1940-es években államilag támogatott a cigányzene és a magyarnóta is. Egy kisközösségi rádióban is próbálkozhatunk félig mesterségesen, de valós alapokról létrehozott „közös kisközösségi hangzó szimbólumrendszer” létrehozásával, merítve a hely, a közösség hagyományos kultúrájából, történetéből; külön figyelve a helyben megült ünnepeket és egyéb hagyományokat (mesék, történetek, népdalok stb.). Mindezt finoman tegyük, semmiképp se víve túlzásba a lokálpatriotizmust, és ellenőrizzük, hogy a közösség tagjai elfogadják-e az általunk válogatott szimbólumrendszert magukénak. Ha nem földrajzi,

Hagyományos műsorfolyam dinamikája (közszolgálati-közösségi)

Mai kereskedelmi műsorfolyam dinamikája (a reklám mindig kicsit hangosabb)

Rádiók hangzás-dinamikája Két jelenséget látunk: az egyik a hangerővel való bánásmód, a másik a műsorszámok közötti átmenet kezelése. A hagyományos hangzásban az egyes műsorelemek (zene, riport) előtt/után szünet van, a zeneszámok megőrzik a hangerő eredeti változatosságát (a csöndes részlet pl. komolyzenében tényleg csöndes), a modernben minden műsorelem „egymásra úszik”, a zenék és szövegek hangerejét egyenletesre változtatják (így nem kell készenlétben állni a hangerőgombnál: nem lesz hirtelen túl hangos vagy túl halk az adás).

Bármilyen típusú/tartalmú műsort el lehet készíteni mindkét felfogás szerint!

hanem érdeklődésbeli közösséghez köthető a rádió, akkor ezzel kapcsolatban nekünk érdemes létrehozni olyan sokszor ismételt szimbólumokat, melyet a közösség tagjai mindannyian elfogadnak.

A *nemzeti zenékről* (Himnusz, Szózat stb.) lásd külön írásunkat (*Nemzeti jelképeink a zenében*, 86. oldal).

Ilyen, már kevésbé nemzetspecifikus, de egy hallgató számára éppígy ide tartozó keretek még a bemondók bejelentkezései, a műsorismertetések, a bemondók stílusa, az egyes műsorok fel- és lekonferálásának szokásai, a műsorok önreklámjai (szpotok), a vízállásjelentés!, az adás ritmusa (gyors váltások, esetleg ciklusok, mint egy hírrádió esetén, ahol 15 percenként ismétlődik minden; vagy egy óras műsorblokkok), a bizonyos napszakokban vagy bizonyos napokon visszatérő műsorszámok (reggeli vidám műsor, délelőtti gyermekműsor, déli harangszó, délben jó ebédhez szól a nóta, a *kinyerma*, délután kívánságműsor, este koncert, vasárnap reggeli gyermekműsorok, este foci körkapcsolás, délutáni szappanopera stb).

MŰSOR-SZÖVETEK

Mindez az egyes programokra is igaz: a rádióműsorok típusait „csukott füllel” is felismerjük, pontosabban a műsor hangzásvilága, hangszöveve, formája az üzenet (tartalom) része. Hasonlóan ahhoz, mint ahogy egy ABC-ben a címkére nézés nélkül is felismerjük az ételajat, ecetet, sört, üdítőt – már formájáról is –, bizonyos műsorokat is felismerünk hangszövevéteről. Legyen az lengyel vagy kínai, 100% pontossággal meg tudjuk határozni, hogy kicsodát is hallhatunk, még ha az üzenetet magát nem is értjük. (Hírek, pontos időjelzés, slágerlista, telefonos kívánságműsor, reklám, ill. közösségi, közszolgálati vagy kereskedelmi program stb). Ezek a könnyen azonosítható típusok általában az előbb tárgyalt keretek közé tartoznak, azaz rendkívül fontos üzenethordozók. Ez mutatja: értünk „rádióul”, azaz megtanultuk a rádiós programtípusokat hangzás alapján azonosítani. Ha egy műsor a mentálisan létrehozott „dobozainkból” kilóg, nem ismerünk rá, idegenkedünk tőle – vagy épp ezzel hat. Sajátos hatás érhető el, ha keverjük az egyes „meta-narratívák” hangzásszövevét: a híreket papként kántálva mondjuk, az időjárásjelentést népdalként énekeljük, a közlekedést sportközvetítés-stílusban adjuk elő. Mindez mutatja, hogy a tartalomhoz a forma mennyire szervesen hozzátartozik.

A tisztán hangerőn alapuló hangszöveget jól mutatja a műsor jellegét: a lassú, klasszikus rádiózásban az egyes számok vége után szünet van, a bemondó konferálása, majd újabb zene ill. műsorszám. A modern hangzásnál, hála a kompresszoroknak és limitereknek, a rádió hangereje végig állandó, akár zene van, akár szöveg, a kettő egymásba úszik, nincs sem csönd, sem halk részletek: a gép mindent egy szintre emel, üresjárat pedig nem lehet. (egyetlen különbség, hogy a reklámok kicsit hangosabbak).

EGYÉNI VAGY KÖZÖSSÉGI

„Az „ismeretési hatás” teljesen elnyomta a rádiót, az emberek egymással foglalkoztak. Míndszenten mindenki jól ismerte a másikat, és nem figyeltek (még érintőlegesen sem) a rádióra. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a rádióreklám elsősorban magányos helyzetekben számíthat arra, hogy magára vonja az emberek figyelmét. A társaság és a beszélgetés semlegesíti a rádióreklámot.” (*Rádiós alapkutatás*, 2000)

Bár a rádió tipikusan egyénileg, egyedül hallgatott médium, néhány esetben közösségek ill. nyilvános helyen hallgatják. Egy kisközösségi rádió esetén egy ilyen

nyilvános helyen lévő hallgatóság a teljes hallgatóságot tekintve jelentős arányú lehet. Így pl. egy kisvendéglő, kocsmá vendégei vagy egy rendezvényen lévők elég sokan vannak ahhoz, hogy őket a műsorban akár külön megszólítsuk (elképzelhető olyan kívánságműsor vagy a koncerteken lévő SMS-üzenőfalhoz hasonló üzenőműsor, melyben a hallgatók az ott levőknek üzennek és viszont). Ma egy vendéglő már szinte nem képzelhető el állandóan szóló tévé nélkül (ezeken a legváltozatosabb csatornák vannak beállítva, a zenetévétől a kereskedelmiéken át a sporttévékig). Ennek a passzív nézői szerepét lehetne megpróbálni aktív hallgatói szereppé tenni.

MIRŐL SZÓLJANAK A MŰSOROK?

Természetesen arról, ami a hallgatót érdekli. Vagy... arról, ami a műsorkészítőt?! Végezhetünk közvélemény-kutatást, de valószínűleg úgyis azok a sablonok köszönnek vissza, amiket az emberek a rádióból megszoktak, így érdemes új utakat kitaposni. Fontos azonban, hogy a műsorkészítő (vagy riportalánya) értsen ahhoz, amiről beszél vagy műsort készít. Ha profi valamiben (szakmája vagy hobbija miatt – ez lehet bélyeggyűjtő műsor vagy a legfrissebb punkzenék), és tud róla beszélni, akkor valószínűleg jó műsort fog csinálni – de az egyes adásokra így is fel kell készülni, akár jegyzetekkel is. Ha egy társaság áll össze műsort csinálni, egymással beszélgetve a témáról még izgalmasabbá tehetik az adást: kiegészítik egymást, esetleg ellentmondanak: beszélgetnek – ami sokkal érdekesebb lehet, mint egy monológ.

„... a *genius loci*, a hely szellemisége is megnyilvánulhat a lapokban. Ez pedig újságírói vélemények nélkül [...] nem lehetséges” (Zöldi, 2001) Ez az elv a rádióra is igaz. A helyi vélemények a kisközösségi rádió legnagyobb erősségei lehetnek.

Az Első Pesti Egyetemi Rádió az ELTE hallgatói körében (70 fős mintán, 2004 novemberében) végzett felmérést arról, hogy mit szeretnének hallgatni az egyetemi rádióban. Egy megadott listából a következő arányban választottak a diákok:

ELTE (helyi) hírek:	69%	Popzene:	55%	Elektronikus zene:	33%
Programajánló:	65%	Humor:	55%	Rádiójáték:	29%
Ismeretterjesztés:	64%	Jazz:	49%	Népzene:	20%
Egyetemi előadások:	58%	Dokumentumműsor:	47%	Magyaróta:	7%
Világzene:	58%	Komolyzene:	43%		

5. | idő és hely a rádióban

A rádió a mindennapjaink folyamának része: az idő múlását is rajta keresztül érzékeljük (hírek óránként stb). Fontos eldönteni, hogy a rádiókban teljék-e az idő vagy a bevásárlóközpontok időből és térből kiszakított végtelenségében tartsa-e a hallgatót (mint azt egyes kereskedelmi rádiók teszik); ez utóbbi természetesen a legkönnyebb, hisz nincs szükség élő adásokra, nem kell utalni az idő folyására, az adásba kerülő zenéket, szignálok egymásutánját akár egy véletlenszámgenerátor is irányíthatja (mint azt számtalan internetes rádió – vagy inkább „zeneszolgáltatás” – is teszi). Ez is lehet cél, azaz egy olyan rádió, mely napszaktól függetlenül ugyanazt nyújtja (a tematikus kábeltévécsatornák többsége ilyen). (Amerikában a kereskedelmi rádiók többsége soha nem mond híreket, nincs pontos idő, az „egész órát” csak egy reklámblokk jelzi – az ilyen időtlenség mellett

jobban múlik a (munka)idő: ezeket erre tervezik).

A napirend felépítése, az „állandó műsorok” jelenléte is fontos eleme annak, hogy a rádiót hallgatója hozzá tartozónak és egyéniségnek érezze, azaz ne gumizetén sugárzó tucatrádióknak.

A kereskedelmi rádiók ezt sokszor ismételt szignálokkal és szlogenekkel oldják meg („a zene rádiója”), mi legyünk kreatívabbak. Találjuk ki a rádió „kereteit”, olyan visszatérő műsorelemeit, amire számíthat a hallgató, és aminek helyi vonatkozása is van. (Másolhatunk is: a helyi templom harangszava, kitalálhatunk helyi lottósorsolást, adáskezdés- és zárást stb. Ilyen a Katolikus Rádió félórás rózsafüzére esténként. De valahol hasonló a szerepe a muzulmánok napi ötszöri müezzin-szavának, melyet a rádiók is közvetítenek (másoknak ilyen a vízállásjelentés).

Az idő menete az európai rádiókban az egész órakeret elhangzó pontos időjelzés. (A rádiózás hőskorában a legkülönbözőbb pillanatokban mondtak pontos időt – akkor az ingaórákat ez alapján állították be.) A kubai állami hírrádióban folyamatosan kettyen egyet egy óra másodpercenként, percenként kis dallamot csiripel, és a rádió egész hírműsora egyperces blokkokra bomlik. A brazil hírrádiókban szinte minden elhangzó hír után bemondják a pontos időt – majd a másik műsorvezető automatikus kérésére újra elisméltik.

Hasonlóan fontos eleme a rádió „lelkének”, hogy mennyire van kapcsolatban a külvilággal, a térrel: van-e élő közvetítés, útinform, körkapcsolás. Portugáliában a pontos idő elhangzásakor mindig bemondják az acoresi időt (egy órával kevesebb) is. Mondhatjuk, hogy az útinform az autósoknak kell, az acoresi idő pedig az acoresi közszolgálat része, de azt is, hogy a rádióhallgatók így gondolatban körbesétálnak az országban, és megbizonyosodnak róla, hogy Acores még mindig létezik.

Ákár időtlen a műsor, akár a múltó idó is érzékeltető, az arculat megléte valamiféle fogódzó napjaink folyamában, „egy biztos pont”, amibe kapaszkodhatunk, amiben nem csalódnunk. Ha bekapcsoljuk valamelyik országos kereskedelmi rádiót bármely reggel, biztos hogy megkapjuk, amire számítunk. Ez a hallgatót jó érzéssel tölti el: tudja, mire számíthat, és meg is kapja. Ez rengeteg rendszeres munkát igényel, de egy kisközösségi rádióknak is azt kell nyújtania, amit hallgatója elvár tőle: ez akár lehet az is, hogy: meglepetést. De ez sem lehet improvizált, kaotikus műsorfolyam, hanem előre tervezett meglepetés, amire fel lehet készülni, mint a Kis herceg rókiája tette találkozásaiikkor.

CIKLIKUS MŰSOROK, KAMPÁNYOK, RENDKÍVŰLI ADÁSOK

(Takács, 1975 kategóriái felhasználásával)

Sorozatok: lehet napi, heti, kétheti stb. sorozat. Lényege, hogy azonos időpontban, címmel és jelleggel jelentkezzen, lehetőleg azonos műsorvezetővel. Lehet akár napi 2 perces sorozat is, de lehet „havilap” is.

Folytatásos műsorok: az előzőtől eltérően az egyes részek között kapcsolat van, a műsorok sorrendje nem felcserélhető. Tipikus példája a folytatásos regény. Hátránya, hogy az állandó hallgatók élvezik csak; a többiek kedvéért nem árt a műsor elején összefoglalni az előző rész tartalmát. Nálunk ilyen példa a Szabó család, de a műfaj típuspéldája a BBC The Archers c. napi folytatásosa. A tévéknben divatosak a minisorozatok (miniseries), melyek pár napon át futnak, és nagy nézősereget vonzhatnak.

Akciók: a rendszeres műsorrendet „felborító” rendezvény, általában élőben és közönség jelenlétében. Köthető valamely kulturális eseményhez, de saját ötlet is lehet, pl. görög nap, az autózás világnapja, könyvhét, magyar zenei hétvége. **Készítsünk időnként külön-**

IDŐJELZÉS, SZIGNÁLOK, ELŐZETESEK

- **Pontos időjelzés:** (ha úgy döntünk, legyen, akkor pontos legyen. A Windows XP tud az internetről automatikusan pontos idő szerinti időt mutatni (time.windows.com vagy time.nist.gov). A hosszúhullámú rádióval vezérelt órák szintén atomóra szerinti pontos időt mutatnak.
- **Szignálok:** több szignálsomag is készülhet, az adás kezdetére és végére egy beköszöntő/elbúcsúzó hosszú szignál, melyben elhangzik minden fontosabb adatunk is, az adás közbenre pedig több rövid. Meg kell szervezni, hogy ki, mikor, hogyan játssza be a szignálokat, illetve milyen gyakran hangozzon el a rádió szignálja.
- **Előzetesek:** minden fontos műsornak, sávnak érdemes előzetest készíteni. Ezeket legjobb, ha az adott műsor szerkesztője készíti el (pl. ilyen szöveggel: „jazz műsor minden kedden 8-tól” stb.), beilleszti egy előzetes-tárba, ahonnan bármely műsorkészítő a nap bármely szakában be tudja játszani. Az előzetesek elhangzásának pontos idejét is érdemes előre megtervezni.

ADÁSKÉSZÍTÉS GYAKORISÁGA

Az alábbi felosztás azt a szempontot hangsúlyozza, hogy az egyes műsorkészítőknek milyen gyakran kell új műsorral előállniuk egyéni szabadidő függvényében. Ez talán a legfontosabb szempont a kisközösségi műsorkészítésben.

- Óránkénti frissítésű adások: pl. hírek, programajánló.
- Napi frissítésű adások: pl. hírek, programajánló, zenés műsorok.
- Heti frissítésű adások: pl. magazinok, komolyabb összeállítások, zenés műsorok, slágerlista, napszakonkénti zenei playlistek – Stábgyűlés!
- Havi/ritkább frissítésű adások: pl. különleges magazinok, hangjátékok vagy random playlist alapműsorok, egyes szignálok.

NÉHÁNY FONTOS DÖNTÉS

Az alábbi kérdésekre nem evidens a válasz. Nincs rossz vagy jó megoldás, de következetesen kell dönteni e kérdésekben.

- Tegeződünk vagy magázódunk?
- Mondunk-e híreket? Milyen gyakran? (Van rá elég ember?)
- Játsszunk-e kortárs slágerzenét (mainstream pop)?
- Játsszunk-e magyarnótát, mulatóst?
- Sugárzunk-e reklámokat?
- Mennyi „próbaidő” után engedünk élő műsrot készíteni egy új önkéntesnek?
- Játsszunk-e ismétléseket? (Ha igen, hogyan rögzítjük/adjuk adásba az anyagot?)

TIPP: A HÉT FŐ MŰSORA

Alapvetően nem az a cél, hogy dömpingben mindenki minél több műsrot készítsen, hanem az, hogy minél jobb műsorok készüljenek. A „kevesebb több” alapelv egy kisközösségi rádiónál kockázatmentes, hiszen senki sem fog minket megbüntetni, ha hetente csak egy-két új műsrot készül, az adásidő többi részében pedig zene vagy ismétlés megy. Készülhet hetente pl. olyan tematikus műsrot, melyben minden műsorkészítő részt vesz, és ami az adott rádió heti fő produkciója. Témájáról az adott hét stúdiógyűlésén születik döntés, amikor mindenki jelen van. Mindenki csak részfeladatot kap, és egy szerkesztő rakja össze a műsrot, mely főműsoridőben hangzik el, és sokszor ismétélhető is, átadható más rádióknak stb.

MŰSORTÍPUSOK *(egy lehetséges felosztás)*

- **Élő zenei műsor:** a szerkesztő összeszedi a zenéket, beviszi a stúdióba lejátszható formátumban (mp3, audio CD, kazetta stb), és élőben konferálja.
- **Élő szöveges műsor:** a szerkesztő összeszedi a témákat, felkészül belőlük, bevisz a stúdióba megfelelő mennyiségű szöveges anyagot, a konferálásait kulcsszavakkal vagy szó szerint előre leírva, valamint vendégeket az adott témában. Esetleg élő telefonos kapcsolatot is szervez a műsor idejére.
- **Élő magazinműsor:** egyes részeinek külön szerkesztője van, pl. a híreket és a programajánlót más-más készíti el, azaz élő csapatmunka kell hozzá.
- **Előre felvett zenei vagy szöveges műsor (egyrészes vagy sorozat):** a szerkesztő valahol számítógépen állítja össze az anyagot az összekötőszövegekkel, zenékkal, riportokkal, amit egyetlen, 1 órás hangfájlba ír, ez jut el a stúdióba. Hátránya, hogy nem szakítható meg adás közben, de nagyon egyszerűen ismételhető.
- **Előre felvett, lineáris playlist alapú műsor:** a szerkesztő előre leadja azokat a fájlokat, amiket a megadott sorrendben adásba kell adni. A fájlok egy része zenei, más része a konferálást, beköszöntőt, búcsút tartalmazza. Ügyelni kell, hogy kijöjjön az adásidő. Előnye, hogy beleilleszhetők más elemek is (hírek, szignálok, reklámok). Sok helyen a hírek is így készülnek, egymás után illesztett szöveges fájlokból, amik közé a szerkesztő szúrja be a szignálokat.
- **Előre felvett, random (véletlenszerű) playlist alapú (zenei) műsor:** a szerkesztő leadja azokat a fájlokat, amelyeket adásba kell adni, de nem határozza meg azok sorrendjét, kivéve a legelső fájlt, mely a beköszöntőt tartalmazza. Ha egy egyórás műsorhoz 2-3 órányi anyagot készítünk, akár 5-6-szor is lemehet ez az összeállítás, anélkül, hogy a hallgató észrevenné az ismétlést. A zenékhez a zenefájlba kell beleilleszteni a konferálást is. Érdeemes ilyenkor a zene előtt és után is bemondani, mit hallottunk, különösen komolyzene vagy hosszabb darab esetén. Készíthetünk apróbb, 2-3 számból álló összeállításokat (seteket) is, hogy a véletlenszerűség kockázatait csökkentsük. A playlist tartalmazhatja a szignálokat is.

FELELŐSSÉGEK *(egy lehetséges értelmezés)*

- One man show, DJ típusú műsor, egyszemélyes: a szerkesztő egyben technikus is, ő keveri saját magát illetve a zenéket.
- Technikus: ha van ilyen, akkor ő napi több órát bent van a stúdióban, keveri a zenéket, a műsorvezetőt, a betelefonálókat stb, illetve bejártssza a felvételről lemenő adásokat, illetve a megfelelő időben a szignálokat, reklámokat, műsorelőzeteseket. Zárja/nyitja a stúdiót, kapcsolja az adót, ellenőrzi, hogy megy-e az adás, folyamatosan ellenőrzi, hogy megfelelő-e az adás hangereje. Ha nincs technikus, mindezt a műsor szerkesztője teszi.
- Bemondó, műsorevezető: ha van technikus, neki nem kell a techninával törődni, csak azzal, hogy szépen, érthetően beszéljen, ill. értelmeseket kérdezzen.
- Felelős szerkesztő: felel azért, ami elhangzik, azaz ha valaki megérti a médiatörvényt, őt veszik elő.
- Főszerkesztő: felelős azért, hogy mindig legyen műsor, a műsorok időre elkészüljenek, és meghatározza, hogy milyen típusú műsorok/zenék legyenek a rádióban és milyenek nem.

leges műsorfolyamot. Pl. egy héten át csak kiribati zene szól; csak versek szólnak; elképzelt múltbéli vagy jövőbéli adást adunk stb. Éjszakai műsornak vagy szünet-kitöltőnek lehet *soundscape*-eket adni: hosszú, vágtalan reggeli madárfüttyöt (ezt tette adásszünetben egy londoni digitális rádió) vagy egy ablakunkba kirakott mikrofonról élőben az utca hangját (óránként harangzúgással, figyelve, hogy ne kiabáljanak az utcáról a mikrofonba – példa egy skandináv internetes rádióból).

Kampányok: hosszabb időre elosztott, egy tematika köré csoportosuló műsorfüzér. Egy kampány lehet akár egy évre elosztott is, pl. kerek évfordulón Petőfi élete és összes műve.

Évfordulók: a legkönnyebben elkészíthető, „aktualitást” sugalló műsor, pl. napi kalendárium. A nemzeti ünnepek, világnapok, csaták, felfedezések évfordulói jól tervezhető, később is újra leadható, de sablonos műsorokat is eredményezhetnek. Ezt persze el lehet kerülni, ha nem a megszokott közhelyekből építjük fel az ilyen adást. Mindenképp számba kell venni azokat az ünnepeket, melyet a közösségben ünnepnek számitanak: helyi jelentőségű évfordulók, vallási ünnepek, népszokások stb.

ISMÉTLÉSEK

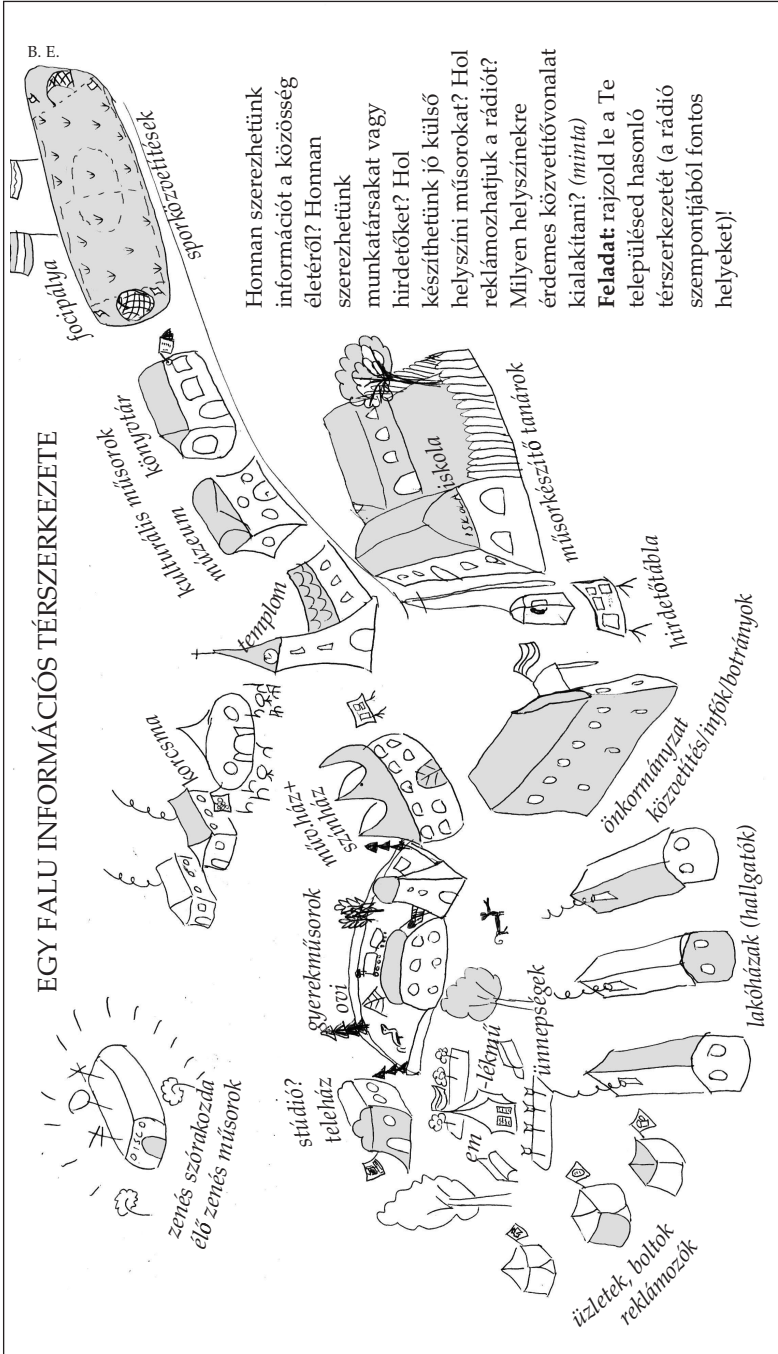
Ismételhetünk azért, mert túl kevés műsorunk van, vagy azért, hogy különféle hallgatói rétegek is meghallgathassák ugyanazt az adást; vagy hogy ha valaki lemarad egy műsorról, később meghallgathassa, vagy azért, mert épp nincs műsorkészítő (pl. éjjel), vagy ha emelni akarjuk a rádió sok munkával elkészíthető prózai műsorainak arányát. Fontos, hogy a hallgató tudja, melyik műsört mikor ismételjük. Az ismétlés alapfeltétele a jó (kiváló) minőségű archiválás! [Figyelem! Az ORTT „rezi” pályázatában „bünteti” az ismétléseket! (*lásd a pályázatoknál!*)]

ÜTKÖZTETÉS?!

A Magyar Rádió három műsora esetén természetes, hogy figyelnek egymásra. De a kereskedelmi rádiók is egymással versenyeznek: vagy épp azzal, hogy azonos típusú műsört adnak ugyanabban az időben (pl. kívánságműsor vagy hírek egész órákor), vagy azzal, hogy eltérő műsört (pl. hírek félkor). A rádiók műsorszerkezete eleve „ütköztet” a tévével, hisz az esti sávban tudják, hogy erősen csökken a hallgatottság. A mi műsorainkban is figyelhetünk arra, hogy bizonyos műsorsávokban alternatívát kínáljanak (pl. reggel, amikor a rádiók műsora eléggé kiszámítható – lehetnek olyanok, akik ilyenkor mást akarnának hallgatni), vagy épp a tévével versenyezve a tévés főműsoridőben kínálják a legérdekesebb programot. Gondolhatunk „kiegészítő” műsorokra is, pl. egy tévéműsor rádiós kommentálására, *nézd a tévét a rádió hangjára* felkiáltással (pl. élő hangbemondással).

ÉLŐ MÉDIAESEMÉNYEK

A nagy országos vagy globális médiumok számára nem kérdés, mikor kell kiírni: „Breaking News”, „megszakítjuk adásunkat”, vagy mikor kell felborítani a megszokott műsorrendet. Ilyen, általában élőben közvetített médiaesemények: jó hírek (természeti események (napfogyatkozás), állami/egyházi/naptári események (ünnepek, választások); rossz hírek (természeti katasztrófák (földrengés), állami gyász, háború, terrortámadás). Ezek egy része előre látható (ünnepek), más részük nem (földrengés). Kisebb jelentőségű, eredményre épülő „médiaesemények” a lottósorsolás, slágerlista, sportmérkőzések stb., amikor a hallgató izgatottan körmét rágva ül a készülék mellett, és várja az eredményt. Ezeket az eseményeket

EGY FALU INFORMÁCIÓS TÉRSZERKEZETE

Honnan szerezhetünk információt a közösség életéről? Honnan szerezhetünk munkatársakat vagy hirdetőket? Hol készíthetünk jó külső helyszíni műsorokat? Hol reklámozhatjuk a rádiót? Milyen helyszínekre érdemes közvetítővonalat kialakítani? (minta)

Feladat: rajzold le a Te településed hasonló térszerkezetét (a rádió szempontjából fontos helyeket)!

Néhány általunk elképzelt példa arra, kiknek a számára kínálhat lehetőséget összefogásra, közösségi megszólalásra ez az egészen új forma: településrészi-szomszédsági szerveződések, teleházak, művelődési otthonok, aprófalvak közösségei, kórház, fiatalokkal foglalkozó intézmény, bentlakásos intézmény (kollégium, szociális intézmény, börtön), könyvtár, egyetemi campus, lakótelep-lakótömb; időszakos műsorszolgáltatásra valamilyen fesztivál, vagy hasonló folyamatos rendezvénysorozat, tábor.

óra	Hétfő	Kedd	Szerda	Csüt.	Péntek	Szombat	Vas.
4	CSAK ZENE						
6							
8	reggeli magazin					ISMÉT- LÉSEK	
10	vitaműsor						
12	délutáni zene						
14							
16	beszélgetős műsorok						
18	rétegzenei műsorok						
20							
22	ZENE						ÉLŐ

Az Excel táblázatban a különféle műsorsávok eltérő színűek

Ez csak MINTA! Nem másolandó!

óra	Általános műsorkiosztás	Konkrét napi műsor	műsorgazda
00	adásszünet		adásszünet (szünetjel)
01	(szünetjel)		
02			
03			
04	csak zene	Zene nonstop	technikus
05			technikus
06			technikus
07			technikus
08	reggeli magazin	<i>lásd külön!</i>	
09		<i>lásd külön!</i>	
10	vitaműsor	Környezetvédelmi	Géza
11			
12	tematikus zenei műs.	Jazzfül	Jani
13	beszélgetős	autószerelő óra	Béla
14	könnyűzene	Rock and Roll	Jani
15			Juli
16	beszélgetős	Terítéken: a sport	Béla
17			Béla
18	jazz/népzene	Balkáni népzene	Marcsa
19	magazin	Esti híradó	Béla
20	tematikus zenei	Filmzenék	Marcsa
21			
22	progresszív zene	Kísérleti zenei	Ákos
23			Ákos

Egy adáshét előszerkesztése: a sávos műsor-szerkezet és a műsorrács

Ha ezt egyszer megcsináljuk, (pl. Excelben) utána a műsor-készítés bizonyos fókig magától menni fog. Ezen az oldalon három, különböző részletességben látható egy hét előre megtervezett műsor-szerkezete. Az adás „borulhat” (sőt, boruljon) jelentős esemény, helyi vagy nemzeti ünnepnap stb. esetén.

Az ilyen részletes rács csak tájékoztató jellegű, természetesen a perc időpontokban lehet csúszni – vagy egész mást csinálni. A további elemek – szignálok, előzetesek, reklámok, időjelzés – időpontjait, gyakoriságát külön kell kitalálni.

idő	műsorrész	felelős
8:00	pontos idő	techn.
8:01	helyi hírek	Géza
8:05	helyi sport	Béla
8:10	programok	Géza
8:14	zene	Sanyi
8:30	vendég	Géza
9:00	pontos idő	techn.
9:01	hírek (ism)	Géza
9:05	sport (ism)	Béla
9:10	programok	Géza
9:14	zene	Sanyi
9:30	helyi lapok	Géza
9:35	érdekesség	Géza
9:40	játék	Géza

Hogy mindenki tudja, mi a dolga ... Ők jönnek be adást készíteni, ők szedik össze a zenét és a riportalányokat, vagy ha nem tudnak jönni, felvételről elkészítik a műsort, vagy szerveznek mást. Ők írják a szerzői jogvédőnek a leadott zenék adatait.

érdemes megragadni, és alkalmukból valamilyen, a többi médiától eltérő feldolgozást készíteni: hogy éltük át mi?

A MŰSORHÉT ÖSSZEÁLLÍTÁSA

(Lásd még: 62. oldal!) A rádió működését jelentősen megkönnyíti, ha papíron – sávok szerkezetben – összeállítjuk a rádió heti műsorrendjét. Lehet egy ideális műsorhetet is költeni, de a végső összeállítást az határozza meg, hogy ki mikor tud adást készíteni (kivéve, ha műsorok mennek felvételtől is). A belső kommunikációban fontos, hogy tudjunk egymás adásairól. Ezért érdemes heti stúdiógyűlést is tartani. Aki jelentkezik műsorkészítésre, be kell osztani a lehető legmegfelelőbb időpontra (kompromisszumként a hallgató és a műsorkészítő elvárásai között). A hét műsorrácsa így lassan feltöltődik.

Ha elfogy a műsor, vagy nincs aki megcsinálná. Biztos, hogy maradnak még lyukak, amit vagy ismétléssel, vagy „csak zene” típusú műsorral, vagy más rádiókból átvett adásokkal lehet kitölteni (vagy további önkéntesek műsoraival). Ha kialakítunk egy sáv szerkezetet, akkor mindenki tudni fogja a dolgát, mintegy „magától” fog futni a műsor, nem kell hétről hétre újra megkondolni a műsorszerkezetet (az adott műsor megkondolása már a szerkesztő dolga). Ha hírek is vannak a műsorban, az egyes híradások szerkesztőinek egyeztetni kell egymással, hogy ne hangozzon el ugyanaz a hír új hírként később (mint némely napilapban ez megjelenik, ugyanaz a hír kicsit máshogy fogalmazva más rovatban).

Ha marad egy-két percnyi idő, oda régen szünetjel került. A Pesti Hírlapnál a tördelő, ha maradt még hely, költeményt helyezett az üres részre – ez a módszer rádióban is alkalmazható (lásd a debreceni *Szóla Rádió* példáját!). A kereskedelmi rádióban ma már zene tölti ki a lyukakat – ha még érezhető egyáltalán, hogy lyuk van valahol: műsorok híján az egész adásfolyam bármikor bármivel behelyettesíthető, a zenei rádiókban adás közben készül a műsor. Végzettségben mi is alkalmazhatjuk a „csak zene” megoldást.

Mindenképp ki kell jelölni valakit, aki vész helyzetben beugrik adást csinálni, vagy kitalálni egy módszert, amivel feltölthetők a műsorkészítő pl. betegsége miatt támadt lyukak (pl. a technikus ilyenkor berak egy adást egy előre erre a célra elkészített műsorból).

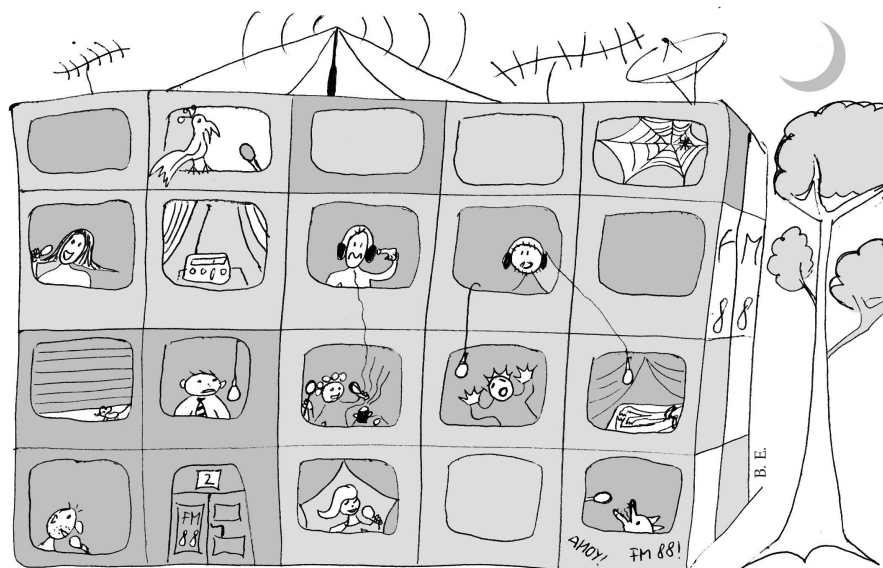
Feladat: Excel (vagy egy papírlap és ceruza) segítségével készítsük el rádiónk egy heti általános műsorrácsát, és próbáljuk meg konkrét személyek műsoraival feltölteni. Ha maradnak helyek, töltsük ki valamivel (ismétlés, zenélés playlistből stb).

HELYSZÍNI KÖZVETÍTÉSEK

Ha valamilyen kulturális esemény van a településen/vételkörzetben, a résztvevőknek is közvetíthetünk (pl. a büfében szóljon), de minidiszkre felvéve az eseményt később is leadhatjuk: a résztvevők közül biztos sokan meghallgatják. Ha zenei együttes, színház-társulat vagy valamilyen előadóművész lép fel, engedélyükkel (amiről papírt is alá kell íratni!) vegyük fel és adjuk le később. Az ilyen felvételek szerkeszthetők, rövidíthetők, vágthatók, de fontos, hogy az előadás tartalmán nem változtathatunk, és érdemes annak, aki megszólal a felvételen, adás előtt megmutatni a kész anyagot.

De mi is felkereshetjük településünk (vételkörzetünk) idősebb nagy mesélőit, akik életükről, élményeiről mesélhetnének (kisközösségi Aranyemberek műsorként), vagy akár az esti mesét is ők mondhatnák. Ezzel a közösség kulturális életének eseményeit archiváljuk, és az adás más rádióknak is átadható. Érdemes a helyszíni felvételeinket archívumba rendezni és pl. a helyi könyvtárban elérhetővé tenni.

Feladat: derítsük fel környezetünk rádiózás szempontjából érdekes helyeit, rádiós „tér szerkezetét” (lásd: illusztrációk!)

Egy lakótelep térszerkezete rádiós műsor készítői és hallgatói szempontból. A műsor készítők mind ott vannak a lakótelepi tömbben, csak meg kell találni őket. Az ismerősök szívesen hallgatják egymás műsorait. A lakóknak általában van véleménye a helyi dolgokról.

A RÁDIÓHALLGATÁS HELYSZÍNEI ÉS IDEJEI

Munkahelyen (hétköznap nappal) általában a kereskedelmi rádiókat hallgatják: ha a munkahelyi hallgatókat célozzuk műsorunkkal, rövid, könnyen emészthető, sok zenével tarkított műsorblokkokra lehet szükség. A legtöbben reggel hallgatnak rádiót; illetve a krónikát délben. Ekkor tehát erős versenytársaink lesznek, de a legtöbb hallgató is ekkor van a készülékek mellett. A reggeli csúcsidőben a hallgatók átlag 20 percig rádióznak, azaz alig akad olyasvalaki, aki két hírperiódust (pl. a 6 és 7 órás híreket is) meghallgatja: itt tehát elvileg ismételni is lehet.

A rádióhallgatás este 6 után csökken jelentősen, amikor elindul a tévés főműsoridő. Ekkor a tévével kell versenyezni, azaz versenyképes alternatívát kínálni a filmek helyett.

„Az idősekkel szemben több fiatal számolt be arról, hogy este is hallgat rádiót. Az idősebbek ilyenkor inkább TV-t néznek. Az esti rádióhallgatásban viszont nagyobb szerepet kaphatnak a beszélgetős műsorok, melyeket már nem háttérként, hanem programként hallgatnak a fiatalok. Az esti rádiózás általában magányos tevékenység. A szülők által preferált és a fiatalok szemében gyalázatos TV-sorozatok bámulása helyett történik.” (Rádiós alap kutatás, 2000.)

6. | zene a rádióban

WINDHAGER KÁROLY ÁKOS

HOGYAN HASZNÁLJUNK FEL KOMOLYZENÉT RÁDIÓMŰSOROKHOZ?

A KLASSZIKUS ZENE SAJÁTSÁGA, hogy – bárki írja is bármelyik zenetörténeti korszakban – hallható szerkezettel bír. Ez belső zenei összefüggéseket takar, melyre azonban egy átlagos rádióműsorban nincsen szükség. A szokványos rádióműsorban a zene mindig csupán jelzés: szignál, átvezető két műorrész között vagy hangulatfestő háttérzene.

Szignálnak első megközelítésben érdemes lehet jól hangzó, könnyen fütyülhető dallamot választani, ahogy például a Juventus Rádió tette. Érdekes, hogy a nagy állami rádiók ezzel szemben – legalábbis a szocialista idők óta – mindig valamilyen kulturális alapismeretre támaszkodó idézetet használnak, pl.: a Kossuth rádió Szabó Ferenc: Feltámadott a tenger című, réges-rég elfeledett oratóriumának egyik visszatérő motívumát, a „Kossuth Lajos azt üzenté” kezdetű magyar verbunkos dallamra írt variációját választotta, míg a Bartók rádió Bartók Béla: 3. zongoraversenyének első ütemeiből íratott Lendvay Kamillóval egy szignált.

Az egyes műsorok saját szignálja a lehető legnagyobb eltérést mutatja, ám megfigyelésünk szerint egyre dinamikusabbá, dallamosabbá válik a zene, majd megszólal a cím, s végül ez halkul el. Szintén nem általános érvényű megfigyelés, hogy az egyes műsorok szignálja nem zenekari darabokból származik, hanem inkább zongora-, dob-, csellódarabból, vagy olykor valamilyen népdal-imitációból.

Az **átvezető zenék** rendszerint rövid tételek, legfeljebb 1–2 percesek. Érdekes módon nagyon ritka, hogy erre a feladatra komolyzenét használjanak a rádiósok, ide mindig valamilyen az épp kapcsolódó hangulatot festő könnyűzenét, vagy kortárs előadók szerzeményeit játsszák le.

A **háttérzene** klasszikus zenei elemeit négy tényező befolyásolhatja. Amíg a Walt Disney-filmek széles hangskálát használhatnak, és ezért akár teljes szimfonikus zenekar kísérheti Tomot és Jerryt, addig a rádióműsor ugyanazt a hangszórót használja aláfestésnek is és a műsor megszólaltatásához is, így egyensúlyozásra kényszerül. Ennek következtében vagy kitűnő hangszabályozásra van szükség a háttérben felhangzó zenemű részlete és az előtéri beszélgetés között, vagy, ami gyakoribb, hogy két beszédész közé vágunk be zenei betétet.

Másik nehezítő körülmény, hogy a rádiójátékban mindennek hallatszania kell, hiszen csak hangok alapján érti meg a hallgató a cselekményt. Így a klasszikus zene olyan apró mozzanataira lenne szükség, mint szélzúgás, tányércsörömpölés, szuszogás, lépések zaja, szívdobbanás... Bár ezekre a motívumokra rá lehetne találni, inkább kéznél levő zeneértő szakember szerkeszt hanghatásokat.

Újabb tényező, hogy egy temetés kapcsán a gyászzenének ki kellene tartania a temetés végéig, és közben a gyászközönség beszédét sem lenne szabad elnyomnia, ugyanígy egy hosszú menetelést megrajzoló rádióműsorban a menetzenének el kell tartania a célíg.

A klasszikus zene szerkezeti sajátossága miatt ez utóbbi elvárását képtelen teljesíteni, így a hangerő állandósága egyetlen zeneműben sem figyelhető meg, de az azonos tempójú egyenletes lépegetés sem. Vagy újfent az előbbi zeneértő ismerőst kell igénybe venni, vagy csalni kell a zenével, és a kiválasztott zenei anyagot újra és újra elindítani anélkül, hogy bármiféle zeneesztétikai elvnek meg akarnánk felelni.

Negyedik tényező, hogy még ha az egész hangsáv áll is rendelkezésre a zene lejátszásához, akkor is súlyozni kell a hangmérnököknek az egyes szólamok közti viszonyt. Amíg élőben a zenekar a hangversenydobogóról szólal meg pl.: 120 m²-es felületről, addig itt 120 cm² áll rendelkezésre ehhez. A bonyolultabb, összetettebb zeneművek így veszítenek értékükből és élvezhetőségükből. A kitűnő hangfaltechnikák és közvetítési eljárás fejlődése mellett egy másik utat is végig kell járnia a rádió zenei szerkesztőjének, méghozzá bele kell nyúlnia a zenei szövetbe, és egyszerűsítene kell azt. A szerzők ezt a 30-as években olyannyira nehezményezték, hogy ők maguk vették tudomásul az új technikai feltételeket és létrehozták a rádióopera műfaját, mely nem formailag új, hanem zenekari technikájában. A szerzők arra törekedtek, hogy zenéjük élvezhető legyen rádióközvetítésben is. A kísérőzenének pont ezért olyan művet érdemes választani, amely minden összetettsége ellenére is jól hangzik (pl. Bartók, Kodály, szemben Mahlerrel, Ives-zel).

A rádiózene ennek ellenére komoly műfaj, komolyzene, a kor legjelentősebb zeneszerzői írtak rendszeresen rádiójátékokhoz zenét (Britten, Sosztakovics, Prokofjev, Davies, Petrovics, Hidas, Vujicsics). Sőt, a magyar zeneszerzők nagy része a Magyar Rádió Zenei Osztályának köszönheti, hogy 1947 és 1982 között nem kényszerült pályaelhagyásra.

A rádióműsorok kitűnő aláfestő zenéje általában karakterdarab, vagyis olyan, ami egyetlenegy jelleget emel ki. A XIX. század legfantasztikusabb karakterdarab-sorozatai: Muszorgszkij: Egy kiállítás képei, Saint-Saens: Az állatok farsangja, Schumann: Carneval, Grieg: Peer Gynt-szvit, Szimfonikus etűdök, vagy Brahms: Változatok egy Haydn-témára, Magyar táncok, Dvořák: Szláv táncok, majd a XIX. századot idéző Respighi: La boutique fantastique. Emellett a legkitűnőbb karakterszerűséggel bírnak az egyes indulók, vagy a balett-tételek (Lullytól kezdve Schuberten át Csajkovszkijig, Delibes-ig és még tovább Bartókon át Sosztakovicsra, Prokofjevra át korunkig, pl: Dubrovayig).

Az alábbiakban az *Egy kiállítás képeit* veszem sorra és az egyes tételeken keresztül kívánom bemutatni, mire lehet (még) felhasználni.

1. *Séta*: Komoly hangzású fanfármotívum, mely mind az ünnepélyesség, mind a fátyolosság felé is elfordul, mégis uralkodik a fény és erő benne. Rövidsége miatt alkalmazható szignálként, felhívójelként.

2. *Gnóm*: Egy torzszülött életének három oldalát mutatja be, a groteskségét, a fájdalmát és hősiességet, bár kudarcra ítélt erőfeszítését. Inkább tragikomikus, mintsem melabús. Szereplők jellemzéséhez, vagy reklámhoz vicces háttérzenének, illetve paródiákhoz használható.

3. *Séta*: Most a motívum líraian szólal meg. Átvezető zenének kiváló, hogyha valamilyen csendes, megilletődött beszélgetést fejeztünk be, vagy kezdünk el.

4. *Az ódon várkastély*: Az egész tétel lassú, melankolikus, csendes, szomorú. A dallam alatt folytonosan lüktet a lassú tá-ti-tá-ti ritmus, így temetések közvetítéséhez, vagy gyászindulónak felhasználható. Ugyanúgy régi szomorú történet elmeséléhez is ajánlott. Viszont nem fejez ki éles és nagy fájdalmat, csupán már a sorssal megbékélt szomorúságot.

5. *Séta*. Harsány, erős, szinte abba sem akarja hagyni a trombitás a témát. Rövidsége

miatt műsorkezdésnek, -zárásnak alkalmazható, vagy nagy jelentőségű beszéd közvetítése előtt, esetleg a csapatok megérkezésének jelzésére. Ez a nyolcüteményi tétel valójában fanfár, így minden jókedvű figyelemfelhívásra alkalmas.

6. *Tuileries*: Gyors, fürgé és élénk tétel, akár vidámnak is mondható. Derű, és jókedvű munka érzékeltetésére alkalmas. Eredetileg gyerekek futkározását írja le, így akár gyerekműsorokban is használható.

7. *Bydlo*: Az emberi munka nehézségét, kínját, a földi élet terhet szólaltatja meg. Minden olyan műsorhoz, ami hősies, nehéz és mégsem diadallal végződő életutat szemléltet, használható. Királyok esetében tévedés, könyvtáros, napszámos jellemzésére kitűnő. A lassú cammogást, baktatást is megjelenítheti, eredetileg egy hatökrös szekér lassú vonulását ábrázolja.

8. *Séta*: A motívum előbb világos és magas, majd mély és sötét regiszterben szólal meg. A motívum tétovázást és fátyolszerű bánatosságot tükrözhet. Bár könnyed a zene mozgása, mégis törekénységérzetet kelti. Egy átlagos nap, eső-közeledte, elmaradt vallomás vagy szép, de nehéz mutatóvány jelzésére használhatjuk.

9. *Csibék tánca a tojáshejjon*: A mű legjátékosabb, legpajkosabb, legvidámabb tétele. Minden emberi vidámságról, gyerekekről, hosszantartó nevetésről, békéről szóló műsorban használható. Amikor mindenki jókedvűen van a helyén. Reklámokban szokták alkalmazni, bár politikai felhasználása csődhöz vezetett.

10. *Samuel Goldenberg és Schmuyle*: Eleinte a gazdag és szegény családtagot szembeesíti egymással nagyon-nagyon drámaian, majd a két felet egyszerre szólaltatja meg, amitől a feszültség csak fokozódik. A dráma kezdetét jelképezheti, de akár háború, csata aláfestéséhez is kiváló folyamatos trombitaszólója miatt. Az igazi drámai, konfliktussal terhelt jelenetek zenéje.

11. *Limoges-i piac*: Újfent gyors és élénk tétel, megint az élet sebes áramlását, rohanását, egyre sebesebbé válását rajzolja meg. A tételt rendszeresen játsszák úgy, hogy fokozódik a tempója. Minden olyan műsorban, mely a technikai civilizáció fejlődését, diadalát vagy az emberek napi rohanó robotját ismerteti, kiváló. Bár könnyed és vidámságot is tartalmaz, nem a fetregő röhögés, hanem a gyors mosolyok zenéje. Műsorzárásra, finálénak is alkalmazható.

12. *Katakombák*: A lelassult, kővé vált idő zenéje. Hangos, de kímérten lassú zene, csak kis mozgások hallhatóak. A halál jelenik meg itt a nyüzsgő ember számára. A megkérdőjelezhetetlen, a megfellebbezhetetlen, a végső igazság megjelenítésére használható, vagy esetleg építészeti műsorokban.

13. *Holtakkal a holtak nyelvén*: Csendes, nyugodt, a földi sík fölé emelkedő éteri zene. Lassan hömpölyög előre, de kifejezetten érezhető benne a mozgás, az örök isteni rend lépése. Ami befejeződött, az elmúlt, de nem a vég jött el. Szép és tiszta gyászzene, s ha indulónak nem is jó, búcsúztatni, megemlékezni valakiről kitűnő. A társukat sirató közösség aláfestésére, a telet, esetleg a kiábrándultságot, a hazatalálás szemlélődését ábrázolhatja.

14. *Baba Jaga kunyhója*: Az orosz banya boszorkánykonyhájába nyerünk bepillantást, fortyognak az üstök, gonosz lidércek ugrálnak és ijesztgetnek mindenhol, majd megérkezik a vasorrú, retentő káromlásba és boszorkánykodásba kezd. A riasztó, a drámai és a groteszk egy időben szólal meg. Az ember legrémisztóbb kalandjait átélve ismerheti meg ezt a helyzetet. A hős egyedüli végső kalandja esetén jól érzékelteti a belső-külső feszültséget. Az egész tételre jellemző a gyors előrehaladás és a félelmetes sötétség érzése

is. Így mindenképp egy akció utolsó elemét jelzi. A viszonylag hosszú tétel (4–5 perc), középérse halkabb, de csak a fokozás kedvéért, hogy utána még sokkal idegesebbek legyünk a végső rohanásban.

15. *A kijevi nagykapu*: A dicsőség, a hatalom, a teljesség, a győzelem, a diadal zenéje. Úgy tűni, győzött az előző rész hőse. Félelmetes nagyságú jótékony erő szabadul fel a zenében. A végsőkéig fokozza a szerző a monumentalitást, miközben ortodox egyházi dallamimitációkat is megszólaltat, hogy még kozmikusabbá váljék a fény. Ha nem az első mondatban jelzettekét akarjuk megszólaltatni vele, akkor elképzelhető himnuszunk, szignálnak és bármiféle más ünnepi zenének.

Az előzőekben adott értelmezés csak minta. Egy adott elemzési szempont érvényesül benne, és egy fajta ízlésvilág rádiózenéről vallott elképzelését tükrözi. Ez a felhasználás mások számára belemagyarázásnak tűnhet, ám minden felhasználás belemagyarázás, hiszen a zene tág értelmezési körét egyetlenegy jelenséghez köti. De a puding próbája az evés. ■

WINDHAGER KÁROLY ÁKOS

NEMZETI JELKÉPEINK A ZENÉBEN

LEGALAPVETŐBB NEMZETI JELKÉPEINK zöme a romantikában született, és ez egybeesik a liberális nemzetelmélettel, miszerint a nemzetfogalom a romantika idején telítődött azzal a tartalommal (az azonos nyelvi hagyományban élő egyének közössége), melyet többé-kevésbé ma is használunk. A romantikus magyar nemzetfogalom az előző meghatározáson túl még magában foglalta a történelmi tudatközösséget is, így kerül majd be a jelképek közé sok-sok történelmi elem.

Legfontosabb nemzeti zenés jelképünk a Himnusz. A romantika idejéig két egyházi himnuszt tekinthetünk előzménynek: a pápai himnuszt és/vagy a Boldogasszony-anyánk kezdetű népéneket. Mindkét egyházi ének csak a katolikus felekezetre jellemző, a protestáns egyházak hasonló jellegű szokásáról nem tudunk. 1845-ben merült fel, hogy Kölcsey 1823-ban írt többretegű költeményét, mely egy 16. századi protestáns prédikátor szerepében szólal meg, megzenésítve országos jelképpé kellene tenni. A pályázatot Erkel Ferenc nyerte meg, s a nemzeti ima innen kezdve terjedt el, 1848/49-et leszámítva majd csak 1867-től tölti be mai feladatát. Rákosi Mátyás Kodályt többször felszólította, hogy írja át, vagy készítsen újat, de a mester mindig csak annyit mondott: „Á, jó nekünk ez a régi is!” Erkel imája eredetileg is zenekarra és kórusra íródott, de nagyon erősen magán viseli az énekjelleget, ezért könnyű énekelni. A világ négy legszomorúbb nemzeti himnuszának egyike (többi: chilei, portugál és az izraeli). A Himnusz jelentőségét szemlélteti, hogy az 1930-as években az utcára vonuló tüntetők a csendőrök kardlapozása közben énekelni kezdték, mire a kivezényelt karhatalom vigyázzban hallgatta és énekelte végig. Ellenpélda, hogy az 1946-85 közötti időszakban azokat a tanárokat, akik elénekellették egy óra alkalmával, bejelentés nélkül, állásukból elmozdították, és olykor még öngyilkosságba is kergették. Ma gyenge hangon, nyöszörögve, kelleetlenül éneklük a legtöbben, ha egyáltalán hajlandóak erre. A nemzeti foadó naponta éjfélkor játssza.

Második zenei jelképünk a Szózat. A szózat műfaja kifejezetten retorikai-politikai, s ebben a zenés nemzeti dal formájában egyedülálló. Vörösmarty vátesz-szerepben megírt

nemzetébresztő szövegére 1844-ben írt ki a Nemzeti Színház igazgatój, Bartay András zenei pályázatát. Az első helyet azért nem Erkel kapta, mert maga is benne lévén a zsűriben, nem volt hajlandó azt elfogadni, így került sor Egressy Béni darabjára. (Erkel pályaműve nagyon emlékeztet az egy évvel későbbi Himnuszra, így igazából nyertünk Egressyvel.) Egressy Béni dalműve a legjellegzetesebb verbunkos-jegyeket viseli magán, és igen-igen szenvedélyes. Ha nem is vidám, de sokkal derűsebb és reménykedőbb, mint a Himnusz. A Szózat, bár eredetileg csak kórusra íródott, valójában hangszereszerű alkotás. Emiatt a korabeli verbunkos bandák gyönyörűen játszották, éneklése viszont azóta is gondot okoz. Ezért vette magának a bátorságot Nagy Feró, hogy egyszerűsítsen rajta, de remélhetőleg ez nem fog visszahatni az eredeti mű szerepére. A Himnuszhoz hasonló sikertörténetet futott be, azt leszámítva, hogy a nyugati emigrációban élők nem énekelik a honmaradásra való felszólító sora miatt.

Több nagyszabású zenemű tett kísérletet arra, hogy ezt a két dalt összekapcsolja, így Erkel: Dózsa György című operájában a keresztetek indulójában, majd az Ünnepi nyitányban, Liszt Ferenc a Himnusz és a Szózat című variációjában (mely jobb, mint az eredeti), Mosonyi Mihály: Ünnepi nyitányban, végül a legnagyobb szabású alkotás ezen a téren Dohnányi 1923-as Ünnepi nyitánya, ahol egy nagyzenekar mellett még egy fúvószenekar is bekapcsolódik.

Harmadik és külföldön talán legismertebb jelképünk a Rákóczi-induló. A Rákóczi-induló alapja a Rákóczi-nóta (Haj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi! kezdetű kuruc sirató), amelynek kézírata alapján először Erkel írt indulót – zongorára. Liszt Ferenc szintén ismerte ezt a dallamanyagot, és a XV. rapszodiában zongorára, egy más alkalommal zenekarra hangszerelte meg a saját Rákóczi-indulóját. Hector Berlioz 1844-es magyarországi hangversenykörútja előtti este kapta meg a Rákóczi-nóta kottáját Bécsben. Annyira magával ragadta, hogy ő is készített belőle indulót, azzal a kiszámított hatással, hogy megnyerje vele a magyar közönség tetszését. Sikere nem maradt el, bár önéletrírásában ez a fejezet némileg csöpögőssre sikerült. Noha zeneileg Liszt indulója a jobb, ma mégis a Berlioz-féle változatot ismerik többen. A francia mester a szerzeményét belekomponálta Faust elkarhozása című drámai legendájába, így még nagyobb ismertségre tett szert a Franciaországban egyébként is kedvelt Rákóczi fejedelemre emlékező induló. Jellemző, hogy amíg 1867 után a nemzeti imáink megszólalhattak, addig Rákóczi személyisége tovább is tabu lévén, csak a 90-es években csendülhetett fel újra ez az induló. Manapság népszerűsége csökken, erre mutat, hogy fúvószenekari átírata gyatra, koncerten pedig csupán külföldiek játsszák ráadászámként olykor. Rádióban a Kossuthon lehet hallani minden nap adáskezdeskor.

Negyedik nemzeti jelképünk a Hunyadi-induló, melyet Erkel a Rákóczi-nóta elemeinek felhasználásával írt az 1844-es Hunyadi László című operában. Az opera nyitánya és későbbi közzenék alapján írta végül Doppler Ferenc – Erkel barátja és zenekarának fuvolása – a ma is játszott fúvószenekari indulót. A Hunyadi-induló a legnépszerűbb magyar indulók egyike, melyet az elnyomatás éveiben a „Meghalt a cselszövő” szövege miatt is örömmel énekeltek ellenállás gyanánt. Az induló népszerűségét jelzi, hogy saját korában a még Erkel is szembenálló egyetemi ifjúság saját politikai céljaira használta fel saját költésű szöveggel.

Időrendben ötödik, jelentőségében harmadik legfontosabb nemzeti zenei jelkép a Székely himnusz. Csanády György 1921-ben írt, nemzeti gyászt megéneklő költeményét feltehetően még abban az évben megzenésítette Mihalik Kálmán. Ezt megelőzően a Csíksomlyói Mária-himnusz számított a székelység nemzeti zenés imájának. A Székely

himnusz abban a helyzetben született, amikor az ország területének kétharmadát és a magyar lakosság egyharmadát elcsatolták a trianoni békediktátumban. Így az AABA népdalszerkezetet felhasználó dal még a Himnusznál és a Szózatnál is erősebb politikai felhanggal rendelkezik, sorsa ennek megfelelően alakult. 1945-től tiltott mű, majd az 1980-as évektől kezdve rendszeresen elhangozhatott egyházi szertartások részeként. A Székely himnusz egyszólamú dal, így a többi nemzeti imával ellentétben gitár, hegedű, cigánybanda vagy tangóharmonika kíséretében is hallható. Buktatója, hogy magyarnótás jellege miatt sokszor üvöltve éneklik, ami ellentmond dallamának és szövegének is.

A Kárpátaljai himnusz vélhetően a Székely himnusz hatására született meg Dévai Nagy Kamilla gitárján. E műnek mind szövegét, mind zenéjét az ismert énekesnő szerezte, aki saját kazettán terjeszti, de ennek ellenére a mű ismertsége még várat magára.

Lassan történelmi nemzeti jelképpé válik Beethoven Egmont-nyitánya is. Az 1956-os forradalom idején ez a mű szólt a politikai közvetítések közti szünetben, mivel a Rádió épületét nem használták a forradalmárok, és az országgházbeli stúdióban csak ezt a lemezt találták meg. Szabó István Apa című (1963-65) filmjében már ez jelképezi 56-ot. Az azóta született 56-os emlékműsorokban már kezd valóban jelképpé válni ez a tragikus nyitány.

A Honvédség avatási szertartásokon rendszeresen jelképként használta Erkel: Bánk bán című operájából a címszereplő „Hazám, hazám...” kezdetű áriáját. A szövege alapján a hazaszeretőről, sőt a magánélettel szembeni elsőbbségről szóló szöveg miatt kerülhetett be ebbe a sorba. Erkel zenéje ebben az áriában sok zenetörténész szerint a csúcstra érkezik el, így annak szenvedélyessége, ereje és fájdalma mesteri fokon izzik össze a sokszor csiszolt szöveggel.

A kuruckori dalokból nagyon keveset tart számon a magyar énekkultúra, bár nemzeti jellegük vitathatatlan, pl. Csínom Palkó, Bezerédi brigadéros, Cinka Panna dala, Hej Rákóczi, ... Szintén nemzeti jelképpé váltak az 1848/49-es népdalaink, melyek a korban ismert verbunkos-toborzó dalok dallamára íródtak át nemzeti szöveggel. Pl. Gábor Áron rézálgója, Kossuth Lajos azt üzenete, Kossuth Lajos táborában, Kecskemét is kiállítja, ...

Az 1867–1916 közötti időszakban igen sokan írtak kuruc-, vagy honvéddalokat, ezek túlnyomó része azonban mára nem maradt fenn. Két szerzemény tekinthető kivételnek, Egressy Béni Klapka-indulójára Thaly Kálmán írta a mai is énekelt „Fel, fel vitézek az csatára!” kezdetű szöveget. Másik túlélőnek az Andrassy Katinka (későbbi Károlyi Mihályné) írta: „Krasznahorka büszke vára” kezdetű műdal számít. Az 1920–44 közötti időszakban igen sok hazafias témájú dal születik (Árpád apánk, Kárpátok bércei, Honvéd áll a Hargitán,...), manapság ezek kedveltsége csak egy szűk körre terjed, jelképértékük igen kicsi.

Magyar állami jelképpé nőtte ki magát az 1920-as években a „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország” kezdetű műdal, mely a trianoni katasztrófa ellenére életben maradó országot élteti. A dal eredetileg Vincze Zsigmond – Kulinyi Ernő: Hamburgi menyasszony című operettjében áriaként hangzott fel, ahonnan elindult igazi világkörűli útjára. Himnikus és világszínvonalú feldolgozására Bartók: Concerto 4. tételében került sor, míg a Horthy-korszak jelképévé Fábri Zoltán emelte Hannibál tanár úr című, 1956-ban bemutatott filmjében.

Petőfi Nemzeti dala több megzenésítést is megért, mégsem vált énekes kultúránk részévé. A lelkesítő szózatnak szánt költemény a mai napig nem vált zenés jelképpé. ■

A RÁDIÓ ZENEI ARCULATA

(Lásd még: 64. oldal!)

Egy rádiót – még ha az szöveges is – alapvetően meghatározhatja zenei arculata. A Kossuthnak is van zenei arculata, és egy iskolarádióknak is. A profi kereskedelmi rádióktól eltérően a közösségi rádiókban általában nincs zenei szerkesztő (producer), aki adott, előre jól definiált szempontok és saját ítéletei (de nem ízlése!) alapján összeállítaná a játszott számok listáját, és nincs közvéleménykutatás sem a hallgatói célcsoport zenei ízléséről. A közösségi rádiók általában nem is az épp slágerlistás számokat játsszák: többnyire minden műsorba az adott műsorvezető hozza a felvételeket. De itt is van egy alapelv, mely kizár egyes műfajokat és előtérbe helyez másokat (általában a „konzervatív-értelmiségi-közösségi” rádiókban kizártak a magyar nóta, lakodalmos rock és mainstream (slágerlistás) popzene és preferáltak a jazz, népzene, világzene).

Feladat: Milyen zenei stílust szeretnénk játszani? Milyet NEM engedünk adásba kerülni (miért nem)?

„Milyen a Civil Rádió zenei világa?

Olyan zenéket adunk, amelyek más rádiókban nemigen hallgathatók. Megegyezés szerint a preferált zenei műfajok: hangszeres zene (jazz, new age), világzene, etno-jazz, dallamos progresszív rock, blues, népzene, hagyományos jazz, közérthető klasszikus zene.

Törekszünk a hangszeres, s nem a gépek által előállított zenéket játszani. Kimondottan kerüljük az aktuális sláger-közhelyzenét, a disco, a rap, a techno, a party zenét, a musical, az operett műfajait, elismerve, hogy ezek is lehetnek értékes felvételek, de ezek a műfajok más adókon is megszólalnak. Lehetőség szerint törekszünk a magyar előadók és felvételek bemutatására is.

Fontos még, hogy a zenés blokkokban a felvételeket végigjátsszuk, általában nem beszélünk rá, és nem szakítjuk meg a zenéket.

A Civil Rádió hangzásvilágának része a természetes hanglejtésű, magyar hangsúlyrendszerű beszéd, ha ezt az elhangzó gondolat úgy kívánja, az alkalmi csend; a szignálok. Igyekszünk kerülni a zenével és a szignálokkal is a felesleges „ráindításokat” – tehát a rövid szüneteknek dramaturgiai szerepük is lehet. (Indokolt esetben persze nem kizárt, hogy éppen egy ráindításnak, átkeverésnek is jelentősége legyen.) S adások közben minél kevesebbet „hagyjuk egyedül” a hallgatót, a zenék között is meg-megszólalunk.”

„**Miért van az, hogy bizonyos zenék nem játszhatók a FIKSZ Rádióban?**

A FIKSZ Rádió igyekszik különbözni más rádióktól például abban is, hogy milyen muzsika szól benne. Abból kevesebb vita van, hogy operett és lakodalmos rock miért nem szól benne; inkább a divatos partyzenék hiánya szokott vihart kavarni a hallgatók és a műsorkészítők között egyaránt. Noha a partyzene fogalma sem határozható meg pontosan, azért mindenki tudja, hogy itt a gépek által előidézett, monoton ritmusú, repetitív jellegű muzsikáról van szó – techno, acid, rave, drum and bass stb. – főként. Ez a muzsika ugyanis általában ugyanolyan kommersz könnyűzene, mint a magyar nóta, legfeljebb egy másik korosztály tánczenéje. Ráadásul ez a zenei ágazat igen közeli kapcsolatban áll a

kábítószerekkel, eredeti funkciója a kábítószer marketingje, csakúgy, miként a pornó a prostitúcióé. Persze, ez nem azt jelenti, hogy aki technót hallgat, az drogfogyasztó is, csakúgy nem, mint ahogy a Playboy lapozgatói sem rohannak azonnal a kupiba.”

ZENE ÉS BESZÉD KAPCSOLATA

Régen az volt a természetes, hogy a zenezámokat felkonferálták, és amíg a zene szól, alatta nem beszéltek (ez meg sem fordult a műsorvezetők fejében). Mára az a természetes, ha még a hírek alatt is van valamilyen ritmust adó zene; szinte térkitöltő elemmé vált, a természettudósok *horror vacuija* (mely szerint a természet irtózik az ürességtől, ezért azonnal kitölt minden üresen maradt teret – ma a csendtől vagy még inkább az állandó ritmus hiányától való rettegés a rádióban).

A 90-es évek elején lett egyre népszerűbb kereskedelmi rádiós szerkesztési módszer a csak zene – semmi szöveg elve. Egyre több olyan műsorblokk készült, melyben néhány szám vagy 10–20 perc erejéig csak zene szólt („triple play”, „uninterrupted music” „szövegelés- és reklámmentes félóra”). A 2000-es években, különösen a reggeli műsorokban egyre több szöveg jelenik meg – a kifejezetten zenei rádiókon!: már nem alkalmazzák a 3 perces műsorvezetői beszédhatárt, sőt, akár 10 percig vagy még tovább is zene – és háttérzene – nélkül mehet a kereskedelmi műsor, melyben a műsorvezetők egyszerűen csak beszélgetnek.

SLÁGERLISTA, TOP 40

A kereskedelmi rádió körében népszerű elv, miszerint a mindenkori adott helyi (vagy amerikai/„globális”) lemezeladási statisztikák alapján összeállított lista közszolgálati műsor, hiszen ez az, ami a közönség ízlését leginkább tükrözi, mindenféle előítéllettől mentesen. (Tehát a lehető legbiztosabbra megy: csak azt játssza, amit a legtöbben vásárolnak, és (a hallgató részéről is) amit a legtöbbször elfogadnak: a lemezeladási statisztika az átlagközönség ízlésének legobjektívabban mérhető formája). Így a közönség azt kapja, amit szeret, és nem azt, amit a zenei szerkesztő úgy gondol, hogy szeretnek vagy – a BBC első vezetőjéhez kötődő, Lord Reith-i hagyományai szellemében – amit úgy vél, hogy szeretniük illene/kellene. Az érv több fronton is megkérdőjelezhető, mert

- az aktív lemezbásárlók köre nem feltétlenül azonos ízlésű a (vásárlási szempontból passzív) hallgatósággal, viszont utóbbinál jóval kevesebb embert képvisel.

- a lakodalmas rockot a kazettapiaci népszerűsége ellenére sem játsszák, talán e zene hallgatójának szalonképtelennek kikiáltott ízlése és kis vásárlóereje miatt – azaz mégsem a hallgató dönt: van válogatás.

- az érv ráadásul farkába harap: a slágerlistára akkor kerül fel egy szám (azaz akkor veszik sokan a lemezboltokban a CD-t), ha azt a számot sokszor játssza egy rádió (a TOP 40 rádiók játszási listái sem kizárólag a már slágerlistán levő számokat tartalmazzák, hanem a „potenciálisan slágerlistás” számokat is: a lemezboltokban kapható friss CD-k trackjei közül a „slágergyanúsakat”, azaz: a játszott zenei palettán új, szokatlan színek nem is jelentkezhettek. (Az ilyen rádiók másik jellemzője: megbízhatóan ugyanazt a „stílustalan” stílust adják). Később, ha már valóban sokan vásárolják, akkor „ez még fontosabbá teszi, hogy játsszuk a műsorban. Ha játsszuk, a szám még ismerősebb, és remélhetőleg népszerűbb lesz, az emberek pedig hamar felismerik” (BBC Radio 1, Chinnery). A MAHASZ eleve elismeri a körkörös érvet: „A Rádiós Top 40 elsősorban azt

mutatja, hogy az adott héten országos szinten melyek a legnépszerűbb dalok, a legtöbb ember által hallott felvételek, az „Editor’s Choice” [lista] azokat a dalokat vonultatja föl, amelyeket a legtöbb rádió tűz műsorára, tehát várhatóan a közeljövőben válhatnak közismert slágerré”. Az embereket tehát lassan rá kell döbenteni, hogy az épp listás számok tetszenek nekik, s hogy ezt minél hamarabb felismerjék, sokszor kell játszani ezeket a zenéket – foglalhatnánk össze a TOP40 rádiók filozófiáját. A még listára nem került számok válogatásáról (a listák alapanyagáról) pedig nem a hallgató, hanem az „Editor’s Choice” lista megalkotói, azaz a rádiós zenei szerkesztők gondoskodnak. A slágereket sugárzó rádiók mindig a legismertebb számokat adják leggyakrabban, a leghallgatottabb sávokban. A folyamat hosszú idő alatt egyfajta elszabadult visszacsatolásként a popzenei stílusra is visszahathat, hiszen mindig az kerül a listákra, amihez hasonló már szólt, és bevált.

(Így a kereskedelmi rádió még amikor nem reklámot ad, akkor is hirdeti: a zenei kiadókat, CD-boltokat, előadókat [de ezért ő fizeti a jogdíjat]. A legtöbb „ingyenhirdetést” a legnagyobb slágerek kapják – és így lesznek még nagyobb slágerek.)

Hasznunkra fordíthatjuk, hogy bármely rádióban alkalmazhatjuk ezt a módszert: ha egy zenét sokszor játszunk (legyen az bármi), az adott rádiót sokat hallgatók előbb-utóbb ismerősként fogadják azt a számot, és ezzel együtt meg is kedvel(het)ik. A közösségi rádió természetesen célozhatja a slágerlistákat alakító vásárló-hallgató közönséget, de célja, funkciója inkább az, hogy az innen kimaradó zenék kedvelőinek igényét elégítse ki: azokat, akik a kevésbé fogyó, az átlagból „kilógó” zenéket hallgató közönséghez tartoznak. Így olyan zenét is „hirdethet” műsorában, mely – a popzene többségétől eltérően – nem (kizárólag/elsősorban) a minél nagyobb bevételért készült, hanem (elsősorban) művészi céllal.

RÁDIÓS ALÁFESTŐZENÉK

„A kíséző hangszerek könnyítsék meg (miséken) a tevékeny részvételt. Ne legyenek olyan hangosak, hogy elföldjék a szöveget. Amikor a pap vagy szolgálattevő hangosan beszél, némán kell maradniuk.” (Római instrukció a misék zenéjéről, 1967)

Akárcsak a filmzenéknél, a rádióműsorok esetében is sokszor találkozhatunk azzal, hogy a zene nem előtérben hallható, hanem olyan háttérzenét ad, melyben a leghatékonyabban akkor működik, ha a hallgató nem tudatosítja a zene jelenlétét. Erre külön szakosodott CD-ket jelentetnek meg (globális terjesztéssel, aminek az az eredménye, hogy távoli rádiókban is ugyanaz a zene megy pl. a hírek alatt). A zene stílusa (vagy léte/nemléte) eleve utal valamennyire a rádió értékrendjére, típusára.

A szöveg alatti zenék alkalmazása akkor fontos, ha a szöveg nem olyan fontos, hogy a hallgató intenzív odafigyelését igényelné. Ha tényleg figyelünk a szövegre, akkor a háttérzene kifejezetten zavaró. A kereskedelmi rádiók „okos lánya” zenét és beszédet is ad egyszerre: ha valakit nem érdekel a szöveg, akkor sem teker el, mert a „zenei parfüm” továbbra is betölti a léghatárt. Tehát: óvatosan és mértékkel bánjunk a háttérzenékkal.

Néhány jellemző példa arra, amikor ilyen aláfestőzenék alkalmazhatók: hírek alatt (visszatérő ritmusos), időjárás alatt (new age, madárcsiripeléssel) tudományos dokumentumműsor alatt (elektronikus, inkább csak akkordok), programajánló alatt, úrkitöltő zene (ha van még idő a következő műsor előtt – ez az amerikai NPR-en (*National Public Radio*, az USA-beli országos közszolgálati rádió) leginkább semleges jazz, mely bármikor lekeverhető).

7. | a rádiós beszéde

A mai rádiókban a folyamatos csevegés, sőt még a riportok is olyanok, mintha minden szót spontán előre foglamaztak volna: nincs ő-zés, nincs félbeszakadt mondat, minden simán megy. Ez vagy profi lyukatahasbabeszélő talkshow hostok sok évi gyakorlásának, vagy szoftverrel végzett vágó munkának az eredménye. Egy élő közösségi rádiós műsorban sokszor megakad a beszélgetés, a bemondó hibázik, nyelve megakad, belenevet zavarában a mikrofonba, köhög, hadar, lenyeli a hangokat stb. Mindezek a mai rádiókhoz szokott fülnek nehezen emészthetők, mert megszoktuk a tökéletességet. Mit tehetünk ellene? Figyeljünk oda, mit mondunk, írjuk le (nem szégyen és nem látja senki) a mondandónk kulcsszavait vagy akár kulcsmondatait, amibe, ha kifogyunk a gondolatból, vagy zárlatos lesz az agyunk egy beszélgetés közepén (előfordul!), legyen mibe kapaszkodni. Kérdés azonban, hogy kell-e tennünk a spontán élőbeszéd hangulata ellen. Talán épp az lesz a rádió vonzereje, hogy nem a tökéletesre csiszolt hangú, stílusú és műnevetésű műsorvezetőket kell hallgatni, hanem olyasvalakit, aki akár „én” is lehetnék: és épp ebben áll a kisközösségi rádiók egyik ereje.

Felolvasásra írt (tervezett) szöveg: ha írott szöveg kerül adásba, mindig lényeges, hogy a szöveg itt nem el-, hanem felolvasandó. Azaz ha előre megírt szövegről van szó, írás közben folyton tudatában kell legyünk, hogy ez a szöveg elmondásra készül – a papírnak készült szövegek jó része „nem működik hangban”, azaz felolvasva nehezen érthető: próbáljuk is ki. Ilyenek az alárendelő, tagmondatokkal és közbeékelte megjegyzésekkel teli mondatok – jobban érthető a lineáris szerkezetű, mellérendelő, de lehetőleg egyszerű (sőt, tő-) mondatok. Bármilyen rádióra írt szövegnél ezt figyelembe kell venni: nincs lehetőség ismétlésre, újra átolvasásra, a szövegben való visszaugrásra: a hallgatónak mindent egyszeri hallásra kell megértenie. Így az adatsorok, hosszú számok különösen emészthetetlenek rádióban.

BESZÉDTECHNIKA

„A rádiós beszéd funkciója nem az, hogy elhangozzék, hanem hogy eljusson a hallgatóhoz” (Wacha, 1999)

A beszélt nyelv sajátos elszűrődésén (eltompuláson) megy keresztül napjainkban. Ez jól hallatszik akkor, ha egy átlagos, de tanult városi ember fog mikrofont, ellentétbe állítva bármely idős vidéki bácsival/nénivel. Ha a városi ember nem végez el több retorika- és beszédtechnika-gyakorlatot, élvezhetetlen lesz beszéde, míg a vidéki emberek első megszólalását is élvezettel hallgatja a hallgató. Ez az izes beszéd titka, melyet az írásbeli közléshez és érzelmei eltitkolásához szoktatott városiak már elfelejtettek.

Az első brit autósztáda építéséről készült riport visszahallgatásának élményéről számol be így E. MacColl: „Megfigyeltük, hogy alapvető különbség volt abban, ahogy a szavakat a kétkezi munkások illetve a mérnökök használták. Az utóbbiak, bár iskolázottak voltak, és közérthetően fogalmaztak, mégis unalmasak és fárasztóak voltak. „Iskolázatlan” riportalanypainkat azonban akármeddig elhallgattuk volna. Több szalagot is kielemeztünk, és érdekes következtetésekre jutottunk. A mérnökök a hangmagasságok nagyon kis részét használták beszédjükben. Beszédjük tempóját a témától függetlenül alig változtatták.

Mindig határozatlan vagy általános névmást használtak, és szinte sosem alkalmaztak hasonlatot vagy metaforát. Inkább „eléd” beszéltek, mint „neked”. A végeredmény egy ésszerű, közömbös, távolságtartó hangfolyam volt. És unalmas. A munkások viszont egyértelmű élvezettel használtak hasonlatokat és metaforákat. A beszédritmust is gyakran változtatták, ha hangsúlyozni akartak valamit. Hosszú hasonlatokat és hangsúlyos ígéket alkalmaztak úgy, hogy minden mondatuknak súlya volt. Szinte mindegyikük egyes szám első személyben beszélt. Nagyon széles skálán mozgott beszédjük hangterjedelme. A munkások a drámai hatás eléréseért beszéltek, és várták a hatást, míg a mérnökök csak információkat adtak át.” A munkások saját, élő tapasztalatból beszéltek – a mérnökök csak tankönyvi tudást adtak át. (Hendy, évszám nélk.)

Néhány dolog, amire figyelni kell, mert az érthetetlen vagy nehezen érthető beszéd tönkreteszi a műsort: a hallgató azzal lesz elfoglalva, hogy megértse a szavakat: mintha betűzve kellene olvasnia. (A beszéd alatti énekes (vokális) vagy egyszerűen túl hangos zene ugyanígy hat.) A helyes beszédtechnika alkalmazását csak (a színészekhez hasonlóan) hosszú gyakorlással lehet elérni. Ha a mondanivalóra figyelünk (márpedig műsor közben arra), nem tudjuk tudatosan irányítani beszédünket: a tiszta artikulációnak rutinná kell válnia. Ehhez legjobb beszédtechnika-órák vétele és a megfelelő szakkönyvek által ajánlott szövegek, versek fennhangon való gyakorlása. Érdeemes viszont kritikus füllel visszahallgatni beszédünket: így kitűnnek hibáink, ami abban segít, hogy tudatában legyünk annak, hogy hol kellene javítani beszédünkön. Nézzük, mire kellene leginkább figyelnünk:

Beszédtechnika: ne motyogjunk, nyissuk ki a szánkat beszéd közben. Nagyon gyakori hiba, hogy bizonyos hangokat elnyelünk, különösen a szavak végén levő t és k hangokat.

Légzés: nagy levegővel beszéljünk (hogy erőteljesen szóljon)!

Tempó: ne hadarjunk, és ne beszéljünk egyforma tempóban (se túl gyorsan, se túl lassan)! A magyar (olasz, finn) nyelv szereti az erőteljes hangsúlyokat – a román (francia) ellenben pattogó, monoton tempójú. A szép beszéd változatos tempójú, tehát fontos része a szünetek megfelelő alkalmazása (ezért vigyázzunk, ha egy riportból kivágjuk a riportalany szüneteit: lehet, hogy nem azért hagyott szünetet, mert épp nem jutott eszébe a folytatás, hanem mert ezzel tagolta mondandóját). A szünetek a hallottak jobb megértését is segítik. Használjunk ritmusváltásokat!

Dallam, hanglejtés: ne monoton hangon, hanem inkább „énekeljünk” jobban, szélesebb hangterjedelemben, mint hétköznapi beszédben szoktuk: a rádióban így hat természetesebben (azért ne énekeljünk annyira, mint egyes hírolvasók szoktak). Felolvasáskor az ember ösztönösen szűkebb hangterjedelemben beszél – ezt tudatosan ellensúlyozni kell, de csak bizonyos mértékig. A papok kántáló misézése az egyházi szertartás része, sajátos énekmondás. Ez nem a rádiós műsorvezető példája.

Közepes hangmagasság: a rádióban beszéljünk kicsit mélyebb hangon, mint a természetben! Ezt némely női bemondók egész karády hangig fokozzák – ne essünk túlzásba!

Hangerő: a tempó váltakozásához hasonlóan a hangerő váltakozása is fontos: néha csendesen kell beszélni, néha hangosan. Rádióban azonban ezzel óvatosan kell bánni, mert könnyen érthetetlenül halk vagy túl torz lesz a hangunk. Érdeemes halk beszédnél a mikrofonhoz közelíteni, hangosnál távolodni, de legalábbis felvétel/adás előtt kipróbálni, hogy a várt leghangosabb és leghalkabb hangok hogy jutnak el a hallgatóhoz.

Értelem szerinti hangsúlyozás: próbáld megérteni előbb, amit olvasni fogsz, és csak azután felolvasni!

Az iskolás beszédmodor elfelejtése: az elhangzó mondatok nem a tankönyv szerint hangsúlyozandók: a vesszőnél általában – a közhiedelemmel ellentétben – *nem* kell felvinni a hangsúlyt, nem mindig a szó első szótagja hangsúlyos, nem mindig a jelző hangsúlyos stb. A mondat dallama legtöbbször íves: a végén mélybe száll, és nem magasba.

Egyéb metajelek: ha mosolyogsz beszéd – pl. időjárásjelentés – közben, a hallgató hallani fogja (és ő is örülni fog, bár nem feltétlen tudja, miért). Viszont kerüljük azt a fajta stílust, amit egyes telefoncégek automata üzeneteiben lehet hallani, amint a szerető hitves intim meghittségével duruzsolják a fülünkbe, hogy foglalt a vonal. Ez nem a helyzethez illő hangzás, így inkább visszataszító lehet.

Ha valaki **beszédhibás**, vegyen beszédtechnika-órákat, és álljon bátran a mikrofon elé. Itt nem ez számít, hanem a mondanivalója.

A **csend** szerepe nagyon fontos, mert ez ad időt a hallgatónak az addig hallottak teljes befogadásához (Wacha, 1999). Ezért hibás, ha a hírműsorokban szinte egymásba folynak az egyes hírek: bár elhangzottak, alig lesz valaki, aki be tudná fogadni. („A szent csendet is meg kell tartani, hogy a nép bensőségesebben csatlakozzon az ünnepelt misztériumhoz.” – Római instrukció a liturgikus zenéről, 1967). A csend jelentéshordozó is, hangszó is lehet.

Idégen nyelvtű szavak kiejtése: vagy külföldi személynevek, vagy zeneszámok címe és előadója nevének kiejtésékor kerül elő a „hogyan ejtsük ki” problémája. Alapvető elv, hogy nem az számít, hogy milyen szépen mondod ki, hanem az, hogy a hallgató be tudja azonosítani, kiről/miről is beszélsz. Ha magyar betű szerint ejted, az is jobb, mint ha majmolod az amerikai, francia stb. kiejtést. Egy amerikai kereskedelmi rádió műsorvezetője egyszer felháborodva szólt azokról az ázsiai származású műsorvezetőkről, akik tökéletes amerikai angolt beszéltek, de a kínai neveket „kínaiul” ejtették: az adott nyelvi közegeből a kínai hangok kiváltak, nem illeszkedtek bele. Az angol szavakat úgyis egész máshogy ejti a skót (szép pergetett „r”-el), az ír, az amerikai, a dél angol stb. Tehát nem kell izgulni a kiejtés miatt, ejtets, ahogy természetesnek érzed, a magyar hangokhoz illeszkedve (viszont érdemes a kiejtendő hangokat eltalálni, azaz a countryzenét inkább kantrinak, mint „c-o-un-tráj”-nak mondani...).

ÁLTALÁNOS MŰSORVEZETŐI HIBÁK

A túl gyors beszéd. Amikor először kerülsz adásba, természetes, hogy ideges vagy, és hadarva mondod a szavakat. Tudatosan próbáld relaxálni, végy egy mély lélegzetet, és nyugtasd meg magad.

A műsorod túl komplikált vagy zavaros. Előfordulhat: annyira felkészültél, hogy teletűzdeled a műsorodat végeleáthatatlan tényekkel és apró információkkal, amit a hallgató „szőnyegbombázásként” érzel majd. Legyen világos, mit akarsz elmondani, és körültekintően tervezd meg, mi a téma tálalásának legjobb módja.

– *Az előadásmód lapos vagy unalmas.* Ha nem hangzik érdekesnek, amiről beszélsz, hogyan várhatod el a hallgatótól, hogy érdeklődést tanúsítson? Mindig emlékezni kell arra, hogy – szemben egy négy szemközti beszélgetéssel – a hangodnak kell hordoznia az érdeklődést, az izgalmat, a különlegességet arról, amit mondasz. Ezenkívül a hanglejtésednek szintén nagy utat kell bejárnia a mikrofontól a keverőn, az adón és az éter hullámain keresztül a hallgató rádiójának hangszórójáig. Ez a technológia

lenyűgöző érdeme. Amit neked ebből meg kell jegyezned, az az, hogy ez a nagy „utazás” valamennyire ellaposítja a hanglejtésedet. Meg kell tehát próbálnod eltúlozni természetes hanghordozásodat – már amikor lehet –, de ne próbáld meg fölvenni a nagyrádiók bemondóinak hamis, behízelt stílusát!

A műsorod nem érdekes. Talán úgy találtad, könnyű dolog élő műsort csinálni, és csak az amatőröknek van szükségük felkészülési időre, mielőtt adszba mennek. Ha semmiféle terved nincs a műsorral kapcsolatban, különlegesen tehetségesnek kell ahhoz lenned, hogy úgy tudjál „fecsegni”, hogy az a hallgatóknak is érdekes legyen. Gondolj a hallgatóságra, érdeklődési területükre, és legfőképp arra, hogy a műsort miattuk csinálod (és nem csak magad miatt).

A szabad rádiózásban általában bevett *érintkezési forma* a tegezés, de ez még nem jelenti azt, hogy lekezelően beszélhetsz. Ne oktasd ki a hallgatókat, ez nagyon lefárasztja őket, végül aztán kikapcsolnak. Úgy kell elképzelned a műsort, mint egy szerkesztett, ugyanakkor könnyed társalgást a hallgatóval. Ha lelki szemeid előtt lebeg valaki, akivel beszélsz, az segíthet a helyes tónus megtalálásában.

Úgy beszélsz a hallgatókhoz, *mintha azok tömegben hallgatnának* téged. A legtöbb ember azonban akkor hallgatja a rádiót, amikor magában van, vagy legalábbis egyedül a gondolataival. Úgy beszélj, mintha csak egy emberhez beszélnél. Talán megoldhatatlan kérdés, hogy hogyan szólítsuk meg a hallgatót: egyes- vagy többes-számban („XY műsort hallod” vagy „XY műsort halljátok”). Utóbbi a megszokottabb, előbbi erőteljesebb. A „Kedves hallgatóink” mindenképpen eltávolító formula, inkább a közszolgálati rádiózásra jellemző.

8. | a rádió és műsorai reklámozása

HOGYAN TEGYÜK ISMERTTÉ A RÁDIÓT ÉS MŰSORAIT? (MARKETINGFOGÁSOK)

Gondoljuk el, mennyi mindent jelent egy mozifilm! Nem egyszerűen csak a filmet magát: ebből készített tévésorozatot, filmzenei cédéket, képregényt, hirdetéseket, fizetett cikkeket vagy kritikákat az újságokban, számítógépes játékok, sajtóvetítést, premiert, jelenlétet a díjkiosztó gálakon, esetleg díjakat, papírpohár-feliratot, SMS-játékok, tévévetítést, ismétlést, bővített verziót, kihagyott részeket, werkfilmeket (hogy készült?) és még lehetne sorolni. Most nézzük, milyen csomagja van egy mai magyar rádióműsornak?

Hát igen. Ha fel akarjuk kelteni és ébren akarjuk tartani az érdeklődést műsorunk iránt, próbáljunk ötleteket lopni a mozifilmek promóciós stratégiáiból, plusz használjuk ki a már jól bejáratott közösségi rádiós fogásokat:

- támogató koncert: helyi zenekar, belépőjegy árából felépíthető egy stúdió is,
- belépős parti valakinél (ez Amerikában működik),
- „maraton”: egy héten át műsor helyett az megy a rádióban: „küldj pénzt, ha továbbra is szeretnéd hallani a rádiót”.

Jutalmazd meg a hallgatót azért, hogy hallgat:

- rádiós póló,
- rádiós matricák,
- rádiós képeslap,
- szóljon a rádió a helyi üzletekben, kávézókban stb., cserébe az adott hely reklámjáért (barter, lehetőleg papírral, pl. 100 Ft+ÁFA-ról mindkét részről),
- rádiós „tagsági”, éves díjjal, hírlevéllel,
- rádióink szígnálja csörgőhang vagy oplogó formájában,
- tarts fenn valamilyen fórumot arra, hogy a hallgatók javasolhassanak műsortémákat, vagy jelentkezhesenek műsorkészítőnek!

Az, hogy a rádió nevét már mindenki ismeri, még nem jelenti azt, hogy hallgatják is. Az egyes műsorok népszerűsítéséhez a műsorokról is érdemes szórólapokat készíteni, illetve a műsorrendről saját szórólap-rádióújságot kiadni (ehhez állandó műsorok kellene!). Ezt el lehet juttatni a helyi sajtónak is (a helyi újság biztos lehozza), kiragasztani az ABC-ben, könyvtárban, teleházban, kocsmában, templom hirdetőjén, utcai hirdetőtáblákon, társadalmi és kisebbségi szervezeteknél stb. A tematikus műsorokról küldhetünk értesítést az adott tematika szerinti újságoknak, médiumoknak (pl. egy csillagászati műsorról egy csillagászati lapnak vagy weboldalanak, hogy adjon hírt rólunk, vagy esetleg a weboldalára tegye fel legjobban sikerült műsorunkat). Szélesebb közönséghez is eljut az adás, ha saját honlapja is van az interneten, akár műsorarchívummal.

HOGYAN SZEREZZÜNK TAGOKAT, HOGYAN VONJUNK BE EMBEREKET? (ÁLTALÁNOS TAGTORBORZÓTAN)

1. MIÉRT VAN SZÜKSÉG TAGOKRA?

(itt a „csoport” a műsorkészítő stábot ill. a hallgatókat jelenti)

Minél többen vagyunk,

- annál többen tudunk végezni.
- annál jobban tudatosítja a csoport az embereket érdeklő és érintő kérdéseket.
- annál reprezentatívabbak vagyunk.
- annál erősebb lesz a csoport a közös cselekvéshez.

2. MIT KELL ÁTGONDOLNI EGY TAGTORBORZÓ KAMPÁNY ELŐTT?

- Ki akar majd belépni a csoportba?
- Mekkora földrajzi területről akarunk toborozni?
- Mennyire formális tagságot akarunk?
Mik is a csoport céljai:
 - minél több embert bevonni egy-egy kérdés megvitatásába?
 - egy földrajzi terület érdekeit képviselni?
 - egy embercsoport érdekeit képviselni?
 - egy adott probléma megoldásáért harcolni?
 - egy projektet véghezvinni vagy egy szolgáltatást beindítani?
- kampányt indítani egy adott kérdésről egy nagyobb területen, akár az egész megyében?

3. AZ ELSŐ ÖSSZEJÖVETEL

- Hirdessük meg!
- Szóljunk személyesen is a lehető legtöbb embernek!
- A tagtoborzás folyamatos dolog: nem csak az első alkalomra korlátozódik, nem lesz még ott mindenki, legyen folytatása!

4. FORMÁLIS/INFORMÁLIS TAGSÁGI VISZONY

A formális tagság:

- tagsági kártyával és tagdíjfizetési kötelezettséggel jár.
- erős kötődést jelent.
- kicsi, de biztos pénzforrás – indulásnál fontos.
- bejegyzéshez, pályázáshoz szükséges.
- taszíthat olyan embereket, akik csak alkalmilag szeretnének vagy tudnának segíteni.
- rendszeres nyilvántartási munkával jár.

Gyakori gond, hogy a cselekvő mag haragszik a többiekre, hogy nem dolgoznak, pedig azok csak nem tudnak részt kérni a munkából. Fontos tudatosítani, hogy a saját viselkedésünk hogyan gátolhat meg dolgokat. A szervezet növekedésével új tagok jönnek, s ők nem nagyon értik azt, amit a régiek elindítottak. Legyen kialakult gyakorlata annak, hogy mit csinálunk az új tagokkal. Előfordul, hogy nem igazán tudják a csoportok befogadni az új belépőket, oda se mennek hozzájuk, nem foglalkoznak velük. Van-e a csoportunkban valaki, akinek a feladata az új emberekkel való foglalkozás?

5. TOBORZÓMUNKA

Sikere attól függ, mennyire tudjuk eljuttatni üzenetünket az emberekhez, és milyen bekapcsolódást kínálunk nekik. Ügyeljünk a pontos, világos, közérthető fogalmazásra!

- Gyűléseinkre és bármilyen nyilvános összejövételre vigyünk szórólapokat, hírleveleket magunkról. Legyen egy asztal, ahol akár azonnal is be lehet lépni!
- Legyen legalább egy biztos emberünk, címmel, telefonnal, akit könnyű elérni.
- A fesztiválokat, ünnepeket, bálakat stb. ne csak pénzszerzésre, hanem tagtoborzásra is használjuk!
- Legyünk „láthatóak”, szerepeljünk: szervezzünk utcai gyűléseket, legyünk jelen információs standdal a vásárokon, készítsünk területünk problémáiról egy videofilmet!
- Derítsük ki, hogyan vélekednek kívülállók a csoportról: sokszor nagyon homogénnak hisznek bennünket, és ez taszít („csak fiatalok”, „csak vallásos emberek” stb.).

6. A TAGOK MEGTARTÁSA

Sokszor előfordul, hogy a nagy kezdőlétszám hamarosan lepad.

- Tartsuk a kapcsolatot a tagokkal!
- Ismerjük meg motivációjukat és elvárásaikat!
- Tartsunk rendszeres összejöveteleket, segítsük a tagokat hálózatok kialakításában, kapcsolatok kiépítésében!
- Hasznos lehet egy hírlevél – de ne felejtjük, hogy ez egyirányú kommunikáció!
- A legjobb módszer a személyes kapcsolattartás.
- Figyeljünk oda a munkamódszerre: bármilyen sok munkát végezzen is egy kis munkacsoport, ha nem konzultál a tagokkal, és nem ad információt, a tagok elveszítik

az érdeklődésüket. Tisztázzuk, hogyan lehet valaki egyszerű tagból aktív tag. Előfordulhat, hogy egyesek kisajátítják a munkát, nem engednek hozzá másokat.

- A lehető legtöbb feladatot osszuk meg a tagsággal!
- Ne engedjük, hogy a lelkesedés leohadjon: ha pl. tervünket külső okok miatt halasztani kell, addig is keressünk és javasoljunk más tevékenységet! (A hosszú távú, nagy terveink mellett mindig legyenek kisebb, rövid távon is sikerélményt kínáló céljaink.)

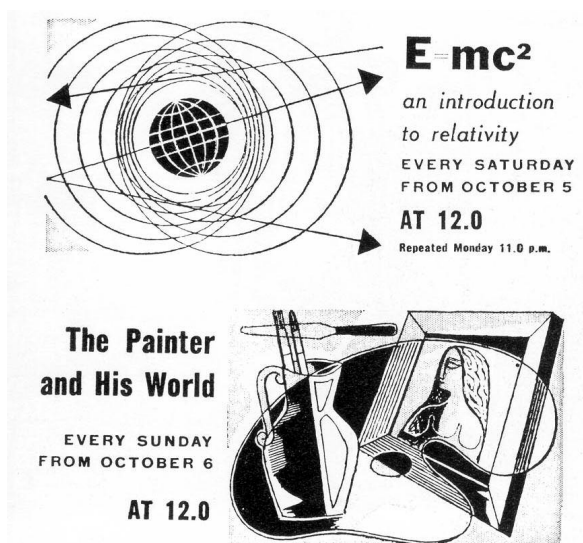
SAJTÓKÖZLEMÉNY

Ha mi adunk ki más médiumoknak/MTI-nek közleményt magunkról, tevékenységünkről, akcióinkról, bármilyen eseményről a rádiókkal kapcsolatban, figyeljünk a következőkre:

- akkor írunk a lapoknak/más médiumoknak, ha ami történt, „hírértékű” – nekik. Vagy eleve alakítsuk úgy az eseményeket, hogy az legyen!
- küldjünk információkat magunkról (műsorterv, elérhetőség, e-mail)!
- a közlemény max 1 (-2) A/4-es oldalnyi legyen!

RÁDIÓMŰSOR-ÚJSÁG

A rádióműsorok akkor találják meg hallgatóikat, ha azok tudnak róla. Ezért érdemes állandó műsorrendet bevezetni, amikor pl. minden kedden este 9-kor van a bélyegyűjtő műsor. A műsorrácsot az interneten és a helyi lapban, nyomtatott vagy e-mailes hírlevélben, vagy akár falragaszokon is érdemes közzétenni. Ha részletesebb műsort is adni szeretnénk (pl. ebben az adásban a monacói bélyegekről lesz szó), azt annyira előre kell tervezni, hogy a kiadvány nyomdai átfutásába belefértjen, azaz kb. 2 héttel a műsor

E=mc²
*an introduction
to relativity*
EVERY SATURDAY
FROM OCTOBER 5
AT 12.0
Repeated Monday 11.0 p.m.

**The Painter
and His World**
EVERY SUNDAY
FROM OCTOBER 6
AT 12.0

Két műsor „hirdetése” a BBC Radio Times c. rádióújságában a 70-es évekből

előtt (ez nem olyan nehéz, csak kicsit előre kell gondolkodni). A budapesti helyi rádiók 2003 decemberében adták ki először a Budapesti Rádióújságot, mely a helyi rádiók műsorrendjét közölte napi összesített és tematikus bontásban. Ezt folytatni is tervezzük. Magyarországon a nagy napilapok körében egyre kevésbé közlik a rádiók műsorát. (Angliában viszont minél színvonalasabb egy napilap, annál részletesebb rádióműsort és kritikákat közöl...) A magyarországi gyakorlat azt mutatja, hogy az az országos lap, melynek feladata a kulturális életéről beszámolni, és amely a legkisebb pesti klub vagy színpad műsorát is közli, a rádiókat úgy összességükben nemlétezőnek tekinti. A rádió zárt doboz a kulturális élet figyelői, szervező erői számára. Jobb esetben közlik a Magyar Rádió műsorait (a vidéki lapok közlik a helyiekét is), de a közösségi rádiók műsoráig egyik sem jut el. Persze értelmetlen bizonyos rádiók műsorát közölni (ennyi lenne: zene reggeltől estig), de ahol van műsor – a kisközösségi rádiók ilyenek –, azt valahogy a rádióknak kell elérnie, hogy ember- vagy kulturális programszámba vegyék, és tudomást vegyenek létezéséről.

INTERNET, WEBLAP, MP3

Az internetes honlapon a rádió műsorai is fenn lehetnek. Érdeemes legalább egy egyoldalas idegen nyelvű leírást is készíteni rádiókról. Akármít is csinálunk a neten, fontos észben tartani, hogy nem a netről lesz a legtöbb hallgatónk: ne öljünk túl sok energiát a weblap készítésébe, inkább a hallható rádió műsoraira koncentráljunk, és lehetőleg hangzó tartalmat tegyünk az internetre is!

A honlapnak megjelenésében és tartalmában tükröznie kell(ene) a rádió arculatát, céljait, stílusát: ami a rádió hangban, az legyen a honlap (ill. a rádió emblémája is) képen, szövegben, interaktivitásban.

Ha műsort is kínálunk a weben, ne felejtjük el, hogy a hallgató, hacsak nem tölti le a műsort, és hallgatja egy hordozható kütyüben, a számítógépen mindig úgy fogja hallgatni, hogy közben mást csinál: szövegszerkeszt, böngészik, játszik. A számítógép, különösen az élő online rádió ezért csak háttérrádiózásra alkalmas. A komolyabb odafigyelést kívánó műsorunkat mindig tegyük letölthetővé, lehetőleg mp3 formátumban. (Talán a szomszéd falu teleházában is meghallgatják így az adást:-)

Az internet felhasználásának jó példája a BBC honlapja, ahol pl. a brit Szabó család, az Archers oldalán a következő szolgáltatásokkal találkozhatunk: (ötletbörzének kiváló)

- Hallgasd meg a legutóbbi részt!
- Olvasd el a legutóbbi rész forgatókönyvét!
- Hallgasd meg a korábbi részeket!
- E-mailezd el a legutóbbi rész forgatókönyvét!
- A történet képzeletbeli helyszínének interaktív térképe, benne hangklipekkel
- Háttérkép, képernyővédő, üdvözlőlap
- Ki kicsoda? (színészek, szereplők, az egyik szereplő naplója)
- A hallgatók oldala: fórum az egyes részek tartalmáról (parázs viták: ki mit miért csinált, és vajon mi lesz a következő részben)
- Hallgatók által írt paródiák
- Játék
- Csöngőhang.

Az észti rádió weblapján olyan rádiójátékot kínál, melyet három nyelven feliratozva hallgathat meg az online hallgató. (StrawBully-TarBubble, 1997)

Érdemes megnézni a következő oldalakat:

www.bbc.co.uk – a BBC oldala

www.visszaaradiohoz.hu – műsorok közösségi rádiós műsorcserehez, írárok és műsorok a rádiózásról

filemile.radio.hu – a Magyar Rádió Művészeti Főszerkesztőségének kreatív oldala

Hasznos, ha a hálózatra feltett műsorokat reklámozzuk a rádióban is, így akár régebbi műsorok is meghallgathatók. Ezek éppúgy reklámozhatók, kis hangrészletekkel, mint az új műsorok, csak nem azzal végződnek, hogy adás szerdán hatkor, hanem azzal, hogy az adás meghallgatható az adott webcímről. A letölthető műsorok még értékesebbek (vigyázzunk a jogdíjakkal), mert a hallgató alapvetően örül, ha gyűjtögethet, és adásokat birtokolhat. Legjobb műsorainkat érdemes 64 kbps monó vagy 128 kbps sztereó formátumban a széles sávon internetezőknél és 24–36 kbps monóban a modemes felhasználóknak kínálni. Mindenképp mp3-ban, hisz így a hallgatók nagy része egyszerűen beillesztheti mp3 tárába, playlistjébe, vagy feltöltheti hordozható mp3 lejátszójába (mobiltelefontól memóriachipig).

Néhány adat az mp3 elterjedtségéről: az Első Pesti Egyetemi Rádió ELTE-n, egyetemisták körében végzett felmérése (2004) szerint az egyetemisták 71%-a töltött már le zenét az internetről, 38% hallgatott már élőben online rádiót, 29% töltött már le rádió internetes archívumából műsort. Zenei hanghordozó tekintetében 74%-uk hallgat mp3 fájlokat, 61%-uk audio CD-t, 10%-uk magnókazettát.

Ha CD-n avagy mp3-ban az interneten komplett programot archiválunk/töltünk fel, fontos, hogy a műsor megőrizze állomásunk arculatát is. Érdemes tehát az elejére és a végére illeszteni a rádió szignálját, a műsor fel- és lekonferálását, esetleg a legvégén felmondani a műsor letöltési helyét, vagy odamásolni más műsoraink műsorajánlóit is (akárcsak a VHS-videók esetében szokásos). Így az archivált műsor sem szakad ki a rádió (és földrajzi helyünk) környezetéből.

A témáról lásd még az *Archiválás, adásrögzítés* c. fejezetet!

Design: a weblapon *ne* alkalmazzunk csicsás, nagyon új, izgó-mozgó, hipercool technológiákat, mert a felhasználók jó részének egyrészt nem fog működni, másrészt lassítja a letöltést, harmadrészt a rendszerek egy része lefagy vagy összeomlik tőlük. Ha lehet, kerüljük a flash és hozzá hasonló alkalmazások használatát, mely, bár nagyon szép lehet, ha működik, több bajt okoz, mint ha nem. Használjunk egyszerű html-t, vagy szerver alapú programokat.

MIÉRT NEM HALLGATNAK?

Ha megkérdezzük valakit, hogy hallgat-e minket, és nemmel válaszol, próbáljuk megtudni, hogy miért nem: melyik volt a leggyengébb láncszem a kommunikációban, ahol megszakadt. Ha az illető az adáskörzeten kívül él, nincs mit tenni (illetve itt is lehet kábelhálózattal, internettel próbálkozni), de ha nem, akkor más oka van: nem ismeri a rádiót, nem tudta, hogy milyen műsorai vannak; tudja, de nincs neki tetsző műsor; van, de nem akkor, amikor hallgatni tudná stb. Érdemes néha ilyen körkérdéssel zaklatni egymást, hogy ennek alapján alakíthassuk a rádió műsorát, marketingjét. Egy beérkező hallgatói levél/telefon stb. általában 200 hallgatóval ér fel (ebből 199 csak hallgat és hallgat).

ÖNREKLÁM MŰSORBAN

Mit tanulhatunk a kereskedelmi rádiókban alkalmazott reklámstatégiáktól? Azt, hogy mi hogy készítsünk saját szpotokat (1/2–1 perces műsorokat), önreklámokat, „kisközösségi hirdetések” (ami lehet ismeretterjesztő, programajánló, társadalmi célú, bármi).

Egy amerikai felmérés szerint a reklámot 3–5-ször hallja a hallgató, mire egyáltalán észreveszi (ismétlés szerepe). A következő 3–5 alkalommal arra való, hogy a hallgató fel is fogja, miről szól a hirdetés. Az ezt követő 3–5 alkalommal szánhatja el magát cselekvésre.

Ezért vagy nagyon sok hirdetésre van szükség – mert egy adott hallgató nem mindig hallgatja a rádiót, tehát a hirdetések össz-számának csak egy részét hallja –, vagy az adott szpot mindig ugyanabban az időpontban menjen le, amikor valószínűleg egy adott csoport hallgatja. Hatékony lehet egy akár egymondatos, jellegzetes effekttel kísért reklám is, ha elég sokszor szól – de ha túl sokszor, akkor már riasztóan hat.

Valószínűleg a hallgatóink kialakítanak valamiféle állandó rádióhallgatási szokást. Elég állandó otthoni hallgatói táborunk lesz, és kevesen lesznek, akik autóban hallgatják a műsort (bár amíg elugranak a közeli boltba, lehet, hogy a mi rádiónk szól). Érdeemes megtudni a közösség különböző csoportjainak rádiózási szokásait, hogy adott hallgatóságnak a megfelelő időpontban adjunk műsort.

A rádióhirdetésnek nem az a célja, hogy a termékről minden információt megadjon, hanem hogy kedvet csináljon hozzá: bármilyen pozitív képzetet alakítson ki bennünk a termék nevével kapcsolatban. Ez lehet akár egy gongütés és a termék neve – ennyi is elég lehet.

Egy hirdetés lehet frappáns jelszószerű, elmesélhet egy történetet (mini-hangjáték, „mini-saga”), lehet komoly vagy vicces stb. A mai magyar kereskedelmi rádiók reklámjai inkább negatív példák, mert a reklámozó cégek sokszor maradékként kezelik a rádiós reklámot, és nem nagyon erőltetik meg a fantáziájukat egy rádióreklámhoz. Tehát jobb, ha nem másoljuk az igénytelen rádióreklámokat, hanem helyi kreatívok segítségével „ötletbörzén” találunk ki frappáns szpotraivalókat.

A „Rádiós alap kutatás 2000” szerint „A lányokra jellemző, hogy észreveszik, tudatosítják egy reklám kellemes hangulatát és emocionális hatását, sőt, ezt szeretik meg a reklámban. A rengeteg termék között a reklám keltette hangulat és érzés mentén orientálódnak.” „A humor fontos eleme a reklámnak.”

„Az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy legyen zene a reklám alatt, viszont ne nyomja el azt, húzódjon meg a háttérben. Mindig örültek a megkérdezettek, ha ismerős számot fedeztek fel. Nagyon fontos a párbeszéd; nem tetszettek azok a reklámok, ahol egyvalaki darálta el a szöveget. Szeretik, ha több hang szólal meg, és beszélgetnek, viszont nem jó, ha nagyon bugyuta a beszélgetés. Kifejezetten nem kedvelik, és feleslegesnek tartják az olyan reklámokat, ahol rengeteg információ hangzik el; mert úgysem tudják megjegyezni, viszont idegesítő. (Telefonszámok, irányítószámok, címek, e-mail stb.)

Nem népszerűek a túlbonyolított és túl hosszú reklámok sem, a rövid, frappáns, lényegre törő reklámokat kedvelik. Nem mellékes szempont a reklám „pörgőssége”. A fiatalok szeretik, ha a reklám gyors, figyelemkeltő és harsány; az idősebbek a nyugodt, higgadt hangvételű reklámokat kedvelik. Elsősorban a felnőttek számára vonzó, ha akció vagy nyereményjáték is kötődik egy reklámhoz. Ezeket figyelemfelkeltőnek tartják. A fiatalokat ez kevésbé izgatja.”

HOGY JUTHAT EL MŰSORUNK A HALLGATÓKHOZ?

Legfőképpen: az élő rádióműsorban

De ezen túl még a lehető legtöbb felületen:

FM ismétlésben

FM más rádióban, más vételkörzetben

online mp3 letölthető (mindig vagy csak adott időszakban)

(gépben hallgatható vagy hordozható mp3 lejátszón vagy HiFin)

online streaming audio élőben

CD-n a rádiótól megrendelhető (vigyázat: a zenéknek jogdíja lehet)

CD-n a helyi könyvtárból kikölcsönözhető

helyi újságban írott verzió (fényképpel)

a téma szerinti szakmai lapban írott verzió

online a honlapon írott verzió (képekkel)

a téma szerinti online újságban írott verzió

HOGYAN HIRDESSÜK A MŰSOROKAT (VAGY A RÁDIÓT)?

Rádiókban műsorelőzetes

helyi/online újságokban műsorelőzetes (mit moziajánló)

helyi/online újságokban a műsorrács (rádióújság) közlése

plakát (utcán, intézményekben, önkormányzatnál, könyvtárban)

szórólap

a téma szerinti szakmai lapban

„szponzoráció”: minden helyi esemény plakátján ott legyen

az emblémánk vagy nevünk

online holapokon reklámcsikként (bannerben)

ha online is elérhető a műsor, ezt a lehetőséget is hirdessük

a rádióban és írott sajtóban

ha letölthető műsorok vannak, melyek nem avulnak el, ezek

bármikor hirdethetők rádióban/újságban is!

REKLÁM, HA NINCS REKLÁM

Egyes amerikai rádiók már ott tartanak, hogy azzal hirdetik magukat, hogy „míg a másik hasonló formátumú rádió emennyi perc reklámot ad egy héten, mi csak amennyit, ami alatt Ön zenét hallgathat”. Akár azért is választhatja valaki kedvenc állomásának a kisközösségi rádiót, mert itt – eltérően mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi rádióktól – nincs reklám (reklámkerülő hallgatók)! Európában a brit BBC vagy a finn YLE szintén teljesen reklámmentes minden adóján. Nálunk egyedül a közösségi rádiók közt vannak olyanok, melyek nem sugároznak reklámot, ilyen pl. a Tilos Rádió. Ezáltal a

műsorok teljes függetlenséget élveznek mindenféle kereskedelmi szemponttól, és a hallgató idejét sem veszik el a reklámok.

SZPOTOK (ELŐZETESEK, MŰSORAJÁNLÓK)

Itt nem a termék neve+telefonszám a sugjolandó téma, mint a reklámokban, hanem a műsor címe+időpontja – de a módszerek ugyanazok.

Nagyon fontos, hogy a rádióban legyenek figyelemfelhívó szpotok saját, későbbi vagy rendszeres műsorainkra. Egyes rádiók adásidejének jelentős részét csak szpotok töltik ki (pl. Info Rádió), természetesen ezt sem kell túlzásba vinni. A BBC rádiós szpotjai, mellyel sorozataikat ajánlják, hangzásukban a mozielőzetesekre hasonlítanak: az elhangzó riportok pergő soundbite-jai, elején és végén narrációval és megfelelő zenei aláfestéssel. A posztmodern reklám már önmaga paródiája, vagy más kulturális szöveggörnyezetből vett idézetek megfelelő keverése. Egy sörreklámban (televízióban) pl. egy ember sört iszik, és ennyi. Senki sem mondja: sört igyál (mint egy 40-es évekbeli magyar rádióreklám tette), az üzenet kommentár nélküli.

ÖNREKLÁMOK, MŰSORELŐZETESEK JOGI KÉRDÉSEI

Az önreklám itt nem azt jelenti, amit, hanem jogi kategóriaként kezelendő.

Nem önreklám az állomásazonosító (szignál, jingle, ID). A „hallgass minket” típusú szpot sem önreklám. Nem önreklám a saját műsort ajánló műsorelőzetes, hiszen az a műsorszolgáltatási tevékenységhez kötődik. A műsorelőzetesben szerepelhet az adott műsort támogató (szponzor) cég neve, adott szponzorüzenet, akár effektje is (mindezt reklámszignál nélkül).

Azonban önreklámnak minősül, ha a reklámozott tevékenység nem a műsorszolgáltatási tevékenységhez (audio program) kötődik (pl. weblapunk címe (csak ha a webcím is szerepel), gyere velünk biciklitúrázni, vedd meg kiadványunkat). **Ez előtt és után be kell mondani hogy „reklám” vagy reklámszignált tenni.**

Legalábbis ajánlott, ugyanis az önreklámra egymással ellentétes értelmezések léteznek.

„Önreklám: a reklám speciális fajtája, amely a műsorszolgáltatók esetében magát a csatornát/adót népszerűsíti, azaz a műsorszolgáltató arcukat, illetve a róla alkotott képet formálja, illetve önreklámnak számít a műsorszolgáltató ehhez kapcsolódó másodlagos tevékenysége, így pl. a műsorszolgáltató által előállított terméknek, valamint az általa nyújtott szolgáltatásnak népszerűsítése. Az önreklám beleszámít a műsoridőbe, így megfelelően alkalmazandók a reklám közzétételére vonatkozó szabályok.

(Megjegyzés: Az önreklám és a műsorszolgáltatóhoz kapcsolódó szlogenek viszonya: a műsorszolgáltatásban közzétett, a műsorszolgáltatóhoz kapcsolódó azon szlogenek, amelyeket a műsorszolgáltató műsorszignálként vagy csatornaszignálként bejelentett, nem minősülnek önreklámnak. Minden más esetben, amikor a közlés/szlogen nem tartalmazza a műsorszolgáltató azonosítóját, sajátos jegyeit kifejező közlést, vagy oly módon jelenik meg, amely a fenti funkcion túlmutatva, elsősorban a műsorszolgáltató arculatának vagy a róla alkotott képnek a népszerűsítését szolgálja, megvalósul az önreklámozás.)” (1472/2002. (X. 3.) sz. ORTT-határozat)

„A műsorszolgáltató műsorszolgáltatásához kapcsolódó kulturális jellegű kiadványok, szolgáltatások és programok ajánlása, a műsorszolgáltató ilyen típusú

„önreklámja” olyan műsorszám, amely nem minősül reklámnak, nem terheli a reklámidő keretét.” (243/2002. (I.31.) ORTT határozat)

„Műsorelőzetes: olyan műsorszám, amely a műsorszolgáltató által a későbbiekben közzétenni kívánt műsorszámról, műsorszámokról, vagy azok tematizált válogatásáról közöl információkat (így többek között tallóz azok témái közül, részleteket sugároz vagy közöl, tartalmi összefoglalót ad, ismerteti a sugárzás időpontját.) A műsorelőzetes csak és kizárólag jövőbeni sugárzáshoz kötődhet, utólagos összefoglalókra, visszatekintésekre nem vonatkozhat. A műsorelőzetesben a későbbiekben sugározni kívánt műsorszám valamely specifikumának meg kell jelenni a bemutatáson és az ismertetésen keresztül” (1472/2002. (X. 3.) számú ORTT határozat)

9. | a rádió bevételi forrásai

FORRÁSTEREMTÉS A SZABAD RÁDIÓK GYAKORLATÁBAN

(A „Szabadon – a szabad, közösségi rádiózásról” c. kötetből.)

Szabad rádiók esetében a következő potenciális bevételi forrásokat különböztethetjük meg:

- állami vagy önkormányzati támogatás,
- szponzoráció,
- reklámbevétel,
- alapítványi vagy egyéb nonprofit jellegű támogatások,
- hallgatói támogatások.

(Most tekintsünk el attól, hogy egy szabad rádió fenntartása alapvetően lehetetlen lenne a közreműködők önkéntes munkája és energiabefektetése nélkül, és csak a valódi pénzügyi bevételi forrásokat vegyük sorra.)

A felsorolt támogatási formák közül az első három szükségmegoldás, de sok rádió számára nélkülözhetetlen forrás. A lehetséges források közül filozófiailag azonban egyértelműen a hallgatói támogatások illeszkednek legjobban a szabad vagy közösségi rádiózás jellegzetességeihez. Ha egy rádió hosszú távra tervez és kiszámítható gazdálkodást szeretne, akkor a hallgatók támogatására kell alapoznia – ez az a forrás, amelynek adakozókedvét a rádió leginkább tudja befolyásolni, szemben az egyéb forrásokkal.

1. Az állami vagy önkormányzati támogatás (a szabad rádiók esetében az utóbbi a gyakoribb) kiegészítő pénzügyi forrásként képzelhető el. Ha egy rádió kizárólag vagy nagyrészt ilyenekre támaszkodik, akkor az könnyen veszélyeztetheti a rádió szellemi függetlenségét, és csökkentheti a hallgatók azonosulási hajlandóságát.

Némileg kivételt képez ez alól egy, a magyar jogszabályok által biztosított lehetőség, amely az Országos Rádió és Televízió Testület felügyelete alá tartozó Műsorszolgáltatói Alap bevételeinek százalékában, majdnem automatizmusként határozza meg a nem nyereségérdekelt rádióknak kiosztandó állami támogatások mértékét. Az első, ebből a forrásból eredő támogatások 1998 végén folytak be néhány ilyen rádióhoz. Az egyéb állami típusú támogatások Magyarországon csekélyek, néhány állami költségvetési alap (elsősorban a Nemzeti

Kulturális Alap) tart fenn olyan programokat, amelyek alá besorolható néhány, az ilyen típusú rádiók által végzett tevékenység, de ezekre nem alapozható egy rádióállomás fenntartása.

Az önkormányzatok által nyújtott vagy nyújtható támogatások értelemszerűen nagyon változók. Tanácsos olyan típusú támogatásokat kérni az önkormányzattól, amelyek elmaradása nem ingatja meg alapjaiban a rádió működését: ez lehet kedvezményes helyiségbérlet vagy bizonyos egyszeri, nem műsorjellegű programok támogatása.

2. A szponzorációnak két fajtája lehetséges: az egyik az, amelyért valamilyen ellenszolgáltatást kér a szponzor – ezért ez besorolható a reklám kategóriájába. Az önzetlen, cégszerű szponzoráció, amelyért az adakozó nem kér ellenszolgáltatást, a hallgatói támogatások alá is besorolható lenne, mégis érdemes ezzel a forrástípussal külön foglalkozni.

A szabad rádiózás gondolatát és elméleti alapjait könnyen sértheti a reklámozás, sokak szerint ezért fontos, hogy a műsorokban ne legyen reklám. A szabad rádiók szerepe és különlegessége éppen abban van, hogy ellássanak olyan feladatokat, amelyekre a gazdasági vállalkozás formájában működő média képtelen. Ezek közé tartozik a közösségteremtés, hátrányos helyzetű, gazdaságilag erőtlén, gyenge érdekérvényesítő képességű csoportok ügyének felvállalása, a társadalom sokszínűségének bemutatása, az értéktéremtés és -közvetítés, a helyi közösségben vagy a társadalomban fontos, de a média figyelmét ki nem hívó ügyekről való beszéd. Attól, hogy az adásban reklámok is megjelennek, ez a hivatás persze még betölthető lenne, de a hatást mindenképpen csökkenti, és sokkal nehezebbé válik a kereskedelmi médiától való elkülönülés, hiszen a hallgatók a kereskedelmi jelleget elsősorban a reklámokkal azonosítják. (Mindazonáltal vannak és lesznek rádiók, amelyek életben maradásukhoz nem mondhatnak le erről a bevételi forrásról, ezért is szólunk majd erről külön.)

A kereskedelmi típusú bevételek egy enyhébb, a szabad rádiózás filozófiáját kevésbé sértő formája lehet a szponzoráció. Kerülendő, hogy egyes műsorok legyenek szponzoráltak, sőt, már a reklámmal kapcsolatban említett okokból kerülendő, hogy a szponzoráció a műsorfolyamban bármikor megjelenjen. Ezért ajánlott inkább a rádió által szervezett, nem műsorjellegű események (fesztiválok, koncertek, színházi előadások, kiállítások, konferenciák, táborok stb.) szponzoráltatása. De még ezekben az esetekben is különös kreativitásra van szükség, hogy a szponzoráció ne a hagyományos formákban jelenjék meg az eseményen: el kell fogadtatni a szponzorral (persze meglehet, ez nem sikerül), hogy a közönség, amelyet megszólít ilyen környezetben, más megjelenést vár, és a hagyományos reklámozási formák ebben a környezetben csak visszatetszést kelthetnek.

3. A reklámozásról fentebb már elmondtuk, hogy miért kerülendő mint bevételi forrás. Ha egy rádió nem engedheti meg magának, hogy lemondjon erről a bevételi forrásról, akkor egy dolgot tanácsolhatunk: meg kell értetni a reklámozni kívánó céggel, hogy hagyományos reklámjaival itt nem megy semmire. Nem vállalható, hogy ugyanazok a reklámok jelenjenek meg egy szabad rádióban, mint egy kereskedelmiben, és az ilyen reklámok hatékonysága is sokkal kisebb ilyen környezetben – ezért érdeke a reklámozónak is, hogy ezt megértse. Általában persze nem multinacionális cégek kívánnak reklámozni a szabad rádiókban, de bárki is a reklámozó, világossá kell tennünk előtte, hogy itt egészen más terepen jár, mint amihez hozzászokott. Ha a szabad rádiókról azt mondtuk, hogy

éppen azáltal töltik be hivatásukat, hogy nem elidegenítő formákban kommunikálnak a hallgatókkal, akkor az is igaz, hogy a gyökeresen különböző szövegkörnyezet a reklámozóktól is új stratégiákat kíván. Hasznos, ha a reklámozónak felajánljuk, hogy konzultálunk vele ezen eltérő reklámstratégiának a kialakításában. Mindenképpen vegyük figyelembe a médiatörvényeknek a nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatásra vonatkozó reklámozási korlátozásait (Magyarországon ez a kvóta a műsoridő 5%-a, azaz óránként max. 3 perc.)

4. Az **alapítványi** vagy egyéb nonprofit szervezetektől származó pályázati támogatások kevésbé konfliktusosak, nem ellenkeznek a szabad rádiózás alapeszméivel, bár ez függhet a támogatni kívánt résztvevőkészségtől is. Az ilyen támogatások ugyanis a legritkább esetben vonatkoznak egyszerűen egy rádió működésére – sokkal inkább valamilyen típusú műsor készítésére, valamilyen, az adott szervezet által fontosnak tartott érték közvetítésére, egyszóval valamilyen konkrét tevékenységre. Az ilyen támogatásokkal kapcsolatban a legfontosabb az egyre bonyolultabb pályázati rendszerekben való eligazodás, az adminisztratív követelményeknek való megfelelni tudás elsajátítása.

5. A **hallgatói** támogatások a forrásteremtésnek az a formája, amely a leginkább illeszkedik a szabad, közösségi típusú rádiózás filozófiájához. Ahhoz, hogy egy rádió számottevő bevételeket tudjon elérni ebből a forrásból, vagy erre tudja alapozni működését, három dolog szükséges:

- olyan közösségi jelleg, amelyben a hallgatók azonosulnak a rádióval, és felismerik: saját maguknak is fontos, hogy hozzájáruljanak fennmaradásához;
- átlátható gazdálkodás, a hallgatók rendszeres tájékoztatása a rádió pénzügyeiről. Ez teremti meg a hallgatók bizalmát abban, hogy biztosan jó célra fordítják a pénzüket;
- marketing. Bár furcsának tűnhet ez a kifejezés egy, a szabad rádiókról szóló szövegben, de önmagában nincs ebben semmi rossz. Be kell látnunk: ha el akarjuk érni, hogy a hallgatók áldozzanak a rádióra, akkor egyrészt meg kell értetnünk velük, hogy ez miért fontos, másrészt meg kell ajándékoznunk őket az adakozásért járó örömmel, harmadrészt, az adakozókedvet biztosan növeli – és szórakoztatóbb is – ha valamilyen formát teremtünk a dolognak. Nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy a hallgatóknak értesülniük kell arról: a rádió azt szeretné, ha támogatnák, hisz a legelkötelezettebb hallgatónak sem fog magától eszébe jutni, hogy adakozzék.

Ma már a hallgatói támogatások területén is több típust kell megkülönböztetnünk. Az egyik az 1998 óta minden civil szervezet előtt nyitva álló lehetőség, hogy a személyi jövedelemadó-bevétel 1%-ából részesedjék. E lehetőség szerint minden magyar adózó állampolgár maga rendelkezhet adója egy százalékának valamely civil szervezethez történő átutalásáról (vigyázat, csak olyan szervezetek részesülhetnek ilyen adományban, amelyeknek nincsen köztartozása!). Ma már ezen a területen is egyre nagyobb verseny van a civil szervezetek között, de a rádiók kifejezetten előnyös helyzetben vannak ebben a versenyben. Míg a civil szervezetek többsége elsősorban csak azoknak a támogatására számíthat, akik valamilyen formában maguk is tevékenyen részt vesznek a szervezet életében, a rádiók vagy a rádiót is üzemeltető szervezetek nagy számban képesek elérni velük semmifajta személyes kapcsolatban nem lévő potenciális adományozókat is, elsősorban mert mindennapos hozzáférési lehetőségük van célcsoportjukhoz. Mivel

azonban az egy százalékért folyó verseny igen nagy (hisz a legtöbb óvoda és iskola, illetve kulturális intézmény is tart fent alapítványt ilyen célból), egy rádió elsősorban akkor számíthat bevételre ebből a forrásból (és általában a hallgatóktól), ha nagyfokú hallgatói azonosulást képes elérni. Ez akkor lehetséges, ha a rádió betölti közösségteremtő hivatását. Természetesen a személyi jövedelemadó egy százalékából történő részesedés sem képes önmagában eltartani egy rádiót, de egy jól működő szervezet néhány százezer forintra biztosan számíthat ebből a forrásból.

A hallgatói támogatásoknak egy – komoly munkát igénylő – formája a rádió általi rendezvényszervezés. Ez csak már bejáratott, gazdaságilag megalapozott rádióknak ajánlott, mivel befektetést igényel, s emiatt kockázatosabb a többi lehetséges bevételi forrásnál. Ez a lehetőség abban áll, hogy a rádió szervezhet különböző – elsősorban kulturális – eseményeket, melyek bevételét a rádió működésére fordítják. Az ilyen rendezvények meghirdetésekor egyértelműen tudatosítani kell a hallgatókban, hogy a rendezvényen való részvétel a rádió támogatásának egyik formája.

A bevétel természetesen csak akkor gazdagítja a rádiót, ha a rendezvény nyereséges volt. Egy rendezvény – koncert, színházi előadás, filmklub, party, fesztivál stb. – nyereséges megrendezése nagyon nehéz feladat, és gyakran nyereségorientált, nagy apparátussal rendelkező szervezeteknek sem sikerül. Ezért javasolt olyan rendezvények szervezése, amelyek előzetes tőkeigénye nem túl nagy, így a kockázat is kisebb. Az esetleges kockázat tovább csökkenthető: ez az a terület, amelyen olyan támogatások is bátrabban vehetőek igénybe, amelyek a műsorkészítési tevékenység esetében aggályosabbak: szponzoráció, bizonyos esetekben reklám és egyes alapítványi támogatások is könnyebben elérhetők ilyen egyszeri, konkrét események támogatására. Ilyen esetekben az önkormányzati vagy állami jellegű támogatás is elfogadhatóbb és elérhetőbb is, elsősorban természetbeni támogatás vagy különböző kedvezmények formájában. Fontos, hogy az ilyen események szervezésekor mindig legyünk figyelemmel a nonprofit szervezetek vállalkozói tevékenységére vonatkozó különleges jogszabályokra!

A hallgatói támogatások legletisztultabb formája a hallgatóktól célzottan a rádió támogatására, egyéb ellenszolgáltatás és közvetítő nélkül érkező támogatás, azaz amikor a hallgatók pénzt – vagy egyéb támogatást – adnak a rádióknak.

Utópiának tűnhet – és néhány évvel ezelőtt még az volt –, hogy emberek külön kényszer és bármilyen jellegű előnyszerzés reménye nélkül pénzt áldozzanak valamire. Az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb eredménye, hogy ez mégis lehetséges, és ezt többek közt a magyar szabad rádiózás bizonyította be.

Annak, hogy egy rádió gazdálkodásában az ilyen típusú hallgatói támogatások meghatározó szerepet tudjanak játszani, van néhány elengedhetetlen feltétele:

– Viszonylagosan nagy hallgatói létszám. Természetesen nem kereskedelmi méretekben kell gondolkodni, de jó tudni, hogy rendszerint a hallgatóknak csak egy töredéke áll az elkötelezettségnek, tudatosságnak és/vagy a jólétnek azon a fokán, hogy áldozzon ilyesmire. Ha ezer ember évente és fejenként ezer forintot adományoz a rádióknak, az egymillió forint, ami már komoly bevételnek számít az általában évi néhány millió forinttal gazdálkodó szabad rádiók esetében. Ahhoz azonban, hogy ezer ember adakozzon, sokszor ezer hallgatóra van szükség. Nem mindenki „hallgató”, aki hallgatja az adást: ahhoz, hogy valaki önmagát mint egy adott rádió hallgatóját definiálja, a kereskedelmi médiában ismeretlen mértékű azonosulásra van szükség.

– A hallgatókkal fenntartott különleges viszony. A tudatos hallgató is csak abban az

esetben áldoz a rádióra, ha tudja, hogy a pénzét felelősen fogják felhasználni, és ha érzi, hogy fontos a segítsége. Mivel a segítsége tényleg fontos, ezt nem nehéz éreztetnünk. A rádióknak azonban mindig fair viszonyt kell fenntartania a hallgatókkal, úgy a műsorban, mint azon kívül. Ennek része a pénzügyek teljes átláthatósága is.

– A hallgatói támogatások akkor működnek, ha akciószerűen, időben koncentráltan nyújtunk lehetőséget adakozásra. Tanácsos kijelölni egy időszakot, amikor a rádió a hallgatói támogatásokat várja. Az ilyen akciók hatékonyságát növeli, ha valamilyen eseménysorozatot szab neki keretet. Összeköthető hallgatói közvélemény-kutatási akciókkal, műsorkészítő-hallgató találkozókkal. Növeli a hallgatói bizalmat, ha a rádió valamilyen apró, az azonosulást elősegítő, a kivételezettség érzetét keltő egyszeri ajándékot ad adományozóinak (ez lehet feliratos ruhadarab, bögre, matrica, törülköző, sapka – a lényeg, hogy az össze- és a rádióhoz tartozás érzését növelje a hallgatókban, meg persze hogy kifejezze a rádió háláját).

– Egy ilyen akció természetesen komoly szervezőmunkát igényel. Akár az akció köré tervezett rendezvények megszervezése, akár az esetleges ajándéktárgyak elkészítése, befizetési csekkek vagy elismervények beszerzése stb. A legfontosabb feladat mindezek mellett az, hogy megértessük a hallgatókkal az adott időszak különlegességét, rendkívüliségét. Egy rádióknak erre természetesen a legjobb eszköze maga a műsorfolyam – értelemszerűen így éri el a legnagyobb biztonsággal saját hallgatóságát. Szokásos eljárás ilyen esetekben, hogy az adott időszakban (néhány napban vagy héten) a rádió adása hangsúlyosan magáról a rádióról és a támogató akcióról szól.

A fent ismertetett lehetséges pénzügyi források közül általában egy sem alkalmas arra, hogy önmagában megoldja egy nonprofit alapon működő rádió gazdálkodását. Ezért a lehetséges források kombinációja az, amely megalapozhatja egy rádió költségvetését. Ebben a csomagban azonban minél nagyobb súllyal, minél nagyobb arányban kell jelen lennie a hallgatói támogatásoknak, és csak a feltétlenül szükséges mértékben tanácsos igénybe venni kormányzati vagy kereskedelmi jellegű forrásokat.

HOGYAN PÁLYÁZZUNK? 10 TANÁCS PÁLYÁZATOK KÉSZÍTÉSÉHEZ

A mai pénzhiányos időkben különösen gyakorivá váló kérdés: hogyan lehetne külső forrásokat találni településeknek, egyes intézményeknek, társadalmi szervezeteknek, egyesületeknek a működtetéséhez, újabb szakmai programok finanszírozásához?

Látható az a tendencia is, hogy az állami költségvetésből a folyamatos támogatás lehetősége és szándéka is egyre korlátozottabb – elsősorban csak az alapvető létfeltételek biztosítására hagyatkozik. Ugyanakkor az egyes szakminisztériumok, az alapítványok, de más pénzelosztó (vagy újra elosztó) szervezetek is pénzeszközeiket ésszerűbbnek tartják célirányos, konkrét feladatokat, programokat felvállaló pályázatok keretében szétosztani, amelyek meghatározott és talán ellenőrizhető felhasználást szolgálnak.

Ez egészen új helyzetet teremt, hiszen az automatikus leosztás helyett ezekért a támogatásokért a pályázónak meg kell mutatnia magát, programot kell összeállítania, gyakran versenytársakkal kell megmérkőznie. Ehhez a feladathoz kívánunk segítséget nyújtani az alábbiakban:

1. Ahhoz, hogy pályázatíráshoz kezdjünk, először is ismerni kell, hogy milyen

lehetséges források, pályázati kiírások, támogatási felhívások, alapítványok, ösztöndíjak stb. vannak, amelyek céljaink eléréséhez számításba jöhetnek. Ezt a csatornát a mai világban érdemes körültekintően kiépíteni, amihez szolgálatunkra lehet a Pályázatfigyelő, de egyéb folyóiratok, közönségszolgálati irodák, telefonszolgálatok, könyvtárak és más intézmények működése is.

2. Nélkülözhetetlen a sikeres pályázathoz, hogy a helyzet (a település, a társaság/ egyesület, egyszerőval a pályázó helyzetének, a lehetséges belső erőforrásoknak) elemzését, a feladat bemutatását, a vállalt programot – amely az előbbi elemzésre épül –, világosan és szakszerűen írjuk le. Ez a fázisa a feladatunknak különösen alapos felkészültséget igényel. Különböző nagyságrendű és tematikájú pályázatok léteznek:

– Az átláthatóbb, egyszerűbb, kisebb támogatási összegeket igénylő pályamű elkészítésére valószínűleg vállalkozhatunk helyben magunk, ha lehetséges, persze itt is érdemes – a témától függően – szakemberrel konzultálni.

– Előfordulhat, hogy átfogóbb, speciális probléma megoldására, kezelésére a település vagy a közösség életét hosszabb távon meghatározó, nagyobb támogatási kérelmet akarunk benyújtani. Ilyen esetben lehetséges, hogy – felkészült szakértőknek is – több hetes (hónapos) előkészítő, elemző, programkészítő munkára, komolyabb energiák mozgósítására van szükség.

Ne sajnáljuk ilyen esetben – akár a megszerzett támogatás összegének néhány százalékában – a szakértőkre fordított költséget, ez minden bizonnyal belátható időn belül megtérül. Egy mélyreható, szakszerű, helyzetfeltáró elemzés a későbbiekben más helyzetekben, egyéb döntésekben is segítségünkre lehet.

3. Ne feledjük, ha átfogó és alapos programmal (programokkal) rendelkezünk – tehát hosszabb távon tudjuk, hogy mit és hogyan akarunk –, a későbbiekben akár annak egy-egy rész-céljára különböző pályázati helyekre esetleg egyidejűleg is beadhatjuk programunkat, vagy annak egy-egy részét könnyen adaptálhatjuk egy új forráshely lehetőségének megjelenésével.

4. Gyakori, hogy pályázatunkat a bírálók elutasítják. Vagy mert mi nem eléggé beláthatóan, meggyőzően fogalmaztuk meg programunkat, vagy mert a mi programunk – az adott kiírásba – profíljá, nagyságrendje miatt vagy egyéb okból nem fért bele, de az is lehet, hogy a bírálók nem voltak elég bölcsek, érzékenyek. Az alkalmi elutasítás velejárója a pályázat készítésének, nem szabad, hogy elkecseregetté, sértődötté váljunk. 8–10 pályázatból jó ha 2–3 van, ami támogatást kap.

Itt is az átfogó, előrelátó tervezés segíthet, az új és új próbálkozásainknál már nem kell mindig előlről kezdeni a munkát, gyakran elég, ha a már meglévő programunkat, tervezetünket aktualizáljuk.

5. Ismernünk kell azokat a gyakorlati példákat, amelyek a mi programunkhoz hasonlóak vagy ahhoz közelálló témájúak, amelyek tapasztalatai segítségünkre lehetnek, s amely példákra saját tervezetünkben akár hivatkozhatunk is.

Jó, ha ismerünk olyan szakértőket, akik szakvéleményükkel támogató nyilatkozatokat adhatnak pályázatunk elbírálóinak. Főként olyan személyekkel jó kapcsolatban lennünk, akik szakértőként tekintéllyel bírnak, s akik a pályázó eddigi működéséről, háttéréről pozitívan tájékozottak.

6. Általában fontosnak tartjuk, hogy a pályázóról kialakult kép, vélemény, annak karaktere (imágója), a közvéleményben tudatosan legyen kiépítve; az erre való törekvés a pozitív megítélés, a sikeres pályázat egyik fontos eleme.

Itt szólnunk a public relations (pr), a kapcsolatépítés, a közönségkapcsolatok

kérdéséről, ami – igen leegyszerűsítve – azt jelenti, hogy éltető társadalmi közeget alakítunk ki magunk körül, amely a sikeres együttműködés záloga. Ezt a pályázatok készítőinek is fontos tudniuk.

7. Néhány formai elem jó tanácsként:

– Válasszunk kifejező címet pályamunkánkhoz!
 – Az elején röviden (lehetőleg 2–3 mondatban) foglaljuk össze jól érthetően a pályázat tartalmát!

– Hosszabb anyagoknál feltétlen készítsünk tartalomjegyzéket, így áttekinthetőbb lesz a dolgozatunk.

– Ha szükséges, készítsünk mellékleteket (sajtókiadványok, táblázatok, diagramok, blokk-sémák), amelyekkel illusztrálhatjuk, s meggyőzőbbé tehetjük írásunkat.

8. Törekedjünk arra, hogy a pályázat hangneme legyen mértéktartó, szerény, ugyanakkor magabiztos! A szöveg lehetőleg sablonoktól mentes, eredeti megfogalmazású legyen!

Helyzetünkről, eredményeinkről, céljainkról reálisan fogalmazzunk, ellenkező esetben könnyen lelepleződhetünk, s így hitelét veszítheti dolgozatunk.

9. A pályázat legyen cselekvésre orientált (hacsak nem valamilyen elméleti téma kutatására, teoretikus feldolgozására kérünk támogatást), váljon érzékelhetővé előre haladásunk iránya! Legyen világos, hogy milyen pontról milyen pontra juthatunk el támogatóink segítségével, foglaljuk jól össze, hogy milyen hozadéka, következménye, új eredménye várható a támogatást igénylő programnak. Írjunk arról is, hogy programunk hogyan működhet tovább a támogatás felhasználása után, esetleg keletkezik-e valamilyen új struktúra.

Hangsúlyozzuk ki, hogy kiknek az együttműködését, összefogását tudjuk megnyerni!

10. Ha elnyertük a pályázati támogatást, még nem ért véget a pályázók feladata, sőt, az igazán csak most kezdődik:

– Általában ilyenkor történik az eddigi terv pontosítása, esetleg részletesebb kidolgozása.

– Nemcsak a támogatás elnyerésének, de felhasználásának – a pénz elköltésének – a tudományára is szükségünk van, főként, ha ésszerűen, takarékosan akarunk cselekedni.

– Egyre gyakoribb, hogy a támogatók a programot menet közben is követni, segíteni, ellenőrizni kívánják – erre is legyünk felkészültek!

– A program végén vagy a támogatási időszak leteltével készítsünk összefoglalót, rögzítsük írásban (vagy egyéb módon is) a jelentősebb lépéseket, szakaszokat, új döntési helyzeteket – értékeljük a folyamatot!

Ez a munka hozzásegíthet bennünket ahhoz is, hogy adott esetben publikálni tudjuk működésünket, szakmai elemzést készíthessünk arról.

(A „Szabadon – a szabad, közösségi rádiózásról” c. kötetből.)

ORTT-PÁLYÁZATOK

Néhány pályázattípus azok közül, melyek (vagy melyekhez hasonlók) az ORTT-nél most futnak (vagy futottak, vagy fognak futni), és amelyek a kisközösségi rádióknak is hasznosak lehetnek.

A pályázati felhívások, a pályázati kérelmek valamint a nyomtatványok átvehetőek az ORTT Alapnál (cím: Fontana Irodaház, 1052 Budapest, Váci utca 16/b., IV. emelet), vagy letölthetőek az ORTT Alap honlapjáról (<http://alap.ortt.hu/>).

– **Pályázat rádiós hírműsor, sportműsor illetve közérdekű szolgáltató magazinműsor készítésének támogatására:** négy negyedéven keresztül (a továbbiakban: támogatott időszak) minden hét azonos napjain, azonos időpontban, rendszeresen jelentkező közszolgálati rádiós műsorszám (a továbbiakban: állandó műsor) készítésének vissza nem térítendő támogatása az alábbi műsortípusokban:

- helyi eseményekről szóló hírműsor,
- helyi eseményekről szóló sportműsor,
- helyi eseménnyel foglalkozó, helyi információkat közlő közérdekű szolgáltató magazinműsor.

Az egy állandó műsorra kérhető maximális támogatás

- hírműsor esetén havonta 250.000 Ft,
- sportműsor esetén havonta 250.000 Ft,
- magazinműsor esetén havonta 350.000 Ft.

Az ORTT egy állandó műsört tervezett összköltségének legfeljebb 75%-ával támogat.

– **Pályázat magyarországi földfelszíni terjesztésű helyi és körzeti rádiós műsor-szolgáltatók műsorszórásának korszerűsítésére.**

Ez a pályázat lapzártakor átalakulás alatt van. Az újonnan induló rádiók pályázhatnak adóberendezés, antenna, RDS kódér vásárlására.

– **Pályázat nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatók és közműsor-szolgáltatók támogatására** (Az úgynevezett rezszi-pályázat)

A nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatói és közműsor-szolgáltatói jogosultsággal rendelkező magyarországi műsorszolgáltatók folyamatos tevékenységének havi támogatása fenntartási és üzemeltetési költségeihez való **hozzájárással**.

A legújabb (2004. nov.) kiírás szerint csak akkor érvényes a pályázat, ha:

- a napi 24 órás jogosultsággal rendelkező műsorszolgáltatók esetén minimum heti 72 óra;
- a napi 12 órás jogosultsággal rendelkező műsorszolgáltatók esetén minimum heti 36 óra;
- a heti 8 órás jogosultsággal rendelkező műsorszolgáltatók esetén minimum heti 6 óra önállóan szerkesztett *ismétlés nélküli* műsort készít hétfőtől szombatig.

„Az ORTT jelen pályázati eljárásban havonta folyósítandó előfinanszírozás formájában nyújt vissza nem térítendő támogatást.

Az egy pályázó által elnyerhető maximális támogatás összeg

- nem lehet magasabb az éves fenntartási és üzemeltetési költségek
 - közműsor-szolgáltatók esetében 50 %,
 - nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatók 67 %-ánál.

- a kért támogatási időszak figyelembe vételével nem lehet több mint havi 500.000 Ft.

A jelen pályázati eljárásban a fenntartás és üzemeltetés költségének az alábbiak minősülnek:

- a stúdió ingatlanhasználati költségei (bérleti díj, közös költség, biztosítás, őrzés-védelem),
- a stúdió közüzemi költségei (villany, gáz, víz, szennyvíz, fűtés, karbantartás, szemétszállítás, takarítás),
- kommunikációs költségek (telefon, postaköltség, Internet-vonal bérlete, hírszolgáltatás igénybevétele),
- irodai működés (irodaszer-beszerzés),

- cégszerű működés (nyomtatvány-beszerzés, könyvelési díjak),
 - műsorszolgáltatói működés (karbantartás, nyersanyagellátás, frekvenciahasználati díj, jogdíjak),
 - gépjárművel összefüggő költségek (üzemanyagköltség, súlyadó, felelősségbiztosítás, karbantartás),
 - a pályázóval munkaviszonyban álló munkatársak **munkabére** és járulékai, valamint a pályázóval műsorszolgáltatói tevékenység végzésére irányuló jogviszonyban állók számlával igazolt díja,
 - bankhitel vagy visszafizetési kötelezettséggel felvett támogatás 30 %-a.”
- „... a pályázaton való indulás érvényességi feltételei közé tartozó szokásos igazolások:
- közös jogkezelő szervezetek [MAHASZ, Artisjus] 30 napnál nem régebben kibocsátott igazolásai arról, hogy a pályázónak irányukban nincsen jogdíjtarozása; az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal 30 napnál nem régebben kibocsátott igazolása arról, hogy a pályázónak irányában nincsen adó-, illetve járuléktartozása; amennyiben a pályázó társadalmi szervezet (pl. egyesület, alapítvány) vagy egyéni vállalkozó, úgy hatályos jogi alapdokumentumának 30 napnál nem régebben kiállított példánya — beszerzését kezdjük meg. Beadási határnap: minden hónap másodika.” (Megj.: a most induló rádióknak (negyed évig) akkor sincs tartozása, ha még nem kötöttek szerződést, hiszen negyed évente kell fizetni a jogdíjakat.)

– **Technikai háttér kialakításának támogatása**

- egyenként 30 000 Ft-ot meghaladó beszerzési árú,
- stúdiótechnikai, irodatechnikai, számítástechnikai és telekommunikációs célú műszaki berendezések
- adott évben teljeskörűen lebonyolított megvásárlásához.

SZARÁMASZER-PÁLYÁZATOK

Időről időre a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete is meghirdet pályázatokat tagjai számára. Ezek egy része a műsorokhoz, más része adóberendezés stb. vásárlásához kötődik. További információ: www.szabadradio.hu.

10. | a rádiózás jogi kérdései

Mint minden elektronikus médium, a kisközösségi rádiók működését is a médiatörvény (1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról) szabályozza. Néhány fontosabb kitétele (*részletek!* A teljes szöveg pl. az ORTT honlapján olvasható):

7. Főműsoridő: rádióban a 6 óra 30 perc és 9 óra 30 perc, televízióban a 18 óra 30 perc és 21 óra 30 perc közötti időszak.

8. Hálózatba kapcsolódás: két vagy több műsorszolgáltató vagy műsorszolgáltatás összekapcsolódása ugyanazon műsorszám vagy műsor, egyidejű vagy csaknem egyidejű szolgáltatására.

10. Helyi műsorszolgáltatás: az a műsorszolgáltatás, amelynek vételkörzetében éves átlagban legfeljebb százezer lakos vagy egy városon belül legfeljebb ötszázezer lakos él. [a kisközösségi *nincs* definiálva]

13. Kiegészítő műsorszolgáltatás: rádió-, illetőleg televízió-műsorszolgáltatással egyidejűleg, kiegészítő műszaki megoldás segítségével, ugyanazon a műsorelosztó, műsorszóró csatornán továbbított, a műsorszolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó többletinformáció.

28. Műsorszám: hang vagy kép, illetve ezek összekapcsolódó – zárt egységet alkotó, vagy önálló részekből zárt egységbe szerkesztett – együttese, amelyet az együttes egészét egyedileg megjelölő főcím, szükség szerint további megkülönböztető jelzés, illetőleg a befejeződést jelző közlés határol.

(Műsoridő, adásidő: lásd a könyv végén lévő pályázat fejezetben!)

Alapelvek

3. § (1) A Magyar Köztársaságban a műsorszolgáltatás – e törvény keretei között – szabadon gyakorolható, az információk és a vélemények műsorszolgáltatás útján szabadon továbbíthatók, a nyilvános vételre szánt magyarországi és külföldi műsorok szabadon vehetők. A műsorszolgáltató – a törvény keretei között – önállóan határozza meg a műsorszolgáltatás tartalmát, és azért felelősséggel tartozik.

(2) A műsorszolgáltató köteles tiszteletben tartani a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjét, tevékenysége nem sértheti az emberi jogokat, és nem lehet alkalmas a személyek, nemek, népek, nemzetek, a nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére.

(3) A műsorszolgáltatás nem irányulhat semmilyen kisebbség, sem bármely többség nyílt vagy burkolt megsértésére, kirekesztésére, annak faji szempontokon alapuló bemutatására, elítélésére.

4. § (1) A közérdeklődésre számot tartó hazai és külföldi eseményekről, vitatott kérdésekről a tájékoztatásnak sokoldalúnak, ténszerűnek, időszerűnek, tárgyilagosnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie.

(2) A műsorszolgáltatásban közzétett műsorszámok összessége, illetőleg ezek bármely tartalma vagy műfaj szerinti csoportja nem állhat párt vagy politikai mozgalom, illetve ezek nézeteinek szolgálatában.

(3) A műsorszolgáltató politikai tájékoztató és hírszolgáltató műsorszámaiban műsorvezetőként, hírolvasóként, tudósítóként rendszeresen közreműködő munkatársak – a munkavégzésükre irányuló jogviszonyuktól függetlenül – műsorszolgáltatónál politikai hírhez véleményt, értékelő magyarázatot – kivéve a hírmagyarázatot – nem fűzhetnek.

(4) A műsorban közzétett hírekhez fűzött véleményt, értékelő magyarázatot e minőségének és szerzőjének megnevezésével, a hírektől megkülönböztetve kell közzétenni.

4/A. § A műsorszolgáltató nem mutathat be filmalkotást a szerzői vagy szomszédos jogi jogosulttal kötött megállapodásban meghatározott időszakon kívül.

5. § (1) A vallási vagy hitbeli meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások bemutatása előtt a közönség figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.

(2) A vallási vagy világnézeti nevelésre szánt, illetve arra alkalmas műsorszámot e jellegének előzetes feltüntetésével lehet közzétenni.

JOGI TANÁCSOK

E fejezet összeállításában Ballai Éva kunbányai konzultációját, a médiatörvényt, valamint az ORTT határozatait és elvi állásfoglalásait vettük alapul. Az idézetek forrása, ha külön nem jelöltük, az 1996-os I. tv (médiatörvény). Az egyes kérdésekben az egyes források között – a gyakorlatról nem is beszélve – konfliktus lehet, ezért minden vitás kérdésben érdemes közvetlenül az illetékessel beszélni.

Fiatalkorúak védelme, diszkrimináció

Miután nem lehet korhatárt jelző piktogramot elhelyezni a rádióban, öt kategóriát alakítottak ki, ebből a 2-3-4. kategóriákba kerülő adásokat előre be kell kategorizálni:

1. Bármikor szabad adásba kerülnie (tartalomtól függetlenül) – reklámok, sport- és hírműsorok

2. 21–05-ig kerülhet adásba 12 éven felülieknek szóló műsor

3. 22–05-ig kerülhet adásba 16 éven felülieknek szóló műsor

4. 23–05-ig kerülhet adásba 18 éven felülieknek szóló műsor

5. általánosan tilos adásba adni: pornográfia

A fenti kategóriák az adott műsor előzetesére is vonatkoznak, azaz az előzetes is csak abban az időpontban adható le, amikor maga az adás is lemehet.

05–21 óráig tart a „fiatalkorúak” védett területe. Ebben az időszakban különösen figyelni kell az adásokban elhangzottakra, különösen az élő interaktív műsorokat. Néhány ilyen rázóssabb téma: bármiféle etnikai, vallási kisebbség diszkriminációja, „bántása”, beleértve a „szőke nő” vicceket is.

Csúnya beszéd

Bizonyos káromkodásformulák vagy szavak, kifejezések, asszociációk használatát az ORTT „köznyugalom megzavarására alkalmas” fordulatként értelmezheti (egy konkrét példa: „Nem a farkadra vagyok kíváncsi”). Mindezt – a Tilos rádió példájára gondolva – szövegkörnyezettől és utólagos bocsánatkéréstől függetlenül szankcionálják. Ezek a 05–21 óras időben inkább kerülendőek, mint kipróbálandók.

A bejátszott idegen nyelvű zeneszámok szövegéért – a benne előforduló csúnya beszédért – nem felelős a rádió.

Szankciók, ha a rádió médiatörvényt sért:

1. Felhívás a sérelmezett magatartás megszüntetésére.
2. Írásbeli figyelmeztetés, pénzbírság.
3. Nagyobb pénzbírság.
4. Műsor felfüggesztése valamennyi időre, max. 30 napra (Utolsó figyelmeztetés).
5. Jogosultság visszavonása azonnal vagy valamilyen határidővel.

Reklámok

Reklám (hirdetés): olyan nyilvános tájékoztatásként ellenérték vagy ellenszolgáltatás fejében közzétett műsorszám, illetve rendelkezésre bocsátott műsoridő, amely megnevezett vagy ábrázolt áru – termék, szolgáltatás, ingatlan, jog és kötelezettség – értékesítését, vagy más módon ellenérték fejében történő

igénybevételét vagy a reklámozó által kívánt más hatás elérését segíti elő. (médiatörvény, definíció)

Klasszikus reklám: minden olyan reklám, amely nem minősül közvetlen ajánlatnak. (médiatörvény, definíció)

Közvetlen ajánlat: az a reklám, amely a kereskedelmi elosztóval vagy a szolgáltatóval való közvetlen kapcsolatteremtés útján termékek vételére, eladására vagy bérletére, illetve szolgáltatások igénybevételére szólít fel. (médiatörvény, definíció)

Reklámkorlátok és -tilalmak (részletek a médiatörvényből)

„10. § (1) A reklám tényállásaiért – a tudatos félrevezetés kivételével – a műsorszolgáltató e törvény szerint felelősséggel nem tartozik.

(4) A műsorszolgáltató híreket közlő és időszerű politikai tájékoztató műsorok számokban rendszeresen szereplő belső és külső munkatársai sem képből, sem hangban nem jelenhetnek meg reklámban és politikai hirdetésben.

Nem szabad közzétenni dohányárut, fegyvert, lőszert, robbanóanyagot, kizárólag orvosi rendelőkre igénybe vehető gyógyszert, továbbá gyógyászati eljárást népszerűsítő, ismertető reklámot.

15. § (1) Reklámot, közérdekű közleményt, jótékonyági felhívást, politikai hirdetést

a) e jellegének a közzétételt közvetlenül megelőző és azt követő megnevezéssel,

b) egyéb műsorszámoktól optikai vagy akusztikus módon, jól felismerhetően, elkülönítve kell közzétenni.

A nem nyereségérdekelt műsorszolgáltató óránként három perc reklámot sugározhat.

Reklámot műsorszámok között lehet közzétenni.

A műsorszám támogatóját a közzétételt közvetlenül megelőzően vagy azt követően meg kell nevezni. Támogatott műsorszám nem hívhat fel és nem befolyásolhat a támogató vagy az általa meghatározott harmadik személy üzleti tevékenységének igénybevételére, illetőleg az attól való tartózkodásra.

Az üzemből tartók elosztásból származó reklámbevételeiket kötelesek folyamatosan elkülönítetten vezetni, és arról minden év március 1-ig a Testület részére havi bontásban tájékoztatót küldeni. A Testület ellenőrzései alkalmával jogosult a nyilvántartást ellenőrizni.”

Önreklám: lásd: 103. oldal!

Burkolt reklám

Burkolt reklám: az a műsorszám vagy műsorszámon belüli tájékoztatás, amely semleges információ látszatát keltve ösztönöz áru vásárlására vagy szolgáltatás igénybevételére, vagy bármely más üzleti magatartásra. (médiatörvény, definíció)

(5) Burkolt, illetve tudatosan nem észlelhető reklám nem közölhető (médiatörv.) Terméknevet (üzletnevet, cégnevet...) ki lehet mondani, de nem szabad minősíteni. Példa:

– „Ittam egy Coca-cólát” – lehet (nem reklám).

- „Ittam egy Coca-Colát, ami a legjobb kóla, amit ismerek” – nem lehet (reklám).
- „A sarki Tesco előtt” – lehet (nem reklám).
- „A sarki Tesco előtt, hol most féláron lehet csirkebecsináltat kapni” – nem lehet (reklám).
- Leg... A Versenyhivatal előtt (az ORTT előtt nem) a versenytörvény „megsértésében” tettestárs a műsorszolgáltató, ha olyan reklámot közöl, melyben leg... -es jelző szerepel. (Ha az illető termék nem bizonyíthatóan leg..., és általában nem az). A reklám tényállásaiért a médiatörvény szerint nem felelős a műsorszolgáltató, de a versenytörvény előtt felelős.
 - Nem szabad semleges információ látszatát keltve népszerűsíteni.
 - Barterszerződések (pl. sarki kocsmával reklám) esetén is írott szerződésre van szükség. (Lehet szóbeli szerződés is, de biztosabb, ha van papír, melyet az APEH követelhet.) Ingyenes szolgáltatást (barterként sem) 2002 óta nem lehet felajánlani. Így az ÁFA-törvény miatt a szerződésben fel kell tüntetni: „A szolgáltatás egyik értéke x Ft + ÁFA, az ellenszolgáltatás értéke x Ft+ÁFA, mivel ezek kiegyenlítik egymást, pénzmozgást nem igényel”. Az összeg akár 1 Ft is lehet.
 - Akár burkolt, akár rendes reklám vagy reklámjáték kerül adásba, mindegy, hogy a reklámért fizettek-e vagy sem: ha ingyen mondom, hogy „igyál X kólát”, az is reklámnak minősül, nem lehet azzal védekezni, hogy senki sem fizetett ezért.
- „A Testület kimondja, hogy a pontos idő közlésével egyidejűleg közzétett reklámértékű – ám reklámként nem jelzett – információkat burkolt reklámnak minősíti.” (853/2000. (X. 31.) számú ORT-határozat)

Névszponzoráció műsортámogatásban

A műsor elején elhangzó szponzorüzenetben a szponzor minden imázsseleme elhangozhat (pl. effekt, dallam, szlogen).

Közérdekű közlemény:

- a) „az állami vagy helyi, területi önkormányzati feladatot ellátó szervezet, illetve természetes személy kérésére és általa meghatározott tartalommal közzétett műsorszám, amely a lakosság figyelmének felkeltését szolgálja,
- b) nem politikai cél előmozdítására közzétett olyan műsorszám, mely közérdekű cél támogatására szólít fel, ilyen eseményt vagy célt népszerűsít, továbbá az ilyen cél megvalósulását veszélyeztető körülményre hívja fel a figyelmet.

Jótekonysági felhívás: az a műsorban – pénzbeli vagy más gazdasági természetű ellenszolgáltatás nélkül – közzétett műsorszám vagy műsorszám része, amely segítség nyújtására szólít fel természetes személy, természetes személyek valamely csoportja vagy ezek támogatására alapított társadalmi szervezet, alapítvány stb. érdekében.”

Támogatott műsorszámok

„Támogatás: valamely – reklámnak nem minősülő – műsorszám elkészítéséhez, nyilvános közzétételéhez a műsorszolgáltatónak nyújtott pénzbeli

vagy más gazdasági természetű hozzájárulás annak érdekében, hogy a támogató vagy általa meghatározott harmadik személy nevét, védjegyét, megkülönböztető jelzését, a róla alkotott képet népszerűsítse.

18. § (1) A műsorszám támogatóját a közzétételt közvetlenül megelőzően vagy azt követően meg kell nevezni.

(2) Támogatott műsorszám nem ösztönözhet és nem hívhat fel a támogató vagy az általa meghatározott harmadik személy termékének beszerzésére (vásárlására, bérletére) vagy szolgáltatásának igénybevételére, illetőleg az attól való tartózkodásra.

(3) A támogató a műsor szolgáltató felelősségét, illetve szerkesztői szabadságát érintő módon a műsor vagy a támogatott műsorszám tartalmát és műsorbeli elhelyezését nem befolyásolhatja.

(4) Nem lehet közzétenni – a műsorelőzetes kivételével – olyan műsorszámot, amelyben a műsorszám támogatójának védjegye, megkülönböztető jelzése, jelszava megjelenik.

(5) A hírműsorszám és az időszzerű eseményekkel foglalkozó műsorszám nem támogatható.

(6) A kizárólag áru vagy szolgáltatás megrendelésére szakosodott műsorszolgáltatásra e § – az (5) bekezdés kivételével – nem alkalmazható.

19. § (1) Nem támogathat műsorszámot

a) párt, politikai mozgalom,

b) az a vállalkozás, amely – főtevékenysége szerint – e törvény szerint nem reklámozható terméket állít elő, nagykereskedelmi forgalomban értékesít, illetőleg ilyen termékekkel kapcsolatos szolgáltatást nyújt. Ez a tilalom nem vonatkozik a gyógyszer termék, illetve a gyógyászati eljárás tekintetében érintett vállalkozás neve és védjegye közléséhez kötött támogatásra.

(2) A támogató megnevezésében (feltüntetett nevében) párt neve, jelszava, emblémája nem szerepelhet.”

Játékok Reklámjáték:

Előtte + utána reklámszignál kell, benne bármi lehet.

(Pl. „Mennyibe kerül a májkrém a Tescóban?” – Nyeremény: egy doboz májkrém.)

Közszolgálati játék (közszolgálati műsorszámnak minősül):

Nincs reklámszignál.

(Pl. „Hány lába van a lónak?” – 3-nál már viheti a hallgató a lexikont.) A nyereményt nem ajánlotta fel senki, nem mondjuk be, hogy van-e támogató.

Névszponzoráció

(Pl. „Hány lába van a lónak?” – A nyertes a Kutya Rt. által felajánlott Cicababa macskaeledelt kapja.) Megnevezhető: a felajánló és a termék neve, egyéb információ nem. Más cég nem szerepelhet a felajánlón kívül, azaz csak egy cég lehet felajánló.

– Feltétel, hogy nem függhet össze a kérdés és a felajánlott termék (ha van kapcsolat, az reklámjáték kategóriájú).

– Ha a nyeremény értéke 5000 Ft feletti (2003-as adat), utána már adót (ÁFA) kell fizetni. Érdemes tehát a játékokban ezek alatt tartani a nyeremény értékét.

Ajánló

Egy könyvajánlót reklámnak, egy tévéműsorról szóló beszélgetést burkolt reklámnak minősítettek. Ezzel egy kulturális programajánló is reklámnak minősül a törvény értelmében. A törvény ezzel kiirtaná a programajánló, művészeti kritika, ill. bármilyen kulturális termékről való beszélgetés műsorát. Érdemes tehát nem zavartatni magunkat, és esetleges (de igen valószínűtlen) per esetén állni elébe! (Vásárlásra buzdítani nem lehet, de beszélgetni róla, pozitívan vagy negatívan kritizálni, ismertetni igen.)

„A Testület elvi állásfoglalásában megállapítja, hogy valamely műsorszám tartalmához kapcsolódó kiadványok, honlapok, zenei felvételek, kulturális szolgáltatások bemutatása a műsorszámban önmagában nem minősül burkolt reklámnak. A bemutatás tájékoztató jellegű lehet, reklámértékű információkat nem tartalmazhat, és nem hívhat fel az adott termék, szolgáltatás stb. igénybevételére.” (243/2002. (I.31.) ORTT-határozat)

„...kulturális szolgáltatások ajánlása esetén lehetőség van ezek rövid, tényszerű bemutatására (esemény megnevezése, helyszíne, időpontja, fellépők listája).

Ha a műsorszolgáltató több programot ajánl egyszerre, gondoskodnia kell arról, hogy a közönség minél sokszínűbb tájékoztatást kapjon, illetve, hogy az ajánlott rendezvények közül egyik se jelenjen meg hangsúlyosabban, így ne szerepeljen gyakrabban, valamint a műsorszolgáltató ne közöljön több információt róla, mint a többitől.

Abban az esetben, ha a műsorszolgáltató kifejezetten egy eseményre szeretné felhívni a figyelmet, ugyanúgy mód van arra, hogy a program paramétereivel megismertesse a hallgatóságot, azonban az alapinformáción túl ekkor sem közölhet olyan kiegészítő adatokat (pl. gazdasági információkat), melyek a programajánló közzétételével célzott ösztönző hatáson, illetve a program tartalma által keltett érdeklődésen túl a közönségre további motivációként hathatnak.” (605/2001. (IV. 26.) számú ORTT-határozat)

Politikai hirdetés:

- „Olyan műsorszám, amely párt, politikai mozgalom
- a) választásokon való részvételének, sikeres szereplésének, jelöltjének, népszavazási kezdeményezésének támogatására szólít fel, befolyásol,
 - b) nevét, tevékenységét, céljait, jelszavát, emblémáját, a róla alkotott képet népszerűsíti.” (médiatörvény, definíció)

Részletek az ORTT ajánlásából a 2002-es önkormányzati választásokkal kapcsolatban (a teljes szöveg az interneten olvasható!):

– Egyetlen elektronikus médium sem részesíthet előnyben valamely jelöltet, pártot, politikai mozgalmat, és nem fordíthat aránytalanul nagyobb figyelmet egyik jelöltre sem.

– A választást megelőző nap 0 órájától a szavazás befejezéséig (kampánycsend) a jelöltek tevékenysége nem jelenhet meg a műsorokban. Ebben az

időszakban azokat a témákat is kerülni kell, amelyek a jelöltek között vitára adhatnak okot. A szavazóhelyiségek nyitva tartásáról szóló beszámolók és a szavazók megjelenéséről szóló tudósítások nem tartoznak e körbe.

- A résztvevő jelöltekkel, pártokkal, politikai mozgalmakkal összefüggésben az „utca embere” típusú riportokat, összeállításokat kerülni kell.

- A választási kampány időszakában a jelöltek, pártok, politikai mozgalmak, választási propagandaanyagaihoz felhasznált vers, zene vagy más művészeti alkotás, illetve ezek részletének sugárzása nem ajánlatos.

- Választási kampányidőszakban a politikai tartalmú híreknel, lapszemléknel, közvélemény-kutatásoknál különösen ügyelni kell a hírforrás megjelölésére.

- Aktív politikus műsorkészítőként (pl. szerkesztőként, riporterként, jegyzetíróként) nem jelenhet meg a műsorokban.

- A médiatörvény értelmében politikai hirdetést csak választási időszakban, illetve már elrendelt népszavazással összefüggésben lehet közzétenni.

- Politikai hirdetésben (sem képből, sem hangból) nem jelenhetnek meg a műsorszolgáltató azon munkatársai, akik rendszeresen szerepelnek hírközlő, időszzerű politikai és tájékoztató műsorokban.

- A politikai hirdetés nem használhatja fel jogosulatlanul valamely személy nevét, képmását, hangfelvételét, nyilatkozatát.

- A politikai hirdetés megrendelőjét (finanszírozóját) a hirdetésben jól felismerhetően kell megnevezni.

- A választási törvény értelmében a szavazást megelőző nyolcadik naptól a szavazás befejezéséig a pártokkal kapcsolatos közvélemény-kutatás eredményét nem szabad nyilvánosságra hozni.

- A politikai hirdetések tartalmáért a politikai hirdetés megrendelője felel.

- A politikai kommunikáció egyéb formáinak megjelenítési módjáért mindenkor a műsorszolgáltató felelős.

- A műsorszolgáltató nem nyilváníthat véleményt arról, hogy egyetért-e a politikai hirdetések tartalmával. Különös figyelmet fordítson arra, hogy az adásba kerülő politikai hirdetés ne ütközzön az Alkotmányba vagy egyéb jogszabályba.

- Az esélyegyenlőség biztosítása érdekében kívánatos, hogy a műsorszolgáltató az általa alkalmazott reklámtarifája legalacsonyabb árán értékesítse a politikai hirdetés helyét.

- A fizetett hirdetés megjelenítését vállaló médium a hirdetési hely megvásárlásának lehetőségét az összes politikai erő számára egyenlő feltételekkel kínálja fel.

- A politikai hirdetéseket azonos nézettségi, hallgatottsági időszakban kell sugározni.

SZERZŐI JOG

A szerzőijog-sértés elvileg 2–8 évi szabadságvesztéssel büntethető. Gyakorlatilag – leginkább a kereskedelmi rádiók esetén – az ASVA (szerzői jogvédő) Alapítvány a rendőrség támogatásával elkobozza a teljes stúdiófelszerelést (megtörtént eset).

- Elvileg a reklám- és szponzorációs bevétel 4%-át, a költségvetési támogatások (ORTT, önkormányzat) 1%-át kell fizetni, de egyedi átalánydíj-megállapodás köthető, pontosabban van rá példa.

A következő szervezetekkel kell szerződést kötni ill. tárgyalni:

- MAHASZ – a kiadókat képviseli és az előadók egy részét,
- ARTISJUS – a szerzőket képviseli és az előadók másik részét. Ha pl. a rádióban egy hangjátékot készítünk, nem nekünk kell megkeresni a szerzőt, hanem ez az Artisjus feladata. Mindezt a szerződés tartalmazza (ellenőrizni kell). Az Artisjus-szerződés megkötésekor figyelni kell arra, hogy miket tartalmaz. Zenei és irodalmi kisjog és nagyjog (teljes művek).

Külön kiadói/szerzői jogok fűződnek a különféle felhasználásokhoz.

- Elsődleges felhasználás: pl. CD, lemez.
- Másodlagos felhasználás: pl. rádióban elhangzik.
- Harmadlagos felhasználás: pl. klipként a tévében sugározzák.

Így más rádiók műsorai csak szerződés vagy hozzájáruló nyilatkozat alapján vehetők át.

Mi játszható, mi nem?

Minden kereskedelmi forgalomban megjelent hangfelvétel adatát le kell adni a MAHASZ-nak (szerző/előadó, cím, kiadó(!), kiadás éve). Az adászvezérlőből (pl. Nautilus) automatikusan gyártott játszási lista (playlist) készül, ha van ilyen. A MAHASZ kikötése, hogy az általa meghatározott számítógépes formátumokban kell benyújtani a játszási listát. Kézzel írott, gépelt stb. listát nem fogadnak el!

– A kereskedelmi forgalomba nem hozott felvételeket (demó, saját felvétel) NEM kell feltüntetni a playlisten, de a kereskedelmi forgalomba hozott felvételeket pontosan, kivétel nélkül, minden megkívánt adatával fel kell tüntetni a listán. Ilyenkor is kell engedély az előadótól/szerzőtől.

– Otthonról behozott cédét, lemezt adásba lehet adni akkor is, ha az a hanghordozó nincs fizikailag a rádióstúdióban, hanem otthon marad. Feltétel, hogy ezek adatait is szerepeltetni kell a játszási listán.

– A fentiek alapján, ha nincsenek meg a kért adatok egy kereskedelmi forgalomba hozott felvételtől (pl. ha megvan egy régi kazettánkon), az nem adható adásba.

– Utcazenész: csak akkor adható be produkcióként, ha az adott zenész erre írásbeli engedélyt adott.

– Bármely ember hangja csak a hozzájárulásával adható adásba (hanghoz fűződő személyiségi jog), kivéve, ha a felvétel nyilvános rendezvényen készült (ott akár előadó, akár néző volt az illető). Így politikusok beszédei is szabadon felhasználhatók.

– Saját hangfelvétel beadható, ha minden résztvevője hozzájárul ehhez (nyilvános rendezvényenél hozzájárulás nem szükséges).

– Ha DJ lép fel a rádióban, a DJ által játszott felvételek adatait – beleértve a mixek összes felhasznált elemét is – a megkívánt adatokkal (kiadó is) fel kell tüntetni a beadott játszási listán. A DJ mixének rádióban való sugárzására a DJ színpadi szerződése nem terjed ki, így a rádióban leadott mixekért már a rádió a felelős. A DJ ebben az esetben nem szerző (bármennyire is azt gondolnánk), hanem szerkesztő (aki egyébként szintén igényt tarthatna szerzői jogokra, de ezzel a rádiónak már nem kell törődnie).

– A kereskedelmi forgalomba hozott versek, prózai művek, meselemezek stb. is játszhatók, és be kell írni őket a játszási listába.

– Internetről letöltött, egyébként kereskedelmi forgalomba hozott/jogdíjas anyagot nem lehet rádióba adni.

– Az internetről szabadon letölthető, egyébként kereskedelmi forgalomba hozott/jogdíjas anyagok általában csak egyéni felhasználásra tölthetők le, rádióban nem adhatók be.

– Az internetről szabadon letölthető, szabad felhasználásra közzétett anyagok általában rádióban beadhatók, de nem árt, ha van rá külön engedély is.

– Forgalomba hozott videokazettáról nem lehet semmit bejátszani (különösen film hangját nem), kivéve rövid részletet idézetként. Ez különösen vonatkozik a mozik előzetesére, melyből egyáltalán nem lehet beadni.

– Színházi előadás felvétele közvetíthető, ha van megállapodás a színházi előadás rendezőjével.

– Egyetemi előadások csak az előadó írásos engedélyével adhatók adásba. Az előadó tanár felettesének (rektor, tanszékvezető) engedélye *nem* szükséges.

– Vakok számára készített felolvasó műsoroknál (az USA-ban szinte minden városnak van ilyen, napi 24 óras rádiója) az adott újság hozzájárulása kell, ha teljes cikkről van szó, irodalmi múnél csak akkor, ha a szerzőnek még vannak jogai (70 év), ha teljes regényről van szó, vagy ha a szerződésünk máshogy rendelkezik.

– A hangfelvételek szerzőijog-védettsége 70 évre szól, kivéve ha van jogi örököse az adott szerzőnek/előadónak.

A beérkezett összes playlist alapján kiszámolják, hányszor játszották az adott előadó zenéit adott évben a rádióban, és ez hány %-a az összes játszott zenének, és az adott előadó megkapja az összes beérkező díjból (4%-ok) a rá jutó %-ot. Lehetséges az amerikai gyakorlatnak megfelelően egyenesen az adott kiadóval/jogképviselővel is megállapodást kötni, kikerülve a nálunk alkalmazott közös jogképviselést, azonban egy kis rádió szempontjából jóval egyszerűbb a közös jogképviselést átáldánydíj befizetni: ez esetben a bevallott játszási lista alapján a MAHASZ/Artisjus keresi meg a jogtulajdonost.

Az ARTISJUS-szerződés a kisjogos zenei és irodalmi alkotásokra vonatkozik, azaz a kereskedelmi forgalomba jutott hangfelvételekre és könyvekre.

A szerződés nem vonatkozik

– nagyjogos szerzői művekre (színpadra szánt művek, pl. dráma, opera, operett, nagyobb terjedelmű szépirodalmi, szakirodalmi művekre (pl. teljes regény, teljes szakmai könyv). Ezen esetekben a szerzőkkel kell külön szerződni, vagy a szerzőket képviselő ügynökségekkel. Regény egyes külön fejezetei (kivéve, ha sorozatként az egész regény lemege), mesék (kivéve: meseregény), novellák, versek szabadon felolvashatók, de nem dramatizálhatók (rádiójáték nem készíthető belőlük), mert ahhoz külön szerzői engedély kell. (A szerző halálától számított 70 éven belül, az előadó halálától 50 éven belül, hacsak nincs örökös.) („A hangfelvételek annak az évnek a végétől számított ötven évig részesülnek védelemben, amelyben a hangfelvételt először hozták forgalomba, illetve – ha ezalatt nem hozták forgalomba a hangfelvételt – annak az évnek a végétől számított ötven évig, amelyben a hangfelvétel készült.” – MAHASZ) Egész regény, tudományos mű esetén a teljes felolvasáshoz is külön engedély kell.

Már nyilvánosságra hozott (lemezen, kazettán megjelent) művek esetén azok szabadon felhasználhatók, ha a kisjog fogalomkörébe tartoznak (vers, novella, mese, kabaréjelenet). Ha nem kisjogos, azaz pl. regény rádióváltozata, meseregény, meselemez stb, akkor itt is külön szerződés kell a jogtulajdonossal (szerzővel).

Ha külön szerződésre van szükség, meg kell keresni a jogtulajdonost. Címére, nevére érdemes előbb az interneten rákeresni, és utána fordulni az ügynökségekhez, melyek

pénzért adják meg a kért jogtulajdonos elérhetőségét (azaz a cím birtokában magunknak kell letárgyalni az engedélyt). Az Artisjus a magyar szerzők elérhetőségét ismeri: élő szerző esetén, ha lezárt borítékban levelet küldünk az Artisjusnak, ők továbbítják a szerzőnek. Halottak és örökösök tekintetében írásos kérelmet kell benyújtani, melyben kérjük a már nem élő szerző jogi örökösének címét. (Alapdíj: 2000 Ft, minden 5 cím kb. 600-1000 Ft).

Az ügynökségek elérhetőségei, ahol meg lehet találni a „nagyjogos” művek külföldi tudajdonosát is, olvasható a könyv végén, a címjegyzékben):

Érdeklődni: ARTISJUS Felosztási Főosztály, Kolos Helga 06 1 488-26-99.

MÁS RÁDIÓK MŰSORAINAK FELHASZNÁLÁSA

„80. § (1) Ha a törvény eltérően nem rendelkezik, a rádió- vagy a televízió-szervezet hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy műsorát

a) más rádió- vagy televízió-szervezetek, illetve vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítést végzők sugározzák, illetve a nyilvánossághoz közvetítsék;

b) rögzítsék” (Szerzői Jogi Törvény, XI. Fejezet, A szerzői joggal szomszédos jogok védelme, A rádió- és televízió-szervezetek védelme)

A rádió műsora a rádió tulajdona, ezért még a vízállásjelentést sem vehetjük át engedély nélkül. A mi engedélyünk nélkül a mi adásainkat sem vehetik át mások.

A Magyar Rádió archívuma gyakorlatilag a magyar nemzet hangzó történelmének tára, magánkézben. A rádió honlapján található történelmi hangdokumentumok meghallgathatók, de adásba csak a rádió külön engedélyével adhatók.

A Magyar Rádió hangarchívumában levő anyagok magáncélra viszonylag méltányos másolási díjért kérhetők ki, de ezek sem adhatók le rádióban.

Ha saját készítésű dokumentumműsorban egy Magyar Rádióban felvett interjút, zenei felvételt stb. szeretnénk használni, mit tehetünk?

Ha régi rádióújságok alapján (megtalálható könyvtárakban, pl. Országos Széchényi Könyvtár) tudjuk a műsor adásának helyét, pontos időpontját, ez alapján kérhetjük. Ha nem tudjuk, kutathatunk a rádió archívumának adatbázisában is. Ehhez kutatási engedélyt kell kérni. Ha tudjuk, mit szeretnénk, meg kell rendelni. A megrendeléshez le kell írni, milyen célra, milyen felvételt milyen hanghordozón kérünk. A rádió kommunikációs irodájában kiszámolják a felvétel eszmei díját és másolási költségét – ezt kell befizetnünk (érdemes ezt valamilyen pályázatból fizetni). Az alapdíj 5000 Ft+ÁFA/perc! A megrendeléshez érdemes beírni, hogy kisközösségi rádió, hátha méltányosabb díjat szabnak meg nekünk. Cím: MR Kommunikációs Iroda, Klimák Mara, Bródy S. u. 5-7. Tel: 06 1 3288521).

SZERZŐDÉS A MUNKATÁRSAKKAL

Minden munkatárssal foglalkoztatási szerződést ajánlott kötni: azokkal is, akik ingyen, önkéntes munkával dolgoznak, bármilyen munkakörben (technikus, bemondó, külsős). A szerződésben alapesetben az legyen benne, hogy az illető önként és fizetés nélkül dolgozik a rádiónál.

A szerződésben feltüntethetjük, hogy: „mindenféle szerzői, szellemi alkotáshoz fűződő jog a rádiót illeti meg minden felhasználási szinten”. Természetesen ettől függetlenül fizethetünk neki, vagy máshogy is megállapodhatunk, de más esetben minden

műsor esetén, melyben az adott illető részt vett, külön szerződéssel adható le/tehető fel az internetre. Ez a műsorkészítő részéről azt is jelenti, hogy ha ilyen szerződéssel készít műsort, felette a későbbiekben jog szerint nem rendelkezhet (azaz: eladta [ha ingyen is]: már nem ő a jogtulajdonosa). Közösségi rádiók esetén azonban ezzel kapcsolatban nem szokott probléma fölmerülni.

11. | hangtechnika

HANGZÁS ÉS VALÓSÁGHŰSÉG A RÁDIÓBAN

Mi a hiteles, valóságghű műsor? Az, ha a Mari nénit megszólaltató interjú kristálytisztá hangminőségben készül a visszhangmentes stúdióban, vagy ha a kiskertjében a kakasok kukorékolása, tyúkok kotkodálása és macskák miákolása közben? Az, ha Armstrong holdraszállásának mondatait hifi minőségben hallom, vagy ha épphogy érthető, telefonnál is rosszabb, zajoktól, zörejektől terhes hangminőségben? Az, ha egy 50 éves felvételt CD-minőségűre javítottak fel, vagy ha a gramfon sercegése és kattogása kíséri? Az, ha a műsorvezető úgy mondja el a híreket, mintha otthon, a reggelizés közben számolna be arról, mi érdekeset talált az újságban, vagy mintha bírósági ítéletet olvasna szenvtelen hangon?

Az 50–60-as évek rádiójában csiszolt stílusú szakértők és szmokingos riporterek előre megírt szövegű riportokat olvastak fel. A hallgatók számára ez nem volt különös: ezt várták el a rádiótól (legalábbis ezt gondolták a rádiósok). A hitelességet ez jelentette. Ma már egy ilyen műsor biztos bukás volna: a mai hitelesnek tekintett stílus a hétköznapiság felé közelít, de ha meghallgatunk egy reggeli rádióműsort, hallható, hogy a stílus továbbra is gördülékenyebb, mint a valóságban, mondvacsinált problémákra beküldött sms-eket olvasnak, műpoénokra műnevetéseket hallatnak a műsorvezetők. De ma ez a „természetesnek ható” hangzás, legalábbis a magyar kereskedelmi rádiós gyakorlatban. A régi, kitanult, „városi” kiejtésű műsorvezetők helyett külföldön egyre kevésbé kelti a „bunkó vidéki” képzetét, ha valaki tájshólásban szólal meg: nálunk ennek az ellenkezője még erősen begyökerezett a köztudatba, úgyhogy még egy szegedi helyi rádióban is „budapestiül” beszélnek. Itt ez jelenti a hiteles, „tanult” ember képzetét.

Míg régen csak egy műsorvezető volt, ma már egyre inkább követelmény a két vagy három: ezzel megszűnik a természetellenes monologizálás, és átadja helyét egy ugyan előre megrendezett, de mégiscsak természetesebb beszélgetésnek.

Miért jobb néha a rosszabb? Ahogy Armstrong Holdon elmondott szavai azzal (is) váltak hitelessé, hogy úgy hangzottak, mintha „a Holdról jönne az adás” (Nyre, 2003) (ami tehát már szólás szinten is igazolva van), ma pl. az útinformban találkozhatunk hasonló példával. Az útinform az USA-ban legtöbbször alig érthetően torz, mert a tudósító szinte mindig helikopterről tudósítva mondja el, mit lát az utakon. A hallgató annyira megszokja, hogy ha egy stúdióból hallaná a hifi útinformot, nem érezné hitelesnek, még akkor sem, ha a stúdióból kamerákon ugyanúgy látnák azt, mint amit a helikopterről lát a tudósító: az „élő, helyszíni” tudósításhoz a helikopter zaja és a torz hang is szervesen hozzátartozik. (Nem tudom, ennek hatása-e az egyik magyar hírrádió autópálya-tudósításának rossz hangminősége.) Ugyanígy a betelefonálás műsorokban szokatlanul hangzik egy nagyon jó minőségű betelefonáló-hang (néha vonalas telefonoknál előfordul). A mobiltelefonnál

pedig megszokott, sőt, a kivételes események helyszíni tudósításánál szinte pozitívum, ha néha szétesik a hangzás, ezzel hitelesítve az esemény rendkívüliségét (mozog az illető, terheltek a vonalak) (a mobilok esetén szabályozva van, hogy hangjuk nem lehet jobb a vonalas telefonokénál).

A 60-as években a brit rádiójátékok kezdtek műízűnek hangzani. Azt találták ki, hogy kosztümben veszik föl a jeleneteket, hogy így a színészek jobban beleéljék magukat a szerepbe. A hallgatók szerint a próba sikerült: a színészek hangja természetesebben szólt. Az interjúkat viszont többórás vágó munkával addig csiszolták-fényezték, míg tökéletességükkel minden emberi vonás lefoszlott róluk, ami élővé tette volna az interjút. Az agyonvágott interjú tökéletes volt, de halott. Az 1960-as években a sztereo hangzás olyan csodaként jelent meg a rádiósok szemében, ami minden bajt megszüntet, és mindent valósághűvé varázsol, akárcsak az akkoriban megjelenő színes TV. (Pedig sztereo színházi közvetítés már 1881-ben volt a párizsi theatrophone telefonos közvetítésén.) Legfontosabbként lehetővé tette a hangok szétválasztását: egyszerre többen is beszélhettek, vagy zaj lehetett a háttérben, miközben a hallgató értette mindenki szavát, ami monó felvételnél lehetetlen lett volna. A dokumentumműsorokat is sztereóban vették fel (erre ma a minidiszk is képes!), sőt, a német hangmérnökök a 70-es években feltalálták az ún. Kunstkopf (angolul: binaural) technológiát: a koponyához hasonló rezonanciájú műfejet építettek, műhallójáratokkal, és itt helyezték el a két monó mikrofont. Fülhallgatóval visszahallgatva a hang a térben szólint meg, „kívül fejükön”! (Ezt a technológiát a „szegényember kunstkopfjával”, két, fülhallgatóra szerelt, monó csíptető mikrofonnal is meg lehet valósítani – én „valódi sztereónak” nevezem.) A hangzás még monóban is valósághűbb lett. A valósághűséget tehát nem hertzben és decibelben kell mérni – hanem a fül számára érzékelhető, agy számára feldolgozható hangzásban. Mindennek mértéke az ember – itt is.

A sokcsatornás sztereo technológia lehetővé tette már-már hangművészeti dokumentumműsorok készítését. A rádiós „expresszionizmus” egyik jellegzetes példánya a komplex szövetű, sok rétegű dokumentummontázs volt, melyet a BBC sugárzott „*Long March of Everyman*” címmel. A műsor a világtörténelmet mutatta be 45 perces részekben a hétköznapi ember szemszögéből. A montázsban szerepeltek felolvasások, történetekkel készült interjúrészek, versek, népdalok, politikusok beszédei és a BBC Radiophonic Workshop (az effektgyár) effektjei. Egy kritika szerint a műsorkészítők jobban élvezték, mint a hallgatók... De ez volt a kezdet. Voltak, akik azt mondták, hogy a monó hangzás jobb, mert az ember fejében belül szólal meg, ezért személyesebb, míg a sztereo kívül, mintha egy színpadon szólna, ezért hatása gyengébb. A rádiójátékokban addig az effektek (akkori szóval: hangkulisszák) szimbólumok voltak: az ajtónyikorgásról, mennydörgésről, puskadörejéről mindenki tudta, hogy nem az, hanem csak jelzi, hogy itt ez történik. A sztereo hangzású effektek már nem pusztá szimbólumok voltak: a valódit mutatták meg. „*Ez itt nem egy pipa hangja*” – tehetnének hozzá.

Egyesek számára már az FM/CD hangzás is kezd túl hideg lenni: az analóg lemezjátszót, az AM hangzás melegségét szeretnék viszontlátni (utóbbi nem azonos a mai, lebutított rádiók üres, tompa hangjával – hallgassuk meg, hogy szólt egy szekrény nagyságú rádió 50 évvel ezelőtt!). (Ma már drágának és különlegességnek számít az a lemez, amin a nemrég még istenített DDD (csak digitális technológiával) felirat helyett a „teljesen analóg felvétel” közlemény díszel.) De ehhez profi berendezések kellenek.

Ne cseréljük minidiszünkét diktafonra vagy magnóra!

Szintén egyre divatosabb irányzat a való világot a maga nyersségében visszaadni. Ennek része a soundscape-gyártó mozgalom, de ide tartoznak a hírtévék „no comment”, „vágatlan” programjai, és természetesen a valóság paródiájaként is felfogható valóságshow-k.

Ki kezeli a technikát?

Egy rádióban a „hangmérnöktől” a villanyszerelőn át a rendszergazdáig sokféle technikai szaktudásra van szükség. Ha mi nem vagyunk profik minden területen (ami nem kizárt), akkor érdemes számítógépes kérdésekben a helyi teleház rendszergazdáját megkeresni, audio-technológiai kérdésekben a helyi művelődési ház vagy diszko hangosításával foglalkozót – a villanyszerelőnek meg írjuk fel a telefonszámát. Ha van helyi kábeltévé, ott is tudnak segíteni.

A STÚDIÓ RÉSZEI

*(A következő fejezetek a „Szabadon – a szabad, közösségi rádiózásról” c. kötet írásainak átdolgozott és frissített verziója. A *-al jelzett bekezdéseket nagyobb változtatás nélkül vettük át.)*

A stúdióhelyiség*

Lehetséges olyan stúdiót kialakítani, ahol a vendégek, a műsorvezető és a technikus (esetleg a telefon is) egy légtérben van. Ilyenkor a műsorvezető lehet technikus is egyben, ha ő ül a keverőpult és/vagy a számítógépes adáslebonylító előtt. Ezt a megoldást több közösségi rádió is használja.

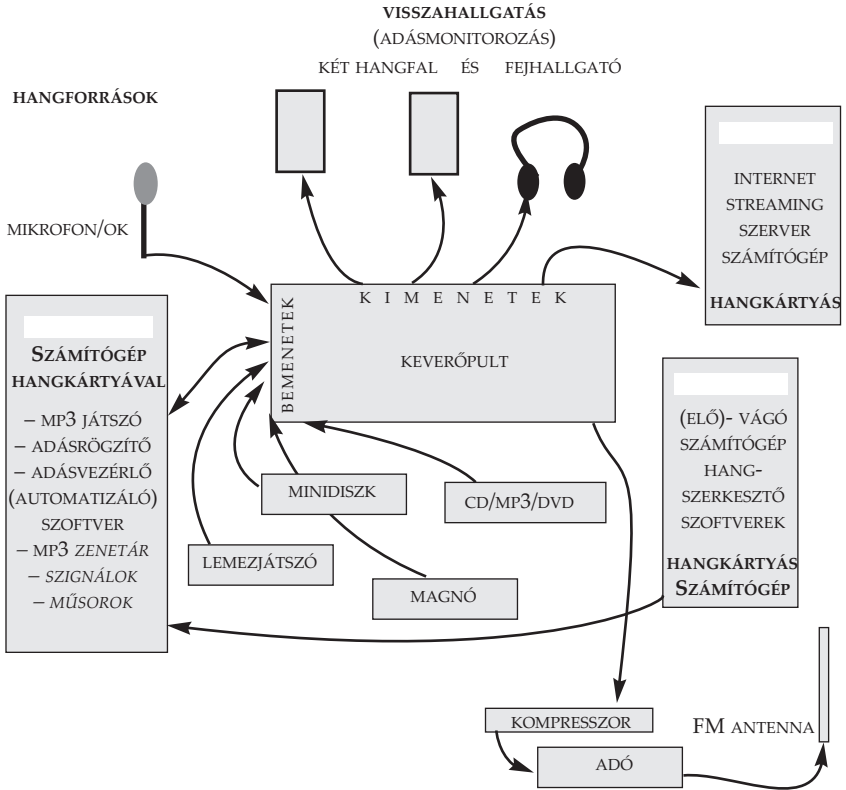
Kialakíthatunk kéthelyiséges stúdiót, ahol a technikus egy ablakkal el van választva a műsorvezetőtől és a riportalanoyktól. Ilyenkor a műsorvezetőnek nem kell a technikával (hangerő, szignálok, zenék bejátszása) törődnie, azaz annyira mégis, hogy pontosan el kell tudnia (előre vagy adás közben mutogatva) mondani a technikusnak az igényeit. Erre érdemes előre egy kódrendszert kitalálni (ill. a rádióban erre szolgáltak a hős kori „LASSABBAN”, „HANGOSABBAN” stb. táblák). Ma már olyan utasító-figyelőrendszert építenek ki, melyen át egy külön hangszórón vagy a fülhallgatóban hallhatják egymást az elválasztó ablak két oldalán lévők. A legfontosabb ablakközi mondanó ilyenkor az, hogy a mikrofonon él, azzal adásban van. Erre általában egy piros lámpa szolgál a mikrofonnál vagy jól látható helyen, ill. az „ADÁSBAN” (angolul: On Air) felirat. Ez a megoldás is megtalálható közösségi rádióknál, de a Magyar Rádióban is ezt használják.

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a kéthelyiséges rádiót már legalább két személy: a műsorvezető és a technikus működteti. Nem önmagában a létszám duplázódása a gond, hanem az, hogy az elválasztott technikai helyiségben dolgozó technikus előbb-utóbb önálló életet kezd élni: telefonálgat, beszélget stb. Ez az önálló lét egyrészt nagyon zavarhatja a műsorvezetőt, másrészt viszont felhívhatja a műsorvezető figyelmét arra, hogy a műsor bizony unalmas (vagy arra, hogy ha a technikus nevet, akkor „az egész ország nevet”, mint egy kereskedelmi rádió műsorvezetője megfigyelte).

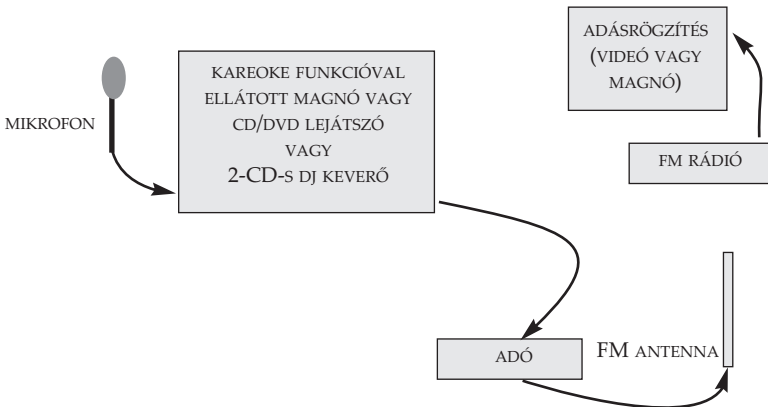
Mikrofonozás – Mit is várunk a jó mikrofontól?*

Először is, hogy minél kisebb torzitással működjék, akár suttogás, akár üvöltés éri. Már gyenge hangregzés esetén is nagy jelet adjon ki magából, és ilyenkor se sietsegen. Ha a nyelét tapogatjuk, ne recsegen-ropogjon, s ne durranjon, ha köpködős, fújós hangok

Egy bonyolultabb, analóg-digitális rádióstúdió felépítése

Egy nagyon egyszerű „stúdió”

(„p”, „f”) érik. Olyan irányból fogja föl a hangot, amilyenből akarjuk. Tetszőleges hosszúságú kábellel csatlakozhassunk a mikrofon és a mikrofont követő berendezés közé. Bírja ki azt is, ha időnként a földre pottyan, és külső helyszínen a meleg, a hőzapor vagy a jégeső se zavarja.

A közelmikrofonnak számító popmikrofonok helyett „normális”, lehetőleg kondenzátor stúdiómikrofont érdemes használni.

– Használhatunk olyan mikrofont, melyek állványon állnak, és „hatósugaruk” befogja a teljes stúdiót: ilyenkor akármennyi beszélgetőpartner lehet a stúdióban, 2-3 mikrofonnal mindenki beszéde hallható lesz. Lehetséges, hogy mindenki felé irányítsunk egy mikrofont, de lehet az is, hogy többek hangját vegye egy mikrofon. Ilyenkor a beszélő nem közvetlen a mikrofonba beszél, hanem attól kb. 50–100 cm távolságra van. Ilyenkor általában a stúdió zajai behallatszanak az adásba (ajtónyikorgás, telefoncsörgés, papírzigzég, nyitott ablakból az utca zajai), ami sajátosan „barátságos, közvetlen” atmoszférát teremt. Ez tehát nem hiba, hanem az akusztikus környezet tudatos alakítása: ha a telefont közel rakjuk, hangos lesz a csörgése, tehát a hallgató hallja, ha hívják a stúdiót, a stúdióba lépő riportalany mozgása is hallható, a papírok csörgésével a hallgató tudni fogja, hogy a műsorvezető felolvas valamit, vagy könyvekben lapoz, esetleg az asztalra rögzített mikrofon veheti a műsorvezető érélyes asztalcsapkodását, mellyel nyomatékot ad mondandójának, mint azt több amerikai talkshow műsorvezetője teszi.

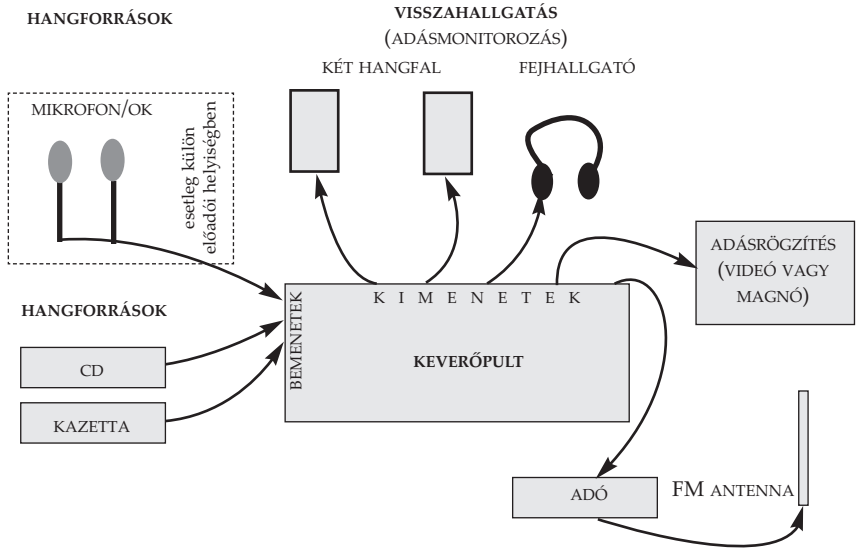
– A másik megoldás vagy kis érzékenységű kézimikrofonok (*hand-held*), vagy fejre szerelhető, száj elé lógó közelmikrofonok (*close-talk* ill. *ear-piece*) használata, mely még nyitott stúdió esetén is steril, zajmentes környezetet teremthet. Ilyenkor a beszélgetés minden egyes résztvevője külön-külön mikrofont kap, azaz a résztvevők száma a mikrofonok számától is függ. Így a beszéd érthetőbbé válik, és nem lesznek zavaró széknycorgások, háterzajok. Minden beszélgető hangereje külön szabályozható (a műsor előtt hangpróbát kell tartani). A beszélgetés hangzása megejtően intim lesz. A megoldás egyik „hátránya” éppen az intimitásból fakad: ez a mikrofonozás nem viseli el, lebuktatja az őszintétlen harsányságot. (Vannak műsorvezetők, akik állványos mikrofonnal mesterien keverik a különféle tónusokat: néha egészen közel hajolnak a mikrofonhoz, ilyenkor hangjuk intim, közeli lesz, máskor hanagosan beszélnek/nevetnek/kiáltanak, de ilyenkor mindig távol hajolnak a mikrofontól. Hasonló fogásokkal énekesek is élnek.) A közelmikrofonoknál különösen ügyelni kell arra, hogy ne „lihegjünk” bele a mikrofonba.

A kétféle „mikrofonozási filozófia” akár műsörtípusonként is változhat.

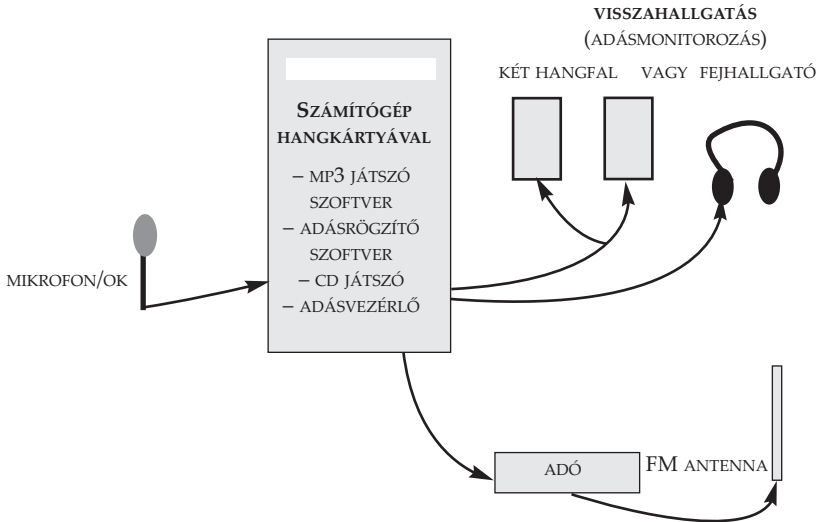
– Házilag készített, számítógépen előre megvágott műsornál elegendő egy számítógéphez csatlakoztatott mikrofon is, de ennek is jó minőségűnek kell lennie, és fontos, hogy a gép zaja ne hallatsszon az adásba (azaz ilyenkor is érdemes inkább minidiszkre felmondani a narrációs szöveget, és ezt bejátszani).

– Riportkészítéskor, előadások felvételekor használhatunk csíptetős mikrofont is. Itt figyeljünk arra, hogy a riportalany ne piszkálja a mikrofont, az azt tartó gallért, hajtókát, a mikrofon drótját stb. (sőt, lehetőleg ne is mozogjon), mert az a rész a zaj miatt használhatatlan lesz – ha ezt látjuk, azonnal tudjuk, hogy ezt ki kell vágni: ha gondoljuk, kérjük meg a riportalanyt, hogy ismétlje el, amit mondott, ill. kérjük meg, hogy vigyázzon a mikrofonra. Előadások felvételekor én (HH) az előadó zsebébe adom a minidiszket, így szabadon mozoghat. Egyszer előfordult, hogy a zsebbe tételkor kihúzódott a mikrofoncsatlakozó: érdemes tehát erre is figyelni.

Egy analóg (hagyományos) rádióstúdió felépítése

Egy egyszerű, digitális rádióstúdió felépítése

*Szélvédő szivacs használata**

Érdeemes elvégezni egy egyszerű kísérletet! Tegyük szorosan a szájunk elé egy pulóvert! Ha most beszélni kezdünk, társaink alig fogják érteni mondandónkat. Ha a pulóvert elvesszük a szánktól, mindenki megkönnyebbül. A pulóverhez hasonlóan viselkednek a szélvédő szivacsok is: 5 kHz fölött vágni kezdenek. A köpködő hangzók hatását, a torlonyomást persze ki kell védeni valahogyan. A legolcsóbb, és nagyon hatásos módszer az, ha a mikrofontól kis távolságra egy tíz-húsz cm átmérőjű drótkeretet helyezünk el, amelyet közönséges nejlonharisnyával töltünk ki. A szerkezet egyszersmind azt is megakadályozza, hogy a beszélő túl közel kerüljön a mikrofonhoz. Ilyen szerkezetet a mikrofongyártók is csinálnak, persze sokkal drágábban.

A minidiszkhez kapható sztereo mikrofonnál a „puffogásra” különösen ügyelni kell, mert a sztereo mikrofon felépítése miatt a szél még szivacson át is könnyen jut el a membránig, ahol mély puffogó hangot hoz létre, s ezzel használhatatlanná teszi a felvételt. Ez igaz a külső helyszínen készített felvételekre is: még szélvédővel is csak teljes szélcsendben készíthető felvétel. (Általában a természet hangjainak rögzítése is csak szélcsendben lehetséges – még a szél zúgó hangját is szélmentes helyről lehet csak felvenni.)

A szájmikrofonoknál a kis szájtváolság miatt elkerülhetetlen a szivacs. Nagyon kritikus a mikrofon és a száj távolsága, ugyanis ha a mikrofon túl közel van a beszélő szájához, a „p” és „f” hangok robbanásokat okoznak a hangképzésben.

Stúdióakusztika*

Való igaz, hogy olcsóbbá tehető egy rádióállomás létesítése akkor, ha megpróbáljuk megtakarítani a stúdió akusztikai tervezését és a korrekt kivitelezést. Az igazság azonban az, hogy az akusztikailag jól tervezett és gondosan, szakszerűen megépített stúdió meghálálja a befektetett pénzt és munkát: a beszéd jól érthető lesz, a technikai helyiségben kevésbé lesz fárasztó a munka. Sajnos, sok rádiónak a falára ragasztanak teljesen feleslegesen tojástartó dobozokat, amelyeknek semmilyen akusztikai szerepük nincs. Az akusztika kialakítása igen nagy felkészültséget és gondos kivitelezést igényel; házilagos megoldása reménytelen.

Terepi hangrögzítés

A külső felvételeket száz évvel ezelőtt egyszerű, hordozható, mechanikus fonográfal készítették, ami meglehetősen rossz hangminőséget produkált. Pár évtizeddel ezelőtt tízkielős orsós magnókkal szaladgáltak a riporterek, melyek nem működtek elemről (így még a szibériai sámánkutatóknak is áramot kellett szereznie a felvételhez). A profi rádiósok később (másmilyen nem volt) professzionális kazettás magnókat vagy digitális, de szalagra rögzítő DAT magnókat használtak. A még ma is mindenhol kapható (normál) kazettás diktafonok csábítóan olcsó és megbízható riporteri eszköznek tűnnek – de nem azok. Hangminőségük még külső mikrofonnal sem jó, mert igen nagy alapzajú felvételeket készítenek: használatuk rádióban nem lehetséges (nem „broadcast minőségűek”). A mikrokazettás diktafonok minősége még rosszabb. A digitális memóriakártyás vagy fényképezőgépes hangrögzítő készülékek szintén nem használhatók rádióban, legfeljebb magunknak „jegyzetelésre” jók. (Természetesen „ennyi erővel” a telefon sem lenne adható adásba – de ez más kérdés). A ma széles körben elterjedt hangrögzítési eszköz a minidiszk. Részünkről ma ezt ajánljuk terepi felvételekhez.

VÁLTOZATOK EGY MIKROFONRA

LENN: fülhallgató? Nem: a legolcsóbb és legterhatásúbb sztereó mikrofon. Két monó csíptetőmikrofont felcsíptettünk egy régi fülhallgatóvázra. A fejünkre rakva pontosan azt hallja, amit a fülünk, így tökéletes térhatású felvétel készíthető vele: ha fülhallgatóval visszahallgatjuk, a hang nem a fejünkől jön, hanem kívülről.

Függőncsíptető-mikrofon

FENN: Csíptetőmikrofon (ára 2900 Ft). Tapasztalat szerint nagyon jól működik, de közeli beszédhez kicsit hangos, ezért a minidiszken a mikrofonérzékenységet alacsonyra kell állítani, vagy a felvételi hangerőt manuális állásban magunknak kell beállítani. Elég gyenge a műanyag csíptetőrésze, különösen a vékony inkekről csúszik le, ezért egy pillanatragasztóval függőncsipeszt ragasztottunk rá: így bombabiztos, de hátránya, hogy ha a beszélő mozog, még jobban zizeg, mint csipesz nélkül.

Ez nem fülhallgató!

sztereó dugó a minidiszk (magnó) mikrofonbemenetébe

monó jel az egyik mikrofonból a jobb csatornába

monó jel a másik mikrofonból a bal csatornába

A fenti sztereó mikrofon csatlakozója minidiszkes felvételhez: a két monó mikrofon dugóját egy olyan átalakítóba dugtuk, ami a két jelet sztereóvá alakítja. Ilyen kábelt lehet barkácsolni vagy maszekoknál csináltatni: készen nem kapható. *Ugyanezzel a módszerrel, egy ilyen közösítő dróttal, akár egy mini keverőpult is helyettesíthető.*

A minidiszke (MD) A SONY által kifejlesztett minidiszke „magneto-optikai” rendszer, azaz félig mágneses, félig lézeres technológiájú. Rögzítése digitális, tehát a számítógépes fájlokhoz hasonló. A minidiszkelemez nem folyamatosan forog, hanem kb. félpercenként (negyedelő sebességkor kb. 2 percenként) pörög fel a lemez, ekkor a gép beolvassa a következő egység tartalmát, majd azt memóriából játssza. Így az energiával is takarékoskodik, és rázkódás esetén sem szakad meg a felvétel/lejátszás. A minidiszke rendszer kommersz hangrögzítő eszköznek indult, hogy kisvártatva a profik is felfedezzék, és megtalálják benne a riportkészítés csaknem ideális eszközét. A minidiszkek különböző generációi igen eltérő szolgáltatásúak:

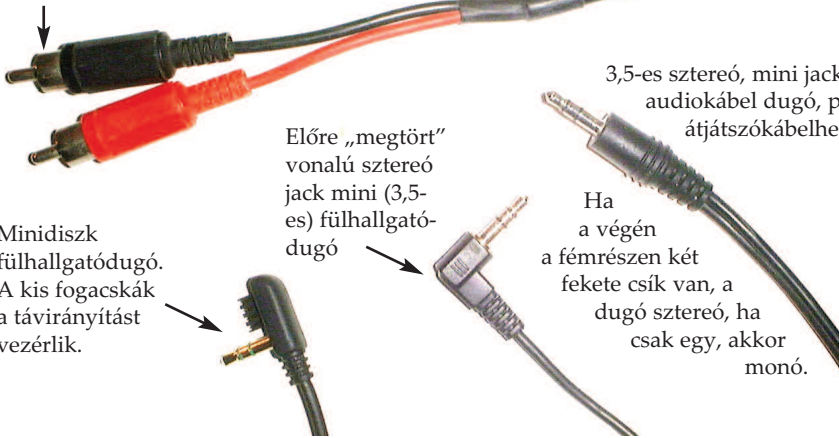
- A legnépszerűbb minidiszke-walkmanek első sorozata különösen kellemetlen élményeket okozott mindenkinek. Az első sorozat ugyanis úgy működött, hogy a lemez behelyezésekor a szerkezet a legelső felvétel letelepítésére állt, s ha ekkor elindítottuk a felvételt, minden addigi információt letörölt. Energiafogyasztásuk igen nagy volt, különösen felvétel esetén, így nagyon hamar elemet vagy akkut kellett cserélni. Egy lemezre 74 perc felvétel fért, monóban ennek kétszerese.

- A következő generációs minidiszkeket már LP2 és LP4 üzemmódban is lehetett használni, amivel kétszeres ill. négyszeres sztereó mûsoridõt lehetett elérni. Megjelentek a 80 perces lemezek. Ezek már jól gazdálkodtak az energiával, és egyetlen ceruzaelemmel működtek. A rádiós minidiszke sajátos hibrid volt, mert rádióból felvenni nem lehetett vele (a rádió a fülhallgató zsinórjába volt építve), aminek az volt (a nem reklámozott) oka, hogy a minidiszke a felvétel rögzítésekor széles sávú elektromágneses zajt bocsát ki, amivel a rádióvételt arra az időre teljesen zajossá teszi. A NetMD minidiszkek képesek voltak számítógéprõl közvetlenül a minidiszkekre, mint egy CD-re másolni (pontosabban saját szoftverjével ATRAC3-má konvertálni és átmásolni) a gépen tárolt zenét, de a minidiszke felvételeit nem lehetett számítógépre játszani. Az LP4 tömörítés (66 kbps sztereó) már igencsak érezhetően rosszabb hangminőségû volt, az élõ felvételeknél sokszor annyi tömörítésbõl származó mûhanggal volt szennyezett, hogy az az érthetőség rovására ment.

- A legújabb generációs minidiszkek (Hi-MD) már képesek a számítógéppel kétirányú kommunikációra, azaz a felvételeink digitálisan és gyorsan (USB-n) bejâtszhatók (de ez nem vonatkozik a korábbi MD-kkel készített felvételekre! Azokat csak analóg audio kábelen lehet bejâtszani még Hi-MD készülékrõl is). Sajnos, mivel a minidiszket alapvetõen nem rádiósoknak, hanem a japán zenerajongó fiataloknak gyártják, olyan õrült másolásvédelmi rendszert építettek a Hi-MD-be (sajátosan épp OpenMG néven), melynek köszönhetõen saját felvételeink is azonnal jogvédettek lesznek, így hiába másolhatók át számítógépre, olyan formátumban lesznek, mely nem szerkeszthetõ, sõt, csak a SONY szoftverjével (SonicStage) játszhatók le: „Az OpenMG technológiával anélkül élvezheti a digitális zenét, hogy megsértené a szerzõi jogokat. A SonicStage a hangfájlokat OpenMG formátumban kódolja, és úgy tárolja azokat számítógépe merevlemezén, hogy megakadályozza jogosulatlan terjesztésüket” [*Portable Minidisk Recorder kezelési útmutató MZ-NH700 2004, (c) Sony*]. És ezt hatékonyan teszi. 2004. decemberében jött ki a SonicStage 2.3 verzió, melyhez a netrõl külön letölthetõ egy wav konvertáló (Wav converter), amivel a mikrofonnal felvett Hi-MD felvételek wav formátumúvá konvertálhatók. Ezzel megszabadítja a riportert a valósidejû átjátszás terhétõl és a teljes folyamat megmarad digitálisnak. Annyiban mégsem haszontalan a fájlként való bevétel lehetősége, hogy az MD-rõl gyorsan, audiokábel (és annak zajai) nélkül bevihetõk a számítógépre, és ott, miközben a SONY programjával lejâtszunk, valós idõben egy másik hangfelvevõ programmal rögzíthetõ, majd így tetszés szerint feldolgozható. A Hi-MD-k 963 MB-os lemezei (illetve a Hi-MD-vel formázott régifajta 74/80-as (269/290MB) lemezei) az USB

DRÓTTAN

kicsit komolyabb audio berendezések ezt használják (RCA): mindkét csatornára (bal, jobb) külön dugó

Minidiszk fülhallgatódugó. A kis fogacskák a távirányítást vezérlik.

Előre „megtört” vonalú sztereó jack mini (3,5-es) fülhallgatódugó

3,5-es sztereó, mini jack audiókabel dugó, pl. átjátszókábelhez.

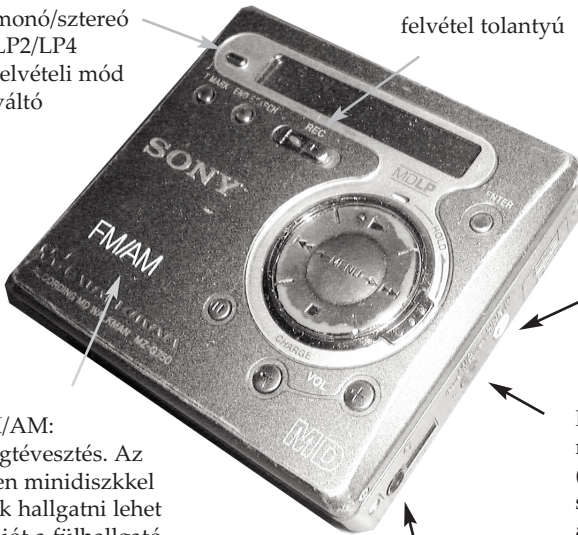
Ha a végén a fémrészen két fekete csík van, a dugó sztereó, ha csak egy, akkor monó.

A MINIDISZK

monó/sztereó LP2/LP4 felvételi mód váltó

felvétel tolatnyú

Elemtartó. 1 db ceruzaelemmel működik, a gép egyben elemtöltő is, ha bedugjuk az áramba.

Fehér: line in (vonal-) bemenet, ha pl. rádióból akarunk felvenni (sztereó)

Piros: mikrofónbemenet (sztereó) – figyelem: a számítógépeken általában a piros (mikrofon) bemenet monó!

FM/AM: megtévesztés. Az ilyen minidiszkkel csak hallgatni lehet rádiót a fülhallgató drótjában lévő rádióból, felvenni nem lehet belőle.

fülhallgató

kábel segítségével adattárolásra, külső lemezegységként is használhatók, azaz bármilyen fájl felmásolható, és a minidiszkről „kijátszható”. Az így felmásolt hangfájlok azonban nem lesznek a minidiszkkal meghallgathatók, azokat az MD adatfájlként, külön kezeli. Hi-MD-vel ömörítetlen PCM formátumban is rögzíthetünk (de átjátszáskor mindent levéd OpenMG-vel). Az új minidiszkekkel nem lehet monóban rögzíteni.

Név	Formátum	Lemezkapacitás		Egy normál elem élettartama (felvételkor)
		1GB	74 min.	
PCM	PCM 1,44 MB/s	1 ó. 34 p.	26 p.	2,5 ó.
Hi-SP	ATRAC3plus 256 kb/s	7 ó. 55p.	2 ó. 10 p.	4,5
Hi-LP	ATRAC3plus 64 kb/s	34 ó.	9 ó. 25p.	5
SP	ATRAC 292 kbps	–	74 p.	4,5
LP2	ATRAC3 132 kb/s	–	2 ó. 28 p.	6
LP4	ATRAC3 66 kb/s	–	4 ó. 56 p.	6,5
mono	?	–	2 ó. 28 p.	

Felvétel a minidiszkekkel

A minidiszk-walkmanek felvételkor többféle üzemmódban is használhatók. Az alapbeállítású üzemmód az automata felvétel. Ilyenkor a kivezérlés állításával nem kell bajlódni. A felvételi szint kézzel is beállítható, de ezt minden egyes felvétel elején külön kell beállítani. Zenei felvételeknél mindenképp javasolt a kézi beállítás, de ilyenkor vigyázni kell, hogy a hangos részek ne legyenek túlzérezelve, azaz inkább halkabbra állítsuk a felvételt, mint hangosabbra. A minidiszkek automatikája nem képes a nagyon hangos hangokat kezelni: már akkor is élvezhetetlenül torz lesz a hang, ha csíptetőmikrofont tűzünk valakire, vagy túl közelről beszélünk a mikrofonba: ilyenkor mindig kézi beállítás szükséges. Ne készítsünk komolyzenei felvételeket automata felvételi szint szabályzóval ill. LP/LP4 tömörítéssel, mert a felvétel hasznavethetetlen lesz.

A Hi-DM-n már a fentiekén kívül többféle mikrofonbeállítás lehetséges:

Mic AGC – Standard: egy hirtelen erős hang után hamar (2-3 s) visszaáll az eredeti felvételi hangerő: ha kiabálunk a mikrofonba, minden rövid szünet után betorzulás hallható, amikor a gép visszaveszi a hangerőt.

Mic AGC – LoudMusic: egy hirtelen erős hang után a felvételi szint hosszabb ideig alacsonyban marad (hogy ne legyenek hirtelen betorzulások).

Mic Sens High: a mikrofonbemeneten erősítést alkalmaz (környezeti zajokra vagy olyan riportra, amikor a mikrofon kb. min. 20–30 cm-re van a beszélőtől).

Mic Sens Low: a mikrofon hangerejét leveszi, olyankor, ha erős zajban kiabálunk a mikrofonba, vagy erős jelszintű csíptetőmikrofonnál.

A minidiszklemezek nem szeretik a port, ha nem megfelelően tároljuk őket, gyakran kapunk DISC ERROR kijelzést, amikor a felvétel leáll. A készülék maga tapasztalataim szerint 2-3 leejtést visel el, különösen a sarkára nem szeret esni: ilyenkor a leolvasófej kimozdul, rosszabb esetben a készülék használhatatlan, jobb esetben csak zajos lesz.

Digitális memóriakártyás hangrögzítők

A különféle kártyás hangrögzítőkön nincs mozgó alkatrész. Az adatokat memóriakártyára vagy beépített Flash diszkre írják. Az ilyen „hordozható lemezekről” a hangfájlok USB kábelen át egyszerűen átvihetők számítógépre. Ma vagy rossz

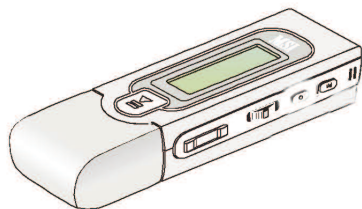
hangminőségű diktafonokat vagy olyan mp3 lejátszókat lehet kapni, melyek extra szolgáltatás-ként hangot is felvesznek. Épp jelen könyv kiadása idején jelennek meg ezek a kütyük a piacon, ezért itt csak arról írunk, hogy ha a következő időszakban nagyobb választékban kaphatók lesznek, mire kell figyelni beszerzésükkor:

- hangformátum-kompatibilitás: olyan hangformátumban rögzítsen, amit gépünkre másolva szerkeszteni tudunk. Ilyenek pl. a wav (hátránya: sok helyet foglal) vagy az mp3. Egyes digitális diktafonoknak saját formátuma van, amit később a gépen nem tudunk szerkeszteni és lejátszani is csak a saját szoftverével.

- Mikrofonbemenet: legyen külön mikrofonbemenet, azaz ne csak line in (vonalbemenet). A mikrofonbemenet felerősíti a mikrofon gyenge jelét, ezért van rá szükség. A mai diktafonok többségén nincs mikrofonbemenet, hanem beépített mikrofont használnak: ez nem elég jó minőségű az adáshoz. Ahol van bemenet, az is általában monó.

- Változtatható felvételi hangminőség: a gép képes legyen 44100 Hz mintavételezéssel kódolni (CD-minőség, 22 kHz hangmagasságig), de ha nincs elég tárhelyünk, kisebb mintavételezés (22050 Hz mintavételezés = 11 kHz hangmagasságig). A legtöbb digitális diktafon csak 3,5 kHz hangmagasságig rögzít!

- Elegendő tárhely van a kártyán a flash diszken? Ha nincs elég hely, jó minőséggel csak rövid felvétel készíthető. Átszámítási táblázat wav fájl esetén (a képen bemutatott MSI Mega Stick 256 csak wav formátumban tud rögzíteni, és 256 MB tárhelye van. Az újabb digitális mp3 játéskoknak már több GB tárhelyük van).

Az „MSI Mega Stick 256” FM rádiós, monó mikrofonbemenetes, wav-ban 8000–48000 Hz mintavételezéssel rögzíteni képes mp3 lejátszó, 256 MB tárhellyel (nem lehet bővíteni) és USB kapcsolattal.

Hangfájlok méreteinek összehasonlító táblázata

Idő	Mintavétel	m/st	Fájlméret	Kbps	Formátum, megjegyzés
60 p	44100 Hz	sztereó	635 MB	1412	wav, CD-minőség (hifi)
60 p	44100 Hz	monó	317,5 MB	706	wav, CD-minőség (hifi)
60 p	22050 Hz	monó	159 MB	353	wav, nem hifi (magas hangok levágva)
60 p	44100 Hz	sztereó	86,4 MB	192	mp3, CD-minőség (hifi)
60 p	44100 Hz	monó	43,2 MB	96	mp3, CD-minőség (hifi)
60 p	22050 Hz	sztereó	43,2 MB	96	mp3, nem hifi (magas hangok levágva)
60 p	22050 Hz	monó	21,6 MB	48	mp3, nem hifi (magas hangok levágva)
60 p	16000 Hz	monó	7,2 MB	16	mp3, kötelező archiválásra

Analóg és digitális stúdióberendezések

Magnó A ma már kihalóban lévő kazettás dekkeknél fontos, hogy legyen benne zajscökkentő, és *ne bújjon lejátszáskor*, ne egye meg a szalagot stb. Mindenesetre érdemes magnót is beszerezni – a műsoros hanghordozók közül legolcsóbb a magnókazetta. A „kalóz-” másolt kazetták hátránya, hogy sístereghetnek, rosszabb a minőségük, és általában nem írjuk fel rá a kiadót, tehát nehéz beírni az Artisjus adatlapjára. Ha orsós magnónk is van, az külön jó, hisz a falu nagy öregjei saját felvételeit játszhatjuk le vele (zene esetén természetesen illegálisan).

Hagyományos lemezjátszó* (*LP, vinyl, bakelit*) Még mindig szinte minden stúdió része! A bakelit nem halt meg, a régi lemezek is élnek (külön egzotikum, ha kattog is, pláne ha adás közben ugrál: igazi analóg feeling), de újabb lemezeket is kiadnak (legalábbis nyugaton; a CD-vel azonos áron). Elsősorban DJ-k nélkülözhetetlen kelléke, és ha saját lemeztárunkat szeretnénk használni, mindenképp szükség lehet rá. Ha csak lehet, ne mini-hifi lemezjátszó-modulját használjuk. Igazából persze olyankor érdemes beszerezni, ha sok lemezünk van, de itt is érdemesebb a lemezeket eleve CD-re vagy számítógépre játszani (a hifi-rajongói műsornál ez természetesen szigorúan tilos, illetve az ugrálást is bele kell csempészni a felvételbe). Ez legalább biztosan legális hanghordozó!

CD* A kompaktlemez nagyon sérülékeny, ezért csak addig tartuk a tokján kívül, ameddig feltétlenül szükséges. A portól óvatosan puha ronggyal tisztítsuk meg. Kencefice használata szükségtelen, bár a CD-tisztító lötyök biztos nem ártanak a korongnak. A lemezre semmilyen feliratot, címkét ne ragassunk, esetleg a legbelső, átlátszó részt jelöljük meg óvatosan. Ha az eredeti tok eltört, azonnal cseréljük ki újra! A CD-k meghibásodási statisztikája teljesen rapszodikus. Természetesen nagyobb az esélyünk arra, hogy gyári hibás vagy romlandó lemezeink legyenek, ha névtelen cégek kalózzgyanus kínálatából választunk. A fűtőtestet, a rátaposást természetesen a CD sem kedveli. A tulajdonosváltást azonban igen: az általam felkeresett hazai rádióállomások vezetői egyértelműen állítják, hogy a CD-k sajátos vándorlási szokásokkal rendelkeznek. Ez a szokás annyiban hasonlít a költöző madarakéhoz, hogy időnként egy csapat CD eltűnik a stúdióból. A madarak azonban visszatérnek, az értékesebb, pótolhatatlan lemezek viszont soha.

Hifitorony A sok CD-s, olcsóbb/középkategóriás hifitoronyok hátránya, hogy hamar tönkremennek, általában legelőször a CD-játszó része. Érdemes külön venni az egyes lejátszókat, amik külön is javíthatók, ha esetleg elromlanak. Ma már sok helyen kapható CD-re írt mp3 fájlok lejátszásra is alkalmas CD-játszó vagy hifitorony, azaz mp3 lejátszáshoz nem kell számítógép!!!

Telefonhibrid A telefonhívások kezelésére, adásba adására szolgál a telefonhibrid. A telefon hangját azért nem lehet közvetlenül a hangbemenetre kötni, mert váltóáram folyik benne, ezért egy tekercset kell közbeiktatni, ami átalakítja a telefon jelét olyanná, amit egy hangbemenet is tud kezelni. A telefonhibrid kb. min. 20 ezer Ft-ból megoldható (pl. www.hells.hu).

Stúdiómonitor-rendszerek* (profi stúdiók számára) (=hangszórók, fülhallgatók)

A hangminőség szempontjából a legszomorúbb tapasztalatokat éppen a végerősítők, hangsugárzók vonatkozásában szerezhetjük. Ezen méregdrága eszközök minőségi paramétereinek vizsgálata helyett ismét egy fontos kérdést kell feltennünk: mit is kell(ene) hallgatnunk ezekkel a készülékekkel? Élő rádióközvetítés esetén nyilvánvalóan az adást.

A legcélszerűbb, ha a lánc mindkét pontját – a stúdió és a vevőkészülék kimenetét – is figyeljük. Mivel a stúdióban elkövetett hibák inkább a stúdió kimenetét figyelve fedezhetők föl, csak időnként váltsunk át adásfigyelésre! A stúdióbeli műsorhallgatás fő célja tehát nem az élvezkedés, hanem a hibák felfedezése. De milyen hibáké? Ha az adás minden fontos jellemzőjét figyelembe vennénk, akkor bizony nagyon sokféle hibának kellene kideríthetőnek lennie. Ezek egy része ún. durva hiba: ilyen pl. a jelkimaradás, pattogás, recsegés, oldalcsere, sisterség, véletlen monósítás, az arányok vagy a hangszínek bántó mértékű elállítódása illetve digitális jelfeldolgozásnál a hangfájl túltömörítése, sérülése.

Úgy tűnik, hogy ma még nem lehet olyan hangsugárzót gyártani, amely szépen is szól, és az üzem követelményeit is kielégíti. Sokkal súlyosabb problémával állunk szemben, mint azt gondolnánk. A hangtechnikus ugyanis naponta több órán keresztül ugyanazt a kemény, torz vacakot hallgatja, s egy idő után észre sem veszi, milyen rossz eszközei vannak. Kétségbeesetten próbálkozik ezek segítségével tetszetős hangképet előállítani – egyebek mellett intenzíven tekergeti a keverőasztal hangszínszabályzóit -, s mert a célt nem ér(het)i el, előbb-utóbb elfásul. Időközben tönkremegy a hallása is, hiszen azt hiszi, hogy ha bőmbölteti a berendezéseit, akkor könnyebben észleli a hibákat.

Mit tehetünk tehát?

Bármilyen monitorrendszert használunk, normális szobahangerőnél nagyobb szinten csak kivételes esetekben üzemeltessük azt. A hangsugárzók közelében dolgozók napi munkaideje ne legyen több 4 óránál!

Végül egy nagyon gyakran használt kontrolleszköztől, a fül- és fejhallgatóról, a fülesről is essék szó! Ha végképp nincs más lehetőségünk (pl. egyhelyiséges, egylégtérű stúdiókialakítás esetén), csakis akkor használjunk fülest! Torzításuk ugyan kisebb, mint a hangdobozoké, ám viselésük fárasztó, és irreális, a hangszórós hallgatástól eltérő sztereót hallunk vele. A füles elszigeteli egymástól a rádió munkatársait, a közöttük zajló kommunikáció az ideges ordítózás és a csökevényes jelbeszéd sajátos keveréke lesz, állandó bökdősékekkel tarkítva.

még néhány tanács... Első alkalommal, különösen számítógépből kivezetett fülhallgatónál sose tegyük fel teljesen a fülünkre a fülhallgatót, mert ha véletlenül maximális hangerő van beállítva, megsüketülhetünk.

Műsorunkat édemes (időnként) egy egyszerű hangszóróval is meghallgatni – mert a hallgatók többsége így fogja hallani. Ha a műsor csak fülhallgatóval érhető, akkor próbáljunk javítani a hangminőségen (pl. élesíteni a beszédhangokat). Akkor jó hangminőségű a műsor, ha jó minőségű hangfalon vagy fülhallgatón is jól szól.

Keverőasztalok* (profibb rádiók számára)

A rádióstúdiók legjellegzetesebb, központinak tekintett eszköze a keverőasztal. Mint minden összetett funkciójú eszközt, így természetesen a keverőasztalokat sem csupán egyetlen szempont szerint csoportosíthatjuk.

Az egyik rendezőelv az, hogy az asztalt egyetlen helyre telepítve, stabilan beépítve használjuk-e, vagy hordozni is szeretnénk. A másik csoportosítás az asztal legalapvetőbb felhasználási módja szerint történik. Az asztalt felvételkészítésre, adás-előkészítésre, adás-lebonyolításra vagy hangosításra használhatjuk. A keverőasztalokat úgy is osztályozhatjuk, hogy egy adott cél kiszolgálására készültek-e – pl. hangjáték, rockzene, magazinműsorok, hírolvasás –, vagy igyekszünk minden feladatot ugyanolyan asztallal megoldani. Az előbbieket célasztalnak, az utóbbiakat általános asztalnak hívják.

Bár a felhasználót a legkevésbé sem érdekli, hogy mi van az asztalban, a szolgáltatások száma és jellege a belső felépítés függvénye is.

A keverőasztalok rendszerezésének újabb szempontja a megbízhatóság. A meghibásodás csekély mértéke általában összefügg a termék árával, s viszonylag nagy biztonsággal győződhetünk meg arról, hogy a gyártónak fontos-e a tartós működés. Általában elegendő alaposabban megnézni az asztalba épített toló-potenciométereket. A jó tolópoti rendkívül drága, mert kis sorozatban készül, és robusztus felépítésű. Megjegyezzük, hogy a rövid poti eleve gyanús, bár ebből is készítenek jót. Ha azonban a

fő jelút potija 10 cm-nél rövidebb, akkor az asztalt nem nekünk találták ki. A mechanikai felépítés is sokat számít. A legtöbb keverőasztal moduláris felépítésű, ami azért kedvező, mert meghibásodás esetén – feltéve, hogy kiderül, mi hibásodott meg – pár perc alatt betehető a tartalék modul. A modulcsatlakozó-sor azonban szintén hibaforrás, és általában kifinomult érzék kell ahhoz, hogy a modul egyből beletaláljon csatlakozójának párjába. Ha mellédugunk, a csatlakozó tönkremehet.

Korántsem utolsó kategorizálási szempont az asztalok műszaki jellemzője. Sajnos itt nagyon éles a határ. Vannak jó és vannak rossz asztalok. Az előbbi nagyon ritka, mert a hangminőség még paraméterek sokaságával is csak körülményesen jellemezhető. Ennek ellenére a neves gyártók általában tudják, hogy mely kritikus értékek alatt szól rettenetesen az asztal. Az egyik kritikus paraméter az asztal túlvezérelhetősége. Ha ez az érték a névleges szinthez – általában 0 dBu-hoz, 775 mV-hoz – képest legalább 18 dB, akkor már reménykedhetünk. A másik fontos jellemző a frekvenciamenet. Nem az az érdekes, hogy a jellemző átviteli sávban milyen – ott általában 20 Hz és 20 kHz között szokott lenni –, hanem hogy milyen a sávon kívüli viselkedése. Ha túl nagy a sávszélesség, az asztal különösen hosszú kábelek esetén rengeteg zavart fog összeszedni, számítógépet pedig a közelébe se lehet majd tenni. A jel-zaj arány mikrofonbemenetről is érje el a 70 dB-t, különben adásunk sutyorogni fog. Drágább asztaloknál megadják a mikrofónia értékét is. Ha jó minőségűek az alkatrészek, nem ad ki magából zavaró jelet az asztal akkor sem, ha ráütünk. Nagyon fontos paraméter még az asztal mechanikus zaja, amit soha nem adnak meg. Márpedig ha pl. a transzfórátor zúg, meg fogunk bolondulni.

A kisebb közösségi rádiókban csak egy-két keverőasztalt használunk, s törekednünk kell arra, hogy ezek a lehető leguniverzálisabbak legyenek. Ezért a csatornaszámmal nem érdemes takarékoskodni, hiszen adás-lebonyolítás közben úgyis annyi mindenre kell figyelni, hogy nincs idő az asztalra éppen nem férő jelforrások csatlakoztatására. Mivel az asztalt sokan kezelik majd, a lehető legkevesebb kezelőszervet kell tartalmaznia, teljesen felesleges pl. a nagyszintű (magnók, CD-játszók stb.) csatornában a bonyolult hangszínszabályozó. Nagyon fontos, hogy a különböző funkciók ki-bekapcsolását egyértelmű fényjelzések (lámpácskák) is jelezzék. A munkatársaktól megkövetelhető, hogy munkájuk végeztével az asztalt ún. alapállapotba hozva adják át a következő stábnak, mert egy-egy benyomva felejtett gomb lehetetlenné teheti az egész adáskészítői munkát.

Keverőasztalok (egyszerűbb rádiók számára)

A kisebb kisközösségi rádióknál meglepően egyszerű módszerekkel fabrikálhatunk keverőasztalt. Analóg rendszer esetén egy kareokera képes rádiósmagnó vagy DVD-lejátszó használható keverőasztalként, hisz itt rá tudunk beszélni a zenére (köszönet az ötletért Csének). Ez esetben a hangszóró- vagy fülhallgató-kimenet megy ki az adóra. Ha számítógépen dolgozunk, ott többcsatornás hangkártyával tudunk dolgozni, melynek a hangerősség-szabályozójával külön szoftver nélkül tudjuk keverni a mikrofont, a hangbemenetet és egy számítógépes lejátszóprogramból kijövő hangot.

Számítógép

Ma már a kereskedelmi rádiók jó része is mp2/mp3 formátumban tárolja a zenei anyagát, és ezeket játssza be adásba adáslebonyolító szoftver segítségével. A hangszerkesztő programok általában már be tudnak hívni mp3 formátumú felvételt, de menteni WAV-ban tudnak. Az mp3 előnye, hogy kis helyen is elfér, hátránya, hogy rosszabb

JELKULCS KEZDŐKNEK

stop – leáll a lejátszás/felvétel

play – lejátszás

pause (szünet, pillanatállj) – a lejátszás/felvétel szünetel. Ugyanezt a gombot újra megnyomva a lejátszás/felvétel folytatódik.

rec (record, felvétel) – elindul a felvétel. Piros színű gomb. Minidisken a felvétel nem törli az előző felvételt – azt a külön menüből elérhető törlés paranccsal kell törölni.

fast forward – gyors továbbtekerés

rewind – gyors visszatekerés

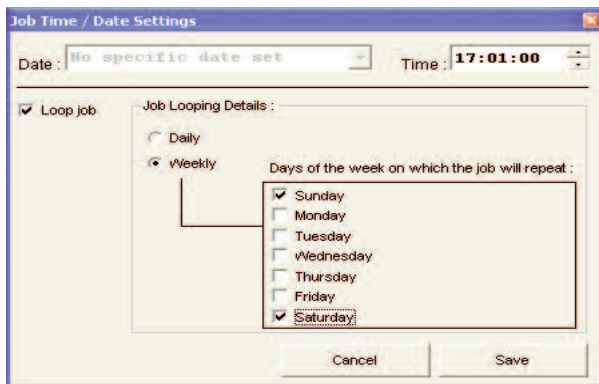
minőségű lehet, *ha úgy konvertáljuk*. A Civil Rádió tapasztalatai szerint a 192 kbps sebességű (kódolású) mp3 optimális, azaz CD minőségű hangot ad. A széles körben használt 128 kbps mp3 kissé „szöszös”, szétszórt hangot ad (különösen háttérzajos beszédhangnál vagy suttogásnál zavaró), de egyben „lágyabbat” is. A számítógépen egyszerűbb műsorszámok egycsatornás hangszerkesztő programmal pl. (SoundForge) is megoldhatók; összetettebbeknél azonban többcsatornás keverőt érdemes használni (pl. CoolEdit Pro). Mp3 konvertálásra pl. a Cdex vagy az Mp3rightclick jól használható. Utóbbiak ingyenesen letölthetők, előbbiek hagyományos szoftverek. A számítógépes fájlok adásban való lejátszására egyszerűbb esetben Winamp használható, de ezzel nem lehet előre „időre programozni” a számokat (pl. hogy egész órákor játsszon be egy szignált). Erre külön adáslebonylító (adásvezérlő) szoftver kell.

Az adáslebonylító (adásvezérlő, broadcast automation software)

Kétféle alaptípusa van az adásvezérlőknek: az egyiket élő zenéléshez tervezték (pl. Party DJ), a másikat rádiók adásainak előre programozásához (Broadcast DJ, illetve az ingyenes, Winampal együttműködő Winamp Radio Scheduler). Az ilyen adásvezérlők legfőbb előnye az lehet, hogy a nem élőben menő műsorokat (fájlból) technikus (vagy a stúdióban bárki jelenléte) nélkül is időben adásba lehet adni. Azoknak a kisközösségi rádióknak, melyek élőben (és napi pár órát) adnak, nincs szüksége adáslebonylító programra!

Ezen sorok írója eddig a román Iancu Andrei által 2002–2004-ben írt *Winamp Radio Scheduler (WRS)* nevű, internetről legálisan *ingyen* letölthető (freeware) programot használja. Ez, mivel ingyenes, (következésképp?) számos hibát tartalmaz, azaz küzdeni kell vele, amíg működni fog. <http://andrei22.go.ro/>. Zenei adatbázisokat nem tud kezelni, de – pl. a Winamp playlist szerkesztővel – előre definiált m3u playlisteket igen. A lejátszott fájlok naplózását az mp3 fájl tagjének az első két sorából szedi ki.

A 2.06-os hibái: át kell a regionális beállításokat románra állítani (az időt *románul* mutassa), a Program files/Winamp/Wrs2/ccrpDtp6.ocx fájljal felül kell írni az ugyanilyen nevű, widowsxp/system32 fájl, és még ez sem garancia, hogy működni fog. Komplexebb adások előreprogramozásában több hibát is találtunk. Akinek ez nem jó, kereshet fizetős programot is. A nagyobb rádiók a Nautilus nevűt használják. A kisebbek a 69 ill. 150 USD-be kerülő, SAM Party ill. Broadcast DJ nevűt, de ez sem tud teljes előre programozást, ill.

Adásvezérlés számítógéppel: előre beállítható, hogy a felvett műsor vagy az előre elkészített játsszási lista a szignálokkal mikor kezdődjön. Akár a pontos időjelzést is előre lehet programozni. Lehetőség van napi, mindennapi vagy a hét adott napjain ismétlődő műsorok előre programozására is.

A képen a WRS nevű, ingyenes program felülete látható. A szavak magyarázata:
Shuffle: a playlistben felsorolt fájlok véletlenszerű lejátszása
Repeat: a fájlt (fájlokat) a végükre érve megismételheti (ha van rá idő)
Clear Winamp Playlist: az új fájl betöltésekor az addig betöltött fájlokat kitörli a listából.
Enable Jingles: a playlistben szereplő fájlok közé adott időközönként szignálokat szűr be
Heavy Rotation: előre meghatározott időközönként beszur egy hangfájlt egy előre meghatározott listából, pl. a legfrissebb slágerek közül félóránként egyet (nem kisközösségi rádiók számára:-)
Live Feed: élő adás, pl. internetes rádió adásának időzített átvétele
Cue File Loading: Az előre programozott időközönként játszandó fájlokat nem pontosan

egy beépített programozási nyelven kell írni az adásvezérlés utasításait. Brit kisközösségi rádiók használatára fejlesztették ki a Sonicart nevű, ingyen letölthető programot. A választék nagy, de sok a gagyi, hasznavehetetlen program.

„Egy jó adáslebonyolító a következőket tudja:

1. Több formátumú zenét lejátszik és kezel (mp3, wav, ogg, akármilyen más).
2. A zenéket egy playlisten egymás után lehet tenni, ezt választhatóan automatikusan vagy kézi indítással játssza a szoftver
3. Nagy adatbázisokat is tud kezelni.
4. Ha magára hagyják, akkor képes előre megadott szempontok alapján (minden óra tízkor szignál, minden óra harminckor ajánló stb.) saját maga is playlistet generálni.
5. Lehet a számok között keresni és kategóriákba rendezni őket.
6. Playlistet ír a játszott számokból (lehet küldeni mailen a jogvédőknek, adat-szolgáltatás letudva).
7. Haladó: megadott zenei arányok alapján maga generálja a rádió zenei világát.
8. Haladó: előre programozható.
9. Haladó: internetre is tud adni.

Véleményem szerint egy adáslebonyolító program kevésbé hasznos ott, ahol sok az élő műsor, mert akkor sokszor kell megszakítani a működését. Ahol viszont sok előre felvett anyag megy kevés élő műsorról, ott nagyban megkönnyíti amunkát.” (*Magyar Ádám*)

Rádiózás számítógép nélkül

Ahhoz, hogy zenét és szöveges műsorokat könnyen lehessen keverni, egyszerű keverőpult kell, melyhez mikrofont, magnót stb. lehet csatlakoztatni. Lehet használt keverőpulthoz is jutni. Így a keverőpult kb. 50–60 000 Ft-ból jön ki. A számítógépes megoldás annyiban olcsóbb, hogy abban eleve „beépített” keverőpult van, plusz zenéket is lehet játszani, csak külön mikrofont kell vásárolni hozzá.

Honnan játszhatunk be zenét, ha nincs számítógép? Alapszabály, hogy az olcsóbb általában drágább, mert hamar elromlik, és lehet kicserélni. Érdemes márkaboltokból beszerezni a készülékeket. De a legjobb készülékek kaphatók műszaki antikváriumban is. *Az analóg stúdió összeállítására lásd az előző hifitorony, CD-játszó, magnó, lemezjátszó c. bekezdéseket.*

A DIGITÁLIS HANGSZERKESZTÉS FÁZISAI

Az alábbiakban a rádiós hangkezelés fázisait mutatjuk be a nyersanyagtól a sugárzásig. A digitális hangszerkesztés során elvileg nem romlik a felvétel minősége, de a teljes fázist digitálisan lebonyolítani ma gyakorlatilag lehetetlen – a sugárzás pedig amúgy is analógból történik (kivéve a földi DAB vagy digitális műholdas adást, de ilyet ma még csak a MR készít; illetve az interneten közzétett anyagokat).

A hang beszerzése – Digitális felvétel

Mikrofonnal (saját felvétel)

Minidiszkkal: az MD és MD-Net minidiszkek hiába veszik fel digitálisan a mikfonjelet, minidiszkból „kihozni” a hangot csak analóg úton (pl. mini jack (walkmandugó) átváltókábellel) lehet, így mire számítógépbe jut, átesik egy digitális (MD) – analóg (átjátszás) – digitális (számítógép) átalakításon. A Hi-MD-ken közvetlenül

fájlként lehet bejátszani a felvett anyagot, de a bejátszott fájl nem szerkeszthető, így azt a gépen belül át kell játszani egy hangfelvevő programra, ami ismét analóg átalakítással és valós időben történik.

Számítógéppel: közvetlenül a számítógép bemenetére kötött mikrofonnal vagy keverőpulttal. Laptopra kötött mikrofon is használható, de ellenőrizzük, hogy nem zűg-bűg-e a mikrofon (a laptopoknál előfordul).

Memóriakártyás/flash diszkes diktafonnal (digitális fényképezővel, mobiltelefonnal stb.): rossz hangminőségük miatt ma még nem ajánlott. Újabban vannak már jó minőségű mp3 diktafonok, ezek akkor használhatók, ha van rajtuk mikrofonbemenet is. Természetesen beépített mikrofonnal és rosszabb minőségben is készíthetünk felvételeket, nagyszüleink is elviselték a középhullámot, de az FM adón érezhető lesz, hogy a hangminőség nem olyan jó. Ha csak tehetjük, jó minőségre törekedjük.

Videóval: a hifi videokamerával felvett hangjel átjátszva általában jól használható.

Rádióból, tévéből: a rádió- és tévéadásokból felvett hang a szerzői jogi problémák miatt nem használható fel (engedély kell hozzá a rádió- vagy tévétársaságtól is).

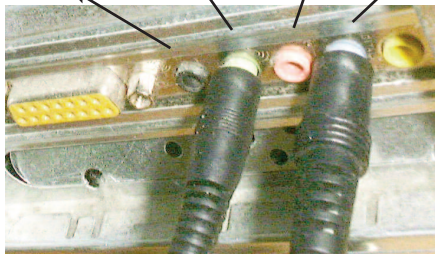
Audio CD-ről: a CD-ről közvetlenül lehet szerkeszthető számítógépes fájlra átalakítani a CD tartalmát. Ehhez „CD-ripper” program szükséges (a folyamat angol neve Digital Audio Extraction). (pl. CDex). A számítógépben tömörítetlen WAV vagy tömörített mp3 fájl készül közvetlenül az audio CD tartalmáról. A CD-ről (hanglemezről) mp3 készítése és ennek sugárzása teljesen legális!

Hanglemezről, kazettáról, szalagról, videoszalagról: a lemezjátszót, magnót audiokábelrel (din, jack stb.) a számítógép hangkártyájának *line in* bemenetéhez (kék kötjük, és a számítógépben hangrögzítő programmal lehet felvenni a hangot. Természetesen a hordozható minidiszkre is készülhet hasonló módon felvétel. Érdemes régi lemezeinket jó minőségű mp3 fájlkká alakítva őrizni! Újabban már kapható (kb. 30 ezer Ft) számítógépbe építhető magnó (a CD helyére kell betolni), amivel könnyebb a kazetták digitalizálása.

Internetről: a letöltött mp3 fájlok mp3-wav fájlátalakítóval vagy adott szoftverrel közvetlenül is szerkeszthetők, felhasználhatók. Az olyan fájlok, melyek – a szerzői jogok

A SZÁMÍTÓGÉP BE- ÉS KIMENETEI (HANG)

fekete: hangszóró
világoszöld: fülhallgató
rózsaszín: mikrofon
világoskék: line in bemenet

A gépekbe épített hangkártyán található a képen látható dugaljakk. Ezek a számítógép hátsó részén szoktak lenni általában, de a legújabb modelleken már elől is vannak hangdugaljakk.

védelve miatt – csak lejátszhatók, de nem letölthetők (streaming audio vagy streaming video hangja), ugyanúgy rögzíthetők, mint bármely más, külső forrásból bejátszott hang: a hangkártyán átvezetve, bármilyen hangrögzítő programmal (ez esetben a felvételi hangerőszabályzón a „hang”, „hanghullám”, „wave out” stb. hangerőszabályzóját kell kijelölni). Az interneten található hang (és zenefájlok) jelentős része legális!, azaz szabadon letölthető és felhasználható (ezek a kereskedelmi forgalomba nem hozott „maszek” (demó stb.) felvételek).

A weben található hangokat pl. a www.altavista.com keresőprogram hangkeresőjével kereshetjük. A találatok csak weboldalakra ugranak, ott nekünk kell megkeresni azt a linket, ahol a hangfájl található, majd ezt a jobb egérgombbal „save target as” „cél mentése” lementeni (azaz: nem simán rákliccelni, mert akkor csak lejátssza, de nem menti le). A letölthető real audio/real media fájlok közvetlenül nem alakíthatók át wav/mp3 formátumúvá, így ezeket a lejátszással egyidejűleg kell egy hangrögzítő programmal valós időben átvenni. A weben általában legális (demó stb.) felvételek tölthetők le közvetlenül weblapokról.

A peer-to-peer (P2P) típusú, a felhasználók winchesterében közvetlenül kereső fájlcsere programok (pl. Kazaa) jelentős számú „illegális” felvételt tartalmaznak, elsősorban a slágerlistás vagy népszerű zenéket, de ezek előnye, hogy a fenti meghatározás érvényes más kultúrákra is, tehát indiai, arab stb. kortárs slágerek is könnyen találhatóak, ellenben ritkaságok, autentikus népzene, teljes komolyzenei művek stb. kevésbé (utóbbi főleg azért nem, mert a komolyzenei CD-ket általában tételekké aprítva rippelik mp3-á, melyek közül a legnépszerűbb trackek szaporodnak legjobban. Az egy fájlként közzétett teljes művek ritkák.). Az utóbbi időben egyre népszerűbb a BitTorrent technológián alapuló fájlcsere, melynek előnye, hogy ha egy zeneszám nagyon sok helyen található meg, nagyon hamar letölthető (ill. itt nem egyedi fájlok, hanem teljes albumok tölthetők le), de ezzel az is együtt jár, hogy az egyedi demófelvételek, ritkaságok stb. itt nehezen kereshetők.

Analog felvétel – Magnóra (diktafonra): ma már nem ajánlott módszer a diktafonok nagy alapja miatt (egyrészt a beépített mikrofon miatt, másrészt a hangfelvétel jel/zaj aránya is rossz).

A HANG DIGITALIZÁSIÁSA

Külső analog forrásból (mikrofon, minidiszk, magnó stb.): A minidiszk, magnó stb. forrást kössük össze audiokábelrel a hangkártya kék (line in) bemenetével, a mikrofont viszont a piros aljzatba dugjuk (ez felerősíti a mikrofon gyenge jelét).

Belső forrásból (a számítógépen előállított hang – streaming audio, minidiszk kódolt fájlja, real audio, DVD hangja stb.): Ez esetben az egyik hanglejátszó programon elindítjuk a lejátszást, a felvételi hangerőszabályzónál a Wave out/hangerő fő/hang gombot kijelöljük, és a hangrögzítő programon elindítjuk a felvételt.

Mindkét esetben előbb indítjuk a felvételt, és utána a hang bejátszását. A fájl elején levő szünet és kattánás később kivágható. Minden esetben valós időben, egycsatornás hangrögzítő programmal kell elkészíteni a felvételt. (CoolEdit, SoundForge).

A felvétel minősége (a bejátszott hang minőségén túl) attól függ, hogy a felvétel előtt milyen paramétereket állítunk be. Ajánlott: 44100 kHz/16 bit/sztereó.

Mintavételi gyakoriság (Sample rate): az ember füle kb. 20–20000 Hz-ig hallja a

Digitális hangfelvétel és -vágás folyamata

(minidiszkre és cooledit/soundforge programokra)

Minidiszka

- Van-e lemez a minidiszkaiban?
- Ha van, van-e elég hely rajta (jó ráhagyással)? (megnézése: End Search gombbal vagy menüből: display – rec remain)
- Ha nincs, mono/LP2 üzemmódban esetleg elég lehet-e a hely? (átváltás: Rec Mode – mono/LP2 stb.)
- Van tartalék lemezünk? (a lemez ritkán, de hibás lehet (por, mágneses hatások miatt), ilyenkor ki kell cserélni – és be is telhet, vagy még felvennénk valamit)
- Fel van töltve eléggé (maximumig) az elem? Biztos jól mutatja az MD kijelzője?
- És van nálunk plusz elem?
- Nem lehetne közvetlenül áramról elkészíteni a felvételt? Ha lehet, megvan a hálózati csatlakozó? Ha ez működik, nem bűg tőle a mikrofon?
- Nálunk van a mikrofon?
- Működik a mikrofon? (jó benne az elem, nem kontakthibás a kábel?)
- Nincs zúgás-búgás a felvétel közben? Tiszta a hang? Tapasztaljuk ki, milyen távolból nem „puffog” a mikrofon, ha az ember p, b, h hangokat mond.
- Van nálunk audiókábel/üres CD? (néha szükség lehet felvételt készíteni más magnójáról, számítógépről, rádióból stb.)

Gép

- Ha egyenesen számítógépre vesszük a beszédet, riportot, elég hosszú a mikrofon a gép dugaljától a vendégig?
- Jó a felvételi szint? Nem zúg, zörög, serceg a felvétel?

Riport, a beszélgetés előtt:

- Tisztáztuk, hogy a beszélgetőpartner akarja-e hallani a kész felvételt adás előtt? Ha igen, hogy jut el hozzá? Ha nem, már megadta az engedélyt a közlésre (ha erre szükség van)?

A felvétel elkészítése (érdemes a felvétel során fülhallgatóval monitorozni, hogy mi hallható, de a felvétel megkezdésekor mindenképp):

Ha riportot készítünk vagy magunk beszélünk:

- Milyen környezetben leszünk? Külső helyszínen vagy belsőn? Ha külsőn, szeles lesz? Ha igen, hogy csinálunk felvételt (szélben nem lehet)?

Ha belsőn, elég csendes lesz-e (telefonok, munkatársak)?

Ha más forrásból (is) akarunk a minidiszka felvenni (más magnó, TV, videó):

- Van-e megfelelő átváltószórábel, amivel a forrás (fejhallgató) kimenetét összekötjük a minidiszka felvevővel? Ha nincs, venni kell (műszaki boltban)!

Ha nyilvános előadást veszünk fel:

- Van-e rá előre engedélyünk (akár zene, akár beszélgetés)? (Ingyenesen látogatható nyilvános előadásnál elvileg nem kell, gyakorlatilag (politikusok beszédeit leszámítva) nem árt az előadótól engedélyt kérni, előre elkészített papírra, írásban.)
- Ha ki lesz hangosítva, a technikust megkérhetjük, hogy csatlakozzunk a rendszerére: van rá megfelelő hangkábel, hogy összekössük a keverőpultját a minidiszka felvevővel?

- Jó helyre dugtuk a mikrofont (piros dugalj) vagy az audiokábelt (fehér vagy kék dugalj)?
- Bekapcsoltuk a mikrofont? (Minidiszkhöz kötött mikrofonoknál mindig külön kell a mikrofont is bekapcsolni.)
- Ha csíptetőmikrofon: ugye nem fog leesni beszélgetés közben?
- Megfelelő a jelszint a felvételnél? (Felvételre állás után, még pause állásban megnézhető a jelszint: ha beszélünk, és dinamikusan ugrál a jelszintkijelző, az a jó: ha állandóan max. közelében van, túl hangos, ha egy-két egységnyit totyog az alján, túl halk lesz.) (Átállítás: mic sens gombbal vagy menüből (High: a gyenge mikrofont felerősíti, low: a túl hangos mikrofont lehalkítja), illetve a manuális felvételi hangerőnél: rec volume – manual.)
- Nincs zúgás, bűgás, szélpuffogás a felvétel hangjában? Ha van, valahogy meg kell szüntetni (pl. elektromos berendezések közelében lehet zúgást hallani, néha akkor is, ha nem elemmel, hanem hálózatról megy a minidisz.)
- Ahogy fogjuk a mikrofont, az nem okoz majd zajokat (surrogás)?
- A minidisz saját zaja nem hallatszik bele a felvételbe? Ha igen, tegyük távolabb a mikrofontól!
- A közelben nincsenek beszélgető/zajongó emberek? Ezt észre sem vesszük hétköznap, de a felvételt zavarni fogja.
- Kikapcsoltuk a mobiltelefonjainkat? A csörgésen kívül egy SMS érkezése is erősen zavarni fogja a felvételt.
- Ha már kezdenénk: elindult a felvétel? Nem csak pause-on áll? (Ha villog, még nem megy. Ha folyamatosan ég a kijelző, és megy az „óra”, akkor kezdhethetjük. Még egy pillantás a hangerőszintre, hogy jó-e, nem húzódott-e ki a mikrofondugó, és indulhat a beszélgetés.)
- A riport alatt: a riport kérdései is hallhatók? Ha nem húzzuk magunkhoz a mikrofont, amikor kérdezzünk, akkor nem lesz hallható a kérdés. Ha beszélgetést rögzítünk egy mikrofonnal: minden beszélgetőpartner csak akkor kezd beszélni, ha már nála van a mikrofon?

A beszélgetés közben:

- Még mindig megy a felvétel? Még mindig van elég hely a lemezen? Még mindig nem merült ki az elem? Még mindig van jelszint (nem húzódott ki a mikrofon)?

A beszélgetés végén:

- (A stop gomb megnyomása után egy ideig eltart, amíg a minidisz ráírja a rendszeradatokat a lemezre). Sikeredt rögzíteni a felvételt? (Visszahallgathatjuk az elejét.)

A minidiszhangfelvétel bejátszása számítógépre:

- Az audiokábelt jó helyre dugtuk? (Gyenge jelszint esetén a pirosba (csak mono), erősebbnél vagy sztereónál a kékbe.)
- Nem zajos az átjátszás (zúgás-bűgás)?
- Beállítottuk a felvételi jelszintet a számítógépben? (Jobboldalt alul a tálcán duplakatt a hangszóró ikonra – beállítások-tulajdonságok-felvételhez-bemenet ill. mikrofoncsatorna ki van-e jelölve / hangereje fel van-e húzva?)
- A rögzítőprogramon jól állítottuk-e be a hangminőséget? (file-new-44100 Hz/16 bit/stereo CD minőséghez)

>>>

- Lesz-e elég hely a felvétel bejátszásához? (1 óra = kb. 600 MB a fenti beállításokkal.) Ha nem, rögzítsünk monóban (fele annyi hely), ha az is túl sok, 44100 helyett 22050 Hz mintavételezéssel.
- Látjuk a jelszintet? (általában zöld / piros ugráló csíkok). Ha dinamikusan ugrálnak, jó a jelszint, ha folyamatosan maximumnál vannak, halkítsuk le a minidiszka hangerejét vagy a felvételi szintet, ha alig ugrálnak a sáv legalján, akkor vagy nincs kijelölve a megfelelő csatorna felvételi hangereje, vagy túl halk a minidiszka hangereje, vagy a csatorna felvételi hangereje nincs felhúzva eléggé.

Ha kész a felvétel, hallgassuk vissza:

- Nem torz a felvétel? Nem túl halk? Nem sístereg túlságosan? Ha igen, kezdsd újra!

A felvétel feldolgozása

A kész felvételt bejátszás után meg kell vágni/szerkeszteni, hogy adásba kerülhessen. Amikor meghallgatjuk, figyeljünk a következőkre:

- Nem nyög / ő-zik / gondolkodik csendben / ismétli el ugyanazt a szót / hangot / mondatot / gondolatot túl sokszor a riportalany? (Az ő-zéseket, hosszú csendeket vágjuk ki, kivéve, ha ennek funkciója lehet, pl. érzékelteti, hogy a beszélő megakadt, hosszasan gondolkodik, vagy politikus.)
- Elmentettük az eredeti fájlt? (A vágatlan verziót mindig őrizzük meg addig, amíg le nem adtuk a kész anyagot, de lehetőleg a félreértések elkerülésére, utána is.)

Vágás:

A szerkesztett anyagnál a vágásoknál figyeljünk rá:

- Nem lesz értelmetlen a mondat a vágás után?
- Nem változik meg a mondat vagy gondolatmenet értelme a vágás után?
- Van az elhangzottaknak értelme/funkciója? Ha nincs, és nem politikus az illető, kivágható, ha egész biztosak vagyunk a dolgunkban. Ha úgy érezzük, hogy lehet, hogy csak mi nem értjük, de más értheti, tartsuk meg!
- Nem került-e ugyanaz a mondat véletlenül kétszer bele a végső anyagba?
- Nincs kattanás a vágások pontjában? Ha van, az kiszűrhető, ha belenagyítunk a hanghullámba, és finom vágással folyamatosá tesszük a hullám vonalát: kattanás akkor hallható, ha ugrik a hanghullám rajza. A kattanás rövid fade in/out (felhangosítás, elhalkítás) parancsokkal is kiküszöbölhető (a megszólaló megszólalása elé fade in, utána fade out kell).
- A vágás nem zavaró? Ha zavaróbb, mint az ő-zés, akkor az eredetit hagyjuk meg!

Ha mp3-ban kerül adásba az anyag:

- Elég magas sebességgel kódoltuk a fájlt, hogy a minősége ne romoljon? (Sztereo: 192 kbps, monó: 96 kbps a CD minőség. Ennél kisebb sebesség már zajos, szőrösögő.)

Ha azt hisszük, készen vagyunk:

A kész, megvágott adást hallgassuk meg még egyszer. Nem árt, ha más is meghallgatja, aki észreveszi azokat a hibákat is, amiket mi nem.

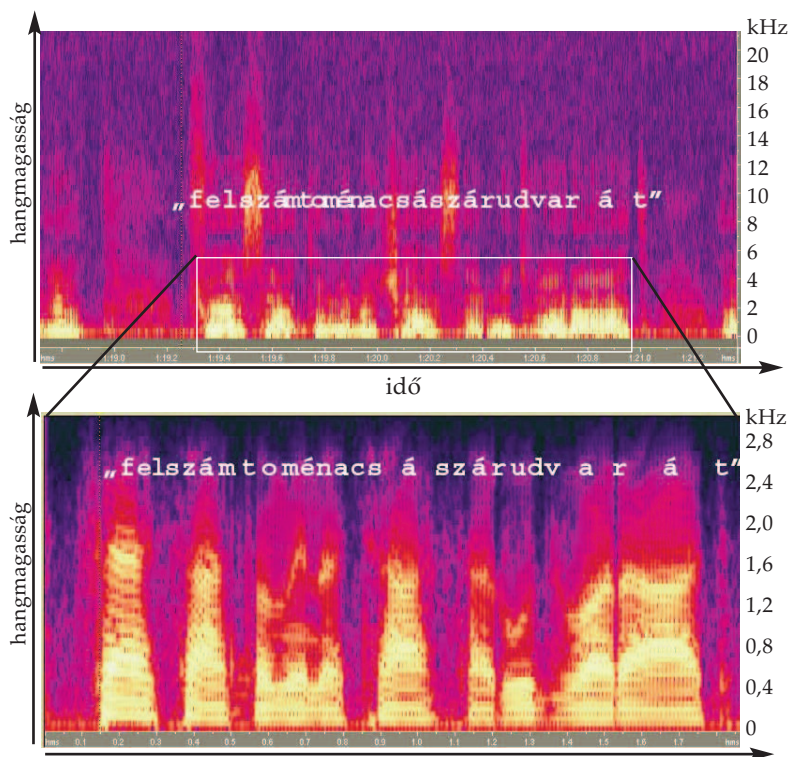
hangokat. Ez inkább ideális eset, a „normális” ember 15-16000 Hz-ig hall, 50-60 éves korban már csak 8–10000 Hz-ig. Az a szám, amit a mintavételezési gyakoriság mutat, épp kétszer annyi, mint a felvételen hallható legmagasabb hang frekvenciája, azaz 44100 Hz mintavétel még 22050 Hz-es hangot képes rögzíteni. Az emberi beszédhangok a teljes frekvenciatarományt felölelik:

Az f, sz, z használja ki a legnagyobb frekvenciatarományt (széles sávú zörej), 16–20000 Hz-ig, a d, t, cs, s 10–15000 Hz-ig nyúlik, a magánhangzók többsége 2–3000 Hz-ig szól, de ezek jó része felharmonikus (a beszédhang alapfrekvenciája – alaphangja 500-800 Hz) (lásd a lenti képeken!).

A középhullámú, rövidhullámú rádiókon csak ezeket a hangokat hallhatjuk: kb. 4-5000 Hz-ig. Ezért nem hallatszanak a sziszegő hangok (itt a spektrogramon ezek helyén üresség van). A telefonátvitel még rosszabb.

A valóság hű hangzást régebben hífinek, ma „CD-minőség”-nek is nevezik. Utóbbi 44.1 kHz, sztereó, 16 bitmélységű hangfelvételt jelez:

A 44100 Hz azt jelenti, hogy másodpercenként 44100 mintát vesz a gép a folyamatos (analóg) hanghullámból.

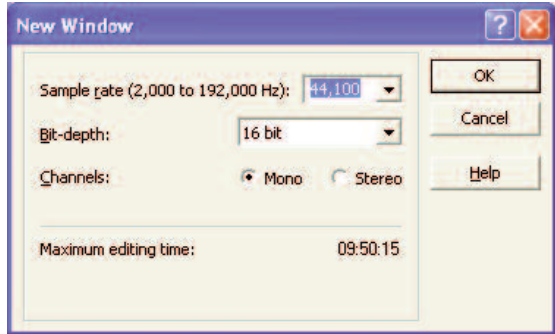

Élőbeszéd spektrogramja (vagy szonogramja): a hangintenzitás mutatja a hang magassága (frekvenciája) függvényében. Világos: erős hang, sötét: gyenge hang fekete: nincs hang

44100 Hz: CD-minőség. Beszédre és zenére is ezt alkalmazzuk. [74 percnyi sztereo hang 650 MB tárhelyet foglal el (=1 CD)]

22050 Hz (max. felvett hang 11025 Hz magas): Akkor használjuk, ha nincs elég hely a merevlemezen (fele annyit foglal el), vagy ha az eredeti hangfelvétel eleve nem hifi minőségű

11025 Hz vagy rosszabb: Telefonminőségű hang. Középhullámról felvett rádióműsor archiválására.

Bit depth, bitmélység: 16 bit. Minden mintavételkor 2 bájtos (16 bit) „felbontású” mintát vesz a számítógép (azaz az amplitúdó kilengése 2^{16} értéket vehet fel). (A 2-es számrendszerben egy 16 számjegyű szám). Lehetőleg csak ezt használjuk!

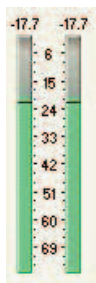
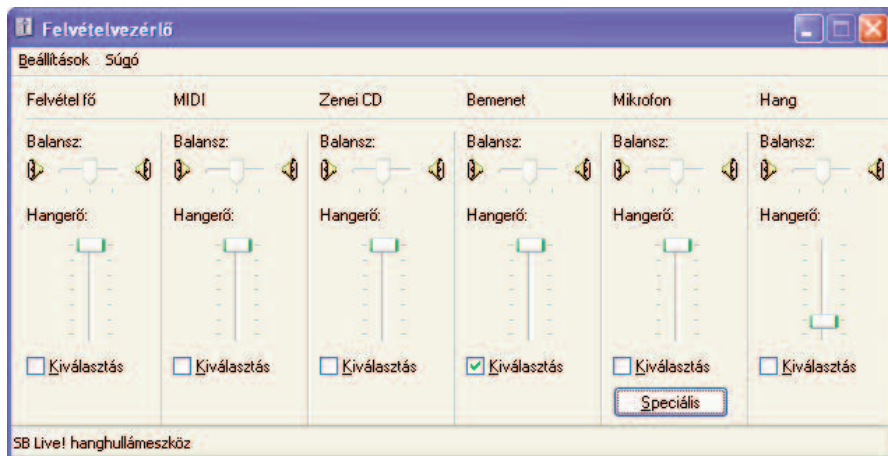
Channels: Monó/sztereo. Beszédhangot általában monóban vegyünk fel, zenét vagy terepi felvételt, ahol külső zajok is hallhatók, sztereoóban. A zajos környezetben felvett beszédet is sztereoóban, mert így könnyebb a hallgatónak kihámozni a beszédet a zajból. Sztereoó wav fájl esetén a fájl mérete épp kétszerese lesz a monónak.

Hangerő: A hanghullám amplitudóján (kilengési maximumán) látható a hangerősség. Általános szabályként elmondható, hogy (beszéd esetén) minden dudor egy magánhangzót, azaz egy szótagot jelöl.

A hanghullám annál nagyobb amplitudójú, minél hangosabb a hang. Ez a hanglemezek barázdáinak az „érdességén” is látható (a lemezbarázda hullámozása maga a hanghullám). Ha eléggé belenagyítunk a számítógép hanghullámfájljába, látható lesz a hullám maga.

A **felvételi hangerő** a lejátszási hangerőtől függetlenül állítható, azaz ha hallom a számítógép hangszóróján a hangot, az nem jelenti azt, hogy felvételekre állítva rögzíteni is fogja. A hangerőt a tálcá jobb alsó sarkában a hangszóró ikonra gyorsan kettőt kattintva (vagy jobb gomb – hangerőszabályzó megnyitása) lehet állítani. Alapból a lejátszási hangerőszabályzó jön be. Innen a felvételi hangerőszabályzóhoz a „beállítások-tulajdonságok-felvételhez” menükön át érhetünk el. A *felvételhez* gomb megnyomása előtt jelölhetjük ki egy menüből, hogy milyen csatornákat szeretnénk aktiválni. *(kép a következő oldalon!)*

Felvételnél a legtöbb hangkártyán csak egy forrást választhatunk ki. A MIDI a számítógépbe épített szintetizátor hangját jelenti, a zenei CD az audio CD hangját (a hangkártyán keresztül), a bemenet a kék aljzatba (line in) dugott drótból érkező jelet, a mikrofon a piros aljzatba dugott kábel jelét, a hang a számítógép által megszólaltatott hangot (wave, pl. hanglejátszó program, mpg videó hangja, számítógépes játék hangja, streaming audio hangja stb.) jelenti. Utóbbi a fő szabályzó („felvétel fő”) kijelölésével is hallható. A felvételi szint ezután a hangrögzítő programon is követhető.

Fenn: a felvételi hangcsatorna kiválasztására és a hangerő beállítására szolgáló párbeszédablak Balra: a felvételi hangerő megjelenítése egy hangrögzítő programban.

Ha a hangerő túl hangos, a szintszabályzó időnként vagy folyamatosan maximumon áll. Ez esetben a felvétel torz és használhatatlan lesz (*később sem lehet kijavítani*). Ha nagyon változatos a hangerősség a felvétel során, a leghangosabb részt vegyük alapul (az a rész nem nyúlhat túl a piros részen). Ha a mutató nagyon mélyen van, akkor túl halk lesz a felvétel (ez hangosítható, de a hang sístereghet a hangosítás után). Ha a szintjelző nem mozog, valószínűleg rossz csatornát jelöltünk ki, vagy valami más okból nem kap hangot.

A fájl mentése A kész nyers hangfájlt érdemes tömörítetlen Wav (= Microsoft Wav) formátumban menteni, mert ennek nem romlik a minősége, és ez szerkeszthető a legkönnyebben és a legtöbb programmal. Más, kisebb helyet elfoglaló fájlok mentése is lehetséges, melyek különféle (általában rosszabb) hangminőségben szólnak. *A hangfájlok méreteit lásd a 135. oldalon.*

A hangfájlok archiválása, konvertálása

A nagy méretű wav fájlokat illetve kész műsorunkat mp3 formátumban (is) archiválhatjuk. Ehhez mp3-wav konvertáló program szükséges. (CDex, Waver, Rightclick mp3 stb.). Ezek egy része ingyenes, más része 30 napig ingyenes.)

Az mp3 formátummá konvertáláskor alapvetően fontos tisztában lenni a különféle mp3 beállításokkal, mert ezek határozzák meg a fájl hangminőségét. Az mp3 fájlok veszteségesen tömörítenek, de így az eredeti méret (a hanghullám 1:1 leírása) akár tizedrészére is összenyomható a fájl úgy, hogy nem hallható a különbség. Hová lesz akkor a sok adat? Az ilyen veszteséges tömörítés úgy működik, hogy azokat a hangokat kihagyja, melyeket a fülünk nem hall, pontosabban, amiket az agyunk nem érzékel. Ilyenek azok a hangok, melyeket egy hangosabb hang elfed (úthenger a hegedűszót), vagy amilyen frekvenciákat csak kevésbé használunk (tehát a magánhangzók alaphangmagassága és a

sziszegők magas frekvenciás sziszegése köztiek) miközben a sziszegők magas frekvenciás hangjai megmaradnak. Érdeemes kipróbálni különféle tömörítési variációkat suttogáson vagy klasszikus zenén, mert ezek a legérzékenyebbek a veszteséges tömörítésre.

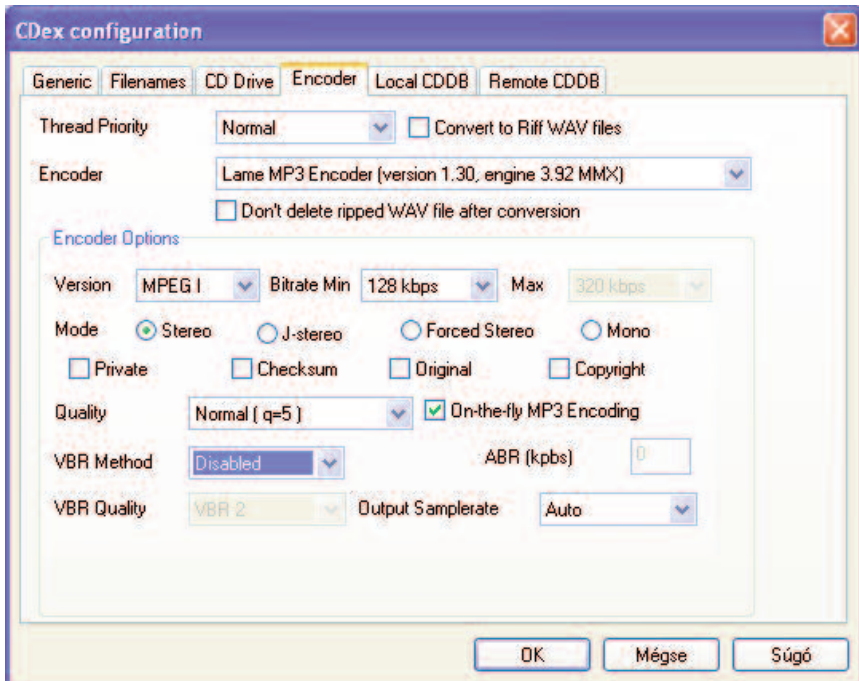
Az mp3 konvertálás lehetséges beállításai:

Version: Az MPEGII alacsony sebesség mellett (pl. modemes felhasználásra, avagy kis fájlmérethez) is képes kódolni, viszonylag jó minőségben (de nem éri el a real audio hasonló minőségét). A Waver programba épített 32 kbps mp3 kóder egészen élvezhető minőséget produkál. Ilyenekre azonban csak modemes internetfelhasználók megcélzásakor van szükség. Általában az MPEGI-et használjuk.

Bitrate: sebesség, azaz a fájl hangminősége (gyorsabb: jobb minőség). A 32 kbps-nél lassabb fájlokat általában az mp3-CD lejátszására alkalmas audiogépek nem tudják lejátszani! Monó felvételnél mindig a sztereó felét kell vegyük. Így a 192 kbps sztereó megfelelője a 96 kbps monó. Ez a CD-minőség. Minél gyengébb a minőség, annál több benne a műhang, és annál kevesebb a magas sziszegő hang, és később annál rosszabb lesz minden további átjátszás/konvertálás.

VBR (variable bitrate): ahol kell, ott nagyobb sebességgel (pl. komolyzene), ahol nem kell, ott alacsonyabbal rögzít (pl. csönd), a hangnak megfelelően. Lehet vele spórolni a fájl méretén, de sok fontos program nem tudja kezelni.

Output samplerate: mintavételezési gyakoriság a kódolás (tömörítés) előtt. A 44,1 kHz-es minden hangból mintáz, a 22 kHz-es még tömörítés előtt átkonvertálja a fájlt 22 kHz-essé,

Az ingyenes CDex program beállítási párbeszédablaka

és ezt tömöríti, ezáltal zavaró műhangok kevésbé fordulnak elő, mert kevesebbet kell tömörítenie. Vagyis: 22 kHz-et akkor használjunk, ha kis fájlméretet szeretnénk viszonylag jó minőség mellett (pl. 48 kbps mono 22 kHz), vagy ha a hang eleve nem túl jó minőségű.

Mono/stereo: kódoláskor is konvertálhatunk egy sztereó fájl monóvá, ez esetben kisebb (fele akkora) fájlméretet kapunk. Eleve monó felvételt ne kódoljunk sztereóban, tehát a megfelelő bitrate-et is használjuk (sztereónak fele). A joint stereo opcióban a sztereó kódoláshoz kétféle sávot használ: a két csatorna különbségét és összegét használja: ha kicsi a különbség, azaz kb. monó a jel, akkor több jut az összegre: jobb minőségű lesz az a rész.

Quality: beszédműsorhoz mindenképp a Voice (hang) opciót érdemes választani, mert enélkül még magas bitrate mellett is bugyog a beszédhang.

Néhány gyakran használt beállítás:

Minőség	Kapcsolat min.	Kódolásjellemzők (bitrate, mintavételezés)
Telefonhang	14.4 kbps	8 kBit/s, 11,025 Hz, monó
AM rádió	28,8 kbps	20 kBit/s, 11,025 Hz, monó
AM/FM között	56.0 kbps	32 kBit/s, 22,025 Hz, monó
FM-minőség	96 kbps ISDN	56 kBit/s, 22,050 Hz, monó
FM-minőség	384 kbps DSL	128 kBit/s, 44,100 Hz, sztereó
CD-minőség	kábel	192 kBit/s, 44,100 Hz, sztereó

Mp3 fájlműveletek

Életünket megkönnyíti, ha mp3 fájlokhoz azok kibontása nélkül tudunk más mp3-akat hozzáragasztani (pl. egy egyórás műsor elé egy felkonfot vagy zenék közé konferálást), ill. később ezeket levágni. A kulcsszavak: split, cut (szétválaszt), combine, join (összeragaszt). Több ilyen program is van, pl. az mp3 Workshop, mely a fentiekén túl wav/mp3 konvertálni és CD-ből bejatszani is tud, de ára 25 USD.

Mi az a peak file?

Minden hangszerkesztő program készít (vagy készíthet) ún. peak file-t, mely alapján az egyszer már megnyitott fájl pillanatok alatt megnyitja újra. Ez a hanghullám egyszerűsített rajza, melyet gyorsan be tud hívni, ahelyett, hogy a hangfájl egészét hívná be és újra legyártaná a hanghullám képét. Ezeket tehát érdemes megőrizni, amíg a fájlal foglalkozunk.

A MŰSOR VÁGÁSA:

(Egyszerű vágásra egycsatornás vágóprogramot használjunk (pl. riport megvágására SoundForge), összetett adásra többcsatornás vágót. Ilyen pl. a CoolEdit Pro. Ez esetben egymásra úszathatunk különféle hangokat, miközben azok hangerejét is szabályozhatjuk. A kész, összemixelt hangot sima wav fájlként menthetjük el, miközben a vágási forgatókönyv (ses fájl, multitrack session) is elmenthető (ez csak linkeket tartalmaz a hangfájlokra, a hangokat magukat nem tartalmazza).

EGYCSATORNÁS HANGSZERKESZTÉS

A Cooleedit Pro használata egycsatornás hangszerkesztésre és többcsatornás (multitrack) keverésre:

A bejelentkező ablak az egycsatornás hangszerkesztő ablaka. Ebbe kell egymás után

behívni (file-open) a használandó hangokat. Itt már csak wav kiterjesztésű (tömörítetlen) fájlokat kell használni. (A Soundforge mp3 pluginjével be tud hívni mp3-at is.). Az egyes behívott fájlok nevei a windows menüpontban láthatók/válthatók.

Mit lehet csinálni a keverés előtt?

Generate menü:

Silence – csend beszúrása adott időtartamban.

DTMF Signals – telefonszám-bípbipek generálása.

Noise – zaj beszúrása (fehér, rózsaszín, barna: különféle beállítású sístergés, amelyet az FM sávban is hallhatunk. Ugyanez vagy nagyon hasonló hang a tapsolás, az esőverés, a vízesés stb.

Tones – szinuszos hangok, felharmonikusokkal vagy anélkül. Itt tetszés szerinti hangmagasságú sípolást állíthatunk elő. Kiváló saját fülünk hallásküszöbének megállapítására vagy a pontos idő sípjelének előállítására.

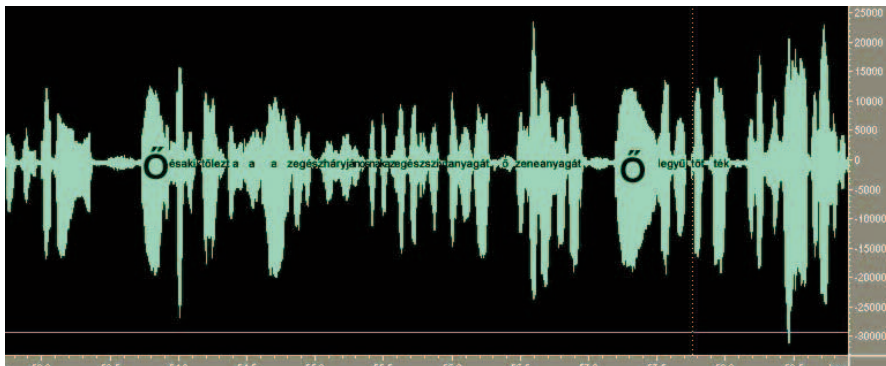
Transform menü:

Reverse – visszafelé játssza le a kijelölt részt.

Amplitude – a fájl egészét vagy kijelölt részét hangosítja, halkítja: amplify – amplif. A constant amplificationnál „rendesen” hangosít/halkít, a Fade fület választva lehet le- vagy felúsztatni a hangot.

Dynamics processing – ezzel a menüvel lehet egy felvétel hangerőszintjét kiegyenlíteni, ahogy a régi magnók, a legtöbb videokamera vagy a kereskedelmi rádiók teszik. Ilyen, ún. kompresszor egység van minden egyes kereskedelmi rádió hangerőszabályzója végén, ezért hallható ugyanolyan hangerőn a suttogás és a kiabálás (csak a reklámok hangosabbak kicsit). Külön beállítású kompressziót (dinamikacsökkentőt) kell használni zenei felvételekre és szövegesekre. Ezzel mindazonáltal vigyázni kell, mert a kiegyenlített hang elveszti természetességét, és az eredeti hangfelvétel ezután „adatvesztéssel” szegényedik.

Normalize – ezzel az opcióval a dinamika kompressziója nélkül a lehető leghangosabbra veszi a kijelölt részt vagy a teljes hangfájl a gép: megkeresi a leghangosabb részt, és annyira hangosítja fel az egészet, hogy ez a csúcs a lehető leghangosabb legyen, anélkül, hogy torzulna.

A CoolEdit program hanghullám nézete. Ebben a nézetben jól láthatók azok a részek, amikor a beszélő ő-zik.

Delay effects menü:

Chorus: 7 fejű sárkányt készíthetünk vele, mely egyszerre beszél.

Delay, echo: különféle visszhangokat varázsolhatunk, katedrálístól az alagúton át a csatornacső-effektig.

Flanger: sci-fiszerű bugyorgást, időalagutakon való áthaladást, videoszalag nyávogást, marslakók hangját lehet vele kelteni.

Filters menü:

Az itt levő menüpontok különbözőképp, de mind ugyanazt csinálják: grafikus *ekvalizer-ek*, azaz kiemelhetjük a mély hangokat és/vagy a magasokat, esetleg minden mély és magas eltüntetésével telefonhangot szimulálhatunk. Vagy minden köztes lépést megtehetünk.

Noise reduction menü:

Itt mindenféle zajcsökkentő szűrők vannak, melyek kiszűrik a halk sistergést, a hanglemez kattogását stb.

A túlszűrt felvételen nem lesz sistergés, de a hang olyan műízű lesz, mintha egy UFO beszélne. Használata mértékkel ajánlott.

A **Special** → **music** menüben egyszerű MIDI hangszerkesztőt találunk, ahol a hangjegyeket kell a megfelelő helyre egérrel bedobálni egy kottán, és megszólal a lekottázott dal.

A **View** menüben válthatunk waveform megjelenítésről (hanghullám) spektrálisra, mely a spektrumtérben mutatja intenzitásuk alapján színezve a hangot.

Az **Edit** menü *adjust sample rate* menüpontjában lehet a fájl más mintavételezésűvé tenni anélkül, hogy a fájlal bármi is történne: így gyakorlatilag gyorsítani vagy lassítani lehet a hangot.

SOKCSATORNÁS KEVERÉS

Arra alkalmas, hogy egymással egyidejűleg különféle hangok szólaljanak meg, pl. beszéd alatt zene, effektek stb. A *Cool Edit Pro / Adobe Audition 1,5* program példáján (2004-től a CoolEditet Adobe Audition néven forgalmazzák. Ez ugyanaz a program, mint a CoolEdit Pro, csak időközben tulajdonost váltottak. Az 1.5-ös verzióban a sokcsatornás keverő csatornánként külön hangszínszabályzást tesz lehetővé, ami hasznos bővítés.)

A *file/edit* menük alatt levő kis ikonra kattintva kerülünk át a sokcsatornás keverő modulba (*multitrack view*):

Itt klikkeljünk rá valamelyik hangsávra, a másik egérgombbal válasszuk az insert menüt, és válasszuk ki, mely hangot szeretnénk erre a hangsávra tölteni. Ugyanezt ismételjük a többi sávval (lefelé), amíg minden szükséges hang be nincs töltve. (Ha a bal oldalon megjelennek a fájlnevek, ezeket *drag and drop* módszerrel be is húzhatjuk a megfelelő sávra.) Az egyes wav fájloknak egységes mintavételezésűnek érdemes lenniük (ideálisan 44100 Hz mintavétel). A gép mindig az elsőként behívottat tekinti alapnak és minden később behívott fájl ennek a mintavételnek megfelelőjűvé konvertál (néha nem túl szépen hangzón).

A hangsávon belül a fájlok (hangok) mozgatása a másik egérgomb folyamatos lenyomásával lehetséges (feltéve, ha a fenti ikonok közül a *hybrid tool* nevű eszközt jelöltük ki). Így át is lehet dobni a hangot egy másik sávba.

A hangfájl közepén vízszintesen végighúzódozó kék vonal megfogásával és fel-le tolasával a sztereó egyensúly állítható (középen szól vagy máshol), a hanghullám tetején futó élénkzöld vonalra klikkeléssel pedig a hangerő szabályozható kézzel egy hangfájlon belül: hangosítható, halkítható, fade-elhető stb. Itt állítható be pl. egy zenére rábeszéléskor, hogy a rábeszélés alatt mennyire halkuljon el a zene.

Kijelölés, kivágás stb: a kijelölt részre kell a másik (jobb) egérgombbal kattintani. Erre bejön egy menü, itt:

Lock in time: odarögzíti az adott ponthoz a hangot, nem tudjuk véletlenül odébbpöccinteni

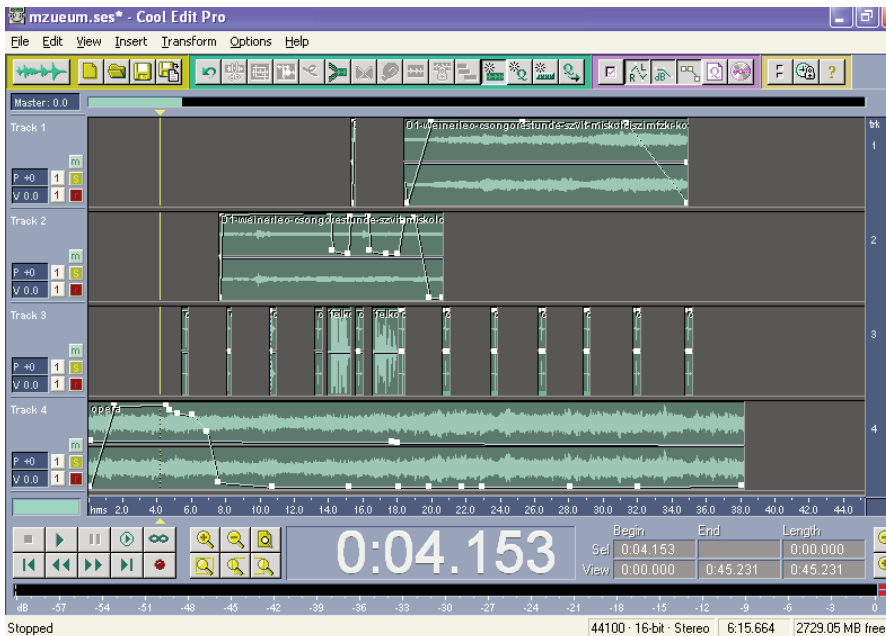
Splice: a kijelölt rész határain a hangot feldarabolja, azaz lesz egy előtte, egy ő maga (a kijelölés) és egy utána levő hangfájl-részlet, melyek szabadon mozgathatók.

Trim: mindent levág, kivéve a kijelölt részt (előtte-utána kivágja a hangot).

Cut: a kijelölt részt vágja ki, az előtte-utána lévőket meghagyja.

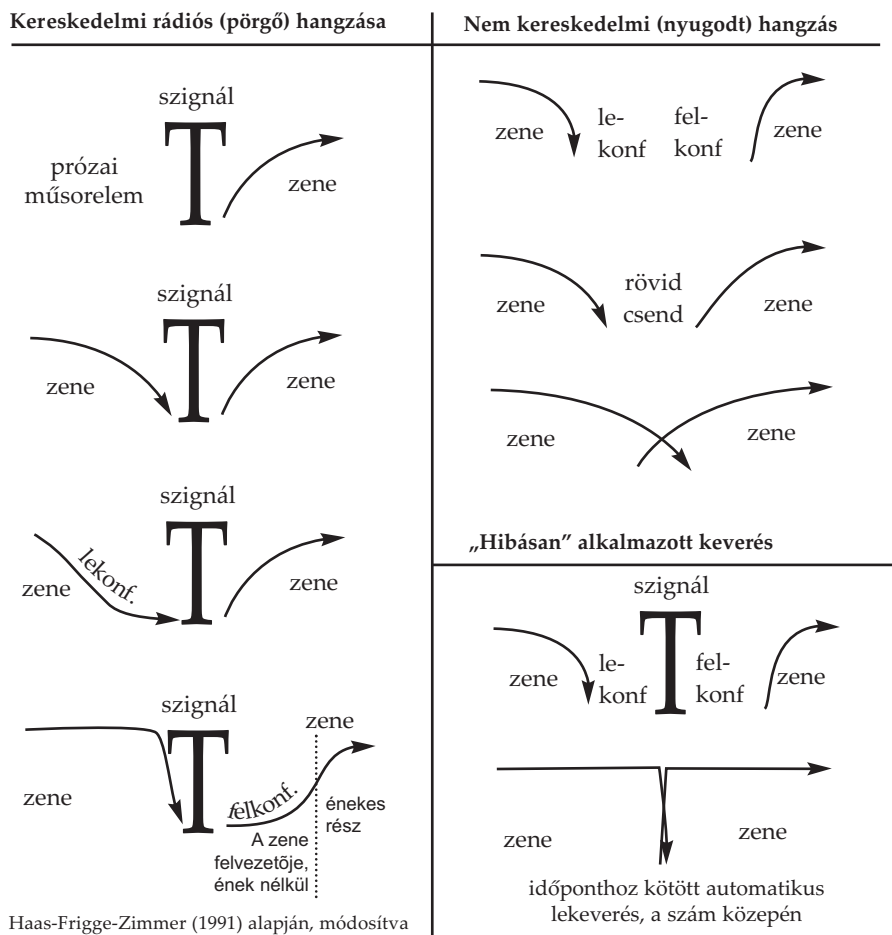
Remove wave: a kijelölt hanghullámot kitörli a hangsávból.

Mindaz egyszerűbben: ctrl+k lenyomásával a kijelölt helyen vágópontot illeszt be (split). Két vágóponttal tudunk egy részt kivágni (a kivágnadó részt kijelölve a delete gomb megnyomásával)

Több csatornán megvágott szignál. A legfelső és a második sorban az aláfestő zene található, a harmadikban a szöveg és az effektek, az ötödikben háttérzörejek. Ahol szöveg hallható, ott a zene hangerejét levtük.

SZIGNÁLOK ELHELYEZÉSE A MŰSORFOLYAMBAN

Ha összehúzogattunk minden hangdarabkát: edit → mix down to file → all waves: ez egy hangfájl, ami a sokcsatornás anyagot, amit rögtön meg is nyit a hangszerkesztőben, és ez elmenthető, majd konvertálva mp3-má kész a műsorunk.

A Sound Forge 7 előnyei (azon túl, hogy jóval kevesebbszer fagy le és gyorsabb is, mint az Audition): Effektek:

Process → Time Stretch: a hang hosszát úgy növeli meg, vagy csökkenti, hogy nem változik a hangmagasság: kis szünetek beiktatásával vagy apró részek kivágásával. Ha egy két perces anyag két perc 10 másodpercre sikerült, itt összebb lehet nyomni úgy, hogy csak kissé feltűnő.

Effects → Pitch → Shift: itt lehet az eredeti sebességet többé-kevésbé megtartani, miközben a hangmagasság változik: sárkány, szörny vagy hupikék törpika hang állítható elő. Érdekes fiatal lányok hangját kissé lelassítani, hogy megkapjuk későbbi hangjukat.

Process → Wave Hammer: itt található a CoolEditből ismert kompresszorfunkció.

Resample: az eredeti mintavételezés átkonvertálható újjá. Ha a set the sample rate only opciót beikszeljük, a fájlban magán változás nem történik, csak gyorsabban vagy lassabban játssza le a gép. Ha ez nincs beikszelve, újramintavételezi az egész fájlt.

Tools → Interpolate: a kijelölt rész két végpontját összeköti: a hanghullámban látható / kattanásként hallható ugrást simítja el. Replace: a kijelölt részt behelyettesíti az előtte lévő, hasonló hosszúságú részlettel.

Hangkártya Alapvetően meghatározza, hogy mit tudunk egy gépen csinálni.

Fontos szempont, hogy

- képes legyen egyszerre több hangfájlt is kezelni (lejátszani),
- képes legyen egyszerre felvenni és lejátszani. A rádió szempontjából fontos lehet az is, hogy ne csak lejátszani legyen képes egyszerre több hangfájlt, plusz egyszerre több bemeneti csatornából (mikrofon, line in bemenet), hanem
- felvenni is képes legyen egyszerre több csatornából.

Az egyes hangkártyák közül sok van, mely e három követelmény közül egynek sem (régiek), vagy csak 1-2-nek felel meg. A legújabb hangkártyák már alkalmasak a játékok és DVD-mozik miatt 4-6-8 hangcsatorna egyidejű, külön kezelésére, még hozzá 4-6-8 kimenettel (surround hangzás). Mivel a rádióban a kvadrofónia nem terjedt el, és ott max. 2 különválasztott hangcsatorna (sztereo) szükséges, ez az opció a rádiósok számára nem lényeges.

MIRE FIGYELJÜNK TECHNIKAI ESZKÖZÖK VÁSÁRLÁSAKOR?

- Főleg induláskor csak azokat vegyétek meg,
 - a) ami nincs meg nektek amúgy is (otthon, kölcsönözhető, nem használt).
 - b) amire feltétlenül szükség van az induláshoz (pl. egy zenejátszó, egy mikrofon, és egy megoldás a kettő keverésére) (nem kell komplett stúdióval előállni!).
 - c) ami olcsó (de nem gagyi). Olcsó alatt azt értjük, hogy kezdetben biztosan nem kell professzionális CD-játszó, mikrofon stb.
- A csomagban kínált műszaki cikkeknel legyünk elővigyázatosak: biztos mindenre szükségünk lesz?
- Kábelekből, csatlakozókból, átalakítókból vegyünk eleget.
- Csak akkor vegyünk adáslebonyolítót, ha pontosan tudjuk, hogy miért és mire használnánk. Biztos szükségünk van rá?
- Számítógépes programok vásárlásakor mindig próbáljuk ki a demó verziót, de inkább keressünk az interneten egy ingyenes (freeware) programot!
- Bármilyen kütyü vásárlásakor csak azután vegyük meg, hogy kipróbáltuk, vagy ha nem lehet, megnéztük a technikai jellemzőit.
- A nagy varázsló szoftverek és szép színű DJ-berendezések a gépi hangzást, a gépi vezérlést, a gépi érzést szolgálják.
- A gépi hangzás és automatizált működtetés helyett az emberi közreműködést preferáljátok!

(A kisközösségi rádiók levelezőlistájára írt levelek (pl. Péterfi Ferenc levele) alapján)

ARCHIVÁLÁS, ADÁSRÖGZÍTÉS

„A szó elszáll, az írás megmarad”

„A közszolgálati műsorszolgáltató a tevékenysége során birtokába került kulturális értékek és történelmi jelentőségű dokumentumok tartós megőrzéséről archívumában gondoskodik, azokat szakszerűen összegyűjti, tárolja, gondozza.” (médiatörvény 27. § (1))

„Az Archívum a Magyar Rádió elidegeníthetetlen tulajdona, és hanganyagát tekintve egyben a nemzeti kulturális örökség alapja. Teljességre törekvően gyűjti a magyar és magyar vonatkozású hangdokumentumokat, válogatva gyűjti a világ egészének hangzódokumentumait, de a teljesség igénye nélkül gyűjti az írásos, ikonográfiai és tárgyi dokumentumokat is. A fent vázolt feladatok alapján tehát „nemzeti könyvtári” feladatokat is ellát, de e mellett közszolgálati feladatot is el kell látnia, hiszen ki kell szolgálnia a Rádió, mint közszolgálati médium 24 órás műsorfolyamának információs igényét is.

A hangzó dokumentumokon kívül (860 ezer hanghordozó) a teljesség igénye nélkül gyűjti az írásos (700 folyóméter iratmennyiség), ikonográfiai és tárgyi dokumentumokat (például régi rádiókat) is. A Magyar Rádió 80 000 kötetes könyvtára is az Archívumhoz tartozik.” (Közszolgáltatáság a digitális korban. A Magyar Rádió Rt. Stratégiája 2002–2005)

A műsorok archiválása törvény szerint 30 napig kötelező. Az ORTT időnként – véletlenszerűen kiválasztott rádiótól és adásnapról – ezt be is kéri/kérheti. A rádióműsor rögzítése legolcsóbban egy zsebrádió fejhallgató-kimenetére csatlakoztatott, félsebességgel felvevő képmagnóval valósítható meg (4 órás kazettára így 8 óra fér). Ha van, aki felvegye, cserélgesse, ez megbízható megoldás. Ha nincs, automatizálni kell: számítógépes programokkal (pl. AirCheck) ez megoldható (minden órában külön mp3 fájlba írja az elhangzottakat): egy áramkimaradás, lefagyás miatt az addig el nem mentett anyag elvesz, azaz ha pl. 1 nap hosszú felvételeket csinálnánk, ilyenkor nem tudnánk eleget tenni

Save Recorded File

- every hour
- every two hours
- every four hours
- controlled by pin 10 and pin 11 (LPT1)
- controlled only by RECORD and STOP
- controlled by voice sense (VOX)

Recordings at

☒ 00:00-01:00	☒ 12:00-13:00
☒ 01:00-02:00	☒ 13:00-14:00
☒ 02:00-03:00	☒ 14:00-15:00
☒ 03:00-04:00	☒ 15:00-16:00
☒ 04:00-05:00	☒ 16:00-17:00

Delete files that are older than days

Az Aircheck archiváló program néhány beállítási lehetősége

MPEG-3-Encoding after Recording

Bitrate

☐ 8 kbps	☐ 24 kbps	☐ 40 kbps	☐ 56 kbps	☐ 96 kbps
☒ 16 kbps	☐ 32 kbps	☐ 48 kbps	☐ 64 kbps	☐ 128 kbps

FileSize: 7.2 MB per Hour

törvényi kötelezettségünknek. A hangminőség itt nem érdekes, kivéve, ha később adásisméltésekre is akarjuk használni a rögzített fájlokat. A rögzítéshez nem elég az adásnapló, vagy külön eltéve azok a felvételek, amiket adásba játszottunk: az eredeti, „kimenő” jelet kell rögzíteni (azaz azt, ami a rádión hallható volt).

Érdeemes azonban a legjobban sikerült műsorainkat, a különleges eseményekről készített felvételeinket, és természetesen az eleve konzervnek (előre megszerkesztve) készített műsorokat külön is, az „örökkévalóságnak” archiválni – és valóban elérhetővé tenni a közönség számára. Leghatékonyabb 192 kbps mp3 formátumban CD-n eltenni őket. Ebből másolhatunk a helyi művelődési intézményeknek, könyvtárnak (ahol ki is kölcsönözhető lenne), leadhatjuk később is (a Magyar Rádió műsoraiban rengeteg az ismétlés), és az interneten is közzétehetjük. Ajánljuk közös műsorarchívum-felületnek a www.visszaaradiohoz.hu honlapot.

Ezeket kívül a legjobb műsorainkról érdemes írásbeli változatot is készíteni, melyet a helyi lap is leközzölhet.

„A modern könyv egy emlékezet- és képzeletautomata.” (Ropolyi, 2003)

A rádió ma a pillanat pragmatikus médiuma: szórakoztat a pillanat élvezetért, informál a legfrissebb hírekről a pillanatnyi tájékozottságért. Ennyiben hasonlatos a napilaphoz, aminek csak a legfrissebb száma ér valamit. Nagyon kevés műsora van, az is a közszolgáltati rádióban, amely maradandó értéket alkot, akár dokumentumként, akár fikcióként. A hangzó műsort alig tekintik igazi, (hivatkozható) publikációnak. A nyomtatott sajtó legkisebb cikkét, apróhirdetését is féltve őrzik a könyvtárak, míg a rádióban elhangzott műsorokat – legyenek akármilyen kulturális, tudományos, művészi értékűek – nem őrzik hasonló archívumokban. Mivel tehát ezek nem is elérhetők az emberek számára, elhangzásuk pillanatában halálra és feledésre vannak ítélve, amin még az esetleges alkalmi ismétlés sem segít. A hang lineáris természete miatt nem is nagyon alkalmas az egyszerű idézésekre, így a kulturális, művészeti, tudományos életben megjelenő más művekre (de még más rádióműsorokra) sincsenek hatással (részben a szerzői jog korlátozásai miatt sem). (Kivételek ez alól a tiszta zene, lásd bootleggek.) A rádió így mindig passzív marad, csak beszámol a körülöttünk lévő világról, de nem képes alakítani azt. Ahhoz, hogy a lassan a kulturális élet peremén is túlrá szoruló rádió ismét aktívan bekerüljön a kulturális életbe, egymással is beszélő rádióműsorokra, (műsorcsere, egymás műsorainak hallgatása és reflektálás rá, illetve egyáltalán olyan műsorok készítése, melyek a zenén és napi aktualitásokon túl reflektálható anyagot is tartalmaznak), valamint a rádióból (más médiumokba) kiszabaduló műsorokra is szükség volna. A sajtóban alapkövetelmény más újságok, újságírók cikkeinek, híryanagának ismerete – a rádióban ez valamiért fel sem merül, nincs igény az eredetiségre.

Hasonlóképp szükség van a felületes háttérrádiózás helyett a rádiózást elsődleges tevékenységként (elemző, odafigyelő, akár többszöri hallgatás) választókra, illetve olyan műsorokra, melyek ezt megkövetelik (feladva a népszerű feltöredezett műsorszerkesztési elveket). A könyv is hangzó médium volt kezdetben (minden könyvet hangosan olvastak, hogy az írásból szó lehessen), de leírva könnyen reprodukálható, másolható, részleteiben idézhető volt. Ezt a tulajdonságot talán a digitális technológia a tisztán hangzó médium, a rádió esetében is elő tudja hozni.

12. | beszélgetések a rádiózásról

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A KÖZÖSSÉGI RÁDIÓKRÓL

Az alábbi részletek a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének egyik szakmai szemináriumáról valók, ahol egy kerekasztal-beszélgetés során a közösségi rádiózás sajátosságait próbáltuk meg körbejárni.

Cs. Kádár Péter: Nagyon furcsán kezdődik a történet, ugyanis amikor az első ilyen rádiók megalakultak Magyarországon, nem tudták magukról, hogy kicsodák. Azt tudtuk, hogy két dolgot nem akarunk: nem akarjuk teletömködni reklámokkal a műsorainkat, és nem akarunk a nagymamáknak rádiózni. Sokfajta ideológiát lehetett kiötlölni, a Fiksz ideológiája az volt, hogy a magánvélemények és magánközlemények fóruma lesz. A kereskedelmi rádiók elsősorban a hirdetést tartalmazzák mint üzenetet, a közszolgálatinak vagy államinak nevezett rádió a hatalom által fontosnak tartott információkat próbálja eljuttatni a néphez. Nekünk meg az a fontos, hogy a saját magunk, illetve azok világáról beszéljünk, akik vállalják, hogy problémáikat műsorra tűzzük. Kicsit Hyde-park jellegű rádióként képzeltük magunkat, amelyben mindenki azt mond, amit akar.

Kezdeti próbálkozásaink valóban ilyen véleményközlő rádiózásról szóltak. Egyik első, egy naposnál hosszabb rádiózásunknál – 1994-95 telén – bizonyítottunk látszott, hogy ez működik. Egy pesti padláson 18 napon keresztül ott van ki tudja, hány tucat ember, és csak mondja a magáét, beleköt a másikba, közben pedig időnként zenél. Gyarapodunk, mert a hallgatónak is tetszik, egyre többen szólnak bele, egyre többen van magánvéleménye a világ kisebb dolgairól. Kialakult egy jó bulihangulat, amelynek két feltétele volt: az egyik, hogy napi 24 órán keresztül rádiózzunk. Ez a fajta, életérzést sugárzó rádiózás csak hosszú időtartamban képzelhető el, lévén nincsenek benne műsorok. Ha a hallgató bekapcsolja a rádiót, akkor mindig ugyanazt hallja: hogy van egy nagyon közvetlen társaság, amelyik egyfolytában önmaga világáról beszél, s ha ez a világ olyan, mint az én világom, akkor ez az én rádióm is, és akkor elmegyek oda műsort készíteni.

Amikor aztán engedélyt kaptunk a másik két rádióval közösen, akkor az történt, hogy nem tudtunk éjjel-nappal rádiózni. Kicsikét sokan voltunk, úgyhogy el kellett osztogatni a műsoridőt. Fél év után lassanként majdnem mindenkinek csak egy órányi műsorideje maradt, és mert az emberek egyébként is elfoglaltak voltak, egyre kevésbé volt jellemző az, hogy találkoztak egymással, bár egy ideig még a heti gyűlésekre – stábgyűléseinkre – a rádió munkatársainak többsége összejött.

Azonban a rádiózás mégiscsak egy szakma, s elkezdett kiderülni az, hogy hosszú távon azért nincsen annyi mondandónk. A mi világunk is véges világ, a mi világunk értékeinek állandó hangsúlyozása egy idő után számunkra is unalmassá válik.

Ehhez jött még az, hogy betette lábát a rádióba néhány pályázat, amikor már nemcsak a belső készítésnek kellett megfelelni, hanem külső vállalásoknak is, és ebből számos feszültség adódott. Voltak preferáltabb műsorok meg kevésbé preferáltak, jobban elismert műsorkészítők és kevésbé elismertek. Az lett a vége, hogy el kellett dönteni: bulit csinálunk-e továbbra is, és mellesteg tönkre fogunk menni anyagilag, vagy pedig összeszedettebb rádiót csinálunk, amely az alapértékekhez tér vissza: szociálisan érzékeny, kulturálisan magas szintű.

Végül is egy nem teljesen demokratikus fogással úgy döntöttünk, hogy ha az

alapértékekhez térünk vissza, akkor bizony néhány embert el kell küldeni. Azért nagyon nehéz ez, mert ezekre a figurákra végül is nem haragszik az ember, tehát szánkózni továbbra is elmehetnénk együtt, csak hát nincs, amiért elmenjünk szánkózni. Ennek következtében elküldtünk két embert, és velük ment vagy egytucatnyi.

Nálunk alapvetően nem arra szövetkezett az alapító, hogy rádiót csináljon, az csak később jött. Sajnos kell valamiféle hierarchiát csinálni, ahol a közösség legtöbb tagja a döntések előkészítésében vesz részt, a döntéshozatal viszont egyszemélyi feladatot jelent. Nem csak a külső felelősség miatt, hanem azért is, hogy szét ne essen az egész. Legalább egyvalakinek át kell látni az egészet. Milyen eszközei lehetnek? Megesik, hogy valaki egyből megsértődik, ha szólnak neki valami miatt – nálunk is így van, ha nem is tömegesen, de távoznak el emberek. Igaz, utóbb kezdenek visszaszívárogni, mert hiányzik a dolog: jó, hát akkor nem teljesen azt csináljuk, amit akarunk, de megszólalni, zenéket összerakni, azért az nagyszerű dolog. Volt olyan is, akit többször kirúgtunk már, de újra bejön a stúdióba: nem csinál semmit a szerencsétlen, de olyan rohadt a külső világ, hogy valahová tartoznia kell – például egy rádióhoz.

Mihályfi Tivadar: Amikor '95 elején elindultunk, mi is azzal kezdtünk, hogy mutassuk meg: nem csak a profik tudnak rádiózni. Ez egy nagyon szép szlogen, nagyon könnyen ment addig, amíg elő nem állt az a probléma, hogy nem hetente egyszer kell adást sugározni, hanem napi rendszerességgel. Természetesen mi sem vagyunk egy tőkével agyontámogatott rádió, ahol ha megfizetjük a munkatársakat, akkor azt csinálják, amit mi mondunk.

Akkor kezdődnek a hibák, amikor az önkéntes munkatársak megbízhatósága megkérdőjeleződik. Nálunk különösen, mert a Szombathelyi Tanárképző Főiskola hallgatói adták a rádió önkéntes stábjának többségét. Természetesen nem a szombathelyiek, mert ők aztán nemigen jönnek rádiózni, hanem a kollégisták. Véget ér a félév, hazamennek. Jön a nyár, kéne naponta rádiózni – de kivel? Ekkor kezd hígulni az önkéntes munkatársi gárda, mert olyanokat vagyunk kénytelenek megtartani, akiket amikor elegen vagyunk, nem szívesen foglalkoztatunk.

Problémarendezés alkalmával a legelső stáció: le kell ülni elbeszélgetni az illetővel. Meg kell értetni, hogy ő ennél a rádiónál két dolgot kapott: lehetőséget arra, hogy a hallgatókat tudásának megnyilvánulásaiival traktálja, meg még egy lehetőséget, hogy ha ez jól sikerült, akkor legyen egy kis sikerélménye. Ez két olyan motiváció, amiből a sikerélmény a nagyobb, s ez nagyon sok önkéntes munkatársunkat megtartja. Még azokat is, akiknek utána elfoglaltságuk van, ami nagyon nehezzé teszi a rádiózásban való részvételüket.

Halics Attila: Gyerekek, az egész beszélgetésből egy derül ki: azt a fogalmat, hogy közösségi rádió, nem lehet egyféleképpen definiálni. Minden rádió a saját körülményei, a saját környezete alapján kell, hogy kialakuljon. Ne akarjunk mi sablonokat kimondani. A lényeg a következő: mindig az adott környezetnek, körülménynek, hallgatói összességnek kell rádióműsort sugározni, ez pedig mindig más. Nem erőltethetők a hallgatóságra olyan arculatot, amit én képzelek el magamnak. Egyet tehetek: megpróbálok a magam eszközeivel, adottságaival olyan műsort csinálni, ami minél több hallgatót vonz. Ehhez viszont ismernem kell a hallgatóságot.

Giczey Péter: Beszélgetünk itt fogalmakról: amatőr, profi, közösségi rádió, reklám, nem reklám stb. Szerintem ezek a fogalmak egyáltalán nem érvényesek a közösségi rádiózásban. A közösségi rádiózás más tér, más idő, más dimenzió. Szerintem a közösségi

rádió az maga a hallgató. Van egy olyan mondás, hogy a közösségi rádió általában az, ahol a hallgató hallható. Szerintem ez tökéletesen kifejezi a közösségi rádiózás lényegét.

Thuróczy Gergely: Kivételesen nem a Fiksz, hanem a pécsi Szubjektív Rádió „képviselésében” szólnék. A Szubjektív egy jó fél évtizede megszűnt rádió, még a kemény antalli időkből kalózként sugároztunk Pécsset, nevelésügyi technikai körülmények között. Nem dobtok föl, hogy senki sem hallgat, de csináltuk, mert tudtuk, hogy kell – noha még a saját kollégiumi szobatársaim sem hallgattak. A rádiózás nem amatőr vagy profi szembenállásról szól, ennél lényegesebb a pénz kontra nem pénz: igazi közösségi rádiózás ott lehetséges hosszú távon, ahol az anyagi érdekek háttérbe szorulnak. Kalózként meglehetősen „ideális” szabad rádió voltunk. És ebből a valamiből nőtt ki aztán a Publikum Rádió, Pécs hivatalos szabad rádiója. Kell egy kis fanatizmus ehhez a műfajhoz, aki pedig rögvést sikerélményre vágyik, az keressen más formát az önmegvalósításhoz. Az elejétől fogva komolyan vettük az egészet, pedig aztán tényleg csak légyzümmögés voltunk a viharzó magyar médiamoratóriumban. Nem azért csináltam a rádiót, mert arra számítottam, hogy majd megélek belőle, s még csak azt sem vártam el, hogy széles néptömegek hallgassanak, hanem azért, hogy jelen legyen valami más is az éterben: a lehetőség, az esély. Szerintem valahol itt kezdődik a közösségi rádiózás, bár én szívesebben használom a „szabad rádió” terminust, melynek értelmében az ember saját magát és kedvtelésből nyomatja, és nem számít a hallgatók száma. Egyébiránt megértem, hogy a kereskedelmi rádiókban nem lehet pl. komolyzenét adni, mert akkor éhenhal a család, lévén elmaradnak a reklámbevételek.

A szabadrádiós olyan műsort készít, ami beleillik a közösségi rádió szellemiségébe, és ennek a produkciónak ott a helye, más rádiókban szinte értelmezhetetlen. A rádió számomra nem fétis, nem egy elérhetetlen fórum, nem a szerencsés-kevés „beavatottak” által űzött médiamágia, hanem a hobbi-hétköznapiak része: mondhatni semmi köze a profi újságíráshoz. Mindenki ír verseket – ennek nyomán miért ne rádiózhatna mindenki? Elismerem, hogy szélsőséges álláspontot képviselek, ért is engem elég vád, hogy ízlésterrorista vagyok. Finomabban szólva: nem árt népművelő szándékkal közeledni ezen fajta rádiózáshoz. Nem a pillanatnyi közönségigény kiszolgálása a cél, nem a divat követése, hanem a progresszivitás, az újdonság ill. az időtálló értékek felmutatása. Azt, hogy mi számít újnak, elég könnyű meghatározni, de hogy mi a jó, abba most inkább ne menjünk bele, mert az mindenkinél más és más. Számomra az a legfontosabb, hogy mi megy ki az éterbe – hogy ennek a gazdasági háttere micsoda, az a közösségi rádiózás szempontjából másodlagos. Biztos fellengzősen hangzik, de én az „örökifjú értelmiségnek” készítem a műsoraimat: ebbe számomra belefér a 14 évestől a 80 évesig bárki, s ez elsősorban mentális, szívbeli hozzáállást takar.

Nem azt mondom, hogy ne legyen Pesten tíz nyalóka-rádió, arra is szükség van, viszont legyen más is, például leginkább egy kilencvennyolcmegaherc a maga civiltilosfikszeivel. Változatosság, sokszínűség és egy bizonyos megemelt szellemiség: ez a mi „filozófiánk” – ráadásul nem konkurensei vagyunk a kereskedelminek-közszolgálatinak (mert aki nem rájuk kíváncsi, az inkább úgysem hallgat rádiót): mi kiegészítjük őket, nem pedig versenyzünk velük. Mi nem háttérrádió vagyunk, ránk oda kell figyelni – már amikor érdemes... Persze adódnak ebből „kellemetlenségek” is: bizonyísten kaptam olyan telefont, hogy muszáj kikapcsolni a Fikszt – nem azért, mert hallgathatatlan volt, hanem mert annyira lebilincselő, hogy elvonja a hallgatót a munkától. Ennél nagyobb elismerést nehéz kapni ebben a műfajban.

Suba Péter: Nekem a rádió elsősorban eszköz, s ebbéli minőségében egy folyamatot világít meg, amit például egy újság nem adhat meg. Azon van a hangsúly, hogy miképp érezzük magunkat a műsor készítése folyamán. A rádió annyiból jobb az újságnál, hogy azonnal lehet érezni a reakciót, nincs idő arra, hogy még egyszer átnézzük a dolgot – profivá tud nevelni, koncentrálni a gondolkodásodat. Természetesen az is fontos, hogy az önmegvalósítás és a szabad véleménynyilvánítás is belemér a folyamatba, s az itt tanultakat modellezni lehet majd életünk bármelyik területén. Produktumot hozunk létre a semmiből.

Péterfi Ferenc: Azt szeretném elmondani, hogy számomra mi az izgalmas a közösségi rádiózásban. Azt veszem észre, hogy aki nálunk dolgozik, és a műsorában beszélget valakivel, azt érdekli a másik ember. Ez manapság elég ritka a világban. A másik, hogy nagyon helyi tud lenni ez a fajta médium. Nem azt mondja, hogy ami ezen kívül van, az érdektelen és értéktelen, de a világ olyan szeletét teszi előtérbe, amivel a média más dimenziói nem foglalkoznak.

Önkénteseink elsősorban olyan dolgot tudnak jól megcsinálni, amihez személyesen kötődnek. Általában azt tapasztalom, hogy van üzenete az embereinknek, akinek pedig nincs, az úgyis kikopik. A mi rádióinkban az a jellemző, hogy se a vendég nem sztár, sem a műsor készítője. Nem a külsőségek számítanak, hanem az érdeklődés: próbálok közvetíteni valamit a többiek felé, kiemelni az átlagos világból, és jó esetben az én érdeklődésem van olyan őszinte, hogy az a hallgató számára is meghitt lehet, tehát van üzenet – és ez sem olyan mindennapos a média gyakorlatában.

Cs. Kádár Péter: A közösségi rádiózásnak van egy nagyon fontos ismérve: a tolerancia. A Fikszben nem kivételes, hanem jellemző eset, hogy az átlagostól eltérő emberek adják elő saját dolgaikat, minek következtében egészen különleges műsoraink vannak. Hozzánk igen ritkán téved be „normális” ember – mi valóban egyéniségeket tartunk. Eleddig sikerült elkerülnünk, hogy a Fiksz magánhangzóvá váljék, azaz egy személy vagy csoport rádiója legyen, ez pedig a sokszínűség következménye. Ha valaki irányzatos vendéget hoz magával, akkor többnyire mindig akad valaki, aki azt mondja: ezt a pasast mégiscsak meg kellene szorongatni, mert a mondókájának reklámíze van. S ebből a szempontból is különbözünk a közszolgálati rádió talpnyalós vagy álobjektív dologaitól.

Mi egy konfliktusvállaló rádió vagyunk, nem rettenünk meg attól, hogy a világ nem kerekded, s persze elsősorban azokkal szeretnénk barátkozni, akik másként, alternatívabban működnek, mint a világ általában. Itt egy apró megjegyzést hadd tegyek: a közösségi rádió és az alternatív rádió nem ugyanaz. Tehát aki alternatív műfajokat csinál, az nem biztos, hogy csupán közösségi rádió keretei közt teszi.

Brüll Edit: A közösségi rádiózás számomra azt jelenti, hogy végre valamit nem pénzért kell csinálni. A szabad rádió és a közösségi rádió között különbséget teszek. A szabad rádió jóval tágabb fogalomkör számomra. Ilymódon persze a szabad rádiók körébe egy kereskedelmi rádió is beletartozhat, mert ő is lehet független – tehát én a szabad rádiózás alatt nem azt értem, hogy mindenfélét lehet benne beszélni, hanem a függetlenség a lényeg. A közösségi rádió független, nem pénzért kell csinálni, valamint nem valamiféle külső, hanem egyfajta belső kényszer határozza meg a tartalmát. Éveken keresztül közösen kell megteremteni az új értékeket, a régiekért pedig naponta megharcolni – az új emberekkel, a régiekkel, időnként önmagunkkal. Azt gondolom, hogy ez nagyon érdekes és értékes folyamat. Itt nemcsak hallani, hanem meghallani kell a másikat, és nemcsak nézni kell, hanem látni. Foglalkozni kell azzal, aki első látásra nem odavaló – egy kereskedelmi rádióban, ha rosszul is teszi a dolgát, akkor el kell zavarni, nálunk viszont más szempontok is közrejátszanak.

Váradi Ferenc: 4–5 évig dolgoztam egy debreceni lapnál, profi körülmények között, meglehetősen magas fizetésért, csak egy idő után a politika, illetőleg a gazdaság abszolút rátelepedett a közérzetemre. Nem írhattam meg azt, amit szerettem volna, mert ez esetleg elrémítette volna a potenciális hirdetőt. Egy idő után belefáradtam és megutáltam az egészséget, nem akartam hülyeségeket és hazugságokat írni – ennek ellenére ma is imádom az újságit. Aztán elmentem a Szóla Rádióhoz, most meglehetősen rossz anyagi körülmények közt dolgozom, nem Marlborót szívok, hanem hagyományos Sophianét – de egyébként jól érzem magam...

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓKRÓL

az istenkúti közösségi házban a Remete Rádió indulásának estéjén, 2004. november (szerkesztett, rövidített változat)

Megszólalók: *Giczey Péter* (Debrecen), *Hiznyik Dénes* (Pécs-Istenkút), *Hargitai Henrik* (Budapest), *Liling Tamás* (Budapest), *Peták Péter* (Pécs-Istenkút), *Péterfi Ferenc* (Budapest), *Sülyi Péter* (Óriszentpéter), *Szabó Krisztina* (Debrecen), *Szakács Zsuzsáné* (Cserkút)

PF Nehéz, hogy elszakadjunk a kereskedelmi rádiók sémájától, mert mindenki innen veszi a mintáját. Nagyon nehéz megalkotni új arculatokat, pedig ez az izgalmas benne. A kisközösségi rádiók megengedhetik, hogy sajátos karaktert és új stílusú műsorokat találjanak ki. Világkatasztrófnának látnám, ha a most induló kisközösségi rádiók kis Danubius vagy kis Sláger rádiók lennének, mert abból kicsit, gyengébbet csinálni nem is érdemes. Olyat érdemes csinálni, amit máshol nem lehet, és erre nagyon jó a kisközösségi rádió. Egész biztos, hogy Cserkúthoz szólni a legszemélyesebben ti tudtok, mert titeket ismernek és ti ismeritek őket. Az a tapasztalat, hogy ahol helyi lapok vannak, hiába van egyre nagyobb verseny a nyomtatott sajtó piacán, egyik sem tud vesenytársa lenni a helyi újságnak. A nagyok kioltják egymást ott fönt vagy megyei szinten, de a helyi lapnak nincs igazi versenytársa. Ha megtalálják a hangjukat, a kisközösségi rádiókkal is ugyanez lehet a helyzet. Sokan mondják, hogy a rádiózás ma nem divat, de ha lesz mit hallgatni, és ha nem egyfajta műsor fog szólni 15 hangszóróból, akkor szerintem van arra esély, hogy az emberek visszaszokjanak. Az elején érdemes nagy erőfeszítéseket tenni, és nagyon eredeti ötleteket kitalálni egy kampányra, megtalálni a csatornákat, hogy az emberek elhiggyék, hogy érdemes hallgatni a rádiót, ahelyett hogy bekapcsolnak a tévét és üveges szemmel üljenek előtte. Ez mirőlunk szól, ahol lakunk vagy dolgozunk. Egyébként ha beindul, nagy kockázata és kiadása a rádió működésének nincs. Külföldi kollégák mondták, hogy olcsóbb egy közösségi rádiót működtetni, mint egy helyi újságot kiadni.

Bizonyos ügyek erőforrásai lehetnek egy mellette levő másik dolognak. Egy teleház segíthet egy újság kiadásában, egy rádió működtetésében. Most itt lett egy adó meg egy antenna, de ami kell hozzá, hogy tartalommal meg legyen töltve, az itt [a közösségi/teleházban] jelen van. Fontos, hogy kialakuljon, hogy a meglévő újság és a rádió hogy tud építeni egymásra, hogy tudja a rádió felhívni az újságra a figyelmet, vagy az újság leközelíteni a rádióban elhangzott érdekes műsorokat, mivel a szó elszáll.

GP Óvniék attól, hogy a kisközösségi rádiók szent tehénként fogják fel a technikát, és arra törekedjenek, hogy minél tökéletesebb cuccokkal szólaljanak meg: nem, minimális technika is elég ahhoz, hogy megszólaljon egy kisközösségi rádió..

PF Henrikék már egy hónapja indultak, te mit gondolsz?

HH Én budapesti fejfel nézem az egészséget. A mi rádióknk kb. az egyetem területét és a

Nemzeti Múzeum kertjét szórja be, ami sajátos hallgatóságot ad, azaz a mi célcsoportunk nem ott él, ahol sugárzunk. Lehet, hogy meg kell nézzük, hogy akik ott laknak, abban a két utcában, ami az egyetem körül van, azokkal milyen kapcsolatot tudunk teremteni, ami egy egészen más profilt adna, mint amit eddig elképzeltünk. Pesten ugye úgy élünk, hogy senki nem ismer senkit a környezetében. Egy falun épp ellentétes a helyzet. Ahogy körbejártam 15 perc alatt a vételkörzetünket, és nézegettem a házakat, arra gondoltam, hogy itt laknak azok az emberek, akiket nem ismerek, de akiket meg tudunk szólítani és beszélgetni tudunk a rádión keresztül, vagy akik bejöhetnek a stúdióba. Egy hagyományos értelemben vett kisközösségi rádió egy nagyvárosban így létrehozhat egy közösséget, és pontosan azáltal, hogy ilyen kicsi a vételkörzete. Ebből a szempontból nem is lenne jó egy 2–3 km-nél nagyobb vételkörzet, mert megint ott lennénk, hogy nem ismerjük azokat, akikhez beszélünk. Ha mindenki ismer mindenkit – hallgatók és műsorkészítők – azt még nem tudom elképzelni, milyen lehet, de egy teljesen új rádiós megszólalást tenne lehetővé.

PP Nekem azt a tapasztalatom, hogy ha valaki Budaapesten megy egy tömegközlekedési eszközön, akkor csak a közlekedés zajait érzékeli, míg ha itt felszállunk a 22-esre, akkor nagy duruzsolás van, mert mindenki mindenkivel beszél, mert ugye itt laknak ezen a vonalon, rendszeresen találkoznak, mert van mondanivalójuk egymásnak, de ezek mind személyes kapcsolatok. Egy médiumban való megszólalás egy ilyen környezetben, ahol a hallgatók ismerhetik a megszólalót, mégis egy más dimenziója a kommunikációnak, mint a személyközi, tehát nekünk épp a másik irányba való elemelkedést jelenti ez, mint az, amiről beszéltél az előbb.

Minimális tapasztalatunk az, hogy elsősorban a fiatalokat sikerült ezzel a kezdeményezéssel bevonni, ez egyértelműen látszik. Van nekünk ez az istenkúti szomszédság, amit eddig nem neveztünk így, hanem városrésznek tekintettünk. Ezzel a rádióval legalább ennyi embert fogunk elérni a Donátus részből és a Magyarürögiből, amellyel korábban létezett kapcsolat, de 99 óta semmilyen kommunikáció nem volt ebben az irányban. Most ők is a vételkörzetünkbe tartoznak.

A rádió nem kollektív tevékenység, hanem igazából egy ember hallgatja, és ezért is tesszük, hogy bár nem erről lett elnevezve, hanem a helyi eredetlegéval kapcsolatban Antal remetéről, de ez is kifejezi, hogy itt vannak magányos emberek, amihez jó lehet, hogy van egy személyes kapcsolata a rádión keresztül. Egyértelmű, hogy amikor tömegkommunikációs eszközök küzdenek a nézőkért, hallgatókért, nekünk nagy versenyelőnyünk van egy ilyen kisközösségi rádióval. Mert mi fokozza a nézőszámot? Ha hétköznapi, vagy közülünk való embereket mutatnak be. Ez nagyon erős tendencia. Eleve a sztárkultusznak is ez a célja, hogy ismerőssé váljon. A másik ilyen, hogy helyi ügyekkel is foglalkozzanak. Ezért vannak a regionális stúdiók vagy helyi mutációk. Ebben a két dologban az előnyünket akármilyen gyenge technikával, béna műsorvezetéssel, rossz szerkesztéssel sem könnyű lerombolni. A másik, tömegkommunikációban látható jelenség a médiavalóság létrehozása, amikor a bulvárlapok, kereskedelmi médiumok között folyamatos szerző-, téma- meg szereplőcsere történik...

PF Úgy gondolod, hogy ők találnak ki eseményeket?

PP Igen, pl. valamilyen magazin címlapján levő sztárról lehet információt találni a rádióban, tévében is, és viszont.

PF A kereskedelmi rádió kénytelen nagy pénzen, híres sztárszemélyiségben, mesterségesen ezt az ismerőst megteremteni, akit pesze egyikünk sem ismer, csak azért, mert milyen híres. Ez csak a személyesség látszata. Itt viszont nem kell semmilyen sztár, itt tényleg személyes ismerősök vannak.

PP Mi már hosszabb ideje üzemeltetjük a közösségi házat, a teleházat, mindenféle szomszédsági kísérleteket, és már úgy érzem, hogy kezdünk kifulladásra. A rádióval lesz egy azonnali nyilvánosság, ami új dimenziót fog adni annak, amiről úgy éreztük, hogy már nem tudnánk tovább fokozni.

PF Lehet hogy az lehet másutt is a siker záloga, hogy valami meglévő közösségi mozgás mellé beépíteni a rádiót. Itt is arról van szó, hogy egy meg egy az három.

SZZS Nekem az lenne a kérdésem, hogy otthon, a háztartásokban levő rádiókon fogni lehet-e ezt az adást, vagy csak bizonyos új vagy épp régi vevőkészülékekkel?

PF Az esetek 98%-ában lehet fogni. URH-ra szólnak az engedélyek, amin most az összes rádió is ad.

SZZS Egy ilyen rádió elindításához mennyire kell szakmaiság, a műsorok elkészítéséhez? Amikor a rádió megszólal, az felelősség. Az erkölcsi oldalon kívül a szakmai minimum? Lehet, hogy sokakat ez tart vissza a rádiózástól.

PF A Szabad Rádiók Szervezete szervez ilyen képzéseket. A műsor felépítését a hely szabja meg sok mindenben. A szakmai alapok kis odafigyeléssel könnyen megtanulhatók. A képzéseken ezt lehet gyakorolni.

PP Nekem az volt a legfontosabb egy ilyen képzésen, hogy én még sose csináltam ilyet, és mégis csináltunk egy 30–40 perces rádióműsort, ami mégis tényleg rádióműsor volt. Ezeket a kezdő lépéseket most már itt minálunk [a Remete rádióban] is meg lehet tenni.

GP A szakmaiságnak és a demisztifikálása híve vagyok, és egyfajta minimalizmusé. Semmi különösebb hókuszpókusz nincs ebben. Egy rádióműsor elkészítéséhez természetes emberi felkészültség kell. Az, hogy ki tudjunk mondani egy mondatot, vagy fel tudjunk tenni egy kérdést. Egy frappáns megfogalmazása ennek az, hogy a közösségi rádió az a rádió, ahol a hallgató hallgató. Tehát pontosan a hétköznapi ember nyelvezetében, szókészletével lehet elkészíteni a műsorokat.

HH A médiatörvényt viszont be kell tartani. Persze ha valaki nem extrém dolgokat csinál, akkor nem kerül konfliktusba vele...

PF De ezek nem nagyon elvont dolgok, pl. nem lehet a másikat becsúszni ...

GP általános emberi vagy állampolgári jogok ...

PF Itt is egy nyilvánosság előtt beszélnek, mint egy falugyűlésen, nagyjából erről a felelősségi körről van szó, nyilván kicsit kiegészítve. Ha valaki kicsit rosszabbul beszél, de van mondanivalója, oda fognak figyelni rá.

SZZS Az élő adásnak vagy a felvettnek mi a jelentősége?

PF Azoknak a rádióknak, melyekből ez a kisközösségi kinőtt, az a jellemzője, hogy dominánsan élő adás van, illetve elképzelhető, hogy ha megkérdezzük az utca emberét, akkor azt felvételről adjuk be, de az igazi sajátossága az élőség

GP Ez éppen az egyidejűségből következik. Azonnal el lehet mondani egy történetet, hogy pl. lezártak egy utat, és ennek praktikus oldala is van, hiszen koncertműsorokat készíteni sokkal nagyobb munka. Egy óra szerkesztett műsor nálunk minimum 3 óra munkába került, és miután mindenki önkéntes, nincs ennyi ideje, és ennek van igazán íze...

PF De ezek mind a mi gyakorlataink, melyek felülírhatók. Nálunk a Civil Rádióban van két ember, aki az egyórás műsorát van, hogy 8–10 óráig csinálja. Ettől mindenkinek égne áll a haja, de baromi jó műsor keletkezik belőle. A többiek ha lehet, élőben csinálják, mert ez a leggyorsabb. De most a kisközösségi rádióknak minimum 14 óra a heti műsoridő.

Sok helyen elképzelhető, hogy fontos lehet az élő műsort fölvenni, és akár többször ismételni. Így a kapacitással lehet takarékoskodni, vagy a műsoridő növelhető nagyobb erőfeszítés nélkül.

Ezek sokszor nagyon értékes dolgok, így kár, hogy elszállnak, és az ismétlés fontos lehet ebben.

HH Az ismétlésekkel ezen kívül a szöveges műsorok aránya növelhető többletmunka nélkül, de szerintem természetesen amellet, hogy a megszólalókban nem érezhető az élőzés izgalma, a műsorkészítő sokkal inkább ura a műsorának, sokkal jobban tud játszani a témával, a hangokkal, és bizonyos hatásokat csak felvett műsorral tud elérni, ahol keveredik a helyszíni felvétel, a stúdiófelvétel, effektek, zenék stb. De ez egy másik műfaj.

HD Érdemes a 30 napos archiválási kötelezettséget úgy használni, hogy úgy rögzítsük az adást, hogy visszaserkeszthető legyen. Legegyszerűbb, ha számítógépre vesszük, mert akkor nem kell újradigitalizálni. Kiszámoltam percre, hogy melyik nyersanyagnak mennyi a költsége. Úgy néz ki, hogy leggazdaságosabb a tömörített állomány.

PP A kötelező rögzítés így arra is jó, hogy ismételhető lesz a műsor.

SZZS Kell-e mindenkihez eljusson a műsor, vagy baj-e, hogy nem jut el mindenkihez?

GP Törekedni lehet rá, de a hallgató majd eldönti maga. Nyilván cél, hogy minél többen hallgassák.

HH De ez nem jelenti azt, hogy ne lehessen rétegműsorokat készíteni. Az extrém zenei vagy költészeti műsorok is nagyon fontosak egy kisközösségben.

PF Ekkor keletkezik az építkezés: vannak különös igények, a kérdés az lesz, hogy elhelyezhető-e olyan műsoridőben, amikor kevesebben hallgatják, de akiknek szól, azok tudják, hogy akkor érdemes erőfeszítést tenni. Ezt jelenti a szerkesztés, hogy amikor legtöbben hallgatják, akkor a legtöbb emberhez szól a műsor.

GP És fontos nagyon az a „szerkesztési” elv, hogy melyik önkéntes mikor ér rá ...

HH és mi érdeklí az önkénteseket ...

GP Ez befolyásolja legjobban az adásszerkesztést. Nálunk a Szóla Rádió egyik leghallgatottabb műsora a Gramofónia nevű, 50-60-as évek zenéit játszó műsor, ami vasárnap délelőtt van, de nem a szerkesztési elv miatt, mely szerint az oldiesnek vasárnap délelőtt kellene mennie, hanem azért, mert egy középiskolai tanár szerkeszti, aki ekkor ér rá. De akik ezt szeretik, azok ekkor ott lógnak a rádión, és ezt hallgatják.

HH Nálunk [az egyetemi rádióban] nappal, amikor az egyetemen dolgozók a büfékben hallgatják a rádiót, akkor alapvetően zenéket sugárzó, szórakoztató műsor van, délután magazinműsorok következnek, a még ott maradtaknak vagy a környékbelieknek, akik már otthon vannak, és este az egyetemi előadások mennek, amikor az egyetem már kiürült, és ez már csak az ott lakóknak szól. Napszakok szerint tehát teljesen más típusú műsorok mennek, teljesen más közönségnek.

SZZS Én arra gondolok, hogy ha az ember belekerül egy élethelyzetbe, pl. egy kórházi szobába, mivel azonos az élethelyzetük, azonnal megalakul a közösség. Egyébként idegen emberek, de hirtelen úgy érzik, mintha 10 éve ismernék egymást. Ezért gondolom én ennek a rádióknak az életképességét, mert a kisközösség olyan, mint az az egy kórházi szoba: mindenki ugyanazt éli meg, ugyanazt érzi, ugyanaz jut eszébe, talán ez összefogás és talán érdeklí is.

HH Az egyik definíció a kisközösségi rádiókat földrajzilag határozza meg: az tartja össze, hogy ugyanott élünk. De a másik definíciója az érdeklődési közösség. Azaz ha valahol egy bélyeggyűjtő rádiót akarnak, azt is megtehetik...

PF de főleg egy műsort ...

PP Hogyan tudom azt biztosítani, hogy a hírek mindig rendesen lemenjenek?

SZK Nálunk minden nap hárman vannak reggel (minden nap mások). 15 percük van arra, hogy mikor 6-kor bejönnek, megnézik a kis dobozt – fachban gyűjtjük a híreket –, a programajánlót félreteszik, mert az később lesz. Van egy újságíró srác, aki előkészíti előző délután a hírek egy részét. A helyi híreken van a hangsúly, a belföld kevésbé és a külföld sem, mert azt bármelyik más rádióon hallja. Nálunk 1996 óta kiépültek olyan csatornák, hogy a mindennapi postával csomó olyan dolog jön helybe – meghívó sajtótájékoztatóra, kiállításra, programra, civil szervezetek hírlevelei –, amit csak ki kell bontani, meg kell nézni, el kell dönteni, hogy kell-e stb. Ugyanígy faxon rengeteg sajtóanyagot kapunk, de ezt ki kell építeni. Ahol lehet, be kell jelentkezni, fel kell venni a kapcsolatot. Aki hírek után megy, annak minden ilyen helyre el is kell menni. Feliratkoztunk a helyi debreceni hírlevelekre. Egyébként meg nyitott szemmel és füllel járunk.

PF Egy kis faluban akár portáról portára végig lehet nézni, hogy ki mivel foglalkozik. Meg kell nézni hogy kinek a szomszédjától milyen hírek tudhatók meg. Ezek azért nagyon fontosak, mert soha sehol ilyen híreket nem lehet kapni. Ha ezek a kapcsolatok élők, hogy a korongos és a sárkánykészítő és a pék is hír tud lenni, nem hirdetés, hanem hír, és ha pár kapcsolat után rájönnek erre, akkor ők maguk hozzák majd ezeket. Ez egy nagy munka, de nagyon megérné. Ettől nagyon helybe illeszkedhet a rádió. Olyan viszonyok alakulhatnak ki, amit mi nagyvárosban nem tudunk megvalósítani. Persze benne van az önkormányzati és egyházi hír, de az is, hogy mi történt ezzel-azzal.

SZK Az is fontos, hogy az első időben mindig mindenhol ott kell lenni. Ha megismernek téged, akkor az illető már magától fogja mondani a híreket. Nálunk is működik, hogy szájhagyomány útján terjed a dolog. Amikortól azt mondták rólam, hogy főszerkesztő vagyok, akkor az első időben éjt nappallá téve semmi mást nem csináltam, csak azt, hogy ahol két fedőt összeverték, de ezt szó szerint mondom, ott voltam, megmutattam az arcomat, elmondtam hogy ki vagyok, mi vagyok, hogy tudják hozzám kötni, és most már úton-útfélen megállítanak: és a hír helybe jön. De ez két év volt. De még mindig ez működik a legeslegjobban. Ha van valakinek annyi pénze, hogy egy A/4-es szórólapot csináljon, azután utána lehet menni, de sok olyan dolog van, ami idáig sem jut el. Amerre én vásárolni megyek, bringások ott gyakorolnak, és véletlenül épp most csinálók szubkultúra-kutatást, és megálltam velük beszélgetni. Azóta folyamatosan hozzák a híreket. Egyre több fiatal érdekel az extrém sport, de ezeket a híreket nem hirdetik meg a városban.

SP Mi történik, ha mégsem sikerül eleinte kitölteni a műsoridőt?

PF Egyrészt lehet zenét adni, amit a helybeliek is szívesen fogadnak. A rádió alapvetően mégiscsak zenei műfaj, a zenének legalább 50%-nak kell lennie, még egy ilyen beszélgetős rádióban is. A másik, hogy ha van 7 nap, elképzelhető, hogy csak háromban adtok, és a többi napokon megismétlitek az adást.

HH Külföldön is sokan csinálják, hogy megcsinálnak egy óra műsort, és egy napon át csak ezt ismétlik. A hírrádiók se nagyon csinálnak mást, 15 percenként ismétlik a műsort, mert a hallgató úgyis csak ennyi ideig hallgatja őket. Ekkor a nap bármely szakában kapcsolja be a rádiót a hallgató, azt az egy órát fogja hallani, amit nagyon jól megcsináltak, és ha újra kezdődik, észreveszi, hogy itt a mai műsor vége, és kikapcsolja.

SZK Nálunk a mélyponton a technikus olvasta fel a helyi újságból a híreket a forrás megjelölésével. De tényleg ez volt a mélypont.

GP Egy időben minden este ráültünk a telefonra, hogy van-e valami híretek, ezt leirtuk, és ebből álltak össze a másnap hírek. A lényeg, hogy ki kell építeni a kapcsolatot

a hírforrással, és folyamatosan ki kell szedni belőle a híreket. Nekünk az is hír, ha kiállításmegnyitó volt, és ez nem programajánló, de máshol lehet, hogy már az hírértékkal bír, ha bemondod, hogy emberek, meghozták a friss pékárut.

PF Sok történésre már csak a reflektálás is hírré válik. Akár megdicsérni az egyébként is létező dolgokat.

SZK Ha csak azt elmondjátok, hogy mi történik itt a teleházban, ami lehet, hogy számokra evidens, az már lehet hír. Olyan dolgok, amik mivelünk történnek ...

PF És ez a kulcsszó, hogy az, ami velünk történik!

LT Itt az a hír, amivel a hallgatóban azt tudatosítom, hogy ahol ő él, azok a fontos dolgok. Azt kell tudatosítani, hogy ha hallok valamit, és arról azt gondolom, hogy még egy embert érdekelhet, azt bemondom. A hallgatókkal való interakció egy idő után kiderül, hogy mi az, ami érdeklí őkét. Ez egy közös felfedezés. Ez az élmény, hogy megyek az autóban, és még hallok a Peták hangját, és még mindig hallok, és hopp, elfogyott. Itt nem az lesz a legfontosabb, hogy milyen zene szól, hanem ami a zenéket összeköti. Az emberek, amit tényleg ott hallok, ami a varázsdobozból jön, ez az emberi, lelki üzenete, ami összeköti az embereket.

GP Senkinek nem javasolom, hogy begörcsölgjön, ha nincs hír. Ha nincs, akkor nem mondunk híreket. Helyette mondunk programajánlót...

PF ...vagy akár azt, hogy úgy tűnik, nem történt semmi különös.

GP A Tilos rádióban volt egy műsor, amiben kimentek este az utcára, és megkérdezték az utca emberét, hogy mi történt aznap, és mindenki azt mondta, ami neki a hír volt.

PF És ez a fontos, hogy ne utánozzuk a rádiós modelleket. Ha nem a kereskedelmi rádiók fölspannolt ritmusában beszélünk, hanem csendesen, ahogy hétköznap, jobban mernek megszólalni a rádióban mások is.

SZK Egy gyakorlatias tanács vészhelyzetre: a rádióban nálunk van egy jó vastag verseskötet, és van pályázatfigyelő. Volt, hogy valaki az utolsó pillanatban telefonált, hogy nem tud jönni. A délelőtti a legrosszabb időszak, amikor mindenki tanul vagy dolgozik. Ezt az időt nagyon nehéz megtölteni. Még mindig jobb verset felolvasni, mint csak zenét adni. És van egy-két olyan téma, ha technikus van benn, amiről mi ketten is el tudunk beszélgetni. És érdemes a visszaaradiohoz.hu-t is nézni, ahol sokféle letölthető műsor van, amit vészhelyzetben be lehet adni.

TILOS RÁDIÓ – „ARRÓL SZÓL, AMI MAJD LESZ”

Magyar Hírlap 1991. okt. 24.

A frekvenciamoratórium ellenére augusztus óta működik a Tilos Rádió, az egyetlen alternatív kulturális adó. Bár munkatársai illegalitásban dolgoznak, egyre többet hallani róluk. A Nyilvánosság Klub nekik ítélte a régóta átnyújtásra váró Civilkurázi Díjat.

Ők azonban nem csupán állampolgári engedetlenségre kényszerülő, öntevékeny csoport tagjai. Elsősorban egyfajta, nálunk csak amerikai filmekből ismert rádiózás megteremtői, akiknek ugyan nagyon határozott elveik vannak, de amit csinálnak, szórakoztató játéknak fogják fel. Milyen ez a Nyugaton már réges-rég a kulturális élet szerves részének számító rádiótípus? Mennyiben nyújt más, mint a tömegmédiá? Erről kérdezem a Tilos Rádió egyik munkatársát, akit jobb, ha nem nevezünk meg. (Az adás a nyugati URH-sávon – FM 95,5 – hallható, ha hallható, hétfő, szerda és péntek délután.)

– Alapelvünk, hogy olyan nonprofit rádió szeretnénk lenni, amely alternatív

kultúrával és kisebbségekről szóló kulturális kérdésekkel foglalkozik. Ezek a témák csak nehezen vagy elszórtan kapnak teret a tömegmédiában. Hogy a kereskedelmi médiából hiányoznak, az természetes, mert ezek a kisebbségek nem fizetőképesek. De az úgynevezett közszolgálati, a nagyobb médiában sincsenek jelen, mivel azok tömegigényt elégítenek ki, és mindenkinek akarnak szólni.

– Melyek ezek a kisebbségek?

– Egyrészt a kulturális értelemben vett kisebbségek, akik nehezen publikálnak, ritkán kerülnek szóba, és akiket nem nagyon támogatnak. Például olyan zenészek, akik nem hallhatók a nagy rádióban.

Megszólalási lehetőséget kapnak még etnikai értelemben vett kisebbségek, például a cigányok. Tervezzük cigányféléra elindítását, amely roma nyelven menne. Dolgoznak rajta, de még nincsen, és ez elég nagy baj.

– Hallgatnák ezt azok, akik értik?

– Az mindegy. Először teljesen mindegy. Amíg a nagy romarádió meg nem indul, addig ez mindenesetre gesztus. Ezt a rádiót különben sem lehet rendesen fogni, tekintettel a körülményekre, amelyek között dolgozunk. Így hát minden, amit csinálunk, csak gesztus, arról szól, ami majd lesz. Végül pedig foglalkozunk a szociológiai értelemben vett kisebbségekkel, például a homoszexuálisokkal, leszbikusokkal, környezetvédőkkel.

– Milyen a rádió felépítése, szerkezete?

– Gyakorlatilag egy szervezeti eleme van: egy napnak megvannak a felelős szerkesztői. De, hogy a műsorba kitől kérnek anyagot, az az ő dolguk. Arról van benne szó, amit ez a két-három ember fontosnak tart. Főszerkesztők nincsenek. A szerkesztők (nem szeretem ezt a szót, de nem tudok jobbat) felelnek azért, hogy egy napra össze legyen válogatva az anyag. A műsor 70-80 százaléka zene, a többit kell kitölteniük interjúkkal, novellák felolvasásával. Az adás tehát egyrészt úgy áll fel, ahogy nekik tetszik, másrészt azért meg kell felelnie az előbb említett alapelveknek. Tehát abban is különbözünk a nagy rádióktól, hogy a mi munkánk homogénebb, mi csak a felsorolt témákkal foglalkozunk. Később, ha napi nyolc-tíz órás adások lesznek, sem szeretnénk ezen a munkamódszeren változtatni. Inkább majd rengeteg külsőt fogunk alkalmazni, akik bejöhetnek, és elmondhatják a magukét. Ami a szerkesztőknek tetszik, az lesz a műsor. Úgy gondolom, éppen ez a lényege az ilyen rádiózásnak. Az lenne a jó, ha tíz-húsz ilyen csoport összeállna. Ugyanúgy, ahogy az emberek lapokat indítanak.

– A médiatörvény lehetővé teszi majd az ilyen csapatok működését?

– Nekünk van egy olyan ötletünk, elképzelésünk, amivel bővíteni kellene a törvénytervezetet. Szükség lenne egy harmadik sávra, ahol néhány frekvencia lekötésével lehetőséget teremtenének az ilyenfajta rádiózásra. Így több száz közösségi rádió működhetne egyszerre. Minden falunak lehetne egy rádiója. Az emberek nem várnák, hogy majd legyűrűznek hozzájuk a hírek, hanem folyamatosan kommunikálnának. Sokkal jobban lehetne így a kis falvakban élni. Hatalmas kaland lenne. Nekünk is óriási kaland mikrofonba beszélni, még ha tudjuk is, hogy senki sem hallja. De a rádiózást erősen misztifikálják, és ezt a törvényjavaslat is erősíti: rádiózni valami nagy és felelősségteljes dolog, amihez meg kell felelni rengeteg technikai és tartalmi követelménynek. Ez pedig nem így van.

– Ez a fajta rádiózás, aminek ti is hívei vagytok, rugalmasabb, mint a közszolgálati vagy kereskedelmi rádiók?

– Talán meglepő, de a működés rugalmassága mellett bizonyos szempontból merevbbek vagyunk. Ami a mi érdeklődésünkön kívül esik, azzal nem akarunk

foglalkozni. Ennélfogva történhet bármi, ha az minket nem érdekel, nem fog bekerülni a rádióba. Eleve idegenkedünk például a politikától. Amit hagyományos értelemben politikának neveznek, azzal nem akarunk foglalkozni. Sokan kérdezték, miért nem mondunk híreket? Mert erre a nagy rádió alkalmas. A mi híreinket csak akkor fogják hallgatni, ha ezek speciális hírek. Van egy alternatív hírlánc Európában, amelyhez majd szeretnénk csatlakozni. A rádióknak kissé anarchista jellege van. Nem szeretjük, hogy engedélyeztetnek, hogy beavatkoznak. Persze mi elismerjük az állam szerepét, szeretnénk beleszólni a törvényjavaslat kidolgozásába, legálisak akarunk lenni.

– Azt mondd, idegenkedtek a politikától, a Médiahajón például mégis jelen voltatok. Miért?

– Meg kell jelennünk a nagyobb nyilvánosság előtt, mert ezt a rádiót egyébként egy szempillantás alatt megszüntetnék. Tehát önvédelemből. Másrészt beszállunk a civilnyilvánosság szervezésébe.

Magyarországon nincs ilyen nyilvánosság, és különösen nincs alternatív nyilvánosság. Ezért mi nem csak azt akarjuk, hogy ez a rádió működjön, hanem ezeknek a mozgalmaknak az egymás közti kommunikációjában is szeretnénk segíteni. Részt veszünk például egy alternatív dokumentációs központ felállításában. A Nyilvánosság Klubbal és az Európai Szabad Rádiók Szövetségével együtt egy olyan konferenciát szervezünk, amely a szabad rádiózás kérdését fogja tárgyalni az összes érintett részvételével. Szeretnénk ott látni a Frekvenciagazdálkodási Intézet képviselőit, a törvénytervezet előkészítőit, a rádiót, újságokat, független rádiócsírákat. Nem hiszem, hogy sikerül zárónyilatkozatot kiadni. Célunk inkább az, hogy a felek meghallgassák egymást. A sajtó pedig felállít egy összképet, amely így megjelenik majd a köztudatban. Talán ez az útja annak, hogy a javaslatunk bekerüljön a törvénybe.

– Üldöznek még benneteket?

– Persze. Változó intenzitással és leleményességgel. A Frekvenciagazdálkodási Intézet hivatalból megpróbál minket bemérni és felszámolni. Szorosan együttműködnek a rendőrséggel, amely nyomozást folytat ellenünk. Úgy látszik, nem lehet itt elvárni, hogy egy rossz, elavult törvény megszegői irányában toleranciát tanúsítsanak.

– Féltetek?

– Nem. Nincs miért félnünk. Igazunk van. Nem lopunk, nem csalunk, nem zuhannak le tőlünk a repülő, mint ahogy azt állítják. A jelenlegi törvényjavaslat olyan helyzetet akar előállítani, amelyen nem lehet változtatni. Pedig dinamikus szemléletű médiatörvényre lenne szükség, amely abból indulna ki, hogy a rádiózás hatalmas iramban változik. Nem kell annyira félni attól, ha a dolgok szabadon folynak.

Vitézy Zsófia

EGY BUDAPESTI KÖZÖSSÉGI RÁDIÓ ELVEI: A FIKSZ RÁDIÓ

A Fiksz Rádió budapesti közösségi adó. Nem kisközösségi, hiszen egész Pest megyében fogható, hanem közösségi: alapértelmei hasonlóak a közösségi rádiókéihez. E rádió honlapján szerepel a „gyakran ismételt kérdések” rovat. Ebből idézzük néhány bekezdést:

„Mijaza a FIKSZ Rádió? Még sosem hallottam rólatok.”

... a FIKSZ Rádió szabad, közösségi, élvezeti rádió. Ez azt jelenti, hogy egyszer, régen egy maroknyi közösség, a FIKSZ Egyesület tagjai gondoltak egyet, és elhatározták, hogy

csinálnak egy rádióállomást. Mert rádiózni mindenkinek szabad, és noha a rádióműsor-készítés szakma is, azért nem olyan bonyolult elkészíteni egy-egy műsort.

Az egyesület tagjai megegyeztek abban, hogy ez a rádió elsősorban fiatalokhoz fog szólni, az ő örömeikkel és problémáikkal fognak foglalkozni a műsorok, legcélszerűbben úgy, hogy a műsorkészítők önmaguk is fiatalok legyenek.

Abban is egyetértettek az alkotók, hogy ez a rádió nem lesz egy a várhatóan sok gagyi között, hanem olyan kulturális értékrendet közvetít majd, amely az európai és a hazai civilizációs értékek értelmiségi vonulatába tartozik. És abban sem volt vita, hogy ebben a rádióban csakis humánus gondolatok kaphatnak nyilvánosságot – tehát semmilyen diktatúrát szolgáló, semmiféle rasszista, fasiszta, szexista, kirekesztő nézetet nem képviselhetünk. Mint ahogy az egészség- és környezetkárosító termékeket előállító és forgalmazó cégeket és az ilyen termékeket sem népszerűsítjük.

Ezeket az elveket igyekszünk közel 10 év óta megvalósítani úgy, hogy a FIKSZ Rádióban mindenki önkéntesen, élvezetből rádiózik.

Szabad-e kimondani a FIKSZ Rádió műsorában aztat a szót, hogy lófasz?

Nem szabad.

Szabad-e a FIKSZ Rádió műsorában lebuizni, lecigányozni, lezsidózni valakit?

Mindez szigorúan tilos. Rádióink műsorainak egy része éppen az ilyen magatartás ellen szól úgy, hogy igyekszünk bemutatni a hazai kisebbségek kultúráját, történetét.

És lefaszisztáznai?

A fasisztákat fasisztáknak kell nevezni, feltéve, hogy tényekkel megalapozottan meg vagyunk győződve arról, hogy az illető(k) tényleg az(ok). Egyszer elmarasztalt minket az ORTT panaszbizottsága, mert olyan személyt neveztünk fasisztának, akiről ma már mindenki tudja, hogy valóban az. Korábban mi tiltottuk el a műsorkészítéstől azt a munkatársunkat, aki orrba-szájba lefaszisztázott mindenkit, aki nem értett egyet vele. Szóval, nem árt óvatosnak lenni, mielőtt valakiről véleményt mondunk.

És mi van akkor, ha a hallgató zsidózik vagy lófaszozik az adásban is hallható telefonban?

Azt tapasztaltuk, hogy azoknak a munkatársainknak a műsoraiban nyilvánulnak meg szélsőséges nézeteket vallók vagy bunkók, akik még nem eléggé felkészültek. De persze mindenkit érhet baleset: ilyenkor kedvesen, humorosan, de határozottan elbúcsúzzunk a hallgatótól, és igyekszünk elmondani, miért is ítéljük el azokat a nézeteket vagy nyelvhasználatot, amit ő képvisel.

Na és mi van a szóke nőekkel?

A FIKSZ Rádió mindenfajta hátrányos megkülönböztetés ellen van. A szexizmus a nemi hovatartozás szerinti megkülönböztetés, tehát igyekszünk elkerülni minden ilyen megnyilvánulást. A „szóke nő” viccek legjava azonban sokkal inkább a hímsovén pasik görbe tükre, miként pl. a zsidó vagy székely viccek is inkább egy-egy népcsoport furfangos gondolkodásmódját, szemléletét tükrözik.

Szabad-e a FIKSZ Rádióban bárkinek a saját nézeteit hangoztatnia?

Csak azt szabad, a FIKSZ Rádióknak nincs hivatalos álláspontja, mindenki a saját véleményét képviseli. Nálunk a vélemény szent, ám a véleményeknek tényekre kell épülniük, mert a műsorkészítők közszereplők. Azok a műsoraink jók, amelyek többféle véleményt képesek megmutatni. Mert nem igaz az, hogy létezhet objektív kommunikáció. A kommunikációnak éppen a vélemények sokfélesége a lényege.

Hogyan lehetek a FIKSZ Rádió munkatársa?

Olyan egyszerűen, hogy szinte észre sem veszed. Ha tetszik az a hangvétel, ahogyan rádiózunk, írd egy emilt nekünk. Kb. egy oldalban fejtsd ki, milyen műsort szeretnél készíteni. Ezt követően a Szerkesztőbizottság kifaggat majd Téged, és a stábértekezleten is bemutatkozhatasz. Ha elviseled a stábértekezletek időnként viharos levegőjét, heves vitastílusát, és eltöltöttél néhány hetet a rádióban, továbbá elfogadod a FIKSZ Rádió szabályzatát, akkor Tied a pálya. Hogy meddig, az csak rajtad múlik. Legyél Te is a munkatársunk!

Ki az a barom, aki ingyér rádiózik?

Akinek van mondandója a világról, és kíváncsi a többi ember véleményére; akinek ez a hobbi, szerelme. Ahogy a kedvesunktől sem kérünk pénzt, ha megcsókoljuk őt, ugyanígy lehet élvezetből is rádiózni. Nem kötelező, csak jó. Rádiózni jó.

Mi van akkor, ha olyan műsort szeretnék csinálni, ami nem illik a rádió arculatába?

Akkor arra kérünk, keress magadnak más rádiót. Hiszen annyi van már... Hogy valami vállalható-e, vagy sem, azt a FIKSZ Rádió főszerkesztője dönti el. Ebben a döntéshozatalban a Szerkesztőbizottság segíti őt, és persze a véleményét bárki elmondhatja. Olykor igen nagy viták vannak egy-egy műsorkészítői magatartás vagy zenei stílus ügyében. Az ilyen viták során nem nagyon kíméljük egymást, főként azért, mert a legkevesebb korlátozást kívánjuk érvényesíteni.

...

Miből tartjátok el a rádiót?

Például abból az 1%-ból, amit Te ajánlasz föl nekünk a személyi jövedelemadódból. Elsősorban azonban különböző pályázatokból. Segíthetsz pályázatokat írni; általában konkrét műsorokra és műszaki fejlesztésekre lehet pályázni. Van néhány igazi, nagy támogatónk. Első helyen a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem említhető, 1995 óta az egyetem biztosítja számunkra a technikai körülményeket nagyon kedvezményesen. Több pályázatot nyertünk az ORTT-nél, a Phare-nál, a Soros Alapítványnál, a Fővárosi Önkormányzatnál, ifjúsági szervezeteknél.

Mi a különbség köztetek és a Civil Rádió között?

... A Civil Rádió inkább magázós, a FIKSZ Rádió többnyire tegezős. A Civil Rádió ún. sávós műsorszerkezetű, a FIKSZ Rádió műsorszerkezete egyedi műsorokból áll. A Civil Rádió főként a közhasznú civil szervezeteket mutatja be, a FIKSZ elsősorban a civil közélet résztvevőit, a polgárjogi mozgalmakat. A Civil Rádió mérsékeltebben, a FIKSZ Rádió élesebben fogalmaz.

Ha már ingyér dolgozik nálatok valaki, kap-e speciális juttatásokat?

Alapvetően azt az örömet kapja, amit a jó műsor és/vagy honlap készítése jelent. Ezenkívül kap egy igazolványt, amellyel sok helyre be lehet ingyen osonni. Meghívókat szerzünk sajtótájékoztatókra, továbbá a BME gyors internethálózata is igénybe vehető. És persze a FIKSZ Rádió által szervezett rendezvények előkészítésében, lebonyolításában is részt vehet minden munkatársunk. A FIKSZ-ben csak az készül el, csak az történik meg, amit valaki vagy valakik megcsinálnak: legyen ez festés-mázolás, karbantartás, fejlesztés, műsorkészítés, honlapgyártás, kirándulás vagy buli. Ám éppen az ilyen tevékenységek hozzák össze az embereket egymással – akár a FIKSZ-en belüli kisebb csoportokra, akár a párkapcsolatokra gondolunk. "

1. FÜGGELÉK: ZENEI KISLEXIKON

A kislexikonban az egyes szócikkeket részben vagy egészben írták ill. hozzájárultak megszületésükhöz: Buskó Tibor (alternatív), Schlemmer Balázs (jazz), Vályi Gábor (mai tánczene), Windhager Károly Ákos (komolyzene), Alexandros Baltzis (görög műfajok), Linda Belducci (québec-i műfajok), Markó Ala-Fossi (finn műfajok), Helen Shaw (ír műfajok), Susana Santos (portugál műfajok), Lars Nyre és Jon Peder Vestad (norvég és más skandináv műfajok) és sokan mások. A kész anyagokra nézve minden hiba a szerkesztőt (H. H.) terheli. Ez a lexikon nem tud, nem is akar teljességre törekedni, csak ízelítőt ad a műfajok gazdagságából.

Egy kis általános bevezetés

„A mai civilizáció nagy veszélye, hogy gombok nyomogatásával akarja kielégíteni a zenei igényeket, holott a zene nemcsak arra való, hogy hallgassuk, hanem kommunikációs eszköz is, amelyet használni kell. [...] A régi ének, zene és tánc magában hordozza a múlt hagyományát, műveltséget közvetít, felszabadítja az emberek kreativitását.” (Sebő, 2004)

A rádió és a hangrögzítés alapvetően változtatták meg zenéhez való viszonyunkat. Korábban a zene csak élő esemény lehetett. De még ma is a zene alaphelyei a diszkók, klubok, koncerttermek, ahol a zene egyben közösségre kovácsozza a hallgató (és táncoló) közönséget. Az első komolyzenei lemezek megjelenésekor sokan fanyalogtak, hogy egy felvétel az nem a zene, csak egy interpretációja a sok lehetséges közül. Ugyanez érvényes a népdalokra is: minden énekléskor más és más. A ma is sokféle popzenei remix az eltérő előadás lehetőségét hozza vissza. Sergiu Celibidache karmester soha nem engedte, hogy előadásán felvétel készüljön (csak élő közvetítésben hallhatták, vagy ha elmentek a koncertjére). Glenn Gould ellenben 10 éves sikeres koncertezés után soha nem lépett fel, csak hangfelvételt készített, mely így „tökéletes” lehetett.

A zene szerzősége is folyamatosan változik: korábban (pl. komolyzenéknél) a zeneszerző volt a sztár, később a dalszövegíró is felzárkózott, majd az előadó vált sztárrá (a 30-40-es években mindhárman ismertek voltak, s ez a helyzet ma az indiai filmzenei sikereknél, ahol a „tátogó” színész lehet a negyedik, aki igazából sikerre viszi a számot). Ma az előadó (énekes) visz sikerre egy zenét, melynek sokszor nem is ismerjük zeneszerzőjét, dalszövegíróját és a háttérzenekart. Az előadó pedig egyben supermodell is, és a klip erejéig filmszínész is – sok esetben a rádiós játszásnál fontosabb a videoklip (vagy a lemezborító), mert a látvány adja el az egyébként gyermek és szárnalmas zenét. És eljutunk a mai rádiós gyakorlatig, amikor már csak háttérben szól a zene, mindegy, ki játssza, ki szerezte (nem véletlen, hogy Amerikában népszerű lehetett az a zenei rádió, melynek szlogenje az volt: „mi bmondjuk a számok címét és előadóját is”).

A hallgatók zenei ízlését és zenei „műveltségét” nagyban meghatározza, hogy mit adnak a fülébe a rádiók: milyen zenei palettáról merítenek, milyen igényességgel. Ennyiben jelentős zenei hatalom van a kezükben, hiszen amit nem játszanak, arról nem is tud az átlagos hallgató. Ad-e egyáltalán hozzáférést a rádiós spektrum különféle műfajokhoz, vagy csak a biztosan bejáratott amerikai slágergyár termékeihez engedi hozzáférni a hallgatót? Ennek felelőssége a zenei „kapuőröké” A multinacionális zenekiadók és a kereskedelmi rádiók nem feltétlen jó kapuőrök.

A kisközösségi rádiók egyik célja lehet, hogy a hallgatók zenei látóterét növelje, olyan műfajoknak is helyt adva, melyeket a biztosra menő magyar kereskedelmi rádiók nem

engednek adásukba, és melyek a helyi közösség önmeghatározásához is hozzátartoznak.

A felsorolt műfajoknak persze nem csak a rádiós szórakoztatás a célja: műfajtól függetlenül táncolnivaló, szubkultúrák közösségösszetartó vagy -teremtő, politikai üzenet, zenével kísért költemény stb. is lehet.

Az alábbi listát azért állítottuk össze, hogy a leendő kisközösségi rádiósoknak, a közönség zenei „kapuóreinek” legyen némi kitekintése a világ zenei palettájára, amiből, mint látható, a hazai kereskedelmi rádiók meglehetősen kis szeletet fednek le. A „világ slágerlista”, amit ezekben hallhatunk, valójában az angolszász kultúrkör popzenéjének slágerlistája, holott a világ zenei palettája – még a slágergyári popzene tekintetében is – ennél jóval változatosabb. Nézzük, hány lemezt (kazettát, LP-t, CD-t) adtak el 1986-ban és 1995-ben a világ különféle országaiban (kultúráiban):

(Eladott műsoros hanghordozók száma, millió – IFPI, Poyser, 1996)

ország	1986	1995	Megjegyzés
USA	618	1100	3%-a komolyzenei felvétel
Japán	177	416	72%-a hazai felvétel (nem jut külföldre)
India	8	303	főleg filmzenék magnókazettán, helyi fogyasztásra
UK (N.Br.)	197	266	7%-a komolyzenei felvétel
NY. Németo.	176	252	10%-a komolyzenei felvétel
Franciao.	110	144	47%-a hazai felvétel, 8%-a komolyzenei felvétel
Oroszo.	136	83	A rendszerváltás óta főleg legális mp3 CD-k
Kína	34	83	
Lengyelo.	11	22	
Görögo.	?	?	56%-a hazai felvétel
Világ	2290	3349	

Magyaro.	összes (m db)	hazai	külföldi	klasszikus (Forrás: MAHASZ)
1994	5,7	2,5	2,7	0,37(millió db)
1997	7,8	3,3	3,5	0,94
2003	5,1	2,0	2,4	0,69

A felsorolt műfajok, stílusok túlnyomó része nem klasszikus zene, hanem a világ különféle tájain ma is születő, valamilyen szempontból népszerű zenei műfaj. Köztük sok van, mely az adott régióban (vagy időben) külön 24 órás rádiós formátum, vagy a kereskedelmi rádiók mindennapos szereplője (a „slágerség” is relatív, a country példáján: Amerikában kereskedelmi rádiók tömege játssza, Skandináviában egy kisközösségi rádió, Budapesten pedig egy kalózárádió műfaja volt). Miközben számos globálisan játszott, helyhez nem kötött stílus van – azok, melyeket idehaza is hallhatunk –, sok stílus az országhatárokon ilyen vagy olyan okból már nem jut át – ott már kuriózumnak vagy ismeretlennek számít. Akkor hogy juthatunk mi hozzá? – kérdezheti a rádiós zenei szerkesztő. Alapvetően kóstolgatni őket internetes forrásokból érdemes, ezért adtuk meg a legtöbb stílusnál kulcsszóként fontos előadók neveit; illetve internetes vagy műholdas rádiók, zenei tévék műsorából. A legális zenejátszás jegyében ezután be kell szerezni az adott országból CD-n a kiválasztott műfajú előadók felvételeit. A kevésbé felkapott együttesek esetén sok legálisan feltett, kereskedelmi forgalomba nem hozott zenét tölthetünk le pl. a www.altavista.com hangkeresőjével vagy egy P2P programmal.

Persze a legjobb, ha jó lokálpatriótaként sok helyi zenét adunk: a helyi asszonykórust, a templom orgonistáját, az iskolai énekkart vagy rockzenekart, népdalokat vagy a helyi DJ saját szerzeményeit.

Érdeemes megismerni a közönség igényét is (hogyan legyen mit megváltoztatni):

A Szonda Ipsos 2000-2001-ben felmérést végzett a magyar lakosság hanghordozó-*vásárlási* szokásairól. A kutatásban 20 műfajt különítettek el. Ennek alapján a legnépszerűbb műfajok:

Magyar nóta, operett,	
mulatós zene	24 % – kb. 2 millió fő
Humor	22 %
Filmzene	13 %
Klasszikus popzene	11%
Mai popzene	11%
...	
Blues	4%
Country	3%
Elektronikus zene	3%
Hard rock/metál	3%
Alt./modern rock	2%

Az ELTE-n 2004-ben az Első Pesti Egyetemi Rádió felmérést végzett az egyetemisták hanghordozó-*hallgatási* szokásairól. Azt kérdeztük: milyen műfajú zenét hallgattál hanghordozón az elmúlt héten?

Pop	54%
Rock	30%
Komolyzene	28%
Jazz, blues	12%
Punk	10%
Metal	9%
Népzene	6%
Filmzene	6%

Egyéb: vers, new age, tiphop, house, középkori, rádiójáték, ska, dub, drumandbass, elektronikus, nyelvlecke, jungle, fado, rap, stb: 1–3%/műfaj

Nem lehet elmenni ezen számok mellett, amelyek azt mutatják, hogy a népszerűségi lista csúcsa az 1930-as évek óta változatlan (az egész lakosság átlagában), és épp ez a műfaj az, ami hiányzik a rádiós világból... A humor második helye sem meglepő: a MR internetes letöltéseiben vezet a kabarék letöltése – ez nem magyar jelenség: az USA-ban a közelmúltban indított tévés és rádiós kereskedelmi alapú kabaréra (vagy humorra) szakosodott állomások is jelzik ezt az igényt. Fontos, hogy a magyar nóta/operett/mulatós rajongótábor 21 %-a szokott hanghordozót vásárolni, míg a rétegműfajok híveinek 60+ %-a. Kérdés, amire a vizsgálat nem terjedt ki, hogy az adott rajongók milyen és mennyi rádiót hallgatnak.

A következő lista sok önkényes állítást, besorolást tartalmaz. A „dobozolás” csak önkényes lehet: sok zenekar különféle kategóriába sorolható számokat készít vagy egy számon belül is számos műfajt kever. Tisztán kategóriákba sorolhatónak leginkább a klasszikus zenék számíthatnak (talán). (Bár egyre több ilyen leírással találkozhatunk: „funkot, soult, rhythm and bluest, hip-hopot és punkot vegyítő csúcsmű” (Fun Lovin’ Criminals, in: Pesti Est). Mi több: ma már az a „trendi”, ha minél több a kikacsintás más szerzőkre és más műfajokra. Mindenesetre egy ilyen lista mégiscsak több, mintha azt mondanánk: minden zene egyedi, „dobozolhatatlan”.

Minden kritikát, bővítést, javítást szívesen fogadunk.

A capella (= kápolnai) 1. Csak énekhangra épülő zene (énekkar, kórus) (Palestrina).

2. Különböző pop-zenei felvételek kizárólag az ének sávot tartalmazó verziói.

Aboriginal Ausztrál bennszülött zene, melynek fő hangszere a didzseridu: általában eukaliptuszfa kb. másfél méter hosszú ága, melyet a természetek lyuggattak ki, és melybe az énekes ajakvibrációval fúj és énekel egyszerre. Körkörös légzési technikával szünet nélkül tud játszani.

Aboriginal rock Ausztrál bennszülöttek által játszott mai rockzene, a hagyományos bennszülött hangszerekkel (didzseridu) és hangzásvilággal fűszerezve (Mandawuy Yunupingu, Yothu Yindi, Warumpi Band).

Absztrakt zene, abszolút zene Önmagáért való zene, mely nem akar felidézni semmilyen tartalmat, történetet, képet vagy érzelmet.

Acid Jazz A '90-es években megjelent műfaj a kortárs tánczenét (techno, rap, funky, hip-hop stb.) elegyíti jazzes hangzással, akkordmenetekkel vagy betétekkel. Az egyik legismertebb acid jazz zenekar a Jamiroquai, de hasonló népszerűséget ért el a Brand New Heavies és az Incognito is. Mindenképpen úttörőnek tekinthető a US3, mely a '93-as kiadású Cantaloop (Flip Fantasia) című számmal írta be magát az acid jazz frissen nyitott nagykönyvébe. (The Brand New Heavies, Incognito, Galliano)

Acid Táncolható, 4/4-es ritmusú, elektronikus zene, melynek alaphangzását a savas hangzású – „puttyogós, csavarós” – Roland TB303 analóg basszusszintetizátor definiálta. A 90-es évek közepén nálunk általában mindenféle új elektronikus zenét így neveztek – jórészt a Tilos Rádió hozta be a rádiós palettára.

Active Rock Hangosan játszandó rockzene.

Adult Album Alternative (AAA) Rádiós formátum. Olyan rádió, mely mai kortás, főleg rockzenét játszik, mely inkább a felnőtteket (30+ évesek) célozza, mint a tizenéveseket. Az AAA playlistek sokkal tágabb körben tartalmaznak számokat, mint a hit rádió formátumú rádióké. Így nem csak a legnagyobb kislemezes slágereket játsszák, hanem a megjelent albumok (nagylemezek) más számain is. Stílusukat tekintve rock, folk-rock, blues, folk és világzene egyaránt lehet játsszási listáikon. Vannak, akik „Progressive rock” állomásként is emlegetik, mely nem összetévesztendő a 70-es évek hasonló nevű zenei stílusával.

Adult Alternative Rádiós formátum. Mai slágereket játszó állomás, melyen kislemezek és a népszerű nagylemez számok is szólnak, s mely inkább a felnőtteket célozza, mint a tizenéveseket. Rock, pop, country-rock, folk-rock és blues szerepel az ilyen formátumú amerikai rádiókon.

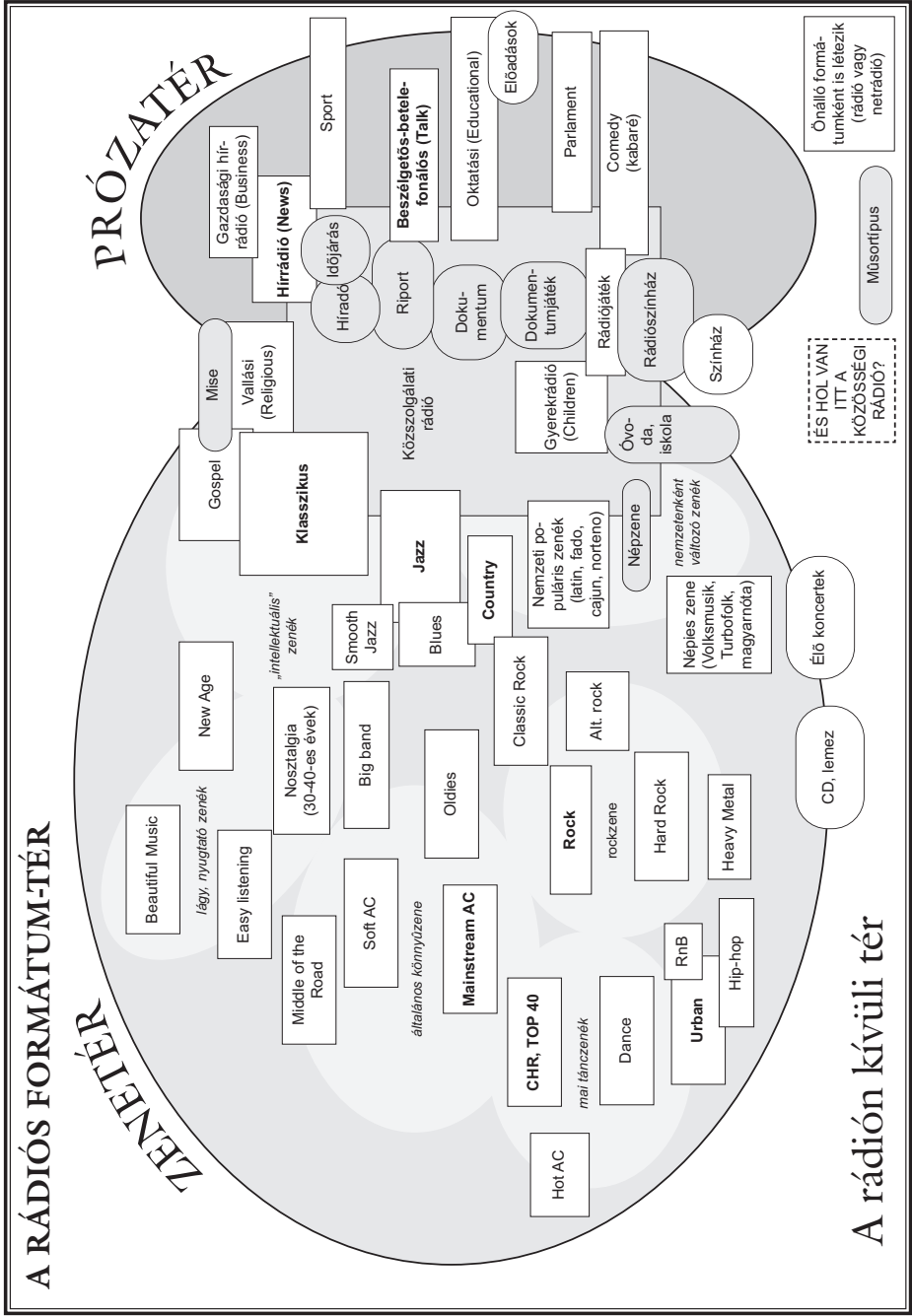
Adult Contemporary (AC) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely kellemes hangzású népszerű pop vagy rockzenét sugároz az utóbbi 10-15 év termséből, általános hallgatóság számára, akik nem csak a legújabb slágereket akarják hallani. Célközönsége elsősorban a 30 évnél idősebb korosztály. Egyes állomások kicsit régebbi számokat, mások pedig a legújabbakat is belekeverik játsszási listáikba. → Lite AC és Hot AC.

Adult Contemporary AC-Romantica Rádiós formátum. Az AC formátum spanyol változata.

Afro Beat Nyugat-afrikai tánczene, nigériai highlife és amerikai jazz és funk keveréke. (Fela Kuti, Tony Allen, Femi Kuti)

Afro-cubano → jazz, latin

Albán népzene jellegzetesen többszólamú, sokszor dobbal, klarinétal kísért dalok. A *permetarce* vagy *himarioce* stílusokban férfi kórus énekel, melyből ketten válaszolgatva éneklnek a dalt, míg a többiek kitartanak egy hangot. A dalok témái a kommunista párt dicsőítésétől (ma már csak archív felvételen) a török elleni harcig változhatnak.

Album Oriented Rock (AOR) Rádiós formátum. A korábbi, csak kislemezeket játszó TOP 40 állomásoktól való megkülönböztetést szolgálja ez az elnevezés. A zenei palettán a 60-80-as évek (általában) rockzenéi szerepelnek. A klasszikus rockzenei állomások altípusa. Lásd még Rock, Classic Rock.

Alkalmi dalok A Ballag már a vén diáktól a Happy New Year (Abba)-en át a karácsonyi dalokig (Elvistól a regősénekekig). Rádióban való játszásukról eltérőek a vélemények: egyesek szerint semmiképp se játszunk ilyeneket az adott alkalom időpontjában, mások szerint viszont ez elengedhetetlen.

Alternatív, magyar Underground „szamizdat” rockzene a 80-as évekből. Később, a német Neue Deutsche Welléhez vagy az amerikai *alternative rock*hoz hasonlóan vagy kihalt, vagy kommercializálódott, és sikeres mainstream lett. (Spions [talán az első], URH, Kontroll Csoport és utódzenekarai, Európa Kiadó, Balaton, A. E. Bizottság, ill. Kispál és a Borz, PUF – ez utóbbi kettő a legjobb példa a populárisabb *altrockra*)

Alternative/Alternative Rock (ALT) (→ indie rock) Eredetileg minden post-punk, nem-mainstream zene. (REM, Nirvana, Sonic Youth, Red Hot Chili Peppers) Újban egyre inkább mainstreammé válik, és a fiatalabb korosztály is kedveli, elsősorban az amerikai „vagányabb” tinik kedvence. Oroszországi elnevezése novij rock, melyre külön országos kereskedelmi rádió szakosodott. Rádiós formátumként: olyan állomás, mely olyan rockzenét játszik, ami a 80-as évek Seattle-i grunge együttesei, a 70-es évek punk/újhullám együttesei stílusát követi, ellentétben a 60–70-es évek klasszikus rockzenei előadói stílusával. A 80-as évekbeli amerikai egyetemi rádiókban volt ez a műfaj divatos, de mára mainstreammé nőtte ki magát. Elsősorban a mai tizenéveseket célozzák, zenéjükben az új kislemezeket és népszerű nagylemez-számokat adnak. Fénykora a 90-es évek közepén volt, azóta számos alternatív rockegyüttes – és állomás – a modern rock vagy hard rock irányában átalakult. → Modern Rock.

Ambient A hétköznapi lét, környezet hangjait imitáló, „jelentés nélküli”, csendes zene, mely bármilyen környezet zenei háttéréként szolgálhat. Ennyiben globális zene, mert nem egy adott hely zenei kultúrájára/ba épül, hanem forrása az adott korszak zajstruktúrája. Az első ambient lemez címe („Music for Airports”, B. Eno) jól mutatja felhasználását is. Kapcsolódik a zenei minimalizmus irányzatához. Háttérzeneként nem a környezetbe besimuló, hanem a háttérrel kiemelődő szerepű. (Brian Eno, Bill Laswell, Erik Satie)

Americana Rádiós formátum. Mai amerikai country-rock, folk-rock, blues és „American roots” zenét játszó rádió, mely inkább a felnőtteket, y mint a fiatalokat célozza.

Anime zene Japán rajzfilmek filmzenéje.

Antifóna (communio antifóna, áldozási ének) A zsoltárok előtt és után éneklendő dallamos gregorián tétel. A mise negyedik körmeneti éneke: az áldozók vonulását és a szentáldozást kíséri. A mise utolsó liturgikus éneke, proprium része. Jelleget tekintve funkcionális, kísérő misetétel. Feladata, hogy egységet, communiót teremtsen az áldozók között.

Arab klasszikus zene Pl. Umm Kulthum: egyiptomi énekes „sztár”, aki klasszikus arab zenét énekelt, és milliók hallgatták a rádióban. A klasszikus arab zene jellegzetes hangszere a kánún és az úd (citera ill. lant). (Faríd el-Atras, Abdel Halím Háféz, Warda)

Arab popzene – modern egyiptomi popzene Két fő műfaja: (Al-) Jeel (=generáció): a fiatalok techno-pop stílusú zenéje (Amer Diab [Amr Diab, Amro Diab], Hanan, Ehab, Khedr, Hamid Shaeri, Sapho, Ehab Tawfiq) és a Shaabi (=népi): a városi munkások vidéki zenén alapuló, modernizált popzenéje. Ughniah: arab dal. Az arab országokban is vannak fülbemászó arab popzenei slágerek, melyek éppolyan slágergyárak termékei, mint az euro-amerikai popzenéé, de (én) még hivatalos vagy rádiós slágerlistával sehol sem találkoztam. Évről évre

néhány szám eljut az európai slágerlistákra, és akkor az nyugaton is slágerré válik. Egyiptom (Kairó) az arab médiumok fő központja (egy kisebb Bejrút), ezért a a Maghreb többi arab országára is alapvető hatással vannak az itt gyártott/játszott zenék. A nyitottabb arab országokban (Tunézia, Marokkó, Libanon, Egyiptom) az európai (frankofon és angolszász) és arab slágerek keverednek a rádióban, míg máshol (pl. Irán, vagy korábban Afganisztán) kifejezetten tiltott bármiféle popzene hallgatása. Az arab keleten a gazdag Kuwait a popzenei központ, ahol az indiai hatás is érezhető (Abdullah Roueshid). Napjainkra kezd divatos lenni nyugati szórakozhelyeken is arab, főleg jeel vagy → rai zenét játszani.

Arabesque Hagyományos hangzású, török pop; erős népzenei és hagyományos hangszerei zenei ill. arab hatással. Alműfajai: „Taverna”, „Heavy Arabesque”. (Ibrahim Tatlis, Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, Kibariye, Muslum Gurses, Emrah) Az arabesk szó még jelenthet díszítő elemekkel teleszótt klasszikus zenét, és nyugati zenészek által játszott arab zenét is.

Avtorszkaja pésznya → bárd

Balet Táncos színházi zenés műfaj. A színpadon táncosok adott irodalmi témát jelenítenek meg testmozgással, s ezt legtöbbször zenekari muzsika festi alá, értelmezi. Az első balettek a királyi udvarokban előadott pantomimekből fejlődtek ki. A barokkban alakul ki ez a műfaj is, első jelentős képviselője Lully, pl. A gálans Indiák. A balett mindig népszerű műfaj volt, egyrészt a szemrevaló táncosnők miatt, másrészt mert a szövegnélküli előadásra nem kellett annyira koncentrálni, mint egy operára. Ennek ellenére az igazán híres balettek csak a romantika idején születnek. A balettirodalom legnépszerűbb darabja Csajkovszkij: A hattyúk tava. Más ismert balettek: Delibes: Coppélia; Bartók: A fából faragott királyfi, A csodálatos mandarin. Rádióban pl. hangjátékokhoz hangulatfestő zeneként alkalmazható.

Ballad vagy Love Ballad Angolszász megnevezése a lassú, lírai popzenei számoknak. A ballada eredetileg: tragédia dalban elbeszélve, azaz a néhány vig-t leszámítva mindben a végzet győzedelmeskedik az egyén fölött, pl. Arany: Tengerihántás. Zenei műfajként borongós hangulatú darabokat jelöl.

Bárd (magyarul: *dalnok*. Bárdköltészet, szamogyejatyelnaja pésznya (csináld magad dal), avtorszkaja pésznya). → Canzone d'autore Italiana. A -ok eredetileg az i. sz. I–VIII. századig a kelta törzsekben a varázslóval azonos rangú személyek voltak, akik énekükkel gyógyítottak, harcra buzdítottak, és a törzs múltját őrizték énekeikben. (A magyar táltosoknak esetleg megfeleltethetőek.) A kereszténység elterjedésével visszaszorult feladatuk és már csak a múltörzés maradt egyetlen gondjuk, míg Edward király, angol király ki nem irtott közülük 500-at... Mai értelemben akusztikus gitárral kísért, politikailag/szociálisan érzékeny szövegű dal, melyben az énekes játszik a gitáron is (Vlagyimir Viszockij orosz „éneklo költő” – ahogy maga nevezte magát vagy „a szovjet Bob Dylan”, ahogy mások nevezték nyugaton), mely műfaj az oroszoknál ma is igen népszerű. A „bárd” a Szovjetunióban a hatalmon kívül álló gitáros-énekesek elnevezése a 60-as évektől. Elsősorban a dalszöveg fontos, nem a dallam vagy a zene kidolgozottsága. Másrészt eredetileg mindenféle kereskedelmi szemponttól mentes: nem eladásra készült dalok. Erre is utal hudozsesztvennaja szamogyejatelnoszty (amatőr előadóművészet) hivatalos elnevezése (ami paradoxonná válik, amint egy dalnok sikeressé lesz). Orosz alműfajai a turistadal (a 70-es évek eszkepista turizmusdivatjára utalva, pl. tengeri dal, a kemény munkáról), a politikai dal (a szovjet életforma ellen), valamint a blatnaja pésznya („orosz sanzón”) (→ sanzón). A műfajt KSZP néven is ismerik, ami az egyetemeken található „Klub szamogyejatelnój pésznyi – KSZP” (amatőrdal-klub)-ra utal (szerepe talán a mi

táncházainkhoz hasonló?). Turistadalok: Jurij Vizbor, Alekszander Gorodnyickij. Politikai dalok: Bulat Okudzhava. A 30-as években a Gulágból indult ki egy nagy bűnöződal-hullám) és a kalózdal (tengerészdal). Bűnöződalok (criminal song): Gulágra küldött ártatlanokról szóló (néha Gulágon születő) dalok. Legnépszerűbbike az 1920-as évekbeli „Murka”. Alexander Gorodnitszkij, Vlagyimir Viszockij (korai éveiben), városi életről szóló dalok (ált. Moszva, az Arbat stb). Ma a bárd-dalok kifejezetten értelmiségi zenének számítanak. Ludmilla Zykina („az orosz Joan Baez”) népzenei elemeket vett bele zenéjébe. A műfajt más szocialista országokban is átvették, pl. Cseh Tamás nálunk, Jaromír Nohavica a cseheknél (ő eredeti Viszockij-számok cseh fordítását játszotta). Lengyelországban Jacek Kaczmarski volt Viszockij követője: a „Szolidaritás bárdja” (Bard Solidarnosci). Ő azonban még csak „túrt” sem volt: 1984-94 között Franciaországban élt, és a Szabad Európa Rádióban vezetett heti műsort.

Beat (= ütem) A hatvanas évek elején kialakult zenei irányzat. A beat mint mozgalom a fennálló társadalmi értékek és elültetiesedő világ ellen volt, s az ebből való menekülés érzését segítette a hozzá kötődő drogozás is. Ideológiájával némi konfliktust jelentett a beatzene hatalmas üzleti sikere. A zenei műfaj nevét a beatról, azaz a zenében egy különösen hangsúlyozott ütemrészről kapta, amelyet ebben az időszakban egyre inkább kezdtek alkalmazni a zenekarok. Szembefordult a jazz-szel, melyet szinkópák révén eltolódott hangúlyok és egyes hangszerek előtérbe állítása jellemzett. A kezdetekben jellemző hangszere az elektronikus Hammond-orgona, melynek hangzásaa a 2000-es években ismét divatossá kezd válni. (The Beatles, The Monkees, Kinks)

Beautiful Music Rádiós formátum. Nem gyakori formátum, a 70–90-es évekből, melynek egyik jellegzetessége, hogy a zenéket 15 perces, előre megkomponált egységekre bontották. Célközönségük a 25–49 éves nők voltak. A formátumot részleteiben Jim Schulke dolgozta ki, aki szinte művészi tökélyre vitte ezt. A nyolcvanas évek végére egyre többen csak „lift-zenének” (Elevator music) nevezték, és az ilyen rádiók formátumot váltottak.

Be-bop A 40-es évek gyors, változatos ritmusú jazzműfaja. Nagyon pontosan tartott, kemény ritmus jellemzi. Az első modern jazz, ami két ellentétes táborra osztotta a stílust a negyvenes években. A szó azt az ütemes hangot jelzi, mely meghatározó a stílusban. (Charlie Parker)

Big Band Legalább 10 zenész által játszott jazz (Glenn Miller, Count Basie, Duke Ellington), jellemző hangszerek: 4 trombita, 4 harsona, 6 szaxofon, nagybőgő, dobszerelés, esetenként tuba, klarinét, gitár, basszusgitár. Rádiós formátumként: a 20-as – 40-es évek zenéjét játszó állomás. → Nostalgia

Bikutsi Kameruni zene.

Bizánci zene (Byzantine chant / music): Görög ortodox keresztény egyházi zene. Az ortodox egyházi liturgia zenéje. Hangszeres kíséretet nem alkalmaz, az orosz szimfonikus zenére nagy hatással volt, pl. Muszorgszkij, Csajkovszkij. A közkedvelt Kijevi nagykapu a Kiállítás képeiből is bizánci eredetű motívum.

Bluegrass Gyorsabb és pontosabb country, némi gospel hatással. Mai változata a New Grass.

Blues Általában 12 ütemes periódusokból építkező, egyszerű harmóniamenetű (1. fok - 4. fok - 1. fok - 5. fok - 4. fok - 1. fok), az esetek túlnyomó többségében lassú, bánatos (blues angolul = lehangoltság, szomorúság), balladisztikus műfaj. Nagyban táplálkodik az afroamerikai ültetvényes rabszolgák/munkások keserves munkadalából. George Gershwin (1898–1937), az egyik legnagyobb amerikai zeneszerző maga is sokat tett a blues kanonizációjáért: Summertime című kompozíciója azóta is örökzöld blues-sláger, de szinte minden művét átjárják a tradicionális bluesból ellesett, átvett elemek. (Egy városi legenda szerint híres

szerzeményét eredetileg Blues rapszódíának (Rhapsody in Blues) szánta a komponista, ám a nyomdában a figyelmetlen szedő lefelejtette az s betűt a címről, így a kompozíció Kék rapszódiként (Rhapsody in Blue) aratott világsikert.) Ma már a bluesnak is számos alfajáról beszélhetünk: country blues, rhythm 'n' blues, blues rock, soul blues, electronic blues stb. (John Mayall, John Lee Hooker, Muddy Waters, B. B. King, Etta James)

Boer Music/Dél-afrikai búr zene A Dél-Afrikában a 19. században letelepedett holland (búr) telepek magukkal hozott, countryszerű zenéje.

Bolíviai zene Az aluljárókból ismert pánsípos indián zene.

Bollywood (filmi) Ami egyesíti az indiai kultúrát: a mozi, melyben máig a zenés, sárgarózsaszín-kék-zöld színorgiájú selymekben pompázó, női táncgyüttesek tömegjelenetei dominálnak. A máig virágzó filmzene az, mely az indiai modern popzenének is alapanyag. Ezért általában a mozikerekkel együtt kerülnek a slágerlistákra a bennük lévő számok. Jellegzetessége: a férfi-női páros, erőteljes tamtamdob-hangzás, a sajátos táncmozdulatok, a magas hangú énekesnők, akik sokszor valódi énekesekkel szinkronizáltak. Bombay (Mumbai) központtal. Gyakorlatilag slágergyár, a nyugati popzene legújabb stílusirányzataiból átvett elemekkel, de az indiai énekes hagyományok megtartásával. Túlnyomó részük hindi. 1989-ben a Maine Pyar Kitya c. film zenéje 5 millió példányban kelt el magnókazettán. (Lata Magneshkar)

Bombay Pop, Indi-Pop Indiai popzene. Nem azonos a brit indie poppal.

Boogie Legtöbbször a blues harmóniamenetére épülő, gyors, technikás, állandó patternekkel dolgozó, vérpezsdítő, általában jól táncolható, főként zongoraszólásra írt zene. Nagyfokú hangszeres tudás és függetlenítőképeséget (jobb kéz/bal kéz) igényel. (Pl. Lionel Hampton, Albert Ammons. A magyar előadók közül bizvást ajánlható a méltatlanul háttérbe szorult kiváló zongorista, Pleszkan Frigyes.)

Bootleg, mash-up 1. Bootleg minden kalózmásolat, akár egypéldányos házi felvétel, akár kalózkiadók által sokszorosított kazetta, CD, DVD. Az USA-ban a 70-es években a kalózkidásban megjelenő kazetták – bootlegek – a piac 10%-át adták. 2. Több kiadott zeneszámból (és egyéb hangokból) akár házilag összemixelt újabb szám. Míg a bootleg alapvetően a táncparkettek számára készülő, általában két popsláger meglepő kombinációjára épülő szerzemény. Az ismert felvételek – a felhasznált alapanyag tekintetében hasonló – keverését kísérleti plunderphonicsnak („lopófónia”) nevezik, mert általában illegális az új szám létezése, azaz szerzői jogai rendezetlenek. Mégis ezek csinálják önnön és diszkóik szórakoztatására. Zenei kollázsok is nevezhetők. A mai zeneszerzők régi lemezekben talált zenei töredékekből és mai ritmusokból darabolják össze az új tánczenei felvételeket, általában értelemszerűen az eredeti előadó vagy jogdíjának birtokosa megkeresése nélkül. Ez az „intertextualitás” avagy plagizálás nem ismeretlen a klasszikus zenében sem. (John Oswald)

Bossa Nova Az 1960-es évekbeli Rióból származó, brazil romantikus slágerzene, brazil szamba és a jazz keveréséből. (Antonio Carlos Jobim, Joao és Astrud Gilberto, Stan Getz, Charlie Byrd)

Breakbeat Eredetileg az 1970-es évek közepén a hip-hopot kialakító DJ-k hívták így az általuk játszott zenét, mert az jobbára a funk, soul, rock, diszkó és jazz lemezek ritmikus kiállításaiából (angolul break down vagy break) – ahol a zene dallamosságát adó szólóhangszerek elhallgatnak és csak a dob, vagy a dob és a basszus szól – állt. Az 1990-es évek elektronikus tánczenei forradalma során a hasonló, kiállításokból vett dob-hangmintákra épülő drum and bass-t is nevezték urban break beat music-nak. Ma az e kiállításokból építkező, középtempójú tánczenét nevezik így, ami a Fat Boy Slim és a Chemical Brothers által képviselt big beat

műfaj kevésbé hatásvadász, a progresszív trance-hez és house-hoz, valamint a poszt-rockhoz közelítő utódja.

Britpop Mint neve is mutatja. (Oasis, Blur, Pulp)

Bruitismus (zaj-zene): A nagyvárosi hangok forrásai (gépek) és hangszerek létrehozta zenemű. (Georg Antheil)

Cajun (Swamp pop) A louisianai franciák harmonikára és énekesre épülő ma is élő gyors népzeneje, saját rádióállomással. A louisianai mocsarakról swamp pop néven is ismert, és árkádiai zenének is nevezik a helyről, ahol a legtöbb francia él.

Calypso Trinidad és Tobago latin zenei műfaja. Karneváli hangulatú tánczene. Alváltozata a soca. A 30-as években egyben éneklő újságként is szolgált: a kikötőből érkező világpolitikai híreket calypsóban beszélték el az együttesek (Maestro, Brother Resistance)

Canned music Konzervzene. (Ami a rádióban felvételtől megy.)

Cantpop Hong-Kong-i popzene az 1970-es évektől, ma tömeggyártású popzene, sokszor tévésorozatok vagy mozifilmek zenéje (Roman Tam, Samuel Hui). Hagyományos kantoni énekstílus és amerikai lágyabb rockzene ötvözete, előbb angol, majd kantoni dialektusban („a négy isten”: Aaron Kwok, Leon Lai, Andy Lau, Jacky Cheung; mai tizenéves sztárok: Sammi Cheng, Karen Mok, Eason Chan). A zenei dallamban a hagyományos szerzők követték a kínai beszéd dallamát is. Hip-hop stílusban is játszanak (Yea Chi, The pancakes, LMF)

Canzone d'autore Italiana (Canta autore, cantautori, „szerzői dal”, olasz) (→ Musica de Intervencao, bárd) Olasz sanzonok az 50-60-70-es években. Szociálisan-politikailag érzékeny dalszövegek, szomorkás hangulatú ének és gitárkíséret. Énekesei egyben dalszövegeik költői, és a kíséretet is ők játsszák. (Domenico Modugno, Adriano Celentano, Gino Paoli, Luigi Tenco, Fabrizio De André, Franco Battiato, Paul Conte)

Caribbean (Reggae, Soca, Calypso) Rádiós formátum. A Karib-szigeteken népszerű formátumok. A soca gyorsabb, a reggae lassúbb zene. A Caribbean formátum ezeket elegyíti.

Chaabi (shaabi): Arab popzenei műfaj.

Chamber Pop Kifinomult, szinte szimfonikus igényességű popzene vonósokkal, fuvolával, orgonával, sajátos dalszövegekkel. (Lee Hazlewood, Nick Drake, Scott Walker, Lambchop, Tindersticks, Jeremy Enigk, Nick Cave)

Chance music (→ elektroakusztikus zene) (= véletlen zene, aletória [aleo = játékkocka]). Modern (1950-60-as évektől) klasszikus zenei irányzat, mely a kompozíciókat nem előre rögzített formában adja meg, hanem instrukciósorozatként, amely az egyes véletlennel operáló eszközök használatának kimenetele (azaz például az alapján, hogy dobókockával mennyit dobunk) alapján más és más zenei aktust ír elő. Fő képviselője John Cage, akinek talán 4,33 c. műve legismertebb: 4 p. 33 mp csend, melyben a „zenét” a közönség mormolása szolgáltatja. Képzelt táj (Imaginary Landscape) c. sorozatának hangszerei p. konzervdoboz, ajtócsengő, papírkosár, kagylóhéj, oszcilloszkóp. Egyik képzelt tájában 12 rádiókészüléket 24 szereplő kezel egy karmester irányítása mellett. A „kotta” utasítása az adott időben megszólaló hullámsávra (egyik kezelő) és hangerőre (másik kezelő) vonatkozik csak. Máshol vizet kell önteni egyik tartályból a másikba. (Castiglioni, Lutoslawski, Stockhausen)

Chanson (~ Francaise), sanzon. → Canzone d'autore, sanszon, bárd. Eredetileg a 14-16. sz-ban francia világi dalok elnevezése. A 19. századtól francia kabarédal, zongorakísérettel. A 20. században jellegzetes, énekes sztárookra épülő romantikus, szöveggközpontú francia popzene

a 60-as években (Edith Piaf, Maurice Chevalier, Charles Aznavour, Jacques Brel, Charles Trenet, Alain Barriere, Claude Francois, Daniel Guichard), majd egész máig (Patrick Bruel, Francis Cabrel). Hasonlóképp talán ide is besorolhatók a 60-as évek nagy olasz (Adriano Celentano, Gianni Morandi, Nicola di Bari) vagy más latin (brazil, spanyol) (Raul Seixas, Roberto Carlos) slágerei is.

Chorinho, Choro A brazil ragtime vagy dixie. [Dirchina Batista]

Christian Pop, Contemporary Mai amerikai popzene, melynek egyetlen vallásos eleme a keresztény tematikájú dalszöveg. Nálunk is ismert popelőadóknak sok, amerikai fogyasztásra szánt, keresztény tematikájú dala jelent meg. Magyarországon a Hit gyülekezete is élen jár a műfaj terjesztésében, de már a Katolikus Rádióban is hallható. A Christian Contemporary Music rádiós formátum. Mai keresztény popzenét sugárzó, keresztény alapértékeket közvetítő állomás. Egyik állomásuk alapján: „Ezzel a médiummal bátorítjuk és fejlesztjük az embereket olyanná, amilyenné Isten szeretné, hogy váljanak.”

Cigányzene (→ verbunkos, csárdás, magyarnóta, roma zene). Indiától Nyugat-Európáig rengeteg cigányzenész muzsikál, különösen a spanyol, flamencót játszó vagy a balkáni cigányzenészek ismertek; azonban a világ számára a magyar („muzsikás”) cigányok jelentik „A Cigányzenét”. A 18-19. században a magyarok a többi nemzethez hasonlóan saját nemzeti táncot szerettek volna a szórakoztató/tánczenei életben létrehozni, és ehhez „a cigányzene” szolgált alapul, először verbunkosként. Mai tudásunk alapján a magyar, a kárpát-medencei és a balkáni zenei elemekből kialakult verbunkost a cigányzenészek csupán játszották és cifrázták, de nem ők alkották meg saját dallamkincsükből. Míg a balkáni cigányzenészek tárogatószerű hangszereken és dobon játszottak, a magyarok átvették a nyugati normát, a hegedűt. A hagyományosan magyaros öltözetű cigányzenekar hangszerei a hegedű, klarinét, brácsa, nagybőgő, cimbalom. A magyarnótákon, csárdásokon kívül repertoárjukon voltak operanyitányok, lengyel táncok stb. is. Lényegében a 19.-kora 20. század szórakoztató /tánczenészei. Nyugaton is népszerűek voltak (főleg Bécsben, ahol Bihari János primást a magyar Beethovennek neveztek). A 30-40-es évek magyar rádiós zenei palettájának legfőbb és legnépszerűbb szereplője. A cigányzene más megfogalmazásban tulajdonképpen a zenélési stílust jelenti: ahogyan játszották az egyébként nem „cigány”, hanem mindenki által elfogadott „népzenét”. „Cigányosan”, cigányzenét játszani, zenélni – a magyar fül számára – túldíszített stílust, jellegzetes, jól megkülönböztethető zenélési módot is jelent/het. De létezik cigány népzene is! (Lungo Drom, Kalyi Jag). Ez legkönnyebben fogyasztható, igényes népzeneinkhez tartozik. Az élő cigányzenekari fellépések akár pár évtizede is számtalan falu életéhez tartoztak, mára leginkább falusi lakodalmakon és éttermekben tűnnek fel, de így is kb. 10 ezer munkanélküli cigányzenész van Magyarországon. Ma már a cigányzenészek közül sokan a jazz műfajban tudnak befutni.

Cintece batrinesii („a régi idők dala”) Román, hivatásos (cigány-) zenészek által, pl. esküvőn játszott balladák, főleg Havasalföldön, keleties elemekkel, mitikus történetekkel.

Classic Rock Rádiós formátum. A 60-70-80-as évek rockzenéjét játszó rádió. Az akkori Album Oriented Rock állomások hangzását próbálják utánozni, illetve újratertemni. Célközönsége inkább a felnőtt, mint a tinédzser korosztály. Egyes rádiók olyan mai zenét is bevesznek játszási listáikba, melyek ugyan maiak, de hangzásviláguk az akkorihoz hasonló.

Classical Rádiós formátum. Komolyzenét játszó adó. A mi Bartókunktól abban különbözik, hogy irodalmi műsorokat nem sugároz. Klasszikus zene alatt értendő mindenféle komolyzene, így a klasszikuson kívül a barokk, romantikus stb., valamint az opera is. Amerikában

minden nagy rádiós piacon (nagyvárosban) van egy 24 órás kereskedelmi klasszikus zenei állomás, de az egyetemi (college) rádiókban is van ilyen műsorszám. Nálunk a mára már megszűnt budapesti Rádió M Classic a klasszikus példája. A komolyzenei rádiók között nagy különbségek vannak: a Bartók típusú közszolgálati adók sokkal nehezebben befogadható zenét sugároznak, mint az európai Classic FM-hez hasonló, népszerű dallamokat játszó állomások, melyek műsorán a legismertebb, fülbemésző dallamokat hallani a legújabb szimfonikus filmzenékkel keverve. A kortárs komolyzene azonban a kis hallgatottság miatt lassan teljesen kiszorul a közszolgálati rádiókból is.

Classical Guitar Gitárzene. (Andres Segovia, Liona Boyd)

Concerto (versenymű) A barokk egyik vívmányának tartott műfaj, mikor az egyik szólam szembehelyezkedik az együttesel, és önálló dalra kezd, verseng a többivel. A barokkban eleinte azonban nem egy hangszer állt szembe a többivel, hanem egy kis zenekar a nagy zenekarral. (pl. Handel: Concerto grosso-sorozat). Csak a XVII. század legvégén hangzott fel először a szólóhangszer és zenekar versengése (pl. Vivaldi: Mandolin-verseny). A mai napig immár minden hangszerre írtak ~t, még üstdobra, nagybőgőre, vagy körtemuzsikára is. A huszadik századi ~k közül kiemelkedik a ~ grosso gyakorlatát felelevenítő: Bartók: Concerto, ahol kis együttesek a zenekari anyagot motíválva és fejlesztve újra és újra versengésbe szállnak az egésszel, hogy a rohanó fináléban minden egybeolvadjon. Műkorcsolyázók gyakran választják kísérőzenének.

Complainte (= panaszkodó, fr. kanadai, québec-i) Kanadába érkező franciáknak (írek, skótok) az 1700-as évekből származó népzeneje. Eredetileg a letepedő tengerészek és feleségeik éneke, akik „panaszkodtak” az egymástól távol, egyedül töltött időkről, ahol főleg a nők énekeltek az egyedül nevelt gyerekeiknek. Ma is élő, és egyre divatosabb műfaj, zene nélkül is létezik, és az új együttesek rockzenével keverve teszik mai fülnek is fogyaszthatóvá. A 70-es évekbeli népszerűség után manapság kezd újra nagyon népszerű lenni a népzene Québecben, nagy folkfesztiválokkal, ami a fiatalok kulturális találkozója is egyben, ahol lehetőségük van a fr. kanadai kultúra életben tartására. (Michel Faubert, La Botine Souriante, Le Reve du Diable, Perdu le Nord, Les Charbonniers de l’Enfer – a capella)

Contemporary Hit Radio (CHR) Rádiós formátum. Mai népszerű (mainstream) popzenét játszó rádió. Mivel ma már egyes számok 30-40 hétig is a slágerlisták élén vannak, a „mai” (vagy kortárs) zene az utóbbi 1 évet jelenti. Az 50-es évektől a 80-as évekig népszerű „Top 40” állomások utódja, melyek viszont csak a tényleg legfrissebb kislemezeket játszották. Egyes CHR állomások a helyi lemezeladási statisztikák vagy telefonos kívánságok alapján állítják össze zenei listájukat, azonban a többség a Billboard Hot 100 vagy hasonló kaliberű slágerlistára alapoz. 1998 decemberében a Billboard Hot 100 olyan felvételeket is belevett slágerlistájába, melyek nem kislemezként kerültek forgalomba, és a számok súlyozásában a rádiós játszások számát háromszor olyan nagy súllyal kezdte szerepeltetni, mint a lemezeladási statisztikákat. Gyakorlatilag tehát a Billboard Hot 100 lista azt mutatja meg, hogy a CHR állomásokon mely zenét játszzák, mely pedig épp e lista alapján játssza azokat a számokat... Talán ezért maradnak olyan stabilak a slágerlistás számok... Egyes CHR rádiók igyekeznek egy adott stílusra koncentrálni (Rock, Urban) vagy egy stíluscsoorra (Rock/Pop/Dance vagy R&B/Rap/Dance). Ha az állomás stílusában nincs elég friss zene egy 24 órás adásra, akkor korábbi (10-15 éves) számokat is játszanak. Egyes definíciói szerint a CHR rádiók nem a legújabb zenére koncentrálnak. → slágerlista

CHR – 80-as évek Rádiós formátum. Az USA legújabb feltűnt, igen hamar nagyon nagy népszerűségre szert tett formátuma. Akár az oldies-be is sorolhatnánk (már). A

nyolcvanas–korai kilencvenes évek popzenéjét játssza a most felnőtt, 25–35 éves korosztálynak.

CHR – espanol vagy **Latin pop** Rádiós formátum. A spanyol ajkú lakosságot megcélzó formátum, az USA déli részén és nagyvárosaiban. Latin-Amerikában természetesen csak CHR-pop formátum néven említik.

CHR – alternative Rádiós formátum. Mainstream pop és alternative (rock) slágerek. Elsősorban az európai általános popzenét játszó rádiókat sorolják ebbe a kategóriába.

CHR – dance Rádiós formátum. Több dance sláger és dance remix szerepel műsorában. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi pár év termése. Célközönsége a 15–30 éves korosztály.

CHR – local pop Rádiós formátum. Elsősorban helyi popzenét játszó rádió. Ilyen hazánkban nincs, de Oroszországban a Nase Radio pl. ilyen – ez csak mai orosz popzenét sugároz. Európa és Ázsia országaiban népszerű, már ahol van akkora zenei piac, hogy el tud tartani egy ilyen állomást.

CHR – pop/rock Rádiós formátum. Mexikóban és Latin-Amerikában népszerű formátum.

CHR – rhythmic Rádiós formátum. Több hip-hop, rap és dance zenét játszik, és kevesebb rock és alternative található benne. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi 1/2-1 év termése. Célközönsége a 15-30 éves korosztály.

CHR – pop vagy **CHR – top 40** Rádiós formátum. Kicsit több rock és „alternative” szerepel benne. A játszási listán több a legfrissebb zene, ill. az utóbbi 1/2-1 év termése. Célközönsége a 15-30 éves korosztály.

Cowboy, western a country műfajának régebbi, mai füllel igényesebb, egyszerűbb, tematikájában a vadnyugati életmódhoz kötődő alműfaja. Amerikában a közösségi, egyetemi rádiókban tűnik fel rétegműsorként.

Country Eredetileg az amerikai délen élő, főleg skót-ír fehérek zenéje, akik a saját népzenejüket az Amerikában hallott bluessal keverték. Amerikai „farmer” zene, mely hagyományosan a délen élő fehérek körében népszerű, pl. Texasban vagy Californiában, de Amerika nyugati partján észak felé is elterjedt (a keleti parton nem). Sok helyütt a mai fiatalok erősen „cikinek” találják – ők az alternatív rockzene hívei –, ezért ezeken a helyeken már csak a középkorúak-idősek körében népszerű. Dalszövegei szentimentálisak, „elvágyódók” vagy a farmer/cowboy élethez kötődők. Néhol a meleg klubok kedvelt zenei műfaja. Kereskedelmi verziója a szinte mérhetetlenül kedvelt, de az „igényesek” által erősen lenézett, Nashville-i tömeggyártású Contemporary Commercial Country. Country együttesek szinte alig léteznek, az előadók egyéni énekesek vagy énekesnők. Külön változata az ausztráliai country (Pat Boon). Ma már külön értéknek számít a „klasszikus” (60-70-es évekbeli) country (más néven Old vagy Traditional Country) (Johnny Cash). A country nem csak hallgatnivaló zene (ilyenek a lírai „ballad” számok), hanem tánc is, amit klubokban valóban táncolnak is. Két fő táncfajtája a gyors ritmusú twostep, ill. a line dancing, melyet vagy libasorban, vagy egyénileg táncolnak. Rádióban: ha Amerikában egy kisvárosnak egy rádiója van, szinte biztos, hogy az countryzenére fog szakosodni.

Country, Contemporary (New Country, Young Country, Hot Country, Mainstream Country, Crossover Country) Popzenésített, tömeggyártású countryzene, több száz saját rádió-állomással és saját zenei tévével. (Garth Brooks, Randy Travis, Shania Twain, Alan Jackson, Dixie Chicks, George Strait) Rádiós formátumként: mai countryslágereklistás számokat játszó állomás. Zenéi az utóbbi pár hónap termését tükrözik. Crossover változata rock, pop „kiszerelésben” is gyárt countryzenét, azaz a hagyományos „steeltguitar” már nem feltétel.

Country, európai A 70-es években számos volt szocialista országban vált népszerűvé (és túrtté?) az amerikai countryzene. Nálunk megmaradt gyerekzene szintjén (→ gyerekzene), főleg western stílusban. Lengyelországban (Colorado Band, Zayazd) a 70-es évek közepétől léteznek kis körben nagyon népszerű country együttesek, de a közvélemény elég mostohán bánik a műfajjal. Szlovákiában is van bluegrass/country (Meantrime, Grunt, Steam, Fragment, Country Team). Sokan csak vagy főleg angolul zenélnék. Csehországban teljes jogú – cseh nyelvű – „popzenei” műfajjá nőtte ki magát, mely, bár itt is elsősorban a klasszikus bluegrass/western dominál, lépést tart az amerikai country stílusváltozásaival. (Főszerepben a Limonádovoy Joe című cseh westernfilmmel) (Jiri Brabec). Magyarországon ma már többnyire csak angol nyelvű feldolgozások születnek. (Blue Timers, Dinnyés József) Csehországban külön rádiós formátum. Helyi, amerikai alapú countryzene létezik még Skandináviában és Németországban is. → kontrimusikk, boer (búr) zene. A country Írországon, pontosabban főleg Észak-Írországon is igen népszerű. Saját stílussal (ami a 70-es évek countryjára hasonlít) helyi előadók is játszáak. A nashville-i külsőségekre (csizma, kalap) itt kevésbé figyelnek. (Daniel O'donnel, Margo, Hugo Duncan, Maria O'Connell)

Country, japán Sajátos westerncsizmában-kalapban látni a japán arccokat, de Japánban szintén nagyon népszerű műfaj a country – a helyi előadók is angolul énekelnek. A II. világháború után az amerikai katonai rádióadókban hallhattak először countryt, és sok helyi előadó először az amerikai katonáknak játszott countryt. (Kanehira & Texas Company, Moriyama Miika and The HonkyTonk Devils)

Crkvena muzika Pravosláv szerb egyházi zene. (Oce Nas, U Slavu Bozica).

Crossover Különbféle műfajok vagy népek zenéinek keveréke, az utóbbi évek divatos terméke. Mivel a crossover zeneszám egyszerre több műfajba is sorolható, így, (amerikai) rádiós szempontból többféle zenei formátumú (szakosodású) állomás műsorán is szerepelhet.

Csárdás A 19. században a verbunkos zene hatására kialakult magyar táncforma (új stílusú páros tánc), mely „lassú”-ból és „friss”-ből áll. Ekkor vált a verbunkkal együtt „nemzeti” táncunkká (zenénkké). Leggazdagabb és legkiforrottabb formában – nem véletlenül – a reformgondolat, a „haza és haladás” eszméjét zászlóra tűző tiszántúli vidékeken alakult ki. (Szatmár, Nyírség, Tiszahát...) „Elit” változata a – ma főleg szalagavatókon táncolt – palotás. – (A Nyugat-Dunántúlon a verbunkot és a csárdást együtt hívják palotásnak.) (pl. Erkel: Hunyadi László III. felvonásából) A Habsburg-korban oly jelentős nemzeti magyar jelkép volt, hogy Csajkovszkij a Hattyúk tavában fellépő magyar küldöttséget csárdás zenével jellemzi. Külföldön a csárdást Brahms Magyar táncából, vagy Carlo Monti karmester darabjából, a Monti-csárdásból ismerik.

Csengőhang A mobiltelefonok korában ismét népszerűvé váltak a rövid, egyszerűsítve feldolgozott dallamtöredékek, melyek a 30-40-es években rádiós szünetjelként jelentek meg a kultúrában. A csengőhangok népszerűségi listája országonként eltérő, de hasonlóan működnek, mint a slágerlisták, azzal a lényeges különbséggel, hogy sokkal szélesebb zenei palettáról merítenek, mint az aktuális slágerlista, így az adott kor zenei preferenciáiról sokkal teljesebb körűen tájékoztatnak.

Dal Általában énekhangra írt, rendszerint hangszerkíséretes mű. Nép- és mű- különböztünk el eredete szerint: a népdalnak nem ismert a szerzője, míg a műdalnak ismert. Feltehetően a legősibb műfaj; pl. Schubert: A szép molnárlány vagy Republic: Szállj, szállj, kismadár vagy Tavasz szél vizet áraszt...

Dance A diszkóból származó mai tánczene. Több formában is létezik a disco-tól a hip-hopig. A

popzene történetén rengeteg dance mánia vonult végig kezdve a hetvenes évektől egészen napjainkig. Maga a stílus a hetvenes években alakult ki azokban a klubokban, ahol a diszkót játszották, és még abban az évtizedben számos egyéb stílussá alakult át. Az összes stílus (dance pop, hip-hop, techno) megkülönböztethető egymástól, de a hangsúly a ritmuson van, és azon, hogy táncra alkalmas. Rádiós formátumként olyan zenéket játszó rádió, mely mai vagy korábbi zenét játszik, amit táncoláshoz készítettek (magyarul: tánczene). Gyakorlatilag a disco zenéből eredő irányzat. A legújabb tánczenéket játszó állomást gyakran „CHR-Rhythmic” néven emlegetik.

Dansband, danseband Norvég, svéd, faröeri, és kisebbrészt dán területeken népszerű könnyűzene, mely a német schlagerzenék családjába tartozik. Inkább élőben, fesztiválokon, újabban tévés kívánságműsorban hallható, rádióban egyáltalán nem. Szerepe és megítélése a mi mulatósunkhoz hasonló. Sokszor hallható kempingekben, illetve a vidékiebb országrészekben. Dalszövegeik egyszerűek, előadóik öltönyben lépnek fel, erőteljes a fűvósok hangja, alapvetően az egyszerűbb emberek tánczenéje. (Ole Ivars [norv.])

Dar Marokkói zene mai brit tánczenével nyakonöntve.

Dark Ambient Mint ambient, de a fülnek zavaró hangokkal.

Diákzene A középkortól az egyetemeken tanuló diákok sajátos dalkészlettel rendelkeznek. Ezeket manapság általában a szakesteken éneklik közösen a diákok. A dalok többségének a szakest pontos „szertartásrendje” alapján meghatározott funkciója van (pl. vendégköszöntő, szakhimmusz). A dalszövegek általában a diákélettel (tanulással vagy szórakozással) kapcsolatosak. A középkori diákdalok gyűjteményei a diákmelodiáriumok.

Disco A 70-es évek végének, a nyolcvanas évek elejének erősen ritmuscentrikus popzenéje. (Kool & The Gang, Salsoul Orchestra, Earth Wind & Fire, Boney M, Abba, Neoton)

Dixieland (New Orleans Jazz) A korai alapágazatok egyike, általában masszív fúvósszekció, sokszólamú független dallamvezetés, pergő ritmus jellemzi. Sokszor előkelő szerepet játszik a bendzsó is. (Világviszonylatban is elismert képviselője például a Benkó Dixieland Band.)

DJ zene Először 1935-ben szerepelt lemezlovas a WNEW New York-i rádióban (Martin Block), aki maga vette az épp népszerű gramofonlemezeket, melyeket bejátszott. Akkoriban ez azért is újdonság volt, mert a rádiók csak élő zenét játszhattak az USA-ban szerzői jogi viták miatt. Magyarországon az első rádiós DJ B. Tóth László volt, aki Poptarisznya c. műsorával vezette be a rádióban a műfajt (tévés változatban Dévényi Tibor). Ebben az értelemben a számokat felkonferáló és keverő egyén a lemezjátszó mögött. A rádióban a nagy újdonság az volt, hogy a számokat nem elejétől végéig játszották ill. köztük konferáltak, hanem a hasonló ritmusú zenéket egymásba úsztatták és rábeszéltek. Ma a DJ nem konferanszié, hanem „csöndben” kevergető zeneszerző-zeneszerkesztő. A legendák szerint a bronxi DJ Kool Herc volt az első, aki már nem teljes számokat játszott, hanem azonos ritmusú zenék töredékeiből keverte össze „mixét”.

Doina (doine) Érzelmes román népdal, hosszú dal.

Doo-Wop Énekesre, esetleg szaxofonszólóra épülő amerikai rock-and-roll műfaj, melyben gyakoriak voltak az olyan értelmetlen szavak, mint a du-vap.

Downbeat (downtempo). Összefoglaló elnevezés a belassult, gyakran hip-hop ütemeket idéző zenékre a trip-hoptól az ambientig.

Döngicselés Dél-Afrikából és Pápua-Új-Guineából feljegyzett népi hangszer a méhecske, amint lábánál fogva egy fadarabhoz kötve zümmög a „hangszeren” játszó egyén szája előtt. A dallamot a szájnýílás változtatásával lehet befolyásolni.

Drum 'n' Bass Jazzes, a jungle-nál kevésbé agresszív, ritmikusan letisztultabb, mély, lassú

elektronikus basszusra és gyors, pergő ritmusra épülő zene. (LTJ Bukem, Alex Reece, Grooverider, Adam F, Matrix, optical, Goldie, Roni Size, Danny Breaks, Bad Company, Ed Rush)

Dub A reggae egyik formája. A reggae-dallamokat lecsupasztó, főként a basszusra, a dobokra és a különböző effektekkel kezelt dallamfoszlányokra épülő sötétebb hangzású, meditatívabb műfaj. King Tubby, majd Lee „Scratch” Perry jamaikai énekes, DJ és producer kezdte el alkalmazni ezt a technikát. A hetvenes évek elejétől majdnem minden jamaikai reggae előadó úgy készítette lemezét, hogy az „A” oldalra a „vocal version”-je (énekes), a „B” oldalra pedig ugyanazoknak a számoknak a „dub instrumental version”-je került. (King Tubby, Lee Perry, Mad Professor, Augustus Paolo)

Eastern European music Nyugaton használt megnevezése a legkülönbözőbb műfajú zenéknek a klezmertől az erdélyi és cigány népzene át a polkákig és Bartók feldolgozásaiig. Mentségül hozzák fel: „A műfajokat elég nehéz elkülöníteni, ha a művészek maguk is szabadon keverik őket”.

Easy Listening Rádiós formátum. Kellemes hangzású zenék rádiója, manapság átalakulóban vannak Lite AC formátumúak.

Easy Listening, Middle-of-the-Road (MOR) Főként háttérzenének kiváló, se nem túl ilyen, se nem túl olyan – ám gyakran csöpögősen érzelmes, vagy édeskésen andalító – könnyűzene, amely főleg a hatvanas években volt népszerű. Gyakran híres slágerek latin vagy nagyzenekari feldolgozásai sorolhatók ide. (Percy Faith, 101 Strings, James Last, Henry Mancini, Burt Bacharach, Herb Alpert & the Tijuana Brass, Sergio Mendes & His Brasil '66)

EBM (Electronic Body Music) Mechanikus zajokkal csúfított, agresszív tempójú, táncoláshoz készített elektronikus – industrial zene. Alapszáma a DAF (Deutsch Amerikanische Freundschaft) Der Mussolini c. felvétele (1980) (Front 242, DAF)

Egyházi zene, buddhista (→ mantra)

Egyházi zene, iszlám Hangszeres kíséret nélküli, muzulmán egyházi ének. Az imára az imakikiáltó (muezzin) hívja a muzulmánokat sajátos éneklő hangon, bárhol is legyen, arab nyelven. A minaret tornyából (ma már inkább hangszóróból, valamint rádiókban, tévében) elhangzó ének (imára hívás [adhan] formulája), valamint a Korán-részletek recitálása természetesen nem zenének jelenik meg egy mohamedán számára. A hangszerek használata tiltott a Korán szerint.

Egyházi zene, keresztény Az egyházi szertartások során elhangzó zenék összefoglaló neve. Az egyházi használat mellett ezek a művek ma felszendülhetnek hangversenytermi, de akár egyszerű térzenei muzsikálás során is. Az ~ gyakorlatában ma már igen elterjedt a könnyűzenei vonal is, amivel a fiatalságot igyekszik megcélozni az illető egyház. A keresztény egyházi zene gyökerei az ókereszténység idejére nyúlnak vissza, s így eredetében igen összetett, a héber szakrális dallamok mellett görög, alexandriai, majd később római dalok stb. is kiindulásul szolgálhatnak számára. Az egyházi zenéről beszélve ma legtöbbször a gregoriánusra gondolnak, ám emellett jellegzetes műfaja a himnusz, a mise, az oratórium, a kantáta, a népének, passió, zsoltár, spirituálé, gospel.

Electronica/Electric Szintetizátoron létrehozott zene egészen széles kategóriájú megnevezése. (Kraftwerk, Brian Eno, Alan Parsons Project)

Elektroakusztikus zene vagy Musique Concrete, konkrét zene: Valós, nem hangszer keltette (vagy nem hagyományos módon keltette), mikrofonnal felvett zörejek, zajok, mindennapos hangok és azok magnóval keveréséből, szűréséből, torzításából, visszafelé játszásából

származó zene vagy valami olyasmi: inkább hangköltészeti mű, illetve ezek ötvözése hagyományos zenekari hangszerekkel. Előadása nem ritkán performance-jellegű. Ill: „Kalimpálás” komolyzene. (Pierre Schaeffer, Varese, Messiaen, Boulez, Stockhausen, Penderecki, Ligeti, Kurtág)

Elevator Music Minden kultúrában fogyasztható háttérzene, mely az elegáns hotelek liftjeiben is szól – innen kapta nevét. Ezenkívül szól még repülőtereken, és ma – hívásvárakoztatásként. → beautiful music, ambient.

Ének → recitálás Elméletek szerint a beszéd történetének kezdetén a fontosabb, szó szerinti megjegyzésre érdemes közlendőket (hagyományok, törvények, szertartások) nagyobb hangterjedelemben (= ambitus; magasabb és mélyebb hangokkal) adták elő, mint az egyéb hétköznapi közlendőket. Később a hangterjedelem tudatos szélesítésével létrejönnek a dallamok és az éneklés, s ehhez szöveggént (ismét a jobb memorizálhatóság végett) verses-rímes forma csatlakozik. A prózában előadott szűkebb hangterjedelmű, de jól meghatározott dallamú „ének” lesz a beszéd területe. A versmondás területe – ahol a ritmus és a hangerő adja a közlendő akusztikus hangsúlyát, sajátos „harmadik” beszélő dallammal kísérve – a kettő között van. A mesemondás is jóval szélesebb hangterjedelmű és változatosabb ritmikájú a beszédnél. Az ősi énekelte versekben az előadó a fejében levő dallamokat és szövegformulákat társítja-variálja. Alapvetően a vers mint önálló, „szavalt” műfaj, modern találmány – régen mindig (variálható) dallammal együtt létezett. A recitálás szintén köztes, sajátosan szűk hangterjedelmű, de a megszokottnál magasabb fekvésű hangmagasságban előadott kategória. A főleg kereskedelmi rádiókra jellemző hírolvasási-műsorvezetői stílus is egyfajta, sajátos törvényszerűségű énekes beszédnek tekinthető. A népi zenében az énekeknek funkciójuk van, ezek közül csak egy a szórakozásból énekelte zene. Lehet sirató, esküvői dal, az udvarlás része, munkadal, mely a munka különféle fázisaihoz kapcsolódik (pl. a bahreini nahhamok gyöngyhalász-dalai), gyógyító dal, beavatási szertartás része, megszemélyesítheti a szellemek, istenek hangját, jelezheti a sikeres vadászatot, adhat varázserőt pl. hadba vonuláskor. Dallal lehet esőt kérni az esőistentől (pl. Macedóniában a dodole dalok), vagy épp az esős évszak beköszöntét ünnepelhetik vele stb. Számos nép zenéjében találkozhatunk csodálatos hangzású, több szólamon éneklő polifonikus vagy épp egyszólamú férfi és női kórusokkal, melyben minden résztvevő fejből tudja a helyét. Néhol válaszolhatnak egymásnak, máshol visszahangozzák egymás énekét. Ezek a közös éneklés erejét és szükségét is mutatják.

Enka Japán nosztalgikus hangzású popzene, a 40-es évekből. Ma az idősebb korosztály kedvelt zenéje. Énekesnői általában kimonóban lépnek fel.

Éntechno (Art Popular, népművészet): Görög, hagyományos költeményekre épülő „minőségi” zene, az 1950-60-as évekből, a rebética utóda. (Mikis Theodorakis, Manos Hadjudakis). Jellegzetes hangszere a buzuki.

Environmental A New Age egyik alfaja, melyben az elektronikus harmóniak mellett fontos relaxáló szerepük van a környezet hangjainak (madárcsicsergés, hullámmorajlás, szélzúgás, mennydörgés).

Esztrád, estrada, varieté. Az orosz vagy orosz befolyású (belorusz, ukrán stb) területek popzenéje, általában szintetizátorkísérettel, kicsit több rézfúvós hangzással. Fehéroroszországban az esztrád állami popzene: a sztárok főleg a középkorúak körében népszerűek. (Fehérorosz zenekarok: Sjabry, Verasy, Pesnjary, Poplavskaya & Tikhanovich)

Etnorock, etnopop Népzenei elemeket vegyítő rock vagy popzene. (Nox)

Etno, horvát Horvátországban a modernizált népzeneét hívják etnónak. Ezek között is sok a helyi

változatosság. Az isztriai pl. pentaton, nehezen befogadható, ezért a rádiók sem kedvelik (Tamara Obrovac [isztriai], Lidija Bajuk [zágrábi])

Etűd Magyarul előadási darab, amely célja inkább a hangszerjáték elmélyítése és gyakorlása, ritkábban az előadás. (pl. a zongorázni tanulók réme, Czerny: D-dúr etűd).

Euro Pop Az Európában (vagy Ausztráliában) gyártott, angol nyelvű popzene amerikai megnevezése (ABBA, Ace of Base, Kylie Minogue, Rick Astley, Samantha Fox, Spice Girls)

Experimental Noise Sikoltozás, légalapács, dinamit, improvizálva, ritmus és dallam nélkül. Japán zenei jellegzetesség. (Erzbow, Massona, Smegma)

Experimental Rock Újabb hangzásokkal kísérletező rockzene. (No Wave, Tom Waits, Pere Ubu, Wire, Oingo Boingo, Sonic Youth)

Fado Portugál népi zene, egy gitár énekes kísérettel. Általában szomorú, melankolikus, „elvágyódó” dalok, melyek az elkerülhetetlen végzetről (fatum) és a szerelemről szólnak. A portugál nemzeti zene. Az 1974-es forradalom után, mivel korábban igen népszerű volt, kontraszthatásként csökkent „állami” támogatottsága (lásd a Horthy-korszak támogatott cigányzenéjének szerepét a szocializmus alatt), de mára ismét igen népszerű. Rádióban először a kilencvenes években a vidéki helyi kalózkodók műsorán jelent meg ismét igen gyakran. (Amália Rodrigues, Cesaria Evora, Mísia)

Falsetto Fejhangon való éneklés. Előfordul gyakorlati (pl. afrikai törzsek vadászat közbeni jelzései) vagy zenei alkalmazása (pl. a pekingi opera).

Feszültségkeltés zeneművekben Feszültséget potenciálisan megválaszolható kérdésfeltevéssel kelthetünk. Így minden nyitott kérdés, minden titoksejtetés, illetve elkövetkező összecsapás bekövetgetésének előlegzése feszültséget okoz. A zenében a fokozás eszközeivel érhetjük ezt el, így hangerőfokozás (crescendo), tempónövekedés (accelerando), zenekarnövelés (pl. Bolero, ahol egyre több hangszer kapcsolódik be a zenébe). Másik kiváló eszköz az orgonapont alkalmazása, amikor is egy szólam egy bizonyos hangot szólaltat meg, és az összes többi szólam ettől különböző hangrendben játszik, ám végül az egész együttes megérkezik a tartott hang hangrendjébe (pl. Mahler: I. szimfónia, a zeneirodalom leghosszabb orgonapontja). Ugyanígy ~re használt eszköz a moll hangrendszer egyes fokainak kiaknázása és a különböző szeptimek (Wagner: Trisztán-előjáték), alfaakkord (Bartók: Cantata profana), clusterek (Ligeti: Lux aeterna) alkalmazása. ~t érhetünk el az éles hangú ütőhangszerek alkalmazásával vagy hangsúlyeltolással is. Ezek mellett minden hirtelen, előkészítetlen zenei váltás feszültséget teremt. Mai filmzenék leginkább a fokozás eszközeivel és a szeptimek alkalmazásával élnek.

Filk Music (Filksings) (→ Folk) Eredetileg Science Fiction Folk Music, csak félregépelve. Sci-fi vagy űrkutatás tematikájából ihletett, általában amerikai „népzene”, sokszor humoros formában, az 1950-es évek óta, melyet valódi „népdalkörökben” énekelnek, pl. a sci-fi összejöveteleken. Széles értelemben bármilyen tematikus zene, melyet egy ismert nép- vagy népszerű dal dallamára énekelnek. (Leslie Fish)

Filmzene (→ Bollywood) Ahány film, annyi ~ meghatározás. A helyben rögtönzött gitár-, zongora, dob- vagy körtemuzsika-előadástól kezdve a rockyn, a zörejeken és a nagyméretű oratorikus tablókön keresztül az operaegyüttesig bármit felöllelhet (Prokofjev-Eizenstein: Jégmezők lovagja). Ma, a hollywoodi nagy játékfilmek kísérőzenéje leginkább szimfonikus zenekart használ, még hozzá a Csajkovszkij és R. Strauss közötti zenei stíluskorszak zenei elemeit felhasználva. Jellemzőek a hősiesség fanfárok (Williams: Csillagok háborúja), a lírai betétdalok (Williams: Hook), az összecsapások roppant hangzásörvényei (Gyűrűk ura – A

király visszatér), és újabban a motívumhasználat is (pl. Goldsmith: Star Trek). A ~ mindig a háttérben marad, és mindig a képeket kell aláfesse. A zene ritmusa meghatározhatja a vágást, mégis másodrendű. A ~ épp felhasználási módja miatt nem rendelkezik bonyolultabb szerekezettel, alapvető gesztusokat használ csak. Mivel funkciója aláfestő, illusztratív, önmagában csak ritkán állja meg a helyét hangversenyteremben (pl. Superman címzene) vagy a rádióban.

Flamenco Eredetileg andalúziai cigányok zenéje, gitárral, kasztanyett- és tánc kísérettel.

Folk „American folk” (amerikai népzene) értelemben, azaz Amerikában a „folk” ezeken a hagyományokon alapuló, elsősorban közönség előtt játszott, szociálisan-politikailag érzékeny dalszövegű, a fennálló rend társadalmi igazságtalanságai ellen tiltakozó zene. (→ bárd) Előadója akusztikus gitáron és szájharmonikán játszik és énekel is egyben. Jellegzetes stílusa a **talking blues**, az énekes beszéd. Sokszor a dal előtt prózában megmagyarázzák a dal hátterét. Hagyományosan a 60-as évek politikai mozgalmaihoz kötődik, mely egyetemistákat, politikusokat, aktivistákat, polgárjogi, háborúellenes mozgalmakat kovácsolt egybe (protest folk music). Külön folkfesztiválokat is tartottak (pl. Newport, Rhode Island). A „folk music” népszerűsége Amerikában a 30-40-es évek szocialista és kommunista csoportjaival kezdődött, melyek az egyszerű – és az USA társadalmi rendszerével elégedetlen – nép üzenetét hordozták. (Pete Seeger, Bob Dylan, Joan Baez) A mi „népzenénk”-re inkább a „**traditional music**” (= hagyományos zene) nevet használják. A mi értelmezésünk szerinti népzene az amerikai népzene sokszínű eredete miatt nem jöhetett létre.

Folk, Contemporary Általános értelemben akusztikus gitáron kísért lassú dalok (*ballads*).

Folkemusikk, norsk (slattemusikk, bygdedans): Hagományos norvég népzene, hegedűre (Hardingfele – Hardanger-hegedű) és harmonikára. A zenét állattenyésztők és földművesek fejlesztették ki, így sokáig az európai zenei „fő áramlatoktól” érintetlen maradt. → Gammaldans

Folklorique, Music „musique pour boire et pour danser” (= tánc- és italozózene) Gyors, energikus, vidám, ír „reel” zene sok harmonikával és hegedűvel, a kanadai Québecben. Az 1950-70-es években tipikusan családi zenekarok játszották. A 80-as évek óta kihalóban lévő műfaj. (Famille Souci)

Forró, Brazil Brazília ÉK-i részének harmonikára épülő, pergő, népszerű népies zenéje. (Cavalo do Pao, Flor da terra, Trio Nordestino)

Foxtrott 20-30-as évek, USA Divatos tánczene a 20-30-40-es években, számos (számtalan) sláger ritmusa. (Annette Hanshaw, Cab Calloway, Paul Whiteman)

Foxtrott, 30-40-es évek, magyar slágerek: A foxtrott-korszak magyar slágereinek jó része filmzene volt eredetileg, a gramofonos megjelenés és a rádiós játszás csak ráerősítettek arra, hogy mindenki ezeket dúdolja. Híres dalszövegírójuk és zeneszerzőjük Fényes Szabolcs, Seress Rezső, Eisemann Mihály. Egy részük globális sláger volt, mely itthon természetesen lefordítva, magyarul került forgalomba. (Tabányi Mihály, Kazal László, Sebő Miklós, Fényes Kató, Nagykovácsi Ilona, Horváth Tivadar, Kalmár Pál, Karády Katalin)

Főcímzene A filmzenétől eltérően ezeket nem aláfestőzenének, hanem szignálzenének írták, vagy vették át meglévő művekből. A legismertebbek talán a Dallas vagy az Onedin család főcímzenéi, de kedveltek a rajzfilmek (→ gyerekzene, anime) zenéi is. Az angolszász világban külön CD-ken gyűjtik össze a legnépszerűbb sorozatok főcímzenéit.

French cabaret Az 50-es évek jellegzetes francia zenéje.

Funk A soul zene 70-es évek eleji, felkeményedett, egyre inkább ritmuscentrikus, a basszust és a

dobokat előtérbe helyező, repetitív gitárriffekre és fúvóstémákra épülő örököse. (James Brown, Sly Stone, George Clinton).

Fúvósötös A barokkban kialakult, de igazi kedveltségét a romantikában elérő hangszerösszeállítás, tartalmaz egy fuvolát, oboát, klarinétot, fagottot és kürtöt. (pl. Weber: Fúvósötös) A huszadik században a kísérletező kedvű és nagyzenekarhoz nem jutó alkotók kedvelt műfaja. (pl. Ligeti: Hat bagatell fúvósötösre) Rádióban irodalmi műsorok átvételként vagy bizarr hangzásvilágot igénylő műsorelemekhez használt.

Gafieira Népszerű brazil tánczene.

Gammaldans = (norvég) régi tánczene A 19. századi európai táncok (keringő [vals], rheinlender [ringlender], mazurka, polka) az első világháború után kapták a „régii tánczene” nevet, amikor a hagyományos polgári-városi életben új, Amerikából érkező áramlatok, és a korábban hagyományos és egyeduralgkódó hegedűvel szemben a harmonika átvette a tánczene szerepét – de nem teljesen: a régi tánczene máig élő hagyomány.

Gamelán („zenekar”) Indonéz (jávai, bali) zene, bronzból készült harang/gonghangú, gyakran pentaton hangolású ütőhangszerek együttese.

Gangsta Rap A városi élet árnyoldalát reppelve bemutató, a gengszter életstílusra koncentráló, gyakran azt dicsőítő zene. (NWA, Tupac, Master P., MC Eiht)

Goa Mivel Indiában az LSD volt a legjellemzőbb drog, a goa (goai DJ-k szerzeményei) ennek hatására épít: a számok eleje lassan épül, az 5-6. percben éri el maximumát és a 8-10. percig lecseng.

Gogo 20. sz. végi amerikai városi néger funk/soul/blues. (Chuck Brown)

Gold → oldies.

Gospel (→ spirituálé) Eredetileg God spell, azaz Isten szólít, avagy Istenről szóló énektanítás. Az afro-amerikai keresztény zene jellemző műfaja. Európában immár könnyűzenei beütésként ismert vallási tartalmú ének. Rendszeresen gitár kíséri, de trombita, klarinét, zongora, dob is társulhat hozzá. Ritmikus, érzelemgazdag, sokféle déli néger műfajt egyesítő, (protestáns) vallásos tárgyú dalszöveggel. Pentaton, szinkópa ritmusú. A 17-18. században a keresztény zsolozsmák és a néger rabszolgák magukkal hozott afrikai zenei gyökereinek kereszteződéséből alakult ki. Ma külön rádiós formátum, különösen az USA déli részén népszerű. Ezek keresztény alapértékeket közvetítő, gospel zenei állomások. Altipusai a southern (déli) gospel és a black gospel.

Goth Rock Brit punkzene. Borzongató, romantikus.

Gregorián Középkori egyszólamú egyházi ének + liturgia része. Valamennyi diák tanulta, Európa-szerte nagyjából egységes éneklési mód volt, de helyi változatokkal (magyar gregorián – „mos patriae” [hazai szokás]).

Groove Ritmusközpontú stílus, tele blues elemekkel. A groove-ban mindig vannak funky motívumok is, blues-rögtönzések és rengeteg gospel. A groove zenekarok általában kistagú táncsoporttal lépnek fel, amelyet az elektromos gitár, orgona, basszusgitár és dobok kísérnek. A számokban gyakran használnak fúvós hangszereket, főleg szaxofont, amelynek túlzott használata gyakran átmozdítja a groove-ot hard bopba, amely már egy ünnepélyesebb forma. (The Groove Collective, The Brand New Heavies, Die Lights)

Grunge 80-as évekből származó műfaj. Sok Seattle (USA) -beli együttes játszott (Nirvana), ezért „The Seattle Sound” néven is hívják.

Guoyue A kínai kulturális forradalom idején mesterségesen alkotott, lágy hangzású pán-kínai zene, melyet hangversenytermekben játszottak.

Gyászmise (Requiem, rekviem) A mise állandó elemein kívül rendszeres eleme a Dies Irae-himnusz is, ahol a zeneszerzők a dinamikai fokozást egyre hatalmasabbá növelték. (Érdekesség, hogy G. Faure elrettenve ettől a hatalmas hangerőtől, kihagyta ezt a tételt!) Ismertebb gyászmisék szerzői: Mozart, Verdi, Liszt, Cherubini, Brahms, Dvorak. Állami gyász esetén a kiadott műsor helyett általában Mozart Requiemjét vagy Chopin Gyászindulóját közvetítik. A mise öt zenés tétele közül hiányzik a Gloria és a Credo, viszont bekerül a Graduale és Tractus (szerzőnként változó szövegű). Példa: Verdi Requiem tételei: 1. Requiem (Adj, Uram, örök nyugodalmat), 2. Kyrie (Uram, irgalmazz), 3. Dies irae (Harag napja), 4. Offertorium (Könyörgés és felajánlás: Urunk, Jézus Krisztus, véd meg minden megholt lelkét; Felajánljuk áldozatunk) 5. Sanctus (Szent vagy), 6. Agnus Dei (Isten báránya) 7. Lux aeterna (Örök világság fényeskedjék nekik) 8. Libera me (Szabadíts meg).

Gyerekzene A világ minden országában a leginkább országhatárokon belül maradó dalok. Széles „műfaji” kategória a Boci boci tarkától a Debrecenbe kéne menni típusú népdalokon, Halász Juditon, megzenésített verseken át a rajzfilmek főcímenéig (itt ne a mai amerikai/japán, hanem a 70-80-as évek magyar rajzfilmzenéire gondoljunk). A 70-es évektől sokan a country műfaját gyermekműfajnak kiáltották ki (Halász Judit, Fonográf, 100 Folk Celsius, Bojtórján), ma már egyéni hangvételű, modern hangzású, de népi alapokról építkező énekesek, zenekarok játszanak igényes (szülők által is közkedvelt) „gyerekenét” – mely természetesen mindenkinek szól. A hagyományos dalokat sokszor művészi kórusok adják elő, biztosítva azok hallgathatatlanságát. Sok az óvodai felvétel is. Némely gyerekdal valószínűleg a legősibb magyar pogány hagyományokat őrzi szövegében. Részben szépirodalmi művek megzenésítésével létrehozott magyar zenei stílus (Kalácska, Gryllusz Dániel és Vilmos, Sebő Ferenc). Az USA-ban a gyerekrádiók (Disney) alapvetően Teen Pop műfajú zenét sugároznak (pl. Britney Spears). A gyermekműsorokban komolyzenei művek segítségével a gyerekek megérthetik, hogy zenével ki lehet fejezni a világ jelenségeit, megszólalhatnak állatok, kerek történetek is elmondhatók. (Debussy: Gyermekkuckó, Schumann: Gyermekjelenetek, Glinka: Pacsirta, Weber: Csónakon, Prokofjev: Péter és a farkas, Saint-Saens: Állatok farsangja, Muszorgszkij: Egy kiállítás képei)

Hangversenytermi zene Az emberiség történetében igen kis időt ölel fel az a korszak, amikor a zenét hangversenyteremben hallgatja meg a közönség. A hagyományos dobozzínház színpadát lemásoló zenekari pódium jelensége a romantikában szilárdult meg, és a posztmodernben már meg is kérdőjeleződött. A reneszánsz végétől kezdve fordul elő, hogy a zene ne szolgáljon immár semmit, hanem önmaga legyen a közvetítő ember és ember között. A barokk időszakban alakul ki az önálló és immár virtuóz hangszerjáték, a kísérő zenekari hangzás és a zenélés miatt összegyűlő közönség. Az operai előadás és az önálló zenekari hangverseny a klasszika korára válik megszokott jelenséggé, bár „szentség”-ük közel sem volt oly mérvű, mint a 19. században. A mai, rádióban hallható komolyzene szinte csak ebben a keretben létezik, de már a tömegkultúra részeként. Ma már hangversenytermi zenét inkább rádióon hallgatnak, de itt sem öncélúan magáért a zenéért, hanem háttérrádiózás funkcióval. Eredeti romantikus formájában feltehetően hamarosan megszűnik, és visszaszerzi közösségi szerepét.

Hard Bop → Groove

Hard Rock Általában a hangos, torzított, gitáron alapuló rock and roll.

Heavy Metal Hangos, gyors, agresszív hard rock. (AC/DC, Black Sabbath, Iron Maiden, Metallica) Különbőféle altípusai: Trash, Death Metal, Black Metal, Doom Metal, Speed Metal,

Nu metal stb. A zenét leíró jellemző szó a „zúzás”. A Death Metal egyik központja Skandinávia.

Hejnal → toronyzene

Highlife Az anglofon afrikai országok (Ghana, Nigéria) zenéje. Eredete a 20-as évek foxtrottjának és a karibi kaisónak keveréke. Egyéb műfajai: osibisaba, ashiko, dagomba (Liberian guitar style), gombe, foxtrot, waltz

Himnusz, egyházi Istenhez szóló, magasztos lelki tartalmat hordozó, könyörgő-dicsőítő énekes ima. Legismertebb a Stabat mater, melyet Jacopo di Todi írt, valamint a Dies irae, dies illa kezdetű gyászhimnusz, melyet Celanoi Szt. Tamás fogalmazott meg. Ezek tömörsége és ereje mai napig megindító (szóló/ékar/+zkar).

Himnusz, nemzeti A nemzeti himnusz az egyházi zenei gyakorlatból került az állami életbe. Az egyes uralkodókhoz kötődő nemzeti-állami jólétről (God save the King), a nemzet erejéről (Marseilles), vagy mint a magyar az Isten áldását kéri a történelmi múlt ismeretében. A francia nemzeti induló hatására terjedt el a dinasztától független nemzeti himnusz, így a legtöbb mű a romantika idejében keletkezett. (ékar/+zkar) Rádióban éjfélkor vagy műsorzáráskor szokás játszani.

Hip-hop A rapet, a graffitit, a dj-zést és a breaktáncot magában foglaló stílusegyüttes. Sokszor a rap zene színönimájaként használják. Hangmintákból készült ritmikus alapokra általában fiatalok beszélnek ritmusosan rímelve (KRS One, Cypress Hill, Beastie Boys, Nas, Gangstarr, Jeru the Damaja)

Hogaku (Hagyományos japán zene) Egy része műzene, más része népzene, sokszor a hagyományos drámai műfajokhoz kötötte.

Honky tonk A country egyik fajtája, hagyományos countryzene. (Lefty Frizzell, Hank Williams)

Hot Adult Contemporary (Hot AC) Rádiós formátum. Az utóbbi 10-15 év pop- és rockzenéjét játszó állomás, mely „élénkebb” zenét ad, mint az Adult Contemporary állomások, de így is inkább idősebb, mint fiatalabb hallgatóságot céloz. Egy másik definíció szerint olyan AC állomás, mely új rock- és popzenei számokat is játszik. Igazából nincs pontos recept arra, hogy mennyi játszott új szám után lesz egy állomás „CHR” vagy „Hot AC”. Egyes „Adult Contemporary” slágerlisták csak a legújabb számokat tartalmazzák, melyeket inkább felnőtt korosztálynak készítenek, de inkább poposabbak, mint az „Adult Alternative” lista zenéi. → AC, Lite AC

House A diszkó utóda. Pulzáló, 4/4-es ritmus, bármilyen fülbemászó tánczenével. Miután a disco populárisabbá vált, a kevésbé poporientált és mechanikusabb ütemű house vette át a vezető szerepet. A kilencvenes évek zenéjévé formálódott, és mind a klubok, mind a széles közönség számára elfogadottá és közkedvelté vált Amerikában, majd Európában. Ma számtalan irányzata létezik párhuzamosan: a diszkó örökségből dolgozó amerikai house-tól nagyban különbözik a slágeresebb francia vonal, illetve az euro vagy VIVA house, ami csupán tempójában és ritmusaiban követi a diszkót, de soulós harmóniák helyett általában háromhangos szintifutamokra épít.

Höömei (khoomii, hoomii) (→katajjaq) Tuvai (Oroszo.) torokénekés. Alstílusai neve: kargyaa, (a hegy, a sztyepp stb.) kargyaa-ja. A legmélyebb hangú ~ alaphangja 60 Hz. Az énekes a felharmonikusokat az *u, a, o, e* hangok kimondásával változtatja, így pentaton dallamot is képes énekelni egyidejűleg az alaphanggal. (Yat-Kha)

Humppa Finn popularizált népzene az 1950-es évektől a 1970-80-as évekig. Foxtrottra emlékeztető tánc, elnevezését jellegzetes „um-pap-pa” hangzásáról kapta. Mára divatjamúltként eltűnt.

IDM (Intelligent Dance Music): Komplikált ritmusú, elektronikus zene.

Ambient Az ambient társa és ellentéte: elsősorban a városi zajokra koncentrálnó zene.

Improvizáció (jazz). A jazznek lételeme az improvizáció (rögtönzés, impró), de a valóban free impró – érthető okokból – sokkal jellemzőbb a triókra, kvartettekre, vagy még inkább a szólístákra, mint a nagyzenekarokra, ahol a nagy taglétszám okán már sokkal nehezebb összehangolni a zenészek egyedi zenei elgondolásait. Az improvizáció persze már jóval a nagyzenekar előtt eleme volt a jazznek illetve a zenének: ha egy missouri gyapottermelő bendzsót vett a kezébe, és nekiállt prűntyögni, ott már nem lehetett nem improvizációról beszélni, hiszen fix, hogy kétszer ugyanúgy nem játszotta el ugyanazt a dalt. Természetesen az improvizáció gyökereit keresvén akár a komolyzenéig is vissza lehet menni, hiszen már a középkorban rengeteg variációt játszottak az akkori zenészek, nem beszélve a népzeneről, amelynek mindig is eleme volt a variálás, az állandó átírás, spontán dallamformálás. A jazz tehát egy mindig is meglévő vágyat, a leírt kottától való szabad és „legitim” eltérést, a zenei szabadság igényét kanonizálja. A zenei szabadság azonban – csakúgy mint minden szabadság –, csak korlátok között érvényesülhet. Még az improvizációnak is nagyon szigorú szabályai vannak, s csak egy botfűlű outsider gondolhat olyat, hogy ha mindenki játszik valamit, ami nagyjából passzol, akkor az jó lesz. Ez természetesen nincs így. Mindig van egy téma, ami az adott szerzemény dallama, valamint adott a hozzá tartozó akkordmenet (kíséret), és ez keretbe zárja a darabot, ez alkotja az improvizáció vázát. A nyitó és a záró dallamvariáció között van csak az improvizációs rész, amikor el lehet kalandozni a pillanat művészete felé. Ez persze nem jelenti azt, hogy kisebb dallamvariációk, díszítések, átpontozások, átritmizálások ne lennének lehetségesek a felvezetésben és a levezetésben is, sőt, még csak azt sem jelenti, hogy az impró ne lehetne jóval hosszabb, mint maga a keret. Ritkán előfordul az is, hogy a téma már nem is jön vissza, vagy legalábbis nem teljességében, illetve a progresszív jazzben előfordulhat, hogy a téma mint olyan nem is létezik felismerhető formában, a zenészek egyből annyira átdolgozott variációval állnak elő téma gyanánt, hogy – úgymond – a saját „szülőatyja” sem ismer rá a szerzeményére. És ha már itt tartunk, meg kell említeni még egy jazzre jellemző különlegességet: a jazzben nem igazán értelmezhető a popzenében oly jól ismert lopás (koppintás, eponímia) fogalma. Egy-egy jazz-örökzöldet rengetegen feldolgoznak, mindenki a maga értelmezésében, stílusában, hangszerelésében, improvizációival, s így végül annyi hozzáadott érték csapódik a feldolgozáshoz, hogy szinte már önálló műalkotásról beszélhetünk. Visszatérvén a rögtönzéshez, talán még fontosabb szabály, hogy soha nem kezd el improvizálni mindenki egyszerre. Abból káosz van és szétesés, valamint szörnyű beégés. Az impróknak megvan a sorrendje, melyik hangszer mikor brillírozik, és mikor vált vissza „háttérüzemmódba”, ahol elkísérgeti, aláfesti az épp szólózó hangszert. De a legalapvetőbb szabály az, hogy van egy improvizáció: még ha korábban soha együtt nem játszó zenészek állnak is össze jammelni egyet, akkor is minden szám előtt megbeszélik a mindenki számára kényelmes hangnemet, a stílust, a tempót, az improvizáció sorrendjét, hogy hogyan lesz felépítve az improvizáció, kik milyen regiszterben (alterációban, fekvésben) és hogyan fognak hozzájárulni a nagy közös zenéléshez. Az impró is illeszkedik a szám stílusába, hangnemébe, hangulatába, ritmusába (néha persze van ritmus és/vagy hangnemváltás), amit érezni kell, mert ha ebből valaki kizenél, az nagyon zavaró. Amerikai és nyugat-európai jazz-klubokban teljesen megszokott dolog, hogy egy-egy estére úgy áll össze a fellépő zenekar, hogy egy ügynökség kiközvetíti a klub vagy pub által kért hangszeres zenészeket, akik sok esetben a helyszínen találkoznak

életükben először. Ugyanígy az sem ritka, hogy egy alkalmi betérő vendég előveszi például a trombitáját, és ha a megfelelő szinten játszik, két-három szám erejéig beszáll a zenészekhez. Ezen ismeretek fényében talán már mondani is fölösleges, hogy az improvizáció óriási hangszeres és zeneelméleti tudást igényel, általánosságban szólva sokkalta nagyobbat, mint akár a komoly-, akár az improvizációt mellőző könnyűzene.

Indiai klasszikus zene Pl. szitárzene, spirituális zene. (Ravi Shankar)

Indiai zenék (→ Bollywood) népektől, területtől függően punjabi, tamil, bangladeshi, malayam stb. zene, melyet Európában elsősorban Nagy-Britanniában lehet hallani („kisebbségi rádiókon”).

Indián zene (= amerindian, native music) Amerikai (USA, Kanada) bennszülött zene, mely alig kerül ki az indiánok köreiből.

Indie Folk Angolszász népzenei elemekkel tarkított indie pop. (Mary Lou Lord, Vic Chesnutt, Shannon Wright, Cat Power)

Indie Pop Indie Rock elemekkel átszőtt popzene. Avagy: angolszász, gitárcentrikus popzene. (Belle and Sebastian, the High Llamas, Stereolab, Elephant 6)

Indie Rock (indie=independent labels, független kiadói) Az Amerikában alternatív rockzenének nevezett műfaj brit elnevezése. Olyan rock, mely nem vált kereskedelmi tömegtermékké, hanem független maradt. Manapság az „indie” megjelölést (rádiós formátumra) néhol a rockzenével szinte szinonimiként használják. Jellemző hangszeres az akusztikus gitár. (Sebadoh, Guided By Voices, Superchunk, Beat Happening, Shellac)

Induló Ma már igazából fúvószenekarokon megszólaló zenei műfaj, mely valamely hatalmi személy illetve szerv dicsőítésére szolgál, valamint a katonák lépteinek összehangolására. Indulókat a legősibb időkben is zenéltek, pl. a spártai hadsereg i.e. 404-ben 400 fuvolást alkalmazott, mikor bevonult Athénbe! A mai klasszikusnak számító indulók az első világháború előtt születtek, egyrészt az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében, (pl. Julius Fucik, kb. 300 induló, köztük: a Gladiátorok bevonulása), valamint az USA-ban (pl. John Philip Sousa, Washington Post-induló). A legtöbb indulónak volt szövege, ami a mai gyakorlatban már ritkán szólal meg. A szimfonikus zenekari indulók közül kiemelkedik Berlioz: Rákóczi-~ja és Elgar: Pomp and Circumtens ~sorozata.

Industrial Az industriálban a kalapácsütés keveredik a zenével, már a neve is a gyár, nagyüzem hangulatát idézi. Zenéje a fülnek nem kellemes, disszonáns, nyers. Hangos dob, dob gép, ütős hangszerek, zörejek és ipari gépekre emlékeztető sample-k (hang-minták). Durva, pesszimista, elektronikus rockzene, mechanikus hangokkal. (Throbbing Gristle, Nine Inch Nails, Ministry, Coil, Einstürzende Neubauten, Front 242)

Instrumentális könnyűzene (szimfonikus könnyűzene, → Easy Listening) Jó részt 60-as évekbeli filmzenék, örökzöldek, énekes számok „semleges” újrafeldolgozásai. „Képűjság alá”, töltelékzenének, repülőterek, hotelek légtérét belengő zenei parfümként szolgálnak („Elevator Music”). (Enrico Morricone, Fausto Papetti, Francis Goya, Frank Duval, Paul Mauriat, Richard Clayderman, Royal Philharmonic Orchestra)

Ír zene (kelta, gael zene) A hagyományos (*trad, traditional*) és mai (zeneszerzők szerzte, *crossover*: mindenféle mai zenei stílussal kevert) ír zene azonos hangszereseken és ritmusokon alapszik, de a „művelt” fül számára olyan, mint a népzene és a magyarnóta különbözősége, és az írek hasonló vehemenciával vitakoznak is róla. A hagyományos zenét kedvelők „puristák” hajukat tépik a modern feldolgozások hallatán, a mai hangzást kedvelők pedig unalmasnak, repetitívnek tartják a hagyományos zenét. Mindkettő a dudán (a skót dudától eltérő, könyökkel hajtott, gael neve: *uilleann pipe*), az ujjakkal ütött kerek kisdobon (*bodhrán*),

a hegedűn (*fiddle*), a harmonikán (pontosabban concertinón, legtöbbször nők kezében található pici harmonikán) illetve pengetős hangszeren (bendzsó, a modern feldolgozásokban gitár) alapszik. Általában instrumentális zene, de *sean nós* („régí stílus”) néven népdalokat is találunk, szintén inkább női előadóktól. A hagyományos ír zenét otthonokban, konyhákban, szomszédoláskor játszották-énekelték az írek ill. gaelek (a zenés szomszédolás neve: *scoraiocht*, egész éjszakás változata: *oíche cheoil*). Ma a zenélés helyszíne a *pubokba* vándorolt. Az ír zenék egyben eltérő ritmusú táncok is: ilyen a *jíg* (dzsigg, 16. századi gyors, pontozott ritmusú), a *reel* (18. sz), a *hornpipe* (szólótánc). Ír zene először 1928-ban a 2RN rádióállomáson volt rádióban hallható, amikor a sportközvetítéseken kívül a *céilí-ban*dek (ír zenekarok) élő zenélése vonzott nagy hallgatóságot. Ma a gael nyelvű közszolgálati hálózaton (RnaG) csak gael-ír zene szól: angol nyelvű dalszövegűt egyáltalán nem sugároznak ezen az adón. (trad: Mrs. Grotty, Harry Bradsaw, Dennis Hayes; modern: Dubliners, Chieftains)

Iscathamiya Hagyományos zulu a capella férfikórus műfaj. (Ladysmith Black Mambazo)

Iskelmä Finn népies slágerzene. Sokáig „tiltott” volt a médiában, de napjainkra hosszú kutatómunka után kialakítottak egy csak ilyen zenét játszó rádiós kereskedelmi formátumot, mely hamar népszerű lett. Alműfaja a tangó, → tangó, finn.

Isvorna narodna muzika Autentikus szerb népzene.

Jam Rock Hippizene, mely az improvizációs jam-sessionökon alapszik.

Jazz (→ improvizáció) A XIX. század végén az USA déli részén afrikai és európai zenei elemekből keletkezett zenei stílus. Meghatározó elemei a precíz, összetett képletekkel (pontozás, szinkópák, aszimmetria) dolgozó változatos ritmus; a zenekari tagoknak nagy szabadságot adó dallam-, ritmus- és harmóniabeli improvizáció; a pregnáns, bonyolult felépítésű, szabadon alterálható akkordok és a nagyfokú műfaji átjárhatóság. Forrásai a feketék tradicionális afroamerikai zenéjének különböző fajtái (elsősorban a gospel spirituálék és az ültetvényeken dolgozó munkások szomorkás munkadalaiból kialakuló blues), valamint az amerikai tánc- és katonazene, főleg a ragtime (fő képviselője: Scott Joplin) voltak. A jazz gyakran bonyolult ritmusképleteinek, harmóniáinak, és maguknak az improvizációknak az értelmezése, értékelhetősége, élvezete megkövetel bizonyos zenei képzettséget, de legalábbis zenei műveltséget, így a legtöbb jazz műfaj mindmáig rétegzene maradt, aminek a befogadásáért rendszerint – úgymond – „meg kell dolgozni”. Ami a hallgatónak befogadói erőfeszítés, az a másik oldalon, a zenésznek rengeteg tanulás, gyakorlás és munka, s még sokéves gyakorlattal is komoly koncentrációt igényel minden egyes koncert. Nem csoda tehát, hogy a jazzhallgatásnak a megszokottól eltérő szokásai, illeme alakult ki: illik például szám közben hangosan megtapsolni egy-egy jól sikerült improvizációt, és az sem számít udvariatlanságnak, ha a hallgatóságnak ritmusra jár a lába még az ülőkoncerten is. A jazz fejlődését az segítette elő, hogy a néger zenészek rengeteg fúvóshangszert meg tudtak vásárolni a polgárháború után a szélnek bocsátott katonai zenekaroktól. Ezért volt hosszú ideig a jazzben meghatározó a kemény fúvóshangzás, amit csak a huszadik század elején kezd majd a bendzsó-bőgő-zongora ki. Mint a XX. század egyik legmeghatározóbb műfaja, a jazz rengeteg alműfajt termelt ki, melyeket leginkább a jazz fegyelmезetten szabad, improvizatív szellemisége köt össze. Rádiós formátumként: jazzt játszó rádió. Jazz (ill. szinkópa ritmusú zene) játszása a 30-40-es években több európai (náci) országban be volt tiltva. Külön kategóriája a smooth jazz, lásd ott. Hasonló műsorokat

a közszolgálati vagy egyetemi rádiókon lehet hallani (nálunk pl. a Harmónia Rádió, a Fiksz Rádió hullámhosszán). Latin-amerikai változata a Latin jazz állomás, mely latin-amerikai előadók zenéjét játssza. Európában legközelebbi változata a berlini vagy a moszkvai Jazz Radio.

Jazz, latin vagy **Afro-cubano** Nagy hangsúlyt kapnak benne a latin-amerikai tánczenei ritmusok (bossanova, samba, cha-cha-cha, rumba, merengue stb.), dallama általában fülbemésző, könnyen énekelhető. A ritmusszekciót a dobszerelés(ek) mellett általában tekintélyes percussion eszköztár alkotja. Jellegetes lehet emellett az erős fúvósszekció is, csakúgy mint a repetatív patternekkel operáló zongora. Gyakori dallamhangszer a fuvola, a vibrafon vagy a xilofon is. A legjelentősebb latin jazz komponista Antonio Carlos Jobim, sokat dolgozott együtt a kiváló zenészházaspárral, Joao (gitár, ének) és Astrud Gilberto-val (ének). Jobim nevéhez olyan örökzöldek fűződnek, mint a Brasil, a Girl from Ipanema vagy a Desafinado, és általánosságban véve sokat tett a bossanova népszerűsítéséért. Astrud Gilberto énekes szólókarrierjét nagyrészt lány, fátyolos hangjának, és főként szándékosan félreintonáló (hamiskás) énekstílusának köszönheti. Kiemelkedő muzsikosok még: Tito Puente, Chucho Valdez. Ezen kívül mindenképpen említésre méltók a Cubanese közelmúltban újralfedezett sztárjai, a nagyszerű Buena Vista Social Club javarészt idős zenészei: Ibrahim Ferrer, Ruben Gonzales, Compay Segundo, Omara Portuondo, Eliades Ochoa stb. A latin jazz kategóriába sorolható az erős gitáralapú, modern flamenco is, ahol a basszuszólamot is sokszor gyönyörű hangú akusztikus basszgitárok adják.

Jazz, Progresszív vagy **Modern Jazz** A hangszerek végső teljesítőképeségét feszegető, sokszor kísérleti, absztrakt műfaj. Az improvizációk egyre inkább elrugaszkodnak az eredeti témától, vad, sokszor diszsonáns szólók, közlés számára sokszor érthetetlen akkord- és dallammenetek jellemzik. Nem véletlen, hogy nem képezi a mainstream részét még a jazzrajongók körében sem. Néha azonban egy-egy kísérleti számból átütő siker lesz, ilyen volt például Dave Brubeck híres-hírhedt, rengetegszer feldolgozott, 5/4-es ütemmutatójú kompozíciója, a Take Five. (Majd később a szintén rendhagyó ritmusképletű Blue Rondo a la Turk, melyet szintén a Dave Brubeck Quartet jegyzett, ahol Brubecken (zongora) kívül olyan kiválóságok játszottak, mint Paul Desmond alt-szaxofonos, Joe Morello dobos és Eugene Wright bőgős.) Az egyik legjelentősebb „kísérletező” Miles Davis.

Jazzrock A '70-es és '80-as évek népszerű műfaja. Amint a neve is mutatja, a jazzból és a rockból (popból, disco-ból) gyúrták (gyúrják) össze, melynek eredménye a laikus füllel is könnyen emészthető, dallamos, de mégis bizonyos magaskultúrás jegyeket magán hordozó, improvizatív, többnyire soft rock. Részben a korszakból adódóan is, eleinte a műfaj jellegzetes hangszerei voltak a különböző elektronikus billentyűs hangszerek: a Fender-piano, a legkülönbözőbb fajta analóg szintetizátorok, mindenekelőtt a Hammond-orgona. Ehhez a hangzáshoz a basszusgitár – mint a rockban inkább elfogadott hangszer – jobban megy, ezért sok esetben felváltja a jazzre amúgy olyannyira jellemző nagybőgőt. Gyakori szólóhangszerek például a szaxofon (pl. SpyroGyra, Mezzoforte) és az érdekesre és/vagy szépre kikevert hangú szintetizátorok (pl. Bob James).

Jazz Standards vagy **Jazz Evergreens** (örökzöldek) Olyan jazz-számok, melyek mára slágerré váltak, a rengeteg feldolgozás során széles rétegek ismerhették meg, s ma is újabb és újabb feldolgozásokat, arrangementeket, előadásokat inspirálnak. (Például Glenn Miller: In the Mood; Oscar Peterson: Hymn to Freedom; Dave Brubeck: Take Five, Antonio Carlos Jobim: Brasil, Louis Armstrong: What a Wonderful World stb.)

Jazz, Smooth Olyan műfaj, aminek a mottója talán az lehetne: minél kevesebb befogadói

„fájdalmat” okozni a hallgatónak. Kifinomult, cizellált dallamvezetés, a háttérben meghúzódó, megnyugtató basszus, egyenletesen megbízható akkordmenetek, kiszámítható ritmusképletek, kiállások, lezárások, kódák, egyszerűen dekódolható témák és variációk, kérdések és válaszok fémjelzik. A jazzre olyannyira jellemző dekadencia, változatosság, zabolátlanság, szabadság, improvizációkészség, meghökkentés épp csak fűszerként van jelen, és csak annyi, amennyi még épp nem vonja magára a figyelmet. Érdekes módon pont ez a szerény, háttérbe húzódó, sokszor lenézett, easy listening műfaj az, amelyik különlegesen nagyfokú hangszerismeretet és tudást igényel. (Akiknél ez hiányzik, azokból lesznek az olcsó giccsekkel operáló, szerény-szegényes richard **cleydermanok.**) Ez a könnyen befogadható műfaj kiválóan alkalmas háttérzenének, melyet a marketing is hamar felfedezett magának, ma már minden jelentősebb bevásárlóközpontban, pályaudvaron, szállodai hallban, liftben, de még a nyilvános WC-kben is ez szól – nyugtatván az idegeket, megkönnyítvén a fogyasztást. Az meg már csakis az adott marketingesen és zenei (fél)műveltségén múlik, hogy igényes smooth jazz-szel, avagy silány utánzattal szórakoztatja az – amúgy zeneileg nagy átlagban nem sokkal műveltebb – nagyérdeműt. Rádiós formátumként is népszerű. Könnyed hangzású, kellemes, „jazzy” érzésű dallamos zenét játszó rádió, mely inkább kellemes érzésbe ringat, mint intenzív odafigyelést igényel. Manapság már „New Adult Contemporary” vagy „NAC” néven, esetleg „New Age Jazz”-ként is említik. Az internetes rádiók egyik legnépszerűbb formátuma. A 90-es évek amerikai rádióformátum-slágere.

Jive Dél-afrikai popzene.

Jódlí Alpesi és mexikói népdal (-éneklési stílus), időnként falzettbe csapó ének szöveg nélkül.

Joik Lapp (saami) dalstílus. (Marie Boine)

Joropo Venezuelai nemzeti tánczene.

J-POP Japán popzene. Hangzásában hasonlít a nyugati diszkóhoz, de a dalszöveg japán, néhány angol kifejezéssel vagy refrénnel keverve. Általában lassú, melodikus. Általános népszerűségű nem csak Japánban, hanem a megfelelő nyelven minden délkelet-ázsiai országban (Kína, Dél-Korea stb.) Előadói általában tinisztárok, ujjatlan fekete trikóban, rövidre nyírt hajjal. (Sakamoto Kyu, Siam Shade, Kiyoharu, Utada Hikaru, Namie Amuro, Malice Mizer, Moi dix Mois). Rockzenei változata a J-ROCK.

Jungle A kilencvenes évek legjelentősebb, hatásában csak az acid house-hoz vagy a technóhoz hasonlítható műfaja. Pergő breakbeatek sokasága és ütemek sokfélesége, azaz poliritmia, a mélyben foszladozó basszusok és szubbasszusok, ismétlődő szöveges, általában torzított hangminta-töredékek. Bár a stílus Londonban született, főleg basszusmeneteiben és az MC-k szövegeiben gyakran épített a reggae-re. Az elnevezés a karibi fővárosra, Kingstonra és annak a köznyelvben Jungle-ként emlegetett negyedére utal. (DJ Hype, DJ Zink)

Kabuki Japán opera. Az Edo-korszakból (1603–1867) eredő zene, mely a kisemberek popzenéje volt akkoriban. A darabok általában történelmi tárgyúak, szerelmi szállal fűszerezve, régies, cikornyás nyelven, monoton hangon előadva, hagyományos hangszerekkel kísérve. Bizonyos szünetekben a közönség bekiabálhatja a legjobban tetsző előadó nevét.

Kamarazene Kisebb zenekar által, általában kis hallgatóságnak játszott komolyzene.

Kamarinszkaja Volga-vidéki orosz tánc, melyben a táncos leguggol, majd felváltva előrenyújtja lábait.

Kansanmusiikkia = népzene, finn. A zene a finn népköltészetben központi helyen található, → a Kalevalában Vejnemöjnen szerepét. Eredeti karéliei formájában mentes a germán hatástól. A

finn tradicionális népzene alaphangszere az 5 és a 36 húros kantele, a nyugati országrészekben (ill. később) viszont inkább a hegedű és a harmonika. Az 1960-as évek óta szaporodtak el a népzenei fesztiválok, melyek közül a legnagyobb a Kaustinen. (Marjatta, Martti Pokela).

Kántálás → recitálás. Pl. karácsonyi népszokás.

Kantáta A szólamok változatos belépésére és sorozatára épülő, elbeszélő és énekes jelenetekben bővelkedő, kórusos-zenekarkíséretes műfaj. Lírai műfaj, szemben a drámai oratóriummal. A korai korszakok morális-vallási szövegét esetenként a szépirodalom váltotta fel. A huszadik század megfeszíthetetlenül nagy hatású, mitikus szálakat is tartalmazó kantátája Bartók: Cantata profana-ja. A szólamok belépése teszi játékosá; ennek jó példája Bach Kávékantátája.

Karnataka Dél-indiai klasszikus zene, mely kevésbé harmonikus, mint a klasszikus indiai zene, de dallamosabb. Több indiai művész együttesének programcsomagja.

Katajjaq (→Höömci) Kanadai inuit, folyamatos ki- és belelegzéssel, repetitív motívumokkal kísért torokénekés.

Kayo kyoku Pentatóniára épülő, a 10-es évekből származó, nyugati és japán elemet vegyítő műfaj Japánban. A japán önjelölt kareoke sztárok kedvelt popműfaja.

Kelta (→ ír zene) **Ír, skót, angol és wales-i „hagyományos” népzene**, melynek nyugaton elterjedt változata inkább relaxációs elektronikus zeneként definiálható: a hagyományos népzenehez már egyre kevesebb köze van.

Kínai hagyományos zene Kifort zenei világa és elmélete már jóval az európai zene előtt kialakult. i. e. 206-220-ban a Han-dinasztia korában felállított birodalmi Zenei Hivatal már hivatalosan gyűjtött népdalokat és ősi dallamokat. A több ezer év során számos stílusa volt a kínai zenének. A kínai zene pentaton, de ennek heptaton (7 jegyű) újabb kiegészítését is használják.

Kínai szimfonikus zene A nyugati szimfoniákhoz hasonló, de jellegzetes kínai hangzású zene.

Kintorna, verkli Előre felvett zenét megszólaltató, tekerős mechanikus szerkezet. Budapesten még a 60-as években is voltak utcai kintornások.

Klasszikus zene (→ Classical Music) Más néven komolyzene, szűk értelemben csak a bécsi klasszikusok (Joseph Haydn, W. A. Mozart és L. Beethoven) zenéje. Nem feltétlen rétegzene, hiszen számos mozifilmből vagy reklámból ismert dallam a popkultúra része lett: a nyugati világban a „klasszikus zenei” kereskedelmi állomások probléma nélkül megélnék.

Klezmer Zsidó hagyományos zene, dobok nélkül, általában klarinét, hegedű és harmonika közreműködésével. (Klezmatics)

Köntrimusikk Norvég countryzene, melynek tipikus hallgatója a norvég teherautósófőr vagy más „munkásosztálybeli” hallgató. A tanultabbak körében nem divat az ilyesmi hallgatása. Dalszövegeik vagy gügyék, vagy viccesek. Időnként a helyi közszolgálati rádió (P1) műsorán is megtalálható, különösen kívánságműsorokban. (Bjoro Haaland mint Jim Reeves; DDE; Hootenanny singers, Roy Lonhoiden)

Krontjong A fado és indonéz helyi zenék „eurázsiai” keveréke a valaha-volt holland gyarmaton, Indonéziában. Ma a helyi Dangdut indonéz stílussal keverve él tovább.

Kulning Svéd népzenei hagyomány, az énekes magas hangon, szavak nélküli dala. Pásztordalok, melyben két énekes felelget egymásnak. Eredetileg a tehenek hívóhangja, melyet hagyományosan nő énekel. (Lena Willemark)

Kuplé (couplets, kupletti stb.) A századfordulós Pest mulatóinak sokszor humoros, fülbemászó dalai, kabaréban, közönség előtt. Ma a rádiókabarék zenei betéteiként hallható.

Kwaito Dél-afrikai 1990-es évekbeli hip-hop+house+R&B tánczene.

L**ado** Ősi rituális dalok szláv elnevezése, mely a legismertebb horvát népzenei együttes neve. (Ladarice)

Lakodalmas rock (→ mulató)

Latin Mindenféle latin-amerikai zenét játszó rádiók megnevezése. A tropical, salsa és merengue formátumok állnak a latin-amerikai rádiós formátumlista élén. További stílusok: cumbia, sabrosita, mambo, andean, bossa nova, samba, tango, mariachi, bachata.

Lautareasca, muzica lautareasca Román hagyományos kobozon játszott, cigány népzenei elemekkel tartkított zene.

Lidová hubda (népzene, cseh) A cseh hagyományos népzene. A hagyományos öltözetben játszott népzene főleg Morvaországban jellemző, és „idősek hallgatják, borozgatás mellé”. Jellegzetes hangszerei a cimbalom és a hegedű. Modernizált, de hagyományos dalszövegű változata a fiatalok körében is népszerű. (Hradistan, Ceskomoravská Hudební Spolecnost [Cechomor])

Liedje Holland „daloska”, egyszerű dallamú holland „country”.

Litánia (→ mise) Recitatív műfaj, mely a változó szövegű, szólista által megszólaltatott invokációból és a közösség által hozzákapcsolt, állandó refrén-kiáltásból áll.

Lite Adult Contemporary (Lite AC) vagy Soft Adult Contemporary (Soft AC) Rádiós formátum. Az utóbbi 10-15 év könnyed hangzású pop és rockzenét játszó rádió, általános hallgatóságnak, elsősorban 35 évesnél idősebbeknek. Az utóbbi évek „Easy Listening” formátumának utóda. → AC and Hot AC, Beautiful Music.

Lo Fi Indie rockzene. Viszonylag kevés sávú, amatőr stúdiókban készült felvétel, hogy a „durva, közvetlen hangzást” fenntartsák. (Beat Happening, Guided By Voices, Smog)

Lounge Az 50-60-as évek „laza”, szimfonikus és elektronikus zenéje, lásd Easy Listening. (Equivel)

M**agyar nóta** (magyarnóta) (→ lakodalmas rock) A 19. században verbunkos ritmusú, két (lassú és friss) részből álló hangszeres darab; később népies (magyaros) műdal, egy énekes és kisebb hangszeres együttes (vonós, klarinét, cimbalom) előadásában. „Fél évszázadon át ez volt az ország zenei köztudata” (Kodály). „A magyar nóta a XIX. század zenei köznyelve volt, ezen értett egyet a frissen asszimilálódott német, székely, magyar polgár és a kisparaszt. Mindenki elfogadta, nem úgy, mint a tájegységekhez kötődő népdalokat.” (Sárosi Bálint) Kosztolányi szerint minden magyar tud legalább 50 magyarnótát, még ha nem is vallja be. Története szorosan kapcsolódik a cigányzenekarokhoz. A két világháború között, de különösen a 40-es években államilag erősen támogatott nemzeti műfaj. Magyarország mai területén a rádiókból (a jó ebédhez ... kivételével) gyakorlatilag közmegegyezéssel kitiltott, szalonképtelennek kikiáltott, ennek következtében széles körben igénytelennek tekintett műfaj; a határon túli magyar közszolgálati rádiókban azonban népszerű irányzat. Létezik szlovák nyelvű változata is. A leghíresebb nóták szerzői: Egressy Béni, Szentirmay Elemér, Dóczy József több száz dalt szereztek. A két világháború között állítólag 20.000 nóta született, igaz, városon és falun egyaránt volt iránta igény. (Mai énekesek: Gaál Gabriella, Madarász Katalin, Kovács Apollónia, zenekarok: Boross Lajos). Népszerűbb dalai: Akácos út, Az a szép, Csak egy kislány van a világon. Egyesek szerint „szerepét kezdi átvenni az igénytelen mulató zene”.

Makkossa Kameruni zene, főleg Párizsban élő zeneszerzőktől. A funk és az afrikai zene találkozása. (Manu Dibango)

Mambó Jól táncolható, pergő, gyorsütemű kubai tánczene.

Manele Román mulatós, „lakodalmos rock”.

Mantra A spirituális énekek egyike, mely lehet énekelt, de kántált vagy mondott is. A buddhista, hinduista (tibeti-indiai) meditáció fontos eleme. Szanszkrit szövegek monoton recitálásával éneklésével éri el a transz tudatállapotot. A new age boltokban kapható transz-kazetták mellett megjelennek populáris termékekben is, mint pl. a Mátrix 3 filmben. (Shiva, Buddha, Visnu-Krisna mantrák).

Mariachi Mexikói szerenád-dal illetve mulatós alkalmi zene, hegedűn, trombitán, gitáron és énekessel. A spanyol telepések és az indiánok kultúrájának összehatása.

Mbalax Szenegáli hagyományos zene afro-kubai jazz-szel keverve. (The Star Band, Youssou N'Dour)

Melizma Egy szótagra kerülő több hangos dallamfiguráció. A melizmatikus tételek egészét átszövő melizmák nem utólagos díszítések, hanem egy ősi előadásmód lenyomatai. (A népzeneből ismert melizmatikához, földművesek vagy tengerészek örvendező, szöveg nélküli énekeihez hasonló.)

Merengue Dominikából származó, erőteljes ritmusú, dobra és harmonikára alapozó zene. (Jimmy Bosch, Juan Louis Guerra, Maria Alejandra)

MIDI Számítógéphez épített szintetizátor által előállított zene. Minimális fájlmérettel hosszú, de korlátozott hangzású zeneszámok is programozhatók. A számítógépes játékok (pl. a hőskor C-64-esei) zenéi ilyenek, ma a csörgőhangok is hasonlóak. Az 1980-90-es években több ezer C-64-re írt zeneszám született, melyek *valódi* programzenék, de ismert pop- vagy klasszikus szerzemények átdolgozásai is megtalálhatók közöttük.

Minimalizmus (→ Chance music) Tudatosan játszhatatlan zenei kompozíciók (microtones). (John Cage, Erik Satie: Furniture Music, Charles Ives, Luigi Russolo: háttérzene; Magyarországon a 180-as Csoport)

Mise A katolikus egyház liturgián alapuló „istentisztelete”. A mise hangosan megszólaló tétéleinek egy részét a pap vagy más szereplő adja elő szóló recitációban (könyörgések, olvasmányok, prefáció). A másik nagy csoport a kórus által énekelt tételek, melyek két részre oszthatók. Egyikben a szöveg állandó („állandó miserészek”, „ordinárium”). A gregorián korban kialakult gyakorlat szerint ezt az ötöt zenésítették meg: Kyrie eleison (Könyörülj uram!), Gloria (Dicsőség a magasságban Istennek!), Credo (Hiszek egy Istenben), Sanctus (Szent vagy, szent vagy, szent vagy!) és az Agnus dei (Isten báránya). A másik csoportban az adott napnak megfelelő, saját szövegű tételek sorakoznak („változó miserészek”, „proprium”): Introitus, Graduale, Alleluja (bőjtben Tractus), Offertorium, Communio. A misék eredetileg énekes műfajt képviseltek, és ha használtak is benne hangszert (orgonát?), akkor az is csak az énekszólamokat erősítette meg. A reneszánsz után azonban a hangszerek mind jelentősebbé váltak, pl. a barokkban (Bach: H-moll mise). Mozart Requiemje és Beethoven Missa solemnise gyorsan hangversenydarabbá válva utat nyitott az egyházi használaton kívüli megszólalásnak is, így lassan a komolyzene egyik műfajává vált a mise. Bár mind a mai napig íródnak egyházi használatra misék, valójában ma már az a szokatlan a hangverseny-látogatónak, ha ezekkel a művekkel a templomokban találkozik. Különböző, egyedi használatú misefajták: Te Deum, Istennek hálát adó mise – pl. Kodály: Budavári Te Deum – 1936.; templomszentelés, mely egy újonnan épített székesegyház felszentelése közben szólal meg: Liszt: Missa solemnise, Dohnányi: Szegedi mise; koronázás: Liszt, Mozart; csatabéli győzelem: Haydn: Nelson-mise → gyászmise. A templomi énekeket vezető vagy kísérő személy a kántor (cantor = énekes). Érdemes

részletesen is idézni néhány részletet – latin szakkifejezései ellenére is – a szentmisére vonatkozó római instrukciókból, hisz a liturgia zenéje jelentette a középkorban a legfontosabb zeneforrást, és ma is sokaknak az egyetlen élő zenehallgatási/zenelési (énekelési) lehetőség. Legkorábban az istentisztelet maga az éneklés volt – legkorábban valószínűleg csak magát a Bibliát olvasták-recitálták-énekelték, akárcsak a muzulmánok a Koránt. Ma a misék „zenei szerkesztése”, annak interaktív elemei rugalmasan, de pontosan szabályozottak, akárcsak egy rádiós formátum elemei: „A misében, és különösen vasár- és ünnepnapon az énekes mise (Missa in Cantu) formáját alkalmazzák, ha lehet, többször is a nap folyamán. Az ünnepélyes, énekes és olvasott mise különbsége a hagyományok szerint megmarad, de átmeneti fokozatok is felállíthatók. Az első fokozatban az énekelt részek: a bevezető párbeszéd, az oráció, az evangéliumot bevezető akklamáció [rövid felkiáltás], a super oblata, a [díszes recitációjú] prefáció a dialógussal és Sanctus-szal, a kánont záró doxológia, az Úr imája a bevezetéssel és embolizmussal, a Pax, az áldozás utáni könyörgés és az elbocsátás. A második fokozatban hozzá jönnek a következők: Kyrie, Gloria, Agnus, Credo, hívek könyörgése. A harmadik fokozatban az introitus és communio, a lecke, az alleluja, az offertorium, esetleg az első olvasmány. A polifon vagy zenekaros ordinárium megengedett, de a népet nem szabad abból teljesen kizárni. A Credot mindenki énekelje, vagy legalábbis megfelelő módon vegyenek részt benne a hívek. A Sanctust mint a prefáció befejező felkiáltását normál esetben az egész nép énekl. Az Agnus többször ismételhető, amíg tart a kenyértörés; a nép is vegyen részt benne legalább az utolsó fohással. Az Úr imájának legjobb előadása, ha a nép együtt énekl a pappal.” „Az ének fokozza az ige-istentisztelet és népájtatosság hatékonyságát. A népájtatosságokon igen hasznos lehet a zsolnárok, az egyházzene régi és újabb kincseinek, a népéneknek és a hangszeres zenének alkalmazása. Itt kaphatnak helyet a liturgiából kiszoruló művek is, ha vallásos szellemet gerjesztenek és a szent misztériumok fölött elmélkedésre készítetnek.” „A hangszerek akár kísérétként, akár szólisztikusan hasznára lehetnek a celebrációnak. Az orgona nagy becsben áll a latin egyházban, más hangszereket is be szabad engedni, ha a templom méltóságával összhangban vannak, s a hívek épülését szolgálják. Azokat a hangszereket, melyek közvélemény szerint világi zenére valók, ki kell tiltani minden liturgikus celebrációból és népájtatosságból. A kísérő hangszerek könnyítsék meg a tevékeny részvételt. Ne legyenek olyan hangosak, hogy elfödjék a szöveget. Amikor a pap vagy szolgálattevő hangosan beszél, némán kell maradniuk. Az orgona (vagy más hangszer) kísérheti a kórus és a nép énekét, szólót játszhat bevezetés gyanánt, felajánláskor, áldozás alatt és a mise végén. E hangszerek nem játszhatnak szólisztikusan ádventben, böjttben, a szent három nap alatt, a halotti misében és szolozsmában.”

Modern Rock Rádiós formátum. Mai rockzenét játszó állomás, mely az utóbbi 5-10 év alatt népszerűvé vált előadók zenéit játssza. A zenei stílus a Rock és az Alternative Rock közé sorolható. → Alternative Rock, Rock.

Monumentális zenemű Kinek mi a monumentális? A barokkban akár egyetlen trombita monumentálisá növelhette a zenét, ma egy egész fúvószenekart sem hallunk annak. A ~ jellegetesen romantikus és főként későromantikus jegy, mely az operaszínpadi gyakorlatból került a hangversenytermi zenei életbe. Az operaszerzők egyre több hangszert szerepeltettek mind a zenekarban, mind a színpadi zenében, így beiktattak fúvószenekarokat, zongorákat, gitárokat, orgonákat a színpadi cselekmény hitelesítésére (katonák, szerenádozó szerelmes, otthoni éneklecke, templom). A zenekarokban az addigi szolid erőviszonyok akkor borultak föl, amikor a hagyományos megkettőzött fúvósötös

helyett háromszoros faszólam és négy kürt, két trombita, három harsona, valamint tuba is megszólalt (pl. Berlioz: Fantasztikus szimfónia). Ezek az arányok Wagner zenekarában (Istenek alkonya) még tovább nőttek, s majd Richard Strauss, Bruckner és Mahler esetében már a hangversenyterembe is átkerültek. A későromantika mindent kifejezni akarása nyilvánul meg ebben a hatalmas együttesben, melynek ugyan lehet katartikus hatása, gyenge karmesterek kezében azonban inkább csak bombasztikus hangzást eredményez. E négy utóbbi szerző esetében a ~ mindig összefügg az aktuális vallási kérdéssel, hogy az isten(ek) halálát csak ekkora, az egész emberiséget jelképező együttes képes elsratni. Bruckner Isten dicsőségére (IX. szimfónia), Strauss a lélek mélységét feltárandó (Árnyéknélküli asszony), Mahler az új hangzásviszonyokbeli kísérletezésképp (VIII. szimfónia) zeneti ezeket a mamuzenekarokat. A huszadik században birodalmi célokra és filmzenékben használják a ~t. A ~ zeneileg ritkán nyújt újat, mert alapvetően feszültségekre és feszültségoldásokra épül, s végül mindig dūr hármashangzatokhoz jutunk. Ives ~a eltér az európai hagyományoktól, ő több különböző, egyszerre megszólaló zenekart szólaltat meg (IV. szimfónia), de a befogadói nehézségek miatt művei ritkán hallhatóak. A huszadik században igényes, magasmívű zenei ~t Sosztakovics írt (V-VIII., X-XI. szimfónia), igaz a IX. és a XV. szimfóniában ki is gúnnyolja ezért önmagát.

MOR ('middle of the road') Rádiós formátum. Az utóbbi évtizedek egyik legnépszerűbb formátuma, mely mára kihalni látszik. Ez a formátum a hírek, információs műsorokt és a popzenét olvasztotta egybe. Európában (így nálunk is) általánosnak számít, de Amerikában az állomások további specializációja a hír- és információs műsoroktat kiszorította a zenei rádiókból.

Mozgalmi dalok 1945 után a mozgalmi dalokat e mozgalmak résztvevői elsősorban „használati tárgyakként” kezelték. A műveltebbek ezzel tisztában is voltak, és műélvezés céljából a komolyzenei koncerteket látogatták. A mozgalmi dal nagy segítséget nyújtott a csoportnak abban, hogy önmagát önálló csoportként határozza meg. Ennek alapvetően két módja volt: a csoportra jellemző repertoár kialakítása és annak elsajátítása. A közösen birtokolt repertoár elősegítette a csoport önszemlélését, továbbá megkönnyítette a hozzá tartozók – s persze a kívülállók – felismerését. Ilyenkor a dalok a legszélesebb nyilvánosságban: az utcákon és a tereken hangzottak fel. És mivel a pártharcok mélyen belenyúltak a civil életbe, a személyes álláspontok és programok láthatóvá tétele és egyértelműsége alapvető követelmény volt. Természetes, hogy a dalok egyik legfontosabb feladata a „toborzás” volt. A dal akkor volt jó, ha dallama kellemes és meggyőző, szövege pedig világos és egyértelmű volt. Egyik-másik nemcsak a csoportszimpátia felkeltésére volt jó, hanem – ha röviden is – a párt programját is tartalmazta. (Az 1789-es francia forradalom dalai: pl. Carmagnole, Chant du depart, Marseillaise, Ca ira; Az 1848-as polgári forradalmak dalai: pl. Az állam bajban van, Dózsa népe; Az 1871-es Párizsi Kommün dala (L'Internationale); A XIX. és a XX. sz. német és osztrák, szervezett munkásmozgalmainak iránydalai: pl. Auf Sozialisten!, Lied der Arbeit); Oroszország XIX. sz-i polgári forradalmi mozgalmainak dalai: (pl. Szmelo tovericsi v nogu); Az 1905-ös orosz polgári forradalom dalai: pl. Bunkócska, Munkás gyászinduló; A lengyel polgári forradalmak és felszabadító mozgalmak dalai: pl. A vörös zászló; Az 1917-es oroszországi kommunista puccs dalai: pl. Kronstandti tengerészek dala; Szovjet dalok az intervenció háborúk idejéből: pl. Krasznaja Armija vszeh szilnyej); Magyarországi szocialista és kommunista dalok a két világháború között: pl. agrárszocialista dalok, Hidas A., Schönherz Z., Szabó F. és Székely E. dalai; A bécsi munkásmozgalom dalai: pl. Wir sind die Arbeiter von Wien – dallama azonos a Krasznaja Armija vszeh szilnyej dallamával; Az

olasz munkásmozgalom dalai: pl. Ne csüggedsz a bús, zord jelen, Avanti popolo; Az 1936-os spanyol polgárháború dalai: pl. A Nemzetközi Brigád indulója; Az amerikai abolitionista mozgalom dalai: pl. John Brown's body, „Előkelőek nem vagyunk” fordítással; A jugoszláv partizánmozgalom dalai: pl. Tito marsall; A legújabb szovjet tömegdalok: pl. I. O. Dunajevszkij; Mars KOMSZOMOLA, Novikov: Mars demokratszeszkaj molodjzsi mira; A legújabb magyar tömegdalok: pl. Munkásoké a jövő!, Sárközy I.: Dal a munkáról, Tardos B.: Szódd a selymet elvtárs! Érdekes lehet még az (alternatív) rockzene és a mozgalmi zene bizonyos keveréke, pl. Levellers (UK).

MPB, Brazil Mai brazil popzene. A tropicalia, bossa nova, reggae és rock keveréke. [Alicone, Badi Assad, Sergio Agosto, Jorge Ben, Gal Costa, Vinicius De Moraes, Familia Lima, Gilberto Gil, Joao Gilberto, Joanna, Zé Ramalho, Caetano Veloso]

Mulátós, lakodalmos rock (→ turbofolk) Közép-Európa legtöbb országában helyi változatban is ismert, a XX. századi, vidéki, pergő, műdalokon alapuló popzene. Román változatában (manele) a keleti, törökös-arabos „cifrázás” hatása és a diszkóritmus keveredik. Nálunk a magyarnóta és a techno vagy mai könnyűzenei ritmusok keveredéséből állítanak elő diszkóban is táncolható és igen népszerű képződményeket. Jellegzetessége, hogy sok dalszövege/dallama hagyományos magyarnóta. Ezeket főleg kazettán értékesítik, lévén, hogy a magyar rádiókban – elsősorban gépalapú zenéje és mai dalszövegei igénytelensége miatt – nem szalonképesnek tekintett műfaj. (M. C. Hawer és a Teknő, Lagzi Lajcsi)

Muqam (on ikki muqam) Komplex újgur zenei stílus, üzbég és tadzsik elemekkel (Turdu Ahun).

Música de Intervenção Mint a Canzone d'autore (lásd ott), de Portugáliában, melyre elsősorban a 74-es portugál forradalom hatott. Mái népszerűek, dalszövegeik versként is terjednek. Énekesei a „baladeiro”-k. (José Afonso, Adriano Correia de Oliveira, Fausto, José Mário Branco, Sérgio Godinho)

Musical A musical olyan énekest, kórust és zenekart foglalkoztató zenés színházi műfaj, amely a második világháború környékén alakult ki, jellemző rá a líra és humor mellett immár a drámai történés és a parodisztikus elemek szerepeltetése. Zenekara a hagyományos szimfonikus együttes mellett használhat elektronikus hangszereket és előtérbe kerülhet az ütők szerepe. Ma a legjelentősebb különbség az operett és a ~ között, hogy ~t csak mikroporttal (mikrofonnal) adnak elő, míg operettet anélkül is. A legtöbb musical valójában Broadway-Hollywood produkció. Legismertebb ~ek: My fair lady, Hegedűs a háztetőn, Kabaré. Bernstein West Side Storyja a felhasznált afroamerikai eredetű zenék és a zenekar viszonylag vadabb hangszíne miatt sorolható a ~ek közé.

Musique Concrete (lásd elektroakusztikus zene)

Narodnaja pésznya, russzkaja: népdal, népzene, orosz. A népszerű orosz kultúrában alapvetően orosz népzene a mai elektronikus zenei ízlésnek megfelelően, de nem techno stílusban előadott nép/ies zenét nevezik, főképp az orosz népi jelképtár minden kellékével fellépő Zálátóje Kálco együttest. Ma már kevésbé ismert, és főképp kevésbé hallgatott a hagyományos népdal, melynek számos stílusa van a kozák daloktól a csasztuskákon (rigmus) át az Oroszország különböző részein keletkezett dalokig, protjázsnájá (hosszú***), kupálszkije, horovodnájá (körtánc), szvadevnájá (lakodalmos), liricseszjkájá (lírai) és táncokig (pljászóvájá). Ezek egy részét kórusok előadásában hallhatjuk. „Valódi” orosz népzene a leginkább Oroszországon kívül szereshetünk be. (Moszkovszkij Goszudarsztvennij Isztoriko-Etnograficseskij Teatr)

Narodni muzika Szerb népzene.

Nederpop Általános elnevezése a holland rock- és popzenének. Golden Earrings (1961–) a Beatles holland megfelelője. (60-70-es évek: Dragonfly, Sandy Coast, Peter Koelewijn, Shocking Blue (Venus), Radar Love)

Nemzeti romantika Nemzeti hagyományokat kiemelő komolyzenei irány a 19. században. (Erkel, Chopin, Glinka, Smetana, Grieg, Elgar, Sibelius, Muszorgszkij, Rimszkij-Korszakov)

Neofolk, novokomponovana narodna muzika A Milosevics rendszere alatti Jugoszláviában létrejövő, a rockzenét felváltani hivatott, a hagyományos népzene, új dalszövegeket és zenei hangzást ötvöző műfaj, gyakran erősen hazafias propagandaszínezettel (mint amilyeneket Szerbia bombázása alatt sokat játszott a szerb állami rádió is). Továbbfejlesztett változata a turbofolk.

Népdal, magyar, autentikus (→ táncház): a mi értelmezésünkben általában egyszólamú, pentaton dal, melynek szerzője nem ismert, s többféle szövegváltozata is lehet. A Bartók Béla és Kodály Zoltán vezetésével kialakuló magyar népzeneudomány két nagy korszakát különítette el a népdalok keletkezésének. A honfoglalástól a felvilágosodás koráig születettek régi, míg a későbbiek új stílusú népdalnak hívjuk. A régi stílusú népdalok (mai napig kb. 150 000-et dolgoztunk fel) többségére jellemző az ötfokúság, mely ősi jegynek tekinthető. Leonard Bernstein mutatta ki, hogy az ötfokúság minden énekhagyományban megjelenő zenei sajátosság. (Ennek ellenére Spielberg: Harmadik típusú találkozások című filmjében az ötfokúságot Kodályhoz és a magyar népzenehez kötik a film szereplői.) Három nagy csoportot különíthetünk el a régi stílusú népdalok között, de a tiszta jelleget mutató dalok mellett igen nagy azok száma is, mely átmenetet képez. A három csoport: az ereszkedő ötfokú dallamok (Röpülj, páva, röpjülj, Megkötöm lovamat, Béreslegény), a zsoltár típusú dallamok – többségük ötfokú – (Szivárvány havasán, Körösfői keretek alatt) és a siratók vagy sirató típusú strofikus dallamok (A Vidróczki híres nyája). Az új típusú népdalok nyugat-európai hatással és a verbunkossal való találkozás után születtek. Soknak tükrözi a szövege a változó életformát is, így találunk munkás-, bányás-, summásdalokat, de legnagyobb részük a szerelemről, vagy a katonaságról énekel. Ma mintegy 60 000-et ismerünk, sok közülük magyarnótává változott, és így került ki a népzeneből, máskor viszont az a zavaró, hogy egyházi himnuszok illetve népies műdalok szelídültek népdallá. Szerkezetük alapján 4 csoportot különíthetünk el: 1. AA5BA, (Most jöttem Gyuláról, Szép a gyöngyvirág egy csokorba), 2. AA5A5A (Letörött a kutam gémje, A bolhási kertek alatt), 3. ABBA (A mi házunk fölött, Este, este), 4. AABA (A nagy bécsi kaszárnyára, Amott legel). (A5 jelentése: az A sor 5 hanggal feljebb megismétlődik). Az új stílusú népdalok nem oly változatos szerkezetűek, de hanganyaguk és ritmusuk sokkal gazdagabb, mint a régi stílusúaké. (WKA) A ~ típusai : 1. szertartáshoz kötött ének (az ún. regősénekek, amelyeket a karácsony és újév közti időszakban énekelnek; a lakodalmi dalok; halotti siratók, aratási dalok stb.); 2. a táncdallamok csoportja; 3. szertartáshoz vagy különleges alkalomhoz nem kapcsoló „dalok”, melyeket lírikus vagy epikus szövegre énekelnek. Tematikái pl. gyerekdalok, katonadalok, amerikai dalok, kuruc nóták, betyárdalok, zsoltározók, siratódalok, szerelmi énekek, munkadalok, toborzók, kanásztáncok, dudanóták stb. Magyar népi hangszerek a dobok, köcsögdudafélék, citera, cimbalom, tambura, hegedű, tekerő, koboz, gardon, kanásztülök, furulyafélék (tilinkó, peremfurulyák, pánsíp v. nádiumszika, lopótök- ill. napraforgóduda, harántfurulya, cserépsípok, fűzfásíp, hatlúkú furulya, hosszú-furulya, háromlúkú nagyfurulya, kettősfurulya), nyelvsípok (nádsíp, töröksíp, tárogató,

klarinét), dudu. Bartók Béla gyűjtött a magyaron kívül szlovák, román stb. népdalokat is; ma a KFKI honlapján kereshetünk a népdalok között. Rádióban tájegységek jelzésére, illetve hangulatot-témát aláfestő zenének használhatjuk, illetve a vidéki jelleg tudatosítására.

Népelek Az az ének, amelyet az egyházi szertartáson résztvevők énekelnek, általában a kántor vezetésével és orgonakísérettel. A katolikus népeleket a romantika végén kanonizálták, s azóta is ezt éneklik a hívek (a zeneértők nagy fülbántalmára). A protestáns egyházak szerencsésebbnek mondhatóak, mert XVI-XVII. századi, eredetileg is többszólamú, lejegyzett dallamokat énekelnek többségében ma is. A katolikus egyházi gyakorlatban orgonán kívül csak elvétve fordul elő más hangszer (pl. ifjúsági miséken gitár), a protestáns használatban szinte mindig megszólaltak rézfúvósok, német néven: a Posaunenchor. A ma talán legismertebb katolikus népelek: a Boldogasszony anyánk; a protestáns: az Erős vár a mi Istenünk. Jellemzően nem felvételről, hanem csak élő miseközvetítésekkor (vagy magán a misén) találkozhatunk velük.

Népzene, kelet-európai-ázsiai A Balkántól a mongol pusztáig követhető egy nagyon változatos, sokban hasonló népzenei kincs. Ezek nyelve az albántól a szlávokon át a török és mongol népekig változik. Találhatók benne csak hangszeres, csak énekes és vegyes zenék is, egy- és többszólamú kórusokat. A volt Szovjetunió tagköztársaságainak török és finnugor népeinél az orosz harmonika jellegzetes hangszer, de a dalok énekei kínai hatást is tükröznek. A modern, „népies” feldolgozások többnyire szintetizátort használnak, de mindenhol találhatunk hagyományos hangszeres és énekes zenéket is, melyeket sok népnél csak napjainkban kezdik CD-n kiadni (a Szovjet Rádióknak voltak eddig felvételei). (Vujicsics, Boban Markovic Orkester)

Népzene, magyar „Hangszeres zenére nézve: hallgató az egész nép. Ott az előadás egyesek, kevesek dolga. Akár cigány, akár népbeli a zenész: egyedül, vagy kevesedmagával áll szemben a hallgató tömeggel. Nem teljesen passzív a tömeg: erre a zenére járja a táncot és nagyon megérzi, ha nem kedvére való módon játsszák. Ellenőrző, válogató, meg tudja különböztetni a jobbat. 1910-ben mondta egy fiatal falusi cigány Erdélyben: legnehezebb az öreg székelynek muzsikálni. Ahogyan ő kívánja, fiatal cigány nem is igen tudja már.” [Kodály: A magyar népzene (Bp. 1973), 81. old.] Együttesei: 1. Cigányzenész együttesek. Hagyományosan hivatásos muzsikusokból állnak, akik mindig a megrendelők által kívánt zenét játsszák. A megrendelők lehetnek különféle etnikai vagy társadalmi osztályokhoz tartozó csoportok, akik a legkülönbözőbb stílusbeli és repertoárbeli elvárásokkal léphetnek fel. A zenekar összetétele a helyi igényeknek megfelelően alakul: hegedű - gardon, hegedű - cimbalom, hegedű - kontra, háromtagú vonószeneke (prím, kontra, bőgő). Az országszerte legtipikusabb felállítás: vonószeneke, mely gyakran kiegészül cimbalommal, esetenként klarinéttal és csellóval is. Jellemző törekvésük a mindenkor piaci helyzethez (=divathoz) való gyors alkalmazkodás. 2. Parasztszeneke (vagy magyar bandszeneke). E rézfúvós ill. vonós-cimbalmos zenét játszó, műkedvelő jellegű együttesek lényegében a cigány együtteseket utánozzák. Mivel nem hivatásos művelői a zenének, ezért a divatot kevésbé tudják követni, emiatt tehát hagyományosabban, „parasztosabban” játszanak azoknál.

Neue Deutsche Welle A punk és új hullám irányzatokból származó német underground, majd kommersz zenéi stílus a 80-es években. (Falco, Nena, Deutsch-österreichisches Feingefühl, Hubert Kah, Peter Schilling, UKW, Joachim Witt)

Neue Slowenische Kunst Összművészet, de zene is, pl. Laibach.

Neue Volksmusik, Alpine New Wave Münchenből kiinduló német „lakodalmas” zene, Münchenben 24 órás rádióval.

New Age A 80-as évektől élő, szintetizátorra épülő, „relaxációs”, nyugodt zene. Inkább harmóniára épül, mint dallamra, a hallgatótól kevés odafigyelést igényel. Időnként természeti hangok kísérik (patak csörgedezése, hullámmorajlás stb). Eredetileg a hippimozgalmat meditációra, más tudatállapotba kerülésre alkalmas zenéje. (Cliff Martinez [filmzene], Jean Michel Jarre, Vangelis, Zero 7, Klimkovszkij, Tangerine Dream, Mike Oldfield, Kóvi Szabolcs)

New Wave Punk és szintetizátorok.

Noise A fekete, fehér, rózsaszín zajra (= FM sistergés) épülő összeállítás, ritmus és dallam nélkül.

Noise Rock Sajátos hangolású, visszhangzó, kakofón hangzású zene. (The Boredoms, Royal Trux, Guitar Wolf)

Norteno, Nortena Mexikói (San Antonio, USA) stílus, keringővel és polkával keverve. A 19. századi eruópai (német, lengyel) bevándorlók hatására jött létre. Gitáron és hegedűn, nagy sombrero kalapban, de amerikai farmeröltözetben játszandó.

Novaja Volna Rossziji (orosz új hullám) Változatos pop-rockzenei irányzat a 80-90-es években. Alla Pugacsova a 70-es évek legnépszerűbb orosz előadója: a Melodija szovjet lemezkiadó milliós példányszámban adta el lemezeit (pl. Million Roz). Sok együttes nyugati stílust honosított meg, pl. Delfin, 2va (dva) Szamaljota; DDT, Kino (Viktor Coj együttese – Peremen! (Változást!) c. daluk az orosz fiatalok egyfajta himnusza), Nautilus Pompilius, Akvarium, Agata Kristi, Mashina Vremeni).

Nyitány A barokk korban kialakuló műfaj, mely zenekari előzenélést jelent. A nyitányok olyan motívumokat használnak fel, melyek előlegezik a bekövetkező zenemű cselekményét. A romantikáig nem volt tematikus kapcsolat a nyitány és az utána következő mű között. Weber: A bűvös vadász daljátékának nyitánya az egyik első programnyitány: összegyűjti az opera legjellegzetesebb motívumait, és azt szimfonikus fejlesztés keretében tálalja, és értelmezi is. A nyitánynak igen sok alfaja alakult ki, pl.: francia ~ (lassú-gyors-lassú szakaszok, Bach: 1. szvit 1. tétel), olasz ~ (gyors-lassú-gyors-?, Mozart: Figaró), előjáték (csak az első jelenetet készíti elő, kisebb zenekari kidolgozás, Wagner: Trisztán).

Ókori görög zene Funkcionális zene: áldozati, dicsőítő vagy eseményeket (házasság, háború) kísérő zene. A hellenisztika korára már szórakoztató funkciója is volt. Hangszere a kithara.

Oldies Rádiós formátum. Olyan rádió, mely pop, rock 'n roll és rock zenét játszik, mely az 50-60-70-es évekből való. Gyakorlatilag ezek az állomások megpróbálják visszahozni az Amerikában 50-60-as években sugárzó AM (középhullámú) kereskedelmi rádiók stílusát – amit ugyebár mi legfeljebb a luxemburgi rádióból ismerhettünk. Célközönségük az akkori fiatalok, illetve az ő gyerekeik. Az oldies állomások pontos zenei listája változatos, egyesek az 50-60-as, mások a 60-70-es, mások csak a 70-es évek zenéit játsszák, ezen belül is van, ami csak „rock oldies”-t stb.

Opera (európai) Az 1600-as évektől a szélesvásznú mozit, nagyzenekart, színházat, bulizást, közösségi és privát találkát, kultúrközpontot egyesítő műfaj, melynek megtekintésekor sokszor fontosabb volt, hogy ki kivel találkozik a nézőtérben, mint hogy mi megy a színpadon. Áriákat, kis- és nagyegyütteseket, recitativót és zenekari közjátékokat tartalmazó, a XVII. század elején kialakuló színházi zenés műfaj, ahol a zenekar és az énekesek egyenrangú zenei feladatot látnak el, irodalmi eredetű cselekmény megjelenítése során. Monteverdi Orpheóját (1608?) tekinthetjük az első jelentős operának, amelynek innen kezdve mérhetetlen sok alfaja alakul ki a vígoperától (Pergolesi: A szemtelen szolgáló) a komolyoperán (Händel: Xerxes) keresztül a daljátékig (Weber: A bűvös vadász); a

tündéropérákon (Szerelemhegyi: Csörgősipka) át a francia nagyoperáig (Verdi: Trubadúr); hogy a misztériumoperát (Debussy: Pelleas és Melisande) és a zenedrámát (Wagner: Mesterdalnokok) ne is említsük, majd pedig az antiopera (Menotti: Telefon) után eljőjön az anti-antiopera (Ligeti: La Grand macabre). Ma az opera halálát bizonygató elméleti írások ellenére is születnek jó művek, melyek a hagyományos formákat rendszerint egyéni módon alkalmazzák. A műfaj legfelsőbb régióit jelentik Händel: Judit, Mozart: Varázsfuvola, Wagner: Parsifal, Verdi: Othello, Puccini: Turandot, Bartók: A kékszakállú herceg vára, Janáček: A ravasz rókácska, Muszorgszkij: Borisz Godunov, Csajkovszkij: Pikk dáma című operák. Korábban csak kis közönség számára elérhető: ma részben rétegzene, részben a csapból is folyó melódiák. (Enrico Caruso, Placido Domingo, Maria Callas). Rádióban leggyakrabban nyitányokat (Glinka: Ruszlán és Ludmilla) és állami ünnepekkor nemzeti operákat (Erkel: Bánk bán) játszanak. Az operákat – mivel több órák – teljes hosszukban nagyon ritkán játsszák a rádiók (hangfelvételen is nem ritkán több tucat lemezen jelenhetnek meg), és akárcsak a teljes operettek, ezek már színpadra szánt, „nagyjogos” alkotásnak számítanak, azaz szerzői jogi kérdések miatt is külön engedély szükséges rádióban való lejátszásukhoz. Persze a teljes operát rádióban leadni teljesen kiszakítja az operát eredeti funkciójából, hiszen a színpadi darabot és az egész estés, közönség-közösség együttgondolkodását nehéz a hangszórón átadni.

Opera, pekíngi Klasszikus darabok, melyek fejhangon éneklő férfi énekesekből, eredetileg pentaton skálán, sok gongütéssel, kerepléssel és egyéb zajokkal kísért színpadi történetek.

Operett Fülbemászó dallamú, szatirikus hangú éldarabokból, az operaparódiákból és a korabeli tánczenéből kialakuló énekes-zenekari színházi műfaj. A XIX. században alakult ki Franciaországban J. Offenbach művészete nyomán (pl. Orpheusz az Alvilágban), erős politikai felhangokat is megszólaltatva az egyébként szirupos történetben (meghatározott cselekménye általában: bemutatkozás, félreértés, happy end). Offenbach mellett ifj. Johann Strauss alapította meg az operett bécsi változatát, ahol hiányzik ugyan a politika, de a szatíra helyett mindig kerül a zenébe fátyolos bánatosság, valami keserűes dallam is (pl. Cigánybáró). Kálmán Ferenc (Marica grófnő, Csárdáskirálynő), Lehár Ferenc (Víg özvegy, A mosoly országa) és Kacsóh Pongrác (János vitéz) az operett második, avagy magyar korszakának legjelentősebb alkotói. A huszadik század húszas éveitől kezdve az operettben előfordul a szomorú befejezés is, ez azonban igen ritka marad. Az operett ma már kiszorulóban van, jóllehet a komolyzenei kategóriák közül messze a legnépszerűbb. Szerepét átvette mára a musical vagy rockopera.

Oratórium Hosszú ideig csak bibliai szövegekre épülő, énekesekkel előadott zenemű, melyben a zenekarnak nagy szerep jut. A barokk idején éli első virágkorát, pl. Händel: Júdás Makkabeus. A mai napig legsikeresebb oratóriumot Haydn írta: A teremtés címmel (régii magyar nevén az Alkotás), mely megkoronázása a műfajnak. Haydn: Évszakok, Beethoven: Krisztus az olajfák hegyén bár hasonlóan gyönyörű, mind a mai napig nem éri el az előbbi ismertségét. A romantika korábban kezdődő folyamatot lovagol meg, amikor vallási témák mellett irodalmi szövegeket zenésít meg, pl. Schumann Goethe Faustját (Szenen aus Goethes Faust). A XX. századi nagy siker, mely a rockkoncertek érzetét kelti előadásai során, Orff felejthetetlen Carmina buranája. A rossz nyelvek szerint az ír oratóriumot, aki operát nem tud... Bibliai tárgya miatt a rádióban húsvétkor, karácsonykor játszanak oratóriumot.

Örökzöld, evergreen nehezen meghatározható műfaj. Előadói között vannak az eredeti számok előadói, az instrumentális vagy más feldolgozások, remixek, bootlegek sokasága. Talán jellemzője lehet, hogy nem angol nyelvterületen saját nyelvre is átdolgozzák. (Zámbó Jimmy)

Palotás → csárdás

Paródia Hangzásában az eredeti slágerhez hasonló, dalszövegében azonban attól eltérő, a készítőik által viccesnek tartott dalszövegű zenék. (magyar: Irigy Hónaljmirigy, USA: Weird Al Yankovich)

Passió Krisztus szenvedéstörténetét dolgozza fel, a barokk óta rendszerint zenekari kísérettel. Leghíresebbek: J. S. Bach: Máté- és János-passió. E művek minden értékükkel együtt is egy időre elfelejtődtek, és csak a Mendelssohn vezényelte, 1829-es lipcei újraelőadás indította el azokat világszerte. Sok passió született mintájukra, pl. Penderecki: Lukács-, vagy az egész Bach-kultusszal szembenéző, igazi posztmodern alkotás, Kagel: Szent Bach-passiója. Ezen művek általában többszörös, így csak egyházi ünnepekkor kísérel meg a rádió közvetítésüket. Részletként áriákat és kórusokat emelnek ki belőlük.

Pellimanni Finn népzene.

Písnickári(énekes, cseh). A bárdok általánosan népszerű, cseh változata (→ bárd).

Pleng Thai sakorn Nyugati komolyzenei thai előadásban

Pol. beat (= politikai) Magyar elnevezése a 60-70-es évek amerikai protest songjainak mintájára létrejött, hazai daloknak. Ezek az amerikai alapstílushoz hasonlóan – az amerikai rendszert bírálták, csak ritkábban a magyart. Egyik fő lelőhelyük a KISZ-táborok voltak. Hangzásában az amerikai változathoz hasonlóan gitár+ének+szájharmonika hármassal jellemzi. (Gerilla, Dinnyés József) Elkülönül az orosz eredetű bárd-daltól, melynek szintén voltak hazai vándordalnok képviselői (Cseh Tamás stb.) → folk

Polka Eredetileg cseh tánc, de a mai popzenében Amerikában a 19. században bevándorolt lengyelek által meghonosított, már angolul énekelt (Cleveland-style polka) mulatós zene (lengyel eredettel mazurkaként).

Pop-art (art-pop) Populáris klisék művészi megformálással párosulva. (David Bowie, Soft Cell).

Pop, international Bármilyen zene, melynek az a célja, hogy minél több pénzt keressen kiadója. Rádiós elnevezése az ilyen zenét játszó állomásnak: Contemporary Hit Radio (CHR). A popzene a 20. század ötvenes éveiben, a rock and roll kialakulásával az Egyesült Államokban létrejövő szórakoztatóipari ág, a popkultúra része, és paradox módon annak létrehozója. Újdonság, hogy a gyártás, a terjesztés, az eladás szakaszában egyaránt minden addiginál tudatosabban számol a lehetséges célcsoport(ok) gyorsan változó igényeivel, mi több, igyekszik formálni azt. A popzene a fiatalokat is komoly szokásokkal rendelkező, addig nem látott keresletet generáló fogyasztóknak tekintette, átalakítva ezzel az addig csak felnőttekre alapozott szórakoztatóipart. Történelmileg a pop mutatja az adott időszak és pillanat (lehet, hogy csak pár nap) legnagyobb tömegek által kedvelt zenéjét. Tipikusan könnyű, mainstream (azaz vezető zenei irányzat), és mindig nagy a rajongótábor. Dalai alapismérve, hogy fülbemászóak, könnyen megjegyezhetőek és dúdolhatóak. Egyben nehezen rázhatók ki a fülünkbe. A produktum fennmaradása már csak a minőségtől és a környezettől függ, valamint attól, hogy az előadó képes-e mindig új arcot, új „imázst” hozni, amitől a rajongók nem tudnak majd ráunni. Popzene minden országban létezik, az általunk is ismert „euramerikai” pop általános termék minden európai országban. Vagyis: nem csak angolul születnek dúdolható vagy épp érdekesebb popzenei felvételek, de a nem angol nyelvűek szinte soha nem lépik át az országhatárokat. Érdekes lenne ezekből is tallózni: a magyar mellett a szerb, orosz, román, lengyel stb. pop-rockzene éppolyan jó, mint az amerikai. Érdekes, hogy több kultúrában is általános, hogy nem a helyi nyelven, hanem részben (refrén) vagy egészben angolul éneklnek a popzenék dalszövegeit (holland, japán),

míg máshol ez kizárt (pl. francia előadónál). Az általunk nemzetközinek, vagy egyszerűen amerikaiak nevezett popzene valójában egy globalizált műfaj, melynek fő dalai az USA-ból és Nagy-Britanniából érkeznek, csak a kanadaiak és ausztrálok tudják megmondani, de néhány népszerű amerikai előadó valójában kanadai vagy ausztrál, és ott vannak a svéd, spanyol, német stb. együttesek is, melyek angolul énekelnek. Aki nem, az csak nagy ritkán jut a világ slágerlistáira (2-3 évente egy-egy török, indiai, arab szám – figyeljük meg, hogy mind előfordul Európában kisebbségként).

Pop, norsk A norvég, svéd, izlandi, dán popzenék 90%-a angol nyelvű, elenyésző része használja a helyi nyelvet. Ennek oka egyrészt az, hogy egy nemzetközi zenei irányzatba úgy gondolják, hogy úgy tudnak megfelelően bekapcsolódni, ha a nemzetközi nyelvet használják: a popzeneség szerves része az, hogy angol legyen. Egyesek szerint azért is angolul énekelnek, mert a hallgatóság (mindenki) beszél angolul is, és sokkal könnyebb a rejtett érzelmekről egy idegen, de értett nyelv „távolságtartásával” énekelni. Az angol „semleges” is a hasonló skandináv nyelvek között. Így hagyománnyá vált, de lehetővé teszi a világpiacra való könnyebb betörést is (ABBA, A-ha, Roxette). Néha egy-egy előadó helyi nyelven énekel: Odd Nordstoga pl. egy kevesek által beszélt norvég nyelvjárásban: némely minimalista dala hatalmas népszerűségre tett szert.

Pop Rap Fülbemászó hip-hop, mindenféle veszélyes dalszöveg nélkül (Tone Loc, Young MC, Hammer, Coolio, Puff Daddy)

Pop, kínai Az amerikai tinédzser popzenéhez hasonló, sztárokkal kísért kínai popzene a hagyományos kínai dallamvilágból építkezik, és hagyományos kínai hangszerivel válik jellegzetessé. (Andy Lau [A „négy király” kínai sztárénekes egyike], Teresa Teng)

Pop, közép-ázsiai Főleg török nyelvű népek kortárs (mulatós) zenéje, általában szintetizátoros, török popzenei elemekkel, népies hangzású szólóénekesekkel. Korábban a szovjet Melodija kiadó adta ki az összes tagköztársaság lemezeit is – ami a zenei igényesség garanciája is volt –, az azeri Zainab Khanlarova lemezeit pl. üzbégek milliói vásárolták.

Programzene A romantika művészeteket egyesítő törekvésének egyik megvalósulása, Berlioz, Wagner és Liszt mind saját úton jutott el a ~ megvalósításáig. A név arra utal, hogy a zenének szöveggel emesélhető tartalma: programja van. A zeneművek alapjául rendszerint egy verset (Lamartine: Les Preludes – Liszt) drámát (Shakespeare: Hamlet – Liszt), ritkább esetben regényt (mai példával: Tolkien: Gyűrűk ura – De Meij), eposzt (Aeneas – Berlioz: Trójaiak) vagy mítoszt (Parsifal: Wagner) választottak. Liszt olykor képzőművészeti alkotásokból, esetenként a Villa d’ Este szökőkútjaiból is merített ihletet.

Propagandazene, agitációs zene (→ tömegdal) Politikai propagandát hordozó zenék. Ebbe a műfajba sorolhatók – többek között – a német Harmadik Birodalom zenéi. 1933-tól Josef Goebbelts propagandaminiszter a rádiót tekintette a propaganda fő médiumának. A német birodalmi rádióban (Grossdeutscher Rundfunk/Deutschlandsender) operettek, komolyzene (pl. Wagner), indulók stb. mentek, míg a jazz, swing tiltott zenék voltak, kivéve a nyugatra szánt propagandaműsorokat, ahol egy „titkosított” zenekar jazz/swing zenéket játszott fel, gúnyolódó dalszövegekkel. A náci belföldi adások népszerű műsora volt a „Das Deutsche Volkskonzert” vagy Heinz Goedecke kívánságműsora. Az elfoglalt területeken is a náci propaganda tűnt fel a többé vagy kevésbé átalakított rádiókban (pl. Soldatensender Belgrad). A Szovjetunió propagandazenei, indulói egy részét kifejezetten választásokra írták (amíg még voltak). (választási rigmusok) Egy orosz felosztás: internacionálé, Moszkváról szóló dalok, hazafias dalok, Sztálinról szóló dalok. Többsége a hős katonák és vezérek dicső tetteiről, a vidám és fényes kommunista jövőről szól. Ha szigorúan nézzük, a verbunkos is

agitációs zene, hiszen eredeti funkciója szerint a katonaságba toborzott fiatalokat – és a Kossuth-nóta is ide tartozik.

Protest song → folk (amerikai népzene)

Punk A rockzene agresszív formája, amely 1975–80 között nőtte ki magát nemzetközivé. Kiindulási helye Anglia. A zene nem mentes az ideológiáktól: háttere mindig szarkasztikus, anarchista és valamilyen általánosan elfogadott ideológiát támadó. Értérendszerében az amatőr felette áll a profinak, az érzelem és energia a technikai tökéletességnek. Közelebb állt az „utcához”, mint az onnan eltávolodott popsztárok. Témája általában politika, a hátrányos helyzetű fiatalok, munkanélküliség, gyűlölet az idegenek ellen vagy csak „egyszerű” anarchizmus. (Ramones, The Clash, Sex Pistols, Joy Division – utóbbi már átmenet a New Wave felé, van Art-Punk is (pl. Patti Smith), Magyarországon: CPG)

Qawali Pakisztánból eredő, szúfi vallásos tárgyú, ma mainstream popzene. 5 énekes-tapsoló férfi és négy hangszeren játszó együttese adja elő. Dallamos, meditatív. (Nusrat Fateh Ali Khan)

Rai (= szemlélet) Algériai (ered. orani) zenei műfaj a 80-as évektől, hagyományos berber, arab, beduin elemekből, keverve modern nyugati (spanyol) zenével, mely a fiatalok körében vált hamar népszerűvé. Manapság az egész arab világban és bevándorlók révén nyugaton is népszerű, legfőképp erőteljes ritmusa révén. Mai változata, a pop-rai már elektromos hangszerekre is épít. (Cheb Mami (rai-rap keveréke), Cheb Khaled [cheb: kölyök], Cheba Zahouania).

Raga Indiai klasszikus zenei műfaj.

Ragga A reggae keményebb, vokális verziója, mely főként a hip-hop hatására alakult ki a nyolcvanas-kilencvenes években. A szövegek előadásmódja közelebb áll a rappeléshez, mint az énekhez, s témájukban is a gangsta rap világát idézik. A ragga kifejezés a raggamuffinból származik, ami a gengszter jamaikai – patois – elnevezése. A reggae-ben toasternek vagy DJ-nek nevezett mikrofonisták gyakran jellegzetes mély torokhangon – lásd Shaggy – szólnak meg, és gyakran magát e vokális stílust nevezik raggának. A ragga-hip-hop és a ragga-jungle az ilyen énekstílusban készült hip-hop és jungle felvételeket jelöli. A jamaika reggae-ben gyökerező raggát gyakran hívják dancehallnak vagy dancehall reggaenek is. (Elephant Man, Sean Paul, Sizzla, Beanie Man)

Ragtime (→ jazz)

Ranchera (ranch-dal) Lassú, szerelemről szóló, mexikói „cowboy” műfaj a boleróból és a bluesból keverve, az 50-es évek filmjeiben népszerű, mára popzenévé vált. Mexikó környékén rádiós formátum. (Los Rieleros del Norte, Vicente Fernandez, Rocio Durcal, Little Joe) Rádiós formátumként: leginkább Texasban ismert zenei stílus és formátum. Gyakorlatilag a spanyol nyelvű countryzenét takarja, ami a spanyolok szerint a legjobb alfaja a countrynek. Brazil alváltozata a sertanejo.

Rebética (görög városi népszerű zene, urban popular music) Török, helyi görög és egyházi bizánci hagyományokat keverő, városi népies zene, mely a 19. század végén indult fejlődésnek. Jellegzetes szüneteket alkalmazott. Elsősorban a peremen levő, szegényebb rétegek körében népszerű. Fejlődése végén helyét az éntechno vette át. (Tsitsanis Vassilis, Vamrakaris Markos)

Recitálás (kántálás) → ének. A recitálás az ének és a beszéd között helyezkedik el. „A papnak mint a liturgia vezetőjének hangosan és érthetően kell szövegeit recitálnia, a nép pedig

odaadóan figyeljen rá.” (Római instrukció, 1967) „A recitációban a szöveg nemcsak érthetőbbé, hanem fontosabbá is válik. A recitáció érzékelteti, hogy szent szövegről van szó, mely nemcsak a jelenlévőknek szól, hanem érvényessége téren és időn felül áll.” Az elsődleges szóbeliség nyelve énekszerű, kántáló lehetett. A miséken előadási alkalom szerint több fajtája lehetséges (pl. hirdető, felolvasó, esedező, szónokló stb.). A katolikus rádióban is hallható rózsafüzér imát is recitálva adják elő.

Reggae A jamaikai skából kinőtt zene, melyet amerikai középhullámú R&B rádiók hallgatása közben találtak fel a jamaikaiak. (Bob Marley, Peter Tosh).

Rhythm ‘n’ Blues, R&B Amerikai, déli (fekete) popzene, mindenféle műfaj – jazz, soul, gospel – keverékéből. Amerikában az egyik legpopulárisabb zenévé vált a negyvenes évek végén. Afrikai eredetű és bármennyire meglepő, a rock is ebből az ágból fejlődött ki. Jerry Vexler, a Billboard szerkesztője 1947-ben nem kis ellenszenvet váltott ki az emberekből, amikor nem sokkal bekerülése után a slágerlista összeállításánál ezt a fekete zenét beszerkesztette. Ma jellemzőek rá a lassú, szentimentális dalok. (Whitney Houston).

Rhythmic Oldies vagy **Jammin’ Oldies** Rádiós formátum. Újabbban vált népszerűvé ez a formátum, mely a 60-70-es évek R&B (Rhythm and blues) zenéit játssza. Az oldies és az urban formátumok keveréke.

Rock and Roll, International Rock Az amerikai country/westernzene és a blues (Rythm ‘n’ blues) házasságából született. Bár a mintapéldája amerikai, minden országban születtek utánczó (Jovem Guarda: brazil, Hungária: magyar)

Rock Rádiós formátumként mai rockzenét játszó állomás. Ezen belül számos alvariánsa lehet → Modern Rock, Alternative Rock, Active Rock.

Rock en Espanol „alternatív rock” Az USA déli államaiban, spanyol nyelven, hagyományos latin ritmussal fűszerezve. [Divididos, Los Fabulosos Cadillacs, Charly Garcia, Herodes del Silencio, Soda Stereo]

Rock, közép-európai A volt nagy-Jugoszlávia minden tangöztársaságában létrejöttek kultikus rockegyüttesek, melyek az egész országban – sőt, a többi szláv országban is – népszerűek voltak, és ma is azok. (a Yugorock együttesei: Bajaga, Prljavo Kazaliste) Híres cseh zenekar volt az Olympic, szlovák: Elan, lengyelek: Maanam, Czerwone Gitary (lengyel Beatles), Niebiesko-Czarni, románok: Phoenix, Iris, és (összehasonlításul) a magyarok: Illés, Kovács Kati, LGT, Omega stb. Az orosz rockot → Novaja Volna Rosszii. A mai határon túli (Erdély, Vajdaság) fiatalok magyarzene-hallgatási szokásaiban a 70-80-as évek magyar rock-blues zenéje sokkal nagyobb szerepet kap, mint a mai magyar popzene.

Rock, Modern A 90-es évek kereskedelmi szempontok szerint írott rockzenéje.

Rockabilly A rock Elvis Presley által kialakított elődje.

Rockopera (→ musical) Az opera és az operett színházi hagyományait felhasználó, újabb műfaj, melyben immár rendszeresen alkalmaznak rockzenekart, így szólógitárt, basszusgitárt, dobszerelést, esetenként szintetizátort és más elektronikus eszközt. A rockopera atyamestere a Lehár-tanítvány: Andrew Lloyd Webber, pl. József és a színes, szélesvásznú Jézus Krisztus szupersztár, Hair, Evita, Az operaház fantomja. Magyar rockoperák: István, a király, Attila, A kiátkozott, Képzelt riport).

Rock-pop, lengyel A 60-as években nem lemezen, hanem rádióból vagy koncerteken hallgatták a popzenét a lengyelek. A lemezkiadók túl lassúak és konzervatívok voltak, ráadásul a dalszövegek cencúrázottak, míg a rádió, különösen Studio Rytm c. műsora (1960-as évek) meghívta és felvette a rockzenekarokat, majd pár nappal később már játszotta is. A rádió nem is nagyon játszott rock-pop lemezeket (az USA-ban ezt a gramofonkorszakban törvény

is tiltotta, ezért alakultak ott a rádiózenekarok). Mára sok szalagot letöröltek (akárcsak a magyar rádió sok koncertfelvételét, szalagtakarékosságból).

Roma zene Igazából cigányzene, de azt már cigányzenész játszotta magyar népzeneként határoztuk meg. A roma zene így a mai, kortárs autentikus (nálunk: magyar) cigányzenét jelentheti. (Ando Drom, Romano Drom, Parno Graszt)

Rosszizszkaja pésznya, oroszokja narodnaja pésznya Orosz dal (18. sz.) ill. orosz népzene. Balalajkával, harmonikával játszott zenekari feldolgozásaik közül a Poljanka talán a legismertebb (fő előadója a már 80 éves Oszipov (Ossipov) Orosz Népi Zenekar).

Salsa A kubai sonból (rumbából) Amerikában kinövő, de Latin-Amerikában elterjedt tánczene. (Tito Puente, Joe Arroyo, Ruben Blades, Lou Bega, Victor Manuelle, Gilberto Santarosa)

Sama' (hallgatás) Szúfi muzulmán zene, vagy inkább állapot: monoton dallamú zene mellé, az extázis eléréséhez szükséges ének, melyet a hívő jellegzetes pörgő táncsal (dervistánc) kísér.

Sanzon, francia → chanson

Sanszon (tyuremnaja muzika) („bűnöződal”, orosz). Orosz dal, általában szintetizátoron kísért, „mulatós”, éttermi-kocsmái-börtön környezetben, a „kemény fiúk” lágy vagy épp keményebb dalai. A mi mulatósunknál zeneileg igényesebb, de némileg hasonló tematikájú; viszont polgárjogú, rádióban/városokban is népszerű.

Schlager Német-osztrák mulatós zene (→ sramli, dansemusik).

Schlager, flamand A flamand popzene alapvetően a német schlagerhez hasonlít és előadói is ismertek mind Hollandiában, mind Németországban. (Will Tura, Eddy Wally)

Sertanejo (Brazil countryzene) A brazil „hátság” farmereinek zenéje [Daniel, Leonardo, Trio Parada Dura]. Kolumbiai változata a cantos de vaquería.

Sevdalinka (sevdah=szerelem) Boszniai, városi pop-népzene, melankolikus hangulatú, kávéházi stílus, balkáni bluesnak is nevezik, egyesek a fadohoz hasonlítják. (Mostar Sevhad Reunion)

Shturcite Bolgár dallamos rockzene.

Sirató (→ gyászmise, népdal) A gyász szinte minden nép életében alkalmat adott az együtt éneklésre. Néhány példa: bocete vagy vaiete a román sirató neve, amit a halott nő családtagjai énekelnek a halott házában, a nyílt koporsó mellett. A buddhista hagyományban a siratóval a halott lelkét készítik elő az utazásra.

Ska A reggae elődje, a jamaikai – afrikai népzenei elemek, a calypso és az amerikai 60-as évekbeli R&B keresztesítéséből.

Skót Alapvetően dudán játszott népzene.

Sláger, magyar Mindenféle fülbemászó, könnyen dúdolható, tömegesen eladható zene. Az első magyar „slágerek” a 20. század elején születtek. Bizonyos értelemben a rock and roll generáció ellenében a régi stílust őrző, magyar tánczene-előadók (Záray Márta-Vámosi János, Hollós Ilona, Korda, Payer András, Szécsi Pál, Máté Péter, Korda György, Koós János stb.) (Cseh megfelelője: Karel Gott)

Slágerlista A zene „generalista állatfajai”: a „legszelebbebb környezeti feltételek között” megélő zeneszámok listája, pontosabban azoké, amelyeket a rádiók zenei szerkesztői kiválasztanak, sugároznak, majd így a listákra felkerülnek. A slágereket tehát a rádió (és a zenetévék) gyártják. „A MAHASZ TOP 40 lista százhusz lemezbolt előző heti eladási statisztikája alapján áll össze. Rádiós TOP 40 játszási lista több mint harminc országos, regionális és helyi rádió leggyakrabban játszott felvételeiből áll össze, az országos lefedettség és a hallgatottság szerinti súlyozásos módszerrel összesítve. Az „Editors’ Choice” rádiós játszási lista ugyanezen rádiók heti játszási listáiból áll össze, de itt az egyes rádiók súlyozás nélkül

szerepelnek. Míg a Rádiós Top 40 elsősorban azt mutatja, hogy az adott héten országos szinten melyek a legnépszerűbb dalok, a legtöbb ember által hallott felvételek, az „Editor's Choice” azokat a dalokat vonultatja föl, amelyeket a legtöbb rádió tűz műsorára, tehát várhatóan a közeljövőben válhatnak közismert slágerré” (MAHASZ definíció). Már létezik Dance lista is, mely „több mint 100 hazai lemezlovas playlistjei alapján készül, és az derül ki belőle, hogy a diszkókban, klubokban mely zenékre táncol legtöbbit, legszívesebben a közönség.” Azokat a slágereket, melyek a slágerlistákat több héten át is vezetik, és a rádiók nagyon gyakran játszzák, újabban megaslágernek nevezik.

Son (Rumba) Kubai latin zene (Buena Vista Social Club). Amerikában rumba, Kubában son a neve.

Soukous Kongói (Zaire) modern popzene, mely nyugaton is népszerű. Másik kongói popműfaj a kwassa kwassa, a madiaba.

Soul A gospel és a blues egymásra hatásával alakult ki az amerikai fekete zenei kultúrában.

Soundscape hangtájkép: egy adott helyen fixen felállított vagy mozgó mikrofonnal felvett és később esetleg zanzásítva megvágott, az adott tájra (természeti vagy mesterséges) jellemző hangokat tartalmazó hangfelvétel (Murray Schafer, Bernie Krauser, Hildegard Westerkamp)

Space Rock Hipnotikus, narkotikus, post-punk pszichedelikus zene. (Spaceman 3, Mogwai, Spirituáliez). Másrészt mindenféle instrumentális elektronikus zene, mely sci-fis hangulatot áraszt (Jean Michael Jarre, Vangelis). Illetve az 50-60-as évek sci-fis hangulatú zenéi (Attilio Mineo, Byrds, Les Baxter, Tom Dissevelt, Tornados, „Captain Scarlet”)

Spelmanslag Svéd népzenei klub. Az 1960-as években a fiatalok körében vált divatossá népzenét táncolni. Előbb csak instrumentális polska zenét játszottak, az éneklés csak a 90-es évektől lett népszerű. A rádió és tévé is játszotta ezt a zenét.

Spirituálé A gospellel rokon, afroamerikai eredetű zenei nyelvezet és a missziós iskolák kereszténységének sajátos elegye. A gospeltől eltérően nem istent dicsőítő ének, hanem szövegükben bibliai történetek elevenednek meg, afroamerikai zsolozsmákkal egyetemben. Hangszerkíséretére jellemző a gitár és a trombita, esetenként előénekesre és kórusra oszlik a gyülekezet.

Sramli, Schramli (azaz Schrammel, Joseph Schrammel nevéből) Osztrák háromnegyedes /négynegyedes népies szórakoztató zene. A sramlizenekar alapfelállása: két hegedű, gitár, később citera is. Nálunk svábok harmonikával kiegészült fúvószenekari játszzák, ma már részben lakodalmos rock funkcióval.

Standards/Big Band/Nostalgia Rádiós formátum. A 30-40-es évek big bandjainek korában készített felvételeket, illetve a 40-50-es évek énekeseinek zenéjét játszó állomás. Játssza a 40-50-es évek „standard” slágereinek akár mai feldolgozásait is. A célközönség az idősebb korosztály (mely Amerikában nagyobb arányú, mint nálunk). Más elnevezései: „Adult Standards” vagy „Nostalgia”. Egyes állomások az utóbbi 60 év mindenféle popzenéjét játszzák, ami nem rockzene. (Frank Sinatra, Fred Astaire)

Stara Narodna Muzika – Starogradska Szerb hagyományos elemeket is őrző, mulató zene. (Cigani Ivanović, Frula, Odjila, Sedam Mladih, Spomenari, Tamo Daleko)

Staroprazske písničky Cseh mulató kocsmai dal.

Stubenmusik Bajor vonósegyüttesek.

Svéd népzene Fő hangszerei a hegedű, a *nyckelharpa*, *säckpipa* (duda), és a harmonika. (Kalle Jularbo, Asa Jinder, Hjort Anders Olsson) Modern formában is létezik. (Garmarna, Groupa)

Swing Alapvetően nagyzenekari (bigband) hangzásra építő, jellegzetes „szvinges” szinkópás

ritmussal vezetett, könnyed, melodikus, rendszerint táncolható jazz. (Az alapritmus tá-tim-ri ritmusképletét – melyet a dobos a kíséző cinen hoz – nagyon jól visszaadja például a magyar „sísapka” szó.) Általában kevésbé komplex, mint a jazz későbbi ágazatai, ezért gyorsan széleskörű népszerűsége tett szert. Virágkora a 30-40-es évekre esik. (Glenn Miller, Duke Ellington, Benny Goodman, Count Basie, Louis Armstrong)

Szamba Afrobrázil eredetű, pergő zenei stílusok összefoglaló neve. A braziliai karneválok forgatógátnak tipikus zenéje (Airto Moreira).

Szent zene (musica sacra) „Szent az a zene, melyet a liturgikus celebrációra alkottak, és a formák szent tisztaságával rendelkeznek. Fajai: a gregorián ének, a szent polifónia (régie és új), szent orgona (vagy egyéb hangszeres) zene, egyházi népének akár liturgikus, akár szimplán vallásos jellegű.” (Római instrukció, 1967) → mise

Szerenád A szerelmes férfinak a szeretett nő ablakához közel előadott, vágyakozó dala. Legtöbbször a szólóénekest finom húros hangszerek kísérik, (pl. Haydn: Szerenád). Ma a koncertlátogatók azonban inkább a vonószekari műfajt ismerik, melynek legszebb példája Csajkovszkij Vonós-ja. A mai könnyűzenében szerenádnak tekinthető a dalok jelentős része.

Szimfónia Minden zenetörténeti korban mást jelentő műfaj, a mai értelemben többtételes zenekari alkotásként ismerjük. A barokk hagyományban súlyossá váló, nyitányból is merítkező műfajt Haydn csiszolja tökéletesre Eszterháznál. 3-4 tételes, szonátából kialakuló, a két saroktételében (1. és 4.) szonátaformában írott alkotás. (Pl. Haydn: 92. Oxfordi szimfónia) A tételek sorrendje: gyors, lassú, trió vagy menüett, végül élénk-gyors. A romantika idején fellazulnak a formai megkötések, és a tételek száma is szabadon változik (pl. Mendelssohn: V. szimfóniája 5 tételes), de olykor Beethoven: IX.-je hatására irodalmi, vallási motívumok is megjelenhetnek a szimfóniákban, pl. Liszt Faust és Dante-ja. A huszadik században Mahler kórossal és óriási zenekarral kozmikus nagyságúra nagyítja a ~t, de közben arra is kísérletet tesz, hogy „a teljesség nem megjeleníthető” tételt is megszólaltassa ugyanabban a műben (VIII. szimfónia). Mahler utána ~ elveszíti maradék szerkezeti szabályait, és nagy lélegzetvételi alkotássá válik, szabad tartalommal és szerkezettel. Rádióban a szimfóniáknak dinamikus, utolsó tételeit, gyászzeneként lassú tételeit stb. játsszák. Saroktételeik fő témái szignálzeneként is megjelenhetnek.

Szimfonikus költemény A romantika kedvelt programzenéinek egyik legjellemzőbb műfaja, az irodalmi szöveg ihletésére születő szimfónia. Liszt Ferenc alkotta meg ezt a műfajt, ő maga 12 ~t írt, (pl. Mazeppa, Les Preludes, Hamlet). A romantika célja az volt, hogy a művészetek közti határt átjárhatóvá tegye, így az irodalom és a zene között a ~ létesített szoros kapcsolatot. A ~ szerkezete laza variációsorozat, gyakorlatilag egy téma kibontásából és igen sokféle karakterre való alakításából áll össze. Liszt utáni jelentős képviselője: R. Strauss (Till Eulenspiegel vidám csínyei, Don Juan). A huszadik században a ~ kiment a divatból.

Szonáta A barokk végén kialakuló műfaj, mely a szimfonikus szerkesztés alapjává vált. Három-négy tételes forma, az egyes tételek szerkezete a klasszika korában erősen rögzített. Az első tétel gyors, a második lassú, a harmadik élénk, a negyedik ismét gyors. A szonáta két saroktétele rendszerint ~formában íródott, melynek lényege a zenei mag bemutatása, annak kidolgozása, majd az eredeti mag felismerhető visszatérése. A szonáta (pl. Beethoven: Cisz-moll, Holdfény szonáta) elveszíti a romantikában szigorú rendszerét, és csupán az eredeti formák gyökeire használja az új fejlesztési technika (pl. Liszt: H-moll szonáta). Rádióban szignálzeneként vagy összekötőzeneként is használható.

Szvit A barokkban kialakuló zenekari és olykor szólóhangszeres (pl. Bach: cselló- és zongora-ei) műfaj, mely egy hosszú és súlyos nyitányból, majd különböző számú és jellegű táncjátékból

áll. A szvittek a komolyzenei kategóriák közül a könnyűzene felé képezik az elvi átmenetet, mivel a korban népszerű táncok dallamát és fajtáit használják fel. Valójában azonban ezek a szvitbe került táncok oly stilizáltak, hogy táncolni rájuk csak mai balettkoreográfia alapján lehet. Népszerűek ma Bach szvitjei (pl. a 2. h-moll és a 3. d-dúr), Händel: Vízi- és Tűzijátékzenéje. A huszadik században Sztravinszkij próbálkozott Jazz-szvitvel, majd a század második felében Vukán György írt azonos című alkotást, melyek népszerűsége azonban nem jelentős.

Táncmuzika (→ népzene) Eredetileg erdélyi népi szokás a táncmuzika zenélés. A hetvenes évektől Sebő Ferenc és Halmos Béla tevékenysége nyomán a magyarországi értelmiség körében a Székéből behozott, városi táncmuzika mozgalom zenéje. A hagyományos népzeneből kiemelt, jól táncolható népzene, eredetileg főleg erdélyiek. Néhány altípusa: hajnali keserves, széki négyes, mezőségi lassú és gyors, kalotaszegi, gyimesi és moldvai láncdúró, dél-alföldi, mátyusföldi. (Muzsikás, Méta, Téka). Mai népzenei stílusban játszó együttesek: Ghymes, Besh o Drom, Makám, Kolinda)

Tánczene A 2000-es évekből értelemben elektronikus, táncolásra való (általában élő DJ által mixelt-előállított) zene. Korábbi értelemben könnyűzene, popzene. Ebből értelemben írja róla Mesterházi Márton: „A tánczene – giccs. A giccs fogyasztása egyértelmű a hatalmon levő dolgozó osztályok hülyének nézésével és hazugságban tartásával, vagyis kulturális elnyomásával. Ugyanakkor a dolgozó osztályok számottevő rétegeinek szubjektív indulatait sértené a táncdalgyiccs kiirtása” (1972).

Tango (globális) A 20-as évek Argentínájából világhódításnak indult popzene, melyet eredetileg nőkre kiegészített férficsoporthoz táncoltak. Argentínában az 1930-40-es években a rádióban éppolyan népszerű volt a tango, mint akkoriban nálunk a cigányzene. Globálisan népszerű volt, nálunk pl. Karády Katalin dalaiban.

Tango, finn Finnországban a sötét szenvedélyek zenéje szinte nemzeti zenének számít. Nem a 20-as évekből változata lett divatos, hanem később, az 1950-es években, a rockzene betörésével együtt. A finn stílus kialakítója Toivo Kärki és Unto Mononen zeneszerzők voltak, akik ötvözték a szláv melankolikus dalok, az argentin tango, a német indulók és az amerikai jazz elemeit. Legismertebb előadója Olavi Virta. Míg a rock inkább délen, a tango északon hódított. Hatalmas fesztiválokon szólalnak meg a tangóelőadók, de önálló rádiója nincs. Szinte nemzeti dalnak számít Unto Mononen 1955-ös tangószerzeménye, a Satumaa (Tündérmese-ország). (Seinäjäjoki Tango Festival)

Techno A Kraftwerkből kinövő monoton, repetitív elektronikus zene, detroiti gyökerekkel. Mára számtalan irányzata létezik a géppuskatempójú hard core techno-tól a kísérleti ambient technóig. A városi élet monotonijára és ipari környezeteire reflektál. Korai formájának jellemző eleme a TR808 dob gép hangzása.

Teen Pop Olyan popzene, melyet tizenévesek készítenek tizenéveseknek. Együttesek általában nem születnek, hanem „felülről” készítik őket. (New Kids on the Block, Spice Girls, Britney Spears, The Backstreet Boys, N Sync).

Tejano vagyis spanyolul texasi Texasi, mexikói népies, először kissé félrehangoltnak tűnő hangzású, énekes popzene. Rádiós formátumként Texasban nagyon népszerű a spanyol ajkúak körében.

TexMex A texas-mexikói határ mentén élő, különféle, spanyol nyelvű, latin zenék: cumbia, mariachi, ranchera és norteno. (Lydia Mendoza, Flaco Jimenez)

Top 40 Rádiós formátum. A legfrissebb kislemez-slágerlista első 40 helyezettjét játszó állomás.

1998 óta egyesek CHR állomásokká (is) alakultak, amióta a slágerlistákon már nem csak a kislemezeket szerepeltetik – és a még nem listás számokat is játsszák. A TOP 40 volt az első rádiós formátum, az 1950-es években az USA-ban, mely az addigi full service állomásoknak a televízió megjelenése miatti válságakor képes volt új népszerűséget adni a rádióknak. Általában a fejletlen rádiós piacokat több TOP 40 (aktuális slágereket játszó) rádió jellemzi, míg lassan differenciálódnak a formátumok.

Toronyzene Trombitát és harsonát foglalkoztató, négyszólamú zene, melynek gyakorlati feladata a koraujkorban volt, később immár csak szórakoztatásra szolgált. Eredetileg 17. századbéli német fúvósdarabok, melyek a napszakokat jelezték a városháza vagy templom tornyából. Nyáron (Szent Györgytől Szent Mihályig) 11 és 17 óraker, télen 4, 12 és 18 óraker (szombat kivételével) játszottak a várostornyokban, valamint minden kerek órát kikürtöltek. Napkeltekor és napnyugtakor az ő trombita- vagy dobszavukra nyíltak és záródtak a városkapuk. Ők jelezték a tüzeket is. A középkorban a toronyban is laktak – Pesten sokáig a Hatvani-kapunál/ban. (Valahol tehát a rádió egy szerepét is betöltötték – pontos idő, „breaking news”) Ma már rendszerint turistacsalogatónak használják. (pl. Hidas: Toronyzene). Szignálokhoz kiválóan használható. A Lengyel Rádió délben nem a harangszót sugározza (amit a nándorfehérvári győzelem (1456) után vezettek be hálaadásként), hanem egy, a világ négy égtája felé eljátszott trombitaszót (hejnal). A dallam (Hejnal Mariacki) a közepén félbeszakad, annak emlékéül, amikor a tatárjáráskor 1241-ben a krakkói toronyzenész addig fújta a riadót (a legenda szerint a ma is hallható dallamot), míg az egyik ismétlése felénél egy tatár nyíl torkonlőtte. A trombitaszó élőben is szól minden órában a krakkói Mária székesegyház tornyából. Krakkóban egyébként ma is nonstop járőröznek a tűzoltóság emberei a tűztornyokban.

Township jive, Mbaqanga A dél-afrikai, zárt, fekete gettó-államok zenéje a 60-70-es években.

Tömegdal (mozgalmi dal, munkásdal, induló) (→ propagandazene, mozgalmi dalok) „Széles néptömegek lelkesítésére hivatott, strófikus szöveges zenei műforma. [...] A műfaj fénykora a nemzetközi munkásmozgalom kibontakozásával, a 19-20. században következett be.” (Böhm: Zenei műszótár) „Legyen minden kórus egy-egy tank a reakciós kultúrpolitika várának bevételében” (Székely Endre, 1949.) A kortárs magyarázat szerint a tömegdal a népdal részének tekinthető, így születtek Sztálint dicsőítő „népdalok” is. (Magyar Rádió Szimf. Zkara, Munkásörtség Közp. Férfikara, Magyar Néphads. Művészegy., A KISZ Központi Művészegyüttese) (Szódd a selymet, elvtárs...) Mai legnagyobb előállítója valószínűleg Észak-Korea.

Tragikus zenemű A tragédia egyik definíciója szerint értékvesztéssel végződő szomorújáték. A szomorúság kifejezésére a zenében igen sok eszköz igénybe vehető. Első elem a tempó. Tragikus jelenet alá igen lassú zenét szoktak (pl. Mahler V. szimfónia 4. tétel) használni. Második elem a vitalitás. Vagy a fájdalom óriási súlya alatt nyögő embert (Mozart Requiem Lacrimosa tétel), vagy a fájdalom heveségét (Beethoven VII. szimfónia 2. tétel) akarjuk ábrázolni. Harmadik elem a hangerő. Rendszerint igen halkak a gyászzenék (pl. Csillagok háborúja – Darth Vader halála), de rendszerint dinamikusból elcsendesedőt találunk (Wagner Istenek alkonya, Siegfried gyászindulója). Negyedik elem a dallam. Fájdalom kifejezésére rendszerint moll-jellegű dallamot használhatunk, sok lefelé hajló kistercléppel, amit a szakirodalom sóhaj-motívumként is ismer. A siratódalok, gyászzenék ha át is térnek dúrba, és ha magasra is szöknek, nem időznek ezekben a régiókban sokat, hanem gyorsan visszatérnek a már említett elemek közé. Ötödik elem a műfaj. A gyászt a requiemek, gyászindulók (pl. a leghíresebb Chopiné) fejezik ki a leginkább, de van egy-két

romantikus nyitány, mely „tragikus” előnévvel bír (pl. Brahms) és a szimfóniairodalomban is találunk szép számmal gyász/tragikus szimfóniát (ez utóbbira példa: Schubert IV.-je, az előzőre Mahler V., VI. és IX. szimfóniája). Ha valaki meg akar vigasztalódni, akkor Mozart Requiemjét, ha nem akar, akkor Mahler: Dal a Földről című, élettől búcsúzó zenekari dalát kell meghallgatnia. Ezekon kívül fájdalmas aláfestő zenének minden szimfónia második tétele megfelel.

Tramprská hudba Cseh városi népzene.

Trance Végtelenített elemekkel áttűzdelt, örvénylő szintimenetekkel és visszhangokkal operáló, csúcsban kiteljesedő, mint neve is mutatja, a hallgatót transzba ejteni szándékozó, „gőzmozdony” techno. Egyesek egész a sámánista dobszóig viszik vissza eredetét. (Paul Oakenfold, Timo Maas, BT, Paul van Dyk)

Trash A trash a „hardcore (kőkemény) punk” sebességének és a „speed (gyors) metal” keménységének keveréke. Soha nem lett olyan népszerű, mint a metal. Ebben közrejátszott az, hogy gyakran összefüggést vélték felfedezni a trasht hallgató, kilátástalan, külvárosi serdülőkorúak és a körükben elkövetett öngyilkosságok között. Amíg a speed metal közelebb áll a heavy metalhoz, addig a trash inkább közelebb áll a punkhoz. A trash zenét a punkok jobban kedvelik a metalrajongóknál. A nyolcvanas évek végén majdnem kihalt ez a stílus, egy pár amerikai külvárosi underground zenekar tartja még életben.

Trio A trio önmagában nem műfaj, hanem zenekari felállás, ám a formából eredő sajátosságok bizonyos műfaji jellegzetességeket, kötöttségeket is eredményeznek. A trio jelentése: 3 zenész muzsikál együtt. Igen gyakori forma a jazzben, a zenekart rendszerint egy zongora, egy nagybőgő és egy dob alkotja (pl. Oscar Peterson és triója), de természetesen ettől eltérő felállások is szép számmal akadnak. A kevés zenészből eredően kivételesen letisztult játékmódot és nagyon összeszokott csapatot igényel. Fontos megjegyezni ezeknél a formációknál, hogy abban különböznek az esetenként (pl. koncertekre) összeálló, alkalmi zenekaroktól (ami szintén nem ritka a jazzben), hogy a formációk hosszú időn keresztül együtt maradnak, együtt dolgoznak és együtt koncerteznek. Így a legapróbb részletekig ki tudják dolgozni az improvizációk sorrendjét, esetenként akár magukat a bonyolultabb improvizációkat is, a számok, sőt, az egész koncert felépítését, a harmóniabeli alterációkat, a ritmusváltásokat, kiállásokat és ezernyi olyan apróságot, melyre alkalmilag összeálló jazz-zenekar esetén nincs lehetőség. A trio műfajilag sok mindent játszhat, a leggyakoribb mégis a swing, a blues és a jazzrock. Ahogy a zenészek száma emelkedik egy állandó zenekarban, úgy beszélhetünk quartetről (4 fő), quintetről (5 fő) vagy éppen sextetről (6 fő). (A septet, octet és nonet elnevezések a jazzben nem használatosak, 7 főtől fölfele már egyre inkább nagyzenekarként (bigband) szokás emlegetni az adott formációt.) A ~ a klasszikus zenében a szonátával vagy a szvittel tarthatja a rokonságot. Közülük a barokkban a trió emelkedik magasabb szintre, mivel rendszerint az összetett szerkezetű darabok esetén a középrész feladatát töltötte be, jellegzetesen eltérő dallamanyagával, tempójával és hangszínével.

Trip Hop Hip-hop ritmusra rockos-jazzes vokális elemek. Az irányzatot megjelölő kifejezés a Mixmag egyik újságírójának fejéből pattant ki 1994-ben: az első tag a „trip” azaz az „utazásra”, a második pedig a „hip-hop” rokonságra vonatkozik. Ennyi megkötésbe pedig szinte minden belefér, például a technóból származó hangszerek is. A zene nagy része instrumentális, gyakran meditatív. Jellemző a rengeteg apró váltás és a hangszerek

használat a csellótól a zongorán át a fúvósokig. Itt nem divat a hangos, statikus basszusfutam. (Portishead, Tricky, Massive Attack)

Tropicalia A hatvanas évek szociálisan érzékeny, politikailag szókimondó, brazil popzenei irányzata. Latin szabaelemek vegyítve amerikai rockzenével. A katonai diktatúra idején üldözött műfaj. (Gilberto Gil, Caetano Veloso, Chico Buarque). Ma MPB (Musica Populare Brasileira) néven fejlődik tovább.

Turbofolk Gyors, modern (dance) kísérettel játszott, népdalok dallamain és dalszövegein alapuló, nyugati (MTV) stílusú klipekkel is kihozott, szerb mulatós-lakodalmos rock stílusú zene. Milosevics alatt államilag támogatott erősen hazafias, (a nyugati klipekhez hasonlóan) a szexualitást is erőteljesen hangsúlyozó és a bűnözőkhöz (ill. bűnözők elképzelt világához) is kötődő zene, de a neofolktól eltérően inkább szerelemről szól, mint hazafiságról. A szerbiai magánrádiók tömege sugárzott turbofolkot a 90-es évek végén. A lakodalmos műfajcsokron belül a turbofolk a legnépszerűbb a térségben.

Turkish Pop Mindenféle török popzene, a nyugati popzenei és a keleti török hangzásvilág sajátos, igen karakteres keveréke. (Ajda Pekkan, Baris Manco, Sezen Aksu, Kayahan, Nilufer, Yonca Evcimik)

Turntablist/DJ Egy DJ és két-három lemezjátszó együttese.

Underground, cseh A cseh alternatív (underground) rockzene egyik sajátossága a 80-90-es évek fordulóján Frank Zappa szerepe. Hallatlan népszerűségét mutatja, hogy Vaclav Havel szerint Zappa „a cseh underground zene egyik istene”, a korban pedig a fiatalokat megrontó rockzene szinonimája volt a zappás zene elnevezés.

Urban / Urban Contemporary más néven **Black Contemporary** Rádiós formátum. Az utóbbi évtizedek rhythm & blues műfajából származó stílusú zenéket játszó rádió. Ezek a stílusok pl. a rap, a hip-hop, a r&b és a soul. Az utóbbi évek nagy slágere. Egyes állomások inkább tánczenére szakosodnak, ezek club, house, jungle, és trip-hop stílusokat is játszanak. Hogy milyen mértékben, az az adott rádió célközönségétől függ. Általában inkább a nagyvárosi (urban) fiatalokat célozza. A felnőtteket célzó az utóbbi 20 év soul/r&b slágereit adják, amelyet másképp „Urban AC” formátumként is emlegetnek.

Urban Adult Contemporary vagy **Black Adult Contemporary** Rádiós formátum. Mint az Adult Contemporary, csak „afrikai-amerikai” zenészekről játszik zenét. (Toni Braxton, Luther Vandross).

Vallenato Harmonikán alapuló kolumbiai vidéki zene, melodikus dallamai miatt inkább hallgatni, mint táncolni. [El binomio de oro]

Vidám zenemű (Scherzo) Minden szimfónia scherzo-tétele (jellemzően beethoveni műfaj) ~nek tekinthető. Újfént ~nek értelmezhető a szimfóniák minden egyéb előírású harmadik tétele, amennyiben az menüett, vagy ahhoz hasonlóan élénk tempójú. Ma mi már nem érzékeljük a zenei viccet, noha Mozart (IV. kürtverseny), Haydn (92. szimfónia 4. tétel), R. Strauss (Till Eulenspiegel vidám csínyei), vagy Dohnányi is (Változatok egy gyermekdalra) sokat írt. Szintén a ~ kategóriájába tartozik minden világos hangszínű élénk tempójú, jól fütyülhető dallam (Verdi Rigoletto La bella domine-ária). ~vek közé tartoznak továbbá a zenei paródiák is (Ránki: Pomádé király új ruhája című operából a címszereplő áriái), vagy a vígoperák (Mozart: Così fan tutte, Rossini: Sevillai borbély). Olykor még ezeknél is nyíltabban jelzi a szerző humorizáló kedvét (**Dvorak**: Humoreszk, vagy Hidas: Vidám zene). Ezernyi további módon lehet még ~-vet írni, anélkül, hog bármi szervesen megragadható

alapismérvet leírhatnánk, így Nilesen. II. szimfóniájának IV. tételében a szangvinikus embert állítja elének, de Sibelius a Karélia-szvitben szintén a karélok vidám életét zengi.

Világzene, World Music A nyugati angolszász világ számára mindenféle zene, ami nem amerikai: ez lehet helybéli kommersz popzene vagy hagyományos népzene is, ha a legkisebb helyi jellegzetessége is van (akár csak nem angolul énekelnek). Amerikában – a modern mítosz szerint – a Bolgár Rádió népi kórusa „Le mystere des voix bulgares” címen piacra dobott CD-jének meglepő sikerével kezdődött a világzene népszerűsége. Rádiós formátumként olyan zenéket játszó rádió, mely a világ egy vagy több régiójának népzenei elemeiből építkezik, de nem feltétlen az adott országban készültek ezek a felvételek, vagy az adott népeiséget célozzák (→ Sebestyén Márta, Deep Forest, Ghymes). Másik definíció szerint így hívják az USA-ban minden olyan rádiót, mely nem amerikai (angolszász) vagy spanyol popzenét játszik (pl. Törökországban). → Ethnic/International Music.

Visesang Norvég, gitárral kísért dal. → chanson, bárd (Jan Eggum)

Volksmusik (Schlager) Német (bajor), osztrák (tirol), svájci modern népies műzene. Az említett régiókban nem „ciki” hallgatásuk a fiatalok körében sem, dalszövegeik sokszor helyi tájnyelvűek, nem ritka a jódlizás motívuma, dalszövegeikben szerepet kapnak katolikus témák, pl. szentek történetei. Tévében is általános a jelenlétük.

Vonósnégyes Joseph Haydn Eszterházában csiszolta ki ennek az első és második hegedűre, mélyhegedűre és csellószólamra épülő műfajnak az összes szabályát. A ~ szerkezete a szonátára épül. Sokak szerint a legelитеbb műfaj, mások szerint a leghallgathatatlanabb. (Haydn: Erdődy-vonósnégyes)

Yang, Geugpa Tibeti, dobbal kísért buddhista szerzetesi dal.

Zigeuner musik Cigányzene, németül.

Zouk: Gaboni zene, afro-latin.

Zydeco Louisiana hagyományos francia Cajun harmonikás népzene és a modern electric bluesnak az érdes hangzású keresztezése New Orleans környékéről. (Bozoo Chavis, Buckwheat Zydeco, Beau Jocque)

Zsoltár Ősrégi, hangszerkíséretes, Istent dicsőítő énekforma, melyet a hagyomány Dávid királynak tulajdonít, aki a Szentírás tanulsága szerint 150-et szerzett belőle, a legtöbbet már létező dalok dallamára. A zsidó liturgiából vette át a keresztény egyházi gyakorlat is. Ma már leginkább világi műfajként használják énekszólókkal, énekkarral és zenekarral megszólaltatva. Pl. Liszt: 150. zsoltár vagy Kodály: Psalmus hungaricus (55. zsoltár). Korábban miséken is énekeltek őket, de ma már helyüket népeének vették át.

2. FÜGGELÉK: ANGOL ÉS MAGYAR RÁDIÓS SZAKLEXIKON

Ez a kislexikon betekintést ad a profi rádiózás szakszavaiba. A tévés vonatkozású szavakat akkor szerepeltettük, ha a rádióra is alkalmazható.

RÁDIÓS SZAKKIFEJEZÉSEK ÉS PRÓZAI RÁDIÓS FORMÁTUMOK LEXIKONA

- A. C. Nielsen Co.** – Nielsen Media Research Amerikai tévés nézettséget és rádiós hallgatottságot kutató és mérő csoport, melyet 1923-ban alapítottak.
- Acapella** Olyan reklám, melyben nincs zenei betét, csak emberi hang (éneklés pl.).
- Ad hoc network** Egy bizonyos alkalomra összekapcsolódó állomások, melyek általában egy forrásból vesznek át műsort (azaz nem körkapcsolás).
- Acoustic boundary** (hanghatár) Egy bizonyos hang hallhatóságának határa. A kifejezést általában természetben élő lények által keltett hangok területére értik, pl. egy madár által becsivitelhető (hangjával védhető) terület határára.
- Affiliate** Amerikai meghatározása egy olyan állomásnak, mely megegyezést kötött egy hálózattal arra, hogy annak bizonyos műsorait sugározza.
- Air check** Hang- vagy videófelvétel, mely éterbe sugárzott adásról készült. A DX-erek (hullámvadászok) a „levadászott” adásokról air checket készítenek, mellyel bizonyítják az adás vételét; de egy műsor archiválása is történhet így. Gyakori olyan air checkek készítése, melyben a készítő megpróbálja bemutatni egy állomás vagy egy lemezlovas műsorának hangulatát, stílusát, dinamizmusát, így a zeneszámokat és reklámokat kivágja, és csak a bemondót hagyja meg a felvételen.
- Air date** Egy adás sugárzásának időpontja.
- Air ready** Sugárzásra kész program, felvétel.
- Airplay** Felvett anyag sugárzása. A slágerek egyik mérőszáma az, hogy hányszor játszották adásban, azaz hány airplay volt.
- All Wave DX** Minden hullámhossz iránt érdeklődő hullámvadász.
- AM** Amplitúdómoduláció. A műsor jelének kódolása a kisugárzott jel amplitúdójának (erősségének) változtatásával történik, miközben frekvenciája állandó marad. Általában a középhullám megnevezése, de helytelenül: a középhullámú sávban valóban amplitúdómodulációval sugároznak a rádiók, de ugyanígy AM adás van a hosszú és rövidhullámon is. → FM
- Analóg** A jelek kódolásuk során bármilyen (folyamatos) értéket felvehetnek, ellentétben a digitálissal.
- Anchor** Amerikai megnevezése a bemondónak, tudósítónak, műsorvezetőnek. Általában egy hírműsor vagy más program műsorvezetője. Ha ketten vannak, akkor co-anchors a megnevezésük. A sporthíreket bemondó műsorvezető a sports anchor, az időjárásjelentő (weather anchor) vagy a helyszíni tudósító, a field anchor.
- Anncr.: Announcer** Bemondó.
- Antennae** Az antenna többes száma latinul és angolul.
- Applause, taps** Stúdióban, közönség előtt felvett adásoknál (vagy később rákeverve) elhangozhat taps. A tapsmérő a taps hangerejét méri, de a kívánt hangerőt is beállíthatja. Egy forgatókönyvben a tapsor azt a szünetet jelzi, ahol a tapsot kérik vagy várják a műsorvezetők.

Appointment television Tévénézés a rádióújság alapján. A tévénező (rádióhallgató) előre bejelöli a naptárában (vagy a műsorújságban), hogy mely műsorokat akarja megnézni. Az USA-ban a 40-es években alakult ki ez a szokás a hálózati rádióműsorokra, az 50-es években áttevődött a tévéműsorokra. Ma, a szörfölés korában már kevésbé jellemző.

AQH Persons Egy átlagos negyedóra alatt a műsort/állomást hallgató egyének száma.

AQH Rating A hallgatók száma elosztva az adáskörzetben élők számával.

AQH Share Az adott állomást hallgató/néző egyének száma az adott időszakban bármilyen állomáson rádiót vagy tévét nézők összes számához képest, százalékban.

AQH: (Average Quarter Hour) Azok átlagos száma, akik egy állomást vagy műsort hallgatnak egy átlagos, negyedórás időtartamra (egy nap vagy hét során legalább 5 percet hallgatott/nézett egy állomást egy-egy negyedórás periódus alatt). Ez a legkisebb időtartama a méréseknek.

Arbitron Rádiós hallgatottság-méréseket végző amerikai cég. Eredetileg American Research Bureau, Inc. Azonos néven szerepel az a berendezésük, mely automatikusan méri a nézők tévénezési szokásait.

Átjátszó, Translator Olyan állomás, mely egy másik adóról átvett programot sugároz tovább, tehát önálló programja nincs. Nálunk így nevezik a leárnyékolt területekre kis teljesítménnyel sugárzó tévéadókat is.

Audio book (hangoskönyv) Amerikában, Nagy-Britanniában, Németországban nagyon népszerű, profitorientált „műsorterjesztési” forma: a népszerű rádiójátékok kazetta-ill. CD-kiadásai, melyet könyvesboltokban lehet kapni. Különösen elterjedt formája nem rádiók műsoraiból kerül ki: ebben egy-egy népszerű színész felolvass egy teljes könyvet (ez a klasszikus audio book – a dramatizált „rádiójáték”-forma inkább kivétel). Nálunk leginkább meselemezek formájában volt népszerű az 1970-80-as években.

Audio billboard Egy hangfelvétel elején a felvétel azonosítására szolgáló rövid részlet: a felvett esemény, a riporter neve, a felvétel sorszáma.

Audio news release (ANR) Kazetta, amit cégek PR céllal küldenek rádióállomások hírszerkesztőseibe.

Audio Subcarrier Műholdas adások esetén a segédhangvivő sáv, ahol a tévéadások hangját és rádióműsorokat is közvetítenek.

Automatic Frequency Control (AFC) Automatika, mely egy adott frekvencián tartja a rádiót.

Average audience (AA) Azon háztartások száma, melyek egy adott percben (vagy más időtartam során) egy adott állomást néztek, hallgattak.

Back announce Az előzőekben hallott műsorszám bemondása.

Bandwidth, sávszélesség Az elektromágneses spektrum egy darabja (alsó és felső frekvencia közti különbség). Általában rádió- vagy tévéállomások sávszélességéről beszélünk, ahol ez az érték meghatározza, hogy mekkora információmennyiség sugározható ki, azaz a műsor milyen minőségben fogható; ill. két állomás milyen messze van egymástól az elektromágneses tartományban.

Beeper Telefoninterjú. Régen a rádióállomásoknak egy kis bip hangot kellett beadnia az előre felvett interjúk elé. Az elnevezés máig él, bár ma már csak a telefoninterjúkra használt.

Binaural, kunstkopf, 3D-sztereó, virtuális sztereó Olyan sztereó hangfelvétel, melyet

visszahallgatva az ember a valós (eredeti) irányokban érzékeli a hangokat. A rendes sztereó nem a „valós” (ember által hallott) hangkörnyezetet adja vissza, mert nem veszi figyelembe a következő emberspecifikus jellemzőket: a két fül távolsága miatt eltérő időben érzékeljük a hangot, a fej irányfüggően leárnyékolja a hangokat, így amit az egyik fül hall, a másik sokkal gyengébben hallja, attól függően, hogy honnan érkezett. A fülhallgatóval többnyire „fejünkben” megszólaló hangok ilyen technikával rögzítve a fejünkön kívül hallhatók. Hangszóróval visszahallgatáshoz az szükséges, hogy a két hangszóró között valamilyen hangárnyékoló fal legyen, hogy ne keveredjenek a hangok egymással fület éres előtt.

Biofonikus (hang, környezet) Élőlények által keltett hangok. A legtöbb ökológiai fülkének, növénytársulásnak, jellemző környezetnek saját biofonikus környezete van. Különösen párási időszakban ill. a napfelkelte-naplemente körüli órákban a leggazdagabb a természetes élőhelyek hangkörnyezete. → geofonikus

Bird (madár) Távközlési műhold angol beceneve. A „Birding” (madaralás) szleng a műholdon át közvetített tévé és rádióműsorokra (pl. élő interjúk, átvett adások). Ha egy állomás képes erre, ennek elnevezése: madarazhatóság (birdability). A „to lose the bird” (elveszteni a madarat) adáskimaradást jelent a műholdas kapcsolatban.

Bite (bájt) Nem azonos a 8 bitet kifejező bájttal. Itt: rövid, ~15 másodperces hangbejátszás (sound bite) egy rádiós vagy tévés hírműsorban. Lehet strong vagy weak.

Boom Mozgatható kar, melyen lógatható be a mikrofon vagy a kamera.

BPM, beats per minute A ritmus gyorsaságát jelző szám, ütem percenként.

Breaking news Az adott időpontban történő hír.

Broadcast area, signal area, besugárzott terület, Az a terület, ahol egy állomás jelei még elfogadható minőségben foghatók.

Broadcast day (adásnap) Amerikai kifejezés a rádió- vagy tévéadó bejelentkezésétől búcsúzásáig.

Brokered Rádiós formátum. Az állomás adásidejével üzletelő rádiók: a frekvenciát gyakorlatilag más rádióknak adja ki, saját műsort nem sugároz. Van rá hazai példa is.

Bumper 1. Zenei fel- vagy levezetője egy műsornak, azaz szignál 2. (**Tease is**) Hallgatómarasztaló szlogen a reklámok előtt, mint pl. „hamarosan visszajövünk”, „maradj velünk” vagy „a reklám után következik xy”.

Burnout Egy zeneszám elérte a „kiégés” állapotát, amikor nagy népszerűsége miatt már annyiszor hallható a rádióban, hogy egy idő után idegesítő lesz, és népszerűsége zuhanni kezd.

Bye-bye A riporter záró mondata bejelentkezése végén, pl. „That’s all from here in Chicago, and now back to the Studio”

Csáv Műsorszóró műholdak frekvenciasávja a 3-4 GHz tartományban. Általában afrikai, távol-keleti műholdak használják. Downlink: 3,7–4,2 GHz, uplink: 5,925–6,425 GHz.

Cablecasting Kábelen át közvetített műsor.

Call letters, hívójel Amerikában és Ausztráliában ma is élő, három vagy négybetűs azonosítása a rádió- és tévéállomásoknak; a rádióamatőrök világszerte használják. A Mississippitől keletre általában W betűvel kezdődnek, tőle nyugatra K-val. A kanadai állomások hívójele C-vel, a mexikóiaké X-szel kezdődik.

CC, closed-captioned, Feliratozás Európában teletexten belül, az USA-ban – teletext híján – erre a célra felszerelt tévén látható, esetenként többnyelvű feliratozás. Az USA-ban

sokkal gyakoribb, mint Európában.

CD, enhanced Olyan audio-CD, mely egyéb (pl. kép) adatokat is tartalmaz.

Children (CHD) Rádiós formátum. Gyerekeknek szóló (5–15 éves) műsorokat (zene és próza: mesék, oktatás stb.) sugárzó állomás. Legnépszerűbb példája a Radio Disney, mely a 10–15 éves korosztályt célozza.

Clandestine Radio (klandesztin) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely engedély nélkül, egy adott politikai irányzatnak elkötelezett propaganda műsorokat sugároz.

Clear-channel station Középhullámú állomás az USA-ban, melyet az amerikai Federal Communications Commission (FCC) felhatalmazott arra, hogy az adott frekvenciát „uralja”. Általában 50 kW a maximum teljesítménye, és másnak 750 mérföldön belül nem adják ugyanezt a frekvenciát.

Cliff-hanger Egy műsor drámai megszakítása, amit reklám követ, s mely helyzet megoldását csak a reklám után tudhatja meg a néző/hallgató. Újabban a hírrádiók is alkalmazzák: az „és most részletes híreink” mondat után 2 perces reklámblokk következik, s csak utána a részletek.

College – egytemi rádió Rádiós formátum. Egyetemek diákönkormányzatai által, önkéntes alapon üzemeltetett állomás. Az USA-ban külön sávot tartanak fenn nekik a 88 és 92 MHz között. Számos ilyen állomás azonban csak kábelen fogható. Zenei palettájukon a progresszív, alternatív, komolyzene, jazz szerepel.

Comedy Rádiós formátum. Humoros jeleneteket (kabaré) (is) játszó rádió.

Comedy liner A bemondók „vicces” szövegezése. Általában reggeli műsorokban jellemző 6-10 óra között.

Commercial break, commercials, commercial announcement, spot A reklám (hirdetés, advertisement) amerikai médiabeli megnevezése.

Community – közösségi Rádiós formátum. Olyan közszolgálati rádió, mely egy meghatározott közösségnek szól. Pénzügyi háttérét állami támogatás, hallgatói hozzájárulás jelenti. Általában önkéntesek működtetik.

Copywriter Reklámok, hirdetések, promóciós anyagok írója.

CPB (Corporation for Public Broadcasting) Amerikai (USA) nonprofit magánszervezet, melynek célja az amerikai közszolgálati rádiózás fejlesztése. Az USA Kongresszusának tartozik felelősséggel, közpénzekkel gazdálkodik, melyeket közösségi, közszolgálati rádió- és televízióállomásoknak oszt szét az USA-ban.

Credit A munkatársak, források felsorolása. Műorszám elején opening vagy head credits, végén closing vagy tail credits.

Crossfade Mikor az első szám elhalkul, már lassan felhangosodik a második.

Cue: Egy anyag lelegeje, felvezetése (intro).

Curtain Time Olyan időpont, amikor sok hallgató (néző) vált csatornát vagy dönt arról, hogy mit nézzen/hallgasson. Pl. este 8-kor a család eldönti, mit nézzen. Ilyenkor érdemes hosszabb műsort indítani rádióban is.

Cutaway Rövid szünet egy hálózati műsorban a helyi állomás számára, melyben az saját műsort (ID, reklám, hírek stb) adhat.

Csatorna, channel (ch) Egy állomásnak kiosztott frekvenciasáv. Az amerikai tévéállomások csatornaszámuk alapján azonosítják magukat. (Pl. Duna TV helyett 4-es csatorna)

Cyber-jocking Helyinek látszó műsor készítése valójában az adott helytől távoli stúdióban. Az USA-ból induló, de már Európában is szinte mindennapos gyakorlat a

nagy rádiós hálózatok műsoraiban: az adást egy stúdióban x városban készíti el a műsorkészítő egy vagy akár több távoli helyi rádió számára. A helyi híreket internetről veszi, a helyi pletykákat internetes fórumokból stb. Többnyire kis időbeli késéssel kerül adásba, így az „élő” hírek is.

DAB Digital Audio Broadcasting Digitális fölfelszíni rádióadás.

DAT Digital audio tape Digitális jelet hordozó magnókazetta.

Daytime station Olyan amerikai középhullámú állomás, mely napkelte előtt 15 perccel kezdhet adni, és napnyugta után 15 perccel ki kell kapcsoljon.

DBS (Direct Broadcast Satellite) Olyan műhold, mely egyéni műholdvevővel lehetővé teszi adások vételét.

Dead spot, holttér Olyan hely, ahol egy rádióadó elméleti hatótávolságán belül sem lehetséges a vétel; pl. egy hegy árnyékolása miatt.

Digitális A jelek kódolásuk során csak kétféle értéket (0, 1) vehetnek fel.

Docudrama, dokumentumjáték Dokumentumműsor és rádió/tévéjáték vegyítéséből keletkező műsor, valóságban megtörtént (történeti) események dramatizált változatban. Nem a tények bemutatására, hanem inkább a szereplők (történelmi szereplők, tudósok, felfedezők stb.) személyes élményeinek, érzéseinek bemutatására törekszik.

Documentary, dokumentumműsor Elsősorban eredeti kép- vagy hangdokumentumokat használó műsor. Az élőben közvetített valóságshow nem ebbe a kategóriába tartozik, az reality program.

Downlink Műholdról lesugárzott jelek.

Drive time – csúcsgazalmi idő Reggeli és délutáni órák, amikor sok rádióhallgató autózézés közben hallgat rádiót. Általában 6-10 és 16-19h, hétköznap. Ilyenkor sokan hallgatják autóban az adást – de még Amerikában sem többen, mint otthon.

Drop-out / dropout Hangkimaradás, általában piszkos vagy gyűrt magnószalagon, sérült fájlban, nem elég erős digitális vétel esetén.

DX Distance X, azaz x (ismeretlen) távolság; illetve ismeretlen távolságból érkező rádió- vagy tévéadás vétele. Általában: az a hobbi, melyben távoli vagy nehezen vehető rádió- vagy tévéállomásokat próbál befogni a hobbista. Alkalmazható minden sávra, még műholdra is (horizonton levő műholdak).

DX-er Hullámvadász.

Dxpedition DX-erek találkozója egy jó vételi helyen (távol a városoktól, hegytetőn vagy akár távoli országokban), ahol felállítják készülékeiket, és igyekeznek minél több állomást befogni. → sound safari.

Educational (EDU) Rádiós formátum. Oktatási műsorokat közvetítő „iskolarádió”.

Edutainment Szórakoztatva oktató (educational entertainment) műsor.

EQ equalizer Hangszínszabályzó: a legtöbb reklámban, és ma már sok rádióállomáson mindig a bemondók hangját szabályozzák, azaz bizonyos frekvenciákon felerősítik, máshol legyengítik, hogy jobban hangozzon. A popzenei kereskedelmi rádiók jó része egész adásidejükben felerősíti a közepes hangfrekvenciákat. A legtöbb a magas hangokat is felerősíti, mert így közelebről és érthetőbben hallatszik a beszéd. A levegő ugyanis már kis távolság alatt is elnyeli a magas hangokat.

Éter, air A rádió- és tévéadások (elképzelt) médiuma, közvetítő közege. Innen származik

az on the air (adásban) kifejezés. A kifejezés megalkotása óta kiderült, hogy éter nem létezik, hisz a rádióhullámok vákuumban (is) terjednek.

Ethnic Rádiós formátum. Egy adott etnikai/nemzetiségi csoport zenéjét játszó állomás. → World Music.

f/x vagy **fx** Special effects Különleges effektek. Amerikában 10 dollárért lehet 50–60 különféle effektet (madárhang, járműhang, kísértethang, ajtócsapódás) tartalmazó CD-ket vásárolni a nagyobb zeneboltokban, az interneten szintén lehet fizetős mp3-ban effekteket letölteni számtalan helyről.

Fade Elhalkulás, úsztatás. Egy zeneszám végén annak „elúsztatása” is fade, a rövidhullámon tapasztalható elhalkulás is fading.

Family hour **családi óra** Időintervallum, amikor – általában 18 és 20 óra közt az USA-ban – a tévé- és rádióprogramok erőszaktól és szextől mentesek.

Farm/agriculture Rádiós formátum. A News talk formátum alelete Amerikában, mely főleg a mezőgazdasági életre koncentrál (búzaárak, marhapiac stb). Napközben hétköznap híreket, hétvégén pedig valamilyen stílusú zenét sugároz, ami általában country vagy AC, esetleg oldies. Általában középhullámon, a mezőgazdasági területeken (vidéki kisvárosok) található.

Feed Egy nagy hálózat adása helyi állomás számára vagy helyszínről sugárzott adás az állomás számára.

FM Frekvenciamoduláció. A műsor jelének kódolása a kisugárzott jel frekvenciájának változtatásával történik, miközben amplitúdója változatlan marad. Általában az URH sáv elnevezésére is használják. Az FM1 itt a keleti (65–73 MHz), az FM2 a „nyugati” (88–108) URH sávot jelenti, de előfordul fordítva is. Japánban a két sáv közötti részt használják. → AM.

Format, formátum Egy rádió- vagy tévéállomás, ill. műsортípus jól meghatározható általános arculata, stílusa. Általában a játszott zene négy alapvető paramétere határozza meg a zenei formátumot. Ezek:

A zenei stílus, mely azt jelzi, hogy milyen stílusú a játszott zene, függetlenül attól, hogy ezt a rádió hogy csomagolja.

A zenei korszak azt mutatja, hogy mikor volt új az adott felvétel. Az amerikai „current” (mai) az utóbbi 1 évet jelenti, a „Contemporary” (kortárs) az utóbbi 10–15 évre utal, míg az „Oldies” az 50-es évek közepétől a 70-es évek közepéig terjedő időszakot jelenti. Nálunk ismeretlen a „Nostalgia” formátum, mely az USA-ban az 50-es évek előtti zenéket jelenti.

A zenei aktivitás szintje a szám dinamikus hatását jelzi, a „soft & mellow” (lágy és puha) kategóriáktól a „loud & hard-driving” (hangos és kemény) leírásig. Egyes zenei formátumokba eleve beépítik a zenei aktivitás szintjét jelző jelzőt is, pl: „hard rock”, vagy „smooth jazz”.

A zenei kifinomultság (szofisztikáció) azt jelzi, hogy a zeneszám szerkezete és a dalszöveg egyszerű vagy komplex. Bár ezt számszerűsíteni nem épp könnyű dolog, a zenei kifinomultság (pl. klasszikus vagy slágerzene) gyakran döntő egy állomás célcsoportjának a meghatározásában. Ez a kategória egyben a bemondók stílusát is jelzi.

Más felosztás a zenéket szövegük alapján csoportosítja, a „vékony, áttetsző”-tól a „telített”-ig. Tévés változatát → genre.

FS Foreign Service Egy ország külföldre sugárzott műsora (DX-rövidítésekben).

G**enre** 1. Zenei műfaj. 2. Tévés műsorformátum, pl. sitcom, kvíz, dokumentum, híradó, szappanopera.

Geofonikus A Föld természetes, de nem élőlények által keltett hangjai (néhány példa: szél zúgása, eső, mennydörgés, földrengés, vulkánkitörés, folyó, patak, jégzajlás, jégdurrogás, gleccser mozgása, sivatag zenéje stb.). → biofonikus

Geostacionárius, geoszinkron A Föld felett 36 ezer km magasan keringő, egy pontból állni látszó műhold.

Grazing, Surfing, kapcsolgatás, műsorlegelés A csatornák folyamatos kapcsolgatása, amíg valami érdekeset nem talál a néző/hallgató, ahol addig marad, amíg ott nem kezdődik reklám, vagy unalmas nem lesz.

H**AM** Amatőr rádió/-s.

HDTV (high definition television, nagy felbontású tévé) A hagyományosnál kétszer akkora sorfelbontású tévéstandard.

Hook Zenében: egy zeneszám legjellegzetesebb 8–10 másodperce, melyről azonnal felismerhető. A kereskedelmi rádiók ezt a 10 másodpercet játsszák le azokon a felméréseken, amikor egyszerre több száz zenéről derítik ki, mennyire tetszik a hallgatóknak. Tévében: a műsor legdrámaibb, feszültséggel leginkább terhes része, amelynek feloldására kíváncsiak lesznek a nézők (ekkor eldöntik, hogy nem kapcsolnak tovább), – ez a stratégia rádióműsoroknál is alkalmazható.

Hot Clock, format wheel Egy rádió műsorának bemutatása kördiagramban.

HS Home Service Egy ország belföldre sugárzott műsora (DX-rövidítésekben).

I**D** Állomásazonosítás (identification) [*angolosan ejtsd: áj-dí*] Pl: Kossuth Rádió, Budapest vagy Helyi Rádió, 102 MHz, Kishelyháza vagy Kishelyházi Rádió, 102 FM. Kereskedelmi rádióknál íratlan szabály a 6 percenként kötelező ID.

Infomercial Hirdetés és információ együtt.

Infotainment Information + entertainment. Tévé- vagy rádióprogram, mely a híreket és szórakoztató műfajokat (interjúk, kommentárok stb.) kombinálja: szórakoztatva informálja a nézőt. Ma már a kereskedelmi tévéhíradók mind ebbe a kategóriába tartoznak.

Interval Signal, I/S Szünetjel (DX-rövidítésekben).

Intro felkonf, a következő zeneszám vagy műsorszám felkonferálása.

IRC International Postal Reply Coupon Nemzetközi válaszbélyeg, melyet akkor kell vásárolni a postahivatalban, ha választ várunk leveleinkre; különösen a szegényebb állomásoknak vagy országokba címzett leveleinknél.

J**ingle** Szignál. Általában fülbemászó dallamra épül. A szignálban benne van/lehet a rádió neve és szlogenje is.

K**ey station, kulcsállomás** Egy hálózati programnál az az állomás, ahonnan a program ered.

Kilociklus (kc) 1000 ciklus másodpercenként, azaz 1000 Hz, 1 kHz. A kHz régies elnevezése.

Konzerv, canned Előre felvett anyag, melyet rádió- vagy tévéállomások akár többször is

megismételve sugároznak.

Ku sáv Műsorszóró műholdak frekvenciasávja a 11–12 GHz tartományban.

Kunstkopf → binaural

Licence fee Előfizetési díj, pl. a BBC-nél. A díjat mindenkinek fizetnie kell. „Cserébe” a közszolgálati rádió és TV nem sugároz reklámot, így nem kell megfelelnie a reklámozók igényeinek, és teljes műsoridejében közszolgálati feladatot láthat el. A hallgatóknak viszont meg kell felelni, tehát a minél nagyobb hallgatóság elérése itt is alapérv. Nálunk eltörölték; helyette állami támogatást kapnak a közszolgálati médiumok, tehát nem közvetlenül, hanem csak közvetve, az adókon keresztül kapják a pénzt a hallgatóktól; a végső szó a politikusok döntésétől függ.

Liner Amerikában a kereskedelmi rádióműsorok összetevői: zene, hírek, sport, reklám. Minden, ami nem ez, az liner.

Local window Helyi ablak Olyan időperiódus egy rádió műsorfolyamában, amikor nem sugároz saját műsort, hanem mástól vesz át pl. reklámot, híreket stb. általában egy hálózat részeként.

Log Dx-elésben: egy adott napon (időszakban) fogott állomások adatainak naplója.

LW Hosszúhullám, long wave. Magyarországon nem használt sáv.

MC Magnókazetta.

Media literacy (Critical ~) Média-iskolázottság. Az általános műveltség azon része, mely segítségével az ember képes a médiumokat megfelelően, „kritikus hozzáállással” használni, illetve képes a médiatájképen belül megtalálni az általa igényelt műsorokat. Néhány országban, különösen a televízió vonatkozásában a közoktatásban sajátítják el; norvégiában külön szakközépiskolák szakosodtak médiára.

Middle break Egy műsor kellős közepén a reklám vagy állomásazonosító szünet.

MON Monitorozó Kétirányú kommunikáció, általában 30 MHz felett: a rendőrség, mentők, tűzoltók, katonai és tengerészsávok.

MOS Man on the street. Az utca embere. → vox pop

M-S Különleges dupla mikrofon a környezet hangjainak „holisztikus” rögzítésére, azaz egyfajta hangzó hologram. Az egyik mikrofon szív alakú, a másik nyolcas alakú karakterisztikájú, azaz más irányból és távolságból érkező hangokra érzékeny. A rögzített hangból különféle keverések segítségével igen változatos hangzások állíthatók elő, mintegy szimulálva az eredeti természetet és a „belelógatott” különféle mikrofonokat. Hagyományos sztereó hangzás is kikeverhető belőle.

Music bed Háttérzene, általában hírek vagy a műsorvezető beszéde alatt.

Music sweep Több zeneszám egymás után, reklám vagy műsorvezetői megszakítás nélkül. A 80–90-es évek jellemző rádiós fogása.

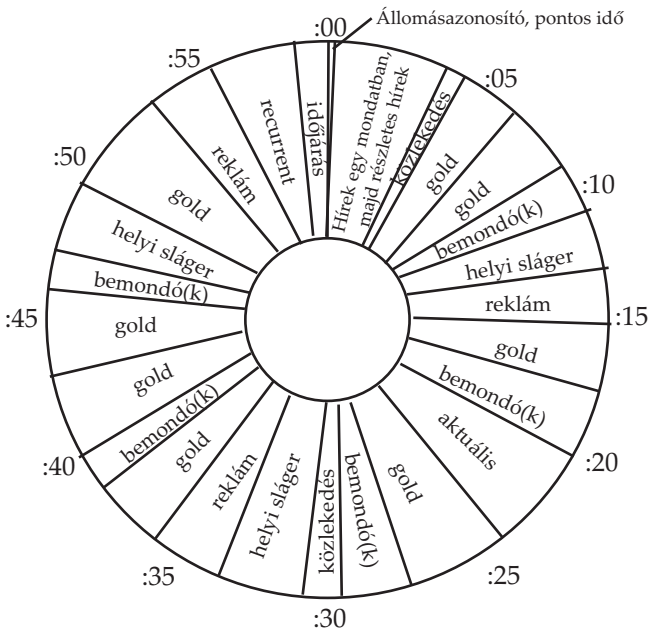
MW, középhullám Európában 531–1602, Amerikában 530–1700 kHz-ig terjedő sáv.

Narrowcasting Egy meghatározott közönségnek szóló (szakosodott) rádió- vagy tévéadás.

Netcasting, streaming Interneten át közvetített műsor.

Network time Egy időszak, amikor a helyi állomás a hálózati (központi) műsort sugározza.

News/Information (hírek) Rádiós formátum. Egész nap híreket sugároz, általában 10–15 perces blokkokban, amikor ismét híreket – időjárást – közlekedést stb. mondanak. A

Hot clock, programkerék: Egy európai kereskedelmi, nem szakosodott zenei rádió programkerete a kilencvenes évekből. Az elnevezések magyarozatát lásd a playlist szócikknél!

Egy óra műsora. Ez egy olyan recept, amit számtalan kereskedelmi rádió egy az egyben alkalmazott – és sikeres lett (egy kis naplózással mi is visszatejthetjük, hogy a helyi kereskedelmi rádiók milyet használ). A fentiek minden műsorsávrá (reggel, nappal, délután, este, éjszaka) megvannak a variációi. A fent bemutatott leginkább a napközbeni órákra értendő. A közösségi rádióknak *nem* ezt kell utánoznia, de sok ötlet meríthető belőle, hogy ne legyen unalmas a zenei válogatás. A zenék listán levő helyzetét a rádió maga határozza meg. Érdemes valamiféle preferenciát felállítani, időnként egyes zenéket, stílusokat „feluttatni”, hogy ne legyen unalmas a műsor.

csúcsidején kívül hosszabb lélegzetű műsorok is szerepelhetnek adásában, de ez esetben News Talk állomásnak nevezik. A News Information állomásokon általában nincs betelefonálós műsor. Az USA-ban általában minden nagyvárosban egy hírrádió található, az esetek nagy többségében a középhullámú sávban. Sok ilyen rádió műholdon keresztül, egy központból kapja az adást. Az amerikai definíció szerint a BBC nemzetközi adásai ebbe a kategóriába tartoznak.

News Talk Rádiós formátum. Helyi, körzeti és nemzetközi híreket, valamint sporthíreket, időjárásjelentést és közlekedési híreket sugárzó állomás, mely betelefonálás és egyéb beszédműsorokat is közvetít. Sok közülük a helyi sporteseményeket (Amerikában baseball) élőben közvetíti. Az amerikai definíció szerint ennek az egyik variációja a „full service” formátum, mely a mi közszolgálati rádióknak felel meg: hírek, prózai és zenei műsorok keveréke, „konzervatív” stílusban. Amerikában ez a formátum spanyol nyelvű változatban is ismert. Többségük középhullámon sugároz.

News/Talk-business vagy News-Talk-Financial Rádiós formátum. A News talk formátum alelete, mely tematikájában az üzleti világra koncentrálnak. Általában csak a nagyobb városokban található, a középhullámon. Európában is fogható műholdról a New York-i Bloomberg News Radio.

Niche 1. Biológiai életközösség. **2.** Szűk, jól meghatározható hallgatói réteg, általában olyan, melynek kiszolgálására még nincs, vagy kevés műsor van.

NPR (National Public Radio – Nemzeti Közszolgálati Rádió) Amerikai nonprofit magánszervezet, melyet 1970-ben alapítottak. Műsorokat készít, oszt szét, a közszolgálati rádiós műholdrendszerrel üzemelteti, tagrádióknak képzést, műszaki

O segítséget stb. biztosít.
Off the air Az adás vége, nincs adásban.

On the air Adásban → éter.

Outro Lekonf, az elhangzottak lekonferálása (mit hallottak).

Ökoakusztika, acustic ecology Az élőlények és a hangok kapcsolata: annak kutatása, hogy milyen hangzó környezetet hoznak létre az élőlények, az milyen ritmusban változik, és hogyan hat az ember hangjainak megjelenése az élőlények életére; illetve magára az emberre.

Pacing, ritmus A rádió ritmusa, mely műsortól vagy formátumtól függ. Gyors, ha egy popzenei rádióban egy szám véget ér, a DJ azonnal hadarni kezd lelkes hangon, és a következő szám még a beszédje alatt elindul, ill. ha egy megszólaló csak rövid ideig beszélhet. Lassú a Bartók rádióban, ahol nyugodt hangok konferálnak, és nem beszélnek rá a zenére, ill. egy megszólaló hosszan is beszélhet.

Package, összeállítás Általában 45 másodpertről 2,5 percig terjedő hosszúságú tévés vagy rádiós összeállítás; lehet 2–5 részből álló is.

Payola „Hálapénz” a műsorvezetőknek azért, hogy adott lemezkiadó felvételét játsszák.

Pay television (pay TV, fizetős TV) Előfizetéses tévécsatorna. Hívják subscription televisionnak (STV) is.

Pay-per-view TV (PPV) Olyan megoldás, ahol a néző csak azért a műsorért fizet, amit valóban meg is nézett.

Phone-in Betelefonálás műsor. Más interaktív lehetőségekkel is élhet, pl. e-mail és SMS, azaz a brit szóhasználatban „text”.

Personality Rádiós formátum. Olyan állomás, mely a rádión szereplő személyiségekre (bemondók, hostok, műsorvezetők) alapozza népszerűségét. Általában szórakoztató (humoros, parodisztikus, szatirikus) stílusúak, vagy a politikai-közéleti események kommentátorai. A zenei és más elemek sem maradnak ki ezekből a műsorokból.

Pilot Egy nagy tévétársaság vagy hálózat számára készített sorozat prototípusa, melynek sikere vagy bukása dönti el, hogy a társaság megveszi-e a sorozatot.

Pirate Radio Rádiós formátum. Kalózárádió, mely többnyire zenét sugároz → Clandestine Radio

Playlist, játszási lista Azon zeneszámok listája, melyek adott célközönségű rádióban adott időszakban elhangoznak. Kereskedelmi rádiók részben vagy egészben a lemezkiadók érdekei szerint alakítják ki, ill. belőlük tudják meg a kiadók, hogy melyik számukat hol, hányszor játszották. A játszás gyakorisága a **rotation**. A rádiós playlistek tehát nem egymás után szerkesztett számok, hanem valamilyen szempont szerint (korszak, tempó, slágerség) összegyűjtött számok halmaza, melyek közül vagy a szerkesztő vagy a számítógép adásba ad egyet-egyet. A playlist változhat műsoronként vagy műsorsávonként is, de elképzelhető, hogy egy rádió napokig ugyanazt a playlistet használja.

Playlist, zenei kategóriák Az alábbi kategóriák nem az aktuális slágerlista, hanem a rádió játszási listája szerinti sorrend alapján csoportosítják a számokat. A rádióban feltételezik, hogy pl. a TOP 10-ben levőket akarja a hallgató legtöbbet hallani, ami oldies rádió esetén, azt jelenti, hogy az adott időszakra mesterségesen előhozunk és ismét népszerűvé teszünk zenéket (retro), ezért ezek gyakrabban szerepelnek a műsorban. A CHR vagy TOP 40 formátumú rádiók játszási listája többnyire nagyon

hasonlít az aktuális slágerlistára is, de a kérdés bonyolultságát → a slágerlista c. fejezetben. Az, hogy melyik zeneszám épp melyik kategóriába esik, befolyásolja, hogy milyen gyakran és mikor (órán vagy napon belül) kerül adásba. Az alábbi, USA-ra méretezett kategóriákon túl, illetve belül Európában meg kell különböztetni egy nemzeti kategóriát is, azaz az adott ország zenei természetét.

- **TOP 10** Az adott rádióállomás játszási listáján legtöbbet szereplő, tehát legtöbbet hallható zeneszámok.
- **TOP 11–20** Értelemszerűen.
- **Risers 11–20, A records** Most emelkedőben lévő dalok.
- **Decliners 11–20, B records** Most leszállóban lévő dalok.
- **Power song** A slágerlistán gyorsan emelkedő szám.
- **Currents** Ált. TOP 1–20. Aktuális slágerek.
- **TOP 21–30** Értelemszerűen.
- **Recurrent** Olyan zeneszám, mely még sláger, de már túl van népszerűsége csúcán: lecsúszó sláger, pl. a TOP 30-ból már kiesett zene, még max. 3–6 hónapon át.
- **New Addition** A sláger/játszási listán szereplő újdonságok.
- **New Releases** Újjonnan megjelent felvételek. Általában csak akkor kerülnek fel a rádiók játszási listájára, ha a rádiós már holtbiztos benne, hogy az adott szám tetszik a közönségnek. Ezért előbb közvéleménykutatást csinálnak, vagy a kis, helyi vagy egyetemi rádiókban játszzák az új zenéket, és ha itt kiderül, hogy sikeres, akkor kerülnek át a nagy rádiókba. A brit közszolgálati Radio 1 sok új zenét játszik először. Ha egy olyan CD jön ki, mely több slágergyánus számot tartalmaz, általában fokozatosan dobják rádiós piacra őket, hogy minél nagyobb profitot hozzon.
- **Gold = oldie** Régebbi számok. Rádiótól függően lehet egy tavalyi slágerlistás zene vagy egy negyven évvel ezelőtti sláger is.

Political Rádiós formátum. Az amerikai leírás szerint Franciaországban és a „kevésbé erőteljes médiaszabályozású” országokban ismert formátum, mely híreket és információkat sugároz, ami az anyaszervezet értékrendjét közvetíti.

Presenter, Radio Presenter, Host, Anchor, DJ A műsorvezető különféle elnevezései (Host: vendéglátó, Anchor: horgony, aki a „biztos alap” a műsorban, akire támaszkodni lehet).

PRI (Public Radio International) Nonprofit rádióhálózat Amerikában. 1983-ban alapították, központja Minneapolis, Minnesotában van. A helyi közszolgálati és közösségi rádiók számára készít műsorokat.

Promo A promóció rövidítése: az állomás saját magát reklámozó mindenféle aktivitása, műsora.

Public Service/Közszolgálati Rádiós formátum. Általában államilag finanszírozott, de politikailag független, „full service” állomás, mely mindenféle műsort sugároz. Költségvetését előfizetési díjakból is fedezheti. Az USA-ban 1967 óta létezik, amikor a National Public Radio (NPR)-t részben állami támogatással megalapították. Az NPR bevételének másik része a hallgatók adományai. Ma már számos más közszolgálati (Public) rádiós szervezet is létezik. A hír- és információs műsorokon kívül komolyzenét és jazzt is közvetítenek, és elég sokszor a BBC műsorait is átveszik. → state radio

Public service announcement (PSA or P.S.A.) Kb. a társadalmi célú hirdetés amerikai megnevezése. Általában éjszaka sugározzák őket, még a kereskedelmi rádiók is.

Q rating Az amerikai TVQ/Marketing Evaluations Co. mérőszáma, mely a programok, színészek, bemondók, közszereplők stb. ismertségét méri.

QSL lap Távolsági (DX) vétel esetén a rádióállomásnak írt vételi jelentés visszaigazoló lapja. Képeslaphoz is hasonlíthat, de hivatalos levél is lehet, melyben a rádió vagy tévétársaság igazolja, hogy valóban az ő adását vette a hullámvadász (DX-er). Minden társaságnak egyedi megjelenésű QSL lapja van.

QTH A vétel helye.

RDS Rádiós adatszolgáltatás: az analóg FM jel mellett szöveges információk (állomás neve, épp játszott zene adatai stb) sugárzása. Főleg Európában elterjedt.

Reel (magnetic tape) Orsós/szalagos magnószalag.

Religious (vallási) Rádiós formátum. Ezek stílusa nagyon változatos lehet. Fő célja, hogy pozitív gondolkodásra és lelki épülésre készítessen. Híreket, beszélgetős műsorokat, oktató adásokat és zenét is sugároznak. Amerikában az egyetemi és közösségi rádióknak fenntartott 88–92 MHz-es sávban sugároznak. Nálunk ilyen a Magyar Katolikus Rádió.

Rotation → playlist

S/off Adászárás (sign off) (DX-rövidítésekben).

S/on Adáskezdés (Sign on) (DX-rövidítésekben).

Satellite news (vagy newsgathering) **jármű** (SNF) Olyan kis furgon, melyről műholdra lőhető fel program vagy vehető le onnan. Star trucknak is nevezik. Általában mini vágószobát is tartalmaz.

Sávós műsorszerkesztés, dayparting Az adásnap sávokra osztása, amikor az épp aktuális hallgatóság igényei szerint készül műsor (pl. délelőtt nőknek vagy idősebbeknek szóló, késő délután fiataloknak, este rétegműsor).

Shotgun Rövid, velős szignál.

Sign off Adászárás.

Sign on Adáskezdés.

Simulcast Egy műsor egyidejű sugárzása egy tévé- és egy rádióállomáson, vagy két (vagy több) rádióállomáson (általában AM és FM).

SINPO vagy SINFO kód A DX-vétel értékelése különböző szempontok szerint 5-fokú skálán. (DX-rövidítésekben) Signal strenght (erősség): 1–5: nagyon gyenge – nagyon erős; Interferencia, zavarok: 1–5: extrém erős – nincs; Noise (léggöri zajok pl. villámlás): 1–5: extrém erős – nincs; Fading (elhalkulások): 1: nagyon gyors (60+/perc) 2: gyors (20-60/perc); 3: közepes (5-20/perc); 4: lassú (1-5/perc); 5: nincs; Overall (általános): az az érték, mely alatt egyik másik adat sem szerepel (azaz ha van pl. 2-es, akkor maximum 2-es adható).

Sister station, testvérállomás Olyan állomások, melyek tulajdonosa ugyanaz az egy cég.

Sound bite, voicer Hangfalat, egy pár másodperces, kiragadott interjú- vagy beszéd-részlet, mely a gyorsan pergő műsorba dokumentatív vagy színező elemként belefér, pl. hírekbe.

Sound Safari Olyan kirándulás vagy tanulmányút a „vadonba”, melynek célja a természet hangjainak hallgatása és rögzítése. → DXpedition.

Spanish Rádiós formátum amerikai megnevezése. Főleg az USA-ban és természetesen Dél-

Amerikában található rádiós formátum, a legkülönbözőbb alformátumokkal. Az USA-ban spanyol hírrádió, tejano zenei rádió, karib-szigeti zenéket sugárzó tropical stb. alformátumai ismertek.

Spektrogram Hangok és időbeli változásuk vizuális ábrázolása. Az x tengelyen az idő, az y tengelyen a hangmagasság (frekvencia) van feltüntetve. Jól láthatók és elkülöníthetők rajta az emberi hangok, a zajok, vagy akár az egyes, fajra jellemző madárhangok is.

Sports Rádiós formátum. Élő sportközvetítéseket és sporthoz kapcsolódó műsorokat (híreket, talk show-kat, játékokat) sugárzó állomás (All-Sports).

Spot Rövid adásdarab, általában 60 másodperc vagy kevesebb, melyet műsorszámok között használnak.

Stand-up Helyszíni riport, ellentétben a stúdióbelivel.

State radio Közszolgálati rádió állami (ideológiai) irányítás alatt.

Student Diákrádió. Rádiós formátum. Helyi gimnázium vagy középiskola diákönkormányzatai által, önkéntes alapon üzemeltetett állomás.

Straightvoice-talk-commercial Amerikai szokás: a műsorvezető által felolvasott reklám, pl. betelefonálás műsor közepén.

Superstation Helyi tévéadás, melyet műholdon át több másik piacra is közvetítenek.

SW Shortwave, rövidhullám 1,6–30 MHz.

Surfing, Szörfölés, channel surfing A nézők vagy hallgatók gyakori csatornaváltása egész addig, amíg valami olyat nem találnak, ami megragadja a figyelmüket; illetve a reklámok elkerülése csatornaváltással. A távirányító teszi lehetővé. Következménye, hogy a tévé- és rádióműsorokat rövid, pár perces blokkokba osztják, hogy a néző/hallgató bármikor be tudjon kapcsolódni, illetve hogy a 30 másodperces reklámokat 15 másodpercesekké bontják szét.

Szlogen, positioning line Egy állomás önmeghatározása, mellyel elkülöníti magát a többitől, pl. „a nyolcvanas-kilencvenes évek legjobb zenéi”.

Talk (beszéd) Rádiós formátum. Olyan állomás, mely egy vagy több műsorvezetővel a közéleti-politikai kérdésekről készült prózai műsorokat sugároz, többnyire egy bizonyos politikai ideológiához kötődve. Gyakorlati a stúdióvendégek vagy a betelefonálás műsorszámok (lásd pl. „Beszéljük meg”). A telefonos műsorokban a szakértőkből az „utca emberéig” széles spektrum megszólalhat. Egészséggel kaocsolatos, pénzügyi, illetve Amerikában az autózással kapcsolatos tanácsok különösen népszerűek. Általában középhullámon (AM) sugároznak, de a nagyvárosokban az FM sávban is található (általában városonként egy). Ha az egész órásnál gyakrabban sugároz híreket, News Talk állomásnak nevezik. (Hírek a zenei állomásokon egyáltalán nincsenek.) Amerikában számos Talk állomás sugároz „szindikált” (általában betelefonálás) „coast to coast” műsorokat, melyeket többszáz rádió egyidejűleg közvetít az egész USA-ban (Mancow, Limbaugh, és Stern Show) .

Target audience Célközönség.

Teaser Figyelemfelkeltő szpot egy tévés show előtt.

Teletext, képújság A tévén megjeleníthető, „on demand” alapon lehívható, szöveges és ASCII karakteres, illusztrációkat megjeleníteni képes szolgáltatás.

Tent pole Olyan műsor, mely annyira sikeres, hogy a hallgatóság/nézők egész este ugyanazon az állomáson maradnak miatta.

Terjedés DX-er kifejezés: „terjedés van” – akkor mondjuk, ha az ionoszféráról visszaverődött rádióhullámok foghatók az FM sávban. Általában nyáron, a nappali órákban tapasztalható – ilyenkor nagyon messzi állomások is foghatók.

Time Signal, T/S, Exact Time Időjelzés, pontos időjelzés (DX-rövidítésekben)

TIS ('Traffic Information Systems') Nagyvárosok kisteljesítményű, csak közlekedési híreket sugárzó állomásai.

Tourist Rádiós formátum. A turistarádiók kisteljesítményű, turistainformációkat sugárzó állomások, melyek műsora előre felvett, állandóan ismétlődő blokkokból áll.

Trailer Egy film izgalmas jeleneteiből összevágott előzetes. Rádióműsorokra is alkalmazható!

Transcript Egy rádió- vagy tévéműsor szöveges (gépelt), szó szerinti átírása.

Transponder Távközlési műholdak egy berendezése, mely fogadja a földi jelet és visszasugározza azt.

Tune signal Szünetjel.

Tunnel radio Amerikában több nagyvárosban az alagutakban sugárzó rádiók.

Uplink Műholdra felküldött jelek.

Variety Rádiós formátum. Számos különböző formátumot vegyítő állomás.

Vételi jelentés Dx-erek jelentése a hallott/látott állomásnak, QSL lap kérésével együtt.

Ennek tartalmaznia kell: a hullámvadász neve, a vételi helye, vételi frekvencia, időpont, helyi idő, UTC idő, a vett adásrészlet részletes leírása, SINPO kód, a vevőkészülék típusa, az antenna típusa, egyéb berendezések, saját cím.

Vinyl Bakelit hanglemez.

Vocal group A szignálokat feléneklők.

Vox-Pop (vox populi) Az utca hangja. Bármilyen kérdés az „utca emberének” feltéve.

Általában többféle, „kiegyensúlyozott” válaszból készül összeállítás, ami adásba kerül.

Wildtracking Helyszíni „vágóhangok” (környezeti zajok) felvétele.

Zajmentes időszak, noise free interval Olyan időszak, amikor a természetben nem lehet semmilyen mesterséges hangot hallani. Egyre ritkább, különösen az autók és repülők miatt.

Zajszennyezés, noise pollution Viszonylag frissen felmerült fogalom, mely szerint a környezet zajjal is szennyezhető. Különösen figyelnek rá a repülőterek környékén, hangos popzenei koncertek környezetében, de a természetes környezet élőlényeit is zavarhatja a zaj. Bizonyos, utcán sokszor hallható, különféle cégek autóinak „kikiáltást” helyettesítő „szignálzenéi” vagy akár egy metróban túl sokszor szóló háttérzene is zavaró lehet, így zajszennyezésnek tekinthető.

Zapping → grazing.

Zenei formátumok Lásd a zenei szótárunkban!

Ziping Videónézéskor reklámok vagy unalmas részek gyors továbbtekerése. A jelenség rádióban is feltűnhet, ha a műsort mp3-ban tölti le a hallgató, és itt ugrálja át vagy tekeri át a neki nem érdekes részeket.

Számok

5.1 5+1 csatornás hangfelvétel. A kvadrofón (4 csatornás) helyett a gyakorlatban elterjedt, mozifilmekhez (és így DVD-hez) kötött sokcsatornás audio technológia. Rádióknál egyszerre így is max. 2 csatornát lehet átvinni.

73 DX-er üdvözlés és jókívánság (eredetileg morze-kódban).

88 Hölgyek DX-er üdvözlése (eredetileg morze-kódban).

Saját kiegészítéseim:

3. FÜGGELÉK: A RÁDIÓ INTÉZMÉNYI HÁTTERÉNEK MEGSZERVEZÉSE

SZERVEZETI KERETEK

Bár a kisközösségi rádió demokratikus intézmény, ez nem azonos a szabadon eresztett káosszal: nem ülhet mindenki mikrofon mögé. Szükség van valaki/k/re, akik – felelősséget vállalva – eldöntik, hogy ki kerülhet műsorba és ki nem. Alapvetően a médiatörvény betartása mindenki számára kötelező, még akkor is, ha ezt a szólásszabadság megnyirbálásának tekintik: a törvény számára a kisközösségi rádiók sem kivételek.

MILYEN LEGYEN A MŰKÖDTETÉS SZERVEZETI KERETE?

Egyesület, alapítvány, önkormányzati intézmény, magánszemély? Létezik már a szükséges szervezet, vagy most fogják megalakítani, bejegyeztetni?

Az alakuló csapatnak, társaságnak számba kell venni a következő kérdéseket:

Hajlandóak-e rendszeresen (naponta, hetente) több órányi önkéntes munkát végezni önök egy rádió működtetéséért? Van-e korábbi gyakorlatuk valamilyen önkéntes munkában?

Ki vezeti és szervezi a csapatépítést és a műsorkészítést? A feladatok és felelőségek számbavétele, szerepek meghatározása. Önkéntesek és/vagy alkalmazottak dolgoznak majd?

HOGYAN SZERVEZZÜNK – ALAKÍTSUNK – EGYESÜLETET?

1. Miért érdemes egyesületet alakítani?

– Az emberek valamilyen cél elérésére tartós együttműködésbe fognak (pl. érdekeik érvényesítésére, védelmére, közös érdeklődésük, kedvtelésük megszervezésére stb.)

– Hivatalos bejegyzés – jogi személyiség státuszának megszerzése – alapján jobb tárgyalási helyzetbe kerülhetnek más hivatalos intézményekkel, önkormányzati vagy kormányzati szervezetekkel.

– Nagyobb esélyük lesz külső támogatások, pályázati források, kedvezmények elérésére, mintha magánszemélyek informális csoportjaként léteznének.

– Nagyobb esélyük lesz arra, hogy részt vegyenek a tevékenységükkel a tagságukat érintő szabályozók, rendeletek, törvények alakításában.

2. Az egyesületi forma legfontosabb jellemzői:

– Nyilvántartott tagsággal rendelkezik.

– A tagok önkéntes elhatározásából keletkezik, alapításához legalább 10 nagykorú állampolgár ill. intézmény összefogása szükséges.

– Önkormányzó, önszervező, öngazgató elven működik.

– Saját „alkotmánya”: alapszabálya van, amit a tagok közgyűlése fogad el.

– Gazdálkodási tevékenységében köteles betartani alapvető pénzügyi szabályozókat, vagyonát nem oszthatja fel, azt a szervezet tevékenységére kell fordítania.

3. Az alakítás legfontosabb lépései:

– Alakuló ülés megszervezése.

– Alapszabály elkészítése és szavazással annak elfogadása.

Ebben feltétlen határozni kell a szervezet nevééről, székhelyéről, céljáról, a tagok jogairól és kötelezettségeiről, a szervezet felépítéséről, tisztségviselőiről (a jogi

képviselőről), az esetleges megszűnés körülményeiről.

– Tisztségviselők megválasztása.

4. A hivatalos nyilvántartásba vétel módja:

Az egyesület székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) bírósághoz kell benyújtani a képviselőre jogosult személy(ek)nek egy bejegyzésre irányuló kérelmet az aláírásukkal. Ehhez mellékelni kell az elfogadott alapszabályt, az alakuló ülés jegyzőkönyvét (a jegyzőkönyv vezetőjének és két hitelesítőnek az aláírásával), a megválasztott tisztségviselőknek a nyilatkozatát arról, hogy a megbízatást vállalják, s hogy büntetlen előéletű magyar állampolgárok. Praktikus, ha az alakuló ülésen készült jelenléti ívet is mellékelünk beadványunkhoz.

A nyilvántartásba vételt a bíróság illetékmentesen, soron kívül végzi.

(Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján)

HOGYAN SZERVEZZÜNK – ALAKÍTSUNK – ALAPÍTVÁNYT?

1. Miért érdemes alapítványt alakítani?

- Az emberek valamilyen cél elérésére tartós együttműködésbe fognak.
- Hivatalos bejegyzés – jogi személyiség státuszának megszerzése – alapján jobb tárgyalási helyzetbe kerülhetnek más hivatalos intézményekkel, önkormányzati vagy kormányzati szervezetekkel.
- Nagyobb esélyük lesz külső támogatások, pályázati források, kedvezmények elérésére, mintha magánszemélyek informális csoportjaként léteznének.
- Nagyobb esélyük lesz arra, hogy részt vegyenek a tevékenységükkel a tagságukat érintő szabályozók, rendeletek, törvények alakításában.

2. Az alapítványi forma legfontosabb jellemzői:

- Tartós közérdekű célra alapítható
- Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni.
- Alapítható nyílt alapítvány, amihez bárki csatlakozhat, illetve zárt alapítvány is.
- Vagyonával önállóan gazdálkodik, vállalkozói tevékenységet is folytathat, (de elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható).
- Működése felett az ügyészség a reá irányadó szabályok szerint törvényességi felügyeletet gyakorol.

3. Az alapítvány céljára rendelt vagyonról

Az alapításkor a vagyon pénzből, ingó és ingatlan dolgokból, illetve ezek hozadékából vagy vagyoni értékű jogokból állhat. A bíróságnak mindig azt kell vizsgálni, hogy az alapító okiratban megjelölt cél a vagyon terjedelmével, mennyiségével, értékével összhangban áll-e, s hogy ez a vagyon a tartós közérdekű cél elérését lehetővé teszi-e. Természetesen ezt az összes körülmény figyelembe vételével kell eldönteni. A mérlegelésnél figyelembe kell azonban azt is venni, hogy az alapítvány vagyona a későbbiekben szaporodhat is. A bíróságnak a vagyon mértékén felül arról is meg kell győződnie, hogy az alapítvány nyilvántartásba vételekor a cél eléréséhez szükséges vagyona az alapítvány rendelkezésére áll-e. Ez konkrétan azt jelenti, hogy pénzbeli

adomány esetében a pénzüsszeget pénzintézetben elkülönített bankszámlán kell elhelyezni, és ennek tanúsításához a számlavezető pénzintézet igazolását kell csatolni a bírósági nyilvántartásba vételi kérelemhez. Az alapító okiratban a vagyon összegét minden esetben pontosan meg kell határozni. Az alapítvány alapítója a nyilvántartásba vételt követően nem csökkentheti a kötelezettségvállalásának a mértékét arra hivatkozással, hogy a pénzügyi helyzete megváltozott, és az alapítvány létrehozása után közvetlenül nem rendelkezhet az alapítványi célra rendelt vagyonnal.

4. Az alakulás fontosabb lépései:

- Alapító okirat elkészítése.

Ebben meg kell jelölni az alapítvány nevét, célját, székhelyét és a céljára rendelt vagyon felhasználási módját

- A kezelő szerv kijelölése.

Elsődlegesen az alapító által történik, azonban ha az alapító ezt nem teszi meg, akkor a bíróság jelöli ki a kezelő szervet. Az alapító a kezelő szerve meghatározó befolyást nem gyakorolhat. A kezelő szerv az alapítvány általános ügydöntő, ügyvezető és képviselő szerve. Ez azt jelenti, hogy a kezelő szerv (kuratórium) kezeli az alapítvány vagyonát az alapítvány céljának megfelelően és érdekében, s képviseli az alapítványt hatóságok előtt és harmadik személyekkel szemben.

- Nyilvántartásba vételi kérelem benyújtása.

5. A hivatalos nyilvántartásba vétel módja:

Az alapítvány a bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre. A nyilvántartásba vétel nem tagadható meg, ha az alapító megfelel a Polgári Törvénykönyvben (74/A-G. §) meghatározott feltételeknek. Az alapítványt a székhely szerint illetékes megyei (fővárosi) bíróság veszi nyilvántartásba, a kérelmet az alapítónak kell benyújtania. A kérelemhez csatolni kell az alapító okiratot, az alapítvány képviselő szerve tagjainak a tagság elfogadására és a jogszabályban meghatározott követelményekre vonatkozó nyilatkozatát, az igazolást az alapítvány céljára rendelt vagyon rendelkezésre bocsátásáról, és a székhelyhasználat jogcímét igazoló okirat másolatát. A bíróság a kérelemről nemperes eljárásban határoz, amely eljárás illetékmentes. A bíróság legkésőbb a kérelem érkezésétől számított hatvan napon belül köteles dönteni a nyilvántartásba vételről vagy a kérelem elutasításáról. E határidő elmulasztásához az ún. automatikus bejegyzés jogkövetkezménye fűződik, azaz ha a kérelem elbírálására hatvan napon belül nem került sor, a nyilvántartásba vétel a határidő leteltét követő kilencedik napon a kérelem szerinti tartalommal létrejön.

(A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény alapján)

HOGYAN, MIÉRT ÍRJUNK ALAPSZABÁLYT?

1. Miért van szükség alapszabályra?

- Azért, hogy legyenek meg az eszközök és eljárások a szervezet demokratikus ellenőrzéséhez és rendezett működéséhez.

- Legyen meg a szervezet formális identitása.

- Világosan láthatóvá tegye a szervezet céljait és működésének módját.

2. Mire ügyeljünk az alapszabály megalkotásakor?

- Az alapszabály nem cél, hanem eszköz.
- Kerüljük el az agyonbürokratizálást, lehetetlen mindent előre látni és szabályozni.

3. Mi legyen az alapszabályban?

- A szervezet neve;
- kerüljük el az összekeverhetőséget.
- ne legyen túl specifikus, ami kizárhat érdeklődőket.
- érdemes olyan néven gondolkodni, amelynek rövidítése figyelemfelkeltő, és értelmes betűszót ad.

A szervezet céljának megfogalmazása;

- legyen világos
- legyen rugalmas, de ne annyira, hogy visszaélésekre adjon lehetőséget.

A tagság kérdése;

- tagság fajtái (pl. társult v. tiszteletbeli tagság).
- tagság korlátai (ki lehet tag).

A választmány és tisztségviselők megválasztása;

- a megválasztás módja.
- a tisztségviselők és a választmány jogai (pl. aláírás, pénztalás).
- a szavazás érvényessége (megkívánt létszám).
- a mandátum időtartama.
- a tisztségviselők és a választmány feladatköre.
- választmány üléseinek rendszeressége.

Az éves közgyűlések;

- meghirdetés időpontja.
- érvényességhez szükséges létszám.
- pénzügyi beszámoló szükségessége.

A rendkívüli közgyűlések;

- összehívásának szabályozása.
- érvényességhez szükséges létszám.

A pénzügyek ellenőrzése;

- a kincstárnok szerepe.
- a pénzszerzés módjai.

A szervezet feloszlata;

4. Egyéb

Kész alapszabálysémát csak gondos tanulmányozás után alkalmazzunk!

A szabályokat és eljárásokat ne bonyolítsuk agyon!

Ne vegyük az alapszabályt írott szentség számba!

Eszköz legyen, és ne végcél!

4. FÜGGELÉK: PÁLYÁZAT! (A PÁLYÁZATTÓL A RÁDIÓENGEDÉLYIG)

Az alábbiakban egy nyertes kisközösségi pályázat példáján mutatjuk be, hogy a pályázat megírásától kezdve az adáskezdésig milyen úton juthatunk át a bürokrácia labirintusán. Ha valaki az alábbiakat követi, eljuthat a folyamat végéig, de miután minden helyzet egyedi, a megfelelő pontokat a helyi viszonyok szerint kell alkalmazni, azaz nem egy az egyben másolni. Ez csak egy példa a lehetséges sok közül. A szabályok, pályázati kiírások, formanyomtatványok is változhatnak (és változnak is), úgyhogy mindig az aktuális hivatalos papír az irányadó. Az alábbiak csak tájékoztató jellegűek.

A pályázat megírása. *[zárójelben a megjegyzések szerepelnek]*

[mi alaptványként pályáztunk, de pályázhat magánszemély vagy más egyesület is]

PÁLYÁZATI ÚRLAP KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓ INDÍTÁSÁHOZ

I. Alapvető adatok

1. A műsorszolgáltatás

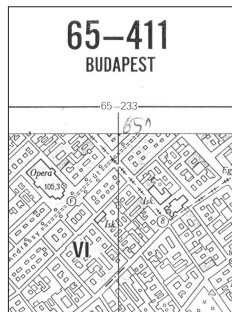
a) tervezett telephely pontos címe: *[cím – itt kell az adónak is lennie!]*

b) földrajzi koordinátái: *[földrajzi hosszúság, szélesség.*

Másodperc pontosságú koordináta kell Pl: f=47°29'38", északi szélesség, l=19°03'41" keleti hosszúság. Ezek az adatok kideríthetők egy részletes térképről, vagy ha nem, a FÖMI-ben (Földmérési és Távérzékelési Intézet, 1149 Budapest, Bosnyák tér 6.). A részletes térképek a magyar EOVS koordináta-rendszer szerint adják meg az adatokat. A kiírás szerint ezt is elfogadják, de nem baj, ha átszámoljuk földrajzi (WGS) koordinátákra – ehhez interneten is van konvertáló weboldal (<http://fish.fomi.hu/angolfish/szolgáltatatasok/Atszamitas/atsumitas.htm>), de helyben is kérhetünk segítséget.]

c) tervezett vételkörzete: *[a pályázati kiírás szerint sztereóban 1 km (minden adat a vételkörzeti kör sugarára vonatkozik), monóban ennél több is lehet, a kiírás szerint az adás 0,5–10 W teljesítménnyel és max. 30 m magasságban levő antennával történhet, és a vételkörzet később nem növelhető. A gyakorlatban zavarásmentes, sík területen a valós vételkörzet sokkal nagyobb is lehet, nagyvárosban pedig a házak zavarása miatt sokkal kisebb – az ORTT ugyanis a teljesítményt akkorára csökkenti, hogy max. 10 ezer főt érhesen el, még akkor is, ha amúgy lehetséges volna nagyobb vételkörzetet elérni. A pályázati kiírásban, aláírt műsorszolgáltatási szerződésben és a médiatörvényben erről (kisközösségi vételkörzet lakosságszám szerint meghatározva) egy szó sincs – lapzártakor még reméljük, hogy a vételkörzet kérdését már a következő pályázati kiírásban tisztázni fogja az ORTT. A vételkörzet mindig „tökéletes” minőségű, sztereó vételére vonatkozik, azaz távolabb, „sisteregve” vagy monóban még fogni lehet az adást (kivéve városban, mert ott hirtelen, szinte falszerűen tűnik el a jel). A gyakorlatban kiadott 0,1 W városban kb. 150 méteres sugarú körben ad tökéletes vételt, kb. 300 méterig elfogadhatót, utána semmi. Ugyanez a 0,1 W vidéken, sík terepen kb. 1 km-ig lenne hallható elfogadható minőségben. 10 W teljesítménnyel akár 15 km-ig is lehet fogni az adást.]*

d) antennarendszer tervezett magassága: *[talajszinttől]*

Kép: részlet a FÖMI

1:10 000-es térképéről

e) tervezett pontos telephely tengerszint feletti magassága: *[térképről]*

2. A pályázó neve: *[magánszemély, szervezet vagy alapítvány stb. neve]*

3. A pályázó címe:

4. A cégbíróság, bíróság neve, ahol nyilvántartásba vették (nem természetes személy pályázó esetén):

5. Azon büntetlen előéletű személy neve és lakcíme, aki a személyes – sajtójogi (1986. évi II. törvényben meghatározott) – felelősséget viseli a műsorszolgáltató tevékenységéért

a) neve:

b) címe:

6. Az igénybe venni kívánt műsorszórás megnevezése (nyilatkozat arról, hogy nyertessége esetén a pályázó saját maga vagy más, erre jogosult fogja a műsört szolgáltatni) *[a rádió elnevezése? – mi azt írtuk be – ha mi szórjuk a műsört, érdemes a tervezett adó műszaki adatait is beírni]*

7. A műsorszolgáltatás napi adásideje és adásidő-beosztása, műsorszolgáltatás napi adásideje kezdete és vége, valamint a műsoridőn kívüli adásidő-tartalma)

Az 1996. évi I. tv. 2. § 1. pontja szerint: **Adásidő:** a műsoridő és a műsorszolgáltatás során közzétett egyéb, műsorszámok nem minősülő információk időtartamának összege. Műsorszámok nem minősülő információ a mérőjel, a monoszó, a műsorszignál, a szünetjel, a pontos idő közlése, a bemondónak műsorszámhoz nem kapcsolódó közlése, továbbá a műszaki hibából eredő műsorszünet. A **műsoridőt** a műsorszámok alkotják.

8. A tervezett kiegészítő műsorszolgáltatás (a műsorszolgáltatással egyidejűleg, kiegészítő műszaki megoldás segítségével, ugyanazon a műsorelosztó, műsorszóró csatornán továbbított, a műsorszolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó többletinformáció) és értéknövelő szolgáltatások (a műsorszolgáltatással össze nem függő programok és információk terjesztése, pl. RDS):

9. A műsorszolgáltatás állandó megnevezése: *[a rádió neve]*

10. A műsorszolgáltatás szignálja: *[ide mi ezt írtuk be: „Itt az Első Pesti Egyetemi Rádió (bemondóhang) – de igazából nem tudom, mit vártak tőlünk...]*

II. Nyilatkozatok

(Természetes személy pályázónak csak az 1., 3., 4. és 7. pont szerinti nyilatkozatokat kell megtennie)

1. A pályázó nyilatkozata arról, hogy nem esik a pályázati felhívás 2.1.2. és 2.1.3. pontjának kizáró okai alá

2.1.2. szerinti nyilatkozat:

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy a ... (pályázó) az adott vételkörzetre bejegyzett székhellyel rendelkezik / a telephely szerinti településen állandó vagy ideiglenes lakóhellyel rendelkezem.

2.1.3. pont szerinti nyilatkozat:

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy ... (pályázót) a törvény rendelkezései nem zárják ki a műsorszolgáltatási jogosultság megszerzéséből és az ÁPF pályázóra vonatkozó rendelkezéseinek is megfelel(ek).

2. Önkormányzati tulajdonban lévő pályázó esetén a pályázó nyilatkozata a vezető tisztségviselőinek kiválasztási módjáról

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy a ... (pályázó) önkormányzati tulajdonban van. A vezető tisztségviselők kiválasztásának módja:

3. Nyilatkozat arról, hogy van-e a pályázónak közvetlen vagy közvetett tulajdoni részesedése magyar napilapot vagy hetilapot kiadó, lapterjesztő, továbbá magyarországi műsorszolgáltatást végző, illetőleg magyarországi műsorszolgáltatási jogosultságot igénylő gazdasági társaságban, és ha igen az milyen nagyságú

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy ... (pályázónak) nincs/van közvetlen vagy közvetett tulajdoni részesedése magyar napilapot vagy hetilapot kiadó, lapterjesztő, továbbá magyarországi műsorszolgáltatást végző, illetőleg magyarországi műsorszolgáltatási jogosultságot igénylő gazdasági társaságban (ha van, milyen és mekkora részesedése van).

4. A pályázó nyilatkozata arról, hogy vele szemben a törvény szerinti kizáró vagy korlátozó okok nem állnak fenn, illetve más, folyamatban lévő pályázatának elfogadása esetén nem keletkezne vele szemben ilyen kizáró vagy korlátozó ok

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy a ... (pályázóval) szemben a törvény szerinti kizáró és korlátozó okok nem állnak fenn, illetve más, folyamatban lévő pályázatának elfogadása esetén nem keletkezne vele szemben ilyen kizáró vagy korlátozó ok.

5. A pályázó nyilatkozata arról, hogy tudomásul vette, hogy a műsorszolgáltatási szerződés fennállásának teljes időtartama alatt köteles megfelelni a törvényben meghatározott személyi feltételeknek (műsorszolgáltatási jogosultság a törvény 85–88.§, műsorszolgáltató tulajdoni viszonyaira vonatkozó rendelkezések, törvény 109.§, 122–127.§)

Alulírott ... (pályázó) kijelentem és tudomásul veszem, hogy a ... (pályázó) a műsorszolgáltatási szerződés fennállásának teljes időtartama alatt köteles megfelelni a törvényben meghatározott személyi feltételeknek (műsorszolgáltatási jogosultság a törvény 85–88.§, műsorszolgáltató tulajdoni viszonyaira vonatkozó rendelkezések, törvény 109.§, 122–127.§).

6. A pályázó nyilatkozata arról, hogy bíróság által elrendelt végelszámolás alatt áll-e, vagy ellene indított csőd-, illetve felszámolási eljárás folyamatban van-e

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy bíróság által elrendelt végelszámolás alatt nem/igen állok, ellenem csőd-, illetve felszámolási eljárás nincs/van folyamatban.

7. Milyen műsorszolgáltatói jogosultsággal rendelkezik (szerződés vagy nyilvántartásba vétel alapján) vagy ilyen megszerzése folyamatban van-e

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy a ... (pályázó) műsorszolgáltatási jogosultsággal nem rendelkezik/rendelkezik (ez esetben jogosultság(ok) megnevezése), illetve más műsorszolgáltatási jogosultság megszerzése sincs/van (ez esetben jogosultság megnevezése) folyamatban.

III. Műsorterv

1. Műsortartalom – Általános rész:

a) műsorszolgáltatás jellege, célcsoportja, műsor alapértékei

b) tervezett műsorszervezet (sávós jelleggel fel kell tüntetni a műsorterv alapvető tematikai elemeit, a feltételezett műsortervet módosító tényezőket és a várható módosításokat szöveges formában össze kell foglalni) *[ide kell beírni azt is, hogy mikor lesz műsorterület (ünnepken, nyári szünet stb.)]*

Speciális rész:

a) speciális hallgatói csoportok *[pl. kisebbség, korcsoportok, különleges érdeklődésűek stb.]*

b) a vállalt célt, hallgatói csoportokat milyen műsorszámok révén kívánja elérni, ezen műsorszámok rövid leírása

2. Műsorarányok:

Heti átlagos óraszámban mennyit tervez szolgáltatni az alábbi műsorterv-egységekből (ha nem tervez ilyen műsort szolgáltatni, azt jelezze):

1. közszolgálati műsorszámok
2. rendszeres híradásra szánt műsoridő
3. nemzeti, etnikai kisebbségekre szánt műsoridő
4. a) közműsor-szolgáltatók esetén: a helyi közélettel foglalkozó, helyi mindennapi életet bemutató műsorok heti óraszám

b) nem nyereségérdekelt esetén: a vállalt speciális cél, célcsoport megvalósítására, illetve szolgáltatására irányuló műsorok heti óraszám

Pályázó nyilatkozata arról, hogy a rádió zenei műsorszámokból szerkesztett évi műsoridejének legalább 15%-át magyarországi gyártású zenei műsorszámokból fogja szerkeszteni *[ezt minden olyan rádiónak vállalni kell, amelyik zenét is sugároz. Amelyik nem, annak természetesen nem]*

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy a rádió zenei műsorszámokból szerkesztett évi műsoridejének legalább 15%-át magyarországi gyártású zenei műsorszámokból fogja szerkeszteni.

IV. Gazdálkodási és pénzügyi terv

1. Összefoglaló

[röviden ide kell írni, hogy kb. milyen kiadásaink lesznek, és milyen forrásokból akarjuk a rádió kiadásait fedezni, a következő 3 évre előre. Ide elég pár mondatos összefoglaló is. Megjegyzés: a mi esetünkben a kötelező 60 nap helyett másfél év telt el, amíg az ORTT elbírálta a pályázatot...]

2. Tervezett kiadások és bevételek

Tervezett költségek

[Például: adóberendezés, antenna, hanghordozó nyersanyagok, zenei hanghordozók, szerzői jogi díjak megfizetése, műszaki ketyerék, weboldal domainnév-fenntartási költség, illetve, fizetés a munkatársaknak, de utóbbinál vegyük tekintetbe, hogy a közösségi rádiókban dolgozók alapvetően önként végzik munkájukat]

Tervezett bevételek

[pl. pályázati támogatások, szponzorációs bevételek, alapítványi támogatások]

V. Mellékletek

1. a pályázó nem természetes személy létesítő okirata és a nyilvántartásba vételről szóló 30 napnál nem régebbi igazolás, illetve egyéni vállalkozó pályázó esetén a vállalkozói igazolvány másolata

2. a pályázati díj megfizetését igazoló átutalási megbízás *[ha nem sikerül, 80%-át visszatérítik]*

3. a tervezett műsorszolgáltatás szignálja kazettán, CD-n vagy lekottázva (ismert zeneszám, illetve zeneszám-részlet esetén annak megnevezése)

4. a pályázatban szereplő műsorszolgáltatás megvalósítását, illetve folyamatos működését biztosító vagy valószínűsítő támogató nyilatkozatok, egyéb dokumentumok *[pl. intézmény esetén az intézmény vezetője stb.]*

5. egyéb, a pályázó által az elbíráláshoz szükséges / elbírálást segítő dokumentumok

6. bankigazolás a működés első hónapjára szükséges anyagi források elkülönített bankszámlán történő elhelyezéséről *[ez legyen összhangban a költségvetési tervünkkel, és legalább tartalmazza az adó és antenna árát]*

7. műszaki terv és nyilatkozat a szabványoknak való megfelelésről (pályázati felhívás 4.3.1. pontja)

Alulírott ... (pályázó) kijelentem, hogy műszaki felszerelésünk megfelel a hazai és a nemzetközi szabványoknak.

8. a) közműsor-szolgáltató műsorszolgáltatás esetén a 4. számú mellékletnek megfelelő dokumentumok

b) nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatás esetén az 5. számú mellékletnek megfelelő dokumentumok, nyilatkozatok és adatlap

Pályázati ajánlat vagy nem nyereségérdekelt, vagy közműsor-szolgáltatói státusú műsorszolgáltatásra nyújtható be, melynek a jogosultság egész időtartamára vonatkoznia kell.

[Ez fontos pont lehet. Az ORTT pályázatait (amivel pénzt lehet szerezni műsorokra, berendezésekre) egy része csak nem nyereségérdekeltre vonatkozik, így az első körökben azok jártak jól, akik ezt az opciót választották – de később megváltozhatnak a feltételek. A két forma közti különbség részletesen olvasható a pályázat 4-5. mellékletében. A közműsor-szolgáltatónak több „közzszolgálati” kötelezettsége van, a nem nyereségérdekelt műsorának min. 50%-ának kell kifejezetten a kitűzött cél elérésére irányulnia (kisebbségi, kulturális, hátrányos helyzetűeknek szóló vagy lakóhelyi fórumként szolgáltató műsor), és minden bevételét visszaforgatja műsorkészítésre, fejlesztésre, valamint a célcsoport számára min. heti 14 óra műsort sugároz! Legfeljebb óránként 3 perc reklámot sugározhat. A médiatörvény alapján:

34. Nem nyereségérdekelt műsorszolgáltató: az olyan műsorszolgáltató, amely nemzeti és etnikai vagy más kisebbségi, kulturális cél vagy hátrányos helyzetű csoport szolgálatát vállalja, vagy a lakóhelyi közösség közéleti fórumaként kíván szolgálni, ha a műsorszolgáltatásból származó – elkülönítetten nyilvántartott – pénzügyi eredményét kizárólag a műsorszolgáltatás folytatására, fejlesztésére használja fel.

17. Közműsorszolgáltató: olyan műsorszolgáltató, amely az Országos Rádió és Televízió Testület által elfogadott saját műsorszolgáltatási szabályzat alapján műsorában többségében közzszolgálati műsorszámokat szolgáltat.

18. Közzszolgálati műsor: az a műsor, melyben a közzszolgálati műsorszámok meghatározó szerepet játszanak, és amely a műsorszolgáltató vételkörzetében élő hallgatókat, nézőket rendszeresen tájékoztatja közérdeklődésre számot tartó kérdésekről.

19. Közzszolgálati műsorszám: a műsorszolgáltató vételkörzetében (országos, körzeti, helyi) élő hallgatók, nézők tájékozódási, kulturális, állampolgári, életviteli szükségleteit, igényeit szolgáló műsorszám, így különösen:

a) a művészeti alkotás, az egyetemes, a magyar és a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kultúráját, valamint a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek életét, a kisebbségi álláspontokat bemutató közlés,

b) oktatási, képzési célú ismeretek közzszététele,

c) tudományos tevékenység és eredmények ismertetése,

d) a vallásszabadság megvalósulását szolgáló, valamint az egyházi és a hitéleti

tevékenységet bemutató műsorok,

e) a gyermek- és ifjúsági műsorok, valamint a gyermekvédelem céljait szolgáló ismeretterjesztő, felvilágosító műsorok,

f) a mindennapi életvitelt segítő, az állampolgárok jogi és közéleti tájékozódását szolgáló, az egészséges életmódot, a környezetvédelmet, a természet- és tájvédelmet, a közbiztonságot, a közlekedésbiztonságot elősegítő ismeretek terjesztése,

g) az életkoruk, testi, szellemi vagy lelkiállapotuk, társadalmi körülményeik következtében súlyosan hátrányos helyzetben lévő csoportok számára készített műsorszám,

h) a hírszolgáltatás.]

A pályázatot az ORTT által megadott időben kell benyújtani. Ezután már csak várni kell az eredményhirdetésre. Általában bizonyos adatok hiánypótlására fel szokták kérni a pályázókat, tapasztalat szerint akkor is, ha nincs mit pótolni, ilyenkor el kell magyarázni, hogy a kérdéses dolog már az ORTT íróasztalán van – vagy ha nincs, pótolni kell. A pályázatot formai okokból is elutasíthatják, ilyenkor a következő körben, fél év múlva pályázhatunk újra. A szerződés-kötés akkor is késhet, ha nem sikerül frekvenciát találni, ill. egyeztetni, amire főleg határmenti helyeken kell számítani.

Ha megnyertük a pályázatot, aláírjuk a Műsorszolgáltatási szerződést.

Ebben néhány pontra felhívjuk a figyelmet:

- a szerződés 3 évre szól, az aláírástól számítva, és további 3 évre megújítható, ha időben kéri (6 hónappal lejártá előtt).

- hálózatba nem lehet más rádióval kapcsolódni, azaz más rádió műsorát max. napi 4 órában lehet átvenni

- az adás elindulásáról írásban tájékoztatni kell az ORTT-t, valamint minden év május 31-ig éves beszámolót kell küldeni

- ha nem kezdjük meg az adást időben (aláírástól számítva 180 napon belül), a műsorszolgáltatási jogosultság megszűnik. Az adás megkezdéséig még rengeteg teendő van: végig kell vinni a frekvenciakijelölési és rádióengedélyezési eljárást, adószerezést. Ha nem sikerülhet időre, lehet még halasztást kérni írásban az ORTT-től.

A műsorszolgáltatási szerződésben már benne van a frekvenciánk is, de a teljesítmény még nincs. Így rádióengedélyezési eljárást kell indítanunk az NHH (Nemzeti Hírközlési Hatóság) budapesti területi szervénél (lásd: www.hif.hu). Az NHH-nál segítséget kérhetünk a Műsorszórási Osztályon Nagy Attilától, Tel: 4577120, 4577175, ill. a Rádiótávközlési Osztályon Monori Györgytől Tel: 4680229))

Ekkor már mindenképp tudnunk kell, hogy milyen adót és antennát fogunk használni.

Adó (adó-kábel-antenna)

Az adó és az antenna két különböző dolog. Az adó adja ki a kódolt (modulált) jelet a megfelelő frekvencián a megfelelő teljesítménnyel, amit az antenna sugároz ki. A két dolog egymástól távol is lehet, közel is lehet.

A rádióengedélyt úgy adják ki, hogy pontosan meg van határozva, hány méter kábel lehet az adó és az antenna között. Ha később kiderül, hogy mégsem annyi kábel kell az adó és az antenna közé, ez már nem módosítható (csak új engedéllyel), ilyenkor az audio jelet kell valahogy az adóig eljuttatni hangkábellel.

Az adóantenna működtetése (és beszerzése) és a jel adóhoz való (kábeles, mikrohullámú stb) eljuttatása mindenképp szakembert kíván. Az adónál fontos, hogy hozzá legyen kötve a villámhárító hálózathoz.

Az adóról két kiegészítő információ: lehetséges monó vagy sztereó adás. Előbbinél a műsort távolabb is jobb hangminőségben lehet fogni (sistergés nélkül). Az adóhoz vásárolható RDS kódér is, mely segítségével a rádió (ha tudja – nálunk autórádiókba szokták beépíteni) kiírja a rádió nevét vagy egyéb információkat. Egy kisközösségi rádiónál ilyen alkalmazása nem feltétlen szükséges.

Ha a keverőpult és az adó között ún. limiter van, ez megakadályozza, hogy túlzéreljük az adót, és az a megengedettnél erősebb jelet adjon ki, amivel zavarhatja a szomszédos frekvenciákon dolgozó adókat. Bizonyos adókba ez már be van építve.

Külföldől behozott adó:

A hazánkban forgalomban levőknél olcsóbban lehet külföldről olyan adókhoz jutni, melyet a HIF (NHH) is elfogad (ha megvan a megfelelő papír, az EU-ban kapható adók nagy része ilyen). Más információk szerint külföldi RDS kódert nem fogad el magyar hatóság.

10 W-os szlovák gyártmányú monó összerakható (csináld magad) adók kaphatók 30-40 000 Ft-ért. Ez bővíthető RDS/sztereó kódérral. Állítható a teljesítménye és frekvenciája.

Ezt kapcsolási rajzzal panelekből kell összerakni. Horvátországból sztereó kódérral kb. 90–100 000 Ft-ért. 150 ezer Ft-ért kapható RDS limiter, adó, sztereó antenna nélkül. Ezen esetekben – még vásárlás előtt – a HIF (NHH)-et meg kell keresni, és engedélyeztetni vagy rákérdezni.

Az alábbiakban ismertetjük néhány adó elérési helyét, de az adókért nem vállalunk felelősséget (nem próbáltuk):

„MAX PRO I” 0–7 W-os FM adó: Frekvencia és teljesítmény gombnyomásra hangolható. Alapban monó, de bővíthető sztereó kódérral és RDS kódérral. Antenna nélkül. US\$ 155.988, LCD kijelző nélkül US\$ 143.988.

http://www.pcs-electronics.com/en/products.php?sub=3Dfm_kits#Max%20Pro%20=I

A Fókusz-Tel Bt adója és antennája

(Kapcsolat: Pethes István, Bp., 1185 Szent László u. 67.)

A Pethes István által kifejezetten kisközösségi rádiók számára gyártott rádióadó 0,1–10 W közötti teljesítményűre állítható (csak szakember tudja állítani), monó vagy sztereó üzemmóddban működhet (csak szakember tudja átállítani), két (jobb és bal csatornás) hangbemenete van, RDS kódér építhető hozzá, beépített limiterre van (védi túlzérelés ellen). Ennek ára adott frekvenciára hangolt antennával együtt, minden szükséges HIF (NHH) engedélyekkel, EU kompatibilitással, sztereó kódérral, felszerelő bilincsel stb. kb. 300 000 Ft + ÁFA. A HIF (NHH) elfogadta minden papírját.

Az antenna szerelése és működtetése

Az antenna kivitelezése nem olyan nehéz, mint azt hinnénk. Nem kell pl. adótoronyt építeni! Az antenna – ami egy két méter magas alumínium rúd – felszerelhető egy tartórúddal és bilincsel bármelyik tetőre, pl. kéményhez rögzítve vagy egy használaton kívüli fa villanyoszlopra. Felszerelése nem nehezebb (sőt könnyebb), mint egy tévéantennáé. Érdemes megérdeklődni, hogy milyen magasság felett kell engedély. Nem

kell engedély (általában!) tetőre szerelt 3, földre állított 6 méter magas oszlop + antennamagasságig (a földtől számítva, azaz egy 50 méteres domb teteje is 0 méter alapszintnek számít). Műemléképületnél (pl. templom) is kell engedély, még akkor is, ha nem kell (általában az, ha nem látható az utcáról az antenna, ill. max. 2,5 méter magas, akkor nem kell engedély, de az NHH rádióengedély feltétele, hogy műemléképületnél a műemlékvédelmi hatóság és az épület gazdája hozzájáruljon az antenna felszereléséhez).

Ha nem mi magunk szeretnénk az antennát felszerelni, számos cég kínál szerelés-szolgáltatást. Ilyen pl. a V2 Média Kft. (1036 Budapest, Galagonya u. 4). Kb. 30–50 méter hosszúságú kábel esetén RG213 kábel ára 435 Ft/méter. Egy antenna felszerelésénél a szerelés díja általában az anyagdíjon felül kb. 50 ezer Ft. Az adóhoz villámvédelmi kütyü is szerelhető, ha esetleg belecsapna, ez kb. 30 ezer Ft. Az adóberendezés, antenna, szerelés árának jó része az ORTT-től utófinanszírozással elvileg visszaigényelhető.

Télen, ónos esőben, vagy ha a jég ráfagy, fúj a szél, „lefagy”, túl nagy lesz az ellenállás, és az adó „nem látja” az antennát, ezért kikapcsol – ilyenkor le kell rázni vagy leolvasztani a jeget. Áramszünet/áramingadozásokor – újraindítani -- közel legyen, ha ki-be kell kapcsolni. Automatikusán nem kapcsol vissza – szünetmentes áramforrásra kell tenni.

Ha nem napi 24 órában sugároz a rádió, az „üres” órákban vagy lekapcsolhatja az adót (ha az könnyen elérhető helyen van), vagy csendet ill. helyette szünetjelet sugározhat (de ez akkor beleszámít az adásidőbe, amit a pályázatban meg kellett adni!).

Csak olyan adóval dolgozhatunk, amelyet a gyártó vagy mi már bejelentettük az NHH-nak. Info: NHH, Bucsás István 4680-661, ill. Bp., Visegrádi u. 100.

Frekvenciakijelölési kérelem

Ha tehát már tudjuk, milyen adónk és antennánk lesz, 2000 Ft illetékbélyeg kíséretében be kell adjuk a frekvenciakijelölési kérelmet az NHH-hoz. Ehhez innen lehet űrlapot kérni: Nemzeti Hírközlési Hatóság, Rádiótávközlési Osztály, 1133 Budapest, Visegrádi u. 100 (1376 Bp. 62. Pf 997). Az adatok birtokában fogja az NHH elkészíteni a besugárzási tervet akkora vételkörzetre, amennyire az ORTT-től felkérést kapott.

A kitöltött adatlapra kell ragasztani az illetékbélyeget. A kérelemnek tartalmazni kell a következő adatokat:

- a telepítendő antenna típusa;
- az antenna félhullámú dipólra vonatkoztatott nyeresége és karakterisztikája (nem én találtam ki, csak bemásoltam ide, amit az NHH akar);
- az alkalmazandó kábel típusa, hossza, csillapítása (ez azért kell, hogy a kábel hossza és csillapítása alapján kiszámolják, hogy milyen teljesítménnyel adjon az adó ahhoz, hogy az antenna a végleges teljesítménnyel sugározhasson. Mivel veszteség (csillapítás) van a kábelben, az adónak nagyobb teljesítménnyel kell adnia, hogy a „maradék” jel eljusson az antennára. Az adó teljesítménye a „névleges teljesítmény”, az antennáról kimenő a „kimenő teljesítmény (ERP)”);
- az alkalmazandó adóberendezés típusa;
- az épületgazda engedélye az antenna felszerelésére és üzemeltetésére, ill. ha műemlék az épület, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal engedélye.

A frekvenciaengedélyhez sem frekvenciaeresési díjat, sem frekvencialekötési, sem frekvenciahasználati díjat **nem kell** fizetnie a kisközösségi rádióknak.

A frekvenciaengedély birtokában még nem sugározhatunk, de már felszerelhetjük (ill. fel kell szereljük) az adót és antennát (állomást)! A sugárzás elindításához kell a következő lépés:

NEMZETI HÍRKÖZLÉSI HATÓSÁG HIVATALA

Frekvencia engedélyezési osztály Fax: 4680508
 E-mail: feo@nhh.hu Hivatkozási szám:
 Ügyszám: Monori György Ügyszám: 4577229
 Telefonja: 4577229 Ügyszám: 4577229
 Ügyszám: 11449-1/2004 Tárgy: Rádióengedély

HATÁROZAT

A Média Universalis Alapítvány (1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.) kérelmére a jelen határozatban és a mellékletben meghatározott és az alább részletezett feltételekkel a hálózat üzemeltetéséhez a **rádióengedélyt megadom**. Az ORTT a Média Universalis Alapítványt közműszolgáltatónak nyilvánította, ezért frekvenciahasználati díjat nem számoltam fel. Üzemeltetés célja: műsorszóró adóállomás üzemeltetése.

- Ezen rádióengedély 2007. január 15-ig érvényes.
- Az adóberendezéssel kizárólag az Országos Rádió és Televízió Testület és a Média Universalis Alapítvány között 2004. január 15-n létrejött műsorszolgáltatási szerződés szerint a Első Pesti Egyetemi Rádió elnevezésű műsor sugározható, **napi 0-24 órában**.
Az állomás telephelye: BUDAPEST (Múzeum krt. 6-8.)
vivőfrekvencia: 97 MHz
- Csak igazolt megfelelőségű rádióberendezés üzemeltethető.
- A műsorszolgáltatási szerződés érvényességének megszűnése esetén a berendezést üzemben tartani még az érvényes rádióengedély alapján sem szabad. Ez esetben a rádióengedélyt a "műsorszolgáltatási szerződés érvényessége megszűnt" megjegyzéssel, 3 napon belül meg kell küldeni az engedélyező hatóságnak.
- Az engedélyest a hatályos jogszabályok alapján légiriasztási, valamint katasztrófiariasztási feladatokra a közlekedési, informatikai és hírközlési miniszter kijelölheti, és meghatározhatja azon feladatait, melyek teljesítésével az engedélyes részt vesz a riasztási feladat ellátásában.
- A műsorszóró adó üzemeltetője - műsorszolgáltatóval együttműködve - köteles folyamatosan vagy meghatározott, naponta ismétlődő időben azonosító jelet sugározni vagy azonosító információ bemondásáról gondoskodni. Ha az adó több műsorszolgáltató műsorát sugározza, az azonosító információknak vagy jelnek megkülönböztethetőnek kell lennie.
- A rádióberendezéseket az engedélyes által megbízott személyek üzemeltethetik, és csak a rádióengedélyben megjelölt célra használható.
- A rádióengedélyben meghatározott feltételek megtartásáért, a berendezésekkel és azok használatával elkövetett szabálytalanságért és visszaéléssért az engedélyes a felelős.
- A berendezések ezen rádióengedélytől eltérő üzemeltetéséhez - a rádióengedély egyidejű megküldésével - előzetes írásbeli hozzájárulást kell kérni.
- Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény 56.§-a alapján a berendezéseket, a rádióengedélyben foglaltak megtartásáért a Nemzeti Hírközlési Hatóság előzetes értesítés nélkül ellenőrizheti. Amennyiben hálózatának forgalma nagy gyakorisággal zavart szenved, akkor zavarbejelentését a Rádióellenőrző és Zavarvizsgáló osztályhoz kell írásban megküldenie. (Cím: 1133 Budapest, XIII., Visegrádi utca 100.; levélcím 1386 Budapest, Pf.:997.; FAX: 4680667). Zavarnak minősül, ha a berendezés beépített és utólagosan felszerelt eszközeivel a minimálisan előírt vételi térférség megléte esetén a zavaró jel a megengedettnél nagyobb minőségromlást okoz.

1/2 FMS azonosító: 35233 2004. szeptember 10.

1133 BUDAPEST, VISEGRÁDI U. 100. LEVÉLCÍM: 1386 PF. 997
 TEL.: (06-1) 4680500 * FAX: (06-1) 4680626 * WWW.NHH.HU

Kép: példa: egy rádióengedély részlete

Időszakos üzemeltetési idő kezdete:

Időszakos üzemeltetési idő vége:

1/. Telepítési hely :

1/1	telephely:	Budapest
1/2	utca, tér, hsz, hrsz.:	Múzeum krt. 6-8.
1/3	földrajzi koordinátái, (fok, perc, másodperc):	19°03'45" / 47°29'40"
1/4	tengerszint feletti magasság (m):	105
1/5	max. effektív antennamagasság (m):	34

2/. Adóberendezés:

2/1	típusa:	FM 10
2/2	gyártási száma:	040920
2/3	vivőfrekvencia (MHz):	97
	csatorna:	
2/4	frekvencialöket (kHz):	75
2/5	névleges teljesítménye (kW):	0.001
2/6	kimenő teljesítménye (kW):	0.000 2-1
2/7	adásmód:	300KF8EHF

3/. Antenna:

3/1	típusa:	KA 10
-----	---------	-------

A Rádióengedély kérelme

Ha megkaptuk a frekvenciakijelölési határozatot, kérhetjük a rádióengedélyt. Szintén 2000 Ft illetékbeleg kíséretében. A rádióengedély-kérelemhez mellékelni kell:

- az adó és antenna minden papírját, mely igazolja, hogy az NHH minden előírásának megfelel; (Mindenképp legyen benne az adó és az antenna típusa és **gyártási száma!**)
- a felszerelésről jegyzőkönyv (mérési jegyzőkönyv vagy nyilatkozat, hogy az adó/antenna megfelel az előírásoknak – ezt elvileg az adó/antenna építőtől/gyártójától kapjuk);
- „megfelelőségi igazolás másolata” (a rádióadó NHH-s nyilvántartásba vételi lapjának másolata);
- a papírokra írjuk rá elérhetőségünket is! (pl. telefon)

A rádióengedély betartását ellenőrzik, nem csak elvileg, hanem gyakorlatilag is: kijönnek, megméri, tényleg annyi méter kábelt használtunk-e (ha rövidebbet, akkor az kevésbé csillapít, tehát több energia jut az adóba, vagyis nagyobb teljesítménnyel adunk), tényleg olyan magasan van-e az antenna, mint írtuk stb.

Az elindulástól kezdve mindig archiválni kell az adást úgy, hogy az előző 30 napi műsorunk meglegyen (a régebbiek törölhetők).

Még mindig nem szól a rádió! Mert be kell jelenteni a szerzői / kiadói jogokat kezelő szervezeteknek:

5. FÜGGELÉK: FIZESS! (KINEK, HOGYAN, MIÉRT?)

MAHASZ-bejelentés: Tóth Gabriella vagy Csaba Amália, 1025 Bp., Csévi u. 18. Tel: 391-42-00, Fax: 200-26-78 (A Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Előadóművészi Jogvédő Irodája (MSZSZ-EJI) és a Magyar Hangfelvevők Szövetsége (MAHASZ) közös szervezete). *A kiadókat képviselő MAHASZ jelenlegi anyagi és adatszolgáltatási követeléseit meghaladják a kisközösségi rádiók lehetőségeit, ezért a SZARÁMASZER keresi a mindkét fél számára elfogadható megoldást.*

Az előadóművészi és hangfelvétel-előállítói jogdíj mértéke (részletek)

1. 1. A hangfelvételt sugárzás útján a nyilvánossághoz közvetítő felhasználó, az előadóművésznek és a hangfelvétel előállítójának együttesen költségvetési, fenntartói illetve műsorszolgáltatáshoz nyújtott egyéb támogatása 1%-ának, továbbá előfizetői díjbevételei 2%-ának, valamint reklám- és szponzorációs bevételei 4%-ának megfelelő együttes összegű, de legalább 9000 (azaz kilencezer) forint/hó jogdíjat köteles fizetni. [minden ár: +ÁFA]

1. 4. Az 1. 1. pontban említett reklám- és szponzorációs bevétel a bármilyen forrásból származó mindazon befizetéseket és dolog átadásával vagy tevékenység végzésével teljesített szolgáltatásokat érteni kell, amelyekre az adott felhasználó beszámolási/könyvvizetési kötelezettsége a mindenkor hatályos számviteli jogszabályok értelmében kiterjed.

2. 2. Ha a felhasználás részletes feltételeiről szóló szerződés másként nem rendelkezik, a felhasználó adatot köteles szolgáltatni az 1. 1. – 1. 3. pontokban meghatározott jogdíj megfizetésének alapjául szolgáló bevételeiről, továbbá a nyilvánossághoz közvetített hangfelvételekről. A hangfelvételekről a következő adatokat kell közölni: a hangfelvétel címét, előadójának nevét, kiadójának nevét, ideértve azt az ún. „label” nevet is, amely alatt a hangfelvétel megjelent, valamint a kiadás évét. A nyilvánossághoz közvetített hangfelvételekre vonatkozó adatszolgáltatásnak digitális formátumban kell eleget tenni.

2. 3. Ha a felhasználás részletes feltételeiről szóló szerződés másként nem rendelkezik, az MSZSZ-EJI és a MAHASZ a jogdíjelszámolás alapjául szolgáló adatokat, valamint a hangfelvételek felhasználásának módját és mértékét a helyszínen ellenőrizheti.

2. 4. ... a jelen díjszabás szerinti jogdíj és adatszolgáltatás naptári negyedévenként, a negyedévet követő hónap 15. napjáig esedékes. ...

A fenti jogdíjak és felhasználási feltételek 2004. január 1. napjától december 31. napjáig érvényesek. – MSZSZ-EJI MAHASZ”

ARTISJUS-bejelentés: Média Osztály, Bp 114, 1539 Pf 593

Az Artisjus felé először *be kell* jelenteni, hogy létezőnk, szeretnénk szerződést kötni. Ehhez meg kell adni az alapadatainkon túl a képviselő, ügyintéző nevét, adás megkezdésének időpontját (ha már megy az adás, akkor is az első adását), az ORTT-engedély számát, cégbíróági bejegyzés számát (ha értelmezhető) és adószámot. Ha a rádiónak nincs bevétele, negyedévente „nullás” bevallást KELL beadni. *Ez után nem kell jogdíjat fizetni*, és valószínűleg a lejátszott zenékről sem kell adatlapot beadni. Ha azonban kell, akkor minden lement zeneszám után meg kell adni a zenemű címét, zeneszerzőjét, szövegíróját, kiadóját (!!!).

2.1. A **Rádió** az előző bekezdésben megjelölt - kizárólag az érintett szerzői jogosultak jogait érintő - engedély alapján és hatálya alatt az érintett szerzők/szerzői jogosultak külön hozzájárulása nélkül műsorában jogosult:

2.1.a/ a bel- és külföldi zeneszerzők, szövegírók, valamint irodalmi szerzők szerzői jogi védelem alatt álló, bármilyen formában már nyilvánosságra hozott és a "zenei, illetve irodalmi kisjogok" fogalmi körébe tartozó (9. pont) minden szöveges és szöveg nélküli zeneművéről, illetve irodalmi művéről változtatás nélkül, akár saját műsora, akár nyilvános helyről történő közvetítés keretében vagy jogszerűen készült hangfelvételtől, ideértve a közforgalomban lévő hangfelvételeket is, kizárólag saját felhasználás (sugárzás) céljára saját eszközeivel hangfelvételt készíteni;

2.1.b/ a jelen pontban adott szerzői jogosítás alapján a bel- és külföldi zeneszerzők és szövegírók, illetve irodalmi szerzők szerzői jogi védelem alatt álló, az a/ pontban meghatározott szöveges és szöveg nélküli zeneműveit, illetve irodalmi műveit változtatás nélkül, akár saját műsora (ideértve a szünetzenét is), akár nyilvános helyről történő közvetítés keretében vagy jogszerűen felhasznált hang- vagy képfelvételtől, ideértve a közforgalomban lévő hangfelvételeket is, tetszés szerinti alkalommal sugározni;

2.1.c/ az a/ pontban meghatározott szöveges és szöveg nélküli zeneművekről, kizárólag ismételt sugárzás céljára változtatás nélkül hang- és képfelvételt készíteni.

2.2. A jelen sugárzási szerződés alapján adott felhasználási engedély nem terjed ki az ún. kisjogos zene- és irodalmi művekre (9.pont)

2.2.a/ a **Rádió** által szervezett nyilvános, ún. műsoros előadás (Sztj. 24.§.) útján történő felhasználására, ha a nyilvános előadás közönsége bármilyen térítést köteles fizetni az előadás látogatásáért, vagy azzal összefüggésben,

2.2.b/ számítógépes hálózat útján történő nyilvánosságához közvetítésére. (Díjszabás IV.fejezet 2.3. pont)

3.1. A **Rádió** tudomásul veszi, hogy még nyilvánosságra nem hozott irodalmi illetve zeneművek - ideértve a szignálzenéket, valamint saját készítésű reklám-műsorszámokhoz, és egyéb reklámfelvételekhez történő zene- és irodalmi mű felhasználást is - sugárzási célú rögzítésére és első sugárzására a szerzőkkel közvetlenül köteles megállapodni.

3.2. Más szervezet vagy személy által készített vagy készítő reklám-műsorszámok, egyéb reklámfelvételek sugárzására vonatkozó megállapodás megkötésekor pedig a megállapodásban arról köteles tájékoztatni szerződő partnerét, hogy az eredetileg nem reklám céljára készült irodalmi- vagy zenemű reklám-célú rögzítésére és első sugárzására a szerzőkkel külön meg kell állapodni ahhoz, hogy a készített reklám-műsorszám/felvétel sugárzása szerzői jogi szempontból jogszerűen megtörténhessen.

4.1. A **Rádió** a "zenei és irodalmi kisjogok" (9. pont) fogalmi körébe tartozó műveknek a 2. pontban meghatározott, a szerződés időbeli hatálya alatti felhasználásáért a bevetelei bizonyos százalékában meghatározott mértékű jogdíjat köteles fizetni.

4.2. Bevételnél minősül mindaz a **Rádió**nak a műsorszolgáltatási tevékenységével kapcsolatban átadott termék illetve nyújtott pénz- vagy nem pénzbeli szolgáltatás, amelyre a

Rádió beszámolási/könyvvezetési kötelezettsége a mindenkor hatályos számviteli előírások szerint kiterjed.

4.3. A fizetendő jogdíj a **Rádió** műsorszolgáltatási tevékenységével kapcsolatban vagy arra tekintettel keletkező **reklám- és szponzorációs bevételek 4%-a**, továbbá az esetleges **előfizetői díjak 2%-a**, valamint a **költségvetési támogatás összegének 1%-a**.

5. A **Rádió** az előző pont szerinti tényleges **bevételeket összességében negyedévenként** a negyedévet követő hónap utolsó napjáig **közli** az **ARTISJUS** Média Osztályával. A végső elszámolás a szerződés hatálya megszűnésének napját követő első hónap utolsó napjáig esedékes.

6. A jogdíj átutalása az **ARTISJUS**-nak az OTP Budapest, VII. ker. Király u. 49. sz. alatti fiókjánál vezetett **ARTISJUS** Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület 11707024-20388388 sz. bankszámlájára történik.

7.1. A ténylegesen befolyt - a jogdíjszámítás alapjául szolgáló - bevételek összegét az **ARTISJUS** jogosult megbízottja vagy alkalmazottja útján a **Rádió** beszámolási kötelezettségei alapját képező nyilvántartásai alapján ellenőrizni.

7.2. Az **ARTISJUS** feltétlen kötelezettséget vállal arra, hogy az így tudomására jutott adatokat bizalmasan kezeli, azokat nem hozza nyilvánosságra, nem továbbítja.

8. Az elszámolás alapján járó jogdíjösszeg magában foglalja az alábbiakban meghatározott zenei és irodalmi "kisjog" (9.pont) fogalmi körébe eső sugárzás ellenértékét, ezen belül:

- a "zenei és irodalmi kisjog" fogalmi körébe tartozó sugárzás céljára, az ún. "kisjogos" zene- és irodalmi művek hangfelvételen való rögzítéséért járó jogdíjat (ún. mechanikai jogdíj),

- a "zenei és irodalmi kisjogok" fogalmi körébe tartozó sugárzásért, és a **Rádió** által a sugárzás céljára készített saját hangfelvételei ismételt sugárzásáért járó sugárzási jogdíjat,

- a **Rádió** által gyártott vagy gyártatott, vagy sugárzásra átvett rádiójátékokban, reklám-műsorszámokban, műsorszignálokban, a "zenei és irodalmi kisjog" fogalmi körébe tartozó sugárzás jogdíját.

A jelen szerződés szerint megfizetett jogdíj nem jogosítja fel a **Rádiót** a jelen szerződés megkötésekor alkalmazott, az 1. pontban meghatározott módtól eltérő módon történő sugárzásra. Az eltérő sugárzási módra való áttérést a **Rádió** az áttérés előtt bejelenti az **ARTISJUS**-nak.

9. A "zenei kisjog" fogalma alá tartozik minden olyan szöveges és szöveg nélküli zeneműnek, vagy részletének sugárzása, amely nem minősül "zenei nagyjognak".

9.1. A "zenei nagyjog" fogalma alá tartozik:

- zenés színpadi mű egészének vagy legalább egy teljes felvonásának vagy 20 perc időtartamot meghaladó részletének sugárzása (keresztmetszet),
- zenés színpadi műnek televízióadás céljára megrövidített

6. FÜGGELÉK: RÁDIÓ AZ INTERNETEN

INTERNET

Technikai kérdések

Élő rádió az interneten (streaming audio)

Az interneten való közvetítés „viszonylag” könnyen megoldható, ha van állandó, (kifelé) nagy sávszélességű internetkapcsolat, és egy külön gép, amit erre használunk. Többféle megoldás is lehet, fizetős vagy ingyenes.

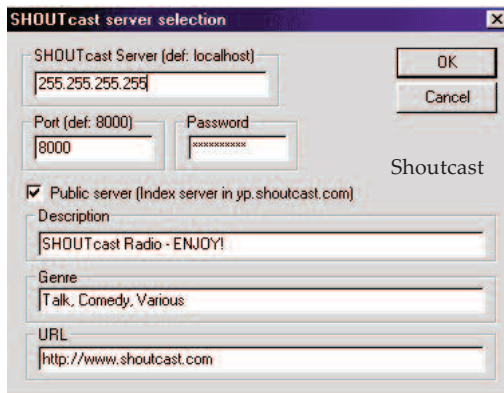
- A legegyszerűbbek egyike egy olyan, IceCast nevű (mp3 vagy ogg formátumú) rendszer, mely a linux operációs rendszerrel működik. Egy CD-ről fut a linux rendszer és a szerver is, azaz még merevlemez sem kell ebbe a gépbe. További info: www.dynebolic.org. Ebben a következő szoftvereket használja a rádió: Muse (Multiple Streaming Engine: muse.dyne.org) és icecast (www.icecast.org). A teljes operációs rendszer programostul letölthető az internetről: emc.elte.hu/dynebolic vagy www.dynebolic.org. Ez egy db fájl, melyet CD-re írva a CD rendszerlemezként ismer fel, és innen futtatható a programcsomag is.

- A legegyszerűbb windowsos megoldás a Shoutcast. Ez a Winampot (www.winamp.com) használja segédprogramnak. A Winamphoz kell egy plugin, és fel kell installálni egy szerver programot valahová (vagy saját gépre vagy máshová is lehet). Minden szükséges program ingyen letölthető a www.shoutcast.com címről. Ugyanitt egészen részletes, képes leírás is olvasható lépésről lépésre elmagyarázva, hogy indítsuk el az adást (angolul). A közvetítés mp3-ban megy, kiválasztható hogy milyen minőség/ek/ben. A szerver letöltése és telepítése után a pluguint kell letölteni, telepíteni. Utána a Winampot kell elindítani és a beállításokban a plugint hozzáadni. Az output fülben állíthatók be a rádió adatai. Az encoder fül alatt állíthatók be a rádió hangminőségi adata. 56 k-s modemmel ez ne legyen több 32 kbps-nél. Kábelen lehet a 128 k-t beállítani. Tapasztalat szerint rádiót a neten eleve az hallgat, akinek ingyenes, állandó kapcsolata van, és ez a kábel vagy az egyeztemi hálózat. Mindkettőn a 128 k-s (legjobb, sztereo) minőség fogható, tehát érdemes erre is gondolni. Az input menünél lehet beállítani hogy honnan fogadja a jelet a gép a rádióadáshoz (hangkártya vagy a winamp maga). Ezzel a módszerrel nem csak online adást tudunk készíteni, hanem egy olyan helyszínről, ahol fel tudunk menni a hálóra, élőben tudunk közvetítést adni a rádió számára. (lásd: a Fiksz Rádió online közvetítései pl. konferenciákról).

The screenshot displays the IceCast configuration window. The top part is titled 'Configure Lame Encoder' and includes a 'Quality' slider from 'low' to 'high', a 'Mode' dropdown set to 'mono', and a '2.0 (16Kbit/s 22050Hz)' label. Below this are fields for 'bitrate' (16), 'frequency filtering' (auto), 'frequency' (22050), 'lowpass Hz' (0), and 'highpass Hz' (0). The bottom part is for 'Record Lame Stream', with an 'Enter filename' field, 'Browse...' and 'Record now!' buttons, and 'I'm Expert...', 'Profile...', and 'Apply' buttons. At the very bottom, there are fields for 'Host' (localhost), 'Port' (8000), 'Mnt' (/eper), 'Name' (EPER radio), 'Url' (http://157.181...), 'Description' (ELTE BTK Media Tanszek - EPER Radio), 'Login Type' (icecast 2), and 'Pass' (*****), along with 'Connect', 'Profile...', and 'Delete' buttons.

A netrádiók közvetítésekor néhány általános dolog:

- Legyen folyamatos internet-kapcsolatunk!
- Minél nagyobb sávszélességű kapcsolatunk legyen (minden felhasználó, aki hallgat, a mi sávszélességünket szívja le, azaz egy 56k-s modemen max. 1 ember hallgathat minket 32 k-val vagy ketten 16 k-val).
- Feltétel, hogy fix IP címmel rendelkezünk (pl. egyetemen, teleházak esetében ez nem probléma). Ez a szerver IP címe.
- A szerveren a 8000-es portot használja a rádió, tehát általában az adás címe: valami.hu:8000/live vagy IP címmel 255.255.255.255:8000/live
- A szervernek van jelszava, amit a rendszergazda tud.

Letölthető műsorok

„A teljes magyarországi, 14 évesnél idősebb lakosság csupán 4 százaléka, mintegy 300 ezer ember tölt le mp3-as formátumban zenét az internetről.” (Szonda Ipsos, 2000–2001). Ez az a réteg, melyet a rádió saját *legjobb* műsoraival meg tud célozni, ha a honlapján *válogatva* (azaz *nem adásidő szerint ömlesztve*), letölthetően közzéteszi, mp3 formátumban, hogy a többi zene között ezt is könnyen le tudja játszani. A hangminőségben érdemes egy gyengébbet (modemeseknek) és egy jobbat (kábeleseknek) is kínálni. (Erre vonatkozóan lásd még az *Internet, weblap, mp3 című fejezetet a 100. oldalon!*)

Jogdíjak: a *csak* internetes, bevételekkel nem rendelkező rádió jogdíja az ARTISJUS felé 6400 Ft+ÁFA átalánydíjat havonta, az éterbe sugárzóé – ha nincs bevétele – (egyelőre) ingyenes; ha van bevétele, annak megfelelő százaléka. A MAHASZ 6000 Ft-ot szed a *csak* internetes rádióktól minimumdíjként, a sugárzó rádióktól a befizetett jogdíj +5%-át.

Mivel ez kiegészítő vagy értéknövelő szolgáltatásnak minősül, ezért be kell jelenteni az ORTT-nek. Értelemszerűen az internetes sugárzás megkezdését a jogvédőknek is be kell jelenteni.

– Letöltésre csak plusz díjért tehetőek közzé olyan műsorszámok, melyek tartalmazznak kereskedelmi forgalomba hozott felvételeket: ha nem, akkor nem esnek a szerzői jogi kérdések alá.

– Internet esetén az internetről letöltött kész műsorok csak akkor adhatók le rádióinkban, ha a rádióműsorban szereplők erre külön engedélyt adnak (azaz ha a szerződés csak az internetes közzétételről szól, az nem elég). Ha a mi rádióműsorunkat tesszük fel az internetre, ahhoz, hogy egy másik rádió ezt letöltse és átvegye, külön engedélyt kell adni. Érdemes minden szerződésünkben (színházi felvétel, DJ fellépése, beszélgetés stb.) külön minden létező felhasználási módra engedélyt kérni a jogtulajdonostól (pl. előadó) (így: rádiós közvetítés, a rádióműsor ismétlése, internetes közzététel a rádió élő műsorában,

internetes közzététel letöltéssel (a hallgatás időpontja szabadon megválasztható), engedély az adás más közösségi/kereskedelmi rádiókban való sugárzására (műsorcsere), illetve, ha tervezzük, engedély kazettán, CD-n vagy könyv formájában való megjelentetésre, írásban való közlésére helyi újságban, weblapon stb.)

Rádió kábelén

– Kábeltévé-hálózat egyik rádiócsatornáján – ha van a működési körzetében televíziós kábelrendszer, s arra kívánja „rátenni” jelét, azon túl, hogy meg kell egyezzen a kábelrendszer üzemeltetőjével, sem az ORTT-től, de mástól sem kell semmilyen engedélyt kérnie, csupán bejelentési kötelezettsége van az Országos Rádió és Televízió Testület felé (ehhez űrlapot a hivatalban lehet beszerezni).

Helyi kábelszolgáltató bejelentés: a helyi kábeltévé üzemeltetőjénél. A helyi szolgáltató köteles minden helyi rádióműsort szolgáltatni, feltéve természetesen, hogy az adás eljut hozzá valamilyen módon, adásminőségben. Az adásunkról tájékoztatót kell küldeni a kábelszolgáltatónak, majd rácsörögni, hogy szóban is elmondjuk, miért is küldtük azt a levelet.

Helyi képújság alatt – ismeretlen okból – az ORTT nem engedélyezi a rádió hangjának közvetítését:

„A Testület visszavonja a 651/2001. (V.9.) számú határozatát és kimondja, hogy a képújság közzététele alatt más műsorszolgáltató műsorának a sugárzása tilos.” (181/2002. (I. 24.) számú ORTT határozat)

– Hangszórókon (pl. iskolarádió) – nem kell engedély.

– DAB digitális adásban egyelőre csak a Magyar Rádió sugározhat (nincs szabályozva).

7. FÜGGELÉK: AZ ELSŐ TAPASZTALATOK

A gilvánfai csoda

Sellyén innen, Szentlőrincen túl, Baranya megye egyik eldugott szegletében fekszik Gilvánfa. Tipikus ormánsági cigány falu, pár százán lakják, és nyugodtan kijelenthető, Woody Allen után szabadon, hogy a környék nem foglalkozik a faluval, a megye nem foglalkozik a környékkel, és az ország sem sokat törődik a megyével (meg persze a vidékkel úgy általában), arról ne is beszéljünk, hogy az országgal ki is törődik, de a hangsúly itt azon van, hogy adott néhány lelkes roma lakos, akik hittek abban, hogy a sorsuk alakítása az ő saját feladatuk, mert helyettük ezt senki sem teszi meg.

Talán ha tucatnyian, de összefogtak, és aktív munkába kezdtek a falu életének megreformálásához. Abszolút önerőből létrehoztak egy civil szerveződést, a Roma Szakmunkás Egyesületet, és ennek keretein belül már mint jogi személyiség léptek föl érdekeik védelmében és lehetőségeik megteremtéséért. Néhány röpké év alatt sikerült hatékony csapattá formálódniuk, és letisztázták maguk előtt a konkrét céljaikat. Ez elsősorban a falu bevonása a világszerte egyre bővülő információáramlásba, a helyi kulturális élet bővítése és persze munkahelyteremtés a falun belül. Az egyesület élén Palkó László áll, és valóban komoly áldozatok és tényleg kitaró munka árán, 2002 nyarán összehozott egy nyertes PHARE-pályázatot, mely mint a messiás, nagyon sok problémára jelenthet gyógyírt a leszakadó térségnek nyilvánított baranyai faluban.

A nem csekély összegű támogatásból több párhuzamos projektet is lehetőségük van megvalósítani. Elsősorban egy közösségi házat, információs központot építenek (várható átadása 2004 végén), ifjúsági táborokat szerveznek, egészségügyi tanácsadást, jogi segítséget és mindenki által hozzáférhető internetet hoznak a faluba. A képhe valahol itt jövök én. Mint pécsi egyetemista, lelkes aktivista szabadrádiós ismertem a falu problémáit, és egy beszélgetésünk kapcsán ők maguk vetették fel az ötletet, hogy szeretnének egy rádióállomást üzemeltetni, mely szolgálhatna a régióban szétszórtaan elhelyezkedő cigány falvakhoz. Mint költségtakarékos és fontos kezdeti lépés tanácsoltam nekik a kisközösségi rádió tervét, melyet lelkesen elfogadtak.

Innentől kezdve jött két formai okokból nyeretlen ORTT- és frekipályázat (nehézé vált a kommunikáció Gilvánfával, mióta nem járok egyetemre Pécsre), de a harmadik lett az igazi, és immár várhatunk a frekvenciakímérésre, a szerződéskötésre, a MAHASZ általi hercehurcára stb. Addig is pár dolgot sikerült előzetesen összehoznom az egyesületnek: pl. a Rádió C néhány műsora biztosan helyet fog kapni a helyi programok között, és hallható lesz az interneten is. Sajnos a Szarámaszerbe még nem sikerült beléptetni őket, mert ez kicsit körülményes (csak a közgyűlésen van erre lehetőség, írott kérelem kell), de ami késik, nem múlik. Talán fél év és tényleg elkezdheti az adást az a néhány lelkes amatőr, aki hiszi, hogy van foganatja a munkájuknak, és nemcsak hiszik, de ők varázsolják – a gilvánfai csodát. *(Lőrincz Marcell)*

Berzsényi Rádió

Szombathely, Berzsényi Dániel Főiskola, Károlyi Gáspár tér 4., 9700

A rádió egy helyi kisközösségi rádió, amelyet a főiskola Művelődéstudományi és Kommunikáció Tanszéke működtet, várhatóan novemberben indulunk, a szerződés-kötés 1-2 héten belül várható, utána pedig az antenna szerelése. A pályázatot a második körben

nyertük el 2003 decemberében. A rádió tervezett vételkörzete: hivatalosan 1–3 km sugarú körben az adótól számítva. Nem nyereségorientált műsorszolgáltatás várható, a hallgatók műsorszervezésével. Célközösség a főiskola hallgatósága illetve oktatói, de a város fiataljainak is szólnak a műsorok. A kezdetekben a műsorszugárzás heti 6 óra, 2-szer 3 óra. Ez a két nap pedig kedd és szerda: 16–19 óra között.

Műsортerv: Főleg kulturális célt szolgáló műsorszolgáltatást terveztünk.

- Krónika: hírek a főiskola életéről
- Oktatói tudományos magazin
- Szombathely tudományos élete
- Megkérdeztük rovat: a hallgatók véleménye a főiskolával kapcsolatban
- Kulturális és közéleti blokk a város és a főiskola életéből
- Juice: zenei szórakoztató program – kedd esténként
- Ambrózia: szabadidős program sok zenével – szerda esténként

A rádió tervezett bevételei: reklámokból, pályázatokból, szponzorált műsorokból, bedolgozás más rádiókhoz, tanfolyam, oktatás.

Hogyan sikerült az engedély illetve a rádióstúdió megszerzése? Az engedélyre pályázni kell az ORTT-től, ami félévente ír ki pályázatot. A stúdió felépítéséhez szakembert hívtunk, aki szemlélte a terepet, (egy addig tanteremként funkcionáló helyiséget alakítottunk át), a szükséges technikai eszközök beszerzését ajánlotta.

2003 nyarán megépült a stúdió, minden technikai felszereléssel ellátva. Eközben a pályázat is készülöben volt, ami nagyon fontos és hosszadalmas előkészületeket igényelt. Sok engedélyre és hivatalos okiratra volt szükség, és nem utolsósorban nagyon fontos, hogy a rádiózás jogi oldalával is tisztában kell lenni. Több köteg jogszabályt kellett áttanulmányozni, egyrészt, hogy egyáltalán kivitelezhető-e egy rádió megépítése egy felsőoktatási intézményben, másrészt a pályázatban követelt jogszabályokat is át kellett nézni.

A pályázatot beadtuk, de az első körben nem nyertünk, csak 2003 decemberében sikerült nyerni. Így nem indulhattunk el szeptemberben, és azóta sem, de nem rajtunk múlott. Mivel közel vagyunk az osztrák határhoz, a frekvencia beméréssel voltak gondok.

Mit is csináltunk addig?

A hallgatók kipróbálják órakereten belül és kívül hangjukat, tanulják a vágóprogramot, egyedül vágnak. A hallgatók toborzása nem is olyan egyszerű, mert számolni kell azzal, hogy a hallgatóknak előadásaik vannak, ami sokszor megszakítja a rádiós munka folyamatosságát. Sok olyan hallgató van, aki nagyon lelkes szabadidejéből sokat áldoz a rádiózásra, főleg kedvetlenségből. Igyekszünk kisebb stábokat kialakítani, akik egy-egy oktató „felügyelete” mellett dolgoznak, hopznak ötleteket, ami egy rádió indulásakor fokozottan szükséges. Mivel a célközönség a fiatal hallgatóság, igen színes palettán mozoghatunk. Mindenféle zenei stílusra vevők vagyunk, mindenféle kulturális területnek teret kell adni. Igyekszünk majd olyan alternatív csoportokat bemutatni, akik színfoltjai a főiskolának.

A rádió technikai felépítése: a rendszer egy kisméretű, de teljes funkcionálúsú rádió, amely a legmodernebb technológiákat és berendezéseket alkalmazva, mp3 tömörítéssel dolgozik a riportfelvételtől az editáláson keresztül, az adás lebonyolításáig. Az adásstúdió alkalmas manuális üzemmódban max. 5 mikrofonnal stúdióbeszélgetések, telefonos interjúk lebonyolítására, hanganyagok lejátszására cd-ről vagy számítógépről. Automatikus üzemmódban, emberi beavatkozás nélkül képes az előre megszerkesztett programot lejátszani.

A stúdió technikai feltételei: mp3-rögzítők: az anyag a számítógépekre mp3 formátumban USB kábellel feltölthető, 4 vágógépünk van, cool edit pro szoftverrel ellátva, amelyek természetesen regisztráltak. Az editáló munkaállomások két fontos részből állnak: számítógép+ hang és kontroll interface. Adáslebonyolító rendszer: Nautilus (automata és manuális üzemmódban), digigram hangkártyákkal működik

Az adásstúdió: keverő, mikrofonok, fülhallgatók, számítógépes rendszer, 2 db CD lejátszó, 2 telefon hybrid, mikrofonok. A keverő kimeneteiről háromféle funkciót látunk el: adás, archiválás, monitorozás. Az adás az elsődleges- vagy főmenetekről jut el az adóba. Az adó egy modern, kisteljesítményű FM adó, állítható kimeneti teljesítménnyel, ami táplálja az antennát. Az archiváló rendszer is számítógép alapú – ez 30 vagy 60 napnyi anyagot rögzít beállítás szerint, és tárol folyamatosan.

A vezérlőben találhatóak a szerverek, az archiváló gép és az adásprocesszor, illetve minden olyan fontos berendezés, ami a rádió gépeit működteti, pl. szünetmentes tápegység, szerverek stb. A sugárzásához az engedélyen kívül kell: adásprocesszor és sztereó kóder, adó, antenna, kábelek.

Jogi oldal: pályázatbenyújtás az ORTT- nek, engedély tőle a pályázat megnyerése után. Igen nagy harcot kell vívni a zenék jogtisztasága miatt. Csak olyan zenéket lehet lejátszani, amit a rádió fel is tud mutatni az ORTT felé, aki bármikor ellenőrizheti a rádiót. Két helyre hivatalos jelentést kell küldeni a playlistról: az Artisjusnak és a Mahasznak. A Mahasznak negyedévente, az Artisjusnak hetente. (*Nánai Márta*)

Első Pesti Egyetemi Rádió

Célok A Rádió nem nyereségérdekelt, kisközösségi rádió. A Rádió célja tudományos, művészeti, kulturális ismeretterjesztés, (táv-)oktatás és a belváros szellemi életének formálása, tükrözése, fórum teremtése az itt tanulók és oktatók számára. Kiemelten fontos célunk a vételkörzetben élők tájékoztatása az itt folyó tudományos, kulturális és művészeti tevékenységről, az ELTE diákéletéről. A technikai és szakmai hátteret az ELTE média szak biztosítja. A rádió munkájában történő részvétel önkéntes.

Az Eper Rádió megnyitója: Strawberry Statement (Elhangzott: 2004. október 1.)

Kedves hallgatóim – ott, abban a körben, ami a Múzeum krt. 6-tól ötszáz méter jobbra, balra, előre, hátra kerül el –, szóval akikkel eljut ennek a kis, EPER Rádió névre hallgató adónak a hangja.

Most az én hangom, nevezetesen Almási Miklósé, ha már így alakult, bemutatkozom, a Média Szakról. A mondat és a hang most még nekem is furcsa, mert ezt a megszólítást eddig csak a királyi magyar rádióból, vagy ha tekergettem a masinát, kereskedelmi rádiókból hallottam, most meg – a Média Tanszék munkatársai, diákjai, meg az egyetem egyéb lelkes hallgatói jóvoltából – én mondhatom ezt a panel mondatot.

Poénkodok – pedig szívből örülök. Többévi munka fekszik e mondat mögött, amíg összejött ez az icipici közösségi rádió, amin beszélgethetünk, zenéket hallgathatunk. Apropó zene: nem ám olyanokat, amiket a többieknél nyomtatnak – hanem olyat, ami máshol nincs, alternatívot, egzotikust, (mongol-török zene) jazzt, popzenét vagy éppen klasszikusokat: mondjuk Buxtehudet vagy Kurtágot szakdolíráshoz.

Mondom komolyabban: előadások. Melyek a katedréről hangzanak el, aztán itt szétszórjuk ebben az egy kilométer átmérőjű körben. És nemcsak esztétikával meg médiával kapcsolatosak, hanem az egyetem gondolkodó életének egyéb hangjai is

ELSŐ PESTI EGYETEMI RÁDIÓ 97,0 MHZ <http://radio.elte.hu>
MÉDIA UNIVERSALIS ALAPÍTVÁNY 1088 BUDAPEST MÚZEUM KRT 6-8.

ENGEDÉLY ELŐADÁS RÁDIÓBAN TÖRTÉNŐ NYILVÁNOSSÁGRA HOZÁSÁRA (felhasználási szerződés)

Előadó neve:
Előadó elérhetősége: (e-mail, tel.)
Előadás(-sorozat), tantárgy címe:
Előadás jellege: 1. Egy előadás 2. több (..... db) előadás 3. egy félévi előadásorozat
4. egyéb

Előadás elhangzásának ideje: 20 ... / 20 ... évifélév

Ezen hozzájárulási nyilatkozattal beleegyezem, hogy az általam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

(vagy:) tartott, fent meghatározott előadásaim a Média Universalis Alapítvány által üzemeltetett, nem nyereségérdekelt, kisközösségi Első Pesti Egyetemi Rádió *tértítésmentesen*, az alábbiak szerint nyilvánosságra hozza.

1. Ahhoz, hogy az Első Pesti Egyetemi Rádió a fenti előadásaimat adásában a rádió által meghatározott időpont(ok)ban éterbe sugározza, az éterbe sugárzással egyidejű (élő) internetes adásában továbbítsa és az előadás részleteit felhasználva ahhoz műsorelőzetet készítsen,

- a) hozzájárulok (hozzájáráslásom visszavonásig érvényes).
- b) nem járulok hozzá.

2. Ahhoz, hogy az Első Pesti Egyetemi Rádió a fenti előadásaimat a rádió internetes honlapjának műsorarchívumában bárki számára (ingyenesen) lehívhatóan (tetszés szerinti időpontban letölthetően) közzétegye,

- a) hozzájárulok (hozzájáráslásom visszavonásig érvényes).
- b) nem járulok hozzá.

3. Ahhoz, hogy az Első Pesti Egyetemi Rádió a vele műsorcsere-kapcsolatban álló más, éterbe sugárzó, kábeles vagy internetes rádiók számára a fenti előadásaimat éterbe sugárzásra / internetes közvetítésre átadja,

- a) hozzájárulok (hozzájáráslásom visszavonásig érvényes).
- b) előzetesen hozzájárulok, de erről külön, előzetes értesítést kérek.
- c) nem járulok hozzá.

4. Igazolom, hogy a Rádió munkatársai az adáskész, vágott műsort rendelkezésemre bocsátották. A hozzájárulás akkor érvényes, ha a szerkesztők a műsor meghallgatása után hozott esetleges módosító javaslataim figyelembe vették, és az adást annak megfelelően módosították. Módosító javaslatom

- a) nem volt.
- b) volt, azt mellékelve csatoltam.

Kereskedelmi célú felhasználásra a fenti szerződés egyetlen pontja sem vonatkozik. A felhasználásért anyagi juttatást nem kérek. A hozzájárulás akkor érvényes, ha az előadás hanganyagában annak értelmét megváltoztató vágás nem történt.

Budapest, 20... ..

Előadó

Készült az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorának RH 417-1(T-168)04 számú, 2004. április 1-én kelt, a szerzői jogok védelmében írt levele alapján.

„Ha a szerző alapos okból visszavonja a mű nyilvánosságra hozatalához adott engedélyét, vagy a már nyilvánosságra hozott művének további felhasználását ilyen okból megtiltja, a felhasználási szerződést felmondhatja.” – *Szerzői Jogi Törvény*

megszólalhatnak. (Van-e sör a Marson – vagyis a csillagda előadásai, telefonált-e Görgey Kossuthnak, hogy vége a szabadságharcnak? – hogy néhány szakmai példát is mondjak.)

Mondunk híreket is, de nem Irakról vagy hogy ki kit áoszt el a Parlamentben, hanem azokat a híreket, melyek velünk történtek, bennünket – egyetemistákat – érdekel. (Teszem azt: bezárják-e az iskolát november végén pénzhiányból, miért zárták be a tanterembe tegnap délben Krapancsák Julit a tibeti szakról.)

Persze nekem könnyű, mert én most itt csak nyomom ezt az ünnepi sódert – megnyitom a rádiót – a műsorok azonban nem maguktól készülnek: kemény munka – igaz, fantasztikusan izgi, ha jól csináljátok. Vagyis aki hallja, adja át: jöjjetek a különböző szerkesztőségekbe, melyek most alakulnak: zeneibe, természettudományosba, ural-altájiba, történelmibe, önkormiba – meg mit tudom én, hány féle diákszerkesztőség alakul, – vagyis: az Eper Rádió a tiétek, ti csináljátok, magatoknak – én meg hallgatom. Nem fogok többet beledumálni, ne féljete. Halljátok magatokat, beszéljetek a ti örömeitekről, hallgassátok a ti kedvenceiteket, vitatkozzatok, szídjátok a rádiót, iskolát, egymást, tanárokat – szabad száj a műsor. Csak – meg kell csinálni. Ehhez kérem a segítségeteket – miközben itt a Rádió indulását ünneplem, máris kunyerálok. De hallgatóknak hallgatók által készített hallgatható rádiójához.

Ja, és még egyszer mondom: ezt a rádiót, amin életemben először beszélek, úgy hívják, hogy EPER Rádió. (Mondanám: Strawberry Radio)

Ennyi volt a Strawberry Statement – a többi a tiétek. *(Almás Miklós)*

Remete Rádió

Az előzményektől az első adásig (Peták Péter)

Az alábbiakban konkrét dokumentumok és a saját – jelenlegi – nézőpontom alapján mutatom be az istenkúti Remete Rádió előtörténetét. Az ORTT-pályázatunkban megfogalmazottakra nem hivatkozom, annak anyaga ugyanis már nyilvánosságra került, több helyen (nyomtatott és elektronikus formában) is hozzáférhető.

A dokumentumok, amelyeket változtatás nélkül illesztettem a szövegbe, az Istenkúti Hírlevél különböző lapszámaiban megjelent cikkek, amelyek a rádió ügyével foglalkoznak (minden esetben jelöltem a megjelenés dátumát, és hogy az újság melyik oldalán közöltük).

A nézőpont pedig, ahonnan most az előtörténetről számot adok, a szokásos: még mindig nem sugárzunk, de már mindjárt.

Az Istenkúti Hírlevelet 1999 óta adja ki az Istenkúti Közösségért Egyesület. Ez egy ingyenes kiadvány, ami 1000 példányban jelenik meg 6 vagy 8 oldalon. Teljesen tisztában vagyunk vele, hogy ennek mint a helyi nyilvánosság egyetlen intézményes orgánumának nagyon fontos véleményformáló és közösségi identitás erősítő szerepe van. Az igazán heroikus első idők után több elképzelés is született a továbbfejlesztéséről, de – mivel úgy gondoltuk, hogy kockázatos dolog nagyobb anyagi áldozatot vállalni, mint ami viszonylag biztonságosan finanszírozható – nem lett a tervekből semmi. Komoly eredménynek tartottuk a folyamatos megjelenést és a lap visszhangját, a visszajelzéseket, a lap által generált és a lap hasábjain megjelenő ügyeket.

Ehhez képest a rádió hajmeresztően merész vállalásnak tűnt, nem is kaptam semmilyen pozitív visszajelzést egyetlen, számomra fontos embertől sem az első időszakban, mindenki a szűkös erőforrásokat féltette egy kalandor ötlettől. Még több munkát, még több pénzt áldozni egy olyan dologra, ami iránt nincs semmilyen megfogalmazott helyi igény. Csak azért nem tettem le a dologról, mert rádiós ügyekben tapasztalt barátaim szerint ez újabb embereket vonz majd, nyugodjak meg, hogy nem a jelenlegi leterhelt csapat veszi majd vállára az ügyet, és még arról is meggyőztek, hogy ez a legolcsóbb nyilvánosság.

Az első biztató tekintet, az első fontos megerősítés akkor érkezett, amikor a rádió nevéhez próbáltam ötletelni: a Remete Rádió már jobban tetszett az embereknek, mint egy újabb projekt, Istenkút eredetlegendájának hőisében megéreztek, hogy itt a „mi rádiónkat” csinálhatjuk meg.

Istenkúti Hírlevél 2002. 09. 14. – 5. oldal: **Remete Rádió Istenkút**

Például ez is lehetne a neve egy helyi közösségi rádióknak, ha sikeresen pályázunk az Országos Rádió és Televízió Testülethez műsorszórási jog megszerzéséért. Kis hatósugarú rádiófrekvenciáért pályázati ajánlatot készít az Istenkúti Közösségért Egyesület, amelyhez minden segítséget szívesen fogadunk. A technikai – műszaki szükségletek meghatározásán túl segítségre szorulunk a műsorstruktúra összeállításában, várunk ajánlatot műsorok szerkesztésére, tippet arra, hogy a nap mely szakában, vagy hányszor (például reggel-este, vagy délben) tervezzünk adást stb. Legjobb lenne, ha a pályázati ajánlatot már egy lehetséges, a rádióindításban szerepet vállaló csapat, egy alakuló szerkesztőség fogalmazná meg, ezért kérjük az érdeklődőket, hogy keressék a kapcsolatot az Istenkúti Közösségi Ház munkatársaival személyesen, vagy az 510-305-ös telefonon. (Peták Péter)

Mivel újabb emberek megnyerése, bevonása volt a cél, már a kezdeti szakaszban az Istenkúti Hírlevélen keresztül is próbáltuk bedobni a témát a köztudatba. A pályázat el is készült, bár nehéz volt egy nem túl pontosan körvonalazott elképzelés alapján az adatlap konkrét kérdéseit megválaszolni. Arra számítottam, hogy viszonylag hamar dönt az ORTT, és addig is érdemes felszínen tartani a rádiós témát, ezért a pályázat elkészítéséhez kapott írásos műsorterveket az újság hasábjain is megjelentettem. Egyértelmű, fontos, de igazán nem meglepő tapasztalatom lett, hogy elsősorban az úgynevezett ifjúsági korosztály vált aktívvá, éppen azok, akikkel addig az volt az érzésem, hogy csak a „szolgáltatásainkat élvezik”, de maguk nem kezdeményeznek.

Istenkúti Hírlevél 2002. 10. 26. – 2. oldal **Villenyik Gergő műsorterve tervezett istenkúti Remete Rádióhoz**

A tervezett műsor zenei alapra épülne, amelyben különböző zenei stílusokat szólaltatnánk meg. A műsor elsősorban fiataloknak szól majd, de más korosztályok is megtalálhatják a nekik tetsző műfajokat. A többféle stílus, amelyekből a hallgatónk válogathatnának, többek között a hip-hop, rap, disco, house, trance, techno illetve a goa, progressive zenék, ezen belül az oldschool és newschool stb. stílusok. A műsorban a zenei szervezők által meghívott zenészek, dj-k illetve közéleti személyek interjút hallhatják a hallgatók. A zenei blokkban megtalálható lenne a kívánságműsor is. Az adásidőben igény szerinti gyakorisággal hírek is közzéténnék. Az információk kiterjednének a művelődési házak által szervezett rendezvényekre, különböző sporteseményekre, a környéken

előforduló esetleges infrastrukturális változásokra illetve minden közérdekű közleményre, melyben minden korosztály érdekelt lehet. (Villeniyk Gergő)

Istenkúti Hírlevél 2002. 12. 21. – 4. oldal **Lepény Bank Martina műsorterve a tervezett Istenkúti Remete Rádióhoz**

Céлом bevonni a Remete Rádió hallgatóit a műsorba. Lehetőséget adni az embereknek arra, hogy megoszthassák egymással véleményüket, akár saját élményüket, tapasztalataikat. És, hogy mindig tudhassanak arról, mi történik azon a helyen, ahol mi élünk. Úgy gondolom, szükség van arra, hogy az emberek beszélgetni tudjanak, kinyilváníthassák a véleményüket, mert így tudjuk csak egymás problémáit orvosolni.

A műsortémákat aszerint szeretném mindig kiválasztani, hogy mennyire aktuálisak. Függetlenül attól, hogy általános vagy konkrét dolgokról van szó. Szeretnénk olyan adásokat, ahol a hallgatók a saját problémájukra, élethelyzetükre keresnek a megoldást. Vagy a nagyvilágban megtörtént eseményekre.

Vizszont azt is szeretném, ha általánosságban beszélhünk az emberek szokásairól. (Bank Martina)

Egy nagyszerű példa a „rajtunk kívül álló okokból” származó késedelemre: a miniszterelnök és a köztársasági elnök nem tudott megegyezni az ORTT-elnök személyéről, ezért a Testület nem ült össze, és döntést sem hozott közel egy évig.

Mint kiderült, késlekedésből ez még csak ízelítő volt, a döntés és a szerződéskötés között is eltelt fél év.

Istenkúti Hírlevél 2003. 09. 04. – 1. oldal **Nyertes pályázat az ORTT-nél**

Az istenkúti Remete Rádió alapítása érdekében 2002 októberében az Istenkúti Közösségért Egyesület pályázatot nyújtott be az Országos Rádió és Televízió Testülethez, amelyet 2003 július 15-i határozatában a Testület 1173/2003. (VII. 15.) számú határozatával nyertessé nyilvánított.

Az ORTT az Istenkúti Közösségért Egyesületet a műsorszolgáltatási szerződés megkötésének napjával nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatóvá nyilvánítja. A döntést követően az ORTT a Hírközlési Felügyeletet kéri fel, hogy az adott településre a megadott technikai adatok alapján a frekvenciát (87,5 és 108 MHz között) megtervezzék. Az ORTT a műsorszolgáltatási szerződést csak ezután köti meg Szervezetünkkel.

Nagyon alkalmas pillanatban jött a SzarÁMaSzer által kínált lehetőség, a kezdő rádiós tanfolyam kisközösségi rádiósoknak, ez ugyanis arra is lehetőség volt, hogy újra lellessé tegye a várakozásban megfáradt leendő műsorkészítőket. A képzésről írt beszámoló cikk pedig az egyre hosszabbra nyúló „bevezető sajtókampány” része lett.

Istenkúti Hírlevél 2003. 09. 04. – 8. oldal **Rádiózni tanultunk**

A közösségek fejlesztése érdekében közösségi rádiók indulnak országsszerte. Hamarosan az Istenkúti Közösségért Egyesület is elindítja saját rádióját. A Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete és a Civil Rádiózásért Alapítvány képzést tartott a kisközösségi rádiók képviselőinek június 20–22-én, a kunbábonyi Civil Kollégiumban. Kunbábony nem önálló település, Kunszentmiklós mellett van 9 km-re.

Alig voltunk 20 főnél többen. Pécsről mi négyen mentünk, Knyihár Bence, Knyihár

Bálint, Czentner Balázs és én. Mi voltunk a legfiatalabbak, pontosabban én voltam a legfiatalabb. Ráadásul három társamat csak látásból ismertem.

Pénteken délután érkeztünk a Kollégiumba, 5 óra tájban kezdődött el a képzés. Először mindenki bemutatkozott, megismerkedtünk egymással, megbeszéltük, miről lesz szó a napokban. Volt lehetőség arra is, hogy megmondjuk, mire vagyunk kíváncsiak. A képzést Péterfi Ferenc, a Civil Rádió elnöke, munkatársai: Pákay Viktória és Magyar Ádám, valamint Liling Tamás tartotta, ő a Nonprofit Médiaközpont Alapítványtól volt jelen. Az volt a feladatunk, hogy vasárnapra 40 perces rádióműsört kell készítenünk. Már pénteken csapatokra osztottak bennünket, hogy elkezdhessünk dolgozni műsorainkon. Este 11-ig rádióműsor-készítésről és a technikáról volt szó. Késő este jutott idő arra, hogy megismerjem pécsi társaimat és még pár embert, akik velünk tartottak a Kollégium udvarára beszélgetni. Egy-két óra alvás után korán keltem, mert a szombatot úgy kezdtük, hogy minden csapatnak egy ötperces rádióműsorrall kellett előállnia. Erre az én csapatom reggel készült fel.

Szombat volt a legnehezebb nap. Rengeteg dolgot vitattunk meg, beszélgettünk a jogi, műfaji, technikai kérdésekről, műsorszerkesztésről. Este mindenki anyagot gyűjtött a másnapi adáshoz. Éjjel még sokan dolgoztak a másnapi műsoron, ismét nem jutott sok idő alváásra. Vasárnap délelőtt eljött az ideje, hogy meghallgassuk a műsorokat. Az én csapatom rádióműsora sajnos nagyon nem sikerült, talán a rossz témaválasztás, talán a csapaton belül történt szervezési hibák miatt. A többi műsor viszont igazi kisközösségi magazinműsor lett. A felvételek közös értékelése után megebedtünk, majd elbúcsúztunk egymástól.

Azt hiszem e napok után meggyőződtem róla, három társam tehetséges rádiós lenne. Knyihár Bence vágott egy vicces sörreklámot, ami nagy sikert aratott. Knyihár Bálintról nem gondoltam volna, de szerintem kifejezetten műsorvezető alkat, mert jó érzékkel, hangsúlyosan mondta el felkonferálásait. Czentner Balázs kitűnő kommunikációs készségére lettem figyelmes több rádiós beszélgetés során éppúgy, mint amikor személyesen beszélgettem vele. Magamról annyit, kicsit elkeseredtem sikertelen rádióműsorunk miatt, de vigasztal, hogy Pákay Viktória azt mondta, van érzékem a szerkesztőségi munkához.

Ahhoz, hogy ezeket megtudjam magamról és társaimról, szükségem volt erre a képzésre, ezért nagyon sok köszönettel tartozom a képzés vezetőinek. (Bank Martina)

Alaptalannak bizonyult az a félelmem, hogy a rádiózás műszaki feltételeit (stúdióeszközök, adó) nem sikerül időben megteremteni. Mivel mindvégig kézzelfogható közelségűnek éreztem a rádió indulását, ezért a legkülönbözőbb forrásokból, támogatásokból igyekeztünk valahogy előre lépni.

Istenkúti Hírlevél 2003. 12. 04. – 3. oldal **Hírek a Remete Rádióról**

Két olyan közvetlen fejlemény is történt az elmúlt időszakban, amely már egyre kézzelfoghatóbbá, már-már érzékelhető közelségűvé teszi a Remete Rádió Istenkút 87,8 Mhz műsorszórásának beindulását.

Az egyik, a fenti mondatban már megjelenő újdonság az, hogy a Hírközlési Felügyelet megtervezte a frekvenciát, elkészítette a besugárzási tervet, és a 87,8 Mhz-en biztosított frekvenciát a Remete Rádió számára. – Ezek után kerülhet sor az Országos Rádió és Televízió Testület és az Istenkúti Közösségért Egyesület között a műsorszolgáltatási szerződés megkötésére, majd az adás beindítására.

A másik, nem kevésbé fontos hír az, hogy Egyesületünk a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének belső pályázatán elnyerte a Szervezet tulajdonában lévő, Fiksz-2 típusú adóberendezést és sztereó kódert.

A következő naptári év folyamán immár biztosan adni kezd majd Istenkút kisközösségi rádiója. (Peták Péter)

Végül kiderült, hogy ez a bizonyos Fiksz-2-es túl nagy teljesítményű, igazából helyi, nem pedig kisközösségi rádiózáshoz alkalmas, de a Szervezet végül talált más módot, hogy adóberendezéshez segítsen bennünket.

Istenkúti Hírlevél 2004. 02. 14. – 1. oldal **Remete Rádió**

Már talán a nyár elején szólni fog Istenkút közösségi rádiója. Januárban létrejött a műsorszórási szerződés az Országos Rádió és Televízió Testület és az Istenkúti Közösségért Egyesület között, a stúdió felszerelése folyamatban van. Időközben elkészült a Remete Rádió emblémája is.

Az emblémát Knyihár Bence tervezte. Azért használta fel hozzá egy holló részletét, mert ez a Pálos Rendhez, azon keresztül pedig az istenkúti remetéhez kötődik.

Istenkúti Hírlevél 2004. 07. 31. – 1. oldal **Ősszel indul az istenkúti Remete Rádió**

Amint arról az Istenkúti Hírlevélben többször is beszámoltunk, az Istenkúti Közösségért Egyesület az Országos Rádió és Televízió Testület kisközösségi rádiók indítására kiírt pályázatán műsorszórási jogosultságot szerzett. A pályázat 2002 őszén, az ORTT-szerződés 2004 januárjában született. Ezután indulhatott el a szervezkedés. Sikertelenül megteremteni a feltételeket egy rádióállomás felépítéséhez. Egyesületünk belépett a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetébe, összesen heten vettünk részt egy hosszú hétvéges rádiós képzésen. Hónapokig tartó folyamat végén az Egyesülethez megérkezett a Nemzeti Hírközlési Hatóság frekvenciakijelölési határozata, sikerült felszerelnünk és kialakítanunk a Közösségi Házban a Remete Rádió stúdióját is. Így aztán megkezdődhet az adóberendezés telepítése, üzembehelyezése, amelyre forrásunk is akadt. Az adó és az antenna műszaki tesztelése után már megkérhető majd a Rádióengedély, amelynek birtokában megkezdhetjük a rendszeres műsorszórást. Mindennap du. 4-től 8-ig jelentkezik majd a REMETE Rádió FM 87,8. Benne a helyi élet híreivel, eseményeivel. Jó minőségben, sztereóban, 1 km-es sugarú körben lesz majd hallható. (Hizsnyik Dénes stúdióvezető)

A stúdióhoz végül önkormányzati, NKA-s és Phare forrást is felhasználtunk, az adóberendezést és az antennát a SzaRáMaSzer költségére tudtuk megrendelni. Egyre nehezebb volt úgy írni fontos és konkrét dolgot a rádióról, hogy minél messzebbről kerüljessük az indulás pontos dátumát.

Istenkúti Hírlevél 2004. 10. 21. – 1. oldal **Várjuk a rádiózás iránt érdeklődő helyi lakosokat a Remete Rádió műsorkészítői közé!**

Novemberben indul a kísérleti adás. Elhárulni látszik minden adminisztratív és műszaki akadály, november elején megkezdhetjük a műsorszórást: az Istenkúti Közösségi Házból, úgynevezett kisközösségi, nem nyereségérdekelt rádióként megszólalhat az istenkúti Remete Rádió. Ha a kísérleti sugárzáson túl leszünk, minden nap 16–20 óráig sugárzunk majd helyi gyártású műsort az istenkúti stúdióból.

Elkészült ugyanis az adóberendezésünk és maga az antenna, már csak ezek telepítése, a jelet a stúdióból az adóig továbbító kábel kiépítése van hátra, valamint működési engedélyt kell kérnünk, és szerződéseket kötni a szerzői jogvédő irodákkal a zenei felvételek sugárzásáról.

Több mint két éve kezdtünk bele a rádióalapításba az ORTT-pályázat elkészítésével. Az azóta eltelt időszakban sikerült felszerelnünk – különböző támogatásokból – a rádió-stúdiót. Beléptünk a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetébe (SzaRáMaSzer), amelyet nonprofit helyi közösségi rádiók alapítottak 1992-ben. (Lásd az ismertetőt a keretes szövegben) A SzaRáMaSzer jóvoltából egyrészt kezdő rádiósoknak szóló képzéseken vettünk részt (összesen kilencen Istenkútról), másrészt a speciálisan kis teljesítményű adóberendezésünk gyártási költségeit a támogatásukból fedeztük.

Felkészülés a folyamatos műsorkészítésre

A kísérleti adás indulásával egyidőben két – a SzaRáMaSzerrel közös szervezésű – rendezvénynek is otthont adunk:

- a kisközösségi rádiózást népszerűsítő regionális konzultáció a SzaRáMaSzer ügyvivőivel, amelyre az új lehetőség iránt érdeklődő civil szervezeteken túl a sajtó képviselőit is várjuk (ez a rendezvény november 5-én, pénteken 14–16 óráig tart majd), és
- a Triangulum Rádió és a Remete Rádió műsorkészítő csapatának indulás előtti felkészítő képzést szervezünk az Istenkúti Közösségi Házban november 5-én 16 órától november 7-én vasárnap délutánig.

Több, mint két év után most ugyanazok a félelmeim vannak, mint a szándék megfogalmazásakor: igazán nem látom magam előtt, hogy hogyan és kikkel és milyen forrásból készítjük majd a napi négyórás műsort.

A Hírlevélre is ráférne már a régen halogatott megújítás, ebben az évben már csak kéthavonta jelenik meg, ami régen kéthetente. Jó lenne, ha úgy működne a dolog a jövőben, mint a kereskedelmi tévék és a bulvárlapok, vagyis hogy egymást erősítse a rádiónk és az újságunk, egymásnak adna témát és szerzőt a két nagyon helyi média.

A REMETE RÁDIÓ ISTENKÚT működésének szakmai-tartalmi ismertetése

(Kivonat az ORTT-pályázatból)

A műsorszolgáltatás jellege Napi négy órás, (16–20-ig) tervezett adásidőnk karakterét tekintve interaktív magazinműsor, amelynek tematikáját, szemléletét alapvetően a szomszédságból verbuválódó, érdeklődő, aktív műsorkészítők személyisége, érdeklődési köre és a helyi lakosság igényei határozzák meg. A REMETE RÁDIÓ ISTENKÚT ... Mhz a lakóhelyi közösség közéleti fórumaként – ezen belül kulturális céllal, és a hátrányos helyzetűekhez szólóan is – szolgáltatja műsorát.

A helyi közélettel foglalkozó, a helyi mindennapi életet bemutató műsoroknak nemcsak a lakosság közéleti aktivitásának fokozásában, a hallgatók közügyekbe való bevonásában lesz meghatározó szerepe, hanem – az immár negyedik éve folyamatosan kiadott Istenkúti Hírlevél tapasztalatai alapján – a helyi közösségi identitás kialakításában és megerősítésében is meghatározó szerepet szánunk a helyi nyilvánosság újabb orgánumának.

A napi négyórás magazinműsorok riport-bejátszások, stúdióbeszélgetések és telefon-interjúk segítségével járják majd körül az aktuális témákat, amelyeket az állandó

időpontokban sugárzott hírek-programajánló-hírek (5, 6 és 7 óraker) műsorblokkjai tagolnak, és a napi magazinműsorok vezetőinek személyességében összekapcsolódnak.

Tervezett témáink, céljaink: helyi és városi hírek, programajánló, helytörténet, környezeti értékek és veszélyek (környezetvédelem), kultúrtörténeti értékek, szemléletformálás, hagyományos családi értékek bemutatása, közösségen belüli konfliktuskezelés, érdekvédelem, a legfontosabb, mindannyiunkat érintő problémák, közösségi identitáserősítés, rendezvény-beszámoló és tudósítások, diákműsor, sport, portré, recept, rejtvény, humor, szolgáltatáskínálat ismertetése és ajánlása, telefonos információszolgáltatás élőadásban, üzenetek, ingyenes lakossági apróhirdetés, zenei műsorok, szőlő- és gyümölcsstermesztési tanácsok, befőzési tippek, informatika, művészet, színház, mozi, dropprevenció, hitélet, fiú-lány témák, barátság, szerelem, lakberendezés, piaci helyzet, várospolitikai, helyi vállalkozók, munkaerőpiaci információk, helyi zenekarok és dj-k, party-k bemutatása, híres emberek, személyek, cégek bemutatása, sulis, tanárok, kamaszkor, egészséges életmód, pályázati lehetőségek, idős tapasztalatai és problémái.

A műsorszolgáltatás célcsoportja A REMETE RÁDIÓ ISTENKÚT célcsoportja alapvetően három, egymással határos szomszédság, az istenkúti, a donátusi és az ürögi. Az istenkúti szomszédság, a volt istenkúti iskola közvetlen vonzáskörzete, a donátusi és az ürögi szomszédsággal kiegészülve pedig a tágabb vonzáskörzete. Az istenkúti szomszédságot – a pályázó Istenkúti Közösségért Egyesület tevékenységének elsődleges célcsoportja – az 1999-ben szervezetünk által készített erőforrástérkép részletesen feltárta, ebben a körzetben terjesztjük 1999 óta az Istenkúti Hírlevelet. A donátusi és az ürögi szomszédságra azért tervezzük kiterjeszteni a rádió által biztosítható helyi nyilvánosságot, mert egyrészt az utóbbi időben mindkét körzetben a helyi közeleti aktivitás erősödését észleljük (mindkét területen civil szervezet alakult, a Donátusban helyi lapot is terjesztenek), másrészt azért, mert szervezetünk ettől az évtől öt éves közművelődési megállapodás alapján a helyi művelődési ház működtetője, ennek az intézménynek pedig elsődleges célcsoportja a volt iskola tágabb (három önálló identitású szomszédságot magába foglaló) vonzáskörzete.

Rádióink alapértékei Indítandó rádióink alapértékei megegyeznek a szervezetünk eddigi közösségfejlesztési programja során képviseltekkel: szabadság, autonómia, kooperáció, társadalmi integráció, tolerancia, család, közösség, természeti értékek iránti elkötelezettség, a szociális, kulturális és életmódbeli heterogenitás értéként való elfogadása és elismertetése.

Napi négy órás magazinműsorainkat (16–20 óráig) egyórás műsorblokkokra tagolják a 17.00-kor és 19.00-kor sugárzott hírműsorok, valamint a 18.00-kor kezdődő programajánló. Így heti 28 műsorszervezetileg elkülönített tematikai elem helyezhető el a műsorszolgáltatás heti rendjében.

Műsörtervünkben alapvető módosító tényező, hogy műsorszolgáltatásunk kialakítása még nem történt meg, előzetes várakozásunk szerint eleinte a tervezett tematikai elemek közül havi átlagban sem kerülne sor mindegyikre, illetve ezek a kezdeti időszakban nagyon kevésbé különülnének el egymástól.

Mindenesetre egy jelentős médiatapasztalattal bíró, hétfős stáb már a pályázati szakaszban összeállt, minden napra más szerkesztő-műsorvezető kerülhet adásba, és a műsor-készítők száma reményeink szerint már az első időszakban jelentősen gyarapodni fog.

A három önálló identitással rendelkező, egymással határos szomszédság (Istenkút,

Ürög, Donátus), az Istenkúti Közösségért Egyesület szolgáltatásait igénybe vevők és rendezvényeit látogatók csoportja, a szociálisan hátrányos helyzetűek csoportja, a nagycsaládosok, az időskorúak, a volt istenkúti diákok, a szőlősgazdák, a tömegközlekedési eszközt, valamint a gépkocsit használók, az általános iskolás, valamint a közép- és felsőfokú képzésben részt vevő diákok, a Pécsi Tudományegyetem szobrászhallgatói, a helyi értelmiség.

A tervezett speciális hallgatói csoportok elérésében a tematikai elemeken túl elsőrangú szerepet tulajdonítunk annak, hogy már összeállt műsorkészítő stábunk tagjai személyükben képviselik szomszédságuk speciális hallgatói csoportjait. (Közülük való szőlő hozzájuk, ő alakítja ki a jelenleg még csak elgondolás szintjén létező műsorszámokat, – és ezek végleges kialakításába eleve bevonhatja a megcélzott hallgatókat.)

ZsebRádió

A rádió útvesztőjében *(Bakos Gergő)*

Nem vagyunk már messze, néhány év, és végre teljes értékű mesterséges intelligenciára épülő lényeket fognak létrehozni, akik a biológiai masszánkat helyettesítve megoldják néhány madárszárny-csapásnyi idő alatt mindazt, amiket Mi több életünk során sem lennénk képesek.

A ZsebRádió Halásztelek kisközösségi szabad rádiója. A rádió 2005 elején fog útnak indulni, addig egy baráti körből álló csoport álmodja meg a működéshez szükséges alapelveket. Mindenki egy picit másképp látja a rádió jövőjét, egyesek egy teljesen szabad médiumot szeretnének létrehozni, szabályok nélkül, de azért a többség belátja, hogy alapvető direktívák létrehozása elengedhetetlen.

Megalkottunk egy működési szabályzatot, amely a rádió jellegét, az önkéntesek szerepét és a stúdió használatát írja le. Jogokkal és kötelezettségekkel ruházzuk fel a műsorkészítés résztvevőit, felelősséggel tartozik a szerkesztőbizottság a rádióért, ezért nem kerülhet be senki, aki nem értene egyet a rádió alapelveivel. Pluralizmus, mássághoz való türelem, rétegenek, helyi közügyek témáinak feldolgozása, kulturális műsorok jellemzik a rádió arculatát. A kereskedelmi és közszolgálati adók műsorait kritikus füllel hallgatjuk, éppúgy, mint a szabad rádiók adásait. A hibáikból tanulunk, a jó műsorszervezési technikákat próbáljuk a saját rádióknál is alkalmazni, nem szakadunk el a nagy adóktól, másról szólunk, de a technikai alapvetések ugyanazok. A jó minőségű adás a célunk, aminek a tartalmát nem csak az önkéntes műsorkészítők, hanem a hallgatók is befolyásolják, akiket egyenrangú félnek tekintünk.

Ha egy önkéntes csatlakozni szeretne a rádióhoz, akkor kap egy tájékoztató füzetet, amiben a rádió felépítése és az önkéntesek teendői vannak leírva. Ez alapján eldöntheti, hogy megfelelő platform számára a ZsebRádió, és ha igen, akkor egy önkéntes szerződés kitöltésével máris beléphet az oktatási rendszerünkbe. Szeretnénk, ha a rádióban közreműködő műsorkészítők az alapvető rádióadás lebonyolításához szükséges technikai elemekkel is megismerkednének, így azok a műsorkészítők, akik felkészültnek érzik magukat, egyben az adás keverésében is részt vehetnek, ergo egy ember is rádiózhat.

A rádiós oktatásban technikai ismereteket, a műsor szerkesztéséhez és lebonyolításához nélkülözhetetlen ismereteket, valamint a magyar nyelv helyes használatát oktató ismereteket közlünk a jelentkezőkkel, lehetőség szerint szakavatott emberek bevonásával. Könnyű dolgunk van, számos embert érdekel az elektronikus médium szabad

rádiós formája, minden emberben megvan a vágy, hogy szabadon, megkötések nélkül szólhasson, elmondhassa a világnak a gondolatait, bánatát, örömét.

Nekünk, rádiót álmodóknak könnyebb dolgunk lenne, ha gépek végeznék helyettünk mindezt, de nem adnánk semmi pénzért másnak az alkotás és az ezzel járó nehézségek, kemény munka örömét!

8. FÜGGELÉK: TANFOLYAMOK

Magyar Rádió

Szép, magyar beszéd! – Beszédtechnika, beszédstílus**, Zenei szerkesztői tanfolyam, Hírszerkesztői tanfolyam*

A tanfolyamok regisztrációs díja: 4 000 Ft + 25 % ÁFA, tanfolyami díjak: 60 000 Ft + 25 % ÁFA Info: Tel.: 328-8714, Fax: 328-8117, oktatás@radio.hu

*Alapkövetelmény a felsőfokú végzettség. **Legalacsonyabb korhatár: 16 év

Független Médiaközpont

Egyetem tér 5. 1. em. 7.

- Intenzív rádiós újságírói tanfolyam 3×2 nap – Témák: riport, hír, vágás, adásvezérlés – Ára: 25 000 Ft/fő
- Rádióriport és interjú – 3 napos – témák: kutatás, szerkesztés, vágás. Ára: 12500 Ft/fő
- Hírforrások és hírirás a rádióban – 3 napos – Témák: hírforrások, ellenőrzés, tudósítás, riport, frissítés, bejátszások – ára: 12500 Ft/fő
- Hangok kreatív alkalmazása a rádióban – 2 napos – Témák: szignálok, vágás, keverés – ára: 7500 Ft/fő
- Digitális vágás a rádióban – 2 napos – Témák: Cool Edit, Adobe Audioton – ára: 7500 Ft/fő
- Bemondói, műsorvezetői ismeretek 6×4 h, heti 1 alkalom – 35000 Ft/fő
- Rádiók irányítása – vezetői továbbképzés Mark West vezetésével. Témák: irányítás, promóció, marketing, reklám, menedzsment, ... Ára: 5000 Ft foglalkozásonként

Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete

Rendszeresen szervez műhelymunka jellegű tanfolyamokat, amikor a résztvevők megbeszélhetik a kisközösségi vagy közösségi rádió indításával, működtetésével kapcsolatos konkrét kérdéseiket, és műsort is készítenek.

A Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete a Civil Rádiózásért Alapítvánnyal, a Nonprofit Médiaközpont Alapítvánnyal és a Közösség Kapcsolat Alapítvánnyal együttműködésben folyamatosan szervez képzéseket a közeljövőben induló vagy pályázat beadására készülő kisközösségi rádiók képviselői számára.

A képzés helyszíne általában Kunbábony (Kunszentmiklóstól kb. 9 km), a Civil Kollégium képzési központja.

A képzések általános tematikája:

- a rádió működéséhez és működtetéséhez szükséges általános információk;
- a kisközösségi rádiózás alapelvei;
- szerkesztési, műfaji, műsorvezetési alapelvek;
- csapat- és stábépítés;

- technikai alapismeretek;
- rádióadás összeállítása, elkészítése.

A tréning a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete tagjainak számára *ingyenes*, míg a többi rádió képviselői számára önköltséges. A képzésen szállást, teljes ellátást és szakmai anyagokat biztosítunk mindenki számára. Az utazást minden résztvevőnek önmagának kell megoldania. Javasoljuk, hogy egy-egy kisközösségi rádióból többen (2–4 fő) is vegyenek részt a képzésen, hiszen ez segítheti leginkább a további munkát, a tervezést.

A programot Péterfi Ferenc (Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete), Liling Tamás (Nonprofit Médiaközpont Alapítvány) és Magyar Ádám (Civil Rádió) vezetik. Mivel a létszám általában korlátozott, a jelentkezéseket az érkezés sorrendjében tudjuk elfogadni.

A képzések pontos időpontjáról a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének irodájában lehet további információkhoz jutni: 1066 Budapest, Ó u. 11. I/6.; Tel/Fax: (06-1)-3111-855 E-mail: szarama@freemail.hu

9. FÜGGELÉK: AZ EDDIGI NYERTESEK

ORTT-PÁLYÁZATON NYERTES KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓK

	Beadott	Nyertes
2002. okt. 21.	12	6
2003. márc. 3.	11	2
2003. szept. 1.	20	14
2004. márc. 1.	15	6
2004. szept. 1.	17	?

Abakusz Kör 4220 Hajdúböszörmény, Szilassy u. 109.

Ady Endre Művelődési Ház 3534 Miskolc-Diósgyőr Árpád u. 4.

Ágoston Lajos 6800 Hódmezővásárhely, Koszta József u. 9.

Athéné Szakközépiskola Budapest, 107,2 MHz 1073 Budapest Erzsébet krt. 7.

Balázs Péter 92,4 MHz 2113 Erdőkertes Szőlősor u. 58.

Berzsenyi Dániel Főiskola – Berzsenyi Rádió 9701 Szombathely Károlyi Gáspár tér 4., Pf. 170. Tasnádi Róbert

Császár Zoltán Rádió Weekend 5940 Tótkomlós Bot utca 17 Tuska Milán

Csernai Árpád Mártély, 89,9 MHz 6636 Mártély Fő u. 33.

Ecserért Közösségfejlesztő és Szépítő Egyesület – Exe Rádió, Ecser 92,4 MHz 2233 Ecser Bajcsy-Zsilinszky utca 1-3.

Emberkék Az Emberért Kht. – Rákóczi Hírmondó 89,9 MHz 5085 Rákóczifalva Szent L. kir. út 32.

Felső Kiskunsági Közösségi Munkások Egyesülete – Pusztai Rádió, Kunszentmiklós 92,4 MHz 6098 Tass-Kunszentmiklós Árpád fejedelem u. 34. Szabó István

Háló Zámoly Fejlődéséért Alapítvány – Vértességi Rádió 88,7 MHz 8081 Zámoly Rákóczi út 7. Menyhárd István thzamoloy@axelero.hu <http://www.zamoloy.hu/>

Istenkúti Közösségi Egyesület – Remete Rádió, Pécs 89,9 MHz (87,8?) 7634 Pécs, Fábrián B. u. 7. Peták Péter aendp@freemail.hu <http://www.istenkut.hu/>

ITT Szeged-Egyesület a Rádióért és a Kultúráért – Rádió Mi, Szeged 89,9 MHz 6023 Szeged Szamos u. 16a.

- Kárász Péter** 104,8 MHz 6449 Mélykút Rákóczi u. 21.
- Kelet-Nógrádi Ifjúsági és Kulturális Egyesület** 92,4 MHz 3060 Pásztó Kölcsey út 12. I/3.
- Kogyilla Zsolt** 4100 Berettyóújfalu Kodály Z. u. 3.
- Kónya Róbert** 4031 Debrecen, István u. 99. 3/11.
- Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola** 88,0 MHz 4026 Debrecen Péterfia u. 5/7.
- Kútfő Alapítvány** 104,8 MHz 6449 Mélykút Béke u. 6/a.
- Kvalla Gábor** Kiskőrös 87,8 MHz 6200 Kiskőrös Vattay J. u. 13.
- Laczy István – Sirius Rádió** Gyömrő, 92,4 MHz 2230 Gyömrő Liszt Ferenc utca 70.
<http://siriusradio.fw.hu/>
- Média Universalis Alapítvány – Első Pesti Egyetemi Rádió**, Budapest 97,0 MHz 1088
Budapest Múzeum krt. 6-8. <http://eper.elte.hu/>
- Molnár Zoltán** 4220 Hajdúböszörmény, Kinizsi u. 24.
- Nyíregyházi Főiskola Képzési és Továbbképzési Intézet** 4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/b.
- Őri Alapítvány** 88,7 MHz 9941 Óriszentpéter Városszer 116.
- Pánik Kulturális Egyesület – Téglási Rádió** (4SSSS) 97,7 MHz 4243 Téglás Úttörő u. 12/a. Keserű Tamás
- Pöcök Kulturális Egyesület – ZsebRádió** 87,8 MHz 2314 Halásztelek Arany J. u. 7.
Nagy Attila htanagy@axelero.hu
- Puskás Tivadar Távközlési Technikum** Budapest, 107,3 MHz 1097 Budapest Gyáli út 22.
- Roma Szakmunkás Egyesület** 7954 Gilvánfa, Vargatelep 58.
- Szike Egyesület – Rádió Egy 100**, Százhalombatta 92,4 MHz 2440 Százhalombatta Szt. István tér 3. II. em Janovics András

10. FÜGGELÉK: HASZNOS CÍMEK, TELEFONSZÁMOK

- Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület Jogi Főosztály** 1016 Budapest, Mészáros u. 15-17. Tel: (1) 488 2637 Fax: (1) 212 1544 web: www.artisjus.hu e-mail: ptoth@artisjus.com
- Civil Rádió** Tel: 489-0997, 489-0998, www.civilradio.hu e-mail: civilradio@civilradio.hu
Kapcsolat: Magyar Ádám
- Fiksz Rádió** Tel: 463-43-13 SMS: 06-30-440-32-68 www.fikszradio.hu e-mail: fiksz@fikszradio.hu
- Közösségfejlesztők Egyesülete** Tel.: 201-5728, www.kka.hu e-mail: [peterfi@kkapcsolat](mailto:peterfi@kkapcsolat.hu)
.hu Kapcsolat: Péterfi Ferenc
- Magyar Rádió Részvénytársaság** Tel: 328-7000 www.radio.hu 1088 Budapest, Bródy Sándor utca 5-7. **Kommunikációs Iroda (Archívum)**, Bródy S. u. 5-7. Tel: 06 1 3288521 Klimák Mara
- MAHASZ Magyar Hanglemezkiadók Szövetsége** 1025 Budapest Csévi utca 18. Tel.: 391-42-00 Fax: 200-26-79 E-mail: info@mahasz.hu
- Nemzeti Hírközlési Hatóság, Rádiótávközlési Osztály**, 1133 Budapest, Visegrádi u. 100 (1376 Bp. 62. Pf 997). Monori György Tel: 4680229
- Nemzeti Hírközlési Hatóság Műsorszórási Osztály** Nagy Attila, Tel: 4577120, 4577175,
- Nonprofit Média Központ Alapítvány** Tel.: 373-0502, www.nonprofitmedia.hu e-mail: nomediam@interware.hu Kapcsolat: Liling Tamás

ORTT Országos Rádió és Televízió Testület Budapest VIII. kerület Reviczky u. 5.
www.ortt.hu

ORTT Alap Fontana Irodaház, 1052 Budapest, Váci utca 16/b., IV. emelet
Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete (SzaRÁMaSzer) 1066 Budapest, Ó u. 11. I/6.
 Tel: (36-1)-3111-855 Fax: (36-1)-3111-855 E-mail: szarama@freemail.hu Honlap:
 http://www.szabadradio.hu Kapcsolat: Gosztonyi Gergely
Szóla Rádió Tel.:52/315-771, 20/9462-604, www.szolaradio.hu e-mail:
 info@szolaradio.hu Kapcsolat: Giczey Péter, Szabó Kriszta

A legnagyobb forgalmú magyar zeneműkiadók

1. **Universal Music Kft.** 1108 Budapest, Gyömrői út 140.
magdolna.nyari@umusic.com 801-8300
2. **EMI Zenei Kft.** 1090 Budapest, Könyves K. krt. 5. IV.em (Bajor Center)
agnes.szilagyi@emimusic.com 216-96-30
3. **Warner Music Hungary Magneoton** 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 54.
www.warnermusic.hu 391-1500
4. **Sony Music Kft.** 1037. Budapest, Montevideo u. 6. 240-8255
5. **BMG Hungary Kft.** 1023 Budapest, Levél u. 4. timea.bali@bmg.hu 316-03-16
6. **Válogatás Reader's Digest** 1033 Budapest, Óbudai sziget 132. bzsuzsa@
readersdigest.hu 457-11-00
7. **Record Express Kft.** 1037 Budapest, Kunigunda útja 41/b info@recordexpress.hu
437-1800
8. **Hungaroton** 1126 Budapest, Nagy Jenő u. 12. office@hungaroton.hu 202-20-88
9. **Fonó Records** 1116 Budapest, Sztregova u. 3. 203-17-51 lsanyi@fonorecords.hu
10. **Stefanus Kiadó** 6300 Kalocsa, Tomori u. 36. stefanus@emitelnet.hu 06-78-461-27
- Etnofon Records** 1055 Budapest, Falk Miksa u. 16. info@etnofon.hu 266 5091
- Folkeurópa Kft.** 1115 Budapest, Bartók Béla út 92-94/A folkeuro@axelero.hu 365 1611

Ügynökségek, ahonnan művek jogtulajdonosainak a címe (pénzért!) megszerezhető:

- Csataló Irodalmi Ügynökség Csataló Bt.** 2013 Pomáz, Luppá Vidor u. 23.
HOFRA Színházi Ügynökség Zádori Judit; 1025 Bp., Ruthén u. 45. Tel.: 335 5849
Kátai és Bolza Irodalmi Ügynökség 1093 Bp., Vámház krt. 15. Tel.: 215 8915
 katalin@kataibolza.hu; peter@kataibolza.hu
Lex Copyright Office Dr. Szántó György Tibor 1054 Budapest, Szemere u. 21. Tel: 332
 9340 Fax: 331 6181 lexcopy.bp@mail.datanet.hu
Theatrum Mundi Színházi és Irodalmi Ügynökség 1022 Bp. Csopaki u 3/a

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Marko ALA-FOSSI: Digital Radio: Local radio? 2004
- BAJOMI-LÁZÁR Péter, Bajomi-Lázár Dávid: Újságírók és újságolvasók. A közvélemény a magyarországi sajtóról, *Médiakutató*, 2001. tél.
- BALLAI Éva: Beszélgetés a kisközösségi rádiók jogi kérdéseiről a SZARÁMASZER kunbáonyi találkozásán, 2004 hangfelvétel.
- Stephen BARNARD: Keepers of the Castle: Producers, Programmers and music selection. *in: On the radio: music radio in Britain*. Open University Press, 1989
- BECKER György (BMB Focus Kft): Rádiós alapkutatás, 2000
- R. L. CARROLL-D. M. Davis: Electronic Media Programming. Strategies and decision making. MacGraw-Hill, Inc, 1993
- Tim CROOK: Radio Drama – theory and practice. Routledge, 1999
- DOBSZAY László: Az egyházzene egyetemessége (internet) Letöltés: 2004
- Pekka GRONOW és Ilpo Saunio: An international history of the recording industry. Cassell, London-New York, 1998
- HAAS-Frigge-Zimmer: Radio-management. Ein Handbuch für Radio-Journalisten. München, 1991
- David HENDY: Reality Radio: The Documentary, *In: More than a Music Box*. Berghahn Books
- Dr. HERMAN József, Mester Mónika: A rádiós hírszerkesztés alapjai. *Médiakutató*, IV. szám – 2001. őszi
- INCZE Kinga (szerk.): Rádiós Évkönyv 2004. Danubius Sales House. 2004
- JÁMBOR A.–Lóránd K.: Az európai hangjáték keletkezéséről. *Rádió és Televízió Szemle*. 1975. Jubileumi szám. Tömegkommunikációs Kutatóközpont
- JENEI Ágnes: Miből lesz a hír? A televíziós hírgyártás szervezetszociológiai vizsgálata *Médiakutató* 2001. nyár
- KARDOS Zoltán: Közérthetőség a rádiós hírekben. *Médiakutató*, 2003. őszi.
- Gavan McCORMACK és Yoshio Sugimoto (szerk.): The Japanese trajectory: modernization and beyond, Press Syndicate of the University of Cambridge, 1988, pp.54-66
- Michael KUNCZIK A demokratikus újságírás. *Médiakutató*, 2001. nyár
- LÓRÁNT Lajos: A hangjáték esztétikájának vázlata. *in: Rádióesztétikai tanulmányok*, 1964.
- Lars NYRE: Fidelity matters, Sound media and realism in the 20th century. 2003
- Lars NYRE: The Interactive Sublime. 2004a
- Lars NYRE, személyes közlés, 2004b.
- PADISÁK Mihály: A gyermekműsorok készítésének esztétikai problémái. *in: Rádióesztétikai tanulmányok*. MR, 1964.
- PÉTERFI Ferenc (szerk.): A közösségi rádiózásról. Közösségfejlesztők Egyesülete, http://194.38.125.230/_Kozossegi_Adattar/ [...] 1992
- PÉTERFI Ferenc (szerk.): Szabadon – a szabad közösségi rádiózásról. Budapest: Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, 1999
- PÉTERFI Ferenc, Huszerl József (szerk.): Legalább ennyit a kisközösségi rádiózásról (*munkafüzet*). Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, Közösségi Kapcsolat Alapítvány, 2003

- RÁCZ Zsuzsa: Egy fejezet a BBC történetéből. *Médiakutató*, 2001. nyár.
- ROPOLYI László: A könyv és az olvasás: *Iskolakultúra*, XIII (6-7), 114-120, 2003
- RTÉ response to the final report on review of licencing of radio services in Ireland - Frequency Spectrum Policy for terrestrial digital broadcasting (T-DAB) 2004. aug-szept.
- Murray SCHAFER: The Soundscape – the Tuning of the World. 1977
- SEBŐ Ferenc: Énekelt versek (beszélgetés Sebő Ferencsel) *Szépirodalmi Figyelő* 2004/5
- SIPOS Balázs: Irodalom és újságírás viszonya a 20. század első felében Magyarországon. *Médiakutató*, 2002. tél
- SZOMBATI Béla nyilatkozata: Fejlődéstörténet – A helyi rádiós piac története és jelenlegi helyzete *Kreatív* 2002. 08. 30-i (XI/7-8)
- TAKÁCS Ferenc: A rádióműsor szerkesztése. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1975
- Jon Peder VESTAD: Radio and identity in the digital age. Presentation at COST Digital Radio Cultures Group, 2004
- WACHA Imre: Szöveg és hangzása. A Magyar Rádió Rt. Oktatási Osztálya, 1999.
- ZÖLDI László: A globális sajtó. *Médiakutató*, 2001. tél
- Az 1967-es (ma is érvényes) római instrukció (Musicam Sacram) kivonata. Kiadva 1967. febr. 9-én Arcadio Cardina Larraona, a rítuskongregáció elnöke által, jóváhagyva VI. Pál pápa által, érvényes 1967. május 14-től kezdve.
 - Rádiós Alap kutatás, 2000
 - Wikipedia, the free encyclopedia (internetes lexikon, szócikkek) www.wikipedia.org
 - World Music Central (internetes portál) www.worldmusiccentral.org
 - A *Vissza a rádióhoz* rádiólexikona www.visszaaradiohoz.hu

Az 1.1 online kiadás kézírata lezárva: 2005. január 19.
Kiadja a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete
Készült Palatino betűvel
ISBN 963 217 559 X (nyomtatott)

